॥ अथ श्रीवाल्मीकिरामायणे अयोध्याकांड प्रारंभः ॥

अयोध्याकांडम्.

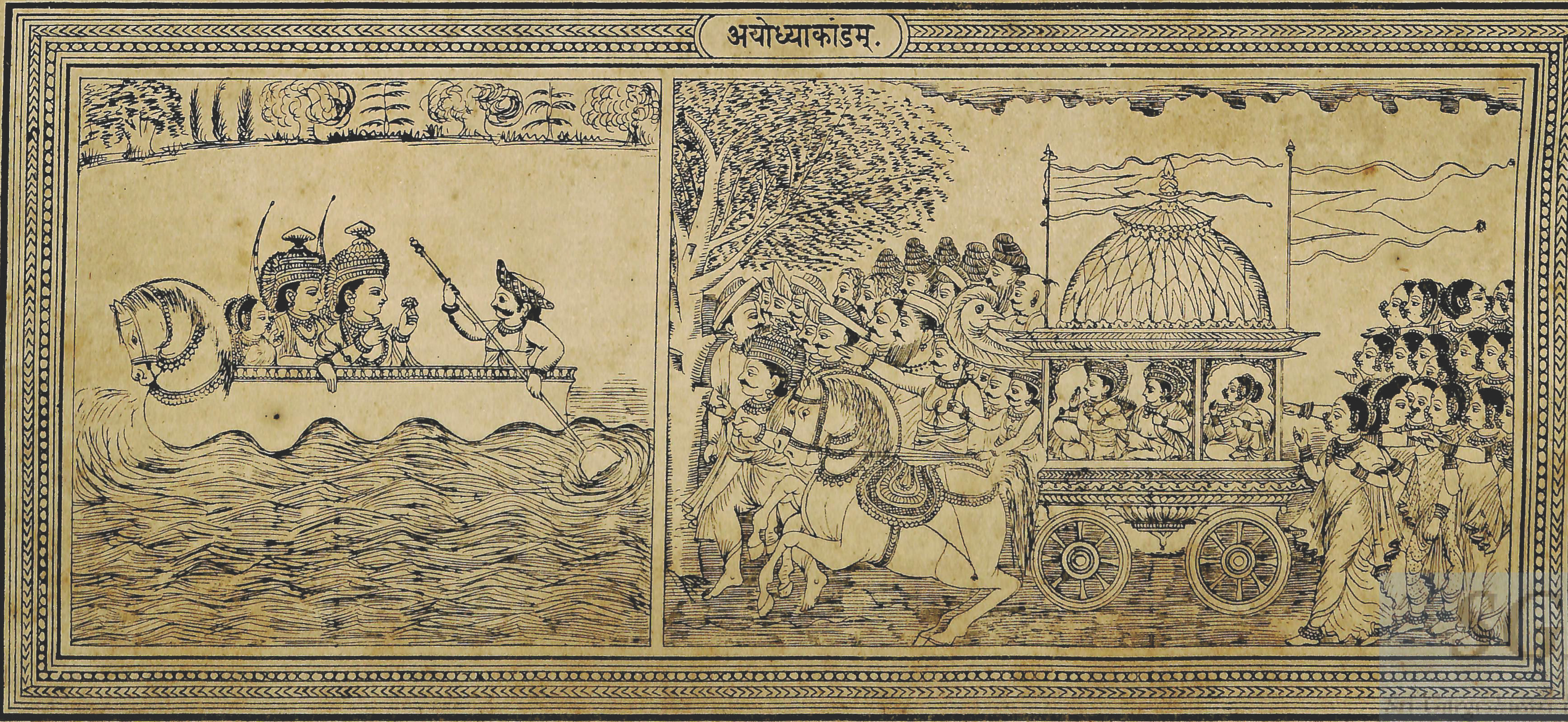

SCDF
[illegible] Digital Foundation

श्रीगणेशायनमः ॥ ॥ अयोध्याख्येतुगुर्वर्थेत्यक्त्वाराज्यंगिरौवसन् पादुकेभरतायादात्सरामःशरणंमम अथरामस्यराज्याभिषेकार्हगुणान्प्रतिपादयितुंराज्याभिषेकादिचप्रतिपा
दयितुमेतदारंभः मातुलकुलंमातुलगृहम् अनघःसोदरस्यलक्ष्मणस्यबलवद्रामाश्रयप्रयुक्तेर्ष्यारहितः नित्यशत्रवःकामादयस्तद्धंता नीतःअनेनविनामातुलगृहभुज्यमानसुखमसत्क
ल्पमितिधियानीतइत्यर्थः प्रीत्याभरतविषयस्नेहेनपुरस्कृतोयुक्तःतेनभरतनिर्बंधेनगमनशंकावारिता किंच भरतेनप्रीत्यापुरस्कृतःअग्रेसरःकृतःतेनपरस्परानुरागसूचनम् ॥१॥ भरतः
तत्रमातुलकुलेविशिष्टवस्त्राभरणभोजनादिरूपसत्कारेणसत्कृतः पुत्रस्नेहेनपुत्रादप्यधिकस्नेहेनेत्यर्थइत्येके ॥ २ ॥ तत्रापितादृशसत्कारवत्यपिमातुलगृहे कामतःकामैरभिमत
विषयैः सार्वविभक्तिकस्तसिः तर्प्यमाणौ अनेनसार्वदिकीविषयसुखानिवृत्तिर्बोधिता वृद्धंअनेनशुश्रूषाकालात्ययेनधर्मलोपभयात्पितृस्मरणमितिसूचितम् स्मरतामस्मरताम्

श्रीगणेशायनमः ॥ ॥ गच्छतामातुलकुलंभरतेनतदानघः ॥ शत्रुघ्नोनित्यशत्रुघ्नोनीतःप्रीतिपुरस्कृतः ॥ १ ॥ सतत्रन्यवसद्भ्रात्रासहस
त्कारसत्कृतः ॥ मातुलेनाश्वपतिनापुत्रस्नेहेनलालितः ॥२॥ तत्रापिनिवसंतौतौतर्प्यमाणौचकामतः ॥ भ्रातरौस्मरतांवीरौवृद्धंदशरथंनृप
म् ॥ ३ ॥ राजापितौमहातेजाःसस्मारप्रोषितौसुतौ ॥ उभौभरतशत्रुघ्नौमहेंद्रवरुणोपमौ ॥ ४ ॥ सर्वएवतुतस्येष्टाश्चत्वारःपुरुषर्षभाः ॥
स्वशरीराद्विनिर्वृत्ताश्चत्वारइवबाहवः ॥ ५ ॥ तेषामपिमहातेजारामोरतिकरःपितुः ॥ स्वयंभूरिवभूतानांबभूवगुणवत्तरः ॥ ६ ॥ सहिदेवैरु
दीर्णस्यरावणस्यवधार्थिभिः ॥ अर्थितोमानुषेलोकेजज्ञेविष्णुःसनातनः ॥ ७ ॥ कौसल्याशुशुभेतेनपुत्रेणामिततेजसा ॥ यथावरेणदेवाना
मदितिर्वज्रपाणिना ॥ ८ ॥ सहिरूपोपपन्नश्चवीर्यवाननसूयकः ॥ भूमावनुपमःसूनुर्गुणैर्दशरथोपमः ॥ ९ ॥ सचानित्यंप्रशांतात्मामृदुपूर्वं
चभाषते ॥ उच्यमानोपिपरुषंनोत्तरंप्रतिपद्यते ॥ १० ॥ कदाचिदुपकारेणकृतेनैकेनतुष्यति ॥ नस्मरत्यपकाराणांशतमप्यात्मवत्तया ॥
॥ ११ ॥ शीलवृद्धैर्ज्ञानवृद्धैर्वयोवृद्धैश्चसज्जनैः ॥ कथयन्नास्तवैनित्यमस्त्रयोग्यांतरेष्वपि ॥ १२ ॥

अडभावआर्षः ॥३॥ प्रोषितौविदेशगतौ ॥४॥ विनिर्वृत्ताःविनिर्गताः अनेनराज्ञोविष्णुरूपकध्वनिः ॥५॥ तत्रापिरामस्यात्यंताभिमतत्वमुत्कर्षंचाह तेषामिति तेषामपिमध्येपितु
रामोरतिकरोबभूव भूतानांप्राणिनांमध्येस्वयंभूश्चतुर्मुखइवगुणवत्तरश्चबभूव ॥ ६ ॥ गुणवत्तरत्वेहेतुः सहीति उदीर्णस्यदृप्तस्य अर्थितःप्रार्थितः जज्ञेआविर्भूतः ॥७॥ देवानांव
रेणेतिवज्रपाणिविशेषणम् वज्रपाणिनाप्रार्थितेनदेवानांवरेणवामनेनादितिरिवेत्यर्थइत्यन्ये ॥८॥ गुणवत्तरइत्युक्तगुणानेवाह सहीति रूपंलावण्यंसौंदर्यंच असूयागुणेषुदोषत्वावि
ष्करणंतद्रहितः भूमावनुपमःउक्तगुणविषये सूनुःकौसल्यायाइतिशेषः दशरथोपमत्वंवक्ष्यमाणगुणैर्बोध्यम् ॥ ९ ॥ मृदुपूर्वंमृदूक्तिपूर्वम् स्वजनेनपरुषमुच्यमानोपिपरुषमुत्तरंनप्र
तिपद्यतेनप्रयच्छति ॥ १० ॥ शतमनंतम् आत्मवत्तयास्वाधीनांतःकरणतया ॥११॥ शीलंसुचरितम् ज्ञानमात्मानात्मविवेकज्ञानंवेदतदर्थज्ञानंच अस्त्रयोग्यांतरेष्वपिअस्त्रशस्त्रप
रिश्रमयोग्यकालस्ययदंतरंमध्यंतेष्वपिसज्जनैरेवशास्त्ररहस्यंकथयन्नास्त अन्यदातुकैमुतिकन्यायसिद्धंसज्जनैकसंभाषणम् ॥ १२ ॥

मधुराभाषीमधुरमाभाषितुंशीलमस्य पूर्वभाषीआगतान्प्रतिप्रथमभाषणेनस्वाभिमुख्यप्रदर्शकः मधुरंशब्दतः प्रियमर्थतः नचविस्मितःअप्राप्तगर्वः ॥ १३ ॥ नचानृतकथः तेन
सदासत्यवचनायोगव्यवच्छेदोबोध्यते अनुरक्तोनुरंजितः अंतर्भावितण्यर्थः अनुरज्यतेअनुरंजयति तेनपरस्परानुरागः ॥ १४ ॥ अनुक्रोशोदयादुःखिषुतद्वान् दीनानुकंपीदी
नानुकंपयातदभिलषितप्रापकः अतोनपौनरुक्त्यम् प्रग्रहोदुष्टनिग्रहइंद्रियनिग्रहश्च ॥ १५ ॥ कुलोचितमतिःस्वकुलोचितदयादाक्षिण्यशरणागतसंरक्षणादिधर्मैकप्रवणबुद्धिः
अतएवक्षात्रंधर्मंप्रजापालनादिबहुमन्यते ततःक्षात्रधर्मात्प्रजापालनजन्ययाशत्रुसंहारजन्ययाचकीर्त्यामहत्स्वर्गरूपंफलंसाध्यंमन्यतेयतोऽतःक्षात्रंधर्मंबहुमन्यतइवेत्यर्थः ॥१६॥
अश्रेयसिअश्रेयस्करे निषिद्धकर्मणीत्यर्थः धर्मविरुद्धकथारुचिर्न वादादिषुबृहस्पतिरिवस्वोक्तनिर्वाहकयुक्तिवक्ता ॥ १७ ॥ अरोगइत्यनेनसत्कर्मानुष्ठानसामर्थ्यंच वपुष्मान्वि

बुद्धिमान्मधुराभाषीपूर्वभाषीप्रियंवदः ॥ वीर्यवान्नचवीर्येणमहतास्वेनविस्मितः ॥१३॥ नचानृतकथोविद्वान्वृद्धानांप्रतिपूजकः ॥ अनुरक्तःप्र
जाभिश्चप्रजाश्चाप्यनुरज्यते ॥१४॥ सानुक्रोशोजितक्रोधोब्राह्मणप्रतिपूजकः ॥ दीनानुकंपीधर्मज्ञोनित्यंप्रग्रहवाञ्छुचिः ॥१५॥ कुलोचितम
तिःक्षात्रंस्वधर्मंबहुमन्यते ॥ मन्यतेपरयाप्रीत्यामहत्स्वर्गफलंततः ॥१६॥ नाश्रेयसिरतोयश्चनविरुद्धकथारुचिः ॥ उत्तरोत्तरयुक्तीनांवक्तावा
चस्पतिर्यथा ॥१७॥ अरोगस्तरुणोवाग्मीवपुष्मान्देशकालवित् ॥ लोकेपुरुषसारज्ञःसाधुरेकोविनिर्मितः ॥ १८॥ सतुश्रेष्ठैर्गुणैर्युक्तःप्रजानां
पार्थिवात्मजः ॥ बहिश्चरइवप्राणोबभूवगुणतःप्रियः ॥१९ ॥ सर्वविद्याव्रतस्नातोयथावत्सांगवेदवित् ॥ इष्वस्त्रेचपितुःश्रेष्ठोबभूवभरताग्रजः
॥२०॥ कल्याणाभिजनःसाधुरदीनःसत्यवागृजुः ॥ वृद्धैरभिविनीतश्चद्विजैर्धर्मार्थदर्शिभिः ॥२१॥ धर्मकामार्थतत्त्वज्ञःस्मृतिमान्प्रतिभानवा
न् ॥ लौकिकेसमयाचारेकृतकल्पोविशारदः ॥२२॥ निभृतःसंवृताकारोगुप्तमंत्रःसहायवान् ॥ अमोघक्रोधहर्षश्चत्यागसंयमकालवित् ॥२३॥

पुलांसत्वादिलक्षणवपुर्विशेषवान् देशकालविदितितत्तत्कर्मयोग्यदेशकालज्ञाता निग्रहानुग्रहायपुरुषाणांधर्मिष्ठत्वाधर्मिष्ठत्वरूपसारज्ञाता सएकएवरामोलोकेसाधुःसर्वगुणयुक्तो
ब्रह्मणाकृतः ॥ १८ ॥ एवंश्रेष्ठगुणैर्युक्तत्वोपदेशेपिदाढर्यायसत्यत्वप्रत्यापनायचपुनरुपदिशति सत्विति श्रेष्ठगुणैरुक्तैर्वक्ष्यमाणैश्चप्राणसादृश्यकथनात्प्रजानांरामाधिकामिष्टंना
स्तीतिसूचितम् गुणतःगुणैः ॥ १९ ॥ सर्वविद्येति तत्तद्विद्यापेक्षितब्रह्मचर्यव्रतानंतरमेवस्नातःकृतसमावर्तनः अतएवयथावदित्यादि इषवोमंत्रहीनाः समंत्रास्तेऽस्त्राणि समाहारे
द्वंद्वः पितुःश्रेष्ठस्तदपेक्षयाश्रेष्ठः ॥२०॥ कल्याणानामभिजनोजन्मभूमिः अदीनःक्षोभहेतावपिअक्षुब्धांतःकरणः सत्यवाक्कृच्छ्रेपिसत्यवक्ता अभिविनीतःशिक्षितः ॥ २१ ॥ ॥ १ ॥
स्मृतिप्रतिभानयोर्भेदःसंक्षेपेव्याकृतः लौकिकेकृतकल्पःसंपादितसामर्थ्यः समयाचारेधर्मेविशारदःकुशलः ॥२२॥ निभृतोविनीतः संवृताकारोगूढाभिप्रायः गुप्तमंत्रइतिपाठेफल
पर्यंतमन्याविदितमंत्रः गुप्तैर्मित्रैरितिपाठःप्रचुरः गुप्तैःमित्रत्वेनसर्वाज्ञातैः तादृशाहिपरराष्ट्रभेदादौमुख्यसहायाः त्यागोवित्तादेःसत्पात्रेदानं संयमोन्यायेनार्जनंतत्समयज्ञः॥२३॥

SGDF
Sri Gangadhar Digital Foundation

दृढभक्तिर्गुर्वादिषु स्थिरप्रज्ञोविस्मृतिहीनःनासद्ग्राहीअसद्वस्तुग्रहणशीलोन नदुर्वचःपरोद्वेजकवचनहीनःनिस्तंद्रीःनिरालस्यःस्वीयानांदोषःस्वदोषः ॥२४॥ कृतज्ञःपरेणअल्पमपि
कृतमुपकारंजानातितथा पुरुषाणामंतरंतारतम्यंतद्विवे वनेकोविदःयद्वा पुरुषाणामंतरमभिप्रायस्तज्ज्ञःप्रग्रहोनिग्रहःयथान्यायंयथोचितंकर्तुंविचक्षणः ॥२५॥ उक्तमर्थमेवविवृणोति
सत्संग्रहानुग्रहणेइति संग्रहःस्वीकारस्ततोनुग्रहणंसपरिवारस्यपालनम् प्रग्रहेणइतिपाठेप्ययमेवार्थःतत्रनिग्रहस्यदुष्टनिग्रहस्य चकरणेस्थानवित्देशकालज्ञःआयकर्मणिउपायज्ञः
पुष्पेभ्योमधुकरइवप्रजाभ्यःकरेणधनग्रहणकर्मणि चतुरइत्यर्थः कश्चिदायस्यचार्धेन चतुर्भागेनवापुनः पादभागैस्त्रिभिर्वापिव्ययःकार्योनृपैरिहेतिशास्त्रसंदृष्टव्ययकर्मज्ञः ॥ २६ ॥
व्यामिश्रकेषुप्राकृतादिभाषाभिश्रितनाटकादिषुश्रैष्ठ्यंनिपुणताम् अर्थधर्मौसंगृह्यतदविरोधेनसुखतंत्रःकामसेवीत्यर्थःकर्तव्येष्वालस्यरहितः ॥२७॥ वैहारिकाणांक्रीडाप्रयोजनानां

दृढभक्तिःस्थिरप्रज्ञोनासद्ग्राहीनदुर्वचः ॥ निस्तंद्रीरप्रमत्तश्चस्वदोषपरदोषवित् ॥२४॥ शास्त्रज्ञश्चकृतज्ञश्चपुरुषांतरकोविदः ॥ यःप्रग्रहानु
ग्रहयोर्यथान्यायंविचक्षणः ॥२५॥ सत्संग्रहानुग्रहणेस्थानविन्निग्रहस्यच ॥ आयकर्मण्युपायज्ञःसंदृष्टव्ययकर्मवित् ॥२६॥ श्रैष्ठ्यंचास्त्रसमू
हेषुप्राप्तोव्यामिश्रकेषुच ॥ अर्थधर्मौचसंगृह्यसुखतंत्रोनचालसः ॥ २७ ॥ वैहारिकाणांशिल्पानांविज्ञातार्थविभागवित् ॥ आरोहेविनये चैवयु
क्तोवारणवाजिनाम् ॥२८॥ धनुर्वेदविदांश्रेष्ठोलोकेऽतिरथसंमतः ॥अभियाताप्रहर्ताचसेनानयविशारदः॥२९॥ अप्रधृष्यश्चसंग्रामेक्रुद्धैरपिसु
रासुरैः ॥ अनसूयोजितक्रोधोनदृप्तोनचमत्सरी ॥ ३० ॥ नावज्ञेयश्चभूतानांनचकालवशानुगः ॥ एवंश्रेष्ठैर्गुणैर्युक्तःप्रजानांपार्थिवात्मजः
॥३१॥ संमतस्त्रिषुलोकेषुवसुधायाःक्षमागुणैः ॥ बुद्ध्याबृहस्पतेस्तुल्योवीर्येचापिशचीपतेः ॥३२॥ तथासर्वप्रजाकांतैःप्रीतिसंजननैःपितुः ॥
गुणैर्विरुरुचेरामोदीप्तःसूर्यइवांशुभिः ॥ ३३ ॥ तमेवंवृत्तसंपन्नमप्रधृष्यपराक्रमम् ॥ लोकनाथोपमंनाथमकामयतमेदिनी ॥ ३४ ॥ एतै
स्तुबहुभिर्युक्तंगुणैरनुपमैःसुतम् ॥ दृष्ट्वादशरथोराजाचक्रेचिंतांपरंतपः ॥ ३५ ॥ अथराज्ञोबभूवैववृद्धस्यचिरजीविनः ॥ प्रीतिरेषाकथंरा
मोराजास्यान्मयिजीवति ॥ ३६ ॥

शिल्पानांगीतवाद्यचित्रकर्मादीनांविज्ञाता अर्थविभागवित् धर्माययशसेऽर्थायआत्मनेस्वजनायच पंचधावि
भजन्वित्तमिहामुत्रचशोभतइत्युक्तरीत्यातद्विभजनज्ञःविनयोविविधगत्यानयनंशिक्षणंवा ॥ २८ ॥ अभियातापरसेनाभिमुखंयाता प्रहर्ताशत्रूणाम् सेनानयःचक्रादिव्यूहेनसेना
न्यासस्तत्रविशारदोनिपुणः ॥ २९ ॥ मत्सरःपरसंपद्द्वेषः ॥ ३० ॥ भूतानांप्राणिनाम् सिद्धानामितिपाठेसिद्धादेवभेदाइतिकतककृत् कालवशःकालपारतंत्र्यंप्राकृतवत्तदनुसा
रीनस्वायत्तसर्वपरिकरइतियावत् ॥३१॥ एवंद्विवारंगुणश्रैष्ठ्यमुपपाद्यपुनरतिदार्ढ्यायतदुपपादयति संमतइत्यादि क्षमाप्रधानैर्गुणैर्वसुधायास्तुल्यइतिपरेणान्वयः ॥३२॥ तथेतिकां
तैरिष्टैःतथापितुःप्रीतिसंजननैर्गुणैःकरणैर्विरुरुचइत्यन्वयः ॥३३॥ एवमभिषेकोपयोगिगुणश्रैष्ठ्यमुक्त्वाराज्ञोभिषेकेच्छांदर्शयतितमेवामिति मेदिनीतद्देवतातद्वर्तिप्रजाश्च ॥ ३४ ॥
॥ ३५ ॥ चिंताप्रकारमाह अथेति मयिजीवतिरामोराजाकथंभवेत् ॥ तादृशस्यतस्यदर्शनजायैषाअत्युत्कटाऽनिर्वचनीयाप्रीतिर्मेकथंस्यादितिचिंताबभूवेत्यन्वयः ॥ ३६ ॥

SGDF

प्रीतिरभिलाषः आभिलाषाकारमाह कदानामेति पूर्वपद्येप्रीतिरानंदः ॥३७॥ पर्जन्योमेघः ॥३८॥३९॥ अनेनवयसावार्धकेनतथाभूतमात्मजंदृष्ट्वायथास्वर्गंयथाकालंयथायोग्यंवा स्वर्गमवाप्नुयामितिचिंतांचक्रेइत्यनुकर्षेणान्वयः ॥४०॥ तैस्तैरुक्तैःएतैरितिपाठेऽप्येवमेव शिष्टैरुक्तादन्यैश्चपरिच्छिन्नैर्लोकेलोकोत्तमत्वेनप्रसिद्धैर्गुणैरुपलक्षितम् ॥४१॥ तमुक्तानुक्तैःसमुदितैर्गुणैर्युक्तंपुत्रंसमीक्ष्यदृष्ट्वासाचिवैःसार्धंनिश्चित्यतादृशगुणवत्त्वेनपुत्रस्ययौवराज्यंअमन्यतविचारितवान् ॥ ४२ ॥ दिव्युत्पाताग्रहनक्षत्रादिवैकृतम् अंतरिक्षेमहावातादिग्दाहादयःभूम्युत्पाताःभूकंपादयःतज्जंतत्सूचितंभयमात्मानिष्ठंमंत्रिभ्यःसंचचक्षेउक्तवान् तथारामाभिषेककारणांतरमात्मनःशरीरेजरांचावोचत् अनेनोत्पातसूचितानिष्टयोग्यताध्वननम् ॥ ४३ ॥

एषाह्यस्यपराप्रीतिर्हृदिसंपरिवर्तते ॥ कदानामसुतंद्रक्ष्याम्यभिषिक्तमहंप्रियम् ॥३७॥ वृद्धिकामोहिलोकस्यसर्वभूतानुकंपकः ॥ मत्तःप्रियतरोलोकेपर्जन्यइववृष्टिमान् ॥३८॥ यमशक्रसमोवीर्येबृहस्पतिसमोमतौ ॥ महीधरसमोधृत्यांमत्तश्चगुणवत्तरः ॥३९॥ महीमहमिमांकृत्स्नामधितिष्ठंतमात्मजम् ॥ अनेनवयसादृष्ट्वायथास्वर्गमवाप्नुयाम् ॥४०॥ इत्येवंविविधैस्तैस्तैरन्यपार्थिवदुर्लभैः ॥ शिष्टैरपरिमेयैश्चलोकेलोकोत्तमैर्गुणैः ॥४१॥ तंसमीक्ष्यतदाराजायुक्तंसमुदितैर्गुणैः ॥ निश्चित्यसाचिवैःसार्धंयौवराज्यममन्यत ॥ ४२ ॥ दिव्यंतरिक्षेभूमौचघोरमुत्पातजंभयम् ॥ संचचक्षेथमेधावीशरीरेचात्मनोजराम् ॥ ४३ ॥ पूर्णचंद्राननस्याथशोकापनुदमात्मनः ॥ लोकेरामस्यबुबुधेसंप्रियत्वंमहात्मनः ॥४४॥ आत्मनश्चप्रजानांचश्रेयसेचप्रियेणच ॥ प्राप्तेकालेसधर्मात्माभक्त्यात्वरितवान्नृपः ॥४५॥ नानानगरवास्तव्यान्पृथग्जानपदानपि॥ समानिनायमेदिन्यांप्रधानान्पृथिवीपतिः ॥४६॥ तान्वेश्मनानाभरणैर्यथार्हंप्रतिपूजितान् ॥ ददर्शालंकृतोराजाप्रजापतिरिवप्रजाः ॥४७॥ नतुकेकयराजानंजनकंवानराधिपः ॥ त्वरयाचानयामासपश्चात्तौश्रोष्यतःप्रियम् ॥ ४८ ॥ अथोपविष्टेनृपतौतस्मिन्परपुरार्दने ॥ ततःप्रविविशुःशेषाराजानोलोकसंमताः ॥ ४९ ॥ अथराजवितीर्णेषुविविधेष्वासनेषुच ॥ राजानमेवाभिमुखानिषेदुर्नियतानृपाः ॥ ५० ॥

अथात्मनःशोकापनुदंशोकहर्तृपूर्णचंद्रमुखस्यमहात्मनोरामस्यसंप्रियत्वंराज्याभिषेकेणसर्वानंदकरत्वंबुबुधेज्ञातवान् ॥ ४४ ॥ अतआत्मनश्चश्रेयसेप्रजानांचश्रेयसेप्रियेणचप्रजानिष्ठरामविषयप्रीतिरूपहेतुनाच भक्त्याचरामपालनेनप्रजाधन्याभवंत्विति प्रजाविषयस्नेहेनचसनृपोमंत्रिणःरामाभिषेकायत्वरितवान् ॥४५॥ त्वरयित्वाचनानानगरवासिनस्तत्राधिकृतान्भिन्नभिन्नजनपदस्वामिनश्चमंत्रिद्वारासमानिनाय ॥ ४६ ॥ वेश्मनानाभरणैस्तद्दानैः प्रजापतिर्ब्रह्मा ॥ ४७ ॥ केकयाद्यनानयनेहेतुस्त्वरयाचेति चस्त्वर्थे आभिषेकविषयत्वरयात्वित्यर्थःप्रियंरामाभिषेकम् अस्येतिविचार्येतिशेषःअत्रभरतजनकयोरागमनेविघ्नभियादेवास्तथाबुद्धिंराज्ञेदत्तवंतइतितात्पर्यम् ॥ ४८ ॥ शेषाःकेकयजनकव्यतिरिक्ताआसन्नाः ॥ ४९ ॥ राजवितीर्णेषुराजदर्शितेषु नियतानियतदेशाधिपत्याः यद्वा राजमुखमात्रनिरीक्षकाः ॥ ५० ॥

SGDF Sri Durgeshwari Digital Foundation

मानःसत्कारः पुरालयैःराजसेवार्थंसदायोध्यास्थितैः जानपदैःस्वस्वदेशस्थैः उपोपविष्टैःसभायास्वसमीपोपविष्टैः सहस्रचक्षुरिंद्रः राज्ञोपिचारैस्तथातैरेवचसर्वप्रजाराजचित्तस्थज्ञा
नम् ॥५१॥ ॥ इतिश्रीरा० श्रीरा०रा०वा०आ० अयोध्याकांडेआद्यःसर्गः ॥१॥ अथराज्याभिषेकस्यसर्वप्रजार्थत्वात्तदनुमतयेआहराजेत्याह ततइति आमंत्र्यअभिमुखीकृत्य
हितंश्रेयस्करंअतएवोद्धर्षणंउत्कृष्टहर्षजनकम् प्रथितंसर्वजनश्राव्यंयथाभवतितथोवाच॥१॥तदेवाह दुंदुभीति अनुनादःप्रतिध्वनिः नादयन् दिशइतिशेषः ॥ २ ॥स्वरेराजलक्षणयुक्त
त्वंस्निग्धगंभीरत्वादियुक्तत्वम् कांतत्वंमृदुमधुरत्वादिना रसयुक्तेनअद्भुतरसयुक्तेन ॥३॥मेराज्यंमयासंप्रतिपाल्यमानम् ममपूर्वैर्मन्वादिभिःपालितमितिविदितामित्यन्वयः॥४॥ततःकिं
तत्राह सोहमिति श्रेयसारामराज्याभिषेकद्वाराविशिष्टेनसुखेन यतइक्ष्वाकुभिःप्रतिपालितमतएवसुखार्हम् ॥५॥पूर्वैर्मन्वादिभिःपंथानंप्रजापालनमार्गम् अनिद्रेणस्वसुखानिरपेक्षेण

सलब्धमानैर्विनयान्वितैर्नृपैःपुरालयैर्जानपदैश्चमानवैः॥ उपोपविष्टैर्नृपतिर्वृतोबभौसहस्रचक्षुर्भगवानिवामरैः॥५१॥इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०
अ०प्रथमःसर्गः॥१॥ ततःपरिषदंसर्वामामंत्र्यवसुधाधिपः ॥हितमुद्धर्षणंचैवमुवाचप्रथितंवचः ॥१॥ दुंदुभिस्वरकल्पेनगंभीरेणानुनादिना
स्वरेणमहताराजाजीमूतइवनादयन् ॥२॥ राजलक्षणयुक्तेनकांतेनानुपमेनच ॥ उवाचरसयुक्तेनस्वरेणनृपतिर्नृपान् ॥३॥ विदितंभवतामेतद्य
थामेराज्यमुत्तमम् ॥ पूर्वकैर्ममराजेंद्रैःसुतवत्परिपालितम् ॥४॥ सोहमिक्ष्वाकुभिःसर्वैर्नरेंद्रैःप्रतिपालितम् ॥ श्रेयसायोक्तुमिच्छामिसुखार्हम
खिलंजगत् ॥५॥ मयाप्याचरितंपूर्वैःपंथानमनुगच्छता ॥ प्रजानित्यमनिद्रेणयथाशक्त्यभिरक्षिताः ॥ ६ ॥ इदंशरीरंकृत्स्नस्यलोकस्यचरता
हितम् ॥ पांडुरस्यातपत्रस्यच्छायायांजरितंमया ॥ ७ ॥ प्राप्यवर्षसहस्राणिबहून्यायूंषिजीवतः ॥ जीर्णस्यास्यशरीरस्यविश्रांतिमभिरो
चये ॥८॥ राजप्रभावजुष्टांचदुर्वहामजितेंद्रियैः ॥ परिश्रांतोस्मिलोकस्यगुर्वींधर्मधुरंवहन् ॥९ ॥ सोहंविश्राममिच्छामिपुत्रंकृत्वाप्रजाहिते ॥
सन्निकृष्टानिमान्सर्वाननुमान्यद्विजर्षभान् ॥१०॥ अनुजातोहिमांसर्वैर्गुणैःश्रेष्ठोममात्मजः ॥ पुरंदरसमोवीर्येरामःपरपुरंजयः ॥ ११ ॥ तं
चंद्रमिवपुष्येणयुक्तंधर्मभृतांवरम् ॥ यौवराज्येनियोक्तास्मिप्रातःपुरुषपुंगवम् ॥ १२ ॥ अनुरूपःसवोनाथोलक्ष्मीवाँल्लक्ष्मणाग्रजः ॥ त्रै
लोक्यमपिनाथेनयेनस्यान्नाथवत्तरम् ॥ १३ ॥

यथाशक्तीतिविनयप्रदर्शनम् ॥ ६ ॥ जरितंप्रापितजरंकृतम् नकदापिप्रजापालनविरोधेनविषयासक्तिः
कृतेतिभावः ॥ ७ ॥ वर्षसहस्राणिषष्टिर्वर्षसहस्राणिबहून्यायूंषिवत्सरशतरूपानेकपुरुषायूंषि विश्रांतिंप्रजाचिंताराहित्यरूपिणीम् ॥ ८ ॥ राजप्रभावाःशौर्यादयस्तद्युक्तैर्जुष्टाम्
वहन्नितिहेतौशता ॥९॥ प्रजाहितेपुत्रंकृत्वातंनियुज्य अनुमान्यकृतानुमतिकान्कृत्वा॥१०॥राज्यार्हत्वंपुत्रस्यदर्शयति अनुजातइति मत्संबंधिसर्वगुणविशिष्टोजातइत्यर्थः इत्थं
भूताख्यानविषयेऽनुःकर्मप्रवचनीयइतिमामितिद्वितीया स्ववृत्तिगुणाधिकगुणवत्तामप्याह पुरंदरेति ॥ ११ ॥ पुष्येणयुक्तंचंद्रमिवसर्वकार्यसिद्धिदक्षम् यौवराज्येतत्पदेप्रातःनियो
क्तास्मीतिलुट् पुंगवंश्रेष्ठम् ॥ १२ ॥ सवोयुष्माकंराजाअनुरूपोयोग्यः येनराज्ञानकेवलंयूयमेवनाथवंतोऽपितुत्रैलोक्यमपिनाथवत्तरम् एवंप्रभावोरामइतिभावः ॥ १३ ॥

SGDF
Sri Gangeshwari Digital Foundation

श्रेयसाप्रशस्ततरेणरामेणमहींसंयोक्ष्ये राज्याभिषेकद्वारेणेत्यर्थः एवंसतितस्मिन्सुतेतत्पालनभारंनिवेश्यगतक्लेशोभविष्यामि ॥१४॥मेइदंअभिषेकरूपंकार्ययत् यदिमयासाधुसुमंत्रितंभवतामनुरूपार्थअनुकूलप्रयोजनावहं चतदाभवंतोमेममअनुमन्यंतांअनुमतिंप्रयच्छंतु हर्षयुक्तत्वाद्वक्तुरस्मच्छब्दपौनरुक्त्यमदोषाय इतोतिरिक्तंवाकथंकेनप्रकारेणकिंकरवाणि तद्वदंत्वितिशेषः ॥१५॥ननुत्वदधिकःकोहिताहितविचारसमर्थोतआह यद्यपीति एषाचिंतायद्यपिममप्रीतिस्तद्विषयातथापिअन्याद्धितंयद्यस्तितदाविचिंत्यताम् यतोमध्यस्थानांरागद्वेषहीनानांचिंतानुविचारस्तुतद्वतांचिंतापेक्षयाऽन्याविलक्षणातदेवाह विमर्देनपूर्वापरपक्षसंघर्षेणाभ्यधिकोदयाअधिकार्थप्रादुर्भाववती ॥१६॥ वृष्टिमंतंमहामेघंदृष्ट्वानर्दंतोबर्हिणइवमुदितानृपानृपंप्रत्यनंदन् प्रशंसापूर्वकमंगीचक्रुः ॥१७॥ अनुनादःसामंतकृतहर्षजवाक्यप्रतिध्वनिःसंजज्ञे सभायामितिशेषः जनौघानामुद्घुष्टेनशब्देनसन्संभवन्नादःप्रतिध्व-

अनेनश्रेयसासद्यःसंयोक्ष्येहमिमांमहीम्॥गतक्लेशोभविष्यामिसुतेतस्मिन्निवेश्यवै ॥१४॥यदिदंमेनुरूपार्थंमयासाधुसुमंत्रितम्॥भवंतोमेनुमन्यंतांकथंवाकरवाण्यहम्॥१५॥यद्यप्येषाममप्रीतिर्हितमन्यद्विचिंत्यताम्॥अन्यामध्यस्थचिंतातुविमर्दाभ्यधिकोदया॥१६॥इतिब्रुवंतंमुदिताःप्रत्यनंदन्नृपानृपम् ॥ वृष्टिमंतंमहामेघंनर्दंतइवबर्हिणः॥१७॥स्निग्धोनुनादःसंजज्ञेततोहर्षसमीरितः ॥जनौघोद्घुष्टसन्नादोमेदिनींकंपयन्निव॥ ॥१८॥ तस्यधर्मार्थविदुषोभावमाज्ञायसर्वशः ॥ ब्राह्मणाबलमुख्याश्चपौरजानपदैःसह ॥१९॥ समेत्यतेमंत्रयितुंसमतागतबुद्धयः ॥ ऊचुश्चमनसाज्ञात्वावृद्धंदशरथंनृपम् ॥२०॥ अनेकवर्षसाहस्रोवृद्धस्त्वमसिपार्थिव॥सरामंयुवराजानमभिषिंचस्वपार्थिवम् ॥ २१॥ इच्छामोहिमहाबाहुंरघुवीरंमहाबलम् ॥ गजेनमहतायांतंरामंछत्रावृताननम् ॥२२॥ इतितद्वचनंश्रुत्वाराजातेषांमनःप्रियम्॥ अजानन्निवजिज्ञासुरिदंवचनमब्रवीत् ॥ २३॥ श्रुत्वैतद्वचनंयन्मेराघवंपतिमिच्छथ ॥ राजानःसंशयोयंमेतदिदंब्रूततत्त्वतः ॥ २४ ॥ कथंनुमयिधर्मेणपृथिवीमनुशासति ॥ भवंतोद्रष्टुमिच्छंतियुवराजंमहाबलम् ॥ २५ ॥ तेतमूचुर्महात्मानःपौरजानपदैःसह ॥ बहवोनृपकल्याणगुणाःसंतिसुतस्यते ॥२६॥ गुणान्गुणवतोदेवदेवकल्पस्यधीमतः॥प्रियानानंदनान्कृत्स्नान्प्रवक्ष्यामोद्यताञ्छृणु॥२७॥

निःपृथिवींकंपयन्निवसंजज्ञे बहिरितिशेषःविमानमितिपाठेराजस्थानमित्यर्थः॥१८॥भावंधर्मविषयमभिप्रायम् बलंसेनातपोबलंवा चान्नृपाः॥१९॥समतांएकरूपतांगताःप्राप्ताबुद्धयोयेषांते मंत्रयितुम् प्रवृत्ताइतिशेषः मंत्रणोत्तरंज्ञात्वापुनःपुनःपर्यालोचनेननिश्चित्य॥२०॥अनेकेत्यादिपदंबहुव्रीहिः साहस्रेस्वाधिकोण् युवराजानमितिसमासांतविधेरनित्यत्वाट्टजभावः॥२१॥इच्छामःकृताभिषेकंद्रष्टुमितिशेषः॥२२॥अजानन्निवतदभिषेकस्यसर्वमनःप्रियत्वंजानन्नपिअजानन्निवप्रजामुखात्स्पष्टंजिज्ञासुः ॥२३॥ हेराजानोमेवचनंश्रुत्वातन्निर्बंधादेवकेवलंरामंपतिमिच्छथनवस्तुतइतिसंशयः ॥२४॥संशयबीजमाह कथंन्विति युवराजम् तेनयुवत्वात्तत्रनानाविधधर्माणामभिसंभवइतिभावः ॥ २५ ॥ अस्मिन्नधर्मलेशसंभावनापीत्याशयेनोत्तरयंति तइति तेनृपाःकल्याणगुणाःप्रजाकल्याणजनकागुणाः ॥ २६ ॥ देवकल्पस्यदेवतुल्यस्यरामस्यप्रियान्शत्रूणामपिआनंदनान्अनिष्टनिवारणपूर्वकेष्टप्रापकत्वेनानंदजनकान् ॥ २७ ॥

दिव्यैरमानुषैःइक्ष्वाकुभ्यस्तद्वंश्येभ्यःअतिरिक्तोधिकः ॥२८॥ साक्षाद्रामाद्विनिर्वृत्तःरामेणैवप्रतिष्ठापितइत्यर्थःश्रियाअर्थेन ॥२९॥ सुखत्वइत्यादेस्तुल्यइत्यनेनान्वयःप्रत्येकगुणेषुएकैकस्योपमानत्वदर्शनेनरामनिष्ठगुणानामन्यत्रैकत्रवासासंभवोदर्शितः ॥३०॥ संधाप्रतिज्ञा अनसूयकोऽन्यविषयासूयारहितः सांत्वयितादुःखितानांदुःखशमयिता श्लक्ष्णःप्रियवचनः ॥ ३१ ॥ मृदुःसुकरोपासनःस्थिरचित्तत्वमतिसंकटेऽपिअंगीकृतापरित्यागःभव्योदृश्यःअनसूयकोन्यनिष्ठासूयायाअविषयःभूतानांप्राणिनाम् ॥ ३२ ॥ तेनोक्तगुणसमूहेन कीर्तिःशौर्यादिजा यशोदानादिजाप्रसिद्धिःतेजःशौर्यम् ॥३३॥ देवासुरेत्यादिनिर्धारणेषष्ठी ॥३४ ॥ गांधर्वेसंगीतिशास्त्रे कल्याणानामाभिजनोवासस्थानम् अदीनःक्षोभहेतावप्य

दिव्यैर्गुणैःशक्रसमोरामःसत्यपराक्रमः ॥ इक्ष्वाकुभ्योपिसर्वेभ्योह्यतिरिक्तोविशांपते॥२८॥रामःसत्पुरुषोलोकेसत्यःसत्यपरायणः ॥साक्षाद्रा
माद्विनिर्वृत्तोधर्मश्चापिश्रियासह ॥ २९॥ प्रजासुखत्वेचंद्रस्यवसुधायाःक्षमागुणैः ॥ बुद्ध्याबृहस्पतेस्तुल्योवीर्येसाक्षाच्छचीपतेः ॥३०॥ धर्मज्ञः
सत्यसंधश्चशीलवाननसूयकः ॥ क्षांतःसांत्वयिताश्लक्ष्णःकृतज्ञोविजितेंद्रियः ॥३१॥ मृदुश्चस्थिरचित्तश्चसदाभव्योनसूयकः ॥ प्रियवादीचभू
तानांसत्यवादीचराघवः ॥३२॥ बहुश्रुतानांवृद्धानांब्राह्मणानामुपासिता ॥ तेनास्येहातुलाकीर्तिर्यशस्तेजश्चवर्धते ॥३३॥ देवासुरमनुष्याणां
सर्वास्त्रेषुविशारदः ॥ सम्यग्विद्याव्रतस्नातोयथावत्सांगवेदवित् ॥३४॥गांधर्वेचभुविश्रेष्ठोबभूवभरताग्रजः ॥ कल्याणाभिजनःसाधुरदीनात्मा
महामतिः ॥३५॥ द्विजैरभिविनीतश्चश्रेष्ठैर्धर्मार्थनैपुणैः ॥यदाव्रजतिसंग्रामंग्रामार्थेनगरस्यवा ॥३६॥ गत्वासौमित्रिसहितोनाविजित्यनिवर्तते
॥ संग्रामात्पुनरागत्यकुंजरेणरथेनवा ॥३७॥पौरान्स्वजनवन्नित्यंकुशलंपरिपृच्छति॥पुत्रेष्वग्निषुदारेषुप्रेष्यशिष्यगणेषुच ॥३८॥निखिलेनानु
पूर्व्याचपितापुत्रानिवौरसान् ॥ शुश्रूषंतेचवःशिष्याःकच्चिद्वर्मसुदंशिताः ॥ ३९ ॥ इतिवःपुरुषव्याघ्रःसदारामोभिभाषते ॥ व्यसनेषुमनुष्या
णांभृशंभवतिदुःखितः ॥४०॥ उत्सवेषुचसर्वेषुपितेवपरितुष्यति ॥ सत्यवादीमहेष्वासोवृद्धसेवीजितेंद्रियः ॥४१॥ स्मितपूर्वाभिभाषीचधर्मं
सर्वात्मनाश्रितः ॥ सम्यग्योक्ताश्रेयसांचनविगृह्यकथारुचिः ॥ ४२ ॥ उत्तरोत्तरयुक्तौचवक्तावाचस्पतिर्यथा ॥ सुभ्रूरायतताम्राक्षः
साक्षाद्विष्णुरिवस्वयम्॥ ४३ ॥

क्षुभितआत्माचित्तंयस्य ॥ ३५॥ अभिविनीतःशिक्षितःधर्मेऽर्थेचनैपुणंनैपुण्यंयेषांतैः ग्रामेतिलुप्तषष्ठीकंपृथक्पदम् ग्रामस्यनगरस्यवारक्षार्थेसंग्रामंयदाव्रजतीत्यर्थः ॥३६॥३७॥ ३८ ॥ पिताऔरसान्पुत्रानिवपौरान्कुशलंपृच्छतीत्यन्वयःशुश्रूषंतेचवःशिष्याइतिब्राह्मणान्प्रतिप्रश्नःवर्मसुदंशिताअवहिताभृत्यावःसेवंतइतिक्षात्रियान्प्रतिप्रश्नःकच्चिदितिप्रश्ने कच्चिद्वर्मेषुदंशिताइतिपाठः ॥३९॥व्यसनंदुःखम् ॥४०॥ यथापुत्रसुखेनपिताआनंदवान्भवतितथाप्रजासुखेनरामइति भावः ॥४१ ॥ नविगृह्यकथारुचिःविग्रहोवृथाकलहस्तंकलाजल्पवितंडादिकथारुचिर्यथाप्राकृतस्तथानेत्यर्थःनविगर्ह्यकथारुचिरितिपाठेनिंद्यकथारुचिर्नेत्यर्थः ॥ ४२ ॥ ४३ ॥

SGDF

शौर्यंयुद्धेनिर्भयप्रवेशसामर्थ्यम् वीर्यंस्वस्याविकारेएवपरस्यविकारापादनं पाराक्रमोयुद्धेलघुसंचारःरागोविषयेच्छा ॥४४॥४५॥ क्रोधप्रसादसार्थक्यमेवोपपादयाति हंतीत्यादियत्रय
स्मिन्विषयेसंतोषस्तमर्थैःपूरयतीत्यर्थः ॥४६॥ दांतैःस्वमनोदमनैः ॥४७॥ मेदिनीतत्स्थोजनः॥४८॥ असौतेवत्सोदिष्ट्याऽस्मद्भाग्येनश्रेयसिप्रजारक्षणरूपेसमर्थोजातःकिंचासौराघव
स्तवदिष्ट्याभाग्येनमरीचिप्रजापतेःपुत्रःकश्यपइवपुत्रगुणैर्युक्तोजातइत्यर्थः ॥४९॥देवासुरादिषुराष्ट्रेपुरवरेचवर्तमानःसर्वोपिजनोरामस्यबलादिआशंसते आभ्यंतरःसेवकः॥ ५० ॥

रामोलोकाभिरामोयंशौर्यवीर्यपराक्रमैः ॥ प्रजापालनसंयुक्तोनरागोपहितेंद्रियः ॥ ४४ ॥ शक्तस्त्रैलोक्यमप्येषभोक्तुंकिंनुमहीमिमाम् ॥
नास्यक्रोधःप्रसादश्चनिरर्थोस्तिकदाचन ॥ ४५ ॥ हंत्येषनियमाद्वध्यानवध्येषुनकुप्यति ॥ युनक्त्यर्थैःप्रहृष्टश्चतमसौयत्रतुष्यति ॥४६॥
दांतैःसर्वप्रजाकांतैःप्रीतिसंजननैर्नृणाम् ॥ गुणैर्विरोचतेरामोदीप्तःसूर्यइवांशुभिः ॥ ४७ ॥ तमेवंगुणसंपन्नंरामंसत्यपराक्रमम् ॥ लोकपा
लोपमंनाथमकामयतमेदिनी ॥४८॥ वत्सःश्रेयसिजातस्तेदिष्ट्यासौतवराघवः ॥ दिष्ट्यापुत्रगुणैर्युक्तोमारीचइवकश्यपः ॥४९॥ बलमारोग्य
मायुश्चरामस्यविदितात्मनः ॥ देवासुरमनुष्येषुसगंधर्वोरगेषुच ॥५०॥ आशंसतेजनःसर्वोराष्ट्रेपुरवरेतथा ॥ आभ्यंतरश्चबाह्यश्चपौरजान
पदोजनः॥५१॥स्त्रियोवृद्धास्तरुण्यश्चसायंप्रातःसमाहिताः ॥ सर्वान्देवान्नमस्यंतिरामस्यार्थेमनस्विनः ॥५२॥तेषांतद्याचितंदेवत्वत्प्रसादात्स
मृद्ध्यताम् ॥ राममिंदीवरश्यामंसर्वशत्रुनिबर्हणम् ॥ ५३ ॥पश्यामोयौवराज्यस्थंतवराजोत्तमात्मजम् ॥ ५४ ॥ तंदेवदेवोपममात्मजंतेसर्व
स्यलोकस्यहितेनिविष्टम् ॥ हितायनःक्षिप्रमुदारजुष्टंमुदाभिषेक्तुंवरदत्वमर्हसि ॥ ५५ ॥ इत्यार्षेश्री०वा०आ०अ०द्वितीयःसर्गः ॥ २ ॥
॥७॥ ॥ तेषामंजलिपद्मानिप्रगृहीतानिसर्वशः ॥ प्रतिगृह्याब्रवीद्राजातेभ्यःप्रियहितंवचः ॥ १ ॥ अहोस्मिपरमप्रीतःप्रभावश्चातुलो
मम ॥ यन्मेज्येष्ठंप्रियंपुत्रंयौवराज्यस्थमिच्छथ ॥ २ ॥ इतिप्रत्यर्चितान्राजाब्राह्मणानिदमब्रवीत् ॥ वसिष्ठंवामदेवंचतेषामेवोपशृण्वताम्
॥ ३ ॥ चैत्रःश्रीमानयंमासःपुण्यःपुष्पितकाननः ॥ यौवराज्यायरामस्यसर्वमेवोपकल्पताम् ॥ ४ ॥

॥५१॥रामस्यार्थेरामस्यबलादिप्रयोजनार्थे ॥५२॥याचितंअभिप्रार्थितंरामाभिषेकरूपम् समृद्ध्यतांसंपद्यताम् ॥५३॥राजोत्तमेतिसंबोधनम्॥५४॥ देवदेवोविष्णुस्तत्सदृशम् अतए
वसर्वलोकहितेनिविष्टम् उदारैर्गुणैर्जुष्टंयुक्तम् उदारैर्महद्भिश्चपरिगृहीतम्॥५५॥ ॥ इतिश्रीरा० श्रीरा०रा०वा०आ०अयोध्याकांडेद्वितीयःसर्गः॥२॥ ॥७॥ अंजलिपद्मानिअंज
लिरूपाणिपद्मानिपद्माकारानंजलीनितियावत् प्रगृहीतानिप्रकर्षेणाशिरसिबद्धानि प्रतिगृह्यवीक्षणवचनप्रत्यंजलिभिर्यथायोगंतासांप्रतिग्रहः ॥ १ ॥ २ ॥ इतिप्रत्यर्चितान्पौरजा
नपदान्कृत्वाब्राह्मणानिदमब्रवीत् तेषांपौरादीनांशृण्वतांपुरइत्यर्थःचकारसंग्राह्यमपेक्ष्यब्राह्मणानितिबहुवचनम् ॥ ३॥ ४ ॥

जनघोषःरामाभिषेकसंभारोपकल्पनाज्ञाश्रवणजः ॥५॥ वसिष्ठमितिवामदेवोपलक्षणंअग्रेएवंव्यादिश्यविप्रौस्थित्युक्तेः परिच्छदःउपकरणम् ॥ ६॥७ ॥ युक्तान्सावधानान्मंत्रिण इतिशेषः बलीन्पूजाद्रव्याणिविघ्नशामकबल्यर्थानि ॥ ८ ॥ पृथक्पृथक्पात्रगृहीते अहतानिसदशानितदानीमेवतंतुवाययंत्रादुद्धृतानि ॥ ९ ॥ चामरव्यजनेचमरपुच्छनिर्मितेव्यजने ॥१०॥ शातकुंभानांसौवर्णानां अग्निवर्चसामित्यनेनसुवर्णस्यात्युत्तमत्वंध्वनितम् समग्रंनखादिसहितमखंडम् ॥११ ॥ अन्यत्अनुक्तमपिलोकप्रसिद्धंगंधपुष्पादि एष्टव्यमवश्यापेक्षितंतदित्यर्थः अग्न्यगारेअग्निहोत्रगृहेउपस्थापयतप्रापयत ॥ १२ ॥ अंतःपुरंराजवेश्म घ्राणहारिभिरतिसुगंधैः ॥ १३ ॥ प्रशस्तंदृश्यम् गुणवत्युक्तसंस्कारंदध्याक्षीरेणचोपसेचनंसंस्कारोयस्यतत् द्विजानांशतसाहस्रंप्रतियत्प्रकाममभिमतमलंपर्याप्तंचभवेत्तत्संपाद्यद्विजमुख्यानांतेभ्यःसत्कृत्यप्रातर्दीयताम् ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ तालापचराःतालजीविनः ॥ १७ ॥ कक्ष्यांद्वितीयां अंतःकक्ष्यायामभिषेकस्थानेब्राह्मणानामेववासादितिभावः चैत्यारथ्यावृक्षाः अन्नंओदनंभक्ष्यंचतत्सहिताः दक्षिणातत्सहिताः ॥ १८ ॥ माल्ययोग्याःमालामर्हंतिमाल्यमर्चनंतद्योग्यागंधपुष्पादयः देवायतनचैत्ययोःपृथक्पृथक्उपस्थापयितव्याः तत्तद्देवतापूजापूर्वकंतत्रतत्रब्राह्मणतर्पणंकार्यमितितात्पर्यं दीर्घाअसयोयेषांतेबद्धगोधाचर्माणश्चेतिद्वंद्वः दीर्घासिबद्धायोधाइतिपाठेबद्धदीर्घासयोयोधाइत्यर्थः मृष्टवाससइत्युपलक्षणमलंकाराणाम् ॥ १९ ॥

राज्ञस्तूपरतेवाक्येजनघोषोमहानभूत् ॥शनैस्तस्मिन्प्रशांतेचजनघोषेजनाधिपः॥५ ॥ वसिष्ठंमुनिशार्दूलंराजावचनमब्रवीत् ॥अभिषेकाय रामस्ययत्कर्मसपरिच्छदम्॥ ६ ॥ तदद्यभगवन्सर्वमाज्ञापयितुमर्हसि ॥ तच्छ्रुत्वाभूमिपालस्यवसिष्ठोमुनिसत्तमः ॥७॥ आदिदेशाग्रतोराज्ञः स्थितान्युक्तान्कृतांजलीन्॥ सुवर्णादीनिरत्नानिबलीन्सर्वौषधीरपि ॥ ८ ॥ शुक्लमाल्यानिलाजांश्चपृथक्चमधुसर्पिषी ॥ अहतानिचवासांसिरथंसर्वायुधान्यपि ॥ चतुरंगबलंचैवगजंचशुभलक्षणम् ॥ चामरव्यजनेचोभेध्वजंछत्रंचपांडुरम् ॥ १० ॥ शतंचशातकुंभानांकुंभानामग्निवर्चसाम् ॥ हिरण्यशृंगमृषभंसमग्रंव्याघ्रचर्मच॥११॥ यच्चान्यत्किंचिदेष्टव्यंतत्सर्वमुपकल्प्यताम्॥ उपस्थापयतप्रातरग्न्यगारेमहिपतेः ॥ १२ ॥ अंतःपुरस्यद्वाराणिसर्वस्यनगरस्यच ॥ चंदनस्रग्भिरर्च्यंतांधूपैश्चघ्राणहारिभिः ॥१३ ॥ प्रशस्तमन्नंगुणवद्दधिक्षीरोपसेचनम्॥ द्विजानांशतसाहस्रंयत्प्रकाममलंभवेत्॥१४॥सत्कृत्यद्विजमुख्यानांश्वःप्रभातेप्रदीयताम्॥ घृतंदधिचलाजाश्चदक्षिणाश्चापिपुष्कलाः॥१५॥ सूर्येभ्युदितमात्रेश्वोभवितास्वस्तिवाचनम् ॥ ब्राह्मणाश्चनिमंत्र्यंतांकल्प्यंतामासनानिच ॥ १६ ॥ आबध्यंतांपताकाश्चराजमार्गश्चसिच्यताम् ॥ सर्वेचतालापचरागणिकाश्चस्वलंकृताः ॥ १७ ॥ कक्ष्यांद्वितीयामासाद्यतिष्ठंतुनृपवेश्मनः ॥ देवायतनचैत्येषुसान्नभक्ष्याःसदक्षिणाः ॥ १८ ॥ उपस्थापयितव्याःस्युर्माल्ययोग्याःपृथक्पृथक् ॥ दीर्घासिबद्धगोधाश्चसन्नद्धामृष्टवाससः ॥ १९ ॥

SGDF
Sri Gargeshwari [illegible] Foundation

महोदयंमहोत्सवविशिष्टमंगनं विप्रौवसिष्ठवामदेवौ व्यादिश्यअधिकारिणइतिशेषः तत्रनृपवेश्मनिस्थितौक्रियाःपुरोहितकर्तव्याश्चक्रतुरित्युत्तरेणान्वयः ॥ २० ॥ यच्चैवशेषंराजो
क्तादन्यदवश्यकर्तव्यंतदपिपार्थिवायनिवेद्यचक्रतुः ततोजगत्पतिमभिगम्ययथोक्तवचनंउक्तवचनमनतिक्रम्यसर्वंकृतंसिद्धंजातमित्यब्रूतां प्रीतिर्मानसआनंदः तदुन्नायकोमुखवि
कासादिर्हर्षः ॥ २१ ॥ २२ ॥ कृतात्माधर्मेकृतबुद्धिःप्रतिज्ञायउक्त्वा ॥ २३ ॥ तत्रप्रासादे प्रासादस्थोददर्शेतिवक्ष्यमाणत्वात् ॥ २४॥ आर्यामध्यदेशवासिनः ॥२५॥२६॥गं
धर्वराजप्रतिमत्वंसौंदर्यवत्त्वेनसुस्वरत्वेनच विख्यातपौरुषत्वेनवीरत्वम् ॥ २७ ॥ वीरानुगुणंदीर्घबाहुत्वं महासत्त्वंमहाबलवत्त्वंच तदनुमापकंमत्तेत्यादि तेनसगर्वसलीलगमन

महाराजांगनंशूराःप्रविशंतुमहोदयम् ॥ एवंव्यादिश्यविप्रौतुक्रियास्तत्रविनिष्ठितौ ॥२०॥ चक्रतुश्चैवयच्छेषंपार्थिवायनिवेद्यच ॥ कृतमित्ये
वचाब्रूतामभिगम्यजगत्पतिम् ॥३१॥ यथोक्तवचनंप्रीतौहर्षयुक्तौद्विजोत्तमौ ॥ ततःसुमंत्रंद्युतिमान्राजावचनमब्रवीत् ॥२२॥ रामःकृता
त्माभवताशीघ्रमानीयतामिति ॥ सतथेतिप्रतिज्ञायसुमंत्रोराजशासनात् ॥ २३ ॥ रामंतत्रानयांचक्रेरथेनरथिनांवरम् ॥ अथतत्रसहा
सीनास्तदादशरथंनृपम् ॥२४॥ प्राच्योदीच्याःप्रतीच्याश्चदाक्षिणात्याश्चभूमिपाः ॥ म्लेच्छाश्चार्याश्चयेचान्येवनशैलांतवासिनः ॥ २५ ॥
उपासांचक्रिरेसर्वेतंदेवावासवंयथा ॥ तेषांमध्येसराजर्षिर्मरुतामिववासवः ॥ २६ ॥ प्रासादस्थोदशरथोददर्शायांतमात्मजम् ॥ गंधर्वरा
जप्रतिमंलोकेविख्यातपौरुषम् ॥ २७ ॥ दीर्घबाहुंमहासत्त्वंमत्तमातंगगामिनम् ॥ चंद्रकांताननंराममतीवप्रियदर्शनम् ॥ २८ ॥ रूपौ
दार्यगुणैःपुंसांदृष्टिचित्तापहारिणम् ॥ घर्माभितप्ताःपर्जन्यंह्लादयंतमिवप्रजाः ॥ २९ ॥ नततर्पसमायांतंपश्यमानोनराधिपः ॥ अवतार्य
सुमंत्रस्तुराघवंस्यंदनोत्तमात् ॥३०॥ पितुःसमीपंगच्छंतंप्रांजलिःपृष्ठतोन्वगात् ॥ सतंकैलासशृंगाभंप्रासादंरघुनंदनः ॥३१॥ आरुरोहनृ
पंद्रष्टुंसहसातेनराघवः ॥ सप्रांजलिरभिप्रेत्यप्रणतःपितुरंतिके ॥३२॥ नामस्वंश्रावयन्रामोववंदेचरणौपितुः ॥ तंदृष्ट्वाप्रणतंपार्श्वेकृतांजलिपु
टंनृपः ॥३३॥ गृह्यांजलौसमाकृष्यसस्वजेप्रियमात्मजम् ॥ तस्मैचाभ्युदितंसम्यङ्मणिकांचनभूषितम् ॥३४॥ दिदेशराजारुचिरंरामायपरमा
सनम् ॥ तथासनवरंप्राप्यव्यदीपयतराघवः ॥ ३५ ॥

मुक्तं चंद्रकांताननमितिवाचकमात्रलुप्तोपमा अतएवातीवप्रियदर्शनं रामंजनान्रमयंतम् ॥२८॥ रूपौदा
र्यगुणैःक्रमादृष्टिचित्तहरं ग्रीष्मतप्ताःप्रजाःह्लादयंतंपर्जन्यमिवस्थितम् ॥२९॥ पश्यमानइत्यार्षं नततर्पेत्यनेनानुक्षणंनवनवप्रेमास्पदत्वम् ॥३०॥३१ ॥ सहसावेगेन तेनसुमंत्रेण
सहेतिशेषःसप्रांजलिःसांजलिः अभिप्रेत्यप्राप्य प्रणतःकृतसाष्टांगनमस्कारः ॥३२॥ स्वंनामश्रावयन्रामवर्माहमस्मीत्येवं प्रणम्यपार्श्वेवस्थानंपुत्रधर्मः ॥३३ ॥ अंजलौअंजलि
प्रदेशेरामंस्वयमेवगृह्यगृहीत्वासमाकृष्यस्वसंमुखमानीय अभ्युद्यतंउपस्थापितम् ॥ ३४ ॥ परंउत्कृष्टं व्यदीपयतअशोभयत अत्रासनंकर्म ॥ ३५ ॥

SGDF
Sri Gurgeshwari Digital Foundation

स्वयैवप्रभयेतिदीपनेकरणं उदयकालेरविर्मेरुमिव सावसिष्ठदशरथादिभ्राजितासभापि नकेवलमासनमेवेत्यर्थःव्यरोचतविशेषेणचकाशे॥३६॥ ग्रहनक्षत्रादियुक्तमप्याकाशमिंदुनेव॥३७॥आदर्शतलप्रतिबिंबितमलंकृतमात्मानंपश्यन्निवतंपश्यंस्तुतोष तेनपितृसदृशावयवत्वंसूचितंरामस्य आभाष्यरामेतिसंबोध्य॥३८॥तदाहयदुवाच ज्येष्ठायामिति॥३९॥ गुणैर्ज्येष्ठोऽतएवममप्रियः यतस्त्वयेत्यन्वयः ॥ ४० ॥ पुष्ययोगेनचंद्रस्यपुष्ययोगोपलक्षितकाले अधिकरणस्यकरणत्वविवक्षयातृतीया प्रकृत्यास्वभावेन कामतः प्रकामंअत्यर्थमितियावत् ॥ ४१ ॥ गुणवतिसत्यपि स्नेहात्तुस्नेहादेव विनीतएवसन्भूयोधिकंविनयमास्थाय ॥ ४२ ॥ कामजानिस्त्रीद्यूतमृगयामधुसेवनादीनि क्रोधजानिवाक्पारुष्योग्र

स्वयैवप्रभयामेरुमुदयेविमलोरविः ॥ तेनविभ्राजितातत्रसासभापिव्यरोचत ॥ ३६ ॥ विमलग्रहनक्षत्राशारदीद्यौरिवेंदुना ॥ तंपश्यमा
नोनृपतिस्तुतोषप्रियमात्मजम् ॥ ३७ ॥ अलंकृतमिवात्मानमादर्शतलसंस्थितम् ॥ सतंसुस्थितमाभाष्यपुत्रंपुत्रवतांवरः ॥३८॥ उवाचेदं
वचोराजादेवेंद्रमिवकश्यपः ॥ ज्येष्ठायामसिमेपत्न्यांसदृश्यांसदृशःसुतः ॥३९॥ उत्पन्नस्त्वंगुणज्येष्ठोममरामात्मजःप्रियः ॥ त्वयायतःप्रजा
श्चेमाःस्वगुणैरनुरंजिताः ॥ ४० ॥ तस्मात्त्वंपुष्ययोगेनयौवराज्यमवाप्नुहि ॥ कामतस्त्वंप्रकृत्यैवनिर्णीतोगुणवानिति ॥ ४१ ॥ गुणवत्य
पितुस्नेहात्पुत्रवक्ष्यामितेहितम् ॥ भूयोविनयमास्थायभवनित्यंजितेंद्रियः ॥ ४२ ॥ कामक्रोधसमुत्थानित्यजस्वव्यसनानिच ॥ परोक्षया
वर्तमानोवृत्त्याप्रत्यक्षयातथा ॥ ४३ ॥ अमात्यप्रभृतीःसर्वाःप्रजाश्चैवानुरंजय ॥ कोष्ठागारायुधागारैःकृत्वासन्निचयान्बहून् ॥ ४४ ॥ इष्टा
नुरक्तप्रकृतिर्यःपालयतिमेदिनिम् ॥ तस्यनंदंतिमित्राणिलब्ध्वामृतमिवामराः ॥ ४५ ॥ तस्मात्पुत्रत्वमात्मानंनियम्यैवंसमाचर ॥ तच्छ्रु
त्वासुहृदस्तस्यरामस्यप्रियकारिणः ॥४६॥ त्वरिताःशीघ्रमागत्यकौसल्यायैन्यवेदयन् ॥साहिरण्यंचगाश्चैवरत्नानिविविधानिच ॥४७॥ व्या
दिदेशप्रियाख्येभ्यःकौसल्याप्रमदोत्तमा ॥ अथाभिवाद्यराजानंरथमारुह्यराघवः ॥ ययौस्वंद्युतिमद्वेश्मजनौघैःप्रतिपूजितः ॥ ४८ ॥ तेचा
पिपौरान्नृपतेर्वचस्तच्छ्रुत्वातदालाभमिवेष्टमाशु ॥ नरेंद्रमामंत्र्यगृहाणिगत्वादेवान्समानर्चुरभिप्रहृष्टाः ॥ ४९ ॥

दंडत्वार्थदूषणानिव्यसनानित्यजेथाः तत्रार्थदूषणंपित्रादिसंचितार्थस्यनाशनं परोक्षयाचारमुखतःपरोक्षानुभवसिद्धयावृत्त्यास्वपरराष्ट्रवृत्तांतविचारेण प्रत्यक्षयासदासभायांस्थित्वास्वप्रत्यक्षयावृत्त्याप्रजान्यायादिविचारेणयुक्तोभव ॥ ४३ ॥ तेनामात्यप्रभृतीरमात्यसेनापतिपुरराष्ट्रादिरक्षकपौरजानपदसर्वप्रजाअनुरंजयच अयुतनियुतादिसंख्यसर्वादिपरिच्छिन्नधान्यग्राहीणिकोष्ठरूपाण्यगाराणि आयुधागाराणिशस्त्रगृहाणितैःसह सम्यक्निचीयंतेऽस्मिन्नितिसन्निचयारत्नहेमाभरणरजतवस्त्रादिकोशगृहाणिबहूनिविपुलानिकृत्वासंपूर्यप्रजाअनुरंजयेतिपूर्वेणान्वयः ॥ ४४ ॥ इष्टाःस्वस्यअनुरक्ताःस्वस्मिन्प्रकृतयःप्रजायस्य तस्यमित्राणिअमृतंलब्ध्वाऽमराइवतंलब्ध्वानंदंति ॥ ४५ ॥ तत्अभिषेकप्रयोजनंपित्रुपदेशम् ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ प्रियाख्येभ्यःरामाभिषेकरूपप्रियवक्तृभ्यः ॥ ४८ ॥ इष्टंलाभमिवस्वेष्टवस्तुप्राप्तिरूपमिव आनर्चुःरामाभिषेकनिर्विघ्नतायै ॥ ४९ ॥

SGDF

इतिश्रीरामाभि॰रा॰रा॰वा॰आ॰अयोध्याकांडेतृतीयःसर्गः ॥ ३ ॥ निश्चयज्ञःतत्तत्कार्यार्हदेशकालनियमज्ञः निश्चयंरामाभिषेककालविषयम् ॥ १ ॥ तदाह श्वएवेति युवरा
जइतिप्रभुरितिनिश्चयमितिपूर्वेणान्वयः उभाभ्यांप्रजान्यायदर्शनदंडादिष्वयमेवाधिकारीतिसूचितम् ॥ २ ॥ आमंत्रयामासआनयेत्याज्ञापयामास ॥ ३ ॥ पूर्वागमनापेक्षयापूर्वा
नयनापेक्षयापुनस्त्वम् ॥ ४ ॥ आवेदितंविज्ञापितम् प्राप्तंपुनरागतं शंकान्वितःराज्ञआपच्छंकान्वितः ॥ ५ ॥ ६ ॥ ततःरामोक्तिश्रवणानंतरम् श्रुत्वाराजोक्तार्थानुवादिर्नीमदु
क्तिम् तत्रराजसन्निधौ इतरायागमनाय असर्वनामत्वमार्षम् प्रमाणंनिर्णेता ॥ ७ ॥ ८ ॥ प्रियंस्वप्रियम् ॥९॥ दूरात्प्राणिपातःकिंवदिष्यतीतिभीत्या ॥ १०॥ प्रणमंतंसमुत्थाप्य

इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअयोध्याकांडेतृतीयःसर्गः ॥ ३ ॥ ॥ ६ ॥ ॥ गतेष्वथनृपोभूयःपौरेषुसहमं
त्रिभिः ॥ मंत्रयित्वाततश्चक्रेनिश्चयज्ञःसनिश्चयम् ॥ १ ॥ श्वएवपुष्योभविताश्वोभिषेच्यस्तुमेसुतः ॥ रामोराजीवपत्राक्षोयुवराजइतिप्रभुः
॥ २ ॥ अथांतर्गृहमाविश्यराजादशरथस्तदा ॥ सूतमामंत्रयामासरामंपुनरिहानय ॥ ३ ॥ प्रतिगृह्यतुतद्वाक्यंसूतःपुनरुपाययौ ॥ राम
स्यभवनंशीघ्रंराममानयितुंपुनः ॥ ४ ॥ द्वाःस्थैरावेदितंतस्यरामायागमनंपुनः ॥ श्रुत्वैवचापिरामस्तंप्राप्तंशंकान्वितोभवत् ॥ ५ ॥ प्रवेश्य
चैनंत्वरितोरामोवचनमब्रवीत् ॥ यदागमनकृत्यंतेभूयस्तद्ब्रूह्यशेषतः ॥ ६ ॥ तमुवाचततःसूतोराजात्वांद्रष्टुमिच्छति ॥ श्रुत्वाप्रमाणंतत्रत्वं
गमनायेतरायवा ॥ ७ ॥ इतिसूतवचःश्रुत्वारामोपित्वरयान्वितः ॥ प्रययौराजभवनंपुनर्द्रष्टुंनरेश्वरम् ॥८॥ तंश्रुत्वासमनुप्राप्तंरामंदशरथो
नृपः ॥ प्रवेशयामासगृहंविवक्षुःप्रियमुत्तमम् ॥९॥ प्रविशन्नेवचश्रीमान्राघवोभवनंपितुः ॥ ददर्शपितरंदूरात्प्रणिपत्यकृतांजलिः ॥ १० ॥
॥१०॥प्रणमंतंतमुत्थाप्यसंपरिष्वज्यभूमिपः ॥ प्रदिश्यचासनंचास्मैरामंचपुनरब्रवीत् ॥११॥ रामवृद्धोस्मिदीर्घायुर्भुक्ताभोगायथेप्सिताः ॥
अन्नवद्भिःक्रतुशतैर्यथेष्टंभूरिदक्षिणैः ॥१२॥ जातमिष्टमपत्यंमेत्वमद्यानुपमंभुवि ॥ दत्तमिष्टमधीतंचमयापुरुषसत्तम ॥१३॥ अनुभूतानिचेष्टानि
मयावीरसुखान्यपि ॥ देवर्षिपितृविप्राणामनृणोस्मितथात्मनः ॥ १४ ॥ नकिंचिन्ममकर्तव्यंतवान्यत्राभिषेचनात् ॥ अतोयत्त्वा
महंब्रूयांतन्मेत्वंकर्तुमर्हसि ॥१५॥ तंपरिष्वज्येत्यन्वयः प्रदिश्यहस्तेनदर्शयित्वा चाद्वचसाप्युक्त्वा अस्मैरामाय चात्सुमंत्राय रामंचरामंतु ॥११॥ यथाईप्सितास्तथाभुक्ताः
विधिहीनमसृष्टान्नंमंत्रहीनमदक्षिणम् श्रद्धाविरहितंयज्ञंतामसंपरिचक्षतइत्युक्तेरन्नवदादिविशेषणम् यथायथावत् इष्टंदेवानांपूजनंकृतम् ॥१२॥ इष्टंवस्तुदत्तम् ॥१३ ॥ यागा
ध्ययनपुत्रदानोपभोगैःपंचभिर्देवर्षिपितृविप्राणामात्मनश्चेत्येवंपंचानामनृणोस्मि आत्मासेंद्रियग्रामोजीवस्तस्यतत्तत्सुखाधिकाारिणस्तददानेऋणित्वमर्थसिद्धम् तेनसर्वऋणाद्वि
निर्मुक्तोस्मीतिभावः ऋष्यृणेविप्रर्णस्यदेवर्णेजीवर्णस्यांतर्भावंकृत्वाऋणानित्रीण्यपाकृत्येतिस्मृतिवादः ॥ १४ ॥ यद्ब्रूयांतन्मेवचःकर्तुमर्हसि अविलंबेनेतिशेषः ॥ १५ ॥

SGDF Sri Gangadhar Digital Foundation

॥१६॥ अविलंबकरणेहेत्वंतरमाह अपिचेति अशुभान्अशुभसूचकान् सनिर्घाताःअशनिपातसहिताः दिवोल्काःदिवउल्काः संधिरार्षः दिवादिवसेइत्यन्ये उल्काज्वालाःपतं
ति ॥ १७ ॥ नक्षत्रंजन्मर्क्षम् अवष्टब्धमाक्रांतम्॥१८॥ घोरामापदमृच्छतिपूर्वंततोमृत्युंचाप्नोतीत्यर्थः॥१९॥ तत्तस्माद्यावन्मेचेतोनविमुह्यतित्वदभिषेकविमुखंनभवतितावत्ततः
पूर्वमेवाभिषिंचस्वकृताभिषेकमात्मानंकुरु ननुतेचेतसःकामदभिषेकवैमुख्यचिंतातत्राह चलाहीति त्वद्विमातृतत्पुत्रोपजापस्यसंभावितत्वात्तदेववक्ष्यतिविप्रोषितश्चभरतइत्या
दिना ॥ २० ॥ पुष्ययोगंचंद्रस्यनियतंशुद्धगणितनिश्चितंअभिषेकेप्रशस्तंवादैवचिंतकाःज्योतिर्विदोवक्ष्यंते वदंतीत्यर्थेआर्षम् ॥ २१ ॥ अभिषिंचस्वअभिषिक्तोभव मेमन
श्चित्तंमांत्वरयतीव ॥ त्वदभिषेकार्थमितिशेषः ॥ २२ ॥ अद्यप्रभृतिप्रदोषमारभ्य अनेनाद्विर्भोजनरूपःप्राग्दिननियमोदर्शितः ॥ २३ ॥ रक्षणेहेतुर्भवंतीत्यादि एवंविधानिशुभो

अद्यप्रकृतयःसर्वास्त्वामिच्छंतिनराधिपम् ॥ अतस्त्वांयुवराजानमभिषेक्ष्यामिपुत्रक ॥ १६ ॥ अपिचाद्याशुभान्रामस्वप्नान्पश्यामि
राघव ॥ सनिर्घातादिवोल्काश्चपतंतिहिमहास्वनाः ॥ १७ ॥ अवष्टब्धंचमेरामनक्षत्रंदारुणग्रहैः ॥ आवेदयंतिदैवज्ञाःसूर्यांगारकराहुभिः
॥ १८ ॥ प्रायेणचनिमित्तानामीदृशानांसमुद्भवे ॥ राजाहिमृत्युमाप्नोतिघोरांचापदमृच्छति ॥ १९ ॥ तद्यावदेवमेचेतोनविमुह्यतिराघव ॥
तावदेवाभिषिंचस्वचलाहिप्राणिनांमतिः ॥ २० ॥ अद्यचंद्रोभ्युपगमत्पुष्यात्पूर्वंपुनर्वसुम् ॥ श्वःपुष्ययोगंनियतंवक्ष्यंतेदैवचिंतकाः ॥
॥ २१ ॥ तत्रपुष्येभिषिंचस्वमनस्त्वरयतीवमाम् ॥ श्वस्त्वाहमभिषेक्ष्यामियौवराज्येपरंतप ॥ २२ ॥ तस्मात्त्वयाद्यप्रभृतिनिशेयंनिय
मात्मना ॥ सहवध्वोपवस्तव्यादर्भप्रस्तरशायिना ॥ २३ ॥ सुहृदश्चाप्रमत्तास्त्वांरक्षंत्वद्यसमंततः ॥ भवंतिबहुविघ्नानिकार्याण्येवंविधा
निहि ॥ २४ ॥ विप्रोषितश्चभरतोयावदेवपुरादितः ॥ तावदेवाभिषेकस्तेप्राप्तकालोमतोमम ॥ २५ ॥ कामंखलुसतांवृत्तेभ्राताते भरतः
स्थितः ॥ ज्येष्ठानुवर्तीधर्मात्मासानुक्रोशोजितेंद्रियः ॥ २६ ॥ किंनुचित्तंमनुष्याणामनित्यमितिमेमतम् ॥ सतांचधर्मनित्यानांकृतशोभि
चराघव ॥ २७ ॥ इत्युक्तःसोभ्यनुज्ञातःश्वोभाविन्यभिषेचने ॥ व्रजेतिरामःपितरमभिभाष्याभ्ययाद्गृहम् ॥ २८ ॥ प्रविश्यचात्मनोवेश्म
राज्ञादिष्टेभिषेचने ॥ तत्क्षणादेवनिष्क्रम्यमातुरंतःपुरंययौ ॥ २९ ॥

दर्काणि बहुविघ्नानीतिबहुव्रीहिः ॥२४ ॥ इतःपुरात्
अस्मात्पुरात् यावद्विप्रोषितएवतिष्ठतितावदेवाविप्रोषितस्यतस्यागमनात्पूर्वमेवप्राप्तकालःयोग्यः अन्यथाभरतःप्रतिबध्नीयादितिभावः ॥ २५ ॥ ननुभरतेएषाशंकानयुक्तेत्यतआह
काममिति काममितियद्यपीत्यर्थे ॥ २६ ॥ किंनुइतितथापीत्यर्थे मनुष्याणांचित्तंस्नेहादिमदपिअनित्यम् विकारनिमित्तेसतिविक्रियेतैवेत्यर्थः यतःसतांधर्मनित्यानामपिचित्तंतत्तान्नि
मित्तकृतेनरागद्वेषादिनाशोभतेयुज्यतेतथा नतुसर्वथास्वतोनियतंकिंचित्स्वभावमित्यर्थः ॥ २७ ॥ अभिषेचनेअभिषेचनविषये इत्युक्तोव्रजेत्यभ्यनुज्ञातइतिसंबंधः अभिभा
ष्यआमंत्र्य ॥ २८ ॥ राज्ञादिष्टेआज्ञप्तेऽभिषेचने सीतायैतदपेक्षितराज्ञोपदिष्टसभार्योपवासानुष्ठाननिवेदनायस्वगृहंप्रविश्यतत्रसीतामदृष्ट्वातत्क्षणादेवमातुरंतःपुरंययौ ॥ २९ ॥

SGDF

प्रवणांदेवताराधनतत्परां आयाचतीमितिच्छेदः श्रियंरामायराज्यलक्ष्मीम् ॥ ३० ॥ आनायिता कौसल्ययेतिशेषः ॥ ३१ ॥ तस्मिन्कालेपिरामागमनविशिष्टेकालेपिआमीलि
तेक्षणाध्यानवशात् अन्वास्यमानोपास्यमाना ॥३२॥ पुष्येणेतिपाठेतद्युक्तकालस्याधिकरणस्यापिकरणत्वविवक्षाबोध्या ॥३३॥ वरंश्रेष्ठंअतएवहर्षयन् ॥ ३४ ॥ यथामेपितुः
स्वसंबंधेनराज्ञोदशरथस्यात्युत्कृष्टत्वध्वननम् शासनमाज्ञा तथाश्वोमेभिषेकोभवितेतिसंबंधः ॥३५॥ सहीति हिरण्यर्थे सपितापिमामेवमुक्तवानित्यर्थः ॥३६॥ मंगलानिमहार्हे

तत्रतांप्रवणामेवमातरंक्षौमवासिनीम् ॥ वाग्यतांदेवतागारेददर्शायाचतींश्रियम् ॥ ३० ॥ प्रागेवचागतातत्रसुमित्रालक्ष्मणस्तथा ॥ सीता
चानायिताश्रुत्वाप्रियंरामाभिषेचनम् ॥३१॥तस्मिन्कालेऽपिकौसल्यातस्थावामीलितेक्षणा ॥सुमित्रयान्वास्यमानासीतयालक्ष्मणेनच॥३२॥
श्रुत्वापुष्येचपुत्रस्ययौवराज्येभिषेचनम् ॥ प्राणायामेनपुरुषंध्यायमानाजनार्दनम् ॥ ३३ ॥ तथासनियमामेवसोभिगम्याभिवाद्यच ॥
उवाचवचनंरामोहर्षयंस्तामिदंवरम् ॥ ३४ ॥ अंबपित्रानियुक्तोस्मिप्रजापालनकर्मणि ॥ भविताश्वोभिषेकोमेयथामेशासनंपितुः ॥ ३५॥
सीतयाप्युपवस्तव्यारजनीयंमयासह ॥ एवमुक्तमुपाध्यायैःसहिमामुक्तवान्पिता ॥ ३६ ॥ यानियान्यत्रयोग्यानिश्वोभाविन्यभिषेचने ॥
तानिमेमंगलान्यद्यवैदेह्याश्चैवकारय ॥ ३७ ॥ एतच्छ्रुत्वातुकौसल्याचिरकालाभिकांक्षितम् ॥ हर्षबाष्पकुलंवाक्यमिदंराममभाषत ॥३८॥
वत्सरामचिरंजीवहतास्तेपरिपंथिनः ॥ ज्ञातीन्मेत्वंश्रियायुक्तःसुमित्रायाश्चनंदय ॥ ३९ ॥ कल्याणेबतनक्षत्रेमयाजातोसिपुत्रक ॥ ये
नत्वयादशरथोगुणैराराधितःपिता ॥ ४० ॥ अमोघंबतमेक्षांतंपुरुषेपुष्करेक्षणे ॥ येयमिक्ष्वाकुराज्यश्रीःपुत्रत्वांसंश्रयिष्यति ॥४१॥ इत्ये
वमुक्तोमात्रातुरामोभ्रातरमब्रवीत् ॥ प्रांजलिंप्रह्वमासीनमभिवीक्ष्यस्मयन्निव ॥ ४२ ॥ लक्ष्मणेमांमयासार्धंप्रशाधित्वंवसुंधराम् ॥ द्विती
यंमेंतरात्मानंत्वामियंश्रीरुपस्थिता ॥४३॥ सौमित्रेभुंक्ष्वभोगांस्त्वमिष्टान्राज्यफलानिच ॥ जीवितंचापिराज्यंचत्वदर्थमभिकामये ॥ ४४ ॥

गंधमाल्याभरणादिरूपाणिमंगलस्नानादीनिच ॥ ३७ ॥ चिरकालाभिकांक्षितमेतदभिषेकरूपम् हर्षजबाष्पेणाकुलमव्यक्तमधुरम् ॥ ३८ ॥ हताःभवंत्वितिशेषः मेमम
सुमित्रायाश्चज्ञातीन्बंधूनभिनंदय ॥ ३९ ॥ कल्याणेनक्षत्रेशुभयुक्तेकाले जातोजनितः येनशुभकालजननेन ॥ ४० ॥ पुष्करनेत्रेपुरुषेविष्णौयन्मेक्षांतंकामंपरित्यज्यतत्प्रीति
मात्रफलकंव्रतोपवासादिकृतंतदमोघंसफलंजायते बतेतिहर्षे साफल्येहेतुर्येयमित्यादि इदमभाषतेत्यन्वयः ॥ ४१ ॥ स्मयन्निव ईषद्धसन्निवेत्यर्थः ॥ ४२ ॥ स्वनिविष्टंराज्यं
सौभ्रात्रेणसाधारणंकरोति लक्ष्मणेति ॥ ४३ ॥ राज्यफलरूपान् इष्टान्मनोनुकूलान् भोगान् विषयान् यद्वा राज्यफलानिधर्मार्थौतौ चप्राप्नुहि त्वदर्थनस्वप्रयोजनाय ॥ ४४ ॥

SGDF

सीतांचस्वंचअभ्यनुज्ञाप्यसीतायैस्वस्मैचमातृभ्यामनुज्ञांदापयित्वानिवेशनंस्वगृहंययौ चस्त्वर्थे ॥४५ ॥ ॥ इतिश्रीरा०श्रीरा०रा०ति०वा०आ०अयो०चतुर्थःसर्गः ॥ ४ ॥
संदिश्यरामंउपवासादिकुर्वित्युक्त्वा ॥ १ ॥ गच्छेति उपवाससंकल्पादेःपुरोहितसाध्यत्वादितिभावः श्रेयसेविघ्ननिवृत्तिरूपश्रेयोर्थम् ॥२॥३ ॥ ब्राह्मंब्राह्मणारोहणयोग्यम् युक्तं
अश्वैःययावितिपूर्वेणान्वयः ॥ ४ ॥ पांडुराभ्रवत्निबिडप्रभम् कक्ष्याःद्वाराणि ॥ ५ ॥ त्वरन्निवत्वरन्नेवससंभ्रमंसादरम् ॥ ६ ॥ परिगृह्यहस्तेनहस्तेधृत्वा ॥७॥ संभाष्यवत्सेत्या

इत्युक्त्वालक्ष्मणंरामोमातरावभिवाद्यच ॥ अभ्यनुज्ञाप्यसीतांचययौस्वंचनिवेशनम् ॥४५॥ ॥इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्ये
अयोध्याकांडेचतुर्थःसर्गः ॥ ४ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ संदिश्यरामंनृपतिःश्वोभाविन्यभिषेचने ॥ पुरोहितंसमाहूयवसिष्ठमिदमब्रवीत् ॥१॥ ग
च्छोपवासंकाकुत्स्थंकारयाद्यतपोधन ॥ श्रेयसेराज्यलाभायवध्वासहयतव्रत ॥ २ ॥ तथेतिचसराजानमुक्त्वावेदविदांवरः॥स्वयंवसिष्ठोभ
गवान्ययौरामनिवेशनम्॥३॥उपवासयितुंवीरंमंत्रविन्मंत्रकोविदम् ॥ब्राह्मंरथवरंयुक्तमास्थायसुधृतव्रतः॥४॥सरामभवनंप्राप्यपांडुराभ्रघन
प्रभम् ॥ तिस्त्रःकक्ष्यारथेनैवविवेशमुनिसत्तमः ॥५॥ तमागतमृषिंरामस्त्वरन्निवससंभ्रमम् ॥ मानयिष्यन्समानार्हंनिश्चक्रामनिवेशनात्॥
॥६॥ अभ्येत्यत्वरमाणोथरथाभ्याशंमनीषिणः ॥ ततोवतारयामासपरिगृह्यरथात्स्वयम् ॥७॥ सचैनंप्रश्रितंदृष्ट्वासंभाष्याभिप्रसाद्यच॥ प्रि
यार्हंहर्षयन्राममित्युवाचपुरोहितः ॥८॥ प्रसन्नस्तेपितारामयत्त्वंराज्यमवाप्स्यसि ॥ उपवासंभवानद्यकरोतुसहसीतया ॥ ९ ॥ प्रातस्त्वा
मभिषेक्ताहियौवराज्येनराधिपः ॥ पितादशरथःप्रीत्याययातिंनहुषोयथा ॥ १० ॥ इत्युक्त्वासतदाराममुपवासंयतव्रतः ॥ मंत्रवत्कारयामा
सवैदेह्यासहितंशुचिः ॥११॥ ततोयथावद्रामेणसराज्ञोगुरुरर्चितः ॥ अभ्यनुज्ञाप्यकाकुत्स्थंययौरामनिवेशनात् ॥१२ ॥ सुहृद्भिस्तत्ररामो
पिसहासीनःप्रियंवदैः ॥ सभाजितोविवेशाथताननुज्ञाप्यसर्वशः ॥ १३ ॥ हृष्टनारीनरयुतंरामवेश्मतदाबभौ ॥ यथामत्तद्विजगणंप्रफुल्लनलि
नंसरः ॥१४॥ सराजभवनप्रख्यात्तस्माद्रामनिवेशनात् ॥ निर्गत्यददृशेमार्गंवसिष्ठोजनसंवृतम् ॥१५॥ वृंदवृंदैरयोध्यायांराजमार्गाःसमंत
तः ॥ बभूवुरभिसंबाधाःकुतूहलजनैर्वृताः ॥ १६॥ जनवृंदोर्मिसंघर्षहर्षस्वनवृतस्तदा ॥ बभूवराजमार्गस्यसागरस्येवनिःस्वनः ॥ १७॥

दिसंबोध्य अभिप्रसाद्यस्तुतिभिरितिशेषः प्रियार्हंप्रियोक्त्यर्हम् ॥ ८ ॥ ९ ॥ अभिषेक्ता लुट् ॥ १० ॥ राममुपवासंतत्संकल्पंकारयामासेतिह्रक्रोरितिद्विकर्मकत्वम् ॥११॥रा
ज्ञोदशरथस्य ॥ १२ ॥ प्रियंवदैःसुहृद्भिःसभाजितःपूजितः विवेशस्ववेश्म तान्सुहृदः ॥ १३ ॥ १४ ॥ राजभवनंमूलराजभवनम् प्रख्यंसदृशम् ॥१५ ॥ वृंदानांवृंदैःअभि
संबाधाःसंमर्दयुक्ताः कुतूहलजनैःरामाभिषेकदर्शनजकौतुकसंपन्नैर्जनैः ॥ १६ ॥ जनवृंदान्येवोर्मयस्तेषांसंघर्षोन्योन्यसंघर्षणंतेनहर्षेणजातोयःस्वनस्तद्वृतः ॥ १७ ॥

SGDF

सिक्ताःसुगंधिजलसिक्ताःसंमृष्टाःशोधितारथ्याःयस्याम् तदहस्तस्मिन्नहनि तथाचतथैव वनमालिनीतोरणमालावती समुच्छ्रितागृहेषुध्वजायस्यांसा ॥१८॥ स्त्रीबालैःसहितश्चसावाकुलःसंतोषात्संभ्रांतचित्तः सस्त्रीबालाबलइतिपाठेअबलावृद्धाः स्त्रीबालवृद्धसहितोजनइत्यर्थः रामाभिषेकमाकांक्षन्द्रष्टुमिच्छन् रवेरुदयमाकांक्षन्अभूदितिशेषः ॥१९॥ महोत्सवंरामाभिषेकसंभूतम् ॥ २० ॥ व्यूहन्निवराजमार्गंव्याप्यस्थितान्एकतःकुर्वन्निव ॥ २१ ॥ सिताभ्रसदृशाहिमगिरिशिखरसदृशम् ॥२२ ॥ राजासनंहित्वाप्रत्युत्थायेत्यर्थःस्वमतंस्वानुमतंकृत्यंपप्रच्छसचयदाज्ञप्तंतत्कृतमितिन्यवेदयत् ॥२३॥ तुल्यंतुल्यकालम् ॥२४॥ अभ्यनुज्ञातःसर्वस्यकर्तव्यस्यकृतत्वाद्विश्रम्यतामित्युक्तः ॥ २५ ॥ अग्र्यउ

सिक्तसंमृष्टरथ्याहितथाचवनमालिनी ॥ आसीदयोध्यातदहःसमुच्छ्रितगृहध्वजा ॥१८॥ तदाह्ययोध्यानिलयःसस्त्रीबालाकुलोजनः ॥रामाभिषेकमाकांक्षन्नाकांक्षन्नुदयंरवेः ॥१९॥ प्रजालंकारभूतंचजनस्यानंदवर्धनम् ॥ उत्सुकोभूज्जनोद्रष्टुंतमयोध्यामहोत्सवम् ॥२०॥ एवंतज्जनसंबाधंराजमार्गंपुरोहितः ॥ व्यूहन्निवजनौघंतंशनैराजकुलंययौ ॥२१ ॥ सिताभ्रशिखरप्रख्यंप्रासादमधिरुह्यच ॥ समीयायनरेंद्रेणशक्रेणेवबृहस्पतिः ॥ २२ ॥ तमागतमभिप्रेक्ष्यहित्वाराजासनंनृपः ॥ पप्रच्छस्वमतंतस्मैकृतमित्यभिवेदयत् ॥ २३ ॥ तेनचैवतदातुल्यंसहासीनाःसभासदः ॥ आसनेभ्यःसमुत्तस्थुःपूजयंतःपुरोहितम् ॥ २४ ॥ गुरुणात्वभ्यनुज्ञातोमनुजौघंविसृज्यतम् ॥ विवेशांतःपुरंराजासिंहोगिरिगुहामिव ॥२५॥ तदग्र्यवेषप्रमदाजनाकुलंमहेंद्रवेश्मप्रतिमंनिवेशनम् ॥ व्यदीपयंश्चारुविवेशपार्थिवःशशीवतारागणसंकुलंनभः ॥ २६ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०अ०पंचमःसर्गः ॥ ५ ॥ ॥ छ ॥ ॥ गतेपुरोहितेरामःस्नातोनियतमानसः ॥ सहपत्न्याविशालाक्ष्यानारायणमुपागमत् ॥ १ ॥ प्रगृह्यशिरसापात्रींहविषोविधिवत्ततः ॥ महतेदैवतायाज्यंजुहावज्वलितानले ॥ २ ॥ शेषंचहविषस्तस्यप्राश्याशास्यात्मनःप्रियम् ॥ ध्यायन्नारायणंदेवंस्वास्तीर्णेकुशसंस्तरे ॥३॥ वाग्यतःसहवैदेह्याभूत्वानियतमानसः ॥ श्रीमत्यायतनेविष्णोःशिष्येनरवरात्मजः ॥ ४ ॥ एकयामावशिष्टायांरात्र्यांप्रतिविबुद्ध्यसः ॥ अलंकारविधिंसम्यक्कारयामासवेश्मनः ॥ ५ ॥

त्तमः ॥ २६ ॥ ॥ इतिश्रीरा० श्रीरा०रा०वा०आ०अयो०पंचमःसर्गः ॥ ५ ॥ ॥ छ ॥ आदरात्पुनरभिषेकसामग्रीवर्णनं उपागमत् उपासांचक्रे नारंजीवसमूहोऽयनमंतर्यामितयास्थानंयस्यतेनांतर्यामिणमित्यर्थः ॥ १ ॥ शिरसापात्रींप्रगृह्यनमस्कारपूर्वमित्यर्थः महतेदैवतायनारायणाय ॥ २ ॥ आशास्यप्रार्थ्य आत्मनःप्रियंराज्याभिषेकाविघ्नरूपं वस्तुतोरावणवधफलकवनगमनरूपमाशास्यसंकल्प्येत्यर्थः वैदेह्यासहेत्यत्राप्यपकृष्टव्यं नहिचतुर्दशभुवनाधिपतेरेतद्यौवराज्यंप्रियंभवति सकलतद्देशमनुष्यप्रियत्वादात्मनइत्यस्यवैफल्यंचाद्यव्याख्यानेप्राप्नोतीतिदिक् कुशसंस्तरेकुशमयेशयनीये ॥ ३ ॥ नियतमीश्वरमात्रविषयं विष्णोरायतनेनिजभवनवर्तिनिदेवपूजालये ॥ ४ ॥ ५ ॥

SGDF

सूताःपौराणिकाः मागधावंशावलीकीर्तकाः बंदिनःस्तुतिपाठकाः पूर्वांसंध्यामुपासीनस्तदुपासनंकुर्वन्जजाप गायत्रींजपस्यैवतदुपासनरूपत्वात् ॥ ६ ॥ वाचयामासस्वस्तिवा
चनपुण्याहंच ॥ ७ ॥ तूर्यघोषानुनादितःतूर्यघोषेणसंजातानुनादः ॥ ८ ॥ ९ ॥ शोभयितुमलंकर्तुंचक्रे बुद्धिमितिशेषः ॥ १० ॥ अट्टालकाःप्राकारोपरितनयुद्धस्थानानीतिके
चित् ॥ ११ ॥ १२ ॥ आलक्षितेषुसर्वतोलक्षितेष्वत्युच्चेष्वितियावत् ध्वजाःसचिह्नाः पताकाश्चिह्नरहिताइत्याहुः ॥ १३ ॥ नटाःसूत्रधाराः जनताजनसमूहः ततस्तत्रअयो

तत्रशृण्वन्सुखावाचःसूतमागधबंदिनाम् ॥ पूर्वांसंध्यामुपासीनोजजापसुसमाहितः ॥ ६ ॥ तुष्टावप्रणतश्चैवशिरसामधुसूदनम् ॥ विमल
क्षौमसंवीतोवाचयामाससद्द्विजान् ॥ ७ ॥ तेषांपुण्याहघोषोथगंभीरमधुरस्तथा ॥ अयोध्यांपूरयामासतूर्यघोषानुनादितः ॥ ८ ॥ कृतोपवा
संतुतदावैदेह्यासहराघवम् ॥ अयोध्यानिलयःश्रुत्वासर्वःप्रमुदितोजनः ॥ ९ ॥ ततःपौरजनःसर्वःश्रुत्वारामाभिषेचनम् ॥ प्रभातांरजनींद्द
ष्ट्वाचक्रेशोभयितुंपुरीम् ॥१०॥ सिताभ्रशिखराभेषुदेवतायतनेषुच ॥ चतुष्पथेषुरथ्यासुचैत्येष्वट्टालकेषुच ॥११॥ नानापण्यसमृद्धेषुवणि
जामापणेषुच ॥ कुटुंबिनांसमृद्धेषुश्रीमत्सुभवनेषुच ॥ १२ ॥ सभासुचैवसर्वासुवृक्षेष्वालक्षितेषुच ॥ ध्वजाःसमुच्छ्रिताःसाधुपताकाश्चा
भवंस्तथा ॥ १३ ॥ नटनर्तकसंघानांगायकानांचगायतां ॥ मनःकर्णसुखावाचःशुश्रावजनताततः ॥ १४ ॥ रामाभिषेकयुक्ताश्चकथाश्च
क्रुर्मिथोजनाः ॥ रामाभिषेकेसंप्राप्तेचत्वरेषुगृहेषुच ॥ १५ ॥ बालाअपिक्रीडमानागृहद्वारेषुसंघशः ॥ रामाभिषवसंयुक्ताश्चक्रुरेवकथा
मिथः ॥ १६ ॥ कृतपुष्पोपहारश्चधूपगंधाधिवासितः ॥ राजमार्गःकृतःश्रीमान्पौरैरामाभिषेचने ॥ १७ ॥ प्रकाशीकरणार्थंचनिशागमनशं
कया ॥ दीपवृक्षांस्तथाचक्रुरनुरथ्यासुसर्वशः ॥ १८ ॥ अलंकारंपुरस्यैवंकृत्वातत्पुरवासिनः ॥ आकांक्षमाणारामस्ययौवराज्याभिषेचन
म् ॥ १९ ॥ समेत्यसंघशःसर्वेचत्वरेषुसभासुच ॥ कथयंतोमिथस्तत्रप्रशशंसुर्जनाधिपम् ॥ २० ॥ अहोमहात्माराजायमिक्ष्वाकुकुलनंद
नः ॥ ज्ञात्वावृद्धंस्वमात्मानंरामंराज्येभिषेक्ष्यति ॥२१॥ सर्वेह्यनुगृहीताःस्मयन्नोरामोमहीपतिः ॥ चिरायभवितागोप्तादृष्टलोकपरावरः ॥२२॥
अनुद्धतमनाविद्वान्धर्मात्माभ्रातृवत्सलः ॥ यथाचभ्रातृषुस्निग्धस्तथास्मास्वपिराघवः ॥ २३ ॥ चिरंजीवतुधर्मात्माराजादशरथोनघः ॥
यत्प्रसादेनाभिषिक्तंरामंद्रक्ष्यामहेवयम् ॥ २४ ॥

ध्यायां ॥ १४ ॥ १५ ॥ रामाभिषवः रामाभिषेकः ॥ १६ ॥१७ ॥ अभिषेकानंतरंगजस्कंधादिरू
ढस्यनगरालंकारदर्शनार्थंनिर्गमनात्पूर्वं यदिनिशानयातितदातदलंकारप्रदर्शनार्थंस्वयंरामंद्रष्टुंचदीपवृक्षान्वृक्षवन्नानाशाखान्दीपस्तंभान् अनुरथ्यासुरथ्यापार्श्वयोः ॥ १८ ॥
॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ अनुगृहीताःईश्वरेण दृष्टलोकपरावरः भावप्रधानोनिर्देशः यथावदवगततज्जनप्राशस्त्याप्राशस्त्यः ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥

SGDF

शुश्रुवुःकथाइतिशेषः श्रुतवृत्तांताःश्रुतरामाभिषेकवृत्तांताः ॥२५॥ तेजानपदाः रामस्यपुरीमित्यन्वयः ॥२६॥ विसर्पद्भिःप्रवेशार्थम् ॥२७॥ इंद्रक्षयइंद्रनिवासःअमरावती आ
हितैरागतैरित्यर्थः हिगतावित्यस्यरूपं समुद्रयादोभिःसमुद्रतुल्यैर्महद्भिर्यादोभिरित्यर्थः ॥ २८ ॥ ॥ इतिश्रीरा॰ श्रीरा॰रा॰वा॰आ॰ अयोध्याकांडेषष्ठःसर्गः ॥६॥ ॥ छ ॥
॥ अथसीतायालंकापुरप्रवेशंविनारावणवधस्याशक्यतयातत्सिद्ध्येदेवैःप्रेरितायाःकृतकुब्जावेषायामंथरयारामाभिषेकविघ्नप्रवर्त्तितद्रात्रिगतंकैकेयीवृत्तांतंचवक्तुमुपक्रमते ज्ञा
तीत्यादि ज्ञातिदासीयतोनित्यामितिपाठे यतःकैकेय्याज्ञातेर्मातृकुलस्यदासीयतश्चकैकेय्यानित्यंसहोषिताअतोजनकोलाहलंश्रुत्वाकैकेय्यैतदर्थानिवेदयितुंयदृच्छयास्वयमेवनत्व
न्यप्रेरणयाप्रासादमारुरोहेत्यन्वयः यत्तुअतःकुब्जाक्षिप्रममार्षतेत्यनेनद्वादशश्लोकस्थपदेनान्वयः स्वीयाभ्युदयस्यसर्वेष्टत्वात्रामाभ्युदयजदुःखेनतद्विघटकोमर्षइतिकतकस्तन्न
रामाभ्युदयस्याग्रेधात्रीमुखेनश्रवणस्यवक्ष्यमाणतयातस्यैवचामर्षहेतुत्वस्यचवक्ष्यमाणतयात्रत्यस्यतत्रान्वयानौचित्यात् यतोजातेतिपाठेयतोयत्रकुत्रचिज्जाता अविज्ञातवेश्म

एवंविधंकथयतांपौराणांशुश्रुवुःपरे ॥ दिग्भ्योविश्रुतवृत्तांताःप्राप्ताजानपदाजनाः ॥ २५॥ तेतुंदिग्भ्यःपुरींप्राप्ताद्रष्टुंरामाभिषेचनम् ॥ राम
स्यपूरयामासुःपुरींजानपदाजनाः ॥२६॥ जनौघैस्तैर्विसर्पद्भिःशुश्रुवेतत्रनिःस्वनः ॥ पर्वसूदीर्णवेगस्यसागरस्येवनिःस्वनः ॥२७॥ ततस्त
दिंद्रक्षयसन्निभंपुरंदिदृक्षुभिर्जानपदैरुपाहितैः ॥ समंततःसस्वनमाकुलंबभौसमुद्रयादोभिरिवार्णवोदकम् ॥ २८ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रा॰
वा॰आ॰अयोध्याकांडेषष्ठःसर्गः ॥६॥ ॥ छ ॥ ॥ ज्ञातिदासीयतोजाताकैकेय्यातुसहोषिता ॥ प्रासादंचंद्रसंकाशमारुरोहयदृच्छया
॥ १ ॥ सिक्तराजपथांकृत्स्नांप्रकीर्णकमलोत्पलाम् ॥ अयोध्यांमंथरातस्मात्प्रासादादन्ववैक्षत ॥ २ ॥ पताकाभिर्वरार्हाभिर्ध्वजैश्चसमलंकृ
ताम् ॥ " कृतांछन्नपथैश्चापिस्वच्छंदकपथैर्वृताम् " ॥ सिक्तांचंदनतोयैश्चशिरःस्नातजनैर्युताम् ॥३॥ माल्यमोदकहस्तैश्चद्विजेंद्रैरभिनादि
ताम् ॥ शुक्लदेवगृहद्वारांसर्ववादित्रनादिताम् ॥४॥ संप्रहृष्टजनाकीर्णांब्रह्मघोषनिनादिताम् ॥ प्रहृष्टवरहस्त्यश्वांसंप्रणर्दितगोवृषाम् ॥ ५ ॥

मातापितृकेत्यर्थः एवंचकैकेयीज्ञातिदासीत्वमपिकार्यार्थमुदरंभरणव्याजेनस्वकृतमस्याइतिबोध्यं इदंतुयुक्तं मंथरानामकार्यार्थमप्सराप्रेषितासुरैःदासीकाचनकैकेय्यैदत्ताकेक
यभूभृतेतिपाद्मोक्तेः कार्यार्थंरावणवधरूपकार्यार्थंदासीस्वयमागत्यकेकयराजस्यजातेतिशेषः नित्यमितिपाठेपिजातेतिशेषपूरणेनैवव्याख्योचितापाद्मैकवाक्यत्वात् चंद्रसंकाशं
सुधाधवलितत्वात् ॥ १ ॥ प्रकीर्णानिकमलानिउत्पलानिचयस्यां तस्मात्सर्वोत्कृष्टात्प्रासादात् प्रासादेस्थित्वेत्यर्थः ल्यब्लोपेपंचमी ॥ २ ॥ वरार्हाभिःश्रेष्ठयोग्याभिःराजयो
ग्याभिरितियावत् एतदुत्तरं कृतांछन्नपथैश्चापिस्वच्छंदकपथैर्वृतामित्यर्धंपठंति छन्नपथैःनिम्नोन्नतप्रदेशमार्गैःकृतामलंकृतां स्वच्छंदकपथैरुत्सवादिषुजनभूयस्त्वेनप्रवेशनिर्गमा
र्थंप्राकारादिभंगेनकृतैर्मार्गैरितिव्याचक्षतेचकेचित् चंदनयुक्ततोयैःसिक्तां शिरःस्नातजनैःकृताभ्यंगस्नानैः ॥ ३ ॥ माल्यमोदकहस्तैःदानप्राप्तमाल्यमोदकहस्तैः रामोपायनमाल्य
मोदकरूपमंगलद्रव्यहस्तैरित्यर्थोवा सुधाचंदनादिलेपेनशुक्लानिदेवगृहद्वाराणियस्याम् ॥ ४ ॥ ब्रह्मघोषोवेदघोषः प्रहृष्टेत्यादिनातिरश्चामपिरामाभिषेकाद्धर्षइतिसूचितम् ॥५॥

SGDF

हृष्टैर्जातरोमांचादिभिर्मुदितैरानंदयुक्तैःपौरैरुपलक्षिताम् ॥ ६ ॥ अविदूरेस्वाधिरूढहर्म्यैत्यासन्नहर्म्ये धात्रींरामस्येतिशेषः अतएवहर्षोत्फुल्लनयनत्वादितस्याः वक्ष्यतिचहर्षेणवि
दीर्यमाणेत्यादि ॥ ७ ॥ अर्थपरास्वेष्टार्थपरास्वेष्टार्थकामेवेतिशेषः किंनुकस्मात् ॥८॥ किंकुतोजनस्यप्रहर्षः अभिषेकप्राग्दिनीयसायंकालेमंथरायास्तद्दर्शनेनराजासंप्रहृष्टइत्यु
क्तिः ॥ ९ ॥ विदीर्यमाणाअंतर्गतानंदौत्कंठ्यादीहपोषमुखविकासादिनातस्याआनंदस्यबहिःप्रसारणाद्विदीर्यमाणत्वोत्प्रेक्षा राघवेराज्ञान्यस्यमानांभूयसींश्रियंराज्यलक्ष्मीम्
॥ १० ॥ अनघंक्वाप्यकारणेर्ष्यादिरहितम् ॥ ११ ॥ अवरोहतअवारुहत् ॥ १२ ॥ क्रोधेनदह्यमाना सैवपापदर्शिनीरामाभिषेकेकैकेय्यैभरतविषयपापप्रदर्शिका ॥ १३ ॥

हृष्टप्रमुदितैःपौरैरुच्छ्रितध्वजमालिनीम् ॥ अयोध्यांमंथरादृष्ट्वापरंविस्मयमागता ॥ ६ ॥ साहर्षोत्फुल्लनयनांपांडुरक्षौमवासिनीम् ॥ अ
विदूरेस्थितांदृष्ट्वाधात्रींपप्रच्छमंथरा ॥७॥ उत्तमेनाभिसंयुक्ताहर्षेणार्थपरासती ॥ राममाताधनंकिंनुजनेभ्यःसंप्रयच्छति ॥८॥ अतिमात्रं
प्रहर्षःकिंजनस्यास्यचशंसमे ॥ कारयिष्यतिकिंवापिसंप्रहृष्टोमहीपतिः॥९॥ विदीर्यमाणाहर्षेणधात्रीतुपरयामुदा॥ आचचक्षेथकुब्जायैभूयसीं
राघवेश्रियम् ॥ १० ॥ श्वःपुष्येणजितक्रोधंयौवराज्येनचानघम् ॥ राजादशरथोराममभिषेक्ताहिराघवम् ॥ ११ ॥ धात्र्यास्तुवचनंश्रु
त्वाकुब्जाक्षिप्रममर्षिता ॥ कैलासशिखराकारात्प्रासादादवरोहत ॥ १२ ॥ सादह्यमानाक्रोधेनमंथरापापदर्शिनी ॥ शयानामेवकैकेयीमिदं
वचनमब्रवीत् ॥ १३ ॥ उत्तिष्ठमूढेकिंशेषेभयंत्वामभिवर्तते ॥ उपप्लुतमघौघेननात्मानमवबुध्यसे ॥ १४ ॥ अनिष्टेसुभगाकारेसौभाग्येन
विकत्थसे ॥ चलंहितवसौभाग्यंनद्याःस्रोतइवोष्णगे ॥ १५ ॥ एवमुक्तातुकैकेयीरुष्टयापरुषंवचः ॥ कुब्जयापापदर्शिन्याविषादमगमत्पर
म् ॥ १६॥ कैकेयीत्वब्रवीत्कुब्जांकच्चित्क्षेमंनमंथरे ॥ विषण्णवदनांहित्वांलक्षयेभृशदुःखिताम् ॥ १७ ॥ मंथरातुवचःश्रुत्वाकैकेय्यामधुराक्ष
रम् ॥ उवाचक्रोधसंयुक्तावाक्यंवाक्यविशारदा ॥ १८ ॥ साविषण्णतराभूत्वाकुब्जातस्यांहितैषिणी ॥ विषादयंतीप्रोवाचभेदयंतीचराघव
म् ॥ १९ ॥ अक्षयंसुमहद्देविप्रवृत्तंत्वद्विनाशनम् ॥ रामंदशरथोराजायौवराज्येभिषेक्ष्यति ॥ २० ॥

अघौघेनदुःखसमूहेनउपप्लुतंपीडितं कारणकार्ययोःपौर्वापर्यविपर्ययरूपातिशयोक्तिः अघंदुरितदुःखयोरितिकोशः ॥ १४॥ सुभगाकारेत्वद्विषयेसौभाग्यद्योतकाकारवतिआकारे
णैवतवसौभाग्यदे वस्तुतोनिष्टेऽप्रियकर्तरिकिंसौभाग्येनविकत्थसेमय्येवानुरक्तोमेस्वामीमदाज्ञावशंवदइत्यादिप्रकारेणवृथाश्लाघसे उष्णगेग्रीष्मगेरवौसतिनद्याःस्रोतइवसौभा
ग्यंचलं रामाभिषेकात्क्षीणप्रायमित्याशयः ॥ १५ ॥ पापदर्शिन्यापापंदर्शयंत्या विषादमगमत्स्वस्मिन्राजवैरस्योद्भावनात् ॥१६॥ कच्चित्क्षेमंनमह्यमितिशेषः॥१७॥ १८ ॥
विषण्णतराभूत्वातदाकारेवभूत्वा अप्सरस्त्वेसर्वज्ञत्वाद्वास्तवविषादाभावात् विषादयंतीराज्यश्रियोन्यगामित्वरूपानिष्टप्रकाशेनकैकेय्याविषादंजनयंती भेदयंतीराघवंप्रतिपुत्रत्व
प्रयुक्तंतस्याःस्नेहंनाशयंती ॥ १९ ॥ अक्षयंक्षयःप्रतीकारोऽशक्यप्रतीकारमित्यर्थः त्वद्विनाशनंत्वत्सौभाग्यनाशकारणंप्रवृत्तम् तदेवाह राममिति ॥ २० ॥

शत्रोराज्यलाभाद्दुःखम् स्वेष्टस्यतदलाभाच्छोकः शत्रुराज्यलाभएवततोभयम् त्वद्धितार्थंत्वद्धितबोधनार्थम् ॥ २१ ॥ ननुदास्यास्तवकुतोभयमतआह तवेत्यादि ॥ २२ ॥ किंमेदुःखंतत्राह नराधिपेति एतद्विशेषणद्वयमग्रेपिराजमातृत्वाप्रच्युतयेयत्नावश्यकत्वद्योतनाय ननुरामराज्येपिमहिषीत्वंमेदुष्परिहरमित्यतआह उग्रत्वमिति सापत्नोहिसराज्यलाभेत्वांत्वत्पुत्रंचनाशयिष्यतीतिभावः ॥ २३ ॥ ननुराज्ञोरामस्यचात्यंतंमदनुरक्तत्वात्समत्पुत्रस्यैवराज्यलाभोतआह धर्मवादीति वाङ्मात्रेणधार्मिकः श्लक्ष्णवादीचसस्मितमधुरभाषी अंततस्तुशठःअसूयावान् अतएवदारुणःक्रूरहृदयःआंतरक्रौर्यगोपनायैवसस्मितमृदुमधुरभाषी एवंभूतंतंशुद्धभावेनोपलक्षितंजानीषे सर्वथातेनएवंउक्तरीत्याअतिसंधितावंचिताअसीतिशेषः ॥ २४ ॥ उपस्थितःकौसल्यार्थसाधनेहृदयेनसावधानःत्वत्समीपेस्थितोवा उपस्थितामितिपाठेतत्कालोचितसांत्वमित्यर्थः अनर्थकंफलरहितम् सांत्वंप्रिय

सास्म्यगाधेभयेमग्नादुःखशोकसमन्विता ॥ दह्यमानाऽनलेनेवत्वद्धितार्थमिहागता ॥ २१ ॥ तवदुःखेनकैकेयिममदुःखंमहद्भवेत् ॥ त्वद्वृद्धौ
ममवृद्धिश्चभवेदिहनसंशयः ॥२२॥ नराधिपकुलेजातामहिषीत्वंमहीपतेः ॥ उग्रत्वंराजधर्माणांकथंदेविनबुध्यसे ॥२३॥ धर्मवादीशठोभर्ताश्ल
क्ष्णवादीचदारुणः ॥ शुद्धभावेनजानीषेतेनैवमतिसंधिता ॥ २४ ॥ उपस्थितःप्रयुंजानस्त्वयिसांत्वमनर्थकम् ॥ अर्थेनैवाद्यतेभर्ताकौस
ल्यांयोजयिष्यति ॥ २५ ॥ अपवाह्यतुदुष्टात्माभरतंतवबंधुषु ॥ काल्येस्थापयितारामंराज्येनिहतकंटके ॥ २६ ॥ शत्रुःपतिप्रवादेनमात्रे
वहितकाम्यया ॥ आशीविषइवांगेनबालेपरिधृतस्त्वया ॥ २७ ॥ यथाहिकुर्याच्छत्रुर्वासर्पोवाप्रत्युपेक्षितः ॥ राज्ञादशरथेनाद्यसपुत्रात्वंत
थाकृता ॥ २८ ॥ पापेनानृतसांत्वेनबालेनित्यंसुखोचिता ॥ रामंस्थापयताराज्येसानुबंधाहताह्यसि ॥ २९ ॥ साप्राप्तकालंकैकेयिक्षिप्रं
कुरुहितंतव ॥ त्रायस्वपुत्रमात्मानंमांचविस्मयदर्शने ॥३०॥ मंथरायावचःश्रुत्वाशयनात्साशुभानना ॥ उत्तस्थौहर्षसंपूर्णाचंद्रलेखेवशार
दी ॥३१॥ अतीवसातुसंतुष्टाकैकेयीविस्मयान्विता ॥दिव्यमाभरणंतस्यैकुब्जायैप्रददौशुभम् ॥३२॥

वचनंत्वयिप्रयुंजानःअर्थेनराज्यरूपेणकौसल्यामेवयोजयिष्यतीत्यन्वयः ॥ २५ ॥ कौसल्यार्थप्रापणार्थमेवतेनोपायांतरमप्यनुष्ठितमित्याह अपवाह्येति उद्वास्येत्यर्थः काल्येअन्यत्रोपसंक्रमणकालार्हे कौल्यइतिपाठःकुलक्रमागतइत्यर्थेआर्षः ॥ २६ ॥ आत्मनोहितेच्छयात्वयामात्रेवभोजनदानादिनापोषितआशीविषइवक्रूरःशत्रुःपतिप्रवादेनपतिव्यपदेशेनत्वयांगेनपरिधृतइत्यन्वयः ॥२७॥ तद्वरणेनचतेऽनर्थःसंवृत्तइत्याह यथेति प्रत्युपेक्षितःउपेक्षितनाशः ॥२८॥ कथंकृतेत्यत्राह पापेनेति अनुबंधःपुत्रादिपरिकरः ॥२९॥ सात्वंप्राप्तकालंप्राप्तानुष्ठानकालंयत्तवहितंतत्कुरु विस्मयदर्शनेअतिदुःखजनकवार्ताश्रवणेपिस्वेष्टाद्भुतवार्ताश्रवणेनैवविस्मयसूचकदर्शने एवंविस्मयंहित्वास्वेष्टंविभावयेतितात्पर्यम् ॥ ३० ॥ एवंमंथरयाऽनर्थत्वेनप्रकाशितेरामाभिषेकेमहाकुलप्रसूतानिसर्गकल्याणगुणासर्वथातंस्वेष्टार्थमेवमन्यतेस्मेत्याह मंथरायाइत्यादि ॥ ३१ ॥ विस्मयःअत्यद्भुतस्वेष्टश्रवणात् कौसल्यावदेवेतिभावः ॥ ३२ ॥

SGDF

॥३ ३॥ प्रियमाख्यातमित्यस्यपुनरुक्तिर्वक्रयाहर्षातिशयवत्त्वान्नदोषावहा भूयोभ्यधिकंकिंप्रीतिदानंकरोमित्वच्छ्रावितप्रियसमाभ्यधिकप्रियवस्त्वभावादित्यर्थः ॥३ ४॥ ननुसापत्नश्रे
यःश्रुतिःकथंतेप्रियमित्यत्राह रामेवेति विशेषंपुत्रत्वप्रयुक्तस्नेहविशेषम् ॥३ ५॥ प्रियार्हेप्रियदानार्हे इतउक्ताद्रामाभिषेकाद्वरमधिकंप्रियंवचोऽमृतंपरमन्यत्नसुवचम् तादृशंहित्वमवो
चः यतोधिकंप्रियंनसुवचम् अतःप्रियोत्तरंप्रियाख्यानोत्तरंपारितोषिकरूपंपरंश्रेष्ठंवरंवृणुतेतवतंवरंप्रददामि मयातुस्वबुद्ध्याएतत्प्रियाख्यानपारितोषिकयोग्यंवस्तुनदृश्यतेऽतस्त्वंयद्वर
यिष्यसेतद्दास्यामीत्यर्थः॥ ३ ६॥ ॥इतिश्रीरा० श्रीरा०रा०वा० आ०अ० सप्तमःसर्गः॥७ ॥छ ॥ अथचलंचित्तंमनुष्याणामितिन्यायेनाद्वित्रिर्मंथरयाहितवदुपदेशात्कल्याणमतेरपिकैके
य्याश्चित्तंचलितमित्याह मंथरात्विति अभ्यसूय्यअसूयाविषयांकृत्वा हिताश्रवणात्कोपःएतदहितंजायतेइतिदुःखम् तत्समान्वितेव ॥ १ ॥ अस्थानेतदनुचितकाले बालिशेमूर्खे

दत्त्वात्वाभरणंतस्यैकुब्जायैप्रमदोत्तमा ॥ कैकेयीमंथरांहृष्टापुनरेवाब्रवीदिदम् ॥३३॥ इदंतुमंथरेमह्यमाख्यातंपरमंप्रियम् ॥ एतन्मेप्रियमा
ख्यातंकिंवाभूयःकरोमिते ॥३४॥ रामेवाभरतेवाहंविशेषंनोपलक्षये ॥ तस्मात्तुष्टास्मियद्राजारामंराज्येऽभिषेक्ष्यति ॥ ३५ ॥ नमेपरंकिंचि
दितोवरंपुनःप्रियंप्रियार्हेसुवचंवचोऽमृतम् ॥ तथाह्यवोचस्त्वमतःप्रियोत्तरंवरंपरंतेप्रददामितंवृणु ॥३६ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीये
आदिकाव्येअयोध्याकांडेसप्तमःसर्गः ॥ ७ ॥ ॥ छ ॥ मंथरात्वभ्यसूय्यैनामुत्सृज्याभरणंहितत् ॥ उवाचेदंततोवाक्यंकोपदुःखसमन्विता ॥
॥ १ ॥ हर्षंकिमर्थमस्थानेकृतवत्यसिबालिशे ॥ शोकसागरमध्यस्थंनात्मानमवबुध्यसे ॥ २ ॥ मनसाप्रसहामित्वांदेविदुःखार्दितासती ॥
यच्छोचितव्येहृष्टासिप्राप्यत्वंव्यसनंमहत् ॥ ३ ॥ शोचामिदुर्मतित्वंतेकाहिप्राज्ञाप्रहर्षयेत् ॥ अरेःसपत्नीपुत्रस्यवृद्धिंमृत्योरिवागताम् ॥
॥ ४ ॥ भरतादेवरामस्यराज्यसाधारणाद्भयम् ॥ तद्विचिंत्यविषण्णास्मिभयंभीताद्धिजायते ॥५॥ लक्ष्मणोहिमहाबाहूरामंसर्वात्मनागतः ॥
शत्रुघ्नश्चापिभरतंकाकुत्स्थंलक्ष्मणोयथा ॥ ६ ॥ प्रत्यासन्नक्रमेणापिभरतस्यैवभामिनि ॥ राज्यक्रमोविसृष्टस्तुतयोस्तावद्यवीयसोः ॥७॥

शोककालेहर्षोदयात् ॥२॥ मनसेति अतइत्यादिःदुःखार्दितासतितावकदुःखेनपीडितासतीप्रसहामीत्यन्वयःव्यसनंविपदम् ॥ ३ ॥ मतेर्दुष्टत्वंअनर्थकरेप्रियताविषयत्वम् प्रहर्ष
येत्प्रहृष्येत् अरित्वेहेतुःसपत्नीपुत्रत्वम् मृत्योर्वृद्धिमिवतस्यवृद्धिंदृष्ट्वेतिशेषः ॥ ४ ॥ मृत्योरिवेतिव्युत्पादयति भरतादिति रामस्यभरतादेवभयमस्ति तत्रहेतुःराज्यसाधारणात्राज्य
रूपसाधारणभोग्याद्धेतोःतत्भरतहेतुकंरामभयम् हियतोभीताद्भयंजायते योयस्माद्भीतस्तस्मात्पदस्थात्तस्यभयंभवत्येव एवंचराज्यस्यनिष्कंटकत्वायस्वभयहेतुंभरतंराज्यंप्राप्यरा
मःसर्वथानाशयिष्यतीतिभावः ॥ ५ ॥ ननुभरतादेवेत्यवधारणमयुक्तमतआह लक्ष्मणोहीति सर्वात्मनागतःमनोवाक्कायव्यापारैरामेणैक्यंगतोतोनततोभीप्रसंगःशत्रुघ्नस्यापिभरत
शेषतयानततःपृथग्भीप्रसंगस्तन्नाशेनैवतन्नाशादितिभावः ॥ ६ ॥ भरतादेवेत्यवधारणेहेत्वंतरमाह प्रत्यासन्नेति प्रत्यासन्नोयःक्रमउत्पत्तिक्रमस्तेनापिहेतुनाभरतस्यैवराज्यक्रम

SGDF
Sri Gangadharan Digital Foundation

स्तदाक्रमणंप्रसक्तम् तयोस्तुयवीयस्त्वात्सविसृष्टोदूरत्यक्तइत्यर्थः ॥ ७ ॥ पुनारामाद्भयमुपसंहरति विदुषइति विदुषःसर्वशास्त्रज्ञस्य विशिष्यक्षत्रचारित्रेबलसंपाद्येसंधिविग्रहा
दिप्रयोगेचप्राज्ञस्य प्राप्तकारिणःअविलंबेनकालोचितकर्तव्यार्थकारिणोरामस्य त्वदात्मजंप्रतिभाव्यनर्थचिंतयंतीतान्निमित्ताद्भयात्प्रवेपेकंपे ॥ ८ ॥ एवंपुत्रानर्थप्रदर्श्यतस्याअप्यन
र्थदर्शयितुंकौसल्यार्थमाह सुभगेति यौवराज्येनेतिहेतौतृतीया पुष्येणपुष्ये ॥९ ॥ वसुमतींप्राप्तांतत्प्राप्तिनिमित्तांप्रीतिंचप्राप्तां हतायुष्मदादिसपत्नीरूपाविद्विषोययातां अतएवप्र
तीतांप्रसिद्धां उपस्थास्यसिगत्वासेविष्यसे ॥ १० ॥ अयमनर्थोममापीत्याह एवंचेति ॥११॥ परमाःस्त्रियइतिबहुवचनेनसीतासख्यःभरतक्षयेभरतप्रभावनाशे ॥ १२ ॥ एवं
द्विःकृतोपतापापिकैकेयीनिसर्गपुण्यस्वभावान्नचचालेत्याह तामित्यादि परमप्रीतांपररामेऽप्रीतामित्यर्थःदेवीपुण्यस्वभावा ॥ १३ ॥ मंथरोक्तयुक्तीःप्रतिक्षिपति धर्मज्ञइति दां

विदुषःक्षत्रचारित्रेप्राज्ञस्यप्राप्तकारिणः ॥ भयात्प्रवेपेरामस्यचिंतयंतीतवात्मजम् ॥८॥ सुभगाकिलकौसल्यायस्याःपुत्रोभिषेक्ष्यते ॥ यौव
राज्येनमहताश्वःपुष्पेणद्विजोत्तमैः ॥ ९ ॥ प्राप्तांवसुमतींप्रीतिंप्रतीतांहतविद्विषम् ॥ उपस्थास्यसिकौसल्यांदासीवत्त्वंकृतांजलिः ॥ १० ॥
एवंचत्वंसहास्माभिस्तस्याःप्रेष्याभविष्यासि ॥ पुत्रश्चतवरामस्यप्रेष्यत्वंहिगमिष्यति ॥११॥ हृष्टाःखलुभविष्यंतिरामस्यपरमाःस्त्रियः॥ अ
प्रहृष्टाभविष्यंतिस्नुषास्तेभरतक्षये ॥१२॥ तांदृष्ट्वापरमप्रीतांब्रुवंतींमंथरांततः ॥ रामस्यैवगुणान्देवीकैकेयीप्रशशंसह ॥१३॥ धर्मज्ञोगुणवा
न्दांतःकृतज्ञःसत्यवाञ्छुचिः ॥ रामोराजसुतोज्येष्ठोयौवराज्यमतोर्हति ॥१४॥भ्रातॄन्भृत्यांश्चदीर्घायुःपितृवत्पालयिष्यति ॥ संतप्यसेकथंकुब्जे
श्रुत्वारामाभिषेचनम् ॥१५॥ भरतश्चापिरामस्यध्रुवंवर्षशतात्परम् ॥ पितृपैतामहंराज्यमवाप्स्यतिनरर्षभः ॥१६॥ सात्वमभ्युदयेप्राप्तेदह्य
मानेवमंथरे ॥ भविष्यतिचकल्याणेकिमिदंपरितप्यसे ॥१७॥ यथावैभरतोमान्यस्तथाभूयोपिराघवः ॥ कौसल्यातोतिरिक्तंचममशुश्रूषते
बहु ॥ १८ ॥ राज्यंयदिहिरामस्यभरतस्यापितत्तदा ॥ मन्यतेहियथात्मानंतथाभ्रातॄंस्तुराघवः ॥ १९ ॥ कैकेय्यावचनंश्रुत्वामंथराभृशदुः
खिता ॥ दीर्घमुष्णंविनिःश्वस्यकैकेयीमिदमब्रवीत् ॥ २० ॥

तःशिक्षितः कृतज्ञइत्यनेनबाल्येस्वकृतपालनाद्युपकारस्मरणेनस्वानिष्टशंकानिरासः ज्ये
ष्ठइत्यनेनतस्यैवराज्ययोग्यतेतिसाधारण्यंपरिहृतम् ॥ १४ ॥ भरतानर्थोपिनेत्याह भ्रातॄनिति कथं व्यर्थमेवेत्यर्थः ॥ १५ ॥ पितृवद्भ्रातॄनविभागेनपालयतोरामस्यवर्षशता
त्परमपियदाविभागेच्छातदाभरतोराज्यमवाप्स्यति ध्रुवापिशब्दाभ्यांलक्ष्मणशत्रुघ्नयोरपिराज्यप्राप्तिर्ध्रुवेतिसूचितम् ॥ १६ ॥ अभ्युदयेरामाभिषेकरूपेउत्सवे कल्याणेभरता
भिषेकरूपेकियताकालेनभविष्यति ॥ १७ ॥ मान्यःप्रार्थनीयश्रेयस्कःतथातद्वत् यद्वाभूयोपिअभ्याधिकमपि तत्रहेतुःकौसल्यातइति आतिरिक्तमधिकम् ॥ १८ ॥ संप्रत्यपिभ
रतस्यराज्यमस्त्येवेत्याह राज्यमिति ॥ १९ ॥ एवंराज्यापहारंपरिहृतवतींकैकेयींमंथरातृतीयपर्यायेणपुनर्भेदयति कैकेय्याइति ॥ २० ॥

SGDF

अनर्थदर्शिनी अर्थस्यैवानर्थत्वेनदर्शनशीला शोकइष्टवियोगजः अनिष्टाप्तिजंदुःखंव्यसनम् ताभ्यांविस्तीर्णेव्याप्ते सकलदुःखसमष्टिर्दुःखसागरस्तत्रमज्जंतीत्वमात्मानंनावबुद्ध्यसेइ
त्यर्थः ॥२१॥ कुतएवंवारंवारंकथयसीत्यत्राह भवितेति परिहास्यतेहीनोभविष्यति भरततत्सुतादेराज्यहान्यैवंदुःखंकथयामीतिभावः ॥२२॥ तत्रहेतुमाह नहीति सर्वेषांराज्येस्थितौ
बाधकमाह स्थाप्यमानेष्विति अनयोऽन्यायःईर्ष्ययापरस्परप्रजापीडनरूपः ॥२३॥ राज्यतंत्राणिराज्यनिर्वहणक्षमाविकारप्राधान्यानि सर्वेनिरूपितप्राधान्याश्रयत्वमेकस्यैवेतिभावः
ज्येष्ठस्यागुणवत्स्वेतुगुणवत्कनीयःस्वपि ॥२४॥ यदेवमतोऽसाविति निर्भग्नोहीनःसुखेभ्योराजवंशाच्चनिर्भग्नोभविष्यतीत्यन्वयः वत्सलेसर्वत्रदयाशीले ॥२५॥ त्वदर्थेत्वत्पुत्रराज्यभ्रं
शेप्राप्तेतत्परिहारकथनार्थं सपत्निवृद्धावित्यार्षोह्रस्वः प्रदेयंपारितोषिकं अतोमांत्वमलुब्धास्वहितेइतिनबुद्ध्यसेइत्यर्थः ॥२६॥ नाययिता लुट् लोकांतरमिति हनिष्यतीतियावत् ॥२७॥

अनर्थदर्शिनीमौर्ख्यान्नात्मानमवबुद्ध्यसे ॥ शोकव्यसनविस्तीर्णेमज्जंतीदुःखसागरे ॥ २१ ॥ भविताराघवोराजाराघवस्यचयःसुतः ॥ राज
वंशात्तुभरतःकैकेयिपरिहास्यते॥२२॥नहिराज्ञःसुताःसर्वेराज्येतिष्ठंतिभामिनि ॥स्थाप्यमानेषुसर्वेषुसुमहाननयोभवेत् ॥२३॥ तस्माज्ज्येष्ठे
हिकैकेयिराज्यतंत्राणिपार्थिवाः ॥ स्थापयंत्यनवद्यांगिगुणवत्स्वितरेष्वपि ॥२४॥ असावत्यंतनिर्भग्नस्तवपुत्रोभविष्यति ॥ अनाथवत्सुखे
भ्यश्चराजवंशाच्चवत्सले ॥२५॥ साहंत्वदर्थेसंप्राप्तात्वंतुमांनावबुध्यसे ॥ सपत्निवृद्धौयामेत्वंप्रदेयंदातुमर्हसि ॥२६॥ ध्रुवंतुभरतंरामःप्राप्यरा
ज्यमकंटकम् ॥ देशांतरंनाययितालोकांतरमथापिवा ॥ २७ ॥ बालएवतुमातुल्यंभरतोनायितस्त्वया ॥ सन्निकर्षाच्चसौहार्दंजायतेस्थावरे
ष्विव ॥२८॥ भरतानुवशात्सोपिशत्रुघ्नस्तत्समंगतः ॥ लक्ष्मणोहियथारामंतथायंभरतंगतः ॥२९॥ श्रूयतेहिद्रुमःकश्चिच्छेत्तव्योवनजीवनैः॥
सन्निकर्षादिषीकाभिर्मोचितःपरमाद्भयात् ॥ ३० ॥ गोप्ताहिरामंसौमित्रिर्लक्ष्मणंचापिराघवः ॥ अश्विनोरिवसौभ्रात्रंतयोर्लोकेषुविश्रुतम् ॥
॥३१॥तस्मान्नलक्ष्मणेरामःपापंकिंचित्करिष्यति॥रामस्तुभरतेपापंकुर्यादेवनसंशयः॥३२॥तस्माद्राजगृहादेववनंगच्छतुराघवः॥एतद्धिरोचते
मह्यंभृशंचापिहितंतव॥३३॥ यस्तुरामेराज्ञःपक्षपातःसभरतासन्निधानतस्तच्चत्वयैवकृतमित्याह बालएवेति मातुल्यंमातुलगृहं ननुकिंतावताऽतआह सन्निकर्षादिति स्था
वरेषुतृणगुल्मलतावृक्षादिषु तत्रसौहार्दंअन्योन्याश्लेषरूपं एवंचभरतस्थितौविभज्यसमंराज्यलाभःस्यादितिभावः ॥१८॥ शत्रुघ्नस्थितौवाभरतकार्यस्यननाशःस्यात्सोपिदैववशाद्भरत
इत्याह भरतानुवशादिति शत्रुघ्नोपिसमंगतइतिपाठेअनुवशात् अनुरोधवशादित्यर्थः आद्योपिरत्रैवयोज्यः अनुवशादपिअपिनादैववशाच्चेत्यर्थः गतःएकहृदयतयेतिशेषः ॥ २९ ॥
कस्यचित्सन्निकर्षात्कस्यचिदनर्थनिवृत्तिर्लोकदृष्टेत्यतआह श्रूयतेहीति छेत्तव्यःप्राप्तच्छेदनकालः इषीकाभिःकंटकबहुलगुल्मैःसन्निकर्षात्परितःपरिवारणरूपात् भयात् छेद
नरूपात् स्वस्यसदांतःपुरवर्त्तित्वेनश्रूयतेहीत्युक्तिः ॥३०॥ नन्वेषदोषोलक्ष्मणस्यापिसमानोऽतआह गोप्ताहीति ॥३१॥ पापंवधम् ॥३२॥ तस्माद्वधसंभावनासत्त्वात् राजगृहात्
राजगृहाख्यान्मातुलनगरात् एतदेवमह्यंरोचते त्वदिष्टत्वात् एकपुत्रायाःपुत्रमरणापेक्षयावनेपुत्रजीवनंसम्यक् तदेवाह भृशंतवाहितमेतत् जीवन्भद्राणिपश्यतीतिन्यायात् ॥३३॥

SGDF

एवंएवंसतिमातुलगृहादेववनगमनेसतितेज्ञातिपक्षस्यास्मदादेः श्रेयश्चभविष्यत्येव श्रेयोजीवनरूपंकल्याणंचात्सुखं भरताद्वनस्थादपिभयशंकयास्मदादिपीडायाःकर्तुमशक्यत्वादितिभावः यदिचेदिति यदिवेत्यर्थः धर्मात्पितृदीयमानत्वरूपात् तदावाज्ञातिपक्षस्यश्रेयइत्यर्थः यद्वा एवमेवतेपक्षस्यश्रेयोभाविष्यति एवमेवेत्येतदुपपादयति यदिचेति ॥३४॥ अन्यथादुःखमेवेत्याह सतेइति समृद्धार्थस्यरामस्यवशेस्थितोनष्टार्थःकथंजीविष्यतीत्यर्थः ॥३५॥तस्मादरण्येसिंहेनाभिद्रुतंगजयूथपमिवराज्यप्राप्त्याप्रबलेनरामेणप्रच्छाद्यमानमभिभूयमानंभरतंतदभिषेकनिरोधेनत्रातुमर्हसि ॥३६॥ अन्यथातवाप्यनर्थइत्याह दर्पादिति सौभाग्यवत्तापतिवात्सल्यम् वैरयापनंवैरशुद्धिंत्वयिदास्यसंपादनेनकथंनकुर्यादित्यर्थः पातयेदितिपाठेप्ययमेवार्थः ॥३७॥ अशुभंपराभवंदास्यम् ॥३८॥ एवंयतःसपुत्रायास्तेऽनर्थःअतएवात्मजेराज्यंराज्यप्राप्तिकारणंचिंतय शत्रुशेषोनस्थाप्यइतिन्यायेनपरस्यअस्यरामस्यचा

एवंतेज्ञातिपक्षस्यश्रेयश्चैवभविष्यति ॥ यदिचेद्भरतोधर्मात्पित्र्यंराज्यमवाप्स्यति॥३४॥सतेसुखोचितोबालोरामस्यसहजोरिपुः ॥ समृद्धार्थ
स्यनष्टार्थोजीविष्यतिकथंवशे ॥३५॥ अभिद्रुतमिवारण्येसिंहेनगजयूथपम् ॥ प्रच्छाद्यमानंरामेणभरतंत्रातुमर्हसि ॥३६॥ दर्पान्निराकृता
पूर्वंत्वयासौभाग्यवत्तया ॥ राममातासपत्नीतेकथंवैरंनयापयेत् ॥३७॥ यदाचरामःपृथिवीमवाप्स्यतेप्रभूतरत्नाकरशैलसंयुताम् ॥ तदागमिष्य
स्यशुभंपराभवंसहैवदीनाभरतेनभामिनि ॥३८॥ यदाहिरामःपृथिवीमवाप्स्यतेध्रुवंप्रणष्टोभरतोभविष्यति ॥ अतोहिसंचिंतयराज्यमात्म
जेपरस्यचैवास्यविवासकारणम् ॥ ३९ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअयोध्याकांडेअष्टमःसर्गः ॥ ८ ॥ ॥ ९ ॥
एवमुक्तातुकैकेयीक्रोधेनज्वलितानना ॥ दीर्घमुष्णंविनिःश्वस्यमंथरामिदमब्रवीत् ॥१॥ अद्यरामामितःक्षिप्रंवनंप्रस्थापयाम्यहम् ॥ यौवरा
ज्येनभरतंक्षिप्रमद्याभिषेचये॥२॥इदंत्विदानींसंपश्यकेनोपायेनसाधये ॥ भरतःप्राप्नुयाद्राज्यंनतुरामःकथंचन ॥३॥ एवमुक्तातुसादेव्यामंथरा
पापदर्शिनी ॥ रामार्थमुपहिंसंतीकैकेयीमिदमब्रवीत् ॥ ४ ॥ हंतेदानींप्रपश्यत्वंकैकेयिश्रूयतांवचः ॥ यथातेभरतोराज्यंपुत्रःप्राप्स्यतिकेव
लम् ॥ ५ ॥ किंनस्मरसिकैकेयिस्मरंतीवानिगूहसे ॥ यदुच्यमानमात्मार्थंमत्तस्त्वंश्रोतुमिच्छसि ॥ ६ ॥

लक्ष्मणसीतयोर्विवासकारणंचचिंतय ॥ ३९ ॥ ॥ इतिश्रीरा॰श्री॰रा॰वा॰आ॰अयोध्याकांडेअष्टमःसर्गः ॥ ८ ॥ ॥९॥ ॥ एवंत्रिवारोपदेशेनदुष्टेऽसत्येएवार्थेउपादेयत्वसत्यत्वनिश्चयात्स्वकार्यायदैवैश्चक्षुभितचित्तायास्तदुपायप्रश्नमाह एवमिति ॥ १ ॥ प्रस्थापयामिप्रस्थापनोद्यमंकरोमि एवमभिषेचयेइत्यापि ॥२॥ अथतदुपायंपृच्छतिइदंत्विति उत्तरार्धार्थकेनोपायेनसाधयेइदमिदानींसंपश्यविचारय उत्साहमात्रेणनेदंसाध्यमितिभावः ॥ ३ ॥ रामार्थेलोकदृष्ट्यारामाहितमभिषेकरूपमर्थम् ॥ ४ ॥ त्वंप्रपश्यमत्सामर्थ्यमितिशेषः प्रवक्ष्यामीतिपाठांतरम् श्रूयतांमद्वचइतिशेषः चस्त्वर्थे केवलंभरतोनतुरामइत्यर्थः यद्वाहंवक्ष्याम्येवोपायम् त्वमपिप्रपश्यविचारय ॥५॥ ननुममनप्रतिभातितदुपायइतितत्राह किंनेति स्मृत्वावासंमतयेमन्मुखाच्छ्रवणायनिगूहसे यत्यतःआत्मार्थआत्मप्रयोजनोपायंउच्यमानं वर्तमानसामिप्येलट् त्वयानेकशउक्तमपिमत्तःश्रोतुमिच्छसि ॥ ६ ॥

SGDF

छंदःइच्छा विधयितांक्रियतां विमृश्यउक्तंचेक्रियताम् ॥ ७ ॥ श्रवणेऽनुष्ठानेचोत्साहंदर्शयाति उत्थायेत्यादि ॥ ८ ॥ ९ ॥१०॥ देवासुरेदेवासुरसंबंधिनि उपादायगृहीत्वा
साह्यंसहायत्वम् ॥११॥ दक्षिणांदिशमास्थायस्थितान्दंडकान्जनपदान्प्रतितत्संबंधिवैजयंतमितिपुरंख्यातंयत्रतिमिध्वजोनामराजाऽभवत् ॥१२॥ सएवलोकेशंबरइतिख्यातः दे
वसंघैःसहितस्यशक्रस्य ॥ १३ ॥ शतैरस्त्रशस्त्रवेधैर्विक्षतान्विशेषेणविद्धान् रात्रौप्रसुप्तान्दिनकृतयुद्धश्रांत्या अपास्यआस्तरणादाकृष्य ॥ १४ ॥ तत्रतद्राभ्यांशकलीकृतःसर्वा
गेषुविक्षतः ॥ १५ ॥ त्वयासारथ्यंकुर्वाणयाअपवाह्यसंग्रामादन्यत्रनीत्वातत्रापितादृशापत्कालेपिशस्त्रैर्विक्षतोऽतएवनष्टचेतनोमूर्च्छितस्तेपतिस्त्वयारक्षितइत्यन्वयः केचित्तुसं

मयोच्यमानंयदितेश्रोतुंछंदोविलासिनि ॥ श्रूयतामभिधास्यामिश्रुत्वाचैतद्विधीयताम् ॥७॥ श्रुत्वैवंवचनंतस्यामंथरायास्तुकैकयी ॥ किंचिदुत्था
यशयनात्स्वास्तीर्णादिदमब्रवीत् ॥८॥ कथयस्वममोपायंकेनोपायेनमंथरे ॥ भरतःप्राप्नुयाद्राज्यंनतुरामःकथंचन ॥९॥ एवमुक्तातदादेव्यामं
थरापापदर्शिनी ॥ रामार्थमुपहिंसंतीकैकेयीमिदमब्रवीत् ॥१०॥ पुरादेवासुरेयुद्धेसहराजर्षिभिःपतिः ॥ आगच्छत्त्वामुपादायदेवराजस्यसाह्य
कृत् ॥११॥ दिशमास्थायकैकेयिदक्षिणांदंडकान्प्रति ॥ वैजयंतमितिख्यातंपुरंयत्रतिमिध्वजः ॥१२॥ सशंबरइतिख्यातःशतमायोमहासुरः ॥
ददौशक्रस्यसंग्रामंदेवसंघैरनिंदितः ॥१३॥ तस्मिन्महतिसंग्रामेपुरुषान्क्षतविक्षतान् ॥ रात्रौप्रसुप्तान्घ्नंतिस्मतरसाऽपास्यराक्षसाः ॥१४॥
तत्राकरोन्महायुद्धंराजादशरथस्तदा ॥ असुरैश्चमहाबाहुःशस्त्रैश्चशकलीकृतः ॥१५॥ अपवाह्यत्वयादेविसंग्रामान्नष्टचेतनः ॥ तत्रापिविक्षतः
शस्त्रैःपतिस्तेरक्षितस्त्वया ॥१६॥ तुष्टेनतेनदत्तौतेद्वौवरौशुभदर्शने ॥ सत्वयोक्तःपतिर्देवियदिच्छेयंतदावरम् ॥१७॥ गृह्णीयांतुतदाभर्तस्तथेत्यु
क्तंमहात्मना ॥ अनभिज्ञाह्यहंदेवित्वयैवकथितंपुरा ॥ १८ ॥ कथैषातवतुस्नेहान्मनसाधार्यतेमया ॥ रामाभिषेकसंभारान्निगृह्यविनिवर्तय
॥ १९ ॥ तौचयाचस्वभर्तारंभरतस्याभिषेचनम् ॥ प्रव्राजनंचरामस्यवर्षाणिचचतुर्दश ॥२०॥ चतुर्दशहिवर्षाणिरामेप्रव्राजितेवनम् ॥ प्रजा
भावगतस्नेहःस्थिरःपुत्रोभविष्यति ॥ २१ ॥ क्रोधागारंप्रविश्याद्यक्रुद्धेवाश्वपतेःसुते ॥ शेष्वानंतर्हितायांत्वंभूमौमलिनवासिनी ॥ २२ ॥

ग्रामादपवाह्यमूर्च्छितस्तेपतिस्त्वयारक्षितस्तत्रापिदूरपातिभिरसुरीयैःशस्त्रैर्विक्षतस्ततोप्यन्यत्रापवाह्यरक्षितः एवांद्विःप्राणरक्षणतोषेणवरद्वयदानमित्याहुः ॥१६॥ तेनराज्ञा यत्यदा
इच्छेयंभर्तस्तदावरंगृह्णीयांतुइत्यन्वयः ॥ १७ ॥ तदामहात्मनाराज्ञातथेतिउक्तं अनभिज्ञाअस्याःकथायाइतिशेषः ॥१८॥ निगृह्यभर्तारंवरबलेननिगृह्यअभिषेकसंभारान्निवर्त
य अभिषेकरूपफलादितिशेषः ॥ १९ ॥ निवृत्तिप्रकारमाह ताविति तेनचदानेऽनुमतेताभ्यांक्रमेणभरताभिषेचनरामप्रव्राजनेवृणुइतिशेषः ॥ २० ॥ चतुर्दशसंख्याफलमाह
चतुर्दशेति प्रजानांभावेंतःकरणेगतःप्राप्तःस्नेहोयस्यतादृशस्तेपुत्रःस्थिरोराज्येभविष्यति ॥ २१ ॥ वरदानप्रवर्तनोपायमाह क्रोधागारामिति क्रोधवतीनांशयनस्थानंक्रोधागारम्
क्रुद्धेव इवशब्दएवार्थे क्रुद्धैवसतिउक्तंक्रोधहेतुंशतशोऽन्यथातत्सांत्वनेप्यविस्मरंती तदेवविवृणोति शेष्वेति अनास्तृतायांभूमौशेष्वेत्यर्थः मलिनवासिनीमलिनवस्त्रधरासती ॥२२॥

SGDF

रुदंतीत्यस्यभवेतिशेषः तंदृष्ट्वेतिपूर्वार्धान्वयि ॥२३॥ एवंसातिसर्वथाकार्यासिद्धिर्भवत्यवेत्याह दयितेति त्वत्कृतेत्वत्प्रीणननिमित्तम् ॥ २४॥२५॥ ननूक्तमपिवाक्यंराजाचेन्नशृणु
यात्तदामहतीहानिःस्यात्तत्राह नहीति स्वसौभाग्यवैभवविस्मरणमूलिकातेएषामदाशंकेतिभावः ॥२६॥ वरदानातिरिक्तमनुनयंमास्वीकुर्वित्याह मणीत्यादि ॥ २७ ॥ सर्वानुनया
नंगीकारेतर्हिदासेनमयाकिंकर्तव्यमितिराजप्रश्नेउत्तरमुपदिशाति यावितिसोर्थःरामविवासनभरताभिषेकरूपोर्थःत्वात्वामित्यर्थः मात्वेतिपाठेमाऽतिक्रमेत् तमर्थंमाविस्मरेत्यर्थः
नातिक्रामेदतीतिपाठेसर्वथासिध्यत्येवराज्ञःसत्यप्रतिज्ञत्वादित्याशयइतिकतकः ॥२८॥ राघवोदशरथःउत्थाप्यत्वामितिशेषःतेतुभ्यम् तदात्वंमहाराजंव्यवस्थाप्यशपथैःसत्येस्थाप
यित्वा ॥२९॥ वरमभिनयति रामेति ॥३०॥ सर्वथाप्रव्राजनस्यातिघोरतयालोकविरुद्धत्वंमत्वाह चतुर्दशेति यथाचतुर्दशवर्षपालितःप्ररूढशाखःकृतमूलोदृढमूलोवृक्षोदुरुन्मूलो

**मास्मैनंप्रत्युदीक्षेथामाचैनमभिभाषथाः ॥रुदंतीपार्थिवंदृष्ट्वाजगत्यांशोकलालसा॥२३॥दयितात्वंसदाभर्तुरत्रमेनास्तिसंशयः॥त्वत्कृतेचमहा
राजोविशेदपिहुताशनम् ॥२४॥ नत्वांक्रोधयितुंशक्तोनक्रुद्धांप्रत्युदीक्षितुम् ॥ तवप्रियार्थंराजातुप्राणानपिपरित्यजेत् ॥२५ ॥ नह्यतिक्रमितुंश
क्तस्तववाक्यंमहीपतिः॥मंदस्वभावेबुध्यस्वसौभाग्यबलमात्मनः ॥२६॥ मणिमुक्तासुवर्णानिरत्नानिविविधानिच ॥दद्याद्दशरथोराजामास्मते
षुमनःकृथाः॥२७॥ यौतौदेवासुरेयुद्धेवरौदशरथोददौ॥तौस्मारयमहाभागेसोर्थोनत्वाक्रमेदति ॥ २८॥ यदातुतेवरंदद्यात्स्वयमुत्थाप्यराघवः॥
व्यवस्थाप्यमहाराजंत्वमिमंवृणुयावरम् ॥२९॥ रामप्रव्राजनंदूरंनववर्षाणिपंचच॥भरतःक्रियतांराजापृथिव्यांपार्थिवर्षभ॥३०॥चतुर्दशहिवर्षा
णिरामेप्रव्राजितेवनम् ॥ रूढश्चकृतमूलश्चशेषंस्थास्यतितेसुतः ॥ ३१ ॥ रामप्रव्राजनंचैवदेवियाचस्वतंवरम् ॥ एवंसेत्स्यंतिपुत्रस्यसर्वार्था
स्तवकामिनि॥३२॥ एवंप्रव्राजितश्चैवरामोऽरामोभविष्यति॥भरतश्चगतामित्रस्तवराजाभविष्यति ॥ ३३॥ येनकालेनरामश्चवनात्प्रत्यागमि
ष्यति॥अंतर्बहिश्चपुत्रस्तेकृतमूलोभविष्यति ॥३४॥ संगृहीतमनुष्यश्चसुहृद्भिःसाकमात्मवान्॥प्राप्तकालंनुमन्येहंराजानंवीतसाध्वसा॥३५॥
रामाभिषेकसंकल्पान्निगृह्यविनिवर्तय ॥ अनर्थमर्थरूपेणग्राहितासाततस्तया ॥३६॥ हृष्टाप्रतीताकैकेयीमंथरामिदमब्रवीत् ॥ साहिवाक्येन
कुब्जायाःकिशोरीवोत्पथंगता ॥३७॥** भवतिएवंभरतस्तावताकालेनरूढोदृढराज्यःकृतमूलेवशीकृतमूलबलश्चतुर्दशोत्तरशेषायुःकालंस्थास्यत्येवनतुपुनरागतेनापिरामे
णशक्योन्मूलनोभविष्यतिनचरामस्यराज्यप्रत्याशेतितात्पर्यम् ॥३१॥ तंराजानम् ॥३२॥ रामःअरामइतिच्छेदःअप्रियःप्रजानांभविष्यतीत्यर्थः ॥ ३३ ॥ अंतर्बहिश्च प्रकृतीनामिति
शेषः चिरसंयोगाद्भरतेस्नेहानांवृद्धिश्चिरविप्रयोगतश्चरामेस्नेहनाशइतिभावः ॥ ३४ ॥ कृतमूलत्वमेवविवृणोति संगृहीतेति सम्यक्पालनेनानुरंजितमनुष्यइत्यर्थः सुहृद्भिःसाकंकृतमू
लोभविष्यतीतिपूर्वेणान्वयः अभिषेकतोनिवर्तनंप्राप्तकालंमन्येइत्यर्थः अभिषेकनिवर्तनस्यायमेवकालइतिभावः तस्माद्राजानंतदभिषेकान्निवर्तयेत्यन्वयः ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ प्रतीता
अंगीकृततदर्थाकैकेयीकेकयराजकन्या किशोरीबालवत्सावडवा सायथास्वकिशोरार्थेउत्पथंगच्छतिकशाहस्तेनारूढापितथेयंराजाधीनापिभरतार्थेउन्मार्गगतेत्यर्थः ॥ ३७ ॥

SGDF

परंविस्मयंप्राप्तापरमदर्शनाअत्यंतविशेषदर्शनवती यद्वा परमत्यर्थमदर्शनाविरुद्धदर्शनामंथरामिदमब्रवीदित्यन्वयःअत्रकैकेयीतन्नामिका हेश्रेष्ठाभिधायिनिहितोपदेशकुशलेइति यावत् अतएवतेप्रज्ञांनावजानामीत्यर्थःकुब्जेत्वांनाभिजानामीतिपाठेश्रेष्ठाभिधायिनीत्वादिविशिष्टांनाज्ञासिषमित्यर्थः ॥ ३८ ॥ कुब्जानांकुब्जत्वविशिष्टराजदासीनांमध्ये बुद्धिनिश्चयेबुद्धिविषयकार्याकार्यनिश्चयेउत्तमा ईदृश्यएवदास्योराजपत्नीनामिष्टाःसुरूपासुसापत्न्यस्फूर्तेःश्रेष्ठत्वमभिधायश्रेष्ठाभिधायिनीत्वमुपपादयति त्वमेवेति हितैषिणीइच्छापूर्वंहि तवक्री ॥ ३९ ॥ समवबुध्येयम् त्वत्कृतबोधनाभावेइतिशेषःचिकीर्षितंरामाभिषेकायभरतस्यविवासनादि कैकेय्याएवंमतिकारणंक्वचित्पठ्यते नहितद्बुबुधेपापंशापदोषेणमोहिता केकयेषुहिसाबाल्येब्राह्मणंरूक्षरूपिणम् असूयितवतीबालातेनशप्तामहात्मना यस्मादसूयसेविप्रंत्वंरूपमददर्पिता तस्मादसूयांत्वमापिलोकेप्राप्स्यसिकुत्सिताम् इतिशापसमाच्छन्नामंथरावशमागतेति असूयांअसूयाविषयताम् अथकुब्जांकुब्जांतरवैलक्षण्येनस्तौति संतीत्यादि त्वद्व्यतिरिक्ताइतिशेषः दुःसंस्थितादुःसंस्थावयवसन्निवेशाः अतएवपरमपा

कैकेयीविस्मयंप्राप्यपरंपरमदर्शना ॥ प्रज्ञांतेनावजानामिश्रेष्ठेश्रेष्ठाभिधायिनि ॥३८॥ पृथिव्यामासिकुब्जानामुत्तमाबुद्धिनिश्चये ॥ त्वमेवतु ममार्थेषुनित्ययुक्ताहितैषिणी ॥३९॥ नाहंसमवबुध्येयंकुब्जेराज्ञश्चिकीर्षितम् ॥ संतिदुःसंस्थिताःकुब्जेवक्राःपरमपापिकाः ॥४०॥ त्वंपद्ममिववातेनसन्नताप्रियदर्शना ॥ उरस्तेभिनिविष्टंवैयावत्स्कंधात्समुन्नतम् ॥४१॥ अधस्ताच्चोदरंशांतंसुनाभमिवलज्जितम् ॥ प्रतिपूर्णंचजघनंसुपीनौचपयोधरौ ॥४२॥ विमलेंदुसमंवक्त्रमहोराजसिमंथरे ॥ जघनंतवनिर्मृष्टंरशनादामभूषितम् ॥ ४३ ॥ जंघेभृशमुपन्यस्तेपादौचव्यायतावुभौ ॥ त्वमायताभ्यांसक्थिभ्यांमंथरेक्षौमवासिनि ॥४४॥ अग्रतोममगच्छंतीराजसेऽतीवशोभने ॥ आसन्याःशंबरेमायाःसहस्रमसुराधिपे ॥ ४५ ॥ हृदयेतेनिविष्टास्ताभूयश्चान्याःसहस्रशः ॥तदेवस्थगुयद्दीर्घंरथघोणमिवायतम् ॥ मतयःक्षत्रविद्याश्चमायाश्चात्रवसंतिते ॥ अत्रतेहंप्रमोक्ष्यामिमालांकुब्जेहिरणमयीम् ॥४७॥

पिकाःपरमपापदर्शनाः ॥ ४० ॥ नैनंत्वामित्याह त्वमिति वातेनसन्नतपद्ममिवत्वंसन्नतापिप्रियदर्शना तेउरोवक्षःअभिनिविष्टंस्थगुनाऽव्याप्तं अतएवयावत्स्कंधात्स्कंधपर्यंतमुन्नतंउरःयावत्संस्थानमुन्नतामितिपाठेस्तनावधिसमस्थानरूपसर्वसाधारणसंस्थानंयावत्समुन्नतं एतेनस्थगुमत्कुब्जत्वंप्रतिपादितम् ॥४१॥ अधस्ताद्वक्षसोधस्तात्शोभननाभिमदुदरंलज्जितामिवशांतं उरसउन्नतिंदृष्ट्वालज्जितमिवकृशमित्यर्थःप्रतिपूर्णविस्तीर्णम् ॥४२॥ हर्षातिशयाद्वर्णितमपिजघनंपुनर्वर्णयति जघनमिति निर्मृष्टंरोमादिकश्मलहीनं निर्घुष्टमितिपाठेरशनास्थक्षुद्रघंटाभिःशब्दायमानम् ॥ ४३ ॥ उपन्यस्तेजान्वोरितिशेषः यद्वा लोकैःस्तुतेसुंदरत्वेन साक्थिनीपृष्ठफलकेइतिकतकः ॥४४॥ राजहंसीवराजसेइतिक्वचित्पाठःस्थगुंस्तोतुमुत्प्रेक्षते आसन्निति ॥४५॥ यास्तास्तवहृदयेनिविष्टामायास्तदेवेदंयत्दीर्घंस्थगुइत्यन्वयः रथघोणंरथचक्रपिंडिकातद्वदायतंविस्तीर्णम् ॥४६ ॥ अतोत्रमत्यादिकंवसति यतएवमतोत्रमालांप्रमोक्ष्यामि मतयोमतिस्मृतिबुद्धयःस्मृतिर्व्यतीतविषयामतिरागामिगोचरा बुद्धिस्तात्कालिकीज्ञेयेति क्षत्रविद्याराजनीतिःमायाःप्रसिद्धाःअत्रस्थगुनिल्हादिस्थविकृतोन्नतमांसास्थिपिंडे ॥ ४८ ॥

जात्येनोत्तमेनसुनिष्टप्तेनसंद्रुतेनसुवर्णेननिर्मितांहिरण्मयींमालामितिसंबंधः ॥ ४८ ॥ लब्धार्थालब्धोक्तार्था अतएवप्रतीतासंतुष्टा लेपयिष्यामिउत्तमचंदनेनेतिशेषः यद्वा जात्या
द्रुतस्वर्णकृतभूषणेनतेस्थगुलेपायिष्यामि गुप्तंकारिष्यामीत्यर्थः ॥ ४९ ॥ ॥५०॥ आह्वयमानेनस्पर्धमानेन द्विषज्जनेगर्वयंतीगर्वंकुर्वती मुख्यांगतिंश्रैष्ठ्यम् ॥५१॥५२ ॥५३ ॥
एवंत्वथावार्ताभिःकालात्ययोनकार्यइत्याह गतेत्यादि रामाभिषेकेवृत्तेवरग्रहणादिव्यर्थमितिभावःराजानमनुदर्शय क्रोधागारेआत्मानमितिशेषः ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ अनेकशत

अभिषिक्तेचभरतेराघवेचवनंगते ॥ जात्येनचसुवर्णेनसुनिष्टप्तेनसुंदरि ॥ ४८ ॥ लब्धार्थाचप्रतीताचलेपयिष्यामितेस्थगु ॥ मुखेचातिल
कंचित्रंजातरूपमयंशुभम् ॥ ४९॥ कारयिष्यामितेकुब्जेशुभान्याभरणानिच ॥ परिधायशुभेवस्त्रेदेवतेवचरिष्यसि ॥५०॥ चंद्रमाह्वयमाने
नमुखेनाप्रतिमानना ॥ गमिष्यसिगतिंमुख्यांगर्वयंतीद्विषज्जने ॥५१॥ तवापिकुब्जाःकुब्जायाःसर्वाभरणभूषिताः ॥ पादौपरिचरिष्यंतियथै
वत्वंसदामम ॥ ५२ ॥ इतिप्रशस्यमानासाकैकेयीमिदमब्रवीत् ॥ शयानांशयनेशुभ्रेवेद्यामग्निशिखामिव ॥५३॥ गतोदकेसेतुबंधोनकल्याणि
विधीयते ॥ उत्तिष्ठकुरुकल्याणंराजानमनुदर्शय ॥ ५४ ॥ तथाप्रोत्साहितादेवीगत्वामंथरयासह ॥ क्रोधागारंविशालाक्षीसौभाग्यमदगर्विता
॥ ५५॥ अनेकशतसाहस्रंमुक्ताहारंवरांगना ॥ अवमुच्यवरार्हाणिशुभान्याभरणानिच ॥ ५६ ॥ तदाहेमोपमातत्रकुब्जावाक्यवशंगता ॥ सं
विश्यभूमौकैकेयीमंथरामिदमब्रवीत् ॥५७॥ इहवामांमृतांकुब्जेनृपायावेदयिष्यसि ॥ वनंतुराघवेप्राप्तेभरतःप्राप्स्यतेक्षितिम् ॥ ५८॥ सुवर्णे
ननमेह्यर्थोनरत्नैर्नचभोजनैः ॥ एषमेजीवितस्यांतोरामोयद्यभिषिच्यते ॥५९॥ अथोपुनस्तांमहिषींमहीक्षितोवचोभिरत्यर्थमहापराक्रमैः ॥उ
वाचकुब्जाभरतस्यमातरंहितंवचोराममुपेत्यचाहितम् ॥६०॥ प्रपत्स्यतेराज्यमिदंहिराघवोयदिध्रुवंत्वंससुताचतप्स्यसे ॥ ततोहिकल्याणिय
तस्वतत्तथायथासुतस्तेभरतोभिषेक्ष्यते ॥६१॥ तथातिविद्धामहिषीतिकुब्जयासमाहतावागिषुभिर्मुहुर्मुहुः ॥ विधायहस्तौहृदयेऽतिविस्मि
ताशशंसकुब्जांकुपितापुनःपुनः ॥ ६२ ॥ यमस्यवामांविषयंगतामितोनिशम्यकुब्जेप्रतिवेदयिष्यसि ॥ वनंगतेवासुचिरायराघवेसमृद्धका
मोभरतोभविष्यति ॥ ६३ ॥

साहस्रंतावत्स्वर्णमूल्यं वरार्हाणिबहुमूल्यानि ॥ ५६ ॥ हेमोपमास्वर्णवर्णाकैकेयी ॥ ५७ ॥ इहक्रोधागारे मदभी
ष्टासिद्धौमदुपेक्षकायराज्ञेदशरथायमांमृतामावेदयिष्यसितुर्वार्थे राघवेवनंप्राप्तेभरतःक्षितिंप्राप्स्यतेवा नतुपक्षांतरमस्तीतिभावः ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ महापराक्रमैरतिक्रूरैः
भरतस्येत्यावृत्त्याहितान्वय्यपि राममुपेत्यतंप्राप्य अहितंरामविषये लोकदृष्ट्याअहितमितियावत् ॥ ६० ॥ ६१ ॥ कुब्जयामुहुर्मुहुरितिवागिषुभिः पूर्वोक्तैर्वचनरूपैर्बा
णैः समाहताताडिताऽतिविद्धाचअतिविस्मिता राजामामेवंप्रतारितवानितीतिशेषः शशंसउवाच ॥ ६२ ॥ निशम्यदृष्ट्वाप्रतिवेदयिष्यसि दशरथायेतिशेषः ॥ ६३ ॥

SGDF
Sri Gangeshwari Digital Foundation

नांजनपानभोजनमितिसमाहारद्वंद्वः ॥६४॥ अथक्रोधागारप्रवेशानंतरम् निधायत्यक्त्वा पुण्यक्षयाद्भूमौपतिताकिन्नरीव ॥ ६५॥ उदीर्णउत्कटःसंरंभःकोपएवतमस्तेनवृतंव्याप्त
माननंयस्याः अवमुक्तानित्यक्तानिउत्तममाल्यभूषणानिययासा विमनादुर्मनाः मग्नतारकाअस्तमिततारका द्यौराकाशम् ॥६६॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणातिल
केवाल्मीकीयेआदिकाव्येअयोध्याकांडेनवमःसर्गः ॥९॥ अथोक्तानुवादपूर्वराज्ञःकैकेयीदर्शनायाह विदर्शिताविपरीतंबोधिता दिग्धविद्धेवविषदिग्धबाणविद्धेव किन्नरीकामरूप
प्रधानोजातिविशेषः ॥ १ ॥ मंथरोपदिष्टंनिश्चित्ययुक्तमेतदितिनिर्धार्ययत्त्वयोक्तंतत्सर्वसम्यगितिमंथरायैआविष्टदुःखत्वात्शनैःआचचक्षे ॥ २ ॥ तदेवप्रपंचयति सादीनेत्या

अहंहिनैवास्तरणानिनस्रजोनचंदनंनांजनपानभोजनम् ॥ नकिंचिदिच्छामिनचेहजीवनंनचेदितोगच्छतिराघवोवनम् ॥६४॥ अथैवमुक्त्वा
वचनंसुदारुणंनिधायसर्वाभरणानिभामिनी ॥ असंस्कृतामास्तरणेनमेदिनींतदाधिशिश्येपतितेवकिन्नरी ॥ ६५ ॥ उदीर्णसंरंभतमोवृता
ननातदावमुक्तोत्तममाल्यभूषणा ॥ नरेंद्रपत्नीविमनाबभूवसातमोवृताद्यौरिवमग्नतारका ॥ ६६ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआ
दिकाव्येअयोध्याकांडेनवमःसर्गः ॥ ९ ॥ ॥ ९ ॥ ॥ विदर्शितायदादेवीकुब्जयापापयाभृशम् ॥ तदाशेतेस्मसाभूमौदिग्ध
विद्धेवकिन्नरी ॥ १ ॥ निश्चित्यमनसाकृत्यंसासम्यगितिभामिनी ॥ मंथरायैशनैःसर्वमाचचक्षेविचक्षणा ॥ २ ॥ सादीनानिश्चयंकृत्वामं
थरावाक्यमोहिता ॥ नागकन्येवनिःश्वस्यदीर्घमुष्णंचभामिनी ॥ ३ ॥ मुहूर्तंचिंतयामासमार्गमात्मसुखावहम् ॥ सासुहृच्चार्थकामाचतंनि
शम्यविनिश्चयम् ॥ ४ ॥ बभूवपरमप्रीतासिद्धिंप्राप्येवमंथरा ॥ अथसारुषितादेवीसम्यक्कृत्वाविनिश्चयम् ॥५॥ संविवेशाबलाभूमौनिवेश्य
भ्रुकुटिंमुखे ॥ ततश्चित्राणिमाल्यानिदिव्यान्याभरणानिच ॥ ६ ॥ अपविद्धानिकैकेय्यातानिभूमिंप्रपेदिरे ॥ तयातान्यपविद्धानिमाल्यान्या
भरणानिच ॥७॥ अशोभयंतवसुधांनक्षत्राणियथानभः ॥ क्रोधागारेचपतितासाबभौमलिनांबरा ॥८॥ एकवेणींदृढांबद्ध्वागतसत्त्वेवकिन्नरी॥
आज्ञाप्यतुमहाराजोराघवस्याभिषेचनम्॥ ९ ॥उपस्थानमनुज्ञाप्यप्रविवेशानिवेशनम् ॥ अद्यरामाभिषेकोवैप्रसिद्धइतिजज्ञिवान् ॥१०॥

दि ॥३॥ मार्गंमंथरोक्तमात्मसुखावहमितिचिंतयामास सामंथरा सुहृत्कैकेय्याः तस्याएवार्थकामाच कैकेय्यास्तंनिश्चयंनिशम्यज्ञात्वा ॥४॥ सिद्धिंरसरसायनादिसिद्धिम् निधिमि
तिपाठेधनंप्राप्येवपरमप्रीताबभूव वस्तुतोयद्देवकार्यार्थस्वयंभूलोकमागतादासीचजातातद्विषयांसिद्धिंप्राप्येवेत्यर्थः रामागमनस्यसंभावनामात्रविषयत्वादिवेति ॥ ५ ॥ मुखेभ्रुकु
टिनिवेशःक्रोधातिशयेन ॥ ६ ॥ यानिकैकेय्याअपविद्धानिउत्सृष्टानितानिभूमिमित्यन्वयः यान्यपविद्धानितानीत्यन्वयः ॥ ७ ॥ ८ ॥ एकवेणींपुरोभागीयवेणीद्वयमुन्मुच्यपृष्ठै
कवेणिम् गतसत्त्वाक्षीणबला कैकेयीवृत्तांतंप्रदोषकालिकमुपवर्ण्यराजवृत्तांतमाह आज्ञाप्येति॥९॥उपस्थानंकृताज्ञापनाविषयस्यमंत्रिपुरोहितादेःस्वस्वगृहंप्रतिगमनमनुज्ञाप्यस्व
निवेशनंप्रविवेश यद्वोपस्थानंसदःसभातामनुज्ञाप्यस्वगृहगमनेतदनुज्ञांगृहीत्वा अथैवरामाभिषेकःप्रसिद्धःनिश्चितइतिइतःपूर्वंकैकेय्यानश्रुतिगोचरइतिजज्ञिवान्ज्ञातवान्॥१०॥

अतस्तत्प्रियमाख्यातुंतामंतःपुरंप्रविवेश वशीस्वस्त्रीव्यतिरिक्तविषयेइतिबोध्यम् ॥ ११ ॥ अत्रगृहस्यरुष्टकैकेयीयुक्ततयासुधाधवलतयाचराहुयुक्तपांडुराभ्राकाशसादृश्यम् रुतायुतं
रुतयुक्तम् ॥ १२ ॥ ह्रस्वाःवामनिकाः कुब्जाभिःवामनिकाभिश्चताभिर्युतम् सुरूपदासीनांसापत्न्यसंभावनयांतःपुरेऽवासात् चित्रगृहैःचित्रयुक्तगृहैः ॥ १३ ॥ गजदंतरजत
स्वर्णनिर्मितवेदिकाभिः वृक्षाणांनित्यपुष्पफलत्वंचदेवराजसाहाय्यकरणेनतत्प्रसादात् ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ कामबलसंयुक्तःकामबलंतदुद्रेकस्तत्संयुक्तः अतएवरत्यर्थी
॥ १७ ॥ अपश्यन्रत्यर्थमन्विष्यापश्यन् विषादहेतुमाह नहीति तांवेलांकामवशात्स्वशयनागमवेलांनात्यवर्ततनातिक्रांतवती अद्यचतामतिक्रांतेतिविषादः ॥१८॥ शून्यंकैके

प्रियार्हांप्रियमाख्यातुंविवेशांतःपुरंवशी ॥ सकैकेय्यागृहंश्रेष्ठंप्रविवेशमहायशाः ॥११॥ पांडुराभ्रमिवाकाशंराहुयुक्तंनिशाकरः ॥ शुकबर्हि
समायुक्तंक्रौंचहंसरुतायुतम् ॥ १२ ॥ वादित्ररवसंघुष्टंकुब्जावामनिकायुतम् ॥ लतागृहैश्चित्रगृहैश्चंपकाशोकशोभितैः ॥१३॥ दांतराज
तसौवर्णवेदिकाभिःसमायुतम् ॥ नित्यपुष्पफलैर्वृक्षैर्वापीभिरुपशोभितम् ॥ १४ ॥ दांतराजतसौवर्णैःसंवृतंपरमासनैः ॥ विविधैरन्नपानै
श्चभक्ष्यैश्चविविधैरपि ॥१५॥ उपपन्नंमहार्हैश्चभूषणैस्त्रिदिवोपमम् ॥ सप्रविश्यमहाराजःस्वमंतःपुरमृद्धिमत् ॥१६॥ नददर्शस्त्रियंराजाकैके
यींशयनोत्तमे ॥ सकामबलसंयुक्तोरत्यर्थीमनुजाधिपः ॥१७॥ अपश्यन्दयितांभार्यांपप्रच्छविषसादच ॥ नहितस्यपुरादेवीतांवेलामत्यवर्त
त ॥ १८ ॥ नचराजागृहंशून्यंप्रविवेशकदाचन ॥ ततोगृहगतोराजाकैकेयींपर्यपृच्छत ॥ १९ ॥ यथापुरमविज्ञायस्वार्थलिप्सुमपंडिताम् ॥
प्रतिहारीत्वथोवाचसंत्रस्तातुकृतांजलिः ॥ २० ॥ देवदेवीभृशंक्रुद्धाक्रोधागारमभिद्रुता ॥ प्रतीहार्यावचःश्रुत्वाराजापरमदुर्मनाः ॥२१॥ विष
सादपुनर्भूयोलुलितव्याकुलेंद्रियः ॥तत्रतांपतितांभूमौशयानामतथोचिताम् ॥२२॥प्रतप्तइवदुःखेनसोऽपश्यज्जगतीपतिः॥सवृद्धस्तरुणींभार्यां
प्राणेभ्योपिगरीयसीम्॥२३॥अपापःपपासंकल्पांददर्शधरणीतले॥लतामिवविनिष्कृत्तांपतितांदेवतामिव॥२४॥किन्नरीमिवनिर्धूतच्युतामप्स
रसंयथा ॥मायामिवपरिभ्रष्टांहरिणीमिवसंयताम् ॥२५॥ करेणुमिवदिग्धेनविद्धांमृगयुनावने॥महागजइवारण्येस्नेहात्परमदुःखिताम् ॥२६॥

यीरहितम् ॥ १९ ॥ अपंडितांकार्याकार्यविवेकराहितांस्वार्थलिप्सुंभरताभिषेकेच्छावतींअविज्ञाययथापुरंयथापूर्वंपूर्वमदर्शनकालेयथाऽपृच्छततथाऽपृच्छतेत्यन्वयः प्रतिहारी
दौवारिकी ॥ २० ॥ अभिद्रुताइत्युवाचेतिसंबंधः ॥ २१ ॥ अदर्शनमात्रेणाविषण्णस्यक्रोधादिश्रवणाद्भूयोधिकोविषादःइष्टादर्शनजविषादेनचक्षुरादेर्लुलितत्वमतिचंचल
त्वंचित्तस्यकिंनिमित्तःक्रोधइतिशंकयाव्याकुलत्वम् तत्रक्रोधागारे अतथोचितांतथाशयनानुचिताम् ॥ २२ ॥ इवशब्दएवार्थे ॥ २३ ॥ पापसंकल्पांरामाभिषेकविघातादिम
नोरथां विनिष्कृत्तांछिन्नां ॥२४॥ निर्धूतांपुण्यक्षयेस्वलोकात्पतितां च्युतांस्वर्गात्परिभ्रष्टां परमोहनायप्रयुक्तांमध्येएवस्थितांमायामिवस्थितांसंयतांवागुराबद्धाम् ॥ २५॥ मृगयु
नाव्याधेनदिग्धेनविषलिप्तेनबाणेनविद्धांकरेणुमिवस्थितांददर्शेतिपूर्वेणान्वयःअरण्येमहागजःपूर्वोक्तांकरेणुमिवस्थिताम् ॥ २६ ॥

पाणिभ्यांपरिमृज्यपृष्ट्वाकिंवक्ष्यतिकिंकरिष्यतीतिशंकयात्रस्तबुद्धिरुवाच ॥२७॥ आत्मनिमयिसंश्रितंतेक्रोधकारणंनाभिजानामि अभियुक्ताकृतपराभवा विमानोनिंदा ॥ २८ ॥
यत् यतःइदंएवंप्रकारेणकल्याणिममदुःखायपांसुषुशेषे किंचकल्याणचेतसिअनपकारिणिमयिजीवतिसतिकिमर्थंभूमौशेषे ॥ २९ ॥ भूतोपहतचित्तेवग्रहाविष्टेव कुशलाःसर्व
व्याधिनिवारणकुशलाः अभितुष्टाःमत्कृतसत्कारैरितिशेषः ॥ ३० ॥ व्याधिमाचक्ष्वव्याधिकृतंचेच्छयनमितिशेषः प्रियंकार्यंकर्तव्यमितिमनसिवर्ततेइतिशेषः विप्रियंकृतंतव
कस्यअप्रियंकर्तव्यत्वेनतवमनसिवर्ततेइतिभावः ॥ ३१ ॥ पक्षद्वयनिमित्तोपिक्रोधोमास्त्वित्याह कःप्रियमिति त्वत्प्रियोदरिद्रइतिशेषः अप्रियंलभतांत्वद्विप्रियकारीतिशेषः मारौ

परिमृज्यचपाणिभ्यामभिसंत्रस्तचेतनः ॥ कामीकमलपत्राक्षीमुवाचवनितामिदम् ॥ २७ ॥ नतेहमभिजानामिक्रोधमात्मनिसंश्रुतम् ॥ दे
विकेनाभियुक्तासिकेनवासिविमानिता ॥ २८ ॥ यदिदंममदुःखायशेषेकल्याणिपांसुषु ॥ भूमौशेषेकिमर्थंत्वंमयिकल्याणचेतसि ॥ २९ ॥
भूतोपहतचित्तेवममचित्तप्रमाथिनि ॥ संतिमेकुशलावैद्यास्त्वभितुष्टाश्चसर्वशः ॥ ३० ॥ सुखितांत्वांकरिष्यंतिव्याधिमाचक्ष्वभामिनि ॥
कस्यवापिप्रियंकार्यंकेनवाविप्रियंकृतम् ॥३१॥ कःप्रियंलभतामद्यकोवासुमहदप्रियम् ॥मारौत्सीर्माचकार्षीस्त्वंदेविसंपरिशोषणम् ॥३२॥
अवध्योवध्यतांकोवावध्यःकोवाविमुच्यताम् ॥ दरिद्रःकोभवेदाढ्योद्रव्यवान्वाप्यकिंचनः ॥ ३३ ॥ अहंचहिमदीयाश्चसर्वेतववशानुगाः ॥
नतेकंचिदभिप्रायंव्याहंतुमहमुत्सहे ॥ ३४ ॥ आत्मनोजीवितेनापिब्रूहियन्मनसिस्थितम् ॥ बलमात्मनिजानंतीनमांशंकितुमर्हसि ॥३५॥
करिष्यामितवप्रीतिंसुकृतेनापितेशपे ॥ यावदावर्ततेचक्रंतावतीमेवसुंधरा ॥३६॥ द्राविडाःसिंधुसौवीराःसौराष्ट्रादक्षिणापथाः ॥ वंगांगमगधा
मत्स्याःसमृद्धाःकाशिकोसलाः ॥३७॥ तत्रजातंबहुद्रव्यंधनधान्यमजाविकम् ॥ ततोवृणीष्वकैकेयियद्यत्त्वंमनसेच्छसि ॥३८॥ किमायासेन
तेभीरुउत्तिष्ठोत्तिष्ठशोभने ॥तत्त्वंमेब्रूहिकैकेयियतस्तेभयमागतम् ॥३९॥ तत्तेव्यपनयिष्यामिनीहारमिवरश्मिवान् ॥तथोक्तासासमाश्वस्ता
वक्तुकामातदप्रियम् ॥ ४० ॥ परिपीडयितुंभूयोभर्तारमुपचक्रमे ॥ ४१ ॥ ॥इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०अ०दशमःसर्गः ॥ १० ॥ ॥छ॥

त्सीःआत्मनोऽभिप्रायंरुद्धंगुप्तंमाकार्षीरित्यर्थः संपरिशोषणंकायस्येतिशेषः ॥ ३२ ॥ तदेवप्रपंचयति अवध्यइत्यादि ॥ ३३ ॥ आत्मनोजीवितेनहेतुनापितेकंचिदभिप्रायंतद्वि
षयंव्याहंतुंनोत्सहेऽतोमनसियत्स्थितंयद्विषयेच्छास्तितद्ब्रूहि आत्मनिस्वस्मिन्बलंमत्प्रेमरूपंजानतीअयंमदुक्तंकरिष्यतिनवेतिमांशंकितुंनार्हसि ॥३४॥३५॥ सुकृतेनापिस्वपुण्येना
पितेतवशपेशपथंददामि यदित्वदुक्तंनकुर्यांतर्हिसर्वसुकृतंमेवृथेतिशपथंददामीत्यर्थः अथात्मनिदुष्करसंपादनसामर्थ्यंदर्शयति यावदिति चक्रंसूर्यमंडलंआवर्ततेप्रकाशयतितावती
सर्वापिवसुंधरामेमदधीना ॥३६॥ द्राविडसिंध्वादयोदेशाःसर्वेमदधीनाएव ॥३७॥ अतस्तत्रेत्यादि तत्रजातंद्रव्यमपिमदधीनमेव॥३८॥३९॥रश्मिवान्सूर्यः॥४०॥भूयःपरिपीडयितुं
निजभूशयनादिनापूर्वंपीडितमेवाप्रियवचनादिनापुनःपीडयितुमित्यर्थः॥४१॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअयोध्याकांडेदशमःसर्गः॥१०॥

तमिति ॥ १ ॥ विप्रकृताप्रिययापराभूताअवमानःशब्देनतिरस्कारःमेममाभिप्रायोभिप्रार्थनीयोस्तित्वदेकसंपाद्यस्तंत्वयाकृतंसंपादितमिच्छामि ॥ २ ॥ यदित्वंकर्तुमिच्छासिम
दभिप्रेतंतदा!तद्विषयावश्यकर्तव्यतारूपांप्रतिज्ञांप्रतिजानीष्वकुरु अथानंतरंमयाभिप्रेतंस्वप्रार्थितंयथायत्प्रकारवत्तथावक्ष्यामीत्यर्थः ॥३ ॥ आज्ञाकारिणिमयिशपथाकांक्षादृष्ट्वेत्यु
त्स्मयः मूर्धजेषुसंगृह्य शिरोंकेकृत्वेतियावत् ॥ ४ ॥ स्त्रीणांमध्येत्वत्तःपुंसांमध्येरामादन्यइतियोज्यं यद्वा रामादन्यस्त्वत्तोधिकःप्रियतरोनेत्यर्थः रामेऽस्याद्वेषमजानतएवमुक्तिः रामएव
त्वत्तोधिकःप्रियइत्याशयः ॥ ५ ॥ तदाह तेनेति त्वत्तोपिप्रियतरेणेत्यर्थः अतएवमुख्येन अजय्येनअरीणामशक्यजयेन जीवनार्हेणमज्जीवनसाधनीभूतेन अनेनपरमप्रियत्वंदर्शयति
शपेशपथेनत्वदभिप्रेतकर्तव्यताविषयंस्वाभिप्रायंज्ञापये तेतुभ्यम् ॥६॥ भाव्यर्थंसूचयन् परमप्रियत्वमेवदर्शयति यमिति अनेनतद्विषयकदुष्टप्रार्थनानकार्येतिसूचयति वचनक्रियांत्व

तंमन्मथशरैर्विद्धंकामवेगवशानुगम् ॥ उवाचपृथिवीपालंकैकेयीदारुणंवचः ॥ १ ॥ नास्मिविप्रकृतादेवकेनचिन्नावमानिता ॥ अभिप्रायस्तुमेक
श्चित्तमिच्छामित्वयाकृतम् ॥ २ ॥ प्रतिज्ञांप्रतिजानीष्वयदित्वंकर्तुमिच्छसि ॥ अथतेव्याहरिष्यामियथाभिप्रार्थितंमया ॥ ३ ॥ तामुवाचमहारा
जःकैकेयीमीषदुत्स्मयः ॥ कामीहस्तेनसंगृह्यमूर्धजेषुभुविस्थिताम् ॥ ४ ॥ अवलिप्तेनजानासित्वत्तःप्रियतरोमम ॥ मनुजोमनुजव्याघ्राद्रामा
दन्योनविद्यते॥५ ॥तेनाजय्येनमुख्येनराघवेणमहात्मना॥शपेतेजीवनार्हेणब्रूहियन्मनसेप्सितम्॥६॥यंमुहूर्तमपश्यंस्तुनजीवेतमहंध्रुवम्॥तेन
रामेणकैकेयिशपेतेवचनक्रियाम् ॥ ७॥ आत्मनाचात्मजैश्चान्यैर्वृणेयंमनुजर्षभम् ॥ तेनरामेणकैकेयिशपेतेवचनक्रियाम् ॥८॥ भद्रेहृदयमप्ये
तदनुमृश्योद्धरस्वमे॥एतत्समीक्ष्यकैकेयिब्रूहियत्साधुमन्यसे ॥९॥ बलमात्मनिपश्यंतीनविशंकितुमर्हसि ॥ करिष्यामितवप्रीतिंसुकृतेनापिते
शपे॥१०॥ सातदर्थमनादेवीतमभिप्रायमागतम् ॥ निर्माध्यस्थ्याच्चहर्षाच्चबभाषेदुर्वचंवचः ॥ ११ ॥ तेनवाक्येनसंहृष्टातमभिप्रायमात्मनः॥
व्याजहारमहाघोरमभ्यागतमिवांतकम् ॥ १२ ॥ यथाक्रमेणशपसेवरंममददासिच ॥ तच्छृणवंतुत्रयस्त्रिंशद्देवाःसेंद्रपुरोगमाः ॥ १३ ॥

द्वचनकरणंप्रति ॥७॥ आत्मनास्वेनअन्यैःआत्मजैःपुत्रैरपियंवृणेअसमंजाने सर्वतोधिकंप्रियंजानेइतियावत् ॥ ८॥ यन्मनसाध्यायतितद्वाचावदतीत्युक्तेर्वागिवहृदयमपित्वद्वचना
नुष्ठानप्रवणंअनुमृश्यविचार्यस्वाभीष्टकथनेनमामस्माद्दुःखादुद्धर एतद्रामस्यप्रियतमत्वंसमीक्ष्ययत्साधुमन्यसेतद्ब्रूहित्वमेवयुक्तंविचार्यवद ममतुत्वद्वचनमात्रंकर्तव्यमेवेत्याशयः ॥
॥९ ॥ अत्रशंकानकार्येत्याह बलमिति बलंमत्प्रेमरूपम् तथात्वयिमेप्रेमास्तियेनत्वदुक्तंनकुर्यामित्यसंभावितं सर्वथातवप्रीतिंप्रीतिविषयंकरिष्यामि यद्यन्यथेदंतदामेधर्मोनफलदो
भवेदितिभावः॥१०॥तदर्थमनाःतस्मिन्निजाभिमतेऽर्थेमनोयस्याःसा तदभिप्रायंस्वाभिमतार्थसंपादनाभिप्रायमागतंप्राप्तविषयंज्ञात्वानिर्माध्यस्थ्यात् माध्यस्थ्याभावमवलंब्य ल्यब्लो
पेऽव्ययीभावात्पंचमी स्वपुत्रपक्षपातेनेतियावत् हर्षात्राज्ञःस्ववशत्वदर्शनजात् दुर्वचंशत्रुभिरापिवक्तुमशक्यम् ॥ ११ ॥ तेनवाक्येनत्रिवाचारामशपथपूर्वकस्ववचनक्रियावा
क्येन अभ्यागतमंतकमिवघोरंराज्ञः प्राणहरंतमात्मनोभिप्रायंव्याजहारव्याहर्तुंनिश्चितवती ॥ १२ ॥ राजप्रतिज्ञायादुष्करार्थविषयत्वेनवैपरीत्यमाशंक्यतांप्रतिज्ञामशे

SGDF

षसाक्षीकरणेनास्थिरयाति यथाक्रमेणेति अतिप्रियपुत्रसुकृतादिक्रमेणशपसिशपथंकरोषितत्पूर्वकंवरंचममददासिदातुंनिश्चितवानसि तत्तववाक्यम् ॥ १३ ॥ जगत्परोक्ष
स्वर्गादिभुवनदेवता पृथिवीप्रत्यक्षभुवनदेवता ॥१४॥१५॥ सर्वेदैवताःदेवाः दैवतानिवापुंसीतिकोशः ॥१६॥ परिगृह्यपरिवर्तनान्निवर्त्य अभिशस्यसत्यसंधइत्यादिनास्वकार्यस्थै
र्यायस्तुत्वाच ॥१७॥ तद्वाक्यमाह स्मरेत्यादि तत्ररात्रियुद्धेशत्रुःशंबरस्तवजीवितमंतराप्राणंविनात्वांच्यावयत्प्रच्युतवीर्यमकरोत् अडभावआर्षः ॥ १८ ॥ जाग्रत्यामयायत्यतस्त्वं
समभिरक्षितस्ततःस्वजीवनाययतमानायाममभवान्वरौप्रददौ ॥१९॥ तौवरौतवैवसकाशेनिक्षेपभूतौत्वय्येवस्थापितौइदानींत्वयादत्तौस्वीकर्तुंमृगयामिअन्वेषयामि ॥२०॥ धर्मेण

चंद्रादित्यौनभश्चैवग्रहारात्र्यहनीदिशः॥जगच्चपृथिवीचेयंसगंधर्वाःसराक्षसाः ॥ १४ ॥ निशाचराणिभूतानिगृहेषुगृहदेवताः ॥ यानिचान्यानि
भूतानिजानीयुर्भाषितंतव ॥१५॥ सत्यसंधोमहातेजाधर्मज्ञःसत्यवाक्शुचिः ॥ वरंममददात्येषसर्वेशृण्वंतुदैवताः॥१६॥इतिदेवीमहेष्वासंपरि
गृह्याभिशस्यच ॥ ततःपरमुवाचेदंवरदंकाममोहितम् ॥ १७ ॥ स्मरराजन्पुरावृत्तंतस्मिन्देवासुरेरणे ॥ तत्रत्वांच्यावयच्छत्रुस्तवजीवितमंतरा
॥१८॥ तत्रचापिमयादेवयत्त्वंसमभिरक्षितः ॥ जाग्रत्यायतमानायास्ततोमेप्रददौवरौ ॥ १९ ॥ तौदत्तौचवरौदेवनिक्षेपौमृगयाम्यहम् ॥ तवैव
पृथिवीपालसकाशेरघुनंदन ॥२०॥ तत्प्रतिश्रुत्यधर्मेणनचेद्दास्यसिमेवरम् ॥ अद्यैवहिप्रहास्यामिजीवितंत्वद्विमानिता ॥२१ ॥ वाङ्मात्रेणतदा
राजाकैकेय्यास्ववशंकृतः ॥ प्रचस्कंदविनाशायपाशंमृगइवात्मनः ॥ २२ ॥ ततःपरमुवाचेदंवरदंकाममोहितम् ॥ वरौदेयौत्वयादेवतदादत्तौम
हीपते ॥२३॥ तौतावदहमद्यैववक्ष्यामिशृणुमेवचः ॥ अभिषेकसमारंभोराघवस्योपकल्पितः ॥ २४ ॥ अनेनैवाभिषेकेणभरतोमेऽभिषिच्यता
म् ॥ योद्वितीयोवरोदेवदत्तःप्रीतेनमेत्वया ॥२५॥ तदादेवासुरेयुद्धेतस्यकालोयमागतः ॥ नवपंचचवर्षाणिदंडकारण्यमाश्रितः॥२६॥चीराजि
नधरोधीरोरामोभवतुतापसः ॥ भरतोभजतामद्ययौवराज्यमकंटकम् ॥२७॥ एषमेपरमःकामोदत्तमेववरंवृणे ॥ अद्यचैवहिपश्येयंप्रयांतंराघवं
वने ॥ २८ ॥ सराजराजोभवसत्यसंगरःकुलंचशीलंचहिजन्मरक्षच ॥ परत्रवासेहिवदंत्यनुत्तमंतपोधनाःसत्यवचोहितंनृणाम् ॥ २९ ॥

प्रतिश्रुत्यधर्मेशपथपूर्वकंदानप्रतिज्ञांकृत्वा ॥ २१ ॥ कैकेय्यास्वसौंदर्यनिमित्तकाममोहेनस्ववशेकृतोराजावाङ्मात्रेणपूर्वकालिकवरदानप्रतिवचनमात्रेणस्वविनाशायमृगइवतत्प्र
तिवचनदानरूपंपाशंप्रचस्कंदप्रगतवान् प्रकृत्यादित्वात्प्रातिपदिकार्थेपितृतीयावाङ्मात्रेणेति ॥ २२ ॥ २३ ॥ वक्ष्यामिममदातव्यौवराविमावितिविभज्यवक्ष्यामि तद्वचआ
ह अभिषेकेति ॥ २४ ॥ यःकल्पितोऽनेनेतियोजना ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ दत्तमेववृणेनत्वपूर्वम् नह्युत्तमर्णेनाधमर्णात्स्वार्थग्रहणेतस्यपीडाभवतीतिनकश्चिद्दोषः अद्यचैवे
त्यनेनकालविलंबोनिराकृतः ॥ २८ ॥ सत्यसंगरःसत्यवचाः संपूर्वात्गिरतेःकथनार्थात्कर्मण्यप् तेनैवहेतुनाकुलादिकंरक्षजन्मात्रभावि तदेवाह परत्रेति ॥ २९ ॥

इतिश्रीरा०श्रीरा०रा०वा०आ०अ०एकादशःसर्गः ॥ ११ ॥ दारुणंवज्रपाततुल्यम् श्रुतार्थस्यवास्तवत्वासंभावनयाभ्रमइत्येवनिश्चित्यकिंदोषजोयंभ्रमइतिचिंतांप्रपेदे युक्त्या
भ्रमत्वज्ञाने।पितद्धिष्ठानापरोक्ष्यंयावत्अहिभ्रमादेस्तत्कार्यभयादिकारितायादृष्टत्वात्प्रततापच ॥ १ ॥ अथभ्रमत्वानिश्चयायत्यक्ततापोभ्रमहेतूंश्चिंतयति स्वप्नार्थस्यस्वक्रियाकरणा
सामर्थ्यात्भ्रमाविषयत्वम् स्वप्नदृष्टोयमर्थो।मिथ्यैवनकदापिभवतीतिभावः स्वप्नोपिकदाचित्संवादीत्यतोदिवेतिदिवास्वप्नोनकदापिसंवादीतिभावः अपिवाअथवा ममजाग्रत्यपिदुर
दृष्टजचित्तमोहोवैचित्यापरपर्यायःवस्तुतत्त्वज्ञानासामर्थ्यअनुपश्चात्जातः सभास्थितिपर्यंतमसत्त्वाद्भूतोपसर्गोवाग्रहावेशजाचित्तवैकल्यंवा यत्त्वनुभूतोपसर्गोनुभूतनाशःसुषु
प्तिरित्यर्थइतितन्न सुषुप्तौज्ञानाभावात् मनसउपद्रवोवाआधिभ्याधिजनितोपप्लवोवा ॥ २ ॥ राजाइतिसंचिंत्यतत्भ्रमकारणंनाध्यगच्छत् अतस्तदाऽसुखंमूर्च्छाकरंमहद्दुःखंचा

**इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०अ०एकादशःसर्गः ॥११॥ ततःश्रुत्वामहाराजःकैकेय्यादारुणंवचः ॥ चिंतामभिसमापेदेमुहूर्तंप्रततापच ॥१॥किंनुमेयं
दिवास्वप्नश्चित्तमोहोपिवाामम॥अनुभूतोपसर्गोवामनसोवाप्युपद्रवः ॥२॥ इतिसंचिंत्यतद्राजानाध्यगच्छत्तदासुखम्॥प्रतिलभ्यततःसंज्ञांकैके
यीवाक्यतापितः ॥३॥व्यथितोविक्लवश्चैवव्याघ्रींदृष्ट्वायथामृगः॥असंवृतायामासीनोजगत्यांदीर्घमुच्छ्वसन्॥ ४॥मंडलेपन्नगोरुद्धोमंत्रैरिवमहा
विषः ॥ अहोधिगितिसामर्षोवाचमुक्त्वानराधिपः ॥५ ॥ मोहमापेदिवान्भूयःशोकोपहतचेतनः ॥ चिरेणतुनृपःसंज्ञांप्रतिलभ्यसुदुःखितः
॥ ६ ॥ कैकेयीमब्रवीत्क्रुद्धोनिर्दहन्निवतेजसा ॥ नृशंसेदुष्टचारित्रेकुलस्यास्यविनाशिनि ॥ ७ ॥ किंकृतंतवरामेणपापेपापंमयापिवा ॥ स
दातेजननीतुल्यांवृत्तिंवहतिराघवः ॥ ८ ॥ तस्यैवंत्वमनर्थायकिंनिमित्तमिहोद्यता ॥ त्वंमयात्मविनाशायभवनंस्वंनिवेशिता ॥ ९ ॥ अविज्ञानान्नृ
पसुताव्यालीतीक्ष्णविषायथा ॥ जीवलोकोयदासर्वोरामस्याहगुणस्तवम् ॥ १० ॥ अपराधंकमुद्दिश्यत्यक्ष्यामीष्टमहंसुतम् ॥ कौसल्यांचसु
मित्रांचत्यजेयमपिवाश्रियम् ॥ ११ ॥ जीवितंचात्मनारामंनत्वेवपितृवत्सलम् ॥ पराभवतिमेप्रीतिर्दृष्ट्वातनयमग्रजम् ॥१२॥ अपश्यतस्तु
मेरामंनष्टंभवतिचेतनम् ॥ तिष्ठेल्लोकोविनासूर्यंसस्यंवासलिलंविना ॥ १३ ॥ नतुरामंविनादेहेतिष्ठेत्तुममजीवितम् ॥ तदलंत्यज्यतामेषनि
श्चयःपापनिश्चये ॥ १४ ॥**

ध्यगच्छत् ततःसंज्ञांस्मृतिंलब्ध्वाकैकेयीवाक्यस्मरणतापितः ॥३॥अतएवव्यथितत्वादिगुणविशिष्टः विक्लवोदीनः॥४॥मंडलेयंत्रमंडलेमंत्र
कृते अहोधिगितिवाचमुक्त्वाभूयःपुनर्मोहमापेदिवान्॥५॥६॥तेजसादुःखजेन।निर्दहन्निवज्वलन्निव अनेनमृगदुःखशमनस्यव्याघ्रींदंडेनेवकैकेयीदंडेनस्वदुःखशमनस्याशक्यता
ध्वन्यते नृशंसेक्रूरे दुष्टचारित्रेदुष्टव्यपारे॥७॥पापमनिष्टम् पापेपापमते तेत्वयिदृत्तिंशुश्रूषाम् वहतिकरोति॥८॥तस्यानर्थचिंतानर्हस्य एवमनर्थाय किंनिमित्तंकेन।निमित्तेन अयं
स्वकृतएवानर्थइत्याह त्वामिति ॥ ९ ॥ अविज्ञानात्इष्टसाधनत्वभ्रांत्या यदायतः ॥ १० ॥ उद्दिश्यव्याजीकृत्यत्यक्ष्यामि श्रियंराज्यम् ॥ ११ ॥ आत्मनास्वव्यापारेण जीवि
तंतत्साधनंरामंनत्वेवत्यजेयं पराउत्कृष्टा ॥ १२ ॥ चेतनंचैतन्यम् ॥ १३ ॥ यतोमद्विनाशेवैधव्यप्राप्तिस्तत्तस्मादेषनिश्चयोरामविवासनरूपस्त्यज्यताम् ॥ १४ ॥

SGDF

अपितेचरणाविति धर्मज्ञास्त्वतोऽत्यनुचितमपिकामशास्त्रमर्यादयात्वत्प्रीत्यर्थमितिशेषः ॥ १५ ॥ अथेत्यादि अथभरतस्यप्रियाप्रियविषयेमांत्वंजिज्ञाससेभरतोराज्ञःप्रियोनवेति तदस्तुराघवंभरतंप्रतियत्त्वयाव्याहृतंतत्सर्वंभरतस्य रामविवासनंत्वयोग्यमेवेतिशेषः त्वयापिपूर्वंतस्यबहुशोगुणानांकथनादित्याशयः ॥ १६ ॥ इतीवइत्येतत्प्रकारंयत्त्वयाकथितंपूर्वंतन्मच्चित्तावर्जनेनसेवार्थमेवमयास्वसेवाकरणार्थमेवभवेदितिवितर्कः संप्रत्यन्यथोक्तेरितिभावः ॥१७॥ यतस्तद्रामाभिषेचनंश्रुत्वाइदानींशोकसंतप्तासि मांचवरानिर्बंधेनततोनिवारयंतीभृशंतापयसिअतोमयास्वसेवाकरणायमद्वंचनार्थएवतेरामसाधुत्ववादइत्याशयः अथवाएवंविधचिंतापिमहाकुलजायांत्वयिअसंभावितैवाकिंतर्हीदंतत्राह शून्येगृहेभूतादिभिराविष्टासितत्तुल्येनवाक्येनस्विदावेशितदुष्टमतिरसि अतःपरवशंगताएवंवदसीत्यर्थः ॥ १८ ॥ तदेवाह इक्ष्वाकूणामिति यतइक्ष्वाकुकुलेमहानयंअनयःज्येष्ठाभिषेक

अपितेचरणौमूर्ध्नास्पृशाम्येषप्रसीदमे ॥ किमर्थंचिंतितंपापेत्वयापरमदारुणम् ॥१५॥ अथजिज्ञाससेमांत्वंभरतस्यप्रियाप्रिये ॥ अस्तुयत्तत्त्वयापूर्वंव्याहृतंराघवंप्रति ॥१६॥समेज्येष्ठसुतःश्रीमान्धर्मज्येष्ठइतीवमे॥तत्त्वयाप्रियवादिन्यासेवार्थंकथितंभवेत् ॥१७॥ तच्छ्रुत्वाशोकसंतप्तासंतापयसिमांभृशम्॥आविष्टासिगृहेशून्येसात्वंपरवशंगता॥१८॥इक्ष्वाकूणांकुलेदेविसंप्राप्तःसुमहानयम्॥अनयोनयसंपन्नेयत्रतेविकृतामतिः ॥१९॥नहिकिंचिदयुक्तंवाविप्रियंवापुरामम॥अकरोस्त्वंविशालाक्षितेननश्रद्दधामिते॥२०॥ननुतेराघवस्तुल्योभरतेनमहात्मना॥ बहुशोहिस्मबालेत्वंकथाःकथयसेमम॥२१॥तस्यधर्मात्मनोदेविवनेवासंयशस्विनः॥कथंरोचयसेभीरुनववर्षाणिपंचच ॥२२॥अत्यंतसुकुमारस्यतस्यधर्मेकृतात्मनः॥कथंरोचयसेवासमरण्येभृशदारुणे॥२३॥रोचयस्यभिरामस्यरामस्यशुभलोचने॥तवशुश्रूषमाणस्यकिमर्थंविप्रवासनम्॥२४॥रामोहिभरताद्भूयस्तवशुश्रूषतेसदा॥विशेषंत्वयितस्मात्तुभरतस्यनलक्षये॥२५॥शुश्रूषांगौरवंचैवप्रमाणंवचनक्रियाम्॥कस्तुभूयस्तरंकुर्यादन्यत्रपुरुषर्षभात्॥२६॥बहूनांस्त्रीसहस्राणांबहूनांचोपजीविनाम्॥परिवादोपवादोवाराघवेनोपपद्यते॥२७॥सांत्वयन्सर्वभूतानिरामःशुद्धेनचेतसा गृह्णातिमनुजव्याघ्रःप्रियैर्विषयवासिनः ॥२८॥ सत्त्वेनलोकाञ्जयतिद्विजान्दानेनराघवः ॥ गुरूञ्छुश्रूषयावीरोधनुषायुधिशात्रवान् ॥२९॥

निवृत्तिरूपःसंप्राप्तः हेनयसंपन्ने यत्रानयेतेतवविकृतामतिःकारणमितिशेषः अतस्त्वंग्रहाविष्टेतिभावः ॥१९॥ नन्वनाविष्टैवाहंवदामिनेत्याह नहीति नश्रद्दधामिअस्यानयस्यानाविष्टत्वबुद्धिकृतत्वमितिशेषः ॥ २० ॥ तदेवोपपादयति नन्विति नन्वित्यामंत्रणे एतत्कथयसे वर्तमानसामीप्येलट् अनेनयामात्पूर्वंतथाकथनंध्वन्यते॥२१॥ तस्यभरततुल्यप्रियस्य ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ शुश्रूषतेसेवते तस्माद्रामाद्रामाक्रियमाणगौरवाद्भरतस्यत्वयिविशेषमधिकंगौरवंनलक्षये ॥ २५ ॥ शुश्रूषांसेवां गौरवंबहुमानं प्रमाणंप्रतिपत्तिःप्रामाण्यबुद्धिरित्यन्ये वचनक्रियाउक्तकरणंपुरुषर्षभात्रामात्॥६॥बहूनांस्त्रीसहस्राणांमध्येएकयापिकृतःपरिवादोऽकार्यकरणनिमित्तंसमूलमयशः उपजीविनांमध्येएकेनापिकथितोऽपवादः असूयाकल्पितंनिर्मूलमयशोराघवेनोपपद्यतेनविद्यते॥२७॥कुतस्तत्राह सांत्वयन्निति प्रियैरिष्टसंपादनैर्गृह्णातिवशीकरोति॥२८॥जयति जयोत्रस्वाधीनत्वकरणम्॥२९॥

SGDF

सत्यंसत्यवचः दानंपारलौकिकं त्यागऐहिकप्रयोजनंदानं मित्रतासत्सु शौचंबाह्यांतरशुद्धिः आर्जवंवंचनाराहित्यम् ॥ ३०॥ पापंवनवासरूपंस्वस्यपापजनकंआशंससेप्रार्थयसे
शमदमादिसंपत्यामहर्षिसमतेजस्त्वम् ॥ ३१ ॥ लोकस्यलोकंप्रति प्रियवादिनःस्वस्य कंप्रत्युप्युक्तमप्रियंवाक्यंनस्मरामि सोहंत्त्वत्कृतेत्वद्वचनक्रियासंपादननिमित्तंप्रियंराममप्रि
यंकथंवक्ष्यामीतिसंबंधः प्रियवादिनोरामस्य तत्कर्तृकंतद्विषयकंचेत्यर्थइतिकश्चित् ॥३२॥३३॥ गतांतस्यप्राप्तचरमकालस्य तपस्विनःशोचनीयावस्थस्यदीनस्य कारुण्यंदयाम्
॥ ३४ ॥ मृत्युंमन्मृत्युसंपादकानिष्टाभिनिवेशम् ॥ ३५ ॥ कुर्मिकरोमि शरणंरक्षिका अधर्मोज्येष्ठातिक्रमेणकनीयसोभिषेककृतोनिरपराधस्यत्यागकृतश्च॥३६॥अचेतनंमूर्च्छी
प्राप्तं घूर्णमानंघूर्णमानशरीरम् ॥३७॥ पारंनिस्तारं प्रलपंतंप्रार्थयंतं रौद्रतरंदारुणतरम् ॥३८॥प्रत्यनुतप्यसेउक्तकरणाशक्त्याकथयिष्यासि लोकैरितिशेषः स्वार्थण्यंताद्धेतुमण्णौ

सत्यंदानंतपस्त्यागोमित्रताशौचमार्जवम् ॥ विद्याचगुरुशुश्रूषाध्रुवाण्येतानिराघवे ॥ ३० ॥ तस्मिन्नार्जवसंपन्नेदेविदेवोपमेकथम् ॥ पा
पमाशंससेरामेमहर्षिसमतेजसि ॥३१॥ नस्मराम्यप्रियंवाक्यंलोकस्याप्रियवादिनः ॥ सकथंत्वत्कृतेरामंवक्ष्यामिप्रियमप्रियम् ॥३२॥ क्षमा
यस्मिंस्तपस्त्यागःसत्यंधर्मःकृतज्ञता ॥अप्यहिंसाचभूतानांतमृतेकागतिर्मम ॥३३॥ ममवृद्धस्यकैकेयिगतांतस्यतपस्विनः॥ दीनंलालप्यमा
नस्यकारुण्यंकर्तुमर्हसि॥३४॥पृथिव्यांसागरांतायांयत्किंचिदधिगम्यते॥ तत्सर्वंतवदास्यामिमाचत्वंमृत्युमाविश ॥३५॥ अंजलिंकुर्मिकैकेयि
पादौचापिस्पृशामिते ॥ शरणंभवरामस्यमाधर्मोमामिहस्पृशेत् ॥३६॥ इतिदुःखाभिसंतप्तंविलपंतमचेतनम् ॥ घूर्णमानंमहाराजंशोकेनसम
भिप्लुतम् ॥३७॥पारंशोकार्णवस्याशुप्रलपंतंपुनःपुनः॥प्रत्युवाचाथकैकेयीरौद्रारौद्रतरंवचः॥३८॥यदिदत्त्वावरौराजन्पुनःप्रत्यनुतप्यसे ॥ धा
र्मिकत्वंकथंवीरपृथिव्यांकथयिष्यासि ॥३९॥ यदासमेताबहवस्त्वयाराजर्षयःसह ॥ कथयिष्यंतिधर्मज्ञतत्रकिंप्रतिवक्ष्यसि ॥ ४० ॥ यस्याः
प्रसादेजीवामियाचमामभ्यपालयत् ॥ तस्याःकृतामयामिथ्याकैकेय्याइतिवक्ष्यसि ॥ ४१ ॥ किल्बिषंत्वंनरेंद्राणांकरिष्यसिनराधिप ॥योद
त्त्वावरमद्यैवपुनरन्यानिभाषसे ॥ ४२ ॥ शैब्यःश्येनकपोतीयेस्वमांसंपक्षिणेददौ ॥ अलर्कश्चक्षुषीदत्त्वाजगामगतिमुत्तमाम् ॥ ४३ ॥

रूपम् ॥ ३९॥ यदाबहवोमिलिताराजर्षयस्त्वयासहमद्विषयवरदानादिविषयगोष्ठींकरिष्यंतितत्रतत्प्रश्नेकिंप्रतिवक्ष्यसिकिमुत्तरयिष्यसि ॥ ४० ॥ नकिमप्युत्तरंशक्यमित्याह य
स्याइति प्रसादेशंबरमायानिवर्तनलक्षणानुग्रहेसति प्रयत्नेइतिपाठेरथापनयनादिप्रयत्नेइत्यर्थः यामामभ्यपालयच्छीतोपचारादिनाररक्ष मयामिथ्याकृता प्रतिज्ञेतिशेषः इतिव
क्ष्यसिकिमितिसोपहासंवाक्यम् ॥ ४१ ॥ नरेंद्राणांस्ववंश्यानांकिल्बिषमयशोरूपंमालिन्यंकरिष्यासि तत्रहेतुर्यइत्यादि यद्वंशस्थईदृशःपापीतद्वंशाःसर्वोपीदृशएवेतिवदिष्यंतिलो
काइतिभावः ॥ ४२ ॥ प्रतिज्ञायाअपालनस्याधर्मत्वंबोधयंतीपूर्वेषांदुष्करप्रतिज्ञापालनंदर्शयति शैब्यइति अत्रेयंकथा इंद्राग्नीश्येनकपोतरूपौशैब्यस्यौदार्यजिज्ञासयाभक्ष्यभक्ष
कभावापन्नौशैब्यसमीपंगतौ ततःकपोतोऽभयार्थीशैब्यांकंप्रविवेशतस्मैचसोऽभयंददौ ततःश्येनेनमद्भक्ष्यंदेवविहितंत्यजेत्युक्तेनाहंतंत्यजेयमपितुतत्प्रतिनिधिभूतंस्वमांसमेवददा

SGDF

यदत्तवानिति अलर्कश्चराजर्षिर्ब्राह्मणायांधायवरंप्रतिश्रुत्यतेनराजचक्षुषास्वचक्षुःसंधानरूपेवरेउक्तेस्वचक्षुषीदत्तवानिति ॥ ४३ ॥ सागरःसमुद्रोवेलाऽनतिलंघनायदेवैःप्रार्थित
स्तेभ्यस्तत्प्रतिश्रुत्यनवेलामतिवर्तते एवंपूर्वेषांशैब्यादीनांवृत्तंस्मरन्समयंप्रतिज्ञामनृतांमाकार्षीः ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ सिद्धांतमाह भवत्विति मदुक्तोरामविवासनपूर्वकोभरताभिषे
कोधर्मोवाअधर्मोवाभवतु नन्वियंरत्यर्थंमिथ्यैवमेप्रतिज्ञातत्कालेमिथ्यावचनस्यशास्त्रानुमतत्वादितिचेत्तत्राह यदिति त्वयायन्मह्यंसत्यमनृतंवासंश्रुतंप्रतिज्ञातंतस्यव्यतिक्रमोऽकरणं
नास्ति ॥ ४६ ॥ विपक्षेबाधकमाह अहमित्यादि पश्यतःपश्यंतंत्वामनादृत्य ॥४७॥ अंजलिंप्रतिगृह्णंतीं राजमातृत्वेनसर्वलोकानामितिशेषः नन्वितिनिश्चये नक्रियांसमुपाददे

सागरःसमयंकृत्वानवेलामतिवर्तते ॥ समयंमाऽनृतंकार्षीःपूर्ववृत्तमनुस्मरन् ॥ ४४॥ सत्वंधर्मंपरित्यज्यरामंराज्येभिषिच्यच ॥ सहकौसल्य
यानित्यंरंतुमिच्छसिदुर्मते ॥४५॥ भवत्वधर्मोधर्मोवासत्यंवायदिवानृतम् ॥ यत्त्वयासंश्रुतंमह्यंतस्यनास्तिव्यतिक्रमः ॥४६॥ अहंहिविषमद्यै
वपीत्वाबहुतवाग्रतः ॥ पश्यतस्तेमरिष्यामिरामोयद्यभिषिच्यते ॥४७॥ एकाहमपिपश्येयंयद्यहंराममातरम् ॥ अंजलिंप्रतिगृह्णंतींश्रेयोननु
मृतिर्मम ॥४८॥ भरतेनात्मनाचाहंशपेतेमनुजाधिप ॥ यथानान्येनतुष्येयमृतेरामविवासनात् ॥४९॥ एतावदुक्त्वावचनंकैकेयीविररामह॥
विलपंतंचराजानंनप्रतिव्याजहारसा ॥५०॥ श्रुत्वातुराजाकैकेय्यावाक्यंपरमशोभनम् ॥ रामस्यचवनेवासमैश्वर्यंभरतस्यच ॥५१॥ नाभ्यभा
षतकैकेयींमुहूर्तंव्याकुलेंद्रियः ॥ प्रैक्षतानिमिषोदेवींप्रियामप्रियवादिनीम् ॥५२॥ तांहिवज्रसमांवाचमाकर्ण्यहृदयाप्रियाम् ॥ दुःखशोकमयीं
श्रुत्वाराजानसुखितोऽभवत् ॥५३॥ सदेव्याव्यवसायंचघोरंचशपथंकृतम् ॥ ध्यात्वारामेऽतिनिःश्वस्यच्छिन्नस्तरुरिवापतत् ॥५४॥ नष्टचित्तो
यथोन्मत्तोविपरीतोयथातुरः ॥ हृततेजायथासर्पोबभूवजगतीपतिः ॥५५॥ दीनयातुरयावाचाइतिहोवाचकैकयीम् ॥ अनर्थमिममर्थाभंकेन
त्वमुपदेशिता ॥ ५६ ॥ भूतोपहतचित्तेवब्रुवंतीमांनलज्जसे ॥ शीलव्यसनमेतत्तेनाभिजानाम्यहंपुरा ॥५७॥ बालायास्तत्त्विदानींतेलक्षये
विपरीतवत् ॥ कुतोवातेभयंजातंयात्वमेवंविधंवरम् ॥५८॥ राष्ट्रेभरतमासीनंवृणीषेराघवंवने ॥ विरमैतेनभावेनत्वमेतेनानृतेनच ॥ ५९ ॥

इतिपाठेपिमरिष्यामीत्येवफलति ॥४८॥ तेतवसमीपे आत्मनाप्राणभूतेनभरतेनशपेतच्छपथपूर्वकंकथयामि रामविवासनादृतेऽन्येनरत्नादिनानतुष्येइति ॥४९॥५०॥ अशोभनं
परंरामवनवासभरतैश्वर्यविषयंवाक्यंश्रुत्वेत्यन्वयः ॥५१॥ प्रैक्षतकोपादितिशेषः ॥५२॥५३॥ व्यवसायंरामविवासनविषयंनिश्चयं घोरंशपथंभरतशपथरूपंस्वकृतरामसुकृतादि
शपथंवा ॥ ५४ ॥ विपरीतःसन्निपातादिनाविपरीतप्रकृतिः आतुरोव्याधिग्रस्तः हृततेजामंत्रेणेतिशेषः ॥५५॥ उपदेशिताउपदिष्टा ॥५६॥ मांनलज्जसे पतिसमक्षमीदृशलो
कव्यवहारस्यलोकविगीतत्वात् शीलव्यसनंसद्वृत्तस्यविशेषेणासनंत्यागःअतएवेदानींभूतोपघातोत्प्रेक्षा ॥५७॥ बालायाइति बालायाअपीत्यर्थकंपूर्वान्वयि तत्तुशीलंतु इदानींप्रौ
ढत्वावस्थायामपिविपरीतवत्विपरीताईदुःशीलाईलक्षये कुतोनिमित्तात्केननिमित्तेनरामादीदृशंभयंजातमित्यर्थः ॥ ५८ ॥ वरमाह राष्ट्रेइति राष्ट्रेभरतमासीनंवनेराघवमासीनंवृणी

SGDF

षेएतेननिर्धूतपातिव्रत्यलक्षणेनभावेनोपलक्षिता किंच एतेनाशक्यवरद्वारकेणअनृतेनममानृततासंपादकेनकर्मणोपलक्षितात्वमेवंवराद्विरम ॥५९॥ यदिभर्तुर्ममलोकस्यभरतस्यच
प्रियंकार्यंकर्तव्यंतदाविरमेतिसंबंधः ॥६०॥ दुःखंतत्साधनम् अलीकंअपराधम् अयंतवक्लेशःसर्वोव्यर्थैवत्वादिष्टस्यभरताभिषेकस्यासिद्धेरित्याह नेति रामंविनाराज्यंनावसेत् अनेन
चतुर्णामपियथाभागंराज्यमनुमन्यस्व यद्वास्तुभरतएवराजारामस्तुवृद्धस्यममसमीपेतिष्ठत्विातिमन्यस्वनान्यथात्वदिष्टसिद्धिरित्युपदेशः ॥ ६१ ॥ तत्रहेतुः रामादपीति हियतस्त्वं
भरतंरामादपिधर्मतोबलवत्तरंअतिशयेनधर्मवंतंमन्ये भाषितेमयोक्तेसत्यपित्वंकथंवक्ष्यासि तवतस्यातिप्रियत्वादितिभावः ॥६२॥ उपप्लुतंइंदुंयथातामिवाविवर्णमुखवर्णमादर्शादौकथं
द्रक्ष्यामिइतिसंबंधः किंचसुकृतांसम्यक्प्रवर्तितांतांबुद्धिंरामाभिषेकविषयां तत्रहेतुः सुहृद्भिःसहनिश्चिताम् ॥६३॥ अपावृत्तांपराभूतां नानादिग्भ्यःसमागताराजानः ॥६४॥ अयं
बालऐक्ष्वाकःकिंकथंराज्यमकारयत्अपालयदितिमांवक्ष्यंतीतियोजना बतेतिखेदः ॥ ६५ ॥ परिप्रक्ष्यंतिकरामइतिप्रातरितिशेषः कैकेय्यावरार्थंक्लिश्यमानेनक्लेश्यमानेन तांप्रतिकृ

यदिभर्तुःप्रियंकार्यंलोकस्यभरतस्यच॥ नृशंसेपापसंकल्पेक्षुद्रेदुष्कृतकारिणि ॥ ६० ॥किन्नुदुःखमलीकंवामयिरामेचपश्यसि ॥ नकथंचिदृतेरा
माद्भरतोराज्यमावसेत् ॥ ६१ ॥ रामादपिहितंमन्येधर्मतोबलवत्तरम् ॥ कथंवक्ष्यसिरामस्यवनंगच्छेतिभाषिते ॥६२॥ मुखवर्णंविवर्णंतुयथै
वेंदुमुपप्लुतम् ॥ तांतुमेसुकृतांबुद्धिंसुहृद्भिःसहनिश्चिताम् ॥६३॥ कथंद्रक्ष्याम्यपावृत्तांपरैरिवहतांचमूम् ॥ किंमांवक्ष्यंतिराजानोनानादिग्भ्यः
समागताः ॥६४॥ बालोबतायमैक्ष्वाकश्चिरंराज्यमकारयत् ॥ यदाहिबहवोवृद्धागुणवंतोबहुश्रुताः ॥ ६५ ॥ परिप्रक्ष्यंतिकाकुत्स्थंवक्ष्यामी
हकथंतदा ॥ कैकेय्याक्लिश्यमानेनपुत्रःप्रव्राजितोमया ॥६६॥ यदिसत्यंब्रवीम्येतत्तदसत्यंभविष्यति ॥ किंमांवक्ष्यतिकौसल्याराघवेवनमा
स्थिते ॥६७॥ किंचैनांप्रतिवक्ष्यामिकृत्वाविप्रियमीदृशम् ॥ यदायदाचकौसल्यादासीवचसखीवच ॥ ६८ ॥ भार्यावद्भगिनीवच्चमातृवच्चोप
तिष्ठति ॥ सततंप्रियकामामेप्रियपुत्राप्रियंवदा ॥६९॥ नमयासत्कृतादेवीसत्कारार्हाकृतेतव॥ इदानींतत्तपतिमांयन्मयासुकृतंत्वयि ॥७०॥
अपथ्यव्यंजनोपेतंभुक्तमन्नमिवातुरम् ॥ विप्रकारंचरामस्यसंप्रयाणंवनस्यच ॥७१॥ तत्प्रतिज्ञायाःसत्यत्वरक्षणायप्रव्राजितइत्युत्तरंलोकोनग्रहीष्यतीत्याह
कैकेय्येति पूर्वदत्तेनेदानींरामप्रव्राजनपरतयाप्रकटीकृतेनवरेणेतिशेषः ॥ ६६ ॥ यदियद्यपि तत्तथापि एतत्असत्यंभविष्यति तस्यांकामहतस्तद्वचसाप्रव्राजितवानितिलोको
वदिष्यतीतिभावः ॥ ६७ ॥ किंचैनामिति मयामत्पुत्रेणवातेकिमपराद्धमितियदावक्ष्यतितदैनांप्रतिनिरुत्तरएवेत्यर्थः दासीवद्रातिव्यवहारेसखीवद्रहस्यकथनेभार्यावद्धर्माच
रणेभगिनीवद्धिताशंसनेमातृवद्भोजनदानेउपतिष्ठतिसेवते केचित्तुदासीवत्गृहकार्यकरणेसखीवत्क्रीडायांभार्यावदुक्तेएवभगिनीवत्ज्ञानयोगानुष्ठानेमातृवत्तत्त्वकथनेइत्याहुः
अतउत्तरमशक्यदानमितिबोध्यं प्रियःपुत्रोयस्यांममसाउक्तप्रकारैःसत्कारार्हापितवकृतेत्वद्वैमनस्यपरिहारायनसत्कृतातादिदानींरामविवासनवरेत्वयोक्तेसतियत्त्वयिमयासुकृतंशोभ
नंकर्मत्वदनुसरणरूपंकृतंतन्मांतपतिपीडयति ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ किमिव आतुरंरुग्णंअपथ्यव्यंजनोपेतंभुक्तमन्नंयथातपतिपीडयतिरामस्यविप्रकारमभिषे

SCDF
Digital Foundation

कनिवृत्तिं वनस्यतदुद्देश्यकंसंप्रयाणंचप्रेक्ष्येत्यन्वयः ॥ ७१ ॥ राज्ञोनकिंचिदकर्तव्यमस्तीतिविचार्यस्वपुत्रविषयेममाविश्वासंनकरिष्यति कृपणंकष्टम् ॥ ७२ ॥ अप्रियद्वय
मेवाह मांचेति मेमदर्थं उपलक्षणमेतत् रामार्थंचशोचंतीस्वस्यप्राणान्क्षपयिष्यति ॥ ७३ ॥ किन्नरेणश्वशुरभूतेनभर्तृभूतेनचतवमरणंकुतस्तत्राह नहीति ॥ ७४ ॥ नूनंध्रुवम्
॥ ७५ ॥ असतीमेवसतींपतिमारिकात्वेनअसतीत्ववतीमेवसतींसर्वदाविद्यमानांसतींआपाततःसतींव्यवस्यामिनिश्चिनोमि रूपिणींदृष्टिप्रियांमदिरांपीत्वापश्चाद्विकारेणविषसंयुक्तां
यथाजानातितथेत्यर्थः ॥ ७६ ॥ यच्चत्वमनृतैःसांत्वैरिष्टवचनैःसांत्वयंतीयत्मांभाषसेतत्गीतशब्देनमृगंसंरुध्यलुब्धइवमामवधीः ॥ ७७ ॥ पुत्रविक्रायकंपुत्रेणमूल्येनस्त्रीसुखक्रे

सुमित्राप्रेक्ष्यवैभीताकथंमेविश्वसिष्यति ॥ कृपणंबतवैदेहीश्रोष्यतिद्वयमाप्रियम् ॥ ७२ ॥ मांचपंचत्वमापन्नंरामंचवनमाश्रितम् ॥ वैदेहीब
तमेप्राणान्शोचंतीक्षपयिष्यति ॥ ७३ ॥ हीनाहिमवतःपार्श्वेकिन्नरेणेवकिन्नरी ॥ नहिराममहंदृष्ट्वाप्रवसंतंमहावने ॥ ७४ ॥ चिरंजीवि
तुमाशंसेरुदंतींचापिमैथिलीम् ॥ सानूनंविधवाराज्यंसपुत्राकारयिष्यसि ॥ ७५ ॥ सतींत्वामहमत्यंतंव्यवस्याम्यसतींसतीम् ॥ रूपिणींवि
षसंयुक्तांपीत्वेवमदिरांनरः ॥ ७६ ॥ अनृतैर्बतमांसांत्वैःसांत्वयंतीस्मभाषसे ॥ गीतशब्देनसंरुध्यलुब्धोमृगमिवावधीः ॥ ७७ ॥ अनार्य
इतिमामार्याःपुत्रविक्रायकंध्रुवम् ॥ विकरिष्यंतिरथ्यासुसुरापंब्राह्मणंयथा ॥ ७८ ॥ ॥ अहोदुःखमहोकृच्छ्रंयत्रवाचःक्षमेतव ॥ दुःखमेवंवि
धंप्राप्तंपुराकृतमिवाशुभम् ॥ ७९ ॥ चिरंखलुमयापापेत्वंपापेनाभिरक्षिता ॥ अज्ञानादुपसंपन्नारज्जुरुद्बंधनीयथा ॥ ८० ॥ रममाणस्त्वया
सार्धंमृत्युंत्वांनाभिलक्षये ॥ बालोरहसिहस्तेनकृष्णसर्पमिवास्पृशम् ॥ ८१ ॥ तंतुमांजीवलोकोयंनूनमाक्रोष्टुमर्हति ॥ मयाह्यपितृकःपुत्रः
समहात्मादुरात्मना ॥ ८२ ॥ बालिशोबतकामात्माराजादशरथोभृशम् ॥ स्त्रीकृतेयःप्रियंपुत्रंवनंप्रस्थापयिष्यति ॥ ८३ ॥ वेदैश्चब्रह्मच
र्यैश्चगुरुभिश्चोपकर्शितः ॥ भोगकालेमहत्कृच्छ्रंपुनरेवप्रपत्स्यते ॥८४॥ नालंद्वितीयंवचनंपुत्रोमांप्रतिभाषितुम् ॥ सवनंप्रव्रजेयुक्तोबाढमि
त्येववक्ष्यति ॥ ८५ ॥ यदिमेराघवःकुर्याद्वनंगच्छेतिचोदितः ॥ प्रतिकूलंप्रियंमेस्यान्नतुवत्सःकरिष्यति ॥ ८६ ॥

तारं अनार्यःपापीतिरथ्यासुविकरिष्यंतिविगर्हिष्यंति ॥ ७८ ॥ दुःखंकष्टं कृच्छ्रंकष्टंअहोकष्टमहोकष्टामितियावत् यत्रवरविषयेरामविवासनवराविषयास्तववाचःक्षमेयतोतःपुरा
कृतमशुभमिवतत्फलमिव इवशब्दएवार्थे एवंविधंअपरिहार्यत्वेनावश्यानुभाव्यंदुःखंप्राप्तमितिसंबंधः ॥ ७९ ॥ पापेनमयाउपसंपन्नाकंठसंलग्ना सौख्यायकृतंत्वद्रक्षणंस्वना
शायपरिणतमित्याशयः ॥ ८० ॥ बालइवेतियोजना ॥ ८१ ॥ तंत्वय्यनुरक्तम् जीवतापिमयासमहात्मापुत्रोऽपितृकःपितृप्रयुक्तराज्यरहितःकृतोयतोऽतआक्रोष्टुंनिंदितुम् ॥
॥ ८२ ॥ निंदाप्रकारमाह बालिशइति प्रस्थापयिष्यतीत्युपलक्षणंत्रिकालनिंदायाः ॥ ८३ ॥ उपकर्शितःकार्श्यंप्रापितःकृच्छ्रंजटाभ्युपेततयावनेवासक्लेशम् ॥ ८४ ॥ द्वितीयं
वचनंपरिहासरूपंवचनं अलंसमर्थःअहमिवधर्मयंत्रितत्वात् ॥ ८५ ॥ यदिमेराघवःप्रतिकूलंकुर्यात्तन्मेप्रियंस्यादितिसंबंधः ॥ ८६ ॥

ततःकिमतआह राघवेहीति अक्षमणीयंदुःसहवृत्तमतएवसर्वलोकस्यधिक्कृतम् ॥८७॥ शेषेऽवशिष्टेममेष्टेकौसल्यादिरूपेजनेकिंपापंमनोवागगोचरंदुःखसाधनंप्रतिपत्स्यसेकरिष्य
सि॥८८॥यदिकौसल्यामांरामंचहास्यतितताभ्यांहीनाभविष्यति चात्सुमित्रायदिपुत्रौचचाद्रामंमांचएतैर्यदिहीनाभविष्यतितदादुःखान्यसहतीदेवीकौसल्यासुमित्राचमामेवानुमरिष्य
तिलक्ष्मणस्यरामेणसहनियतंगमनात्शत्रुघ्नस्यभरतानुयायित्वेप्यतीवत्वदनुरंजनंकुर्वतोरामस्येवतस्यापित्वयाक्रूरतयानिराकरणात्पुत्रौहास्यतीत्युक्तम् तेनतस्याःक्रौर्यातिशयोव्यंग्यः
राज्ञःशोकातिशयवत्त्वाद्विसंष्ठुलवाक्यप्रयोगोनदोषाय ॥८९॥ पुत्राणांनरकवासोराज्यहान्याराज्ञ्याराज्ञश्चशोकरूपपापमृत्युमरणादित्याहुः ॥ ९० ॥ मयारामेणेत्यादिव्यंग्योक्तिः

राघवेहिवनंप्राप्तेसर्वलोकस्यधिक्कृतम् ॥ मृत्युरक्षमणीयंमांनयिष्यतियमक्षयम् ॥८७॥ मृतेमयिगतेरामेवनंमनुजपुंगवे ॥ इष्टेममजनेशेषे
किंपापंप्रतिपत्स्यसे ॥ ८८ ॥ कौसल्यामांचरामंचपुत्रौचयदिहास्यति ॥ दुःखान्यसहतीदेवीमामेवानुगमिष्यति ॥ ८९ ॥ कौसल्यांचसु
मित्रांचमांचपुत्रैस्त्रिभिःसह ॥ प्रक्षिप्यनरकेसात्वंकैकेयीसुखिताभव ॥९०॥ मयारामेणचत्यक्तंशाश्वतंसत्कृतंगुणैः ॥ इक्ष्वाकुकुलमक्षोभ्यमा
कुलंपालयिष्यसि ॥९१॥ प्रियंचेद्भरतस्यैतद्रामप्रव्राजनंभवेत् ॥ मास्ममेभरतःकार्षीत्प्रेतकृत्यंगतायुषः ॥९२॥ मृतेमयिगतेरामेवनंपुरुषपुंग
वे ॥ सेदानींविधवाराज्यंसपुत्राकारयिष्यसि ॥९३॥ त्वंराजपुत्रिदैवेनन्यवसोममवेश्मनि ॥ अकीर्तिश्चातुलालोकेध्रुवःपरिभवश्चमे ॥ ९४ ॥
सर्वभूतेषुचावज्ञायथापापकृतस्तथा ॥ कथंरथैर्विभुर्यात्वागजाश्वैश्चमुहुर्मुहुः ॥ पद्भ्यांरामोमहारण्येवत्सोमेविचरिष्यति ॥ ९५ ॥ यस्यचाहा
रसमयेसूदाःकुंडलधारिणः ॥ अहंपूर्वाःपचंतिस्मप्रसन्नाःपानभोजनम् ॥९६॥ सकथंनुकषायाणितिक्तानिकटुकानिच ॥ भक्षयन्वन्यमाहा
रंसुतोमेवर्तयिष्यति ॥९७॥ महार्हवस्त्रसंबद्धोभूत्वाचिरसुखोचितः ॥ काषायपरिधानस्तुकथंरामोभविष्यति ॥९८॥ कस्येदंदारुणंवाक्यमे
वंविधमपीरितम् ॥ रामस्यारण्यगमनंभरतस्याभिषेचनम् ॥९९॥ धिगस्तुयोषितोनामशठाःस्वार्थपरायणाः ॥ नब्रवीमिस्त्रियःसर्वाभर
तस्यैवमातरम् ॥ १००॥ अनर्थभावेर्थपरेनृशंसेममानुतापायनिवेशितासि ॥ किमप्रियंपश्यसिमन्निमित्तंहितानुकारिण्यथवापिरामे ॥ १॥

आकुलंक्षुभितम् ॥ ९१ ॥ रामप्रव्रजनस्यभरतसंमतत्वेसमेपुत्रएवनेत्याशयेनाह प्रियंचेत्यादि ॥९२॥९३ ॥ राजपुत्रिदैवेनमामकदुरदृष्टवशेनममवेश्मनिन्यवसःराजपुत्रीवादेने
तिपाठेराजपुत्रीव्यपदेशमात्रेणेत्यर्थःमेअकीर्तिःपरोक्षापयशोत्राकीर्तिः महाजनसमक्षंधिक्कारः परिभवःसर्वभूतेष्ववज्ञाक्षुद्रत्वेनप्रतिपत्तिःयतोन्यवसोऽतएतत्सर्वंभविष्यतीतिशेषः ॥
॥ ९४ ॥ कथमिति ॥ ९५ ॥ यस्यचेति ॥ ९६ ॥ सकथमिति कषायादीनि कंदमूलानीत्यध्याहारःतद्रूपंवन्यमाहारंवर्तयिष्यतिजीविष्यति ॥९७॥ महार्हेति ॥ ९८ ॥ कस्ये
ति इदमेवंविधंदारुणंएतदुत्तरार्धरूपंरामस्यारण्यगमनमित्यादि वाक्यंवाक्यश्रवणंकस्यापीरितम् अनिर्वचनीयस्यममदुष्कर्मणःफलमित्यर्थः ॥९९॥ कैकेयीदौर्जन्यंदृष्ट्वाराजाशो
केनस्त्रीमात्रंनिंदति धिगिति निंद्यत्वमस्त्वित्यर्थःपुनःस्वाभाविकविवेकेनाह नेति कौसल्यादीनांनिंदानर्हत्वादितिभावः ॥ १०० ॥ अनर्थेजगदनर्थसाधनेभावोयस्याः

SGDF

अर्थपरेस्वार्थसाधनपरे ममानुतापायमदनुतापार्थंनिवेशितासिनिवेशितदुर्भावासि ईश्वरेणेतिशेषः मन्निमित्तमितिबहुव्रीहिः रामेवाजगद्धितानुकारिणिकिमप्रियंतत्साधनंपश्यसीत्य
र्थः ॥१॥ राममरण्यवासरूपेव्यसनेनिमग्नंदृष्ट्वाकृत्स्नंजगत्कुपितंस्यात् विपरीतंस्यात् कोपप्रकारमाह कृतानुरागाःपितरःपुत्रांस्तादृशान् विभक्तिविपरिणामेनात्रापितत्संबंधात्बाला
नपित्यजेयुःरामेणसहगमनार्थम् अपिनातादृशाःपुत्रास्तादृशान्वृद्धांस्तादृश्योभार्यास्तादृशान्पतीन्अपिनातादृशाःपतयस्तादृशीर्भार्याअपित्यजेयुः एतेनजगदनर्थसाधनभाववत्तो
पपादिता॥२॥स्वस्यरामंविनाजीवनव्यतिरेकंदर्शयिष्यंस्तदन्वयेस्वजीवनान्वयंदर्शयति अहमिति आव्रजंतंमत्समीपेआगच्छंतम् अस्यश्रुत्वेतिशेषः आगच्छंतंश्रुत्वादर्शनेनचक्षुषा
पश्यन्निवनंदामि श्रवणमात्रेणदर्शनजन्यंसुखमुक्तम् दृष्ट्वैवदृष्ट्वातुपुनश्चिरवृद्धोपिपुनर्युवेवहृष्टपुष्टांतर्बहिःपरिकरोभवामि ॥३ ॥ हिरपीत्यर्थे सूर्येणविनापिलोकस्यप्रवृत्तिर्व्यवहारः

परित्यजेयुःपितरोपिपुत्रान्भार्यापतींश्चापिकृतानुरागाः॥कृत्स्नंहिसर्वंकुपितंजगत्स्याद्दृष्ट्वैवरामंव्यसनेनिमग्नम्॥२॥अहंपुनर्देवकुमाररूपम
लंकृतंतंसुतमाव्रजंतम् ॥ नंदामिपश्यन्निवदर्शनेनभवामिदृष्ट्वैवपुनर्युवेव॥ ३ ॥ विनाहिसूर्येणभवेत्प्रवृत्तिरवर्षतावज्रधरेणवापि ॥ रामंतुग
च्छंतमितःसमीक्ष्यजीवेन्नकश्चित्त्वितिचेतनामे ॥१०४॥ विनाशकामामहितामामित्रामावासयंमृत्युमिवात्मनस्त्वाम् ॥ चिरंबतांकेनधृतासिस
र्पीमहाविषातेनहतोस्मिमोहात् ॥१०५॥ मयाचरामेणसलक्ष्मणेनप्रशास्तुहीनोभरतस्त्वयासह ॥पुरंचराष्ट्रंचनिहत्यबांधवान्ममाहितानांच
भवाभिभाषिणी ॥१०६॥ नृशंसवृत्तेव्यसनप्रहारिणिप्रसह्यवाक्यंयदिहाद्यभाषसे ॥ ननामतेतेनमुखात्पतंत्यधोविशीर्यमाणादशनाःसहस्र
धा ॥ १०७ ॥ नकिंचिदाहाहितमप्रियंवचोनवेत्तिरामःपरुषाणिभाषितुम् ॥ कथंतुरामेह्यभिरामवादिनिब्रवीषिदोषान्गुणनित्यसंमते
॥ १०८ ॥ प्रताम्यवाप्रज्वलवाप्रणश्यवासहस्रशोवास्फुटितांमहींव्रज ॥ नतेकरिष्यामिवचःसुदारुणंसमाहितंकेकयराजपांसने ॥ १०९ ॥

स्यात् वज्रधरेणअवर्षतापिप्रवृत्तिर्लोकस्यजीवनंस्यात् वाइत्यथवा इंद्रेणस्वरूपसत्तांविनापिप्रवृत्तिर्भवेत् रामंतुविनानकस्यापिजीवनमितिमेमतिः अंतर्यामिणंविनाकस्यापिव्यवहा
रस्यासिद्धेः एवंचस्वाजीवनंकैमुतिकन्यायसिद्धमितिभावः ॥४॥ किंच त्वामात्मनोमृत्युमिवस्वगृहेहमावासयम् किंच त्वंमहाविषासर्पीमयांकेनमोहात्तत्त्वेनाज्ञानात्धृतासि तेनांक
धारणेनाहंहतोस्मि॥१०५॥पुरंचराष्ट्रंचेत्यस्यप्रशास्त्वित्यनेनसहान्वयः त्वंचबांधवान्पतिपुत्रादीन्निहत्यममाहितानांशत्रूणामभिभाषणशीलाभव वार्ताकारणयोग्यबांधवाभावादि
तिभावः अभिहर्षिणीतिपाठेतेषांहर्षदाभव ॥ ६ ॥ व्यसनप्रहारिणिवार्धकरूपापादिपुत्रवियोगरूपप्रहारकारिणि प्रसह्य पतिपत्नीभावंतिरस्कृत्यइहदेशेअद्यकालेयद्भाषसेक्रूरमतस्ते
मुखादवश्यपातादंताःकेननामहेतुनासहस्रधाविशीर्यमाणाःसंतोनपतंतीतिनजानइतिशेषः॥७॥अप्रियवचोऽकथनेहेतुर्नवेत्तीत्यादि दोषान्जटाचीरधारणवनवासादीनात्मनोदोषज
नकान्गुणैर्नित्यंसर्वेषांसंमते ॥८॥ प्रताम्यग्लायस्वप्रज्वलआग्निप्रवेशेनप्रणश्यविषेणकुद्दालप्रहारैःसहस्रशःस्फुटितांकृतगर्तांवामहींव्रजअथापितेवचोनकरिष्यइतिसंबंधः॥१०९॥

SGDF

असत्प्रियंवदांमिथ्याप्रियभाषिणीम् प्रदुष्टभावांदुष्टांतःकरणाम् अतएवअमनोरमाम् सबंधनंसप्राणंहृदयंदिधक्षमाणांत्वांजीवितुंजीवयितुंनाविषहेनोत्सहे तवनाशमेवाशासेइत्यर्थः
प्राणबंधनंहिसौम्यमनइतिच्छांदोग्यश्रुतिः॥११॥दंडवाक्यमुक्त्वापुनःसामाह नेति आत्मवतांआत्मज्ञानाम् अत्रापिःपूरणीयः यदेवमतोममेत्यादिः॥१११॥ अतिमात्रयाअतिक्रांतसौं
दर्यपरिच्छेदया यद्वातिक्रांतमर्यादया हृदयेमर्मणिगृहीतः प्रसारितावित्यनेनपत्यावप्यधमर्णदृष्टिर्द्योत्यतेअसंप्राप्येत्यनेनापिस्पृक्षोरपिचित्तमूर्छाजनितवैवश्यंद्योतितम् तदेवाह तथा
तुरइति आतुरोयथाकिंचित्स्प्रष्टुकामोऽस्पृष्ट्वैवमध्येयथा मूर्च्छयापततितथेत्यर्थः॥११२॥ ॥इतिश्रीरा०श्री०रा०वा०आ०अ०द्वादशःसर्गः॥१२॥ ॥छ॥ ॥अथसत्यपाशबद्धत
याप्रणामवाक्येनचनतेवचःकरिष्यामीतिवचसिदार्ढ्याभावंनिश्चित्यपुनरप्याह अतदर्हंस्त्रीप्रणामानर्हं अतथोचितंभूशयनानर्हम् ॥१॥ अनर्थरूपाकुलस्येतिशेषः असिद्धोर्थःप्रयो

क्षुरोपमांनित्यमसत्प्रियंवदांप्रदुष्टभावांस्वकुलोपघातिनीम्॥नजीवितुंत्वांविषहेऽमनोरमांदिधक्षमाणांहृदयंसबंधनम्॥११०॥नजीवितंमेस्ति
कुतःपुनःसुखंविनात्मजेनात्मवतांकुतोरतिः॥ ममाहितंदेविनकर्तुमर्हसिस्पृशामिपादावपितेप्रसीदमे॥१११॥सभूमिपालोविलपन्ननाथवत्स्त्रि
यागृहीतोहृदयेतिमात्रया॥पपातदेव्याश्चरणौप्रसारितावुभावसंप्राप्ययथातुरस्तथा॥११२॥ इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०अ०द्वादशःसर्गः॥१२॥
अतदर्हंमहाराजंशयानमतथोचितम्॥ ययातिमिवपुण्यांतेदेवलोकात्परिच्युतम्॥१॥ अनर्थरूपासिद्धार्थाह्यभीताभयदर्शिनी ॥ पुनराकार
यामासतमेववरमंगना ॥२॥ त्वंकत्थसेमहाराजसत्यवादीदृढव्रतः ॥ ममचेदंवरंकस्माद्विधारयितुमिच्छसि ॥ ३ ॥ एवमुक्तस्तुकैकेय्याराजा
दशरथस्तदा ॥ प्रत्युवाचततःक्रुद्धोमुहूर्तंविह्वलन्निव ॥४॥ मृतेमयिगतेरामेवनंमनुजपुंगवे॥हंतानार्येममामित्रेसकामासुखिनीभव ॥५॥ स्व
र्गेपिखलुरामस्यकुशलंदैवतैरहम् ॥ प्रत्यादेशादभिहितंधारयिष्येकथंबत ॥ ६ ॥ कैकेय्याःप्रियकामेनरामःप्रव्राजितोवनम् ॥ यदिसत्यंब्र
वीम्येतत्तदसत्यंभविष्यति॥७॥अपुत्रेणमयापुत्रःश्रमेणमहतामहान्॥ रामोलब्धोमहातेजाःसकथंत्यज्यतेमया॥८॥शूरश्चकृतविद्यश्चजितक्रो
धःक्षमापरः॥कथंकमलपत्राक्षोमयारामोविवास्यते ॥ ९ ॥ कथमिंदीवरश्यामंदीर्घबाहुंमहाबलम् ॥ अभिराममहंरामंस्थापयिष्यामिदंड
कान् ॥ १० ॥ जनंयस्याः अभीताजनापवादादभीता भयदर्शिनीरामाद्भरतस्येतिशेषः तमेववरंपूर्वदत्तमेववरंउद्दिश्यराजानमाकारयामाससंबोधयामास ॥ २ ॥ क
त्थसेश्लाघसे पूर्वार्धांतेइतिरध्याहार्यः विधारयितुम् ऋणत्वेनेतिशेषः ॥ ३ ॥४॥ ५ ॥ रामप्रवासदुःखेनमृत्वास्वर्गगतस्यापिमेसुखंनास्तीत्याह स्वर्गेइति रामस्यकुशलंदैवतैःपृष्टोहं
किमुत्तरंवादिष्यइतिशेषःवनंप्रत्यादिष्टइत्युत्तरंदेयंचेत्प्रत्यादेशात्तद्रूपादुत्तरादूर्ध्वंयद्दैवैरभिहितंभविष्यतिज्येष्ठंश्रेष्ठगुणैर्युक्तंकथंप्रत्याख्यातवानसीत्येवंरूपंवाक्यंतत्कथंधारयिष्येहृद
येइतिशेषः अतस्तदप्रत्याख्यानमेववरमितिभावः ॥६॥ ननुसत्यवशात्प्रत्यादिष्टइत्युत्तरंतत्राह कैकेय्याइति प्रियकामेनाप्रियेणवरेण एतत्सत्यंयदि यद्यपिब्रवीमितत्तथापिएतन्मेवा
क्यंअसत्यंभविष्यतिअसत्यंमंस्यंतीत्यर्थः कामुकतयाप्रत्याख्यातइत्येवमंस्यंतइत्याशयः ॥ ७ ॥ त्यज्यतेत्यक्ष्यते ॥ ८ ॥ ९ ॥ स्थापयिष्यामिप्रस्थापयिष्यामि ॥ १० ॥

SGDF

दुःखैरितिषष्ठ्यर्थेतृतीया दुःखंवनगमनरूपंदुःखसाधनम् ॥११॥ सर्वथारामस्यादुःखकरणमेवमेश्रेयइत्याह यदीति अदुःखार्हस्यरामस्यदुःखमकृत्वायदिममसंक्रमणंस्वर्गप्रतिग
मनंभवेत्तदास्वर्गेसुखमाप्नुयामित्यन्वयः मरणेवराप्रदानजन्यदोषोपिन जीवतोहिसाप्रतिज्ञेतिभावः ॥ १२ ॥ ममप्रियंरामंविप्रियेणकिंयोजयसेइत्यन्वयः ॥१३॥ अकीर्तिःस्त्रीजि
तइत्यकीर्तिर्जन्मसंपादितांकीर्तिंपरिभाविष्यतीत्यर्थः ॥१४॥यत्संबंधिप्रदोषेस्वनिवेशप्रवेशात्पूर्वंसूर्योस्तमगमत्रजनीचाभ्यवर्ततसात्रियामा चंद्रमंडलमंडितापिआर्तस्यदुःखवतोवि
लपमानस्यचनव्यभासतनप्रकाशेनसुखदाऽभूत् विलापेनैवरात्रिकालोव्यतीतइतिभावः यतःसाशर्वरीहिंसिकातस्येतिशेषः शृणातीतियोगात् ॥१५॥१६॥आर्तवत्रोगपीडितवत्
यद्वास्वार्थेवतिः शृण्वतांदुःखंयथाभवतितथाविललाप यद्वादुःखंप्राप्येतिशेषः अथदुःखवशाद्रात्र्याअव्युष्टिंप्रार्थयते नप्रभातामिति त्वयेतिपाठेत्वयागतयाजायमानंप्रातःकालमित्यर्थः

सुखानामुचितस्यैवदुःखैरनुचितस्यच ॥ दुःखंनामानुपश्येयंकथंरामस्यधीमतः॥११॥ यदिदुःखमकृत्वातुममसंक्रमणंभवेत् ॥ अदुःखार्हस्य
रामस्यततःसुखमवाप्नुयाम् ॥१२॥ नृशंसेपापसंकल्पेरामंसत्यपराक्रमम् ॥किंविप्रियेणकैकेयिप्रियंयोजयसेमम ॥१३॥ अकीर्तिरतुलालोकेध्रु
वंपरिभविष्यंति ॥ तथाविलपतस्तस्यपरिभ्रामितचेतसः ॥१४॥ अस्तमभ्यागमत्सूर्योरजनीचाभ्यवर्तत ॥ सात्रियामातदार्तस्यचंद्रमंडलमंडि
ता ॥१५॥ राज्ञोविलपमानस्यनव्यभासतशर्वरी ॥ सदैवोष्णंविनिःश्वस्यवृद्धोदशरथोनृपः ॥१६॥विललापार्तवद्दुःखंगगनासक्तलोचनः ॥ नप्र
भातंत्वयेच्छामिनिशेनक्षत्रभूषिते ॥१७॥ क्रियतांमेदयाभद्रेमयायंरचितोंजलिः ॥ अथवागम्यतांशीघ्रंनाहमिच्छामिनिर्घृणाम् ॥१८॥नृशंसांकै
कयींद्रष्टुंयत्कृतेव्यसनंमम ॥ एवमुक्त्वाततोराजाकैकेयींसंयतांजलिः ॥१९॥ प्रसादयामासपुनःकैकेयींराजधर्मवित् ॥ साधुवृत्तस्यदीनस्यत्वद्ग
तस्यगतायुषः ॥२०॥ प्रसादःक्रियतांभद्रेदेविराज्ञोविशेषतः ॥ शून्येनखलुसुश्रोणिमयेदंसमुपाहृतम् ॥२१॥ कुरुसाधुप्रसादंमेबालेसहृदयाह्य
सि ॥ प्रसीददेविरामोमेत्वद्दत्तंराज्यमव्ययम् ॥२२॥ लभतामसितापांगेयशःपरमवाप्स्यसि ॥ ममरामस्यलोकस्यगुरूणांभरतस्यच ॥ प्रियमेत
द्गुरुश्रोणिकुरुचारुमुखेक्षणे ॥२३ ॥ विशुद्धभावस्यहिदुष्टभावादीनस्यताम्राश्रुकलस्यराज्ञः ॥ श्रुत्वाविचित्रंकरुणंविलापंभर्तुर्नृशंसानचकारवा
क्यम् ॥२४॥ तवेतिपाठेत्वत्संबंधिप्रातःकालमित्यर्थः ॥ १७ ॥ मेमह्यं भद्रेनिशे एवंहितस्याःकल्याणदत्त्वं प्रभातेरामाविवासनभयमितिभावः गम्यतांत्रियामयात्वया राज्य
पगमेप्रजासन्निधानेनैतद्दर्शनाभावइतिभावः यद्वाप्रभातेरामगमनेनझटितिमरणेसत्यस्याअदर्शनमितिभावः नाहमिच्छामिद्रष्टुमित्यन्वयः ॥ १८॥ १९ ॥ त्वद्गतस्यसत्यवशत्वा
त्वद्वशंगतस्येत्यर्थः गतायुषःअल्पावशिष्टायुषः ॥२०॥ राज्ञोविशेषतःराजत्वाद्विशेषेणप्रसादउचितः इदंपूर्वोक्तकटुकवाक्यं शून्येनदुःखवशाद्वक्तव्यावक्तव्यविवेकरहितेन यद्वा
इदंरामाभिषेचनंशून्येएकांतेनिर्जनेनोक्तंकिंतुसभायामतःप्रसादंकुरु सभ्योपहासोयथानभवतितथेत्यर्थः ॥२१॥ सहृदयामद्वंचनशून्यहृदया तदेवाह प्रसीदेति त्वयावरबलाद्गृ
हीतमेवराज्यंमत्प्रीतयेरामायदेहीत्याशयः ॥ २२ ॥ गुरूणांवसिष्ठादीनां गुरुश्रोणीतिपाठेउर्वितिपाठांतरेचउर्वीमहतीश्रोणिर्यस्यास्तादृशि ॥ २३ ॥ रोदनेनाक्ष्णोस्ताम्र

SGDF

त्वात्ताम्रस्य अश्रुकलस्यअश्रुपूर्णस्य हिरण्यर्थे ॥२४॥ तद्रात्रेःप्राक्सदाप्रियांअतुष्टांएवंविधविनयवाक्येनापिसंतोषमप्राप्तां विवासनंप्रतियाच्यमानंवरंसमीक्ष्यदुःखितःचिरपरिचि
तप्रेमत्वात्तांधिक्कर्तुमशक्नुवन्प्रयासलब्धंपुत्रंचत्यक्तुमशक्नुवन्कर्तव्यमूढतयादुःखितोविसंज्ञोमूर्च्छितःक्षितौपपात ॥ २५ ॥ दीर्घंघोरमुष्णंचश्वसतःसानिशाजगाम प्रतिबोधनं
तत्साधनमंगलगीतादिकं दुःखवशादितिभावः ॥२६॥ ॥ इतिश्रीरा०श्रीरा०रा०वा०आ०अ०त्रयोदशःसर्गः ॥१३ ॥ ॥छ॥ ॥ एवंदशांप्राप्तेपिराजनिकैकेयीमान्निमित्ततोराजा
म्रियतेचेत्म्रियतांवृद्धोनतुमयोक्तमन्यथाकार्यमितिनिश्चित्याह पुत्रेत्यादि पापाकैकेयीविचेष्टमानंमरणकालइवविकृतमुत्प्रेक्ष्य सम्यक्दृष्ट्वापीत्यर्थः ॥ १ ॥ ममसंश्रवंवरदानरू
पंसंश्रुत्यप्रतिश्रुत्यअंगीकृत्यपापंकृत्वेवसन्नःपीडितःसन्शेषेइदंकिं इदंनोचितमित्यर्थः अतःस्थित्यांसत्यपालनरूपायांसतांमर्यादायां ॥ २ ॥ सत्यरूपंधर्ममाश्रित्यउद्दिश्य त्वंच

ततःसराजापुनरेवमूर्च्छितःप्रियामतुष्टांप्रतिकूलभाषिणीम् ॥ समीक्ष्यपुत्रस्यविवासनंप्रतिक्षितौविसंज्ञोनिपपातदुःखितः ॥ २५ ॥ इतीव
राज्ञोव्यथितस्यसानिशाजगामघोरंश्वसतोमनस्विनः ॥ विबोध्यमानःप्रतिबोधनंतदानिवारयामाससराजसत्तमः ॥२६॥ इत्यार्षेश्रीम०
वा०आ०अ०त्रयोदशःसर्गः ॥ १३ ॥ ॥छ॥ ॥ पुत्रशोकार्दितंपापाविसंज्ञंपतितंभुवि ॥ विचेष्टमानमुत्प्रेक्ष्यऐक्ष्वाकमिदमब्रवीत् ॥१॥ पा
पंकृत्वेवकिमिदंममसंश्रुत्यसंश्रवम् ॥ शेषेक्षितितलेसन्नःस्थित्यांस्थातुंत्वमर्हसि ॥२॥ आहुःसत्यंहिपरमंधर्मंधर्मविदोजनाः ॥ सत्यमाश्रित्य
चमयात्वंधर्मंप्रतिचोदितः ॥३॥ संश्रुत्यशैब्यःश्येनायस्वांतनुंजगतीपतिः ॥ प्रदायपक्षिणेराजाजगामगतिमुत्तमाम् ॥४॥ तथाह्यलर्कस्तेज
स्वीब्राह्मणेवेदपारगे ॥ याचमानेस्वकेनेत्रेउद्धृत्याविमनाददौ ॥५॥ सरितांतुपतिःस्वल्पांमर्यादांसत्यमन्वितः ॥ सत्यानुरोधात्समयेवेलांस्वां
नातिवर्तते ॥६॥ सत्यमेकपदंब्रह्मसत्येधर्मःप्रतिष्ठितः ॥ सत्यमेवाक्षयावेदाःसत्येनावाप्यतेपरम् ॥७॥ सत्यंसमनुवर्तस्वयदिधर्मेधृतामतिः
सवरःसफलोमेऽस्तुवरदोह्यसिसत्तम॥८॥ धर्मस्यैवाभिकामार्थंममचैवाभिचोदनात् ॥ प्रव्राजयसुतंरामंत्रिःखलुत्वांब्रवीम्यहम् ॥ ९ ॥ सम
यंचममार्येमंयदित्वंनकरिष्यसि ॥ अग्रतस्तेपरित्यक्तापरित्यक्ष्यामिजीवितम् ॥१०॥ त्वंतुमयाप्रतिचोदितोवरदान

विषयेप्रेरितःतवसत्यंरक्षितुमेषामेप्रेरणाअन्यथाप्रतिज्ञातवरदानंविनैवमरणेतवाधर्मःस्यादितिभावः ॥३ ॥ यद्यपिसत्यपालनेप्राणसंशयस्तथापितमंगीकृत्यसत्यरक्षणमेवज्यायइत्या
ह संश्रुत्येत्यादि ॥ ४ ॥ ५ ॥सरितांपतिःसत्यमान्वितःसत्यंप्राप्तःसत्यानुरोधात्सत्यत्यागभयात्स्वल्पांमर्यादांसुलंघ्यामपिवेलांसमयेचंद्रोदयरूपेवृद्धिसमयेपिनातिवर्तते ॥ ६ ॥
प्रणवरूपैकपदवाच्यत्वाद्वाच्यवाचकयोश्चाभेदाद्यत्प्रणवरूपंब्रह्मशास्त्रेतत्सत्यवाक्यमेव अक्षयावेदाःअक्षयंतज्ज्ञानफलं सत्येनैवपरंपदंब्रह्मस्वरूपंप्राप्यते चित्तशुद्धिद्वारेतिभावः
॥७॥ तस्मात्सत्यमिति ॥८॥ धर्मस्यपरलोकसिद्धिफलकस्य अभिकामार्थंप्रार्थनीयफलसिद्ध्यर्थंक्रियमाणान्ममअभिचोदनात्प्रेरणाच्चत्वंसुतंरामंप्रव्राजय एवंत्वांत्रिर्ब्रवीमिअतोनाह
मस्माद्वरग्रहणान्निवर्तयितुंशक्येतिभावः ॥ ९ ॥ विपक्षेस्त्रीवधदोषश्चाधिकस्तेइत्याह समयंचेति मद्वरविषयमर्थंपरित्यक्तात्वयोपेक्षितातेअग्रतोजीवितंत्यक्ष्यामि ॥ १० ॥

SGDF
Sri Gangadhareshwar Digital Foundation

एवंन्यायोपेतप्रकारेण पाशंसत्यपाशबंधनम् इंद्रकृतंइंद्रप्रेरितोपेंद्रकृतंपदत्रयमितदेयप्रतिश्रवरूपंपाशम् ॥११॥युगचक्रयोरंतरंमध्यंप्राप्यपरिस्पंदन्तिर्यक्चेष्टमानोधुर्यइवउद्भ्रांतहृदयत्वादिविशिष्टोऽभवत् ॥१२॥ संस्तभ्यविकलंचित्तमितिशेषः॥१३॥ईदृश्याःसपुत्रायास्त्यागएवोचितइत्याशयेनाह यस्तेइति मंत्रकृतःगृभ्णामीतिमंत्रेणसंस्कृतःसंत्यजामितत्प्रत्युक्तंव्यवहारंत्यजामि स्वजंस्वस्माज्जातंतवपुत्रंचत्वयासहत्यजामि ॥१४॥ किंचरामाभिषेकोमयाऽशक्यनिवारणइत्याह प्रयातेत्यादि उदयनंप्रतिउदयंप्रतिलभ्यतदर्थअभिषेकार्थकल्पितैरामाभिषेकसंभारैरभिषेकंकर्तुंगुरुजनोमांत्वरयिष्यतिअतोगुरुजनानुरोधेनमयारामःकारयितव्यःकृताभिषेकःकारयितव्यःएवंसतिरुष्टयामत्सलिलक्रियानकार्येत्याह मृतस्येत्यादि माकुर्विंतिशेषः ॥ १५॥१६ ॥ क्रोधातिशयेनोक्तमेवार्थंपुनराह सपुत्रयेतिइतिकतकतीर्थौ ममतुप्रतिभाति सूर्योदयंप्रतिलभ्याभिषेकंकर्तुंत्वरयिष्यतिअतःसएवमयाकर्तव्यइ

एवंप्रचोदितोराजाकैकेय्यानिर्विशंकया ॥ नाशकत्पाशमुन्मोक्तुंबलिरिंद्रकृतंयथा ॥ ११ ॥ उद्भ्रांतहृदयश्चापिविवर्णवदनोऽभवत् ॥ सधुर्योवैप
रिस्पंदन्युगचक्रांतरंयथा ॥१२॥ विकलाभ्यांचनेत्राभ्यामपश्यन्निवभूमिपः ॥ कृच्छ्राद्धैर्येणसंस्तभ्यकैकेयीमिदमब्रवीत् ॥१३॥ यस्तेमंत्रकृतःपा
णिरग्नौपापेमयाधृतः ॥ संत्यजामिस्वजंचैवतवपुत्रंसहत्वया ॥ १४ ॥ प्रयातारजनीदेविसूर्यस्योदयनंप्रति ॥ अभिषेकायहिजनस्त्वरयिष्य
तिमांध्रुवम् ॥१५॥ रामाभिषेकसंभारैस्तदर्थमुपकल्पितैः ॥ रामःकारयितव्योमेमृतस्यसलिलक्रियाम् ॥१६॥ सपुत्रयात्वयानैवकर्तव्यास
लिलक्रिया ॥ व्याहंतास्यशुभाचारेयदिरामाभिषेचनम् ॥१७॥ नशक्तोद्यास्म्यहंद्रष्टुंदृष्ट्वापूर्वंतथामुखम् ॥ हतहर्षंतथानंदंपुनर्जनमवाङ्मु
खम् ॥१८॥ तांतथाब्रुवतस्तस्यभूमिपस्यमहात्मनः ॥ प्रभाताशर्वरीपुण्याचंद्रनक्षत्रमालिनी ॥१९॥ ततःपापसमाचाराकैकेयीपार्थिवंपुनः ॥
उवाचपरुषंवाक्यंवाक्यज्ञारोषमूर्छिता ॥ २० ॥ किमिदंभाषसेराजन्वाक्यंगररुजोपमम् ॥ आनाययितुमक्लिष्टंपुत्रंराममिहार्हसि ॥२१॥ स्था
प्यराज्येममसुतंकृत्वारामंवनेचरम् ॥ निःसपत्नांचमांकृत्वाकृतकृत्योभविष्यसि ॥२२॥सतुन्नइवतीक्ष्णेनप्रतोदेनहयोत्तमः ॥राजाप्रचोदितोऽभी
क्ष्णंकैकेय्यावाक्यमब्रवीत् ॥२३॥

त्यागार्थःत्वंतुत्याज्यैवेतिभावःननुमयिजीवंत्यांकथंरामाभिषेकोभविष्यति तत्राह यदिगुरूनप्यवज्ञायरामाभिषेचनंव्याहंतासितद्विघातंकरिष्यसितदाभिषेकार्थकल्पितैरामाभिषेकसंभारैर्मृतस्यमेसलिलक्रियांमयारामःकारयितव्यःक्रोधादाह सपुत्रयेति ॥१७॥ननुकिमनेनात्मवैधव्यव्यवसायेनपुत्रादप्यात्मनःप्रियत्वादात्मनकामायसर्वंप्रियंभवतीतिश्रुतेरतआह नशक्तइति तथामुखंतादृशमुखवंतमूर्ध्वविकसितमुखंदृष्ट्वापुनरिदानीमवाङ्मुखंम्लानंद्रष्टुंनशक्नोमि एवंचतादृशजीवनापेक्षयामरणंमेश्रेयइतिसर्वथामयामर्तव्यमितिभावः ॥१८॥ तांकैकेयीं पुण्याप्रभातापुण्यसाधनप्रभातकालावच्छिन्नाजातेत्यर्थः यद्वा निरंतररामार्चितासमेतत्वात्पुण्याशर्वरीतथाजातेत्यर्थः॥१९॥ रोषमूर्छिताक्रोधव्याप्ता परुषंमदीयमृणंदत्त्वाइतउत्तिष्ठेत्येवंरूपम् ॥२०॥ गरोविषंरुजाशूलादितद्वद्दुःखदंकिंभाषसे व्यर्थमेवेतिभावःवाक्यमंगरुजोपममितिपाठेअंगेतिराजामंत्रणंइहानाययितुं मदृणदानंविनाइतोबहिर्गमनमशक्यमितितात्पर्यम् ॥ २१ ॥ कृतकृत्यःकृतशौचादिकृत्यःकृत्यइत्यावश्यकेकृत्यप्रत्ययः ॥ २२ ॥ तुन्नःव्यथांप्रापितःनुन्नइतिपाठे

SGDF

प्रेरितःतीक्ष्णप्रतोदप्रेरितोहयोयथाश्वारोहाधीनस्तथातद्वाक्यप्रेरितोराजातदधीनोभूत्वाहेत्यर्थः ॥ २३ ॥ तदाह धर्मेति एवंचममाचेतनत्वात्त्वमेवस्वाभीष्टंयथासिद्ध्यातितथाकुरु अ
हंनकिमपिवक्ष्यामीतिभावःसर्वथाचेतनानाशात्प्राग्रामंद्रष्टुंपरमिच्छामितद्यथासंपद्यतेतथाकुरु एतावद्वामदिष्टंकुर्वितिभावः ॥ २४ ॥ ॥प्रभातांरजनींदृष्ट्वासरय्वांकृतस्नानादिनित्य
क्रियइतिशेषःवसिष्ठःपुरोत्तमंप्रविवेशेति उतरश्लोकेनान्वयःकवेरपिवर्णनीयमयीभावेनशोकाविष्टत्वान्न्यूनपदादिकमदोषः ॥ २५ ॥ संभारान्कुशादीन् ॥ २६ ॥ संमार्जनंमार्ज
न्याधूलिनिराकरणं समृद्धाविपणाःक्रेयपदार्थायेषुतादृशाआपणायस्यांसा ॥ २७ ॥ समुत्सुकांसमुत्सुकजनाम् ॥ २८ ॥ २९ ॥ यष्टिमद्भिरितिब्राह्मणविशेषणं धारयेद्वैणवीं

धर्मबंधेनबद्धोस्मिनष्टाचममचेतना ॥ ज्येष्ठंपुत्रंप्रियंरामंद्रष्टुमिच्छामिधार्मिकम् ॥ २४ ॥ ततःप्रभातांरजनीमुदितेचदिवाकरे ॥ पुण्येनक्ष
त्रयोगेचमुहूर्तेचसमागते ॥ २५ ॥ वसिष्ठोगुणसंपन्नःशिष्यैःपरिवृतस्तथा ॥ उपगृह्याशुसंभारान्प्रविवेशपुरोत्तमम् ॥ २६ ॥ सिक्तसंमार्जि
तपथांपताकोत्तमभूषिताम् ॥ संहृष्टमनुजोपेतांसमृद्धविपणापणाम् ॥ २७ ॥ महोत्सवसमायुक्तांराघवार्थेसमुत्सुकाम् ॥ चंदनागुरुधूपैश्चस
र्वतःपरिधूपिताम् ॥२८॥ तांपुरींसमतिक्रम्यपुरंदरपुरोपमाम् ॥ ददर्शांतःपुरंश्रीमान्नानाध्वजगणायुतम् ॥ २९ ॥ पौरजानपदाकीर्णंब्राह्मणै
रुपशोभितम् ॥ यष्टिमद्भिःसुसंपूर्णंसदश्वैःपरमार्चितैः ॥ ३० ॥ तदंतःपुरमासाद्यव्यतिचक्रामतंजनम् ॥ वसिष्ठःपरमप्रीतःपरमार्षिभि
रावृतः ॥ ३१ ॥ सत्वपश्यद्विनिष्क्रांतंसुमंत्रंनामसारथिम् ॥ द्वारेमनुजसिंहस्यसचिवंप्रियदर्शनम् ॥ ३२ ॥ तमुवाचमहातेजाःसूतपु
त्रंविशारदम् ॥ वसिष्ठःक्षिप्रमाचक्ष्वनृपतेर्मामिहागतम् ॥ ३३ ॥ इमेगंगोदकघटाःसागरेभ्यश्चकांचनाः ॥ औदुंबरंभद्रपीठमभिषेकार्थ
माहृतम् ॥ ३४ ॥ सर्वबीजानिगंधाश्चरत्नानिविविधानिच ॥ क्षौद्रंदधिघृतंलाजादर्भाःसुमनसःपयः ॥ ३५ ॥ अष्टौचकन्यारुचिरामत्त
श्चवरवारणः ॥ चतुरश्वोरथःश्रीमान्निस्त्रिंशोधनुरुत्तमम् ॥ ३६ ॥ वाहनंनरसंयुक्तंछत्रंचशशिसन्निभम् ॥ श्वेतेचवालव्यजनेभृंगारंचहि
रणमयम् ॥ ३७ ॥ हेमदामपिनद्धश्चककुद्मान्पांडुरोवृषः ॥ केसरीचचतुर्दंष्ट्रोहरिश्रेष्ठोमहाबलः ॥ ३८ ॥ सिंहासनंव्याघ्रतनुःसमिधश्च
हुताशनः ॥ सर्वेवादित्रसंघाश्चवेश्याश्चालंकृताःस्त्रियः ॥ ३९ ॥

यष्टिमितिस्नातकधर्मप्रकरणोक्तेः यद्वा यष्टिमद्भिरित्यस्यतद्धरैराजसेवकैरित्यर्थः॥३०॥३१॥
विनिष्क्रांतंअंतःपुरात् द्वारेऽतःपुरद्वारे॥३२॥ वसिष्ठःसूतपुत्रमुवाच किमुवाचेत्याह क्षिप्रमित्यादि॥३३॥कांचनाःसौवर्णाःगंगोदकघटाः तदुदकपूर्णाघटाः सागरेभ्यश्चतज्जलपूर्णा
घटाआहृताइतिशेषः औदुंबरंभद्रपीठं औदुंबर्यासंदीतस्यैप्रादेशमात्राःपादाइतिबह्वृचब्राह्मणप्रसिद्धम् ॥ ३४ ॥ क्षौद्रंमधु सुमनसःपुष्पाणि ॥ ३५ ॥ कन्याःकुमार्यः निस्त्रिंशः
खड्गः ॥ ३६ ॥ नरसंयुक्तंवाहनंशिबिका भृंगारंकनकालुकास्वर्णकरकपात्रम् ॥३७॥ चतुर्दंष्ट्रत्वादेवहरिश्रेष्ठः यद्वा हरिश्रेष्ठउत्तमाश्वः ॥ ३८॥ व्याघ्रतनुर्व्याघ्रचर्म ॥ ३९ ॥

SGDF
Sri Gangadharan Digital Foundation

नैगमाःवणिजःगणैःस्वस्वगणैः ॥ ४० ॥ प्रीयमाणाःप्रीतियुक्ताः पार्थिवैःसहेत्यन्वयः ॥ ४१ ॥ समुदितेमुहूर्तगुणैः यथारामोराज्यमवाप्नुयात्तथाराजानंत्वरयस्वेतिसंबंधः ॥४२॥
॥४३॥ पूर्वोदितंअयंकदापिननिवारणीयइतिपूर्वमेवराज्ञाज्ञापितं एवमाज्ञायांहेतुर्दृद्धामिति ॥ ४४ ॥ तामवस्थांकैकेयीकृतांघोरामवस्थांअजज्ञिवान् नज्ञातवान् यतोऽतोवाग्भिरित्या
दि परमतुष्टाभिःतोषकृताभिःतोषजनिकाभिश्चेतियावत् ॥४५॥४६ ॥ भास्करोदयेतत्कालेप्रत्यूर्मिप्रतिफलितरवितेजसातेजस्वीसागरोयथास्नातुकामान् नंदातिनंदयतितथानोस्मा
न्प्रीतेनतुष्टेनमनसाप्रीतोऽस्मद्विषयकप्रीत्याश्रयःसन् नंदय यत्तुभास्करश्चंद्रइतितत्प्रसिद्धिविरुद्धं तथानंदघनइतिपाठेआनंदघनः आनंदपूर्णस्त्वंनंद नंदय प्रजाइतिशेषः नंदानंदेति

आचार्याब्राह्मणागावःपुण्याश्चमृगपक्षिणः॥पौरजानपदश्रेष्ठानैगमाश्चगणैःसह ॥४०॥ एतेचान्येचबहवःप्रीयमाणाप्रियंवदाः ॥ अभिषेका
यरामस्यसहतिष्ठंतिपार्थिवैः ॥ ४१ ॥ त्वरयस्वमहाराजंयथासमुदितेऽहनि ॥ पुष्येनक्षत्रयोगेचरामोराज्यमवाप्नुयात् ॥४२॥ इतितस्यवचः
श्रुत्वासूतपुत्रोमहाबलः ॥ स्तुवन्नृपतिशार्दूलंप्रविवेशनिवेशनम् ॥४३॥ तंतुपूर्वोदितंवृद्धंद्वारस्थाराजसमंताः ॥ नशेकुरभिसंरोद्धुंराज्ञःप्रियचि
कीर्षवः॥४४॥ससमीपस्थितोराज्ञस्तामवस्थामजाज्ञिवान् ॥ वाग्भिःपरमतुष्टाभिरभिष्टोतुंप्रचक्रमे ॥ ४५ ॥ ततःसूतोयथापूर्वंपार्थिवस्यानि
वेशने ॥ सुमंत्रःप्रांजलिर्भूत्वातुष्टावजगतीपतिम्॥४६॥यथानंदतितेजस्वीसागरोभास्करोदये॥ प्रीतःप्रीतेनमनसातथानंदयनस्ततः॥४७॥
इंद्रमस्यांतुवेलायामभितुष्टावमातालिः ॥ सोजयद्दानवान्सर्वांस्तथात्वांबोधयाम्यहम् ॥ ४८ ॥ वेदाःसहांगाविद्याश्चयथाह्यात्मभुवंप्रभुम् ॥
ब्रह्माणंबोधयंत्यद्यतथात्वांबोधयाम्यहम् ॥४९॥ आदित्यःसहचंद्रेणयथाभूतधरांशुभाम् ॥ बोधयत्यद्यपृथिवींतथात्वांबोधयाम्यहम् ॥५०॥
उत्तिष्ठसुमहाराजकृतकौतुकमंगलः॥ विराजमानोवपुषामेरोरिवदिवाकरः ॥ ५१ ॥ उदतिष्ठतरामस्यसमग्रमभिषेचनम् ॥ पौरजानपदाश्चा
पिनैगमश्चकृतांजलिः ॥ ५२ ॥ अयंवसिष्ठोभगवान्ब्राह्मणैःसहतिष्ठति ॥ क्षिप्रमाज्ञाप्यतांराजन्राघवस्याभिषेचनम् ॥५३॥ यथाह्यपालाः
पशवोयथासेनाह्यनायका ॥ यथाचंद्रंविनारात्रिर्यथागावोविनावृषम् ॥ ५४ ॥

चतंत्रेणबोध्यम् ॥ ४७ ॥ अस्यांवेलायांउदयवेलायां तयास्तुत्या
चोत्साहयुक्तःसन् यथादानवान् सोजयत् तथारिपुजयफलकंबोधनंतेकरोमीत्यर्थः ॥ ४८ ॥ अंगैःसहितावेदाविद्याश्चमीमांसादयोयथाब्रह्माणंसृष्ट्यैबोधयंतिएवंत्वांबोधयामि वेदेभ्य
एवभूरादीन्पदार्थान् ज्ञात्वावेधास्तान् सृजतीतिश्रुतिस्मृतिप्रसिद्धम् ॥ ४९ ॥ यथाचंद्रसहितोरविरुदयास्तमयाभ्यांपृथिवींतत्स्थंजनंबोधयतितद्वच्च ॥५०॥कृतकौतुकमंगलःकृता
निकौतुकेअभिषेकोत्सवेमंगलानिविचित्रवस्त्राभरणधारणादिरूपाणियेन कौतुकंत्वभिलाषेस्यादुत्सवेनर्महर्षयोः अतएववपुषाविराजमानस्त्वंमेरोर्दिवाकरइवोत्तिष्ठ ॥ ५१ ॥
कर्तव्यंयद्यदाज्ञप्तंतत्सर्वंकृतमित्याह उदतिष्ठतेति उदतिष्ठतउत्थितंसंपन्नमभूदित्यर्थः अभिषेचनंतदुपकरणं नैगमोवणिग्वर्गः ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥

SGDF

भविता लुट् तस्माच्छीघ्रमुत्तिष्ठेतिभावः इवशब्दएवार्थे ॥ ५५ ॥ अभ्यकीर्यतव्याप्तोभवत् सन्नहर्षः नष्टहर्षः ॥ ५६ ॥ शोकरक्तेक्षणःशोकजरोदनेनरक्तनेत्रः भूयःकैकेयीवाक्यैः
कृत्तानिमर्माणिपुनरधिकंस्तुतिवाक्यैरित्यर्थः अनुचितकालप्रयुज्यमानत्वादितिभावः ॥ ५७ ॥ अपाक्रमत्बद्धांजलिःसन् भीतोऽपाक्रमत्॥५८॥दैन्यंसत्यपाशबंधनजं मंत्रज्ञास्व
कार्यैवक्तव्यज्ञा॥५९॥अतएवमिथ्याप्याह रामहर्षेति रामाभिषेकहर्षेत्यर्थः ॥६०॥ ६१ ॥ ६२ ॥ कल्याणंमन्यमानः कदाचिद्रामंदृष्ट्वातस्मिन्प्रीतिंकरिष्यतीतिमन्यमानः यद्वा
अस्मिन्नवसरेरामदर्शनमेवकल्याणंमन्यमानः मृतिसमयत्वात् यद्वा देवानामृषीणांचकल्याणंमन्यमानः अतएवहृदयेननननंद नतुबहिस्तच्चिह्नमितिभावः ॥६३॥ निर्गमनकालेपु

एवंहिभविताराष्ट्रंयत्रराजानदृश्यते ॥ एवंतस्यवचःश्रुत्वासांत्वपूर्वमिवार्थवत् ॥ ५५ ॥ अभ्यकीर्यतशोकेनभूयएवमहीपतिः ॥ ततस्तुराजा
तंसूतंसन्नहर्षःसुतंप्रति ॥ ५६ ॥ शोकरक्तेक्षणःश्रीमानुद्वीक्ष्योवाचधार्मिकः ॥ वाक्यैस्तुखलुमर्माणिममभूयोनिकृंतसि॥५७॥ सुमंत्रःकरुणं
श्रुत्वादृष्ट्वादीनंचपार्थिवम् ॥ प्रगृहीतांजलिःकिंचित्तस्माद्देशादपाक्रमत् ॥५८॥ यदावक्तुंस्वयंदैन्यान्नशशाकमहीपतिः॥तदासुमंत्रंमंत्रज्ञाकै
केयीप्रत्युवाचह ॥ ५९ ॥ सुमंत्रराजारजनींरामहर्षसमुत्सुकः ॥ प्रजागरपरिश्रांतोनिद्रावशमुपागतः ॥ ६० ॥ तद्गच्छत्वरितंसूतराजपुत्रं
यशस्विनम् ॥ राममानयभद्रंतेनात्रकार्याविचारणा ॥ ६१ ॥ अश्रुत्वाराजवचनंकथंगच्छामिभामिनि ॥ तच्छ्रुत्वामंत्रिणोवाक्यंराजा
मंत्रिणमब्रवीत् ॥ ६२ ॥ सुमंत्ररामंद्रक्ष्यामिशीघ्रमानयसुंदरम् ॥ समन्यमानःकल्याणंहृदयेनननंदच ॥ ६३ ॥ निर्जगामचसप्रीत्या
त्वरितोराजशासनात् ॥ सुमंत्रश्चिंतयामासत्वरितंचोदितस्तया ॥६४॥ व्यक्तंरामाभिषेकार्थेइहायस्यतिधर्मराट् ॥ इतिसूतोमतिंकृत्वाहर्षेण
महतापुनः॥६५॥निर्जगाममहातेजाराघवस्यदिदृक्षया ॥ सागरह्रदसंकाशात्सुमंत्रोंतःपुराच्छुभात् ॥६६॥ततःपुरस्तात्सहसाविनिःसृतोम
हीपतेर्द्वारगतान्विलोकयन् ॥ ददर्शपौरान्विविधान्महाधनानुपस्थितान्द्वारमुपेत्यविष्ठितान् ॥ ६७ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०अयोध्या
कांडेचतुर्दशःसर्गः ॥ १४ ॥ ॥ छ ॥ ॥ तेतुतांरजनीमुष्यब्राह्मणावेदपारगाः ॥ उपतस्थुरुपस्थानंसहराजपुरोहिताः ॥ १ ॥

नस्त्वरितमानयेतितयाकैकेय्याप्रेरितःचिंतयामास किमित्येषाभूयस्त्वरयतीतिचिंता ॥६४॥व्यक्तंरामाभिषेकार्थेएवएषात्वरयति इहधर्मराट्दशरथःआयस्यतिआयासवान्भवति प्र
यासबाहुल्येनप्रायेबहिर्नागमिष्यतीतिमतिंकृत्वेत्यन्वयः॥६५॥पुरांतर्वर्तित्वादंतःपुरस्यसागरांतर्वर्तिह्रदतुल्यत्वम्॥६६॥ततइति महीपतेर्द्वारगतानधिकारिणोविलोकयन् पौरान्महा
जनान्पुरस्तादग्रेददर्श ततःनिर्गमनोत्तरम् ॥ ६७ ॥ ॥ इतिश्रीरा० श्रीरा० वा० आ० अ० चतुर्दशःसर्गः ॥१४॥ ॥ छ ॥ ॥ अथकैकेय्याराज्ञाचगुप्तहृदयतयाप्रवर्तितस्यसुमंत्र
स्ययथापूर्वप्रवृत्तिंवदन्राजाज्ञयाराजद्वारिमिलितानांजनानांपरस्परसंभाषणप्रकारमाह तेत्वित्यादि तेराजप्रेरिताः उष्यउषित्वा उपस्थानंराजद्वारं अधिकरणेल्युट् ॥ १ ॥

निगमोवणिक्समूहः॥२॥अहनिपुष्यनक्षत्रेआगते रामस्यजन्मजन्मनिस्थितेजन्मकालस्थेकर्कटलग्नेचप्राप्ते॥३॥भाविनेइतिशेषः अभिषेकायअभिषेकार्थमुपकरणमुपकल्पितंसि
द्धंकृतमित्यर्थः कांचनाजलकुंभाआनीताः अलंकृतंभद्रपीठंस्थापितम् ॥ ४ ॥ ५ ॥ प्राग्वहाइत्यादेर्नद्यइतिशेषः पर्वतघटनादिनोर्ध्वप्रवाहवत्प्रदेशवत्त्यऊर्ध्ववाहाः तिर्यग्वाहा
दक्षिणोत्तरप्रवाहाः क्षीरिणःक्षीरपूर्णाः क्षीरमत्रजलं ङीबभावआर्षः ॥ ६ ॥ ७ ॥ क्षीरिभिःक्षीरिवृक्षपल्लवैः ॥८॥९॥१०॥ अभिषेकपुरःसरंअभिषेकसामग्रीमुख्यम् ॥ ११ ॥

अमात्याबलमुख्याश्चमुख्यायेनिगमस्यच ॥ राघवस्याभिषेकार्थेप्रीयमाणाःसुसंगताः ॥ २ ॥ उदितेविमलेसूर्येपुष्येचाभ्यागतेहनि ॥ ल
ग्नेकर्कटकेप्राप्तेजन्मरामस्यचस्थिते ॥ ३ ॥ अभिषेकायरामस्यद्विजेंद्रैरुपकल्पितम् ॥ कांचनाजलकुंभाश्चभद्रपीठंस्वलंकृतम् ॥४ ॥ रथ
श्चसम्यगास्तीर्णोभास्वताव्याघ्रचर्मणा ॥ गंगायमुनयोःपुण्यात्संगमादाहृतंजलम् ॥५॥ याश्चान्याःसरितःपुण्याह्रदाःकूपाःसरांसिच॥प्रा
ग्वहाश्चोर्ध्ववाहाश्चतिर्यग्वाहाश्चक्षीरिणः ॥६॥ ताभ्यश्चैवाहृतंतोयंसमुद्रेभ्यश्चसर्वशः ॥ क्षौद्रंदधिघृतंलाजादर्भाःसुमनसःपयः ॥७॥अष्टौ
चकन्यारुचिरामत्तश्चवरवारणः॥सजलाःक्षीरिभिश्छन्नाघटाःकांचनराजताः॥८॥पद्मोत्पलयुताभांतिपूर्णाःपरमवारिणा ॥ चंद्रांशुविकचप्रख्यं
पांडुरंरत्नभूषितम्॥९॥सज्जंतिष्ठतिरामस्यवालव्यजनमुत्तमम् ॥चंद्रमंडलसंकाशमातपत्रंचपांडुरमम् ॥१०॥ सज्जंद्युतिकरंश्रीमदभिषेकपुरः
सरम् ॥ पांडुरश्चवृषःसज्जःपांडुराश्वश्चसंस्थितः ॥ ११ ॥ वादित्राणिचसर्वाणिवंदिनश्चतथापरे ॥ इक्ष्वाकूणांयथाराज्येसंभ्रियेताभिषेचनम्
॥ १२ ॥ तथाजातीयमादायराजपुत्राभिषेचनम् ॥ तेराजवचनात्तत्रसमवेतामहीपतिम् ॥ १३ ॥ अपश्यंतोऽब्रुवन्कोनुराज्ञोनःप्रतिवेदये
त् ॥ नपश्यामश्चराजानमुदितश्चदिवाकरः ॥१४॥ यौवराज्याभिषेकश्चसज्जोरामस्यधीमतः॥इतितेषुब्रुवाणेषुसर्वांस्तांश्चमहीपतीन्॥१५॥
अब्रवीत्तानिदंवाक्यंसुमंत्रोराजसत्कृतः ॥ रामंराज्ञोनियोगेनत्वरयाप्रस्थितोह्यहम् ॥१६ ॥ पूज्याराज्ञोभवंतश्चरामस्यतुविशेषतः ॥ अयं
पृच्छामिवचनात्सुखमायुष्मतामहम् ॥ १७ ॥ राज्ञःसंप्रतिबुद्धस्यचानागमनकारणम् ॥ इत्युक्त्वांतःपुरद्वारमाजगामपुराणवित् ॥ १८ ॥

इक्ष्वाकूणांराज्येऽभिषेचनमुद्दिश्ययथावस्तुजातंसंभ्रियतसंभ्रियते ॥ १२ ॥ तथाजातीयंवस्तुजातंरामाभिषेकमुद्दिश्यादायगृहीत्वाराजवचनात्राजद्वारेसमवेतामिलिताब्राह्मणादयो
महीपातिमपश्यंतोनोस्मान्राज्ञःकःप्रतिवेदयेदित्यब्रुवन् ॥ १३ ॥ १४ ॥ यौवराज्याभिषेकस्तत्सामग्री सर्वान्जनान्महीपतींश्चअब्रवीदित्यन्वयः ॥ १५ ॥ रामंआनेतुमितिशे
षः ॥ १६ ॥ यद्यपिप्रस्थितस्तथापिभवंतोराज्ञोरामस्यचपूज्याइतिकृत्वाआयुष्मतांयुष्माकंवचनात्सर्वैराजानोब्राह्मणादयश्चमहाराजंसुखंसुखशयनंपृच्छंतीतिविज्ञापयामि जाग्र
तोपिबहिरनागमनकारणंकिमितिचपृच्छंतीतिविज्ञापयामि ॥ १७ ॥ पुराणवित्चिरकालकथाभिज्ञोऽतिवृद्धइतियावत् ॥ १८ ॥

सदाऽसक्तंअवारितद्वारम् ॥ १९ ॥ शयनीयंशयनगृहं तिरस्करणींजवनिकामंतराकृत्वेतिशेषः एतेनतावत्पर्यंतंगमनंसूचितं अत्यासाद्यअतिसमीपंगत्वा॥ २०॥राजविज्ञापनस्य
स्तुतिपूर्वकत्वात्पुनःस्तुतिप्रवृत्तिः ॥ २१ ॥ २२ ॥ निगमोवाणिज्यंतत्संबंधिनोनैगमाः ॥२३॥२४॥ प्रतिबुध्यजवनिकांतर्हितमपिसुमंत्रंध्वनिनाज्ञात्वा यदस्यभिहितोनयेतिपाठे
अनयेत्युपलक्षणं मयाचेत्यर्थः अतएवममाज्ञेतिसंगच्छते पूर्वराज्ञास्वयमप्युक्तेः कतकादयस्तु कैकेय्याज्ञैवअप्रतिषिद्धमनुमतमितिन्यायेनममाज्ञा ननुनिद्रापरवशत्वेनराज्ञोनुम
तंनवेतिमेसंदेहस्तत्राह नचेति इतिव्याचक्षते तेषामितिराजेतिश्लोकेपुनःपदासंगतिःस्पष्टैव पूर्वसर्गांतेअश्रुत्वाराजवचनमित्यादिनानंद चेत्यंतश्लोकद्वयस्यसर्वपुस्तकेषूपलंभाच्च

सदासक्तंचतद्वेश्मसुमंत्रःप्रविवेशह ॥ तुष्टावास्यतदावंशंप्रविश्यसविशांपतेः ॥१९॥शयनीयंनरेंद्रस्यतदासाद्यव्यतिष्ठत ॥ सोत्यासाद्यतुतद्वे
श्मतिरस्करणिमंतरा ॥२०॥ आशीर्भिर्गुणयुक्ताभिरभितुष्टावराघवम्॥सोमसूर्यौचकाकुत्स्थशिववैश्रवणावपि॥२१॥वरुणश्चाग्निरिंद्रश्चविजयं
प्रदिशंतुते ॥ गताभगवतीरात्रिरहःशिवमुपास्थितम् ॥२२ ॥ बुद्ध्यस्वराजशार्दूलकुरुकार्यमनंतरम्॥ ब्राह्मणाबलमुख्याश्चनैगमाश्चागतास्त्वि
ह ॥ २३ ॥ दर्शनंतेऽभिकांक्षंतेप्रतिबुद्ध्यस्वराघव ॥ स्तुवंतंतंतदासूतंसुमंत्रंमंत्रकोविदम् ॥ २४ ॥ प्रतिबुध्यततोराजाइदंवचनमब्रवीत् ॥
राममानयसूतेतियदस्यभिहितोमया ॥ २५ ॥ किमिदंकारणंयेनममाज्ञाप्रतिवाह्यते ॥ नचैवसंप्रसुप्तोहमानयेहाशुराघवम् ॥ इतिराजा
दशरथःसूतंतत्रान्वशात्पुनः ॥ सराजवचनंश्रुत्वाशिरसाप्रतिपूज्यतम् ॥ २७ ॥ निर्जगामनृपावासान्मन्यमानःप्रियंमहत् ॥ प्रपन्नोराजमा
र्गंचपताकाध्वजशोभितम् ॥ २८ ॥ हृष्टःप्रमुदितःसूतोजगामाशुविलोकयन् ॥ ससूतस्तत्रशुश्रावरामाधिकरणाःकथाः ॥ २९ ॥ अभिषेच
नसंयुक्ताःसर्वलोकस्यहृष्टवत् ॥ ततोददर्शरुचिरंकैलाससदृशप्रभम् ॥ ३० ॥ रामवेश्मसुमंत्रस्तुशक्रवेश्मसमप्रभम् ॥ महाकपाटपिहितं
वितर्दिशतशोभितम् ॥ ३१ ॥ कांचनप्रतिमैकाग्रंमणिविद्रुमतोरणम् ॥ शारदाभ्रघनप्रख्यंदीप्तंमेरुगुहासमं ॥३२ ॥ मणिभिर्वरमाल्यानांसु
महद्भिरलंकृतम् ॥ मुक्तामणिभिराकीर्णंचंदनागुरुभूषितम् ॥ ३४ ॥ गंधान्मनोज्ञान्विसृजद्दार्दुरंशिखरंयथा ॥ सारसैश्चमयूरैश्चविनदद्भि
र्विराजितम् ॥ ३४ ॥

तद्व्याख्यानमसंगतमितिध्येयम् ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ प्रियंमन्यमानःहार्दाभिप्रायज्ञानात् ॥ २८ ॥ हृष्टःपुलकितगात्रः प्रमुदितआनंद
चित्तः राजमार्गंविलोकयन्नितिसंबंधः रामाधिकरणाःरामविषयाः ॥ २९ ॥ हृष्टवत्हृष्टानांजनानां स्वार्थेवतिरार्षः ॥ ३० ॥ प्रातःसमयत्वान्महाकपाटेनपिहितं स्वल्पद्वारस्यै
वोद्घाटितत्वात् वितर्दिर्वेदिका ॥ ३१ ॥ कांचनीभिःप्रतिमाभिर्युक्तंएकंप्रधानमग्रंपुरोभागोयस्यतत् मणिविद्रुमयुक्तंतोरणंबहिर्द्वारंयस्यतत् शारदाभ्रवत्घनप्रख्यंनिबिडप्रभम् ॥
॥ ३२ ॥ वरमाल्यानांस्वर्णपुष्पमालानामंतरालवर्तिभिर्महद्भिर्महादीप्तिमद्भिर्मणिभिरलंकृतम् ॥ ३३ ॥ दार्दुरंदर्दुरोमलयसंनिकृष्टश्चंदनागिरिः ॥ ३४ ॥

SGDF

सुकृतैःस्वर्णादिनासुष्ठुनिर्मितैरीहाम्रगैर्वृकैराकीर्णंव्याप्तम् कोकस्त्वीहाम्रगोवृकः भक्तिभिःवर्धकीनांसूक्ष्मचित्रशिल्पैरुत्कीर्णंचित्रवत् तिग्मतेजसाअतिशायितशोभया यद्वा प्रतिबिंबि
तसूर्यकिरणैः ॥३५॥३६॥ उपस्थितैरागतैः अंजलिकारिभिःनमस्कारार्थम् ॥३७॥ उपादाय उपायनानीतिशेषःआगतैरितिचशेषः समाक्रांतैर्द्वारपालनिरुद्धैः उन्मुखैरुत्सुकैः
॥ ३८॥ उदग्रंप्रशस्तं कुब्जकैर्दासैः ॥ ३९ ॥ राजकुलंराजमार्गंविराजयन्शोभयन् वरूथोरथगुप्तिस्तद्युतेन रामगृहंसमासदादितिशेषः ॥४० ॥ महाधनंमहताधनेनयुक्तम् स

सुकृतेहामृगाकीर्णंसूत्कीर्णंभक्तिभिस्तथा ॥ मनश्चक्षुश्चभूतानामाददत्तिग्मतेजसा ॥३५॥ चंद्रभास्करसंकाशंकुबेरभवनोपमम् ॥महेंद्रधाम
प्रतिमंनानापक्षिसमाकुलम् ॥३६ ॥ मेरुशृंगसमंसूतोरामवेश्मददर्शह ॥ उपस्थितैःसमाकीर्णंजनैरंजलिकारिभिः ॥३७॥ उपादायसमाक्रां
तैस्तदाजानपदैर्जनैः ॥ रामाभिषेकसुमुखैरुन्मुखैःसमलंकृतम् ॥ ३८ ॥ महामेघसमप्रख्यमुदग्रंसुविराजितम् ॥ नानारत्नसमाकीर्णंकुब्ज
कैरपिचावृतम् ॥ ३९ ॥ सवाजियुक्तेनरथेनसारथिःसमाकुलंराजकुलंविराजयन् ॥ वरूथिनाराजगृहाभिपातिनापुरस्यसर्वस्यमनांसिहर्षयन्
॥४०॥ ततःसमासाद्यमहाधनंमहत्प्रहृष्टरोमासबभूवसारथिः ॥ मृगैर्मयूरैश्चसमाकुलोल्बणंगृहंवरार्हस्यशचीपतेरिव ॥ ४१ ॥ सतत्रकैलास
निभाःस्वलंकृताःप्रविश्यकक्ष्यास्त्रिदशालयोपमाः ॥ प्रियान्वरान्राममतेस्थितान्बहून्व्यपोह्यशुद्धांतमुपस्थितोरथी ॥ ४२ ॥ सतत्रशुश्रावच
हर्षयुक्तारामाभिषेकार्थकृतांजनानाम् ॥ नरेंद्रसूनोरभिमंगलार्थाःसर्वस्यलोकस्यगिरःप्रहृष्टाः ॥ ४३ ॥ महेंद्रसद्मप्रतिमंचवेश्मरामस्यर
म्यंमृगपक्षिजुष्टम् ॥ ददर्शमेरोरिवशृंगमुच्चंविभ्राजमानंप्रभयासुमंत्रः ॥ ४४ ॥ उपस्थितैरंजलिकारिभिश्चसोपायनैर्जानपदैर्जनैश्च ॥ को
ट्यापरार्धैश्चविमुक्तयानैःसमाकुलंद्वारपदंददर्श ॥ ४५ ॥ ततोमहामेघमहीधराभंप्रभिन्नमत्यंकुशमत्यसह्यम् ॥ रामोपवाह्यंरुचिरंददर्शश
त्रुंजयंनागमुदग्रकायम् ॥४६॥ स्वलंकृतान्साश्वरथान्सकुंजरानमात्यमुख्यांश्चददर्शवल्लभान् ॥ व्यपोह्यसूतःसहितान्समंततःसमृद्धमंतःपुर
माविवेशह ॥ ४७ ॥ ततोद्रिकूटाचलमेघसन्निभंमहाविमानोपमवेश्मसंयुतम् ॥ अवार्यमाणःप्रविवेशसारथिःप्रभूतरत्नंमकरोयथाऽर्णव
म् ॥ ४८ ॥ माकुलैरितस्ततःप्रसृतैरुल्बणंअधिकशोभावत् वरार्हस्यउत्तमवस्त्वर्हस्य ॥४१॥ व्यपोह्यअतिक्रम्य शुद्धांतमंतःपुरम् ॥४२ ॥ रामस्याभिषेकार्थंअभिषेक
प्रयोजनकंकर्मकुर्वतांजनानांगिरोनरेंद्रसूनोःरामस्याभितोमंगलंतत्प्रतिपादनमर्थोयासांताःशुश्राव सतथालोकस्यचगिरस्तादृशीःशुश्राव ॥ ४३॥४४॥ कोट्यातत्संख्ययापरार्धैस्त
त्संख्ययोपलक्षितैर्जनैः अनेनातिसंमर्दोदर्शितः ॥ ४५ ॥ महामेघाधिरूढपर्वतसदृशम् प्रभिन्नंमत्तम् शत्रुंजयंतद्गुणकंतन्नामानंच रामउपवाह्योयस्यतम् ॥४६॥ वल्लभान् राज्ञ
इतिशेषः व्यपोह्यरथागमनेनमार्गादेकदेशेकृत्वा ॥ ४७ ॥ अद्रिकूटेअद्रिशृंगेआरूढोऽचलोयोमहामेघस्तत्सदृशमौन्नत्येन तदैंद्रकूटेतिपाठेतन्नामापर्वतविशेषस्तदारूढेत्यादिप्रा

SGDF

ग्वत् महाविमानोपमवेश्मभिःसंयुतम् महाविमानानांतत्संज्ञकानामुत्तमवेश्मनांसंघोयत्रमहाविमानेभ्यउत्तमानांवेश्मनांसंघोयत्रेतिवाविमानोत्तमवेश्मसंघवदितिपाठांतरेऽर्थः विमानोस्त्रीदेवयानेसप्तभूमौचसद्मनि ॥ ४८ ॥ ॥ इतिश्रीरा०श्रीरा०रा०वा०आ०अ०पंचदशःसर्गः ॥१५॥ ॥ छ ॥ ॥ प्रविविक्तांजनासंबाधाम् ॥१॥ प्रासकार्मुकानांबिभ्रद्भिः तेषांधारकैरित्यर्थः एकाग्रैरेकाग्रचित्तैः ॥२॥ काषायिणः कौसुंभादिकषायरक्तवस्त्रधारिणइत्यर्थः ॥३॥४॥ प्रदक्षिणःप्रकर्षेणसेवादौनिपुणः आख्यातकथयत ॥५॥६॥ प्रतिवेदितंद्वाःस्थैर्विज्ञापितम् पितुरभ्यंतरंअत्यंतमंतरंगम् तत्रैवसीतावस्थितिदेशएव प्रियकाम्ययापितुरितिशेषः ॥७॥८॥ वराहरुधिरवदातिरक्तेन परार्ध्येनश्रेष्ठेन ॥९ ॥ भूयोवारंवारंदद

इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअयोध्याकांडेपंचदशःसर्गः ॥ १५ ॥ ॥ छ ॥ ॥ सतदंतःपुरद्वारंसमतीत्यजनाकुलम् ॥
प्रविविक्तांततःकक्ष्यामाससादपुराणवित् ॥ १ ॥ प्रासकार्मुकबिभ्रद्भिर्युवभिर्मृष्टकुंडलैः ॥ अप्रमादिभिरेकाग्रैःस्वानुरक्तैरधिष्ठिताम् ॥२ ॥
अत्रकाषायिणोवृद्धान्वेत्रपाणीन्स्वलंकृतान् ॥ ददर्शविष्ठितान्द्वारिस्त्र्यध्यक्षान्सुसमाहितान् ॥ ३ ॥ तेसमीक्ष्यसमायांतंरामप्रियचिकीर्षवः॥
सहसोत्पतिताःसर्वेह्यासनेभ्यःससंभ्रमाः ॥४॥ तानुवाचविनीतात्मासूतपुत्रःप्रदक्षिणः ॥ क्षिप्रमाख्यातरामायसुमंत्रोद्वारितिष्ठति ॥ ५ ॥
तेराममुपसंगम्यभर्तुःप्रियचिकीर्षवः ॥ सहभार्यायरामायक्षिप्रमेवाचचक्षिरे ॥ ६ ॥ प्रतिवेदितमाज्ञायसूतमभ्यंतरंपितुः ॥ तत्रैवानायया
मासराघवःप्रियकाम्यया ॥ ७ ॥ तंवैश्रवणसंकाशमुपविष्टंस्वलंकृतम् ॥ ददर्शसूतःपर्यंकेसौवर्णेसोत्तरच्छदे ॥ ८ ॥ वराहरुधिराभेणशु
चिनाचसुगंधिना ॥ अनुलिप्तंपरार्ध्येनचंदनेनपरंतपम् ॥९॥ स्थितयापार्श्वतश्चापिवालव्यजनहस्तया ॥ उपेतंसीतयाभूयश्चित्रयाशशिनं
यथा ॥१०॥ तंतपंतमिवादित्यमुपपन्नंस्वतेजसा ॥ ववंदेवरदंबंदीविनयज्ञोविनीतवत् ॥११॥ प्रांजलिःसुमुखंदृष्ट्वाविहारशयनासने ॥ राज
पुत्रमुवाचेदंसुमंत्रोराजसत्कृतः ॥१२॥ कौसल्यासुप्रजारामपितात्वांद्रष्टुमिच्छति ॥ महिष्यापिहिकैकेय्यागम्यतांतत्रमाचिरम् ॥ १३ ॥ एवमु
क्तस्तुसंहृष्टोनरसिंहोमहाद्युतिः ॥ ततःसंमानयामाससीतामिदमुवाचह ॥१४॥ देविदेवश्चदेवीचसमागम्यमदंतरे ॥ मंत्रयेतेध्रुवंकिंचिदभिषे
चनसंहितम् ॥१५॥

शैत्यन्वयः तथाभूतस्यदर्शनेतृप्त्यभावात् चित्रयासहितंशशिनंयथालोकोभूयोभूयःपश्यतितथेत्यर्थः ॥ १० ॥ बंदीसुमंत्रः विनीतवद्विनीतःसन् ११॥ सुमुखंप्रसन्नवदनम् विहारशयनस्थानरूपेआसनेविद्यमानंराजपुत्रमित्यन्वयः यद्वाविहारशयनासनेसमाहारद्वंद्वः तेषुराज्ञासत्कृतःसुमंत्रइत्यन्वयः ॥ १२॥ सुप्रजाःसुपुत्रेणत्वयेतिशेषः॥१३॥ संमानयामास सुमंत्रवचोंगीचकारेत्यर्थः ॥ १४ ॥ देवश्चदेवीचमातापितरौमदंतरेमदर्थेसमागम्यमिलित्वाअभिषेचनस्यसम्यक्हितंकिंचित् ध्रुवंनिश्चयेनमंत्रयेतेविचारयतः अत्राभिषेचनसंहितंतत्संबद्धम् अभिषेकद्वारकमितियावत् किंचिद्वनगमनरूपंतद्विरुद्धंसंप्रत्येवास्माभिश्चिंत्यमानंमंत्रयेतइत्यप्यर्थोगार्भितोज्ञेयः ॥ १५ ॥

तत्रतर्कयति लक्षयित्वेति राज्ञोभिप्रायंमदभिषेकविषयंलक्षयित्वाज्ञात्वासुदक्षिणासमर्थाअतएवराज्ञःप्रियकामाअतएवप्रहृष्टाहितवचनेनकामेनचराजानमनुवर्तितुंशीलंयस्यास्तादृशीमेजननीमदर्थकामामहाराजंराजानमितिहर्षवशात्पुनरुक्तिरदोषाय मदर्थंमदभिषेकार्थंराजानंसंचोदयतित्वरयति भरतासन्निधौरामाभिषेकस्त्वत्संमतोनवेतिराज्ञापृष्टेसर्वथामत्संमतस्त्वरयाक्रियतांभरतःपश्चाच्छ्रोष्यतीतिमन्येइत्याशयः ॥ १६ ॥ १७ ॥ कुतएवंज्ञायतेतत्राह दिष्ट्येति ममकामविषयमर्थंकरोतितादृशंसुमंत्रंयतोदूतंप्राहिणोदतएवंज्ञायतइतिभावः ॥ १८ ॥ तदेवविवृणोति यादृशीमदर्थपरा तत्रराजांतःपुरेपरिषत्सभा ॥ १९ ॥ परिवारेणसखीसमूहेन ॥ २० ॥ अभिदध्युषीअभिध्यायंतीत्यर्थेआर्षमिदम् ॥ २१ ॥ द्विजातिभिर्जुष्टंराज्यंयौवराज्याभिषेकंकृत्वाकालांतरेणराजसूयार्हमहाराज्याभिषेचनंकर्तुमर्हति लोककृतइंद्रस्येव ॥ २२॥ २३ ॥ लक्षयित्वेत्यादिभिरष्टाभिःश्लोकैरर्थातरमपिगर्भितम् अभिप्रायंममरावणवधरूपमभिप्रायमंतर्यामिप्रेरणयालक्षयित्वा अनेनमत्प्रेरणयैवतस्याएवंप्रवृत्तिरितिसूचितम् ममदेवानांजगतश्चाप्रियकामा राज्ञश्चांतकालेनिरंतरंमद्ध्यानसंपादनेनप्रियकामा अतएवसुदक्षिणासमर्था राज्ञआपाततोविपरीतत्वेपिजगतःप्रियत्वेनराज्ञोपिपर्यंतसुखदत्वेनतद्वाक्यकथनेसमर्थाअतएवप्रहृष्टाममहितका

लक्षयित्वाह्यभिप्रायंप्रियकामासुदक्षिणा॥ संचोदयतिराजानंमदर्थमसितेक्षणा ॥ १६ ॥ साप्रहृष्टामहाराजंहितकामानुवर्तिनी॥ जननीचार्थ
कामामेकेकयाधिपतेःसुता॥१७॥ दिष्ट्याखलुमहाराजोमहिष्याप्रिययासह॥ सुमंत्रंप्राहिणोद्दूतमर्थकामकरंमम॥ १८॥ यादृशीपरिषत्तत्रता
दृशोदूतआगतः॥ ध्रुवमद्यैवमांराजायौवराज्येऽभिषेक्ष्यति ॥ १९ ॥ हंतशीघ्रमितोगत्वाद्रक्ष्यामिचमहीपतिम्॥ सहत्वंपरिवारेणसुखमास्वरम
स्वच॥२०॥ पतिसंमानितासीताभर्तारमसितेक्षणा॥ आद्वारमनुवव्राजमंगलान्यभिदध्युषी॥२१॥ राज्यंद्विजातिभिर्जुष्टंराजसूयाभिषेचनम्॥
कर्त्तुमर्हतितेराजावासवस्येवलोककृत् ॥२२॥ दीक्षितंव्रतसंपन्नंवराजिनधरंशुचिम्॥ कुरंगशृंगपाणिंचपश्यंतीत्वांभजाम्यहम्॥२३॥ पूर्वांदि
शंवज्रधरोदक्षिणांपातुतेयमः॥ वरुणःपश्चिमामाशांधनेशस्तूत्तरांदिशम्॥२४॥

मातदर्थमवतारग्रहणाद्धितंकाम्यंचतदनुवर्तनशीला अतएव मेऽर्थकामामदवतारप्रयोजनसिद्धिकामा महाराजंराजानंमदर्थंमदवतारप्रयोजनरावणवधफलकवनगमनार्थंत्वरयतीत्यर्थः ॥ १६ ॥ १७ ॥ अर्थकामकरंमत्कामविषयार्थकरंयथाभवतितथाप्राहिणोत् ॥ १८ ॥ तादृशःहृष्टोद्विग्नचित्तः एतदीयेनैवहृष्टोद्विग्नचित्तत्वेनतत्परिषदस्तत्त्वानुमानम् यौवराज्येदेवर्षिपरिपालनफलके ॥ १९ ॥ २० ॥ मंगलान्यभिदध्युषीप्रस्थानमंगलान्यभिध्यायंती ॥ २१ ॥ तदेवाह राज्यमिति द्विजातिभिराश्रमस्थैर्ऋषिभिर्जुष्टम् राज्यंवनेराज्यम् तथाराजसूयाभिषेचनंसर्वतोबलवान्सर्वपीडकोराजासूयतेकंड्यतेयत्रतादृशकर्मणिअभिषेकंकर्तुमर्हति तदेवमनसाभिलषति दीक्षितमित्यादि तत्रराजसूयेदीक्षितत्वादिधर्मकंत्वांपश्यंतीअहंत्वांभजिष्येइत्यर्थः अनेनाहमपित्वयासहवनंयास्यामीतिसूचितम् अत्रराजसूयाभिषेचनंकर्तुमर्हतीत्यनेनसंकल्पेनदीक्षितमित्यादिसंकल्पेनमदुक्तार्थगर्भितत्वमेषांश्लोकानांसूचितम् अन्यथासत्यसंकल्पायाभगवत्याअग्रेकदापिरामेणराजसूयाननुष्ठानादीदृशसंकल्पविषयार्थासिद्ध्यातत्त्वंभज्येत वक्तृश्रोत्रोःसीतारामयोर्वैशिष्ट्याच्चेदृशार्थावगतिर्बोध्या ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥

SGDF

कृतकौतुकमंगलःअनुष्ठिताभिषेकोत्सवार्थमंगलः ॥ २५ ॥ प्रह्वांजलिपुटंप्रह्वत्वसूचकांजलिपुटवंतम् ॥ २६॥ अर्थिनःस्वदर्शनस्वाभिषेकाद्यर्थिनः ॥२७॥वैयाघ्रंव्याघ्रचर्मपरि
वृतम् अतएवराजितंशोभावंतम् ॥ २८ ॥ मेघनादसदृशनादम् असंबाधंविपुलम् प्रभयारविकिरणसंयुक्तत्वप्रभया मेरुवर्चसमित्यनेनरथस्यसौवर्णत्वंध्वन्यते ॥२९॥करेणुशिशवः
कलभाः अनेनहृष्टपुष्टोन्नतमहाबलवत्त्वंसूचितम् इंद्रःपरमैश्वर्यवान्सहस्राक्षइव नानाविधदेहवर्त्याभरणस्थरत्नसमूहैरामस्यसहस्राक्षत्वंबोध्यम्॥३०॥ज्वलितःदीपितउज्ज्वलि

अथसीतामनुज्ञाप्यकृतकौतुकमंगलः ॥ निश्चक्रामसुमंत्रेणसहरामोनिवेशनात् ॥ २५ ॥ पर्वतादिवनिष्क्रम्यसिंहोगिरिगुहाशयः ॥ लक्ष्मणं
द्वारिसोऽपश्यत्प्रह्वांजलिपुटंस्थितम् ॥२६॥ अथमध्यमकक्ष्यायांसमागच्छत्सुहृज्जनैः ॥ ससर्वानर्थिनोदृष्ट्वासमेत्यप्रतिनंद्यच ॥२७॥ ततःपा
वकसंकाशमारुरोहरथोत्तमम् ॥ वैयाघ्रंपुरुषव्याघ्रोराजितंराजनंदनः ॥२८॥ मेघनादमसंबाधंमणिहेमविभूषितम् ॥ मुष्णंतमिवचक्षूंषिप्रभ
यामेरुवर्चसम् ॥२९॥ करेणुशिशुकल्पैश्चयुक्तंपरमवाजिभिः ॥ हरियुक्तंसहस्राक्षोरथमिंद्रइवाशुगम् ॥३०॥ प्रययौतूर्णमास्थायराघवोज्व
लितःश्रिया ॥ सपर्जन्यइवाकाशेस्वनवानभिनादयन् ॥३१॥ निकेतान्निर्ययौश्रीमान्महाभ्रादिवचंद्रमाः ॥ चित्रचामरपाणिस्तुलक्ष्मणोराघ
वानुजः ॥३२॥ जुगोपभ्रातरंभ्रातारथमास्थायपृष्ठतः ॥ ततोहलहलाशब्दस्तुमुलःसमजायत ॥३३॥ तस्यनिष्क्रममाणस्यजनौघस्यसमंत
तः ॥ ततोहयवरामुख्यानागाश्चगिरिसंनिभाः ॥ ३४ ॥ अनुजग्मुस्तथारामंशतशोथसहस्रशः ॥ अग्रतश्चास्यसन्नद्धाश्चंदनागुरुभूषिताः
॥ ३५ ॥ खड्गचापधराःशूराजग्मुराशंसवोजनाः॥ततोवादित्रशब्दाश्चस्तुतिशब्दाश्चबंदिनाम् ॥३६॥ सिंहनादाश्चशूराणांततःशुश्रुविरेपथि॥
हर्म्यवातायनस्थाभिर्भूषिताभिःसमंततः ॥३७॥ कीर्यमाणःसुपुष्पौघैर्ययौस्त्रीभिररिंदमः ॥ रामंसर्वानवद्यांग्योरामपिप्रीषयाततः ॥ ३८ ॥
वचोभिरग्र्यैर्हर्म्यस्थाःक्षितिस्थाश्चववंदिरे ॥ नूनंनंदतितेमाताकौसल्यामातृनंदन ॥ ३९ ॥ पश्यंतीसिद्धयात्रंत्वांपित्र्यंराज्यमुपस्थितम् ॥
सर्वसीमंतिनीभ्यश्चसीतासीमंतिनीवरा ॥ ४० ॥ अमन्यंताहितानार्योरामस्यहृदयप्रियाम् ॥ तयासुचरितंदेव्यापुरानूनंमहत्तपः ॥ ४१ ॥

तइतिवा तदासंधिरार्षः आकाशेस्वनवान्नादवान्पर्जन्योमेघइवरथस्वनेनदिशोनादयन्प्रययावित्यन्वयः ॥३१॥चंद्रचामरेतिपाठे चंद्रवच्छ्वेतचामरेत्यर्थःचित्रचामरेतिपाठेचित्रदंड
युतचामरेत्यर्थः॥३२॥हलहलेत्यनुकरणम्॥३३॥तस्यानिष्क्रममाणस्य पुरतइतिशेषः तस्मिन्निष्क्रममाणइतियावत् जनौघस्यहलहलाशब्दइत्यन्वयः॥३४॥३५॥आशंसवः भद्रामि
तिशेषः॥३६॥ततइत्यावर्वर्तते ततस्ततःतत्रतत्रदेशेशुश्रुविरे वातायनंबहिरवलोकनयोग्यानिसूक्ष्मद्वाराणि॥३७॥पिप्रीषाप्रीणनेच्छा॥३८॥ववंदिरेअस्तुवन् स्तुतिप्रकारमाहनूनमिति
॥३९॥सिद्धयात्रंसफलगमनम् उपस्थितंप्राप्तवंतम् सीतासीमंतिनीषुवराश्रेष्ठाइतिअमन्यंतेत्यन्वयः॥४०॥हियत एवममन्यंतअतस्तयेत्यादि तदुच्चरितावाचःशुश्रावेत्यन्वयः ॥४१॥

SGDF

॥ ४२ ॥ आत्माधिकाराआत्मानमधिकृत्यप्रवृत्ताः ॥४३॥ श्रियंगमिष्यन्प्राप्स्यन् गच्छति पितृगृहमितिशेषः सर्वसमृद्धकामाःसमृद्धसर्वकामाइत्यर्थः प्रशास्ताराजा ॥४४॥
सर्वराष्ट्रमेषप्रपत्स्यतइतियत् अयमेवलाभः अस्मिन्रामेमनुजाधिपेसातिकश्चित्कश्चिदपिकिंचनस्वल्पमपिअप्रियंप्रियाभावंदुःखमनिष्टप्राप्तिंजातुकदापिनपश्येत्नप्राप्नुयात् ॥४५॥
स्वस्तिकाजयजयेतिवादिनोबंदिनः सूताइतरस्तुतिपाठकाः मागधावंशपाठकाः एतैर्वादिकैस्तत्तच्छब्दप्रयोक्तृभिः ॥४६॥४७ ॥ ॥ इतिश्रीरा० श्रीरा० रा० वा० आ० अ० षोडशः

रोहिणीविशशांकेनरामसंयोगमायया॥इतिप्रासादशृंगेषुप्रमदाभिर्नरोत्तमः ॥शुश्रावराजमार्गस्थःप्रियावाचउदाहृताः ॥४२॥ सराघवस्तत्र
तदाप्रलापान्शुश्रावलोकस्यसमागतस्य ॥ आत्माधिकाराविविधाश्चवाचःप्रहृष्टरूपस्यपुरेजनस्य ॥ ४३ ॥ एषश्रियंगच्छतिराघवोऽद्यरा
जप्रसादाद्विपुलांगमिष्यन् ॥ एतेवयंसर्वसमृद्धकामायेषामयंनोभविताप्रशास्ता ॥४४ ॥ लाभोजनस्यास्ययदेषसर्वंप्रपत्स्यतेराष्ट्रमिदंचिरा
य॥नह्यप्रियंकिंचनजातुकश्चित्पश्येन्नदुःखंमनुजाधिपेऽस्मिन् ॥४५॥ सघोषवद्भिश्चहयैःसनागैःपुरःसरैःस्वस्तिकसूतमागधैः ॥ प्रहीयमा
नःप्रवरैश्चवादिकैरभिष्टुतोवैश्रवणोयथाययौ ॥ ४६ ॥ करेणुमातंगरथाश्वसंकुलंमहाजनौघैःपरिपूर्णचत्वरम् ॥ प्रभूतरत्नंबहुपण्यसंचयंद
दर्शरामोविमलंमहापथम् ॥ ४७ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअयोध्याकांडेषोडशःसर्गः ॥ १६ ॥ ॥छ॥
सरामोरथमास्थायसंप्रहृष्टसुहृज्जनः ॥ पताकाध्वजसंपन्नंमहार्हागुरुधूपितम् ॥ १ ॥ अपश्यन्नगरंश्रीमान्नानाजनसमान्वितम् ॥ सगृहैरभ्र
संकाशैःपांडुरैरुपशोभितम् ॥ २ ॥ राजमार्गंययौरामोमध्येनागुरुधूपितम् ॥ चंदनानांचमुख्यानामगुरूणांचसंचयैः ॥३॥ उत्तमानांचगंधा
नांक्षौमकौशांबरस्यच ॥ आविद्धाभिश्चमुक्ताभिरुत्तमैःस्फाटिकैरपि ॥ ४ ॥ शोभमानमसंबाधंतंराजपथमुत्तमम् ॥ संवृतंविविधैःपुष्पैर्भक्ष्यै
रुच्चावचैरपि ॥५॥ ददर्शतंराजपथंदिविदेवपतिर्यथा ॥ दध्यक्षतहविर्लाजैर्धूपैरगुरुचंदनैः ॥६॥ नानामाल्योपगंधैश्चसदाभ्यर्चितचत्वरम् ॥
अशीर्वादान्बहून्शृण्वन्बहुभिःसमुदीरितान् ॥ ७ ॥ यथार्हंचापिसंपूज्यसर्वानेवनरान्ययौ ॥ पितामहैराचरितंतथैवप्रपितामहैः ॥ ८ ॥
अद्योपादायतंमार्गमभिषिक्तोऽनुपालय ॥ यथास्मपोषिताःपित्रायथासर्वैःपितामहैः ॥ ततःसुखतरंसर्वैरामेवत्स्यामराजनि ॥ ९ ॥

सर्गः ॥ १६ ॥ ॥ छ ॥ ॥सरामइति ॥ १ ॥ २ ॥ मध्येनउभयश्रेणीमध्येन ॥ ३ ॥ उत्तमानांगंधवद्द्रव्याणांसंचयैःक्षौमकौशांबरस्यचसंचयैरित्यन्वयःक्षौममतसीज
कौशंपट्टवस्त्रं आविद्धाभिःकृतच्छिद्राभिःअविद्धाभिरितिपाठेअकृतच्छिद्राभिः ॥ ४ ॥ असंबाधंविस्तीर्णं संवृतंव्याप्तं अत्रत्यराजपथमित्यस्यददर्शेत्यनेनान्वयः
॥ ५ ॥ एवंदृष्टवांस्तंराजपथंययावितिसंबंधः ॥ ६ ॥ ७ ॥ यथार्हंदर्शनभ्रूक्षेपवचनादिभिर्यथोचितमित्यर्थः आचरितमनुष्ठितम् ॥ ८ ॥ अनुपालयेत्यादिर्वृद्धानांवादः ॥ ९ ॥

SGDF

यदिराज्येप्रतिष्ठितंप्राप्तराज्याभिषेकंरामंयथागतंपितुर्गेहान्निर्यांतंनिःसरंतंपश्यामस्तर्हिनोऽस्माकंभुक्तेनऐहिकविषयभोगजसुखेनतथापरमार्थैःपरमार्थस्वर्गसाधनैश्चकर्मभिरलम् न
किंचित्तैःफलं सर्वसुखस्यैतेनैवलब्धत्वात् अत्रयद्यंतर्भावेणविपरीतसंभावनासूचनम् ॥१०॥ तदेवाह ततोहीति अमिततेजसोरामस्य राज्येनराज्यफलकोभिषेकोयथाप्रियतरस्त
थाततोन्यन्नकिंचित्प्रियतरंप्रेमास्पदमित्यन्वयः सद्राजमूलकत्वात्सर्वसुखस्येतिभावः ॥ ११ ॥ उदासीनःस्तुतिजहर्षविकाररहितः ॥१२॥ अतिक्रांते दृष्टिपथमितिशेषःअत्यंता
सत्त्यापुरइवपरिस्फुरणात् ॥१३॥ एवंलोकानुरागेकार्येहेतुंदर्शयति यश्चेति रामंनपश्येत् आत्मस्वरूपत्वेनांतर्यामित्वेनवानपश्येत् यथास्थितवेषधारिणंवातद्देशस्थंनपश्येत् रामोयंन
पश्येत् यन्निष्ठज्ञानविषयतांनप्राप्नुयात् ज्ञानविषयत्वप्राप्तिरत्रदृश्यतइत्यर्थःअत्यंतंतद्विषयज्ञानाययतमानोपियस्तंनलभेदित्यर्थः यथास्थितवेषधारीवायंस्वदेशस्थंनपश्येत् यद्विषयकज्ञा

अलमद्यहिभुक्तेनपरमार्थैरलंचनः ॥ यदिपश्यामनिर्यांतंरामंराज्येप्रतिष्ठितम् ॥१०॥ ततोहिनःप्रियतरंनान्यत्किंचिद्भविष्यति ॥ यथाभिषेको
रामस्यराज्येनामिततेजसः ॥११॥ एताश्चान्याश्चसुहृदामुदासीनःशुभाःकथाः ॥ आत्मसंपूजनीःशृण्वन्ययौरामोमहापथम् ॥१२॥ नहि
तस्मान्मनःकश्चिच्चक्षुषीवानरोत्तमात् ॥ नरःशक्नोत्यपाक्रष्टुमतिक्रांतेपिराघवे ॥१३॥ यश्चरामंनपश्येत्तुयंचरामोनपश्यति ॥ निंदितःसर्व
लोकेषुस्वात्माप्येनंविगर्हते ॥ १४ ॥ सर्वेषुसहिधर्मात्मावर्णानांकुरुतेदयाम् ॥ चतुर्णांहिवयस्थानांतेनतेतमनुव्रताः ॥१५॥ चतुष्पथान्देवप
थांश्चैत्यांश्चायतनानिच ॥ प्रदक्षिणंपरिहरन्जगामनृपतेःसुतः ॥ १६ ॥ सराजकुलमासाद्यमेघसंघोपमैःशुभैः ॥प्रासादशृंगैर्विविधैःकैला
सशिखरोपमैः ॥ १७ ॥ आवारयद्भिर्गगनंविमानैरिवपांडुरैः ॥ वर्धमानगृहैश्चापिरत्नजालपरिष्कृतैः ॥ १८ ॥ तत्पृथिव्यांगृहवरंमहेंद्रसद
नोपमम् ॥ राजपुत्रःपितुर्वेश्मप्रविवेशश्रियाज्वलन् ॥१९॥ सकक्ष्याधन्विभिर्गुप्तास्तिस्रोऽतिक्रम्यवाजिभिः ॥ पदातिरपरेकक्ष्येद्वेजगामन
रोत्तमः ॥२०॥ ससर्वाःसमतिक्रम्यकक्ष्यादशरथात्मजः ॥ सन्निवर्त्यजनंसर्वंशुद्धांतःपुरमत्यगात् ॥२१॥ तस्मिन्प्रविष्टेपितुरंतिकंतदाजनः
ससर्वोमुदितोनृपात्मजे ॥ प्रतीक्षतेतस्यपुनःस्मनिर्गमंयथोदयंचंद्रमसःसरित्पतिः॥२२॥ ॥इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०अ०सप्तदशःसर्गः॥१७॥

नवान्नभवेत्ससर्वलोकनिंदास्पदम् स्वात्मास्वांतःकरणमपिएनंविगर्हतेधिङ्मांभगवज्ज्ञानायोग्यमिति रामज्ञानंविनासर्वोपिनिंद्यइतिविनोक्तिरलंकारोत्रव्यंग्यः अनेनभगवद्विषयक
ज्ञानवानेवधन्यइतिवस्तुव्यज्यते॥१४॥किंच हियतःसधर्मात्माचतुर्णांहि चतुर्णामपिवर्णानांसर्वेष्वप्याश्रमेषुवयःस्थानांवयोरूपंस्थानंयस्यास्तांवयोनुरूपांदयांकुरुतेइत्यर्थः तेनतेस
र्वेलोकास्तंरामंकायवाङ्मनोभिरनुव्रतास्तत्पराइत्यर्थः ॥१५॥ प्रदक्षिणंपरिहरन्नितिचतुष्पथाद्यपेक्षया स्वस्यदक्षिणभागगमनंपरिहरन्नित्यर्थः ॥१६॥ प्रासादशृंगैःप्रासादस्थशृंगैः
॥१७॥ आवारयद्भिःआक्रमद्भिः वर्धमानगृहैःक्रीडागृहैः रत्नसमूहालंकृतैरेतैःपरिवृतम् ॥१८॥ पितुर्वेश्मपृथिव्यांसर्वगृहेषुश्रेष्ठंप्रविवेशेत्यन्वयः॥१९॥ वाजिभिःरथयुक्तैः॥२०॥
सर्वाउक्तपंचकक्ष्याः ॥२१॥ अंतिकंसमीपदेशम् ॥ २२ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअयोध्याकांडेसप्तदशःसर्गः ॥१७॥ ॥छ॥

SGDF

शुभेआसनेपर्यंकेपरिशुष्यतामुखेनोपलक्षितम् ॥ १ ॥ विनीतवत्विनीतःसन्नितियावत् सुसमाहितःतस्याअतिस्वेष्टकरत्वेनजगद्धितकरत्वेनचतस्यांप्रसन्नचित्तः ॥ २ ॥ नाभिभा
षितुंरामेत्यक्षरद्वयाधिकमितिशेषः ॥ २ ॥ रामोपिभयमापन्नःदशरथविषादस्यस्वापराधजन्यत्वशंकया ॥ ४ ॥ इंद्रियैरित्यादिश्लोकद्वयेदृष्ट्वाभयमापन्नइत्यनुकृष्यते अप्रहृष्टैः
खिन्नैःउपलक्षितं व्यथितंखिन्नंआकुलंसंभ्रांतंचेतोयस्यतम् ॥ ५ ॥ ऊर्मिमालायुतमक्षोभ्यमपिक्षुभ्यंतंसागरमिवस्थितं उपप्लुतंराहुग्रस्तं उक्तमनृतंयेनतद्वान्निस्तेजस्कम् ॥ ६ ॥
अचिंत्यकल्पमत्यंतमसंभावितं उपधारयन्किंहेतुकोयंशोकइतिचिंतयन् संरब्धतरोऽत्यंतंक्षुभितः यद्यपिपर्वणिसमुद्रस्यचंद्रोदयात्क्षोभस्तथापिक्षोभमात्रेदृष्टांतः॥ ७ ॥किंस्वित्किं

सददर्शासनेरामोविषण्णंपितरंशुभे ॥ कैकेय्यासहितंदीनंमुखेनपरिशुष्यता ॥१॥ सपितुश्चरणौपूर्वमभिवाद्यविनीतवत् ॥ ततोववंदेचरणौ
कैकेय्याःसुसमाहितः ॥ २॥ रामेत्युक्त्वातुवचनंबाष्पपर्याकुलेक्षणः ॥ शशाकनृपतिर्दीनोनेक्षितुंनाभिभाषितुम् ॥३॥ तदपूर्वंनरपतेर्दृष्ट्वारूपं
भयावहम् ॥ रामोपिभयमापन्नःपदास्पृष्ट्वेवपन्नगम् ॥४॥ इंद्रियैरप्रहृष्टैस्तंशोकसंतापकर्शितम् ॥ निःश्वसंतंमहाराजंव्यथिताकुलचेतसम्
॥ ५ ॥ ऊर्मिमालिनमक्षोभ्यंक्षुभ्यंतमिवसागरम् ॥ उपप्लुतमिवादित्यमुक्तानृतमृषिंयथा ॥ ६ ॥ अचिंत्यकल्पंनृपतेस्तंशोकमुपधारयन् ॥
बभूवसंरब्धतरःसमुद्रइवपर्वणि ॥ ७ ॥ चिंतयामासचतुरोरामःपितृहितेरतः ॥ किंस्विदद्यैवनृपतिर्नमांप्रत्यभिनंदति ॥८॥अन्यदामांपिता
दृष्ट्वाकुपितोपिप्रसीदति ॥ तस्यमामद्यसंप्रेक्ष्यकिमायासःप्रवर्तते ॥९ ॥ सदीनइवशोकार्तोविषण्णवदनद्युतिः ॥ कैकेयीमभिवाद्यैवरामोव
चनमब्रवीत् ॥ १० ॥ कच्चिन्मयानापराद्धमज्ञानाद्येनमेपिता ॥ कुपितस्तन्ममाचक्ष्वत्वमेवैनंप्रसादय॥ ११॥ अप्रसन्नमनाःकिंनुसदामांप्रति
वत्सलः ॥ विषण्णवदनोदीनःसदामांप्रतिभाषते ॥१२ ॥ शारीरोमानसोवापिकच्चिदेनंनबाधते ॥ संतापोवाभितापोवादुर्लभंहिसदासुखम्
॥ १३ ॥ कच्चिन्नकिंचिद्भरतेकुमारेप्रियदर्शने ॥ शत्रुघ्नेवामहासत्त्वेमातॄणांवाममाशुभम् ॥ १४ ॥ अतोषयन्महाराजमकुर्वन्वापितुर्वचः ॥
मुहूर्तमपिनेच्छेयंजीवितुंकुपितेनृपे ॥ १५ ॥ यतोमूलंनरःपश्येत्प्रादुर्भावमिहात्मनः ॥ कथंतस्मिन्नवर्तेतप्रत्यक्षेसतिदैवते ॥ १६ ॥

नु ॥ ८ ॥ अद्यैवेत्येवकारव्यवच्छेद्यमाह अन्यदेत्यादि तस्यमद्दर्शनेऽतिप्रीतिमतः आयासःखेदः ॥ ९ ॥ दीनइवविषण्णवदनद्युतिरिवसरामःशोकार्तइववचनम
ब्रवीदितिसंबंधः ॥ १० ॥ नापराद्धं काकुः अपराद्धं अज्ञानात्प्रमादात् प्रसादयमत्कृतापराधशांत्यैइतिशेषः ॥ ११ ॥ सदामांप्रतिवत्सलोप्यद्याकिमप्रसन्नमनाः
हियतोमांनभाषतेऽतोऽप्रसन्नमनस्त्वनिर्णयः ॥ १२ ॥ शारीरःशरीरव्याधिजःसंतापः मानसोमनोनिष्ठाधिजोभितापः नबाधतइत्यत्रकाकुः कुतएतत्तत्राह दुर्लभंहीति
मनुष्यशरीरस्यपापपुण्यारब्धत्वादितिभावः ॥ १३ ॥ भरतेशत्रुघ्नेवामातॄणांमममातृषुवाकिंचिदशुभंनपश्यतिकच्चिदित्यन्वयः ॥ १४ ॥ कुपितेअतोषेणवचनाकर
णाद्वा ॥ १५ ॥ ततोमूलं यन्मूलमित्यर्थेआर्षमेतत् प्रादुर्भावंजन्मयत्कारणंपश्येज्जानीयात्तस्मिन्प्रत्यक्षेदैवतेसतितस्मिन्कथमानुकूल्येननवर्तेतेत्यर्थः ॥ १६ ॥

तेसंबंधसामान्येषष्ठीत्वयाभिमानाद्गर्वान्ममपितापरुषमुक्तोथवाभवत्याकोपेनकिंचिन्निमित्तकोपेनपरुषमुक्तोयेनास्यमनोलुलितंकलुषितंदुःखितोक्तित्वादधिकपदत्वादिनदोषः॥१७
॥१८॥सुनिर्लज्जापत्युरेवंविधक्लेशकरणलज्जारहिता धृष्टंप्रत्यक्षतोवनंगच्छेत्येवंरूपम् ॥१९॥ मनोगतंत्वदप्रियकरमितिशेषः ॥२०॥ तदेवाह प्रियमिति श्रुतंप्रतिज्ञातं तदप्रिय
मपित्वयावश्यंकार्यं यदिपितृभक्तोसीतिशेषः ॥ २१ ॥ किंतत्राह एषइति अभिपूज्य तेनैववरदानेन पश्चात्प्रतिज्ञातवरदानकाले ॥ २२ ॥ अतिसृज्यप्रतिज्ञाय गतजलेनद्या
दौ दानस्यपूर्वमेववृत्तत्वात्तद्विषयव्यवहारपरिहारचिंताव्यर्थेत्यर्थः ॥२३॥ इदंसत्यंधर्मस्यमूलं अपिच सतामपिसत्यंधर्ममूलमित्येतद्विदितं त्वत्प्रकृतेत्वत्प्रयोजनांतरायवशेनमयि

कच्चित्तपरुषंकिंचिदभिमानात्पितामम॥उक्तोभवत्यारोषेणयेनास्यलुलितंमनः॥१७॥एतदाचक्ष्वमेदेवितत्त्वेनपरिपृच्छतः ॥ किंनिमित्तमपूर्वो
यंविकारोमनुजाधिपे ॥१८॥ एवमुक्तातुकैकेयीराघवेणमहात्मना ॥ उवाचेदंसुनिर्लज्जाधृष्टमात्महितंवचः ॥ १९ ॥ नराजाकुपितोरामव्य
सनंनास्यकिंचन ॥ किंचिन्मनोगतंत्वस्यत्वद्भयान्नानुभाषते ॥ २० ॥ प्रियंत्वामप्रियंवक्तुंवाणीनास्यप्रवर्तते ॥ तदवश्यंत्वयाकार्यंयदनेन श्रु
तंमम ॥२१ ॥ एषमह्यंवरंदत्त्वापुरामामभिपूज्यच ॥ सपश्चात्तप्यतेराजायथाऽन्यःप्राकृतस्तथा ॥२२॥ अतिसृज्यददानीतिवरंममविशांप
तिः ॥ सनिरर्थंगतजलेसेतुंबंधितुमिच्छति ॥२३॥ धर्ममूलमिदंरामविदितंचसतामपि ॥ तत्सत्यंनत्यजेद्राजाकुपितस्त्वत्कृतेयथा॥२४॥यदि
तद्वक्ष्यतेराजाशुभंवायदिवाशुभम्॥ करिष्यसिततःसर्वमाख्यास्यामिपुनस्त्वहम् ॥२५॥यदित्वभिहितंराज्ञात्वयितन्नविपत्स्यते॥ततोऽहमभि
धास्यामिनह्येषत्वयिवक्ष्यति ॥२६॥ एतत्तुवचनंश्रुत्वाकैकेय्यासमुदाहृतम् ॥ उवाचव्यथितोरामस्तांदेवींनृपसन्निधौ ॥ २७ ॥ अहोधिङ्नार्ह
सेदेविवक्तुंमामीदृशंवचः॥ अहंहिवचनाद्राज्ञःपतेयमपिपावके ॥ २८ ॥ भक्षयेयंविषंतीक्ष्णंपतेयमपिचार्णवे ॥ नियुक्तोगुरुणापित्रानृपेण
चहितेनच ॥२९॥ तद्ब्रूहिवचनंदेविराज्ञोयदभिकांक्षितम् ॥ करिष्येप्रतिजानेचरामोद्विर्नाभिभाषते ॥३०॥ तमार्जवसमायुक्तमनार्यासत्य
वादिनम् ॥ उवाचरामंकैकेयीवचनंभृशदारुणम् ॥ ३१ ॥ पुरादेवासुरेयुद्धेपित्रातेममराघव ॥ रक्षितेनवरौदत्तौसशल्येनमहारणे ॥३२ ॥

कुपितोराजाकोपदोषेणयथानत्यजेत्तथाकुर्वितिशेषः एतेनपितुरधर्मात्त्राणंपित्राज्ञापरिपालनंचपुत्रस्यमहान्धर्मइतिसूचितम्॥२४॥दशरथमिवराममपिनिर्बध्नातियदीति राजायद्वक्ष्य
तेतद्यदिकरिष्यसिततोहंसर्वंपुनर्विशिष्याख्यास्यामि॥२५॥राज्ञाराजानुमत्यामयायदभिहितंतत्त्वयिनविपत्स्यतेव्यर्थंनभविष्यतितदाहंवक्ष्यामि राजैववदतुतत्राह नहीत्यादि त्वदप्रिय
त्वात्त्वत्समक्षंसाक्षादितिशेषः ॥२६॥ रामोपिदशरथवदेवघोरत्वंज्ञात्वापिमहापुरुषत्वाद्धीरोदात्तत्वात्सर्वथैवकारिष्यामीतिप्रतिजानीते एतदिति व्यथितःगुरुवचनोल्लंघनमनयापिशं
कितमितिसंतप्तः॥२७॥ईदृशंअकरणशंकावचनम् यदितद्वक्ष्यतइत्यादिकमित्यर्थः॥२८॥गुरुणाइहामुत्राहितोपदेष्ट्रा ॥२९॥प्रतिजानेकृतसुकृतादिसाक्षितयेतिशेषःतदेवस्थिरयति रा
मोद्विरिति यदुक्तंतदुक्तमेवतद्विरुद्धंनपुनर्वदतीत्यर्थः तत्तदभावविषयतयाद्विरावृत्तंभाषणंनकरोतीतियावत् ॥३०॥३१ ॥ पूर्वंसशल्येनपश्चाच्छल्यापाकरणपूर्वंमयारक्षितेन ॥३२॥

SGDF

तत्रतयोर्वरयोरेकेन अद्यैवएतत्क्षणएव ॥ ३३ ॥ यदीति राज्ञात्वयाचमदुक्तकृतेःसशपथंप्रतिज्ञातत्वादितिभावः ॥३४॥ सन्निदेशोपितृप्रतिज्ञासंपादने ॥ ३५॥ अभिषेचनंआभि
षेकोपकरणम् ॥ ३६ ॥ अभिषेकंतदुपकरणम्॥३७॥३८॥ एतेनवरद्वयप्रदानेननिमित्तेन ॥ ३९ ॥ सत्येनसत्यपरिपालनेन ॥ ४० ॥ शोकंतत्सूचकंविकारंनप्रविव्यथेचमन
सेतिशेषः राजाचराजातुपुत्रव्यसनाभितप्तोभावितद्वियोगव्यसनेनाभितप्तोबभूवेतिशेषः ॥ ४१ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवा० आ० अयोध्याकांडेअ

तत्रमेयाचितोराजाभरतस्याभिषेचनम् ॥ गमनंदंडकारण्येतवचाद्यैवराघव ॥३३॥ यदिसत्यप्रतिज्ञंत्वंपितरंकर्तुमिच्छसि ॥ आत्मानंचनर
श्रेष्ठममवाक्यमिदंशृणु ॥३४॥ सन्निदेशेपितुस्तिष्ठयथानेनप्रतिश्रुतम् ॥ त्वयारण्यंप्रवेष्टव्यंनववर्षाणिपंचच ॥३५॥ भरतश्चाभिषिच्येतय
देतदभिषेचनम् ॥ त्वदर्थेविहितंराज्ञातेनसर्वेणराघव ॥ ३६ ॥ सप्तसप्तचवर्षाणिदंडकारण्यमाश्रितः ॥ अभिषेकमिदंत्यक्त्वाजटाचीरधरो
भव॥३७॥भरतःकोसलपतेःप्रशास्तुवसुधामिमाम् ॥ नानारत्नसमाकीर्णांसवाजिरथसंकुलाम्॥३८॥एतेनत्वांनरेंद्रोऽयंकारुण्येनसमाप्लुतः॥
शोकैःसंक्लिष्टवदनोनशक्नोतिनिरीक्षितुम् ॥३९॥ एतत्कुरुनरेंद्रस्यवचनंरघुनंदन ॥ सत्येनमहतारामतारयस्वनरेश्वरम्॥४०॥ इतीवतस्यां
परुषंवदंत्यांनचैवरामःप्रविवेशशोकम् ॥ प्रविव्यथेचापिमहानुभावोराजाचपुत्रव्यसनाभितप्तः ॥ ४१ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवा
ल्मीकीयेआदिकाव्येअयोध्याकांडेअष्टादशःसर्गः ॥ १८ ॥ ॥ ६ ॥ ॥ तदप्रियममित्रघ्नोवचनंमरणोपमम् ॥ श्रुत्वानविव्य
थेरामःकैकेयींचेदमब्रवीत् ॥१॥ एवमस्तुगमिष्यामिवनंवस्तुमहंत्वितः ॥ जटाचीरधरोराज्ञःप्रतिज्ञामनुपालयन् ॥२॥इदंतुज्ञातुमिच्छामिकि
मर्थंमांमहीपतिः ॥ नाभिनंदतिदुर्धर्षोयथापूर्वमरिंदमः ॥३॥ मन्युर्नचत्वयाकार्योदेविब्रूमितवाग्रतः ॥ यास्यामिभवसुप्रीतावनंचीरजटाधरः
॥४॥हितेनगुरुणापित्राकृतज्ञेननृपेणच ॥ नियुज्यमानोविस्रब्धःकिंनकुर्यामहंप्रियम् ॥ ५ ॥ अलीकंमानसंत्वेकंहृदयंदहतेमम ॥ स्वयंय
न्नाहमांराजाभरतस्याभिषेचनम् ॥ ६ ॥ अहंहिसीतांराज्यंचप्राणानिष्टान्धनानिच ॥ हृष्टोभ्रात्रेस्वयंदद्यांभरतायप्रचोदितः ॥ ७ ॥

ष्टादशःसर्गः ॥ १८ ॥ ॥६॥ ॥ अथाभिषेकवनवासयोःसमचित्ततयाधीरोदात्तमहापुरुषत्वंरामस्याह तदिति मरणोपमंलोकदृशा ॥ १ ॥ नद्विर्भाषतइत्युक्तत्वा
देवमस्त्वित्येवकेवलमाह यद्वा एवमस्तुभरताभिषेकोस्तु ॥२ ॥ ३ ॥ मन्युर्नेति राजाभिप्रायाज्ञानेच्छया प्रश्नेनेतिशेषः ब्रूमिब्रवीमि एतावत्ज्ञात्वासर्वथायास्याम्येवनत्वन्यथा
कर्तव्यमितिभावः ॥ ४ ॥ कृतज्ञेनत्वत्कृतस्वापत्त्राणज्ञेन विस्रब्धःनिर्विशंकः ॥ ५ ॥ किंत्विदंमानसंमनसिवर्तमानं अलीकंदुःखं किंतत्राह स्वयमित्यादि ॥ ६ ॥ अयमर्थ
स्त्वदुःखावहत्वाद्राज्ञातवसाक्षाद्वक्तुमशक्यइतिचेत्तत्राह अहंहीति प्रचोदितःत्वयापीतिशेषः प्रतिज्ञाकरणंविनापित्वदुक्तिमात्रेणराज्यादिदद्याम् ॥ ७ ॥

तत्रकिंवक्तव्यंत्वत्प्रियार्थंराज्ञाप्रेरितःस्वकृतप्रतिज्ञामनुपालयन् हेतौशता तत्पालनाद्धेतोराज्यंदद्यामित्यर्थः ॥८॥ मद्विषयकनियोगसंकोचेनह्रीमंतंराजानमाश्वासय इदंकिंकिंहेतु
कं तदेवाह यदित्यादि ॥ ९ ॥ अनिर्वृत्तस्वकार्यांकथमाश्वासयामीत्यतआह गच्छंत्वित्यादि ॥ १० ॥ अविचार्य युक्तायुक्तविचारमकृत्वैवेत्यर्थः ॥ ११ ॥ प्रस्थानंवनगमनं
श्रद्दधानाअवश्यमयंप्रस्थानंकरिष्यतीतिनिश्चयवती ॥ १२ ॥ १३ ॥ उत्सुकस्यवनगमनोत्सुकस्य क्षमंयुक्तम् ॥ १४ ॥ राजानभिनंदनहेतुमाह व्रीडेति स्वसत्यस्यपारप्राप्त्य
दर्शनजलज्जायुक्तः चोहेतौ अतस्त्वांनाभिभाषते एतदनभिभाषणंनकिंचित्नान्यकारणकम् त्वदविलंबगमनाभावएवास्यकारणमतएवमन्युःराज्ञोदैन्यंस्वाविलंबगमनेनापनीय

किंपुनर्मनुजेंद्रेणस्वयंपित्राप्रचोदितः ॥ तवचप्रियकामार्थंप्रतिज्ञामनुपालयन् ॥८॥ तथाश्वासयह्रीमंतंकिंत्विदंयन्महीपतिः ॥वसुधासक्तनय
नोमंदमश्रूणिमुंचति ॥९॥ गच्छंतुचैवानयितुंदूताःशीघ्रजवैर्हयैः ॥ भरतंमातुलकुलादद्यैवनृपशासनात् ॥ १० ॥ दंडकारण्यमेषोहंगच्छा
म्येवहिसत्वरः ॥ अविचार्यपितुर्वाक्यंसमावस्तुंचतुर्दश ॥११॥ साहृष्टातस्यतद्वाक्यंश्रुत्वारामस्यकैकयी ॥ प्रस्थानंश्रद्दधानासात्वरयामास
राघवम् ॥१२॥ एवंभवतुयास्यंतिदूताःशीघ्रजवैर्हयैः॥भरतंमातुलकुलादिहावर्तयितुंनराः ॥१३॥ तवत्वहंक्षमंमन्येनोत्सुकस्यविलंबनम् ॥
रामतस्मादितःशीघ्रंवनंत्वंगंतुमर्हसि ॥ १४॥ व्रीडान्वितःस्वयंयच्चनृपस्त्वांनाभिभाषते॥ नैतत्किंचिन्नरश्रेष्ठमन्युरेषोपनीयताम् ॥ १५ ॥
यावत्त्वंनवनंयातःपुरादस्मादतित्वरन् ॥ पितातावन्नतेरामस्नास्यतेभोक्ष्यतेपिवा ॥ १६ ॥ धिक्कष्टमितितिनिःश्वस्यराजाशोकपरिप्लुतः॥मूर्च्छितो
न्यपतत्तस्मिन्पर्यंकेहेमभूषिते ॥१७॥ रामोप्युत्थाप्यराजानंकैकेय्याभिप्रचोदितः ॥ कशयेवहतोवाजीवनंगंतुंकृतत्वरः ॥१८॥ तदप्रियमना
र्यायावचनंदारुणोदयम् ॥ श्रुत्वागतव्यथोरामःकैकेयींवाक्यमब्रवीत् ॥ १९ ॥ नाहमर्थपरोदेविलोकमावस्तुमुत्सहे ॥ विद्धिमामृषिभिस्तुल्यं
विमलंधर्ममास्थितम् ॥२०॥ यत्तत्रभवतःकिंचिच्छक्यंकर्तुंप्रियंमया ॥ प्राणानपिपरित्यज्यसर्वथाकृतमेवतत् ॥ २१ ॥ नह्यतोधर्मचरणंकिं
चिदस्तिमहत्तरम्॥यथापितरिशुश्रूषातस्यवावचनक्रिया ॥२२॥ अनुक्तोप्यत्रभवताभवत्यावचनादहम् ॥ वनेवत्स्यामिविजनेवर्षाणीहचतु
र्दश ॥ २३ ॥

तां त्वयेतिशेषः ॥ १५ ॥ इतोपिनयुक्तोविलंबइत्याह यावदिति मयादारिद्राधमर्णत्वेनतथाशपथैःप्रतिबंधादितिभावः ॥ १६॥१७॥ कृतत्वरोभूदितिशेषः
॥ १८ ॥ दारुणोदयंदारुणार्थकंप्रश्नोत्तरम् ॥ १९ ॥ लोकमावस्तुंनोत्सहे अर्थपरोधनपरः विमलंधर्ममास्थितंतत्त्वज्ञानरूपंधर्ममाश्रितं ऋषयोत्रतत्त्वज्ञाः एतेनस्वस्यसुख
दुःखयोःसमतानिवृत्तिमार्गस्थताचस्वाभाविकीतिध्वनितम् ॥ २० ॥ तत्रभवतःपूज्यस्यपितुः वनगमनंकियत् यत्किंचिदतोधिकमपिप्रियंकर्तुंशक्यं तत्कृतमेवविद्धी
तिशेषः ॥ २१ ॥ तथानिश्चयेहेतुमाह नहीति हिर्हेतौ शुश्रूषापादसंवाहनादिरूपा वचनक्रियाआज्ञतकरणम् ॥ २२ ॥ अत्रभवतापूज्येनपित्रा भवत्यावचनात्पितृ

SGDF

वचनवत्तत्पत्नीवचनस्याप्यवश्यकर्तव्यत्वात् अनेनसापत्नमातुरप्यनिष्टनिष्ठमपिवचनमेवपरिपाल्यंकिमुतमातापित्रोरितिसूचितम् ॥ २३ ॥ हेकैकेयिनूनंमयिकिंचित्कमपिगुणं
नाशंससेनजानासि तत्रहेतुर्यदित्यादि मुख्यानितिपाठेपितृपत्न्याद्याज्ञापरिपालनादिरूपानित्यर्थः ॥ २४ ॥ यावदितिपूर्वार्धेतावत्क्षमांकुर्वितिशेषःततस्तदनंतरं दंडकानांतन्नाम
कक्षत्रियाणां तन्नामकजनपदरूपंशापवशाद्वनत्वंप्राप्तम् ॥ २५ ॥ सहिपितृशुश्रूषारूपः ॥ २६ ॥ बाष्पंरोद्धुमशक्नुवन् ॥ २७ ॥ आनार्यायाःलोकदृष्ट्यातादृश्याअपिस्वयंत
द्दोषमगणयान्नितिशेषःनिष्पपातनिश्चक्राम ॥२८॥ कैकेयीप्रदक्षिणंसम्यगाचरितंमदिष्टंत्वयेत्यत्यंतसंतोषात्शिष्टाचाराच्चेतिबोध्यम् ॥२९॥ बाष्पपरिपूर्णाक्षःसमीपस्थित्यावगतवृ
त्तांतत्वात् परमक्रुद्धइत्यनेनलक्ष्मणेऽविद्याविक्षेपशक्तिमतीदर्शितारामेचनसाइतिध्वनितम् ॥ ३० ॥ आभिषेचनिकंअभिषेकप्रयोजनकं भांडमुपकरणजातं तद्युक्ताभिषेकशा

ननूनंमयिकैकेयिकिंचिदाशंससेगुणान् ॥ यद्राजानमवोचस्त्वंममेश्वरतरासती ॥२४॥ यावन्मातरमापृच्छेसीतांचानुनयाम्यहम् ॥ ततोऽद्यै
वगमिष्यामिदंडकानांमहद्वनम् ॥२५॥ भरतःपालयेद्राज्यंशुश्रूषेच्चपितुर्यथा ॥ तथाभवत्याकर्तव्यंसहिधर्मःसनातनः ॥ २६॥ रामस्यतुव
चःश्रुत्वाभृशंदुःखगतःपिता ॥ शोकादशक्नुवन्वक्तुंप्ररुरोदमहास्वनम् ॥२७॥ वंदित्वाचरणौराज्ञोविसंज्ञस्यपितुस्तदा ॥कैकेय्याश्चाप्यनार्यां
यानिष्पपातमहाद्युतिः ॥२८॥ सरामःपितरंकृत्वाकैकेयींचप्रदक्षिणम् ॥ निष्क्रम्यांतःपुरात्तस्मात्स्वंददर्शसुहृज्जनम् ॥ २९ ॥ तंबाष्पपरि
पूर्णाक्षःपृष्ठतोनुजगामह ॥ लक्ष्मणःपरमक्रुद्धःसुमित्रानंदवर्धनः ॥ ३० ॥ आभिषेचनिकंभांडंकृत्वारामःप्रदक्षिणम् ॥ शनैर्जगामसापे
क्षोदृष्टिंतत्राविचारयन् ॥ ३१ ॥ नचास्यमहतींलक्ष्मींराज्यनाशोऽपकर्षति ॥ लोककांतस्यकांतत्वाच्छीतरश्मेरिवक्षयः ॥ ३२ ॥ नवनंगं
तुकामस्यत्यजतश्चवसुंधराम् ॥ सर्वलोकातिगस्येवलक्ष्यतेचित्तविक्रिया ॥ ३३ ॥ प्रतिषिध्यशुभंछत्रंव्यजनेचस्वलंकृते ॥ विसर्जयित्वास्व
जनंरथंपौरांस्तथाजनान् ॥ ३४ ॥ धारयन्मनसादुःखमिंद्रियाणिनिगृह्यच ॥ प्रविवेशात्मवान्वेश्ममातुराप्रियशंसिवान् ॥ ३५ ॥

लामितियावत् सन्निहितगंगादिपुण्यतीर्थकत्वात् तत्रअभिषेकशालायां दृष्टिमविचालयन्अप्रवर्तयन्सापेक्षःवनंप्रतीतिशेषः यद्वा लोकसमाधानायतदनुग्रहायनटवदात्मगोपनाय
लोकव्यवहारात्यागायचसापेक्षःसइवतत्रदृष्टिमविचालयन्अत्यजन्अतएवशनैर्जगाम ॥ ३१ ॥ धीरोदात्तत्वाच्चनतद्विघातप्रयुक्तक्रोधदुःखादीत्याह नचेति लक्ष्मींसहजांशोभां
कांतत्वात्अविनाशिकांतियुक्तत्वात् लोककांतस्यशीतरश्मेरिंदोःक्षयोयथालक्ष्मींनापकर्षतितद्वत् ॥ ३२ ॥ सर्वलोकातिगस्येवजीवन्मुक्तस्येव ॥ ३३ ॥ छत्रादिप्रतिज्ञाविरोधा
त् व्यजनेचामरे ॥ ३४ ॥ मनसादुःखंधारयन् इंद्रियाणिनिगृह्यमनस्थदुःखाभिव्यंजकचेष्टारहितानिकृत्वा आत्मवान्धीरोदात्तःमनसाऽदुःखंपरमसुखंदुःखलेशेनापिरहितंवनग
मनजंधारयन्इंद्रियाणिनिगृह्यतस्यसुखस्यलोकदृष्ट्याराज्यभंगजदुःखस्यवायथायथाभिव्यक्तिर्नभवतितथामध्यस्थतयास्थापयित्वाआत्मवान्साक्षात्कृतनित्यानिर्दुःखस्वतत्त्वइत्य
प्यर्थांतरमत्रव्यंग्यंबोध्यं दुःखमित्यस्यकैकेय्यालोकापवादजमित्यर्थइतिकश्चित् अप्रियशंसिवान्अप्रियंशंसिष्यन् वसुरार्षः ॥ ३५ ॥

अभिजनोभितोवर्तमानोजनःश्रीमान्रामाभिषेकप्रसंगेनकृतैरलंकरणैःशोभावान्आकारंविकृताकारंनालक्षयत असत्त्वादेवेत्यर्थः ॥ ३६ ॥ उचितंसहजसत्त्वगुणोचितंवनगमन
लाभोचितंच आत्मजंहर्षंआत्मनिशरीरेजातंस्वभावसिद्धंहर्षचिह्नम् ॥ ३७ ॥ ३८॥ ३९ ॥ लोकदृष्ट्याअर्थविपत्तिमर्थभ्रंशंवीक्ष्यापिरामोविक्रियांनजगामाकिंतुसुहृज्जनस्यकौस
ल्यादशरथादिरूपस्यात्मनांप्राणानांविपात्तिशंकयाचिंतांजगामेतिशेषः ॥४०॥ इतिश्रीरा० श्रीरा० रा० वा० आ० अ० एकोनविंशःसर्गः ॥ १९॥ ॥ छ ॥तस्मिन्निति ॥ १ ॥यः
पित्राऽचोदितोपिसर्वस्यजनस्यांतःपुरस्यचकृत्येषुप्रवर्ततइतिशेषःयोगातिःप्राप्यस्यवस्तुनःप्राप्तिमार्गःशरणंरक्षणम् ॥ २ ॥ युक्तःसेवातत्परः ॥ ३ ॥ अभिशप्तोपिअन्येनकृतवा

सर्वोप्यभिजनःश्रीमान्श्रीमतःसत्यवादिनः ॥ नालक्षयतरामस्यकंचिदाकारमानने ॥ ३६ ॥ उचितंचमहाबाहुर्नजहौहर्षमात्मवान् ॥ शा
रदःसमुदीर्णांशुश्चंद्रस्तेजइवात्मजम् ॥३७॥ वाचामधुरयारामःसर्वंसंमानयञ्जनम् ॥ मातुःसमीपंधर्मात्माप्रविवेशमहायशाः ॥३८॥ तंगु
णैःसमतांप्राप्तोभ्राताविपुलविक्रमः ॥ सौमित्रिरनुवव्राजधारयन्दुःखमात्मजम् ॥३९॥ प्रविश्यवेश्मातिभृशंमुदायुतंसमीक्ष्यतांचार्थविपत्ति
मागताम् ॥ नचैवरामोत्रजगामविक्रियांसुहृज्जनस्यात्मविपत्तिशंकया ॥४०॥ इत्यार्षेश्री० वा० आ० अ० एकोनविंशःसर्गः ॥१९॥ ॥छ॥
तस्मिंस्तुपुरुषव्याघ्रेनिष्क्रामतिकृतांजलौ ॥ आर्तशब्दोमहाञ्जज्ञेस्त्रीणामंतःपुरेतदा ॥ १ ॥ कृत्येष्वचोदितःपित्रासर्वस्यांतःपुरस्यच ॥
गतिश्चशरणंचासीत्सरामोऽद्यप्रवत्स्यति ॥२॥ कौसल्यायांयथायुक्तोजनन्यांवर्ततेसदा ॥ तथैववर्ततेस्मासुजन्मप्रभृतिराघवः ॥ ३ ॥ नक्रु
ध्यत्यभिशप्तोपिक्रोधनीयानिवर्जयन् ॥ क्रुद्धान्प्रसादयन्सर्वान्सइतोऽद्यप्रवत्स्यति ॥४॥ अबुद्धिर्बतनोराजाजीवलोकंचरत्ययम् ॥ योगतिंस
र्वभूतानांपरित्यजतिराघवम् ॥ ५ ॥ इतिसर्वामहिष्यस्ताविवत्साइवधेनवः ॥ पतिमाचुक्रुशुश्चापिसस्वनंचापिचुक्रुशुः ॥ ६ ॥ सहिचांतः
पुरेघोरमार्तशब्दंमहीपतिः ॥ पुत्रशोकाभिसंतप्तःश्रुत्वाव्यालीयतासने ॥ ७ ॥ रामस्तुभृशमायस्तोनिःश्वसन्निवकुंजरः ॥ जगामसहितो
भ्रात्रामातुरंतःपुरंवशी ॥ सोऽपश्यत्पुरुषंतत्रवृद्धंपरमपूजितम् ॥ उपविष्टंगृहद्वारितिष्ठतश्चापरान्बहून्॥ ९ ॥ दृष्ट्वैवतुतदारामंतेसर्वेसमुप
स्थिताः ॥ जयेनजयतांश्रेष्ठंवर्धयंतिस्मराघवम् ॥१०॥

त्पारुष्योपिनक्रुध्यति क्रोधनीयानिअन्यस्यक्रोधोत्पादकानिअनुकंपयावर्जयन् अनेनक्रोधाक्रियाकर्तृ
त्वकर्मत्वयोः प्रतिषेधः यत्रकुत्रापिक्रुद्धान्स्वयंप्रसादयन् तिष्ठतीतिशेषः ॥ ४ ॥ जीवलोकंसर्वप्रजारूपंचरतिभक्षयति नाशयतीतियावत् ॥ ५ ॥ पतिमाचुक्रुशुःनिनिंदुःसस्वनं
चुक्रुशुःरुरुदुः ॥ ६ ॥ व्यालीयतदेहमवगुंठ्यावाङ्मुखोविलीनइवाभूदित्यर्थः ॥ ७ ॥ आयस्तःस्वजनदुःखतःप्राप्तखेदःकुंजरइवनिःश्वसन् आयत्तइतिपाठेआयत्तः परा
धीनोयःकुंजरः सयथानिःश्वसितितद्वदित्यर्थः ॥ ८ ॥ पुरुषंद्वाराध्यक्षम् ॥ ९ ॥ जयेनविजयीभवेतिशब्देनेत्यर्थः जयेतीतिपाठेजयेतिशब्देनेत्यर्थः ॥ १० ॥

॥ ११ ॥ सरामःतृणीकृतराज्योरामः ॥ ११ ॥ वर्धयित्वाजयशब्देनेत्यर्थः प्रियंरामागमनम् ॥ १३ ॥ १४ ॥ अग्निंअग्निहोत्रंमंत्रवत्जुहोतिस्म ज्येष्ठपत्नीत्वादत्विजेतिशेषः
॥ १५ ॥ तदाह हावयंतीमिति ॥ १६ ॥ हविषःहवींषि ॥ १७ ॥ कृसरंतिलमुद्गतंडुलौदनम् ॥ १८ ॥ व्रतयोगेन पुत्राभ्युदयकामनयातद्वदेवोपवासव्रतयोगेनेत्यर्थः देव
तांतर्पयंतींवरवर्णिनींतांददर्शेत्यन्वयः ॥ १९ ॥ अभिचक्रामअभिमुखंजगाम किशोरोऽश्वबालकः ॥ २० ॥ उपसंगृह्यअभिवाद्यस्थितस्तयापरिष्वक्तइत्यन्वयः ॥ २१ ॥

प्रविश्यप्रथमांकक्ष्यांद्वितीयायांददर्शसः ॥ ब्राह्मणान्वेदसंपन्नान्वृद्धान्राज्ञाभिसत्कृतान् ॥११॥ प्रणम्यरामस्तान्वृद्धांस्तृतीयायांददर्शसः॥
स्त्रियोबालाश्चवृद्धाश्चद्वाररक्षणतत्पराः ॥ १२ ॥ वर्धयित्वाप्रहृष्टास्ताःप्रविश्यचगृहंस्त्रियः ॥ न्यवेदयंतत्वरितंराममातुःप्रियंतदा ॥ १३ ॥
कौसल्यापितदादेवीरात्रिंस्थित्वासमाहिता ॥ प्रभातेचाकरोत्पूजांविष्णोःपुत्रहितैषिणी ॥ १४ ॥ साक्षौमवसनाहृष्टानित्यंव्रतपरायणा ॥
अग्निंजुहोतिस्मतदामंत्रवत्कृतमंगला ॥ १५ ॥ प्रविश्यतुतदारामोमातुरंतःपुरंशुभम् ॥ ददर्शमातरंतत्रहावयंतींहुताशनम् ॥ १६ ॥ दे
वकार्यनिमित्तंचतत्रापश्यत्समुद्यतम् ॥ दध्यक्षतघृतंचैवमोदकान्हविषस्तथा ॥१७॥ लाजान्माल्यानिशुक्लानिपायसंकृसरंतथा ॥ समिधः
पूर्णकुंभांश्चददर्शरघुनंदनः ॥ १८ ॥ तांशुक्लक्षौमसंवीतांव्रतयोगेनकर्शिताम् ॥ तर्पयंतींददर्शाद्भिर्देवतांवरवर्णिनीम् ॥१९॥ साचिरस्या
त्मजंदृष्ट्वामातृनंदनमागतम् ॥ अभिचक्रामसंहृष्टाकिशोरंवडवायथा ॥ २० ॥ समातरमुपक्रांतामुपसंगृह्यराघवः ॥ परिष्वक्तश्चबाहुभ्या
मवघ्रातश्चमूर्धनि ॥२१॥ तमुवाचदुराधर्षंराघवंसुतमात्मनः ॥ कौसल्यापुत्रवात्सल्यादिदंप्रियहितंवचः ॥ २२ ॥ वृद्धानांधर्मशीलानांराज
र्षीणांमहात्मनाम् ॥ प्राप्नुह्यायुश्चकीर्तिंचधर्मंचाप्युचितंकुले ॥ २३ ॥ सत्यप्रतिज्ञंपितरंराजानंपश्यराघव ॥ अद्यैवत्वांसधर्मात्मायौवरा
ज्येभिषेक्ष्यति ॥२४॥ दत्तमासनमालभ्यभोजनेननिमंत्रितः॥मातरंराघवःकिंचित्प्रसार्यांजलिमब्रवीत् ॥२५॥ सस्वभावविनीतश्चगौरवाच्चत
थानतः ॥ प्रस्थितोदंडकारण्यमाप्रष्टुमुपचक्रमे ॥२६॥ देविनूनंनजानीषेमहद्भयमुपस्थितम् ॥ इदंतवचदुःखायवैदेह्यालक्ष्मणस्यच ॥२७॥

॥ २२ ॥ कुलेउचितंकुलस्योचितमितियावत् ॥ २३ ॥ राजानंपश्य गत्वेतिशेषः कौसल्यायाराजगृहगमनादिव्यापारापरिज्ञानादेवमुक्तिः ॥२४॥ अत्रोपविश्यभुक्त्वाराजानंद्र
ष्टुंगच्छेतिभोजनेनफलेननिमंत्रितोराघवःकेवलमासनमालभ्यस्पृष्ट्वानतूपविष्टोव्रीडयाकिंचिदंजलिंप्रसार्यावाङ्मुखएवाब्रवीत् प्रसाद्यांजलिरितिपाठेप्रकर्षेणसन्नांजलिर्विशीर्णा
जलिरित्यर्थइतिकश्चित् मातुःप्रसादनयोग्यांजलिरित्यर्थउचितः किंचिदित्यस्यचावाङ्मुखइतिशेषः ॥२५॥ गौरवाच्चमातृत्वप्रयुक्तगौरवाच्चआनतःसन्प्रस्थितःप्रस्थातुमुपक्रांतः
आप्रष्टुंअनुज्ञांकारयितुंउपचक्रमे ॥ २६ ॥ तवचतवैवअज्ञत्वात् लोकदृष्ट्याह वैदेह्याइत्यादि ॥ २७ ॥

विष्टरस्तपस्विनामासनविशेषः पंचाशद्भिर्भवेद्ब्रह्मातदर्धेनतुविष्टरइत्युक्तेः ॥ २८ ॥ मुनिवदामिषंसूदैर्विशिष्टसंस्कारसंस्कृतंमांसम् तेनेदंमेध्यमिदंस्वादुनिष्टप्तमिदमग्निनेतिवक्ष्य
माणेननविरोधः तस्यशुद्धंमांसपरत्वात् मुनिवदित्युक्त्याश्राद्धीयादिमांसपरत्वाच्च ॥ २९ ॥ ३० ॥ वन्यानिवानप्रस्थयोग्यकर्माणि आसेवमानःआचरन् यद्वा वन्यानिवल्कला
निदधानः वर्तयन्जीवयन् ॥ ३१ ॥ यष्टिःशाखा ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ वाहितांपूर्ववाहितभारांततःश्रमनिवृत्तयेउपावृत्यभुविलुंठनंकृत्वोत्थितांवडवामिव ॥ ३४ ॥ असुखेन
सुखनाशेनार्ता उपासीनंसमीपेस्थितम् ॥ ३५ ॥ अप्रजाःवंध्या अतःवंध्यात्वात् भूयःवंध्याधिकंपुत्रवियोगदुःखंनपश्येयम् ॥ ३६ ॥ वंध्यात्वदुःखमितःसुसहमित्याह एकएवे
ति अप्रजास्मीतिमानसशोकाभिनयः समासांताभावोऽनित्यत्वात् संधिर्वार्षत्वात् ॥ ३७ ॥ स्वस्यसदादुःखित्वमितिशोचति नेति पत्युःपौरुषंअनुरागकृतंरंजनंतस्मिन्यत्प्राप्यंक

गमिष्येदंडकारण्यंकिमनेनासनेनमे ॥ विष्टरासनयोग्योहिकालोयंमामुपस्थितः ॥२८॥ चतुर्दशहिवर्षाणिवत्स्यामिविजनेवने ॥ कंदमूलफ
लैर्जीवन्हित्वामुनिवदामिषम् ॥२९॥ भरतायमहाराजोयौवराज्यंप्रयच्छति ॥ मांपुनर्दंडकारण्यंविवासयतितापसम् ॥३०॥ सषट्चाष्टौचव
र्षाणिवत्स्यामिविजनेवने ॥ आसेवमानोवन्यानिफलमूलैश्चवर्तयन् ॥ ३१ ॥ सानिकृत्तेवसालस्ययष्टिःपरशुनावने ॥ पपातसहसादेवीदेव
तेवादिवश्च्युता ॥३२॥ तामदुःखोचितांदृष्ट्वापतितांकदलीमिव ॥ रामस्तूत्थापयामासमातरंगतचेतसम् ॥ ३३ ॥ उपावृत्त्योत्थितांदीनां
वडवामिववाहिताम् ॥ पांसुगुंठितसर्वांगींविममर्शचपाणिना ॥ ३४ ॥ साराघवमुपासीनमसुखार्तासुखोचिता ॥ उवाचपुरुषव्याघ्रमुपशृ
ण्वतिलक्ष्मणे ॥ ३५ ॥ यदिपुत्रनजायेथाममशोकायराघव ॥ नस्मदुःखमतोभूयःपश्येयमहमप्रजाः ॥ ३६ ॥ एकएवहिवंध्यायाःशोकोभ
वतिमानसः ॥ अप्रजास्मीतिसंतापोनह्यन्यःपुत्रविद्यते ॥३७॥ नदृष्टपूर्वंकल्याणंसुखंवापतिपौरुषे ॥ अपिपुत्रविपश्येयमितिरामास्थितंमया
॥३८॥ साबहून्यमनोज्ञानिवाक्यानिहृदयच्छिदाम् ॥ अहंश्रोष्येसपत्नीनामवराणांपरासती ॥३९॥ अतोदुःखतरंकिन्नुप्रमदानांभविष्यति ॥ मम
शोकोविलापश्चयादृशोयमनंतकः ॥४०॥ त्वयिसन्निहितेप्येवमहमासंनिराकृता ॥ किंपुनःप्रोषितेतातध्रुवंमरणमेवहि ॥४१॥ अत्यंतंनिगृहीता
स्मिभर्तुर्नित्यमसंमता ॥ परिवारेणकैकेय्याःसमावाप्यथवावरा ॥ ४२ ॥

ल्याणंप्रशस्तवस्त्राभरणादिजसौभाग्याधिक्यं सुखंवापतिसंभोगजं
तन्मयानदृष्टपूर्वं अपीतिलोकोक्तौ पुत्रेजातेतदुभयंउक्तकल्याणंपुत्रदर्शनजंसुखंचपश्येयमित्याशयाराममयाआस्थितंजीवनंस्थापितम् ॥ ३८ ॥ साहंअवराणांकनिष्ठानांसपत्नी
नांत्वद्बलादिदानींपरासतीहृदयच्छिदांहृदयविदारिकाणांतासाममनोज्ञानिवाक्यान्येवंजीर्णापिश्रोष्ये ॥ ३९ ॥ अतःसपत्नीधिक्कारवाक्यश्रवणजात्परंदुःखंस्त्रीणांनास्ति ममाय
मनंतकोऽपारःशोकोयादृशस्तादृशोवाचापिवक्तुमशक्यइतिशेषः ॥ ४० ॥ निराकृता सपत्न्येतिशेषः ध्रुवं प्राप्तमितिशेषः शोकग्रस्तत्वान्न्यूनपदतानदोषः ॥ ४१ ॥ निगृही
ताभर्तृकृतनिग्रहप्रकारमाह परिवारेणेति कैकेय्यादासीजनेनसमाअथवाऽवराततोंपिनिकृष्टाकृतास्मीतिशेषः प्यधरावरेतिपाठे वराश्रेष्ठापिअधरानिकृष्टाकृतास्मीत्यर्थः ॥ ४२ ॥

SGDF

ससर्वोपिइष्टःजनःकदाचिदागतंकैकेय्याःपुत्रमवलोक्यमांनाभिभाषते इदानीमप्येवमवस्थाममवर्ततेत्वयिगतेतुकिंवक्तव्यमितिभावः ॥ ४३ ॥ खरवादिनं लुगभावआर्षः खरवादिपरुषवदनशीलंतस्यावदनंकथंद्रष्टुंशक्ष्यामि दुर्गतात्वद्वियोगेनदुर्दशामापन्ना ॥ ४४ ॥ जातस्यउपनयनाख्यद्वितीयजन्मनेतिशेषः ऊनषोडशवर्षोमेरामोराजीवलोचन इतिविश्वामित्रमुद्दिश्यदशरथोक्त्याविवाहकालेपंचदशवर्षत्वोक्तेः तत्रद्वादशवर्षाणिराघवःसहसीतया रमयामासधर्मात्मानारायणइवश्रिया तस्मिन्कालेमहाराजःप्रीतोरामस्यसद्गुणैः ज्येष्ठंराज्येनसंयोक्तुमैच्छत्सर्वनृपाज्ञयेतिपाद्मोक्तेश्च उपनयनंचगर्भैकादशेएकादशेवाराजन्यमितिस्मृतेर्दशमेवर्षेइतिबोध्यं एवमुपनयनोत्तरंसप्तदशवर्षाणिअतीतानिजातस्यतव अतःपरंयौवराज्येनदुःखपरिक्षयंप्रकांक्षंत्यामयातद्विघातेतस्यावदनंकथंनुद्रष्टव्यमित्यनुकर्षः वस्तुतस्तुइग्यणःसंप्रसारणमितिसूत्रस्थभाष्योक्तरीत्याप्राविशापिंडीमित्यादौयथाप्रविशगृहंपिंडींभक्षयेतिवाक्यार्थेप्रविशेतिपिंडीमितिचवाक्यैकदेशस्यप्रयोगस्तथाद्विर्दशेतिवाक्यस्यार्थेवाक्यैकदेशप्रयोगोयं द्विरावृत्तादशाविंशतिःसप्तचेत्यर्थः अत्रतात्पर्यग्राहिका

योहिमांसेवतेकश्चिदपिवाप्यनुवर्तते ॥ कैकेय्याःपुत्रमन्वीक्ष्यसजनोनाभिभाषते ॥ ४३ ॥ नित्यक्रोधतयातस्याःकथंनुखरवादिनम् ॥ कैकेय्यावदनंद्रष्टुंपुत्रशक्ष्यामिदुर्गता ॥ ४४ ॥ सप्तदशचवर्षाणिजातस्यतवराघव ॥ अतीतानिप्रकांक्षंत्यामयादुःखपरिक्षयम् ॥ ॥ ४५ ॥ तदक्षयंमहद्दुःखंनोत्सहेसहितुंचिरात् ॥ विप्रकारंसपत्नीनामेवंजीर्णापिराघव ॥ ४६ ॥ अपश्यंतीतवमुखंपरिपूर्णशशिप्रभम्॥ कृपणावर्तयिष्यामिकथंकृपणजीविका ॥ ४७ ॥ उपवासैश्चयोगैश्चबहुभिश्चपरिश्रमैः ॥ दुःखसंवर्धितोमोघंत्वंहिदुर्गतयामया ॥ ४८ ॥ स्थिरंनुहृदयंमन्येममेदंयन्नदीर्यते ॥ प्रावृषीवमहानद्यास्पृष्टंकूलंनवांभसा ॥ ४९ ॥ ममैवनूनंमरणंनविद्यतेनचावकाशोऽस्तियमक्षयेमम ॥ यदंतकोऽद्यैवनमांजिहीर्षतिप्रसह्यसिंहोरुदतींमृगीमिव ॥ ५० ॥ स्थिरंहिनूनंहृदयंममायसंनभिद्यतेयद्भुविनोविदीर्यते ॥ अनेनदुःखेनचदेहमर्पितंध्रुवंह्यकालेमरणंनविद्यते ॥ ५१ ॥

विश्वामित्रंप्रतिदशरथोक्तिःपाद्मोक्तिश्च तादृशप्रयोगश्चकौसल्यायाःपुत्रवियोगदुःखार्ततयावाल्मीकेश्चवर्णनीयमयीभावेननदोषायेतिध्येयम् ॥ ४५ ॥ दुःखंत्वद्वियोगजं अक्षयंतवराज्यनाशात्क्षयसंभावनारहितमपि अपिच एवंजीर्णासपत्नीनांविप्रकारंसहितुंसोढुं नोत्सहे ॥ ४६ ॥ कृपणजीविकाशोच्यजीवना ॥ ४७ ॥ दुर्गतयाभाग्यहीनयामयाबहुपरिश्रमजनकैरुपवासैर्योगैर्देवताध्यानैर्दुःखंयथातथामोघंवार्धितोसि यदिविप्रवत्स्यसीतिशेषः त्वद्वर्धनजफलालाभादितिभावः ॥ ४८ ॥ नदीर्यतेत्वद्विप्रयोगश्रवणेपीतिशेषः ममैवेतिलौकिक्यतिवृद्धोक्तिजातिरियं मरणंनविद्यतएव नजिहीर्षत्येवेत्यन्वयः अवकाशःअवस्थितयेस्थलम् ॥ ५० ॥ आयसमयसानिर्मितं यत्यतोनभिद्यतेभुविपतित्वान्नोविदीर्यते भेदोद्विधाभवनंविदारणंअनेकच्छिद्ररेखावत्त्वं अनेनदुःखेनार्पितंव्याप्तंदेहंदेहोनभिद्यतइत्याद्यन्वयः अर्धर्चादिर्देहशब्दः ह्रियतोनभिद्यतेऽतोऽकालेमरणंनविद्यतइतिजानेइतिशेषः ॥ ५१ ॥

यद्व्रतादीन्यनर्थकानितदिदंमहद्दुःखम् ऊषरेउप्तमत्तएवनिष्फलंबीजमिव ॥५२॥ गुरुदुःखेनकर्शितःपीडितः परेतसंसदंयमसभाम् अहंगतास्याम् तत्तुनलभ्यतइतिशेषः ॥५३॥
अथापिमरणाभावेपित्वयाविनात्वत्सान्निधिंविनाकिंजीवितंकुत्सितंजीवितंवृथाव्यर्थमतोऽनुव्रजिष्यामि अभिकांक्षयावात्सल्येन ॥ ५४ ॥ भृशमसुखंदुःखममर्षिताअसहमानारा
मवियोगमूलंसपत्न्यादिकृतंमहद्व्यसनंदुःखंनिशाम्यपर्यालोच्यसत्यपाशबद्धंसुतमवेक्ष्ययथोक्तनिमित्तवतीकिन्नरीविललाप ॥ ५५ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामाय
णतिलकेवाल्मीकियेआदिकाव्येअयोध्याकांडेविंशःसर्गः ॥ २० ॥ ॥ छ ॥ ॥ तत्कालसदृशंरामावियोगहेतुककौसल्यादुःखप्रवृत्तिकालोचितम् ॥ १ ॥ आर्ये
कौसल्ये गच्छेदितियत्तन्ममापिनरोचतेस्त्रियाइत्याद्युत्तरान्वयि ॥ २ ॥ अतएवविपरीतःप्राप्तप्रकृतिवैपरीत्यः चोद्यमानःस्त्रिया क्रोधवशात्पुनरुक्तिर्नदोषाय किमिवनब्रूयादनुचि

इदंतुदुःखंयदनर्थकानिमेव्रतानिदानानिचसंयमाश्चहि ॥ तपश्चतप्तंयदपत्यकाम्ययासुनिष्फलंबीजमिवोप्तमूषरे ॥ ५२ ॥ यदिह्यकालेमर
णंयदृच्छयालभेतकश्चिद्गुरुदुःखकर्शितः ॥ गताहमद्यैवपरेतसंसदंविनात्वयाधेनुरिवात्मजेनवै ॥ ५३ ॥ अथापिकिंजीवितमद्यमेवृथात्वयावि
नाचंद्रनिभाननप्रभ ॥ अनुव्रजिष्यामिवनंत्वयैवगौःसुदुर्बलावत्समिवाभिकांक्षया ॥ ५४ ॥ भृशमसुखममर्षितायदाबहुविललापसमीक्ष्य
राघवम् ॥ व्यसनमुपनिशाम्यतामहत्सुतमिवबद्धमवेक्ष्यकिन्नरी ॥ ५५ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअयोध्याकां
डेविंशःसर्गः ॥ २० ॥ ॥ छ ॥ तथातुविलपंतींतांकौसल्यांराममातरम् ॥ उवाचलक्ष्मणोदीनस्तत्कालसदृशंवचः ॥१॥ नरोचतेममाप्ये
तदार्येयद्राघवोवनम् ॥ त्यक्त्काराज्यश्रियंगच्छेत्स्त्रियावाक्यवशंगतः ॥२॥ विपरीतश्चवृद्धश्चविषयैश्चप्रधर्षितः ॥नृपःकिमिवनब्रूयाच्चोद्यमा
नःसमन्मथः॥३॥नास्यापराधंपश्यामिनापिदोषंतथाविधम्॥येननिर्वास्यतेराष्ट्राद्वनवासायराघवः॥४॥नतंपश्याम्यहंलोकेपरोक्षमपियोनरः॥
स्वमित्रोपिनिरस्तोपियोऽस्यदोषमुदाहरेत् ॥५॥ देवकल्पमृजुंदांतंरिपूणामपिवत्सलम् ॥ अवेक्षमाणःकोधर्मंत्यजेत्पुत्रमकारणात् ॥ ६ ॥
तदिदंवचनंराज्ञःपुनर्बाल्यमुपेयुषः ॥ पुत्रःकोहृदयेकुर्याद्राजवृत्तमनुस्मरन् ॥ ७ ॥ यावदेवनजानातिकश्चिदर्थमिमंनरः ॥ तावदेवमयासा
र्धमात्मस्थंकुरुशासनम् ॥ ८ ॥ तज्ज्ञातमपिब्रूयात् अतस्तद्वचोनश्रद्धेयमिति एतेनराजाज्ञाभंगःकथंकार्यइतिशंकासमाहिता ॥ ३ ॥ ननुरामदोषप्रयुक्तंविवास
नंस्यात्तत्राह नास्येति रामस्येत्यर्थः अपराधंपितृविषयकंदोषमसमंजादेरिवप्रजावधादिपातकम् ॥ ४ ॥ सुतराममित्रोपिशत्रुरपि निरस्तोपिमहापातकादिवशंगत्वात्यक्तोपि प
रोक्षमपिरामस्यदोषंयोवदेत्तंनपश्यामि ॥ २ ॥ यदेवमतोदेवतुल्यंदांतंगुरुभिःशिक्षितम् एवमुक्तगुणंपुत्रंधर्ममवेक्षमाणःकस्त्यजेदित्यन्वयः रिपूणांकैकेय्यादीनांविषयेपिवत्सलं
स्निग्धम् ॥ ६ ॥ बाल्यंबालभावमविमृश्यकारित्वंकामपरवशत्वंवोपेयुषःप्राप्तस्य राजवृत्तंपूर्वराजाचरितम् ॥ ७ ॥ अतोयावदिममर्थंत्वत्प्रवासनरूपंकश्चिदपिनजानातिता
वत्ततःपूर्वमेवशासनंराज्यमभिषेकेणात्मस्थंआत्माधीनंकुरु शोभनमितिपाठेराज्यफलकमभिषेकम् ॥ ८ ॥

SGDF
Sri Gangeshwari Digital Foundation

कथमेवंशक्यंतत्राह मयेति अधिकंत्वदाज्ञोल्लंघनपूर्वमभिषेकविघ्नम् ॥ ९ ॥ विप्रियेतववविपक्षभावे ॥ १० ॥ पक्ष्योमातुलादिः योवान्यःकश्चिदस्यहितमिच्छति मृदुर्हीति
अतोमार्दवंनयुक्तम् मार्दवानुचितकालइतिभावः ॥ ११ ॥ ननुराज्ञाराज्यस्यभरतायदीयमानत्वादपरिहार्योयमर्थस्तत्राह प्रेतिकैकेय्याप्रोत्साहितस्तस्यांसंतुष्टोयदिपितानोस्मा
कंअमित्रभूतोजायतेतदाऽसौबंधनंप्राप्यतांअथवास्यवधएवक्रियताम् त्रेताद्वापरयोःसंधावयमवतारस्तदाचकिंचिदधिकपादेनाधर्मप्रवेशइतितदनुसारेणलक्ष्मणस्यैवमुक्तिःकैके
य्याश्चपरोपदेशेनैवंमतिश्छलेनवालिवधेप्रवृत्तिश्चभगवतइतिबोध्यम् ॥ १२ ॥ नन्वेवंदोषःस्यात्तत्राह गुरोरिति एवंचशास्त्रसंमतत्वान्नात्रदोषइतिभावः ॥ १३ ॥ ननुराज्ञो
बलवत्त्वाद्बंधनाद्यशक्यमतआह बलमिति उपस्थितंज्येष्ठत्वेनन्यायतस्तवैवप्राप्तमिदंराज्यम् एवंचबलहेत्वोरभावाद्बंधनादिशक्यमेवेतिभावः ॥१४॥ बलाभावमेवाह त्वयेत्यादि

मयापार्श्वेसधनुषातवगुप्तस्यराघव ॥ कःसमर्थोधिकंकर्तुंकृतांतस्येवतिष्ठतः ॥ ९ ॥ निर्मनुष्यामिमांसर्वामयोध्यांमनुजर्षभ ॥ करिष्यामि
शरैस्तीक्ष्णैर्यदिस्थास्यतिविप्रिये ॥१०॥ भरतस्याथपक्ष्योवायोवाऽस्यहितमिच्छति ॥ सर्वांस्तांश्चवधिष्यामिमृदुर्हिपरिभूयते ॥११॥ प्रो
त्साहितोऽयंकैकेय्यासंतुष्टोयदिनःपिता ॥ अमित्रभूतोनिःसंगंबध्यतांवध्यतामपि ॥१२॥ गुरोरप्यवलिप्तस्यकार्याकार्यमजानतः ॥ उत्पथं
प्रतिपन्नस्यकार्यंभवतिशासनम् ॥ १३ ॥ बलमेषकिमाश्रित्यहेतुंवापुरुषोत्तम ॥ दातुमिच्छतिकैकेय्यैउपस्थितमिदंतव ॥ १४ ॥ त्वयाचैव
मयाचैवकृत्वावैरमनुत्तमम् ॥ काऽस्यशक्तिःश्रियंदातुंभरतायारिशासन ॥१५॥ अनुरक्तोस्मिभावेनभ्रातरंदेवितत्त्वतः ॥ सत्येनधनुषाचैव
दत्तेनेष्टेनतेशपे ॥१६॥ दीप्तमग्निमरण्यंवायादिरामःप्रवेक्ष्यति ॥ प्रविष्टंतत्रमांदेवित्वंपूर्वमवधारय ॥ १७॥ हरामिवीर्याद्दुःखंतेतमःसूर्यइवो
दितः ॥ देवीपश्यतुमेवीर्यंराघवश्चैवपश्यतु ॥१८॥ हरिष्येपितरंवृद्धंकैकेय्यासक्तमानसम् ॥ कृपणंचस्थितंबाल्येवृद्धभावेनगर्हितम् ॥ १९॥
एतत्तुवचनंश्रुत्वालक्ष्मणस्यमहात्मनः ॥ उवाचरामंकौसल्यारुदतीशोकलालसा॥२०॥ भ्रातुस्तेवदतःपुत्रलक्ष्मणस्यश्रुतंत्वया ॥ यदत्रानं
तरंतत्त्वंकुरुष्वयदिरोचते ॥ २१ ॥ नचाधर्म्यंवचःश्रुत्वासपत्न्याममभाषितम् ॥ विहायशोकसंतप्तांगंतुमर्हसिमामितः ॥ २२ ॥ धर्मज्ञइतिध
र्मिष्ठधर्मंचरितुमिच्छसि ॥शुश्रूषमामिहस्थस्त्वंचरधर्ममनुत्तमम् ॥२३ ॥ ॥ १५ ॥ ननुतवाप्येवंवदतोनविश्वासोज्ञातित्वाविशेषादतआह अनुरक्तइति
भावआंतरोभिप्रायः ॥१६॥ संप्रत्येवानुरागनिर्णयइत्याह दीप्तमिति दीप्तमग्निम् क्रोधमित्यर्थः अरण्यंवापित्राज्ञया ॥१७॥ राघवश्चेतिचात्सर्वोजनश्च ॥१८॥ कैकेय्यासक्तमान
समतएवकृपणं वृद्धभावेनवृद्धत्वेनगर्हितंयथाभवतितथाबाल्येकामुकत्वेस्थितम् ॥ १९॥ २० ॥ अनंतरंयुक्तंकार्यंतत्त्वंकुरुष्वयदिरोचतेतर्हिलक्ष्मणवाक्यंकुरुष्वेतिशेषःअनेनकौ
सल्यायागूढंस्वानभिमतत्वंलक्ष्मणोक्तस्यसूचितम् ॥ २१ ॥ पुनःरामाभिप्रायनिर्णयायलक्ष्मणवाक्यमेवोपोद्बलयितुमेतद्राजवाक्यमपिन येनतवदोषःस्यात्किंतुमत्सपत्न्याइ
त्याहनचेति अधर्म्यंकनिष्ठस्यराज्यरूपं ममसपत्न्याभाषितंवचःश्रुत्वा मांविहायेतोवनंगंतुंनार्हसि ॥ २२ ॥ अथयदिसापत्नमातृवाक्योल्लंघनेप्यधर्मबुद्ध्यातत्राप्यादर

SGDF

स्तर्हिराज्यंपरित्यज्यैवेहतिष्ठेत्याह धर्मज्ञइति ॥ २३ ॥ शुश्रूषुःशुश्रूषांकुर्वन् पुत्रेतिरामसंबोधनं त्रिदिवंगतःमातृसेवयाप्राजापत्यपदंप्राप्तइतिभावः तथाहिततोपिगौरवेणाहंपूज्ये
त्यर्थःपितुर्दशगुणंमातागौरवेणातिरिच्यतइतिस्मृतेः नानुजानामि वनंगंतुमितिशेषःकिंचप्रतिषेधामीत्याह नगंतव्यमित्यादि॥२५॥अथवनगमनपर्यंततदाज्ञासत्त्वादत्रसर्वथास्थातु
मशक्यमितिचेत्तत्राप्याह त्वद्वियोगादितित्वद्वियोगात्परंजीवितादिनामेनकिंचित्कार्यं अतस्त्वयेत्यादि एवंचमामपिसहनयेतिभावः ॥२६ ॥ प्रायंअनशनदीक्षां चोहेतौ यतोजी
वितुंनशक्ष्यामि ॥ २७ ॥ ततःमातुर्मरणांतदुःखदानात् समुद्रोहिकस्मिंश्चित्कल्पेमातुर्दुःखजननरूपाधर्मात्पिप्पलादब्रह्मर्षिकृतांकृत्यांप्राप्यनरकवासतुल्यंदुःखंप्राप्तवानितिक्वचि
त्पुराणेप्रसिद्धमित्याहुः ॥२८॥ २९॥ तद्वचनस्यकर्तव्यत्वेपियुगपदनुष्ठानासंभवात्पितृवचसःप्रथमप्राप्तत्वेनप्राबल्यात्तदतिक्रमोशक्यइत्याह नास्तीति ॥३०॥ किंच पितुर्वाक्ये

शुश्रूषुर्जननींपुत्रस्वगृहेनियतोवसन्॥परेणतपसायुक्तःकाश्यपस्त्रिदिवंगतः ॥२४॥ यथैवराजापूज्यस्तेगौरवेणतथाह्यहम् ॥ त्वांसाहंनानु
जानामिनगंतव्यमितोवनम् ॥ २५ ॥ त्वद्वियोगान्नमेकार्यंजीवितेनसुखेनच ॥ त्वयासहममश्रेयस्तृणानामपिभक्षणम् ॥ २६ ॥ यदित्वंया
स्यसिवनंत्यक्त्वामांशोकलालसाम् ॥ अहंप्रायमिहासिष्येनचशक्ष्यामिजीवितुम् ॥२७॥ ततस्त्वंप्राप्स्यसेपुत्रनिरयंलोकविश्रुतम् ॥ ब्रह्म
हत्यामिवाधर्मात्समुद्रःसरितांपतिः ॥ २८ ॥ विलपंतींतथादीनांकौसल्यांजननींततः ॥ उवाचरामोधर्मात्मावचनंधर्मसंहितम् ॥ २९ ॥
नास्तिशक्तिःपितुर्वाक्यंसमतिक्रमितुंमम ॥ प्रसादयेत्वांशिरसागंतुमिच्छाम्यहंवनम् ॥३०॥ ऋषिणाचपितुर्वाक्यंकुर्वतावनचारिणा ॥ गौ
र्हताजानताधर्मंकंडुनाचविपश्चिता ॥३१॥ अस्माकंतुकुलेपूर्वंसगरस्याज्ञयापितुः ॥ खनद्भिःसागरैर्भूमिमवाप्तःसुमहान्वधः ॥३२॥ जामदग्न्ये
नरामेणरेणुकाजननीस्वयम् ॥ कृत्तापरशुनाऽरण्येपितुर्वचनकारणात् ॥३३॥ एतैरन्यैश्चबहुभिर्देविदेवसमैःकृतम् ॥ पितुर्वचनमक्लीबंकरि
ष्यामिपितुर्हितम् ॥ ३४ ॥ नखल्वेतन्मयैकेनक्रियतेपितृशासनम् ॥ एतैरपिकृतंदेवियेमयापरिकीर्तिताः ॥ ३५ ॥ नाहंधर्ममपूर्वंतेप्रतिकूलंप्रव
र्तये ॥ पूर्वैरयमभिप्रेतोगतोमार्गोऽनुगम्यते ॥ ३६ ॥ तदेतत्तुमयाकार्यंक्रियतेभुविनान्यथा ॥ पितुर्हिवचनंकुर्वन्नकाश्चिन्नामहीयते ॥ ३७ ॥

नगोमातृवधोपिपूर्वैर्महात्माभिःकृतोमयातुदुःखमात्रंमातुःसंपाद्यतइतिनकिंचिदेतदित्याह ऋषिणेति अधर्मंजानतापिऋषिणापिमंत्रद्रष्ट्रापिपितृवाक्यतोगौर्हता तस्मात्पितृवाक्या
करणेमहानधर्मइतिसूचितम् ॥३१॥ महान्वधःब्राह्मणसकाशाददातिर्निंद्योवधः अनेनप्राणत्यागेनापिपितृवाक्यंपालनीयमितिसूचितम् ॥ ३२ ॥ परशुनास्वयंस्वहस्तेनच्छिन्ना अर
ण्येतपोवने एवंपित्राज्ञयामातृवधोपियद्यधर्मोनतदादुःखमात्रंनतथेतिकिंवक्तव्यम् ॥ ३३ ॥ अक्लीबंकातर्यरहितं अतःपितुर्हितंकरिष्यामि ॥ ३४॥३५ ॥ तेप्रतिकूलमपूर्वंपूर्वाना
चरितंधर्मंनाहंप्रवर्तये उक्तस्यैवार्थस्यान्वयेनप्रतिपादनंपूर्वैरिति अयमभिप्रेतोधर्मजनकत्वेनेष्टःपितृवाक्यपालनरूपः पूर्वैरयंमार्गोगतःप्राप्तोमयापितेषामनुपश्चाद्गम्यते॥३६॥तस्मा
द्धेतोर्भुविभूलोककार्यंकर्तुंयोग्यमेवतत्एतत्पितृवाक्यंमयाक्रियतेनान्यथाऽकृत्यंनक्रियतइत्यर्थः नामप्रसिद्धंकाश्चिन्नहीयतेमातुःकिंचिद्दुःखोत्पादनेपि धर्मेणेतिशेषः ॥ ३७ ॥

SGDF Sri Gangadhar Digital Foundation

पुनः अनंतरम्॥३८॥३९॥ मममातुर्यन्महद्दुःखंतत्सत्यशमयोरभिप्रायंतद्विषयमदभिप्रायमज्ञात्वेत्यतस्तवेदृशंवाक्यंतत्त्वज्ञस्यानुचितमितिभावः॥४०॥तदेवाह धर्मइति धर्मःसर्वपुरुषार्थेषूत्तमःश्रेष्ठः प्रतिष्ठितंप्रशस्तंकारणं एतदुत्तमंपितुर्वचनंधर्मसंश्रितमपि वनेतपस्ययातपस्विरक्षणेनचधर्मलाभात् अतोऽवश्यंकर्तव्यंतद्वचइतिभावः अत्रोत्तममित्यस्यत्रैलोक्यसुखदत्वेनोत्तमामितिव्यंग्यम्॥४१॥पितृवाक्यकरणस्यप्रतिज्ञातत्वादपितदुल्लंघनमनुचितमित्याह संश्रुत्येति प्रतिज्ञाय वृथामोघम्॥४२॥इदंसपत्न्याःकैकेय्यावचनंनपितुस्तत्राह सोहमित्यादि ॥४३॥ अनार्यांमतिंपितरंबद्ध्वाहत्वावाराज्यंकर्तव्यमित्येवमधर्मविषयांमतिं मद्बुद्धिःपितृवाक्यकरणरूपा अनुगम्यतांअनुवर्त्यताम्॥४४॥४५॥शापितासिशपथंप्रापितासि

तामेवमुक्त्वाजननींलक्ष्मणंपुनरब्रवीत् ॥ वाक्यंवाक्यविदांश्रेष्ठःश्रेष्ठःसर्वधनुष्मताम् ॥ ३८ ॥ तवलक्ष्मणजानामिमयिस्नेहमनुत्तमम् ॥ विक्रमंचैवसत्त्वंचतेजश्चसुदुरासदम् ॥ ३९ ॥ मममातुर्महद्दुःखमतुलंशुभलक्षण ॥ अभिप्रायंनविज्ञायसत्यस्यचशमस्यच ॥ ४० ॥ धर्मोहिपरमोलोकेधर्मेसत्यंप्रतिष्ठितम् ॥ धर्मसंश्रितमप्येतत्पितुर्वचनमुत्तमम् ॥४१॥ संश्रुत्यचपितुर्वाक्यंमातुर्वाब्राह्मणस्यवा ॥नकर्तव्यंवृथावीरधर्ममाश्रित्यतिष्ठता॥४२॥सोहंनशक्ष्यामिपुनर्नियोगमतिवर्तितुम् ॥ पितुर्हिवचनाद्वीरकैकेय्याहंप्रचोदितः॥४३॥तदेतांविसृजानार्यांक्षत्रधर्माश्रितांमतिम्॥धर्ममाश्रयमातैक्ष्ण्यंमद्बुद्धिरनुगम्यताम्॥४४॥तमेवमुक्त्वासौहार्दाद्भ्रातरंलक्ष्मणाग्रजः ॥उवाचभूयःकौसल्यांप्रांजलिःशिरसानतः॥४५॥ अनुमन्यस्वमांदेविगमिष्यंतमितोवनम्॥शापितासिममप्राणैःकुरुस्वस्त्ययनानिमे॥४६॥तीर्णप्रतिज्ञश्चवनात्पुनरेष्याम्यहंपुरीम्॥ ययातिरिवराजर्षिःपुराहित्वापुनर्दिवम्॥४७॥शोकःसंधार्यतांमातर्हृदयेसाधुमाशुचः॥वनवासादिहैष्यामिपुनःकृत्वापितुर्वचः ॥४८॥त्वयामयाचवैदेह्यालक्ष्मणेनसुमित्रया॥पितुर्नियोगेस्थातव्यमेषधर्मःसनातनः॥४९॥अंबसंभृत्यसंभारान्दुःखंहृदिनिगृह्यच॥वनवासकृताबुद्धिर्ममधर्म्यानुवर्त्यताम्॥५०॥एतद्वचस्तस्यनिशम्यमातासुधर्म्यमव्यग्रमविक्लवंच॥मृतेवसंज्ञांप्रतिलभ्यदेवीसमीक्ष्यरामंपुनरित्युवाच ॥५१॥ यथैवतेपुत्रपितातथाहंगुरुःस्वधर्मेणसुहृत्तयाच॥नत्वानुजानामिनमांविहायसुदुःखितामर्हसिपुत्रगंतुम् ॥५२॥किंजीवितेनेहविनात्वयामेलोकेनवाकिंस्वधयाऽमृतेन ॥ श्रेयोमुहूर्तंतवसन्निधानंममैवकृत्स्नादपिजीवलोकात् ॥५३ ॥

गमननिरोधंमाकुर्वितिशेषः ॥४६ ॥ दिवंहित्वाभूमौपतितःपुनर्दिवंयथागतस्तथेत्यर्थः ॥ ॥ ४७ ॥ पुनरेष्यामीत्यन्वयः ॥ ४८ ॥ पितुःराज्ञोदशरथस्य ॥ ४९ ॥ संभारानभिषेकसंभारान् निगृह्यनिवार्य अनुवर्त्यतांत्वयाऽनुमन्यतामित्यर्थः ॥ ५० ॥ सुधर्म्यंधर्मयुक्तं अव्यग्रंधैर्ययुक्तं अविक्लवंअकातरं मृतेवमूर्छितेतियावत् ॥ ५१ ॥ स्वधर्मेणपालनादिरूपमातृधर्मेण सुहृत्तयापितुरिवस्नेहवत्तया॥५२॥लोकेनइतरबंधुजनेन स्वधयापितृपूजनेन इदमुपलक्षणंदेवपूजादेरपि अमृतेनअमृतत्वसाधनेनतत्त्वज्ञानेनापिकिं कृत्स्नादपिजीवलोकात्कृत्स्नलोकसान्निध्यात्मुहूर्तमपितवसान्निधानमेवश्रेयः ॥ ५३ ॥

SGDF

नैरैरुल्काभिरलातैरपोह्यमानस्तुद्यमानोनिशिध्वांतमभिप्रविष्टोगजइवभूयःप्रजज्वाल किमिदंयन्मामधर्मेप्रवर्तयितुंविलपतीतिक्रोधः ॥५४॥ तत्ररामस्यधर्मेनिष्ठांवाल्मीकिःश्लाघते यथासएवेति तत्रतथाविधघोरदशायां अनन्वयालंकारोत्र ॥५५॥ममाभिप्रायंधर्मैकनिष्ठत्वरूपं अभ्यर्दयसिपीडयासि अभ्यर्थयसीतिपाठेप्रेरयसीत्यर्थःसर्वथांतर्भावितण्यर्थता एवंसुतरांदुःखंमामाकुर्वित्यर्थः॥५६॥धर्मफलोदयेषुपूर्वकृतधर्मफलोत्पत्तिकालेषुयेधर्मार्थकामास्त्रयोपिलोकेसमीक्षिताःदृष्टाःमन्वादिभिर्धर्मफलत्वेनयेत्रयोपिदृष्टास्तेसर्वेतत्रधर्मेसतिअवश्यं भवेयुरितिमेमतिः ननुतत्रमेकश्चित्संदेहइतिभावः एकतोऽनेककार्यलाभेदृष्टांतमाह भार्येवेति वश्याअनुकूलाअतिथिपूजादिधर्मसाधनं अभिमताऽभिप्रियाकामसाधनं सपुत्रापरमलोकगमनरूपार्थसाधनंचभवतितद्वत् तस्माद्धर्मएवमुख्यइतिसएवरक्ष्यइतिभावः ॥ ५७॥ अमुमेवार्थंभंग्यंतरेणद्रढयति यस्मिन्निति यस्मिन्कर्मणिसर्वेधर्मादयोऽसन्निविष्टा

नरैरिवोल्काभिरपोह्यमानोमहागजोध्वांतमभिप्रविष्टः॥ भूयःप्रजज्वालविलापमेवंनिशम्यरामःकरुणंजनन्याः॥५४॥समातरंचैवविसंज्ञकल्पामार्तंचसौमित्रिमभिप्रतप्तम् ॥ धर्मेस्थितोधर्म्यमुवाचवाक्यंयथासएवार्हतितत्रवक्तुम् ॥५५॥ अहंहितेलक्ष्मणनित्यमेवजानामिभक्तिंचपराक्रमंच ॥ ममत्वभिप्रायमसंनिरीक्ष्यमात्रासहाभ्यर्दसिमासुदुःखम् ॥ ५६ ॥ धर्मार्थकामाःखलुजीवलोकेसमीक्षिताधर्मफलोदयेषु ॥ येतत्रसर्वेस्युरसंशयंमेभार्येववश्याभिमतासपुत्रा ॥ ५७॥यस्मिंस्तुसर्वेस्युरसन्निविष्टाधर्मोयतःस्यात्तदुपक्रमेत ॥ द्वेष्योभवत्यर्थपरोहिलोकेकामात्मताखल्वतिनप्रशस्ता ॥ ५८ ॥ गुरुश्चराजाचपिताचवृद्धःक्रोधात्प्रहर्षादथवापिकामात् ॥ यद्व्यादिशेत्कार्यमवेक्ष्यधर्मंकस्तंनकुर्यादनृशंसवृत्तिः ॥ ॥ ५९ ॥ नतेनशक्नोमिपितुःप्रतिज्ञामिमांनकर्तुंसकलांयथावत् ॥ सह्यावयोस्तातगुरुर्नियोगेदेव्याश्चभर्तासगतिश्चधर्मः ॥ ६० ॥ तस्मिन्पुनर्जीवतिधर्मराजेविशेषतःस्वेपथिवर्तमाने ॥ देवीमयासार्धमितोऽभिगच्छेत्कथंस्विदन्याविधवेवनारी ॥ ६१ ॥ सामानुमन्यस्ववनंव्रजंतंकुरुष्वनःस्वस्त्ययनानिदेवि ॥यथासमाप्तेपुनराव्रजेयंयथाहिसत्येनपुनर्ययातिः॥६२॥यशोह्यहंकेवलराज्यकारणान्नपृष्ठतःकर्तुमलंमहोदयम्॥अदीर्घकालेनतुदेविजीवितेवृणेऽवरामद्यमहीमधर्मतः ॥६३॥

असंबद्धास्तन्नोपक्रमेतनारभेतैवेतिशेषः एकैकफलकानेककर्मसंभवेपियतोधर्मःस्यात्तदुपक्रमेततदेव कुर्यान्नापरं कुतस्तत्राह द्वेष्यइति अर्थपरःधर्मविरुद्धकेवलार्थपरः कामात्मताधर्मविरुद्धकामपरता नप्रशस्तागर्हिताराज्ञइव ॥५८॥ यदेवमतोगुरुश्चेत्यादि गुरुरुपनेताधनुर्वेदाद्युपदेष्टाचसयत्कार्यंव्यादिशेत्तद्धर्ममवेक्ष्यपितृवचनकरणंधर्मइतिज्ञात्वाकोनकुर्यात् ॥५९॥ इमांसकलांसंपूर्णांनकर्तुंनशक्नोमि नियोगेप्रभुरितिशेषः मातुःस्वेनसहगमननिषेधायाह देव्याश्चेति भर्तृत्वात्सएवास्यागतिर्नतुपुत्रः सगतिःसधर्मइतिपाठेतेनसगतिःसमानगतिरेषा सःतच्छब्दस्यबुद्धिस्थपरामर्शकत्वात्तेनसहवासएवास्याधर्मःनतुमयासहवासइत्यर्थः ॥६०॥तदेवाह तस्मिन्निति स्वेपथिइष्टपुत्रंपरित्यज्यापिसत्यंरक्षणीयामित्येवंरूपेसत्यमार्गे अन्येत्यस्याविवरणंविधवेति ॥ ६१ ॥ मामामित्यर्थः पुनर्ययातिःस्वर्गमापेतिशेषः ॥ ॥ ६२ ॥ केवलराज्यकारणात्धर्महीनराज्यहेतोः महोदयंमहाफलम् यशःप्राप्तमपिराज्यंत्यक्त्वापितृवाक्यपालनंकृतवानित्येवंयशःपृष्ठतःकर्तुंनालम् जीवितेमनुष्यजीवनेऽदी

SGDF

र्घकालेऽल्पकालस्तयानिश्चितेसति तदर्थमवरांअवरप्रयोजनिकांमहीमधर्मतःपरमपुरुषार्थत्यागेननतुवृणेइतिसंबंधः ॥६३॥पराक्रमातूधैर्यात् दर्शनंस्वसंमतंधर्मरहस्यंअनुशास्यउप
दिश्यतांजननींप्रदक्षिणंकृत्वाह्वदिचकार गंतुंमनश्चकारेत्यर्थः ॥ ६३ ॥ ॥ इतिश्रीरा॰श्रीरा॰रा॰वा॰आ॰अ॰एकविंशःसर्गः ॥ २१ ॥ ॥ अथरामःसौमित्रेःकैकेयीविषयं
रोषंशमयतीत्याह अथेति व्यथयारामस्यराज्यहानिजन्यया साविशेषंरामेष्टजनांतरापेक्षयेतिशेषः अमर्षितंप्राप्तासहनं विस्फारणंविस्तारः ॥१॥आसाद्यअभिमुखीकृत्यधैर्येणसत्त्वंचि
त्तंअविकारितयाधारयन्प्रकटयन् ॥२ ॥ किमुवाचेत्यत्राह निगृह्येति रोषंपित्रादिवधहेतुम् अवमानंवनप्रवासनरूपंनिरस्य शत्रुकृतत्वाभावात् उत्तमंहर्षंसत्यपालनेनापितुःपुण्य
लोकसिद्धिजंहर्षम् ॥ ३ ॥ तादृशहर्षसिद्ध्यर्थमेवहेलक्ष्मणअभिषेकप्रयोजनकंनिवर्तय कार्यंवनगमनोपयुक्तम् ॥ ४ ॥ तदेवाह सौमित्रेइति संभारसंपादनाययःसंभ्रमस्त्वरासा

प्रसादयन्नरवृषभःसमातरंपराक्रमाज्जिगमिषुरेवदंडकान् ॥ अथानुजंभृशमनुशास्यदर्शनंचकारतांहृदिजननींप्रदक्षिणम् ॥ ६४ ॥ ॥ इ
त्यार्षेश्रीम॰वा॰आ॰अ॰एकविंशःसर्गः ॥ २१ ॥ ॥ ७॥ ॥ अथतंव्यथयादीनंसविशेषममर्षितम् ॥ सरोषमिवनागेंद्रंरोषविस्फारि
तेक्षणम् ॥ १ ॥ आसाद्यरामःसौमित्रिंसुहृदंभ्रातरंप्रियम् ॥ उवाचेदंसधैर्येणधारयन्सत्त्वमात्मवान् ॥ २ ॥ निगृह्यरोषंशोकंचधैर्यमाक्रम्य
केवलम् ॥ अवमानंनिरस्यैनंगृहीत्वाहर्षमुत्तमम् ॥३ ॥ उपक्लृप्तंयदेतन्मेअभिषेकार्थमुत्तमम् ॥ सर्वंनिवर्तयक्षिप्रंकुरुकार्यंनिरव्ययम्॥४॥
सौमित्रेयोऽभिषेकार्थेममसंभारसंभ्रमः ॥ अभिषेकनिवृत्त्यर्थेसोऽस्तुसंभारसंभ्रमः ॥ ५ ॥ यस्यामदभिषेकार्थेमानसंपरितप्यति ॥ माता
नःसायथानस्यात्सविशंकातथाकुरु ॥ ६ ॥ तस्याःशंकामयंदुःखंमुहूर्तमपिनोत्सहे ॥ मनसिप्रतिसंजातंसौमित्रेऽहमुपेक्षितुम् ॥७ ॥ न
बुद्धिपूर्वंनाबुद्धंस्मरामीहकदाचन ॥ मातॄणांवापितुर्वाहंकृतमल्पंचविप्रियम् ॥ ३८ ॥ सत्यःसत्याभिसंधश्चनित्यंसत्यपराक्रमः ॥ परलोक
भयाद्भीतोनिर्भयोस्तुपितामम ॥ ९ ॥ तस्यापिहिभवेदस्मिन्कर्मण्यप्रतिसंहृते ॥ सत्यंनेतिमनस्तापस्तस्यतापस्तपेच्चमाम् ॥ १० ॥

भिषेकनिवृत्त्यर्थेस्तु वनगमनपरिकरसंपादनायास्त्वितियावत्॥५॥ किंच यस्यामदभिषेकार्थेमदभिषेकानिवृत्तौ अर्थशब्दोनिवृतिवचनइह अर्थोभिधेयरैवस्तुप्रयोजननिवृतिष्वि
त्यमरः सविशंकाकथमयंवनेस्थास्यतीतिशंकयासदुःखा तथाकुरु अल्पेनैवकालेनरामंद्रष्टासिपित्राज्ञाभंगश्चातिनिंद्यइत्यादिवाक्यैरितिशेषः यद्वा यस्याःकैकेय्याःनोमाताकै
केयीसशंकाअयंवनंनगमिष्यतीतिशंकासाहिता ॥६ ॥ कुतएवंतत्राह तस्याइति तस्यामनसिप्रतिसंजातंशंकामयंदुःखंमुहूर्तमपिउपेक्षितंनोत्सहे उदीक्षितुमितिपाठेद्रष्टुमित्यर्थः
॥ ७ ॥ तदेवोपपादयति नबुद्धीति अबुद्धंआज्ञानपूर्वंवा अल्पंचअल्पमपि विप्रियंविप्रियकरंकदाचनकदापिकृतंनस्मरामीत्यन्वयः समारब्धमितिपाठेनारब्धवानस्मीत्यर्थः
॥ ८ ॥ सत्यःसत्यवचनस्वभावः सत्याभिसंधःसत्यप्रतिज्ञःपरलोकभयात्परलोकभयहेतोरसत्याद्भीतःपितानिर्भयोस्तु मयातत्कृतसत्यपरिपालनात् ॥ ९ ॥ अस्मिन्कर्मणिअ
भिषेकविषयेकर्माणि अप्रतिसंहृतेअनिवर्तितेममवचःसत्यंनवृत्तमितिमनस्तापोभवेत् तस्यचमनस्तापोमामपितपेत्पितृहितमकुर्वतोममजन्मव्यर्थमितिपीडयेत् ॥ १० ॥

SGDF

यतएवमतोभिषेकेति संहृत्यत्यक्त्वा अन्वगेवशीघ्रमेव इतःपुरःअस्मान्नगरात् ॥११॥ नृपात्मजाकैकेयी अव्यग्रंअव्याकुलम् ॥१२॥ गतेगतेएव ॥१३॥ कैकेय्याअत्रनापराधः
अन्यप्रेरितत्वात्तर्हिसएवदंड्यस्तत्राह बुद्धिरिति येनेश्वरेणविधात्रेयंबुद्धिःकैकेय्याःप्रणीतामंथराद्वारादत्तामनश्चतद्बुद्धिविषयेर्थेसुसमाहितंस्थिरीकृतंतंसंक्लेष्टुंमत्कृतमन्यथाजातमिति
क्लेशयितुंनार्हामि तस्यमदधिकारित्वान्मद्रूपत्वाद्वेतिगूढआशयः मत्संकल्पकृतमेवतदितिगूढंव्यंग्यम् अशक्यत्वादित्यापाततोर्थः अतोवनंप्रव्रजिष्यामि चिरंविलंबोमामास्त्वित्यर्थः
॥१४॥ तत्प्रेरयितारमाह कृतांतइत्यादि मद्विवासनेमद्विवासनप्रेरणायांएवमभिषेकनिवर्तनप्रेरणायांकृतांतोदैवमेवेंद्रादीनांदुःखनिवर्तकादृष्टमेवेतिगूढम् मत्प्रजानांमत्कृतपरिपाल
नलाभाभावजनकमदृष्टमितिस्फुटम् द्रष्टव्यःकारणत्वेनद्रष्टव्यः यत्तुरामस्यप्राकृतदुरदृष्टंदैवमितितन्न भगवतस्तस्याभावात् ॥१५॥ तदुपपादयति कैकेय्याइति प्रतिपत्तिरध्यवसा
यःयदिकृतांतविहितस्तत्प्रेरितोऽयंभावोभिप्रायोनभवेत् ॥१६॥ ईदृशस्यकैकेय्याभावस्यदैवकारणकत्वसिद्धयेतस्याःसहजभावमाह जानासीत्यादि अंतरंवैषम्यम् भूतपूर्वंतस्या

अभिषेकविधानंतुतस्मात्संहृत्यलक्ष्मण ॥ अन्वगेवाहमिच्छामिवनंगंतुमितःपुरः ॥११॥ममप्रव्राजनादद्यकृतकृत्यानृपात्मजा॥ सुतंभरतम
व्यग्रमभिषेकयतांततः ॥१२॥ मयिचीराजिनधरेजटामंडलधारिणि ॥गतेऽरण्यंचकैकेय्याभविष्यतिमनःसुखम्॥१३॥बुद्धिःप्रणीतायेनेयंमन
श्चानुसमाहितम्॥तंनुनार्हामिसंक्लेष्टुंप्रव्रजिष्यामिमाचिरम् ॥१४॥ कृतांतएवसौमित्रेद्रष्टव्योमत्प्रवासने ॥ राज्यस्यचवितीर्णस्यपुनरेवनिव
र्तने॥१५॥ कैकेय्याःप्रतिपत्तिर्हिकथंस्यान्ममवेदने॥यदितस्यानभावोयंकृतांतविहितोभवेत्॥१६॥जानासिहियथासौम्यनमातृषुममांतरम्॥
भूतपूर्वंविशेषोवातस्यामयिसुतेपिवा॥१७॥ सोभिषेकनिवृत्त्यर्थैःप्रवासार्थैश्चदुर्वचैः ॥उग्रैर्वाक्यैरहंतस्यानान्यद्दैवात्समर्थये ॥१८॥ कथंप्रकृ
तिसंपन्नाराजपुत्रीतथागुणा ॥ ब्रूयात्साप्राकृतेवस्त्रीमत्पीड्यंभर्तृसन्निधौ ॥१९॥यदचिंत्यंतुतद्दैवंभूतेष्वपिनहन्यते ॥ व्यक्तंमयिचतस्यांचप
तितोहिविपर्ययः॥२०॥कश्चदैवेनसौमित्रेयोद्धुमुत्सहतेपुमान् ॥यस्यनुग्रहणंकिंचित्कर्मणोन्यन्नदृश्यते ॥२१॥सुखदुःखेभयक्रोधौलाभालाभौ
भवाभवौ॥यस्यकिंचित्तथाभूतंननुदैवस्यकर्मतत्॥२२॥ वामयिसुतेभरतेपिवानविशेषोभूतपूर्वस्तस्माद्दैवकृतमेववैषम्यमितिभावः॥१७॥तस्मात्सइति सोहंरामःदुर्व
चैःसामान्येनापिनवक्तुंशक्यैःकिंपुनर्वाच्यंदशरथपत्न्याकेकयकन्यया तादृशैर्वाक्यैराज्ञःकैकेय्याप्रेरणेदैवादन्यत्कारणंसोहंरामोनसमर्थयइत्यन्वयः।१८।तदेवद्रढयतिकथमिति प्र
कृतिसंपन्नासत्त्वप्रकृतियुक्ता तथागुणाप्रागनुभूततादृक्कल्याणगुणा तत्रापिभर्तृसन्निधौमत्पीड्यंमत्पीडाजनकंतदेव मदघमितिपाठेप्ययमेवार्थःवाक्यंब्रूयात् यदिनदैवप्रेरितेतिभावः
।१९।ननुतद्दैवंक्वास्तिकीदृक्चेत्यतआह यदिति देशकालवृत्तितयायदचिंत्यंईदृग्विधमितिचिंतयितुमशक्यंतद्दैवंयद्भूतेषुभूताधिष्ठातृषुब्रह्मादिष्वपिनहन्यतेनप्रतिहतंभवति हिअतस्त
त्कृतएवतस्यांमायिचविपर्ययःपूर्वस्थितवात्सल्यापगमरूपःहस्तगतराज्यभ्रंशरूपश्चपातितः॥२०॥ननुशौर्येणदैवंहनिष्यामीतिचेत्तत्राह कश्चेति यस्यदैवस्यग्रहणंज्ञानंज्ञानजनकंकर्म
णःफलादन्यन्नदृश्यतेएवंचनित्यकार्यानुमेयतयाप्रागज्ञातत्वात्योद्धुमशक्यंजातेतुफलेविफलंयुद्धंफलेनतस्यनाशाच्चेतिभावः।२१।सर्वतोदैवमेवप्रबलंपौरुषंतुकाकतालीयमित्याह

सुखेत्यादि भवाभवौबंधमोक्षौ एषांमध्येयस्ययत्तथाभूतंअचिंत्यकारणकंकिंचित्कार्यंतत्ननुनिश्चयेनदैवस्यकर्मफलम् ॥ २२ ॥ दैवप्राबल्यमेवद्रढयति ऋषयइति विश्वामित्रादयः मन्युःक्रोधःबहुवचनंव्यक्तिबहुत्वात् तैर्भ्रश्यंतेअभिभूयंते ॥ २३ ॥ पुनरपिस्ववनवासस्यदैवजत्वंद्रढयितुंदैवकार्यलक्षणमाह असंकल्पितमिति आरंभैर्यत्नैःआरब्धमुपक्रांतंकार्यंनिवर्त्यंयदसंकल्पितमेवाचिंतितमेवाकस्मात्दृष्टहेतुंविनाप्रवर्ततेतद्दैवस्यकर्मननु ॥ २४ ॥ उपसंहरति एतयेति तत्त्वयायथार्थयाबुद्ध्याबुद्धियोगेनआत्मनाअंतःकरणस्थेनात्मानमंतःकरणंसंस्तभ्ययदितिष्ठसीतिशेषःतदामेभिषेकेव्याहतेपितवपरितापोनाविद्यतेनभवति ॥ २५॥ अथतत्कालकर्तव्यंनियुंक्ते तस्मादिति उपदिष्टबुद्धियोगबलादित्यर्थःअपरितापःपरितापहीनःसंस्त्वमपिमामनुविधायमामनुसृत्याभिषेचनिकींतत्प्रयोजनिकांक्रियामलंकारंप्रतिसंहारयनिवर्तय अनेनगूढंलक्ष्मणस्यापिवनगमनंसूचितम्॥ २६॥तापस्येतद्रूपव्रतस्यसंकल्पेव्रतस्नानंव्रतसंकल्पायापेक्षितंस्नानंव्रतस्नानंतदेभिर्भविष्यतीतियोजना॥ २७॥तापस्यव्रतस्नानेप्येभिःक्रियमाणेराज्यालिप्सयास्नानंकृतवानितिकैकेय्याःशंकामा

ऋषयोप्युग्रतपसोदैवेनाभिप्रचोदिताः ॥ उत्सृज्यनियमांस्तीव्रान्भ्रश्यंतेकाममन्युभिः ॥२३॥ असंकल्पितमेवेहयदकस्मात्प्रवर्तते ॥ निवर्त्यारब्धमारंभैर्ननुदैवस्यकर्मतत् ॥२४॥ एतयातत्त्वयाबुद्ध्यासंस्तभ्यात्मानमात्मना ॥ व्याहतेप्यभिषेकेमेपरितापोनविद्यते ॥ २५ ॥ तस्मादपरितापःसंस्त्वमप्यनुविधायमाम् ॥ प्रतिसंहारयक्षिप्रमाभिषेचनिकींक्रियाम् ॥२६॥ एभिरेवघटैःसर्वैरभिषेचनसंभृतैः ॥ ममलक्ष्मणतापस्येव्रतस्नानंभविष्यति ॥२७॥ अथवाकिंममैतेनराज्यद्रव्यमयेनतु ॥ उद्धृतंमेस्वयंतोयंव्रतादेशंकरिष्यति ॥२८॥ माचलक्ष्मणसंतापंकार्षीर्लक्ष्म्याविपर्यये ॥ राज्यंवावनवासेवावनवासोमहोदयः ॥२९॥ नलक्ष्मणास्मिन्ममराज्यविघ्नेमातायवीयस्यभिशंकितव्या ॥ दैवाभिपन्नानपिताकथंचिज्जानासिदैवंहितथाप्रभावम् ॥ ३० ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआ०अ०द्वाविंशःसर्गः ॥ २२ ॥ ॥ ७ ॥ इतिब्रुवतिरामेतुलक्ष्मणोऽवाक्शिराइव ॥ ध्यात्वामध्यंजगामाशुसहसादैन्यहर्षयोः ॥ १ ॥ तथातुबद्ध्वाभ्रुकुटींभ्रुवोर्मध्येनरर्षभः ॥ निशश्वासमहासर्पोबिलस्थइवरोषितः ॥ २ ॥

भूदितितन्निषेधति अथवेति राज्यद्रव्यमयेनराज्याभिषेकसाधनमंगलद्रव्यप्रचुरेण स्वयंस्वहस्तेनोद्धृतंतोयंमेव्रतादेशंव्रतसंकल्पाधिकारम्॥ २८॥राज्यवनवासयोर्वनवासोमहोदयःमहाफलःप्रजानांकृत्याकृत्यचिंताव्याक्षेपराहित्येनसततंतपःप्रवृत्त्यापितृवाक्यपरिपालनेनचेतिभावः ॥२९॥ उपदेशस्यपरमप्रयोजनमाह नेति नमाताभिशंकितव्यानपिताभिशंकितव्योयतोदैवाभिपन्नाःदैवग्रस्ताःएवमभिशंकंतइतिशेषः यद्वा दैवाभिपन्नत्वंमातापित्रोर्विशेषणम् त्वंचदैवंतथाप्रभावमितिजानासिअतोनातिशंकनीया ॥ ३० ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअयोध्याकांडेद्वाविंशःसर्गः ॥ २२ ॥ ७ ॥ ॥ दुःखहर्षयोर्मध्यंजगाम रामस्यधर्मेधैर्यंदृष्ट्वाहर्षःतस्यराज्यभ्रंशात्दुःखमित्येषामध्यगतिःलक्ष्मणस्यशेषावतारत्वेनतमोगुणप्रधानता ज्येष्ठस्यविवेकवाक्यश्रवणेनसत्त्वोदयश्चेतिभावःअधःशिरस्त्वेनोक्तार्थस्यार्धांगीकारध्वननम् इवेनतमसःस्वाभाविकत्वात्तस्यस्थिरताध्वन्यते ॥ १ ॥ तामेवदर्शयति तथात्विति तथाभयंकरामित्यर्थःबिलमत्रपरबिलम् ॥ २ ॥

SGDF

दुष्प्रतिवीक्ष्यंसंमुखतयाद्रष्टुमशक्यम् सादृश्यंदुर्दर्शत्वेन ॥ ३॥ अग्रहस्तंहस्ताग्रम् रामेणक्षमापनायगृहीतामित्यर्थः तिर्यगित्यादि क्रोधातिशयेनविविधंशिरोधूननंकृत्वेत्यर्थः चादध इत्यपि ॥४ ॥अग्राक्ष्णाकटाक्षेण तिर्यग्वक्रंभ्रातरमीक्षमाणः धर्मदोषोधर्मविरोधस्तत्प्रसंगेनतत्परिहारशेषतया पितृवचनमकुर्वन् कथमस्मान् धर्मेणपालयिष्यतीतियालोकस्यातिशंकातदभावसंपादनहेतुनामयापिपितृवचसोऽकरणेऽन्योपिपितृवचोनकरिष्यतीतिलोकनाशशंकाहेतुनाचयस्यतेसुमहान् अयंवनगमनंप्रतिसंभ्रमोजातः सोऽस्थानेऽयुक्तोभ्रांतिमूल एव भ्रांतिमूलत्वमेवाह कथंहीति अशौंडीरंअसमर्थंदैवमितिकिंचिद्वस्तुप्रबलमिति एवंजातीयकंयथाहियथैवत्वंवदसि एतत् एतज्जातीयंत्वद्विधःशौंडीरःदैवनिराकरणेपिसमर्थःक्षत्रियर्षभोयद्यसंभ्रांतःस्यात् कथमेतद्वक्तुमर्हतिनकथमपि अतःकृपणंअसमर्थैकपरिग्राह्यतयाशोच्यं अशक्तंपौरुषसन्निधौकार्यासमर्थंदैवपदार्थंप्राकृतवत् किमभिशंससिअभिष्टौषि ॥ ५॥ ॥६॥ ७॥ एवंदैवावलंबनंप्रतिक्षिप्यधर्मदोषप्रसंगंपरिहरति पापयोरिति पापात्मनोस्तयोःकैकेयीदशरथयोर्विषयेतेकथंनामशंकापापात्मत्वशंकानविद्यतेनजायते ननुधर्मव्यवहारव

तस्यदुष्प्रतिवीक्ष्यंतद्भ्रुकुटीसहितंतदा॥बभौक्रुद्धस्यसिंहस्यमुखस्यसदृशंमुखम् ॥३॥अग्रहस्तंविधुन्वंस्तुहस्तीहस्तमिवात्मनः॥तिर्यगूर्ध्वंशरीरेचपातयित्वाशिरोधराम् ॥४॥ अग्राक्ष्णावीक्षमाणस्तुतिर्यक्भ्रातरमब्रवीत् ॥अस्थानेसंभ्रमोयस्यजातोवैसुमहानयम् ॥५॥ धर्मदोषप्रसंगेनलोकस्यानतिशंकया ॥ कथंह्येतदसंभ्रांतस्त्वद्विधोवक्तुमर्हति ॥६॥ यथाह्येवमशौंडीरंशौंडीरःक्षत्रियर्षभः ॥ किंनामकृपणंदैवमशक्तमभिशंससि ॥७॥ पापयोस्तेकथंनामतयोःशंकानविद्यते ॥ संतिधर्मोपधासक्ताधर्मात्मन् किंनबुध्यसे ॥८॥ तयोःसुचरितंस्वार्थंशाठ्यात्परिजिहीर्षतोः ॥ यदिनैवंव्यवसितंस्याद्धिप्रागेवराघव ॥९॥ तयोःप्रागेवदत्तश्चस्याद्वरःप्रकृतश्चसः ॥१०॥ लोकविद्विष्टमारब्धंत्वदन्यस्याभिषेचनम् ॥ नोत्सहेसहितुंवीरतत्रमेक्षंतुमर्हसि ॥ ११ ॥ येनैवमागताद्वैधंतवबुद्धिर्महामते ॥ सोपिधर्मोममद्वेष्योयत्प्रसंगाद्विमुह्यसि ॥ १२ ॥

तोःकथमेषाशंकातत्राह संतीति हेधर्मात्मन् धर्मैकस्वभाव धर्मउपधाछलंतत्रासक्तमासक्तिर्लोकप्रतारणायर्येषांतादृशाबहिर्धर्मपराःअंतःपापासक्ताःसंतितान् किंकथंनबुध्यसे ॥८ ॥ तयोर्धर्मोपधात्वंदर्शयति तयोरिति स्वार्थंस्वकार्यसिद्ध्यर्थं सुचरितंत्वां शाठ्यात् मृषाकृतधर्मव्यवहारात् परिजिहीर्षतोस्त्यक्तुमिच्छतोस्तयोःकृत्यंकिंनबुध्यसइत्यनुकर्षःअमुमर्थमर्थापत्त्यासाधयति यदीति यदितयोरेवंशाठ्येनत्वदर्थंप्रच्यावनंव्यवसितमभिप्रेतंनस्यात् तदाभिषेकारंभंकृत्वाताद्विघ्नकरणंनस्यादितिशेषःहियस्मात्प्रागेवपूर्वकालएवतयोःदातृप्रतिग्रहीतृभावेनसंबद्धःसवरःप्रकृतःप्रवृत्तप्रसंगस्तथ्यःस्यात्तदाप्रागेवाभिषेकारंभात्पूर्वमेवदत्तःस्यात् त्वदभिषेकारंभंविनैवभरताभिषेकत्वद्वनवासौकृतौस्यातां तस्माद्वराप्रदानकथामिथ्यैवेतिभावःयद्यपिदत्तोपिवरोराज्ञाविस्मृतइतितेनमदभिषेकारंभः कृतइत्यादिसमाधानंशक्यंतथापिइदृशवरदानस्यलोकविद्विष्टत्वेनानौचित्यादनुचितकर्तृत्वेनराजात्याज्यएवेत्याह लोकेति ज्येष्ठेश्रेष्ठगुणेजाग्रतिकनिष्ठविषयकत्वात्तदभिषेचनस्यलोकविद्विष्टत्वंप्रत्यक्षव्यवहारविरोधाच्छास्त्रविरोधाच्चेतिभावः॥९।१०॥मेऽपराधमितिशेषः त्वद्विषयेप्रतिवचनदानरूपंममापराधंक्षंतुमर्हसि॥११॥प्रतिवचनमेवाह येनेत्यादि यत्प्रसंगात् यस्यपितृवचनस्यप्रसंगात् धर्मत्वप्रसंगकल्पनाद्धेतोर्विमुह्यसितदकरणेप्रत्यवायःस्यादितिमोहंप्राप्तोसि येनचमो

SGDF
Sri Gangadharan Digital Foundation

हेनतवबुद्धिरेवंद्वैधमागतापूर्वंराज्यग्रहणविषयत्वमधुनातत्त्यागविषयत्वरूपंप्रकारद्वयंप्राप्ता सधर्मोपिममद्वेष्यः धर्माभासत्वादितिभावः॥१२॥तस्यधर्माभासत्वमेवाह कथमिति कर्मणाअचिंत्यवैभवस्वक्रियाशक्त्याकर्तुमकर्तुमन्यथाकर्तुंचशक्तःसमर्थस्त्वंकैकेयीवशवर्तिनःस्त्रीजितस्यअतएवगर्हितंलोकनिंद्यंअधर्मिष्ठंचवचःकरिष्यसि ॥१३॥ एवंस्पष्टेप्यधर्मेतवाधर्मबुद्धिर्नजायतइतिमेदुःखमित्याह यदिति अयंभेदोऽभिषेकविघटनात्मा।किल्बिषात्मृषावरप्रकल्पनात्कृतोपियत्‌यतस्त्वयाएवंमृषावरप्रकल्पितत्वेननगृह्यतेऽतोमेतत्रतद्विषयेदुःखंजायते कपटकृतमप्यर्थमसौसाधुतयागृह्णातीतिममव्यथेतिभावः किंचैवंविधधर्मसंगएवंविधर्मासक्तिर्निंद्या॥१४॥तदेवाह तवेत्यादिना अयंवनवासरूपःदोषस्यदोषत्वाग्रहमेव शोचाति त्वांत्वांविना तत्कृतेकर्मणिदैवकृतत्वबुद्धिंत्वांविनाअन्यःकामवृत्तयोरहितयोर्नित्यंपितृनामकशत्र्वोःकामंमनोरथंमनसापिकथंकुर्यात् अनुष्ठानंतुदूरतइतिभावः ॥१५॥वरस्यवास्तवंदैवकृतत्वमभ्युपेत्याप्याहयद्यपीति तयोःपित्रोःप्रतिपत्तिस्त्वदभिषेकविघटनविषयाबुद्धिरपिदैवीचदैव्येवेतियद्यपितेमतंतथापितेत्वयास्वमतमप्येतदुपेक्षणीयंयतस्तदपिई

कथंत्वंकर्मणाशक्तःकैकेयीवशवर्तिनः ॥ करिष्यसिपितुर्वाक्यमधर्मिष्ठंविगर्हितम् ॥ १३ ॥ यदयंकिल्बिषाद्भेदःकृतोप्येवंनगृह्यते ॥ जायते
तत्रमेदुःखंधर्मसंगश्चगर्हितः ॥ १४ ॥ तवायंधर्मसंयोगोलोकस्यास्यविगर्हितः ॥ मनसापिकथंकामंकुर्यात्त्वांकामवृत्तयोः ॥ तयोस्त्वहि
तयोर्नित्यंशत्र्वोःपित्राभिधानयोः ॥ १५ ॥ यद्यपिप्रतिपत्तिस्तेदैवीचापितयोर्मतम् ॥ तथाप्युपेक्षणीयंतेनमेतदपिरोचते ॥ १६ ॥ विक्लवो
वीर्यहीनोयःसदैवमनुवर्तते ॥ वीराःसंभावितात्मानोनदैवंपर्युपासते ॥ १७ ॥ दैवंपुरुषकारेणयःसमर्थःप्रबाधितुम् ॥ नदैवेनविपन्नार्थः
पुरुषःसोवसीदति ॥ १८ ॥ द्रक्ष्यंतित्वद्यदैवस्यपौरुषंपुरुषस्यच ॥ दैवमानुषयोरद्यव्यक्ताव्यक्तिर्भविष्यति ॥ १९ ॥ अद्यमेपौरुषहतंदैवं
द्रक्ष्यंतिवैजनाः ॥ यैर्दैवादाहतंतेऽद्यदृष्टंराज्याभिषेचनम् ॥ २० ॥ अत्यंकुशमिवोद्दाममंगजंमदजलोद्धतम् ॥ प्रधावितमहंदैवंपौरुषेणनिव
र्तये ॥ २१ ॥ लोकपालाःसमस्तास्तेनाद्यरामाभिषेचनम् ॥ नचकृत्स्नास्त्रयोलोकाविहन्युःकिंपुनःपिता ॥ २२॥ यैर्विवासस्तवारण्येमिथो
राजन्समर्थितः ॥ अरण्येतेविवत्स्यंतिचतुर्दशसमास्तथा ॥ २३ ॥

दृशंविरुद्धकारिदैवमपिनरोचते एवंचप्रियभ्रातुर्ममासंमतत्वादिदंत्वयात्याज्यमितिभावः ॥ १६ ॥ किंचत्वादृशस्यदैवालंबनवादोप्ययुक्तइत्याह विक्लवइति लोकाप्रसिद्धइत्यर्थः संभावितात्मानःसर्वलोकश्लाघ्यशौर्यादिमंतः ॥ १७ ॥ समर्थस्त्वादृशः विपन्नार्थःहतप्रयोजनः सत्वादृशः ॥१८ ॥ ननुदैवबाधनसामर्थ्यंनकस्यापिइतिचेत्तत्राह द्रक्ष्यंतीति पौरुषंबलंद्रक्ष्यंति लोकाइतिशेषः व्यक्तिःप्रबलदुर्बलत्वविवेकः अद्य मत्पौरुषेणेतिशेषः ॥ १९ ॥ तदेवाह अद्येति यैर्दैवादाहतंराज्याभिषेचनंतेदृष्टंतेजनाअद्यमत्पौरुषहतदैवंद्रक्ष्यंति यद्दैवादितिपाठेयस्माद्दैवादाहतंयेनदैवेनाहतमितियावत् दृष्टंयैर्जनैर्दृष्टंतेजनास्तद्दैवंमत्पौरुषहतंद्रक्ष्यंतीत्यर्थः ॥ २० ॥ अत्यंकुशंअतिक्रांतांकुशव्यापारम् उद्दामंउत्कृष्टदामम् निशृंखलमितियावत् प्रधावितंअभिमुखंधावितंपौरुषेणस्वगतबलेननिवर्तये ॥ ३१ ॥ दैवनिवर्तनंस्वबलस्येषत्करमित्याह लोकेत्यादि ॥ २२ ॥ मिथःपरस्परैकवाक्यतयास्वपौरुषेण राजत्वंसिद्धवत्कृत्याह राजान्निति ॥ २३ ॥

SGDF

तदाशांतामाशाम् तांकाम् यातवाभिषेकविघातेनपुत्रराज्यायप्रापणार्थंवर्ततेतामित्यर्थः ॥ २४ ॥ मद्बलत्वपक्षभूतेनमयाविरुद्धायजनाययथाममोग्रंपौरुषंदुःखायप्रभविष्यतितथादैवबलंनस्यात्तन्निरासससमर्थमितिशेषः ॥२५॥ अथवनवासोचितंकालंस्वयमेवाह ऊर्ध्वमिति एतद्विवरणंवर्षसहस्रांतेइति तस्मिन्नतीतेत्वयिवनवासंगतेऽनंतरंआर्यपुत्राः आर्यस्यतवपुत्राःप्रजापाल्यंप्रजापालनरूपंराज्यंकरिष्यंति तदानीमप्यन्येषांनावकाशइतिभावः ॥२६॥ इदमेवयुक्तमित्याह पूर्वेति हियतःपुत्रवत्परिपालनानिमित्तंपुत्रेषुप्रजानिक्षिप्यपश्चाद्वनवासःपूर्वराजर्षिवृत्त्यातदाचारेणअभिधीयतेविधीयतइत्येवक्वचित्पाठः ॥ २७ ॥ राजनिदशरथेअनेकाग्रेकामवशादुक्तवानप्रस्थधर्मानुष्ठानैकाग्रताराहित्येनचलचित्ततयाप्रतिकूलेसति राज्यविभ्रमशंकयातद्वचोविरोधेनराज्यग्रहणेसकललोकक्षोभेणस्वास्मिन्राज्यस्यविभ्रमशंकयाचलनशंकयाऽस्थैर्यशंकयावनवासधर्मस्त्वयाचेदंगीक्रियतेइतिशेषःकिंचहेरामएवंश्रेष्ठत्वाद्धर्मतःप्राप्तंराज्यंतयैवशंकयायद्यात्मनिनेच्छसितदातांशंकांत्यजेतिशेषः राज्यकामत्वमितिपाठेएवंप्राप्तंराज्यभोक्तृत्वंराज्यरूपभोग्यसंबंधंवायदिनेच्छसी

अहंतदाशांधक्ष्यामिपितुस्तस्याश्चयातव ॥ अभिषेकविघातेनपुत्रराज्यायवर्तते ॥ २४ ॥ मद्बलेनविरुद्धायनस्याद्दैवबलंतथा ॥ प्रभविष्यतिदुःखाययथोग्रंपौरुषंमम ॥२६॥ ऊर्ध्वंवर्षसहस्रांतेप्रजापाल्यमनंतरम् ॥ आर्यपुत्राःकरिष्यंतिवनवासंगतेत्वयि ॥ २७ ॥ पूर्वराजर्षिवृत्त्याहिवनवासोभिधीयते ॥ प्रजानिक्षिप्यपुत्रेषुपुत्रवत्परिपालने ॥ २७ ॥ सचेद्राजन्यनेकाग्रेराज्यविभ्रमशंकया ॥ नैवमिच्छसिधर्मात्मन्राज्यंरामत्वमात्मनि ॥ २८ ॥ प्रतिजानेचतेवीरमाभूवंवीरलोकभाक् ॥ राज्यंचतवरक्षेयमहंवेलेवसागरम् ॥२९॥ मंगलैरभिषिंचस्वतत्रत्वंव्यापृतोभव ॥ अहमेकोमहीपालानलंवारयितुंबलात् ॥३०॥ नशोभार्थाविमौबाहूनधनुर्भूषणायमे ॥ नासिराबंधनार्थायनशराःस्तंभहेतवः ॥ ३१ ॥ अमित्रमथनार्थायसर्वमेतच्चतुष्टयम् ॥ नचाहंकामयेत्यर्थंयःस्याच्छत्रुर्मतोमम ॥ ३२ ॥ असिनातीक्ष्णधारेणविद्युच्चलितवर्चसा ॥ प्रगृहीतेनवैशत्रुंवज्रिणंवानकल्पये ॥३३॥ खड्गनिष्पेषनिष्पिष्टैर्गहनादुश्चराचमे ॥ हस्त्यश्वरथिहस्तोरुशिरोभिर्भवितामही ॥३४॥ खड्गधाराहतामेद्यदीप्यमानाइवाग्नयः ॥ पतिष्यंतिद्विषोभूमौमेघाइवसविद्युतः ॥३५॥

त्यादिप्राग्वत् ॥२८॥ तत्रहेतुः प्रतिजानेइत्यादि अहंवेलासागरमिवतवराज्यंचत्वांचरक्षेयं अन्यथावीरलोकभाक्माभूवमितितेतवाग्रेप्रतिजाने ॥ २९ ॥ तस्मात्त्वंमंगलैरभिषेकसाधनैरात्मानमभिषिंचस्व वासिष्ठादिभिरितिशेषःतत्राभिषेकव्यापारेव्यापृतोव्यापृतचित्तोभव तत्प्रतिबंधकानहंवारयिष्यामित्याह अहमिति अलंसमर्थः ॥ ३० ॥ तदेवदर्शयति नेति आबंधनार्थायकाष्ठानांपरस्परंबंधनहेतुच्छिद्रादिकरणायस्तंभःकस्यचित्काष्ठादेरधःपतनप्रतिबंधः ॥ ३१ ॥ नचेत्यादिसार्धश्लोकएकंवाक्यं योऽत्यर्थमममतःसंमतःशत्रुःस्यात्तंयंकंचिच्छत्रुंवज्रिणंवाइंद्ररूपंवाप्रगृहीतेनतीक्ष्णधारत्वादिविशिष्टेनासिनानकल्पयेनखंडशःकल्पयेएवमहंनकामयेच एवंकामनामपिनकरोमिसर्वथाखंडयाम्येवेतिभावः ॥३२॥३३॥ खड्गनिष्पेषनिष्पिष्टैःखड्गकृताघातेनखंडितैः महीगहनानिरंतरत्वात् अतएवदुश्चरा हस्त्यादीनांहस्तादिभिःक्रमात्संबंधःभवितेतिलुट् ॥ ३४ ॥ हताःविच्छिन्नाःअग्नयइवदीप्यमानाःरक्तधारया अतएवसविद्युतोमेघाइव ॥ ३५ ॥

SGDF

उक्तधर्मविशिष्टेमयिस्थितेसति पुरुषाणांमध्येकश्चिदपिकथंपुरुषमानीआत्मानंपुरुषंमन्यमानःशूराभिमानीकथंस्यादित्यर्थः ॥ ३६ ॥ अत्यस्यन्पातयन् बहुभिःबाणैः एकेनबाणे
नविनियोक्ष्यामित्यक्ष्यामि ॥ ३७ ॥ अस्त्रप्रभावस्यअस्त्रसामर्थ्यस्य प्रभावःप्रतापः राज्ञोदशरथस्यप्रभविष्यतिउज्जृंभितोभविष्यति॥३८॥ चंदनसारस्यचंदनसारानुलेपनस्य के
यूरामोक्षणस्यअंगदधारणस्य वसूनांमोक्षणस्यदानस्य सुहृज्जनपालनस्यअनुरूपौअर्हौमेबाहूइमौपरिप्रलंबौतेऽभिषेचनविघ्नस्यकर्तॄणांनिवारणेकर्मस्वानुरूपंकर्मकरिष्यतः॥३९॥
॥४०॥ब्रवीहीत्यार्षईट् वियुज्यतांवियोज्यताम् ॥४१॥ एवंवादिनंलक्ष्मणंरामोनायमेतस्यकालइत्याह विमृज्येति बाष्पंलक्ष्मणनयनजंविमृज्यपरिमृज्य विसृज्येतिपाठेअंतर्भावि
तण्यर्थतयाविसर्जयित्वा चक्षुषीपरिमृज्येतियावदितिकतकः पित्रोर्वचनेव्यवस्थितंप्रतिष्ठितंमांनिबोध हेसौम्य एषहिसत्पथः जीवतोर्वाक्यकरणात्प्रत्यब्दंभूरिभोजनात् गयायांपिं

बद्धगोधांगुलित्राणेप्रगृहीतशरासने ॥ कथंपुरुषमानीस्यात्पुरुषाणांमयिस्थिते ॥३६॥ बहुभिश्चैकमत्यस्यन्नेकेनचबहून्जनान्॥विनियोक्ष्या
म्यहंबाणान्नृवाजिगजमर्मसु ॥ ३७ ॥ अद्यमेस्त्रप्रभावस्यप्रभावःप्रभविष्यति ॥ राज्ञश्चाप्रभुतांकर्तुंप्रभुत्वंचतवप्रभो ॥ ३८ ॥ अद्यचंदनसा
रस्यकेयूरामोक्षणस्यच ॥ वसूनांचविमोक्षस्यसुहृदांपालनस्यच ॥ ३९ ॥अनुरूपाविमौबाहूरामकर्मकरिष्यतः ॥ अभिषेचनविघ्नस्यकर्तॄणां
तेनिवारणे ॥ ४० ॥ ब्रवीहिकोद्यैवमयावियुज्यतांतवासुहृत्प्राणयशःसुहृज्जनैः॥ यथातवेयंवसुधावशाभवेत्तथैवमांशाधितवास्मिकिंकरः॥४१॥
विमृज्यबाष्पंपरिसांत्व्यचासकृत्सलक्ष्मणंराघववंशवर्धनः ॥ उवाचपित्रोर्वचनेव्यवस्थितंनिबोधमामेषहिसौम्यसत्पथः ॥ ४२॥ ॥ इत्यार्षे
श्रीम०वा०आ०अ०त्रयोविंशःसर्गः ॥ २३ ॥ ॥ छ ॥ ॥ तंसमीक्ष्यव्यवसितंपितुर्निर्देशपालने ॥ कौसल्याबाष्पसंरुद्धावचो
धर्मिष्ठमब्रवीत्॥१॥अदृष्टदुःखोधर्मात्मासर्वभूतप्रियंवदः॥मयिजातोदशरथात्कथमुंछेनवर्तयेत् ॥ २ ॥ यस्यभृत्याश्चदासाश्चमृष्टान्यन्नानि
भुंजते॥कथंसभोक्ष्यतेरामोवनेमूलफलान्ययम् ॥३॥ कएतच्छ्रद्दधेच्छ्रुत्वाकस्यवानभवेद्भयम्॥गुणवान्दयितोराज्ञःकाकुत्स्थोयद्विवास्यते॥४॥
नूनंतुबलवाँल्लोकेकृतांतःसर्वमादिशन् ॥ लोकेरामाभिरामस्त्वंवनंयत्रगमिष्यसि ॥ ५॥ अयंतुमामात्मभवस्तवादर्शनमारुतः ॥ विलापदुः
खसमिधोरुदिताश्रुहुताहुतिः ॥ ६ ॥ डदानाब्बत्रिभिःपुत्रस्यपुत्रतेतिन्यायादितिभावः निबोधेत्यस्यनितरामतिशयेनावतरणकालिकवृत्तांतस्मरणपूर्वकंजानी

हि एषहिएषएवसत्पथःसतांरक्षकःपंथाइत्यप्यर्थोत्रगूढः ॥ ४२ ॥ ॥ इतिश्रीरा०श्रीरा०बा०आ०अ०त्रयोविंशःसर्गः ॥ २३ ॥ छ ॥ व्यवसितंनिश्चितमतिं निदेशोनिर्देश
आज्ञा बाष्पसंरुद्धाबाष्पसंरुद्धवाक् धर्मिष्ठंरामं ॥ २ ॥ उंछःक्षेत्रपतितकणशोग्रहणं वर्तयेत्जीवेत् भवानितिशेषः ॥ भृत्याःभर्तव्याःअयंउपस्कृतमांसादिभोजनशीलः॥ ३॥
विवास्यतइतियत्एतच्छ्रुत्वाकःश्रद्दधेत्सत्यंमन्वीत सत्यमितिवाज्ञात्वाकस्यस्वपित्रादिभ्योभयंनभवेत् ॥४॥ सर्वमादिशन्सुखदुःखेनयोजयन् कृतांतोदैवंबलवानितिनूनमहंमन्ये
यत्रयस्मात्हेरामअभिरामस्त्वंलोकेकर्मलोकेस्थितोवनंगमिष्यसि ॥५॥ आत्मभवःआत्मजःस्वमनःसंभूतःतवादर्शनमेववर्धकत्वान्मारुतोयस्यसः विलापदुःखैःसमिधःसमिंधनंयस्य

सः घञर्थेकः रुदिताश्रूण्येवहुताआहुतयोयस्मिन्सः चिंताहेतुकबाष्पमेवमहाधूमोयस्यसः तवागमनार्चिंतजः चिंतजइतिबाहुलकात्ह्रस्वः तवयाआगमनचिंतातयाजानितःअदर्श
नचिंतजइतिपाठेपिअदर्शनजातचिंताजानितइत्यर्थः परेत्वदर्शनस्यमारुतत्वेननिरूपणात्सचिंत्यइत्याहुः निःश्वासरूपायासेनसंधुक्षणात्संभवोवृद्धिर्यस्यसः त्वयाविहीनांमामधि
कंकर्शयित्वाकृशांकृत्वाअतुलःयुक्तगुणःशोकाग्निर्मांधक्ष्याति हिमात्ययेग्रीष्मे चित्रभानुर्वह्निःसूर्योवा ॥ ६ ॥७ ॥ ८ ॥ कथमिति यथेत्यर्थः क्वचित्तथैवपाठः ॥ ९ ॥ यथानिग
दितंयेनप्रकारेणानिगदितंतद्वाक्यंश्रुत्वा आत्मानुगमनंश्रुत्वेतियावत् ॥ १० ॥ वंचितःवंचनयामाद्वियोजनादुःखंप्रापितःनवर्तयिष्यतिनजीविष्यति ॥ ११ ॥ केवलंनृशंसः क्रौर्य

चिंताबाष्पमहाधूमस्तवागमनचिंतजः ॥ कर्शयित्वाधिकंपुत्रनिश्वासायाससंभवः ॥७॥ त्वयाविहीनामिहमांशोकाग्निरतुलोमहान्॥प्रधक्ष्यति
यथाकक्ष्यंचित्रभानुर्हिमात्यये ॥८॥कथंहिधेनुःस्वंवत्संगच्छंतमनुगच्छति ॥ अहंत्वानुगमिष्यामियत्रवत्सगमिष्यसि ॥ ९ ॥ यथानिगदितं
मात्रातद्वाक्यंपुरुषर्षभः ॥ श्रुत्वारामोऽब्रवीद्वाक्यंमातरंभृशदुःखिताम् ॥१०॥ कैकेय्यावंचितोराजामयिचारण्यमाश्रिते॥भवत्याचपरित्यक्तो
ननूनंवर्तयिष्यति ॥११॥ भर्तुःपुनःपरित्यागोनृशंसःकेवलंस्त्रियाः॥ सभवत्यानकर्तव्योमनसापिविगर्हितः॥१२॥यावज्जीवतिकाकुत्स्थःपिता
मेजगतीपतिः॥शुश्रूषाक्रियतांतावत्सहिधर्मःसनातनः॥१३॥ एवमुक्तातुरामेणकौसल्याशुभदर्शना ॥ तथेत्युवाचसुप्रीतारामम‌क्लिष्टकारिण
म्॥१४॥एवमुक्तस्तुवचनंरामोधर्मभृतांवरः ॥ भूयस्तामब्रवीद्वाक्यंमातरंभृशदुःखिताम् ॥१५॥ मयाचैवभवत्याचकर्तव्यंवचनंपितुः ॥राजा
भर्तागुरुःश्रेष्ठःसर्वेषामीश्वरःप्रभुः ॥१६॥ इमानितुमहारण्येविहृत्यनवपंचच ॥ वर्षाणिपरमप्रीत्यास्थास्यामिवचनेतव ॥ १७ ॥ एवमुक्ताप्रि
यंपुत्रंबाष्पपूर्णाननातदा ॥ उवाचपरमार्तातुकौसल्यासुतवत्सला ॥१८॥ आसांरामसपत्नीनांवस्तुंमध्येनमेक्षमम् ॥ नयमामपिकाकुत्स्थव
नंवन्यांमृगीमिव ॥ १९ ॥ यदितेगमनेबुद्धिःकृतापितुरपेक्षया ॥ तांतथारुदतींरामोऽरुदन्वचनमब्रवीत् ॥२०॥ जीवंत्याहिस्त्रियाभर्तादैवतंप्र
भुरेवच ॥ भवत्याममचैवाद्यराजाप्रभवतिप्रभुः॥२१॥नह्यनाथावयंराज्ञालोकनाथेनधीमता ॥ भरतश्चापिधर्मात्मासर्वभूतप्रियंवदः ॥ २२ ॥

मेवनतुतेनेहामुत्रसुखमित्यर्थः मनसापिनकर्तव्यःनचिंतनीयः यतोविगर्हितःमहापापहेतुत्वादतिनिंदितः ॥ १२ ॥ अतःयावदिति ॥ १३ ॥ १४ ॥ एवंवचनमुक्तःभर्तृशुश्रूषां
गीकारवचनमुक्तःश्रावितः ॥ १५ ॥ उभयोस्तद्वचनावश्यकर्तव्यत्वेहेतुर्भर्तागुरुरितिचयथायोगम् ॥ १६ ॥ पितृवाक्यकरणानंतरंत्वच्छुश्रूषापिकार्येत्याहइमानीति विहृत्येत्य
नेनवनवासस्यमृगयावल्लीलात्वंदर्शितं वचनेस्थास्यामिवचनमनुष्ठास्यामि ॥ १७ ॥ एवमुक्ता पुत्रेणेतिशेषः ॥ १८ ॥ अंगीकृतभर्तृसेवापिसपत्नीदुःखस्मरणात्पुनारामानुगम
नमभिलषति आसामित्यादि वन्यांवनेभवाम् ॥ १९ ॥ यदितेइत्याद्यर्थपूर्वान्वयि तांतथारुदतींदृष्ट्वापिस्वयमरुदन्वचोब्रवीत् रोदनेकातर्यप्रकटनेनमातुःपुनरप्यनुगमनप्रत्या
शाप्रसंगात् ॥ २० ॥ प्रभवतिदंडदौसमर्थोभवति ॥ २१ ॥ धीमतेति सनाथाइतिशेषः अथसपत्नीमध्यवासेदुष्करइत्यत्रपरिहारमाह भरतइति ॥ २२ ॥

भवती।मिति अतःकैकेयीकोपोऽकिंचित्करइतिभावः यथामयिनिष्क्रांतेश्रमंनाप्नुयात्तथाकुरुयथाचैनंराजानंशोकोनविनाशयेत्तथाचकुरु ॥२३॥२४॥ द्विजस्यगायत्रीजपवत्स्त्रिया
भर्तृशुश्रूषैवपरंनित्यानान्यत्किंचित्प्रत्युततद्विरोध्यन्यदाचर्यमाणंप्रत्यवायजनकमपीत्याह व्रतेत्यादि नित्याकरणजप्रत्यवायानर्थसांगाप्यनित्यधर्मकृतिःपरिहर्तुंनशक्नोतीतिभावः
॥२५॥२६॥ नित्यानुष्ठानेसत्यनित्याकरणेपिनपरलोकनाशइत्याह अपियेति निर्नमस्काराभर्तृव्यतिरिक्तदेवादेर्नमस्काराद्युपचाररहिता देवपूजनात्विष्ण्वादिदेवपूजनात्
सापिस्वर्गंलभतेइतिप्राक्तनेनान्वयः एतमेवार्थनियमविधिद्वारेणद्रढयति शुश्रूषामेवेति तत्प्रीतिजनकंकर्मैवेत्यर्थः तदेवाह प्रियहितेरतेति हितपदेनपश्चादुक्तेनैतद्धनयति आपा

भवतीमनुवर्तेतसाहिधर्मरतःसदा ॥ यथामायितुनिष्क्रांतेपुत्रशोकेनपार्थिवः ॥ २३ ॥ श्रमंनावाप्नुयात्किंचिदप्रमत्तातथाकुरु ॥ दारुणश्चाप्य
यंशोकोयथैनंनविनाशयेत् ॥२४॥ राज्ञोवृद्धस्यसततंहितंचरसमाहिता ॥ व्रतोपवासनिरतायानारीपरमोत्तमा ॥ २५ ॥ भर्तारंनानुवर्तेतसा
चपापगतिर्भवेत् ॥ भर्तुःशुश्रूषयानारीलभतेस्वर्गमुत्तमम् ॥२६ ॥ अपियानिर्नमस्कारानिवृत्तादेवपूजनात् ॥ शुश्रूषामेवकुर्वीतभर्तुःप्रियहि
तेरता ॥२७॥ एषधर्मःस्त्रियानित्योवेदेलोकेश्रुतःस्मृतः ॥ अग्निकार्येषुचसदासुमनोभिश्चदेवताः ॥ २८ ॥ पूज्यास्तेमत्कृतेदेविब्राह्मणाश्चैव
सत्कृताः ॥ एवंकालंप्रतीक्षस्वममागमनकांक्षिणी ॥२९॥ नियतानियताहाराभर्तृशुश्रूषणेरता ॥ प्राप्स्यसेपरमंकामंमयिपर्यागतेसति ॥
॥३०॥ यदिधर्मभृतांश्रेष्ठोधारयिष्यतिजीवितम् ॥ एवमुक्तातुरामेणबाष्पपर्याकुलेक्षणा ॥३१॥ कौसल्यापुत्रशोकार्तारामंवचनमब्रवीत् ॥
गमनेसुकृतांबुद्धिंनतेशक्नोमिपुत्रक ॥३२॥ विनिवर्तयितुंवीरनूनंकालोदुरत्ययः ॥ गच्छपुत्रत्वमेकाग्रोभद्रंतेऽस्तुसदाविभो ॥३२॥ पुनस्त्वयि
निवृत्तेतुभविष्यामिगतक्लमा ॥ प्रत्यागतेमहाभागेकृतार्थेचरितव्रते ॥ ३४ ॥ पितुरानृण्यतांप्राप्तेस्वपिष्येपरमंसुखम् ॥ कृतांतस्यगतिः
पुत्रदुर्विभाव्यासदाभुवि ॥३५॥ यत्त्वांसंचोदयतिमेवचआविध्यराघव ॥ गच्छेदानींमहाबाहोक्षेमेणपुनरागतः ॥ ३६ ॥ नंदयिष्यसिमांपु
त्रसाम्नाश्लक्ष्णेनचारुणा ॥ अपीदानींसकालःस्याद्वनात्प्रत्यागतंपुनः ॥ यत्त्वांपुत्रकपश्येयंजटावल्कलधारिणम् ॥ ३७ ॥

ततोऽप्रियमपिहितंकुर्यात्आपाततःप्रियमप्यहितंत्यजेदिति ॥ २७ ॥ तत्रमानमाह एषभर्तृसेवारूपोधर्मःस्त्रियानित्यइतिवेदेश्रुतः लोकेस्मृतौस्मृतः तर्हिकिंकर्मांतरंसर्वथात्याज्यं
नेत्याह अग्नीत्यादि भर्तृसंमतेषुअग्निकार्येषुचतेष्वेव चएवकारार्थः ॥ २८ ॥ एवंभर्तृसेवातत्परतया कालंममागमनकालम् ॥२९॥ कामंऐहिकविषयसुखम् ॥३० ॥ तस्यपु
त्रमात्रासाध्यत्वादाह यदीति अनेनदशरथमरणस्यसन्निहितत्वंसूचितम् ॥३१॥ सुकृतांसुष्ठुकृतनिश्चयाम् ॥ ३२ ॥ कालइष्टवियोगादिजनकः ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ आनृण्यतां
स्वार्थेष्यत्र् ॥ ३५ ॥ मेवचआविध्यआच्छिद्यत्वांसंचोदयति वनायेतिशेषः इतियत्अतःकृतांतस्यगतिर्दुर्विभाव्या ॥३६॥ श्लक्ष्णेननिर्मलेन चारुणामनोहरेण साम्नासांत्वेनवच
नेन शुक्लेनेतिपाठांतरं अदर्शनासहिष्णुत्वात्प्रत्यागमनकालइदानीमेवभवेदितिप्रार्थयते अपीति येनकालेनप्रत्यागतंप्रत्यागमनंभवेत्सइत्यर्थःअपीदानीमितिश्लोकोक्त्योवाच ॥३७॥

SGDF
Sri Gangadharan Digital Foundation

परमेणआदरवता धर्मशीलत्वाद्देवर्षिरक्षणोद्यतत्वाच्च भगवत्संकल्पेनैवतथाज्ञानंतस्याइतिबोध्यं स्वस्त्ययनंमंगलमभिकांक्षितुंशीलमस्त्यस्याःसा ॥३८॥ ॥ इतिश्रीरा० श्रीरा०
रा०वा०आ०अ० चतुर्विंशःसर्गः ॥२४॥ ॥छ॥ ॥ मंगलकरणमेवाह सेति आयासंतज्जनकंशोकं उपस्पृश्यआचम्य मंगलानिमंगलवचनानि ॥१॥ सतांक्रमेसतांमार्गे॥२॥
॥३॥देवेष्वायतनेषुदेवालयेषुप्रणमसेचचाद्रक्षितुमिच्छसिचतेचदेवाःचाद्दषयः॥४॥गुणैःसद्गुणैः॥५॥मातृशुश्रूषयेति मातात्रकैकेयी॥ ६॥ समिदादिपदेनतदधिष्ठान्योदेवताउपल

तथाहिरामंवनवासनिश्चितंददर्शदेवीपरमेणचेतसा ॥ उवाचरामंशुभलक्षणंवचोबभूवचस्वस्त्ययनाभिकांक्षिणी ॥ ३८ ॥ ॥ इत्यार्षेश्री
मद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअयोध्याकांडेचतुर्विंशःसर्गः ॥ २४ ॥ ॥ छ ॥ ॥ साविनीयतमायासमुपस्पृश्यजलंशुचि ॥ चका
रमातारामस्यमंगलानिमनस्विनी ॥ १॥ नशक्यतेवारयितुंगच्छेदानींरघूत्तम ॥ शीघ्रंचविनिवर्तस्ववर्तस्वचसतांक्रमे ॥२॥ यपालयसिधर्मं
त्वंप्रीत्याचनियमेनच ॥ सवैराघवशार्दूलधर्मस्त्वामभिरक्षतु ॥३॥ येभ्यःप्रणमसेपुत्रदेवेष्वायतनेषुच ॥ तेचत्वामभिरक्षंतुवनेसहमहर्षिभिः
॥४॥यानिदत्तानितेऽस्त्राणिविश्वामित्रेणधीमता ॥ तानित्वामभिरक्षंतुगुणैःसमुदितंसदा ॥५॥ पितृशुश्रूषयापुत्रमातृशुश्रूषयातथा ॥ सत्ये
नचमहाबाहोचिरंजीवाभिरक्षितः ॥६ ॥ समित्कुशपवित्राणिवेद्यश्चायतनानिच ॥ स्थंडिलानिचविप्राणांशैलावृक्षाःक्षुपाह्रदाः ॥ ७ ॥ पतं
गाःपन्नगाःसिंहास्त्वांरक्षंतुनरोत्तम॥ स्वस्तिसाध्याश्चविश्वेचमरुतश्चमहार्षिभिः ॥८॥स्वस्तिधाताविधाताचस्वस्तिपूषाभगोऽर्यमा ॥ लोकपा
लाश्चतेसर्वेवासवप्रमुखास्तथा ॥९॥ ऋतवःषट्चतेसर्वेमासाःसंवत्सराःक्षपाः ॥ दिनानिचमुहूर्ताश्चस्वस्तिकुर्वंतुतेसदा॥१०॥ श्रुतिःस्मृति
श्चधर्मश्चपातुत्वांपुत्रसर्वतः॥ स्कंदश्चभगवान्देवःसोमश्चसबृहस्पतिः ॥११॥ सप्तर्षयोनारदश्चतेत्वांरक्षंतुसर्वतः ॥ तेचापिसर्वतःसिद्धादिश
श्चसदिगीश्वराः॥१२॥ स्तुतामयावनेतस्मिन्पांतुत्वांपुत्रनित्यशः ॥ शैलाःसर्वेसमुद्राश्चराजावरुणएवच॥ १३॥ द्यौरंतरिक्षंपृथिवीवायुश्चस
चराचरः ॥ नक्षत्राणिचसर्वाणिग्रहाश्चसहदैवतैः ॥१४॥ अहोरात्रेतथासंध्येपांतुत्वांवनमाश्रितम् ॥ ऋतवश्चापिषट्चान्येमासाःसंवत्सरा
स्तथा ॥ १५ ॥ कलाश्चकाष्ठाश्चतथातवशर्मदिशंतुते ॥ महावनेपिचरतोमुनिवेषस्यधीमतः ॥१६॥ तथादेवाश्चदैत्याश्चभवंतुसुखदाःसदा
राक्षसानांपिशाचानांरौद्राणांक्रूरकर्मणाम् ॥ १७ ॥

क्ष्यंते क्षुपाःह्रस्वशाखास्तरवः शिफायुक्तवृक्षाःक्षुपाइत्यन्ये ह्रदाइतिजलाशयमात्रोपलक्षणं त्वांरक्षं
त्वित्यग्रिमेणसंबंधः ॥ ७ ॥ पतंगाःपक्षिणःस्वस्तिइत्यस्यकुर्वंत्वित्यग्रिमेणसंबंधः ॥ ८ ॥ धाताविराट् विधातासृष्टिविधायकः ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ नक्ष
त्राणिरेवत्यादिनक्षत्राधिष्ठात्र्योदेवताः ग्रहाःसूर्यादयःग्रहदेवताःतत्तदधिदेवताः पुनरुक्तिरत्रपुत्रप्रेमपारवश्यान्नदोषाय पाठांतरेप्ययमेवार्थः ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥

SGDF

सर्वंक्रव्यादसंबंधिभयंपुत्रकतेमाभूदित्यन्वयः॥१८॥प्लवगाःवानराःदंशावनमाक्षिकाःगहनेतवमाभूवन्मासंतु ऋक्षाभल्लूकाः ॥१९॥तेतुभ्यं सर्वजातियाःसर्वजातीयाःसर्वजातयइति पाठेक्रूरजंतवइतिफलितार्थः॥२०॥आगमाःमार्गाःतेझटितित्वदागमनयोग्याभवंत्वित्यभिप्रायेणैवमुक्तिः ॥२१॥ सर्वसंपत्तयःवनवासापोक्षिताःफलमूलादिरूपाःसंत्वितिशेषःपार्थिवेभ्यःपृथिवीभवसत्त्वेभ्यः॥२२॥देवेभ्यःयेचतेपरिपंथिनस्तेभ्यश्चस्वस्त्यस्तुइतियोजना ॥२३॥ऋषिमुखाच्युतानिर्गतास्त्वयागृहीताश्चेतिशेषः ॥२४॥भूतकर्तृब्रह्म जगत्कारणंब्रह्मेत्य

क्रव्यादानांचसर्वेषांमाभूत्पुत्रकतेभयम् ॥ प्लवगावृश्चिकादंशामशकाश्चैवकानने ॥ १८ ॥ सरीसृपाश्चकीटाश्चमाभूवन्गहनेतव॥महाद्विपाश्चसिंहाश्चव्याघ्राऋक्षाश्चदंष्ट्रिणः ॥१९ ॥ महिषाःशृंगिणोरौद्रानतेद्रुह्यंतुपुत्रक ॥ नृमांसभोजनारौद्रायेचान्येसर्वजातियाः॥२०॥ माचत्वांहिंसिषुःपुत्रमयासंपूजितास्त्विह ॥ आगमास्तेशिवाःसंतुसिध्यंतुचपराक्रमाः॥२१॥ सर्वसंपत्तयोरामस्वस्तिमान्गच्छपुत्रक॥स्वस्तितेस्त्वांतरिक्षेभ्यःपार्थिवेभ्यःपुनःपुनः॥२२॥सर्वेभ्यश्चैवदेवेभ्योयेचतेपरिपंथिनः॥शुक्रःसोमश्चसूर्यश्चधनदोथयमस्तथा ॥२३ ॥ पांतुत्वामर्चितारामदंडकारण्यवासिनम् ॥ अग्निर्वायुस्तथाधूमोमंत्राश्चर्षिमुखच्युताः॥२४॥उपस्पर्शनकालेतुपांतुत्वांरघुनंदन ॥ सर्वलोकप्रभुर्ब्रह्माभूतकर्तृतथर्षयः ॥२५॥येचशेषाःसुरास्तेतुरक्षंतुवनवासिनम्॥इतिमाल्यैःसुरगणान्गंधैश्चापियशस्विनी॥२६॥स्तुतिभिश्चानुरूपाभिरानर्चायतलोचना॥ ज्वलनंसमुपादायब्राह्मणेनमहात्मना ॥२७॥ हावयामासविधिनाराममंगलकारणात् ॥ घृतंश्वेतानिमाल्यानिसमिधश्चैवसर्षपान् ॥ २८ ॥ उपसंपादयामासकौसल्यापरमांगना ॥ उपाध्यायःसविधिनाहुत्वाशांतिमनामयम् ॥ २९ ॥ हुतहव्यावशेषेणबाह्यंबलिमकल्पयत् ॥ मधुदध्यक्षतघृतैःस्वस्तिवाच्यंद्विजांस्ततः ॥३० ॥ वाचयामासरामस्यवनेस्वस्त्ययनक्रियाम् ॥ ततस्तस्मैद्विजेंद्रायराममातायशस्विनी ॥ ३१ ॥ दक्षिणांप्रददौकाम्यांराघवंचेदमब्रवीत् ॥ यन्मंगलंसहस्राक्षेसर्वदेवनमस्कृते ॥ ३२ ॥ वृत्रनाशेसमभवत्तत्तेभवतुमंगलम् ॥ यन्मंगलंसुपर्णस्यविनताऽकल्पयत्पुरा ॥३३॥ अमृतंप्रार्थयानस्यतत्तेभवतुमंगलम् ॥ अमृतोत्पादनेदैत्यान्घ्नतोवज्रधरस्ययत् ॥ ३४ ॥ अदितिर्मंगलंप्रादात्तत्तेभवतुमंगलम् ॥ त्रिविक्रमान्प्रक्रमतोविष्णोरतुलतेजसः॥३५॥यदासीन्मंगलंरामतत्तेभवतुमंगलम् ॥ ऋषयःसागराद्वीपावेदालोकादिशश्चताः॥३६॥

र्थः ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥२८॥ उपसंपादयामास होमायेतिशेषः अनामयमारोग्यमुद्दिश्येतिशेषः ॥२९॥ बाह्यंबलिंहोमस्थानाद्बहिर्भूतंलोकपालादिबलिम् स्वस्तिवाच्यंस्वस्तिवाचनमुद्दिश्यमध्वादिभिरुपलक्षितान्द्विजान्कृत्वा॥३०॥रामस्यवनेस्वस्त्यस्त्वित्येवंरूपांवनेस्वस्त्ययनक्रियांवाचयामासेत्यन्वयः॥३१॥काम्यांइच्छाविषयाम्॥३२॥वृत्रनाशेतद्रूपनिमित्ते॥३३॥प्रार्थयानस्य आर्षत्वान्मुगभावः अनेनभाविमहद्युद्धंतत्रजयश्चसूचितः॥३४॥विक्रमःपादाविक्षेपः॥३५।३६।

शुभमंगलंमंगलानामपिमंगलम् इतिउक्तेतिशेषः पुत्रस्यशिरसिशेषाअक्षताःशेषाइत्यक्षतनामेतिकतकः ॥३७॥ समालंभोविलेपनम् सिद्धार्थांदृष्टवीर्यां विशल्यकरणीमित्यन्वर्थनामिकामौषधींगुलकीकृत्यशुभांरक्षांचकार रक्षाहेतुत्वेनहस्तेबबंधेत्यर्थः ॥३८॥तांमंत्रैरतिशयितांकर्तुंजजाप मंत्रानितिशेषः उवाचापि मंत्रानितिशेषःजपोत्तरंस्पष्टमपिमंत्रानुच्चारयामासेत्यर्थःएतच्चतन्मंत्रार्थानुसंधानेनरामस्यत्वत्प्रसादार्थम् प्रहृष्टेवेतिहर्षापारमार्थ्यद्योतीइवशब्दः ॥३९॥ तदेवाहवाङ्मात्रेणेति संसज्जमानयाआंतरखेदगद्गदया आनम्येतिउच्चत्वात्पुत्रस्य ॥४०॥ यद्वा वाल्मीकेरपिवर्णनीयमयीभावात् उवाचेत्युक्तावपिपुनरवददित्युक्तिर्नदोषाय॥४१॥ संधितंराजवर्त्मसु प्राप्तराज्यमितियावत् मंगलैराजोचितवस्त्राभरणैः

मंगलानिमहाबाहोदिशंतुशुभमंगलम् ॥ इतिपुत्रस्यशेषाश्चकृत्वाशिरसिभामिनी ॥ ३७ ॥गंधैश्चापिसमालभ्यराममायतलोचना ॥ औषधींचसुसिद्धार्थांविशल्यकरणींशुभाम् ॥ ३८ ॥ चकाररक्षांकौसल्यामंत्रैरभिजजापच ॥ उवाचापिप्रहृष्टेवसादुःखवशवर्तिनी ॥ ३९ ॥ वाङ्मात्रेणनभावेनवाचासंसज्जमानया ॥ आनम्यमूर्ध्निचाघ्रायपरिष्वज्ययशस्विनी ॥ ४० ॥ अवदत्पुत्रमिष्टार्थोगच्छरामयथासुखम् ॥ अरोगंसर्वसिद्धार्थमयोध्यांपुनरागतम् ॥४१॥ पश्यामित्वांसुखंवत्ससंधितंराजवर्त्मसु ॥ मंगलैरुपसंपन्नोवनवासादिहागतः ॥ वध्वाश्चममनित्यंत्वंकामान्संवर्धयाहिभो ॥ ४२ ॥ मयार्चितादेवगणाःशिवादयोमहर्षयोभूतगणाःसुरोरगाः ॥ अभिप्रयातस्यवनंचिरायतेहितानिकांक्षंतुदिशश्चराघव ॥४३॥ अतीवचाश्रुप्रतिपूर्णलोचनासमाप्यचस्वस्त्ययनंयथाविधि ॥ प्रदक्षिणंचापिचकारराघवंपुनःपुनश्चापिनिरीक्ष्यसस्वजे ॥ ४४ ॥ तयाहिदेव्याचकृतप्रदक्षिणोनिपीड्यमातुश्चरणौपुनःपुनः ॥ जगामसीतानिलयंमहायशाःसराघवःप्रज्वलितस्तयाश्रिया ॥ ४५ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअयोध्याकांडेपंचविंशतितमःसर्गः ॥ २५ ॥ ॥ छ ॥ ॥ अभिवाद्यतुकौसल्यांरामःसंप्रस्थितोवनम् ॥ कृतस्वस्त्ययनोमात्राधर्मिष्ठेवर्त्मनिस्थितः ॥ १ ॥ विराजयन्राजसुतोराजमार्गंनरैर्वृतम् ॥ हृदयान्याममंथेवजनस्यगुणवत्तया ॥ २ ॥ वैदेहीचापितत्सर्वंनशुश्रावतपस्विनी ॥ तदेवहृदितस्याश्चयौवराज्याभिषेचनम् ॥ ३ ॥ देवकार्यंस्मसाकृत्वाकृतज्ञाहृष्टचेतना ॥ अभिज्ञाराजधर्माणांराजपुत्रीप्रतीक्षती ॥ ४ ॥

वध्वाःसीतायाःसंवर्धसंवर्धय याहिभो गच्छभो भोइतिनिपातआमंत्रणे ॥४२॥४३॥ मात्राप्रदक्षिणकरणंरक्षार्थम् ॥४४॥ निपीड्यनमस्कृत्य तयाश्रियामातृकृतमंगलजशोभया ॥ ४५ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअयोध्याकाडेपंचविंशः सर्गः ॥२५॥ ॥ छ ॥ धर्मिष्ठेआतिशयेनधर्मवति ॥ १ ॥ आममंथक्षोभयतिस्म तत्रहेतुर्गुणवत्ता ॥ २ ॥ तत्सर्वंवनगमनवृत्तांतम् तस्याश्चतस्यास्तु हृदितदेवयौवराज्याभिषेचनंस्थितमभूदितिशेषः ॥ ३ ॥ देवकार्यंदेवपूजाम् देवकार्यकरणेहेतुःकृतज्ञत्वंराजधर्माभिज्ञत्वंच दैवैरेवंराज्यप्रदानोपकृतत्वेनकृतज्ञतयातत्पूजा ॥ ४ ॥

SGDF Sri Gargeshwari Oriental Foundation

क्रियासीतायैकथमिदमन्याय्यंस्वमातापितृकृतंकथयामीतिलज्जयाऽवाङ्मुखइव ॥५॥ वेपमानाभर्तुर्विगतहर्षत्वावाङ्मुखत्वादिदर्शनात्कंपमाना ॥६ ॥ सोढुंगूढंकर्तुम् शोकंअ
न्येषांप्राकृतानांशोकजनकंवस्तुशोकरूपकार्याजनकंकर्तुनशशाकततस्तदनंतरंसशोकस्तच्छोकजनकंवस्तुविवृततांप्रकटकार्यत्वंगतः यद्वा सरामोविवृताभिप्रायंगतः शुद्धमुक्तस्व
भावोपिमायाख्यप्रकृत्यवतारसीतासान्निध्यादुद्बुद्धविक्षेपशक्तिरिवजातइत्यर्थः अनेनहिनाट्येनप्रियायाअग्रेनाकिंचित्पुंसोगोप्यमितिलोकव्यवहारोदर्शितः ॥७॥ प्रस्विन्नंप्राप्तदुःख
जस्वेदम् अमर्षणंशोकधारणाक्षममिव यत्तुसीतायादुःखेनकथमेषकालंनयिष्यतीतिधियादुःखितइतिविवर्णवदनत्वादिकमिति तदनुचितंभगवतिकथमापिदुःखासंबंधात्तादृशधियो
प्यभावाच्च व्यसनेषुमनुष्याणांभृशंभवतिदुःखितइत्यादावपिदुःखितइवेत्येवार्थइतिममाभाति॥८॥बार्हस्पतोबृहस्पतिदेवताकः युक्तःचंद्रेणेतिशेषःयुक्तस्तेनपुष्येणाभिषकइतिब्राह्म

प्रविवेशाथरामस्तुस्ववेश्मसुविभूषितम् ॥ प्रहृष्टजनसंपूर्णंह्रियाकिंचिदवाङ्मुखः ॥५ ॥ अथसीतासमुत्पत्यवेपमानाचतंपतिम् ॥ अपश्यच्छो
कसंतप्तंचिंताव्याकुलितेंद्रियम् ॥६॥ तांदृष्ट्वासहिधर्मात्मानशशाकमनोगतम् ॥ तंशोकंराघवःसोढुंततोविवृततांगतः ॥७॥ विवर्णवदनंदृष्ट्वा
तंप्रस्विन्नममर्षणम् ॥ आहदुःखाभिसंतप्ताकिमिदानीमिदंप्रभो ॥ ८ ॥ अद्यबार्हस्पतःश्रीमान्युक्तःपुष्येणराघव ॥ प्रोच्यतेब्राह्मणैःप्राज्ञैःके
नत्वमसिदुर्मनाः ॥९ ॥ नतेशतशलाकेनजलफेननिभेनच ॥ आवृतंवदनंवल्गुच्छत्रेणाभिविराजते ॥१०॥ व्यजनाभ्यांचमुख्याभ्यांशतपत्र
निभेक्षणम् ॥चंद्रहंसप्रकाशाभ्यांवीज्यतेनतवाननम्॥११॥वाग्मिनोबंदिनश्चापिप्रहृष्टास्त्वांनरर्षभ ॥ स्तुवंतोनाद्यदृश्यंतेमंगलैःसूतमागधाः
॥१२॥नतेक्षौद्रंचदधिचब्राह्मणावेदपारगाः॥मूर्ध्निमूर्धाभिषिक्तस्यददतिस्मविधानतः ॥१३॥ नत्वांप्रकृतयःसर्वाश्रेणीमुख्याश्चभूषिताः॥अनु
व्रजितुमिच्छंतिपौरजानपदास्तदा ॥ १४ ॥ चतुर्भिर्वेगसंपन्नैर्हयैःकांचनभूषणैः ॥ मुख्यःपुष्परथोयुक्तःकिंनगच्छतितेऽग्रतः॥१५॥ नहस्ती
चाग्रतःश्रीमान्सर्वलक्षणपूजितः ॥ प्रयाणेलक्ष्यतेवीरकृष्णमेघागिरिप्रभः ॥ १६ ॥ नचकांचनचित्रंतेपश्यामिप्रियदर्शन॥ भद्रासनंपुरस्कृत्य
यांतंवीरपुरःसरम् ॥ १७ ॥ अभिषेकोयदासज्जःकिमिदानीमिदंतव ॥ अपूर्वोमुखवर्णश्चनप्रहर्षश्चलक्ष्यते ॥ १८ ॥ इतीवविलपंतींतांप्रोवा
चरघुनंदनः ॥ सीतेतत्रभवांस्तातःप्रव्राजयतिमांवनम् ॥१९॥ णैःप्रोच्यतेइत्यन्वयः तज्जन्यंसंतोषंविहायदुर्मनाःकेनासि ॥९॥ शतंशलाकायस्मिंश्छत्रेतेनछत्रेणावृ
तंसन्नविराजतइतियोजना वल्गुसुंदरम् ॥१०॥व्यजनाभ्यांवालव्यजनाभ्याम् शतपत्रंपद्मंतत्समेक्षणम् ॥११॥१२॥ क्षौद्रंचदधिच तीर्थोदकमिश्रितामितिशेषः मूर्धाभिषिक्तस्याशि
रःस्नातस्य ॥१३॥ श्रेणिमुख्याःपरिषन्मुख्याः सर्वत्र तत्कुतइतिशेषः ॥१४॥ पुष्परथःलीलागमनप्रयोजनोरथोनतुयुद्धार्हइत्यर्थः तादृग्रथोनिर्जिगमिषोराज्ञोग्रेभवतितस्मिन्सत्यामि
च्छायामारोहतिनोचेदग्रतोगच्छति ॥१५॥ हस्तीकृष्णमेघप्रभोगिरिप्रभश्च ॥१६॥ भद्रासनंपुरस्कृत्यपूजायुक्तंयथाभवतितथागृहीत्वायांतंतेपुरःसरंअग्रगंसेवकंनपश्यामि ॥१७॥य
दाभिषेकःसज्जःइदानींतस्मिन्नेवैतस्मिन्वर्तमानकालेउक्तराजचिह्नाभावोमुखवर्णश्चापूर्वःकदाप्यननुभूतोहर्षकालेहर्षाभावश्चेतिइदंकिमित्यर्थः ॥१८॥ विलपंतींदुःखेनभाषमाणां

SGDF
Sri Durgeshwari Digital Foundation

म् तत्रभवान्पूज्यस्तातोदशरथः अत्रभवत्तत्रभवच्छब्दौपूज्यार्थौ ॥ १९ ॥ उत्कटाप्रियश्रवणेनसीतायाअत्यंतमोहोमाभूदितिविविधगुणकीर्तनेनसंबोधयति कुलेइत्यादि येनक्रमेणहेतुनाइदंप्रव्राजनमागतंतच्छृणु ॥२०॥२१॥ नृपेणोद्यतेप्रस्तावितेममाभिषेकेसज्जेसातितयाद्यससमयः प्राचीनोवरसंकेतःप्रचोदितःप्रवर्तितस्तेनप्रवर्तनेनराजाधर्मेणधर्ममार्गेणप्रतिनिर्जितःस्ववशःकृतः ॥ २२ ॥ अस्तुप्रकृतेकिंतत्राह चतुर्दशेत्यादि पित्रावरनिर्जितपितृनियोगेनआद्यवरपालनरूपेण भरतश्चद्वितीयवरपालनरूपापितृनियोगेनयौवराज्ये नियोजितःमयेतिशेषः ज्येष्ठाज्ञांविनातस्यतल्लाभासंभवात् ॥ २३ ॥ अथसीतायागृहेऽवस्थितौसुखजनकबुद्धिरुपदिश्यते भरतस्येत्यादिना नकत्थ्योनश्लाघनीयः ॥ २४ ॥ तेप्रसिद्धाःममगुणाः ॥ २५॥ अहंतेनानुवक्तव्योविशेषेणकदाचनेतिप्राचीनःपाठःकतकेनदर्शितःअहमस्मत्सरूपंतेत्वयाविशेषेणविशिष्यकदाचनकदापिनानुवक्तव्यःसखीभिर्वा

कुलेमहतिसंभूतेधर्मज्ञेधर्मचारिणि ॥ शृणुजानकियेनेदंक्रमेणाद्यागतंमम ॥२०॥राज्ञासत्यप्रतिज्ञेनपित्रादशरथेनवै ॥कैकेय्यैमममात्रेतुपुरा
दत्तौमहावरौ ॥ २१ ॥ तयाद्यममसज्जेऽस्मिन्नभिषेकेनृपोद्यते ॥ प्रचोदितःससमयोधर्मेणप्रतिनिर्जितः ॥ २२ ॥ चतुर्दशहिवर्षाणिवस्तव्यंदं
डकेमया ॥ पित्रामेभरतश्चापियौवराज्येनियोजितः॥२३॥ सोऽहंत्वामागतोद्रष्टुंप्रस्थितोविजनंवनम् ॥भरतस्यसमीपेतेनाहंकत्थ्यःकदाचन
॥ २४ ॥ऋद्धियुक्ताहिपुरुषानसहंतेपरस्तवम् ॥ तस्मान्नतेगुणाःकत्थ्याभरतस्याग्रतोमम ॥ २५ ॥ अहंतेनानुवक्तव्योविशेषेणकदाचन ॥
अनुकूलतयाशक्यंसमीपेतस्यवर्तितुम् ॥ तस्मैदत्तंनृपतिनायौवराज्यंसनातनम् ॥ सप्रसाद्यस्त्वयासीतेनृपतिश्चविशेषतः ॥ २७ ॥ अहं
चापिप्रतिज्ञांतांगुरोःसमनुपालयन् ॥ वनमद्यैवयास्यामिस्थिरीभवमनस्विनि ॥ २८ ॥ यातेचमयिकल्याणिवनंमुनिनिषेवितम् ॥ व्रतोप
वासपरयाभवितव्यंत्वयानघे॥२९॥ कल्यमुत्थायदेवानांकृत्वापूजांयथाविधि ॥ वंदितव्योदशरथःपितामम जनेश्वरः ॥ ३० ॥ माताचममकौ
सल्यावृद्धासंतापकर्शिता ॥ धर्ममेवाग्रतःकृत्वात्वत्तःसंमानमर्हति ॥३१॥ वंदितव्याश्चतेनित्यंयाःशेषाममतरः ॥ स्नेहप्रणयसंभोगैःसमा
हिममातरः ॥ ३२ ॥ भ्रातृपुत्रसमौचापिद्रष्टव्यौचविशेषतः त्वयाभरतशत्रुघ्नौप्राणैःप्रियतरौमम ॥ ३३ ॥ विप्रियंचनकर्तव्यंभरतस्य
कदाचन ॥ सहिराजाचवैदेहिदेशस्यचकुलस्यच ॥ ३४ ॥

र्तांप्रसंगइतिशेषःभरतस्याग्रतइत्यनुकर्षःतत्रहेतुरनुकूलतयेति मत्स्वरूपवर्णनंचतस्यप्रतिकूलमितिभावःनापित्वंतेनभर्तव्याविशेषेणकदाचनेतिआधुनिकपाठस्तुनतथाचमत्कारी विशेषेणनभर्तव्याकिंतुबंधुसाधारण्येनेत्यर्थेऽनुकूलतयेत्युत्तरार्धस्यतथोपयोगाभावात् ॥२६॥ तदनुकूलाचरणंकिमर्थमतआह तस्माइति नृपतिनादशरथेन सत्वयाविशेषतःप्रसाद्यःचोहेतौ यतोनृपतिः ॥ २७ ॥ २८ ॥ यातेगते ॥ २९ ॥ कल्यंउषसि ॥ ३० ॥ त्वयिगतेत्वन्मातुर्नमस्कारेणकिंफलंसतितुत्वत्प्रातिकूल्याकरणेतत्फलमितिचेत्तत्राह धर्ममेवाग्रतःकृत्वाधर्मएवतत्फलंमुख्यंबुद्धौकृत्वाततःसंमानःकार्यइतिभावः ॥ ॥ ३१ ॥ स्नेहेनमातृत्वप्रयुक्तेनप्रणयेन प्रकृष्टःस्नेहःप्रणयःसंभोगःसेवाअन्नपानादिविशेषप्रदानम् ॥ ३२ ॥ भ्रात्रापुत्रेणचसमौ प्राणैः प्राणेभ्यःप्रियतरौ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥

SGDF

विपर्ययेशीलादिविपर्यये ॥३ ५॥ जनान्प्राकृतान् संबंधलेशहीनानितियावत्॥३ ६॥३ ७ ॥ यथाकस्यचिन्मद्वचसोव्यलीकंव्यलीकत्वंअनृतत्वंनकुरुषेतथेदमापिमेवचःकार्यंअनुष्ठेय
मित्यर्थः वचसोनृतत्वकरणंचाननुष्ठानेभवति ॥ ३ ८॥ ॥ इतिश्रीरा० श्रीरा० रा० वा० आ० अ० षड्विंशःसर्गः ॥ २ ६ ॥ ॥ एवंरामेणगृहवासेनियुक्ताममापिवनवासएवधर्मतोन्या
यप्राप्तइतिसीताह एवमित्यादि प्रणयात्स्नेहादेवसंक्रुद्धाकथंममपृथक्स्थितिमादिशतीत्यमर्षवती ॥ १ ॥ सएवामर्षोदर्श्यते किमिति लघुतयामायिक्षुद्रत्वालंबनेनइदंकिंभाषसे
किंच हेनरवरोत्तमत्वयायदुक्तंतच्छ्रुत्वामेममअपहास्यंअतिशयितोहासोजायते ॥ २ ॥ यत्त्वयेरितंतत्वीराणांअनर्हमयशस्यंचातोनश्रोतव्यंश्रोतुमयोग्यम् ॥ ३ ॥ कुतएवंतत्राह
आर्यपुत्रेत्यादि पित्रादयः स्वानिपुण्यानिस्वस्यकर्मफलानिभुंजानाःस्वंस्वंभाग्यंस्वानुष्ठितंकर्मैवोपासतेउपजीवंतिनपुत्राद्यनुष्ठितं तत्रतेषांसहाधिकाराभावात् ॥ ४ ॥ एकानारीतु

आराधिताहिशीलेनप्रयत्नैश्चोपसेविताः ॥ राजानःसंप्रसीदंतिप्रकुप्यंतिविपर्यये ॥३५॥ औरस्यानपिपुत्रान्हित्यजंत्यहितकारिणः ॥ समर्था
न्संप्रगृह्णंतिजनानपिनराधिपाः॥३६॥सात्वंवसेहकल्याणिराज्ञःसमनुवर्तिनी॥भरतस्यरताधर्मेसत्यव्रतपरायणा॥३७॥अहंगमिष्यामिमहा
वनंप्रियेत्वयाहिवस्तव्यमिहैवभामिनि ॥ यथाव्यलीकंकुरुषेनकस्यचित्तथात्वयाकार्यमिदंवचोमम ॥३८॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम० वा० आ०
अ० षड्विंशःसर्गः॥ २६॥ ॥ ४॥ ॥ एवमुक्तातुवैदेहीप्रियार्हाप्रियवादिनी ॥ प्रणयादेवसंक्रुद्धाभर्तारमिदमब्रवीत् ॥ १ ॥ किमिदंभाषसे
रामवाक्यंलघुतयाध्रुवम् ॥ त्वयायदपहास्यंमेश्रुत्वानरवरोत्तम ॥ २ ॥वीराणांराजपुत्राणांशस्त्रास्त्रविदुषांनृप ॥ अनर्हमयशस्यंचनश्रोतव्यं
त्वयेरितम् ॥ ३ ॥ आर्यपुत्रपितामाताभ्रातापुत्रस्तथास्नुषा ॥ स्वानिपुण्यानिभुंजानाःस्वंस्वंभाग्यमुपासते ॥४॥ भर्तुर्भाग्यंतुनार्येकाप्राप्नोति
पुरुषर्षभ ॥ अतश्चैवाहमादिष्टावनेवस्तव्यमित्यपि ॥ ५ ॥ नपितानात्मजोवात्मानमातानसखीजनः ॥ इहप्रेत्यचनारीणांपतिरेकोगतिःसदा
॥ ६ ॥ यदित्वंप्रस्थितोदुर्गंवनमद्यैवराघव ॥ अग्रतस्तेगमिष्यामिमृद्नंतीकुशकंटकान् ॥ ७ ॥ ईर्ष्यांरोषंबहिष्कृत्यभुक्तशेषमिवोदकम् ॥ नय
मांवीरविस्रब्धःपापंमयिनविद्यते ॥ ८ ॥ प्रासादाग्रैर्विमानैर्वावैहायसगतेनवा ॥ सर्वावस्थागताभर्तुःपादच्छायाविशिष्यते ॥ ९ ॥

भर्त्रासहाधिकाराद्भर्तुर्भाग्यंभर्त्रनुष्ठितंकर्मफलंप्राप्नोति अतस्तववनवासादेशेनैवत्वत्पितृभ्यांसर्वकर्मणिसहाधिकारादहमपिवनेवस्तव्यमित्यादिष्टैव तथैवममापिगुरुत्वात्सआदेशोनु
ल्लंघ्यएवेतिभावः॥५॥यदेवमतोनपित्रादिरिहलोकेप्रेत्यपरलोकेचनारीणांगतिःकिंतुएकःपतिरेवसदागतिः ॥६॥ अतोयदित्वमिति मृद्नंतीकुशेत्यनेनपद्भ्यामेवगमिष्यामीतिनचतेदुः
खंदास्यामीतिचध्वनितम् ॥७॥स्त्रियावनगमनसाहसंकथमित्यक्षांतिरीर्ष्यातांस्ववाक्योल्लंघनेनरोषंचबहिष्कृत्यत्यक्त्वाविस्रब्धोनिःशंकोमांनय तत्रहेतुगर्भविशेषणं वीरेति स्ववीरत्व
स्यलोकेख्यापनायअन्यथाकुतस्तत्ख्यातिरितिध्वनिरत्र त्यागप्रयोजकंपापंचमयिनविद्यते ननुभुक्तभोगयात्वयावनेकिंप्रयोजनमतआह भुक्तशेषमुदकमिव यथादुष्प्रापपानीयकांता
रयायिनापीतशेषंकमंडलुनिष्ठमुदकमवश्यंनेयमेवतथाहमपित्वयानेयैव तरुणत्वादितिगूढहासोक्तिः ॥ ८ ॥ अतोपिमेवनगमनमेवोचितमित्याह प्रासादाग्रे स्थितापेक्षयेतिशेषः

SGDF

विमानैर्वावैहायसगतेनवाआकाशगमनेनउपलक्षिताणिमाद्यष्टसिद्ध्यपेक्षयेतिशेषः सर्वावस्थागताभर्तुः अपीतिशेषः विष्णोरभक्तिकावस्थासर्वावस्थेतिगीयतइत्यभिधानात्
तांगतस्यातएवआईषद्भर्तुः भर्तुरित्यंतमेकंपदं अथवापृथक्पदे श्रुत्युक्तधर्माननुष्ठानरूपांतांगतापीतियोजना सकलभर्तृधर्मरहितस्यापिपत्युःपादछायापादसेवनमेवेतरधर्मापे
क्षयास्त्रियाविशिष्यतेअधिकंभवति श्रुतिस्मृत्योःसर्वपरित्यागेनभर्तृसेवायाएवस्त्रीणांनित्यत्वबोधनादितिभावः ॥ ९ ॥ मद्गुरूपदेशोप्येवमेवेत्याह अनुशिष्टेत्यादि विविधाश्रयंना
नाविधावस्थभर्तृनित्याश्रयमनुशिष्टास्मि अतोभर्तरिमयायथोपदिष्टंवर्तितव्यं तथासंप्रतिनोवक्तव्यास्मिनोपदेष्टव्यास्मि ॥ १० ॥ यदेवमतोहमिति गमिष्यामि त्वद्गमनमन्वि
तिशेषः ॥ ११ ॥ त्रीन्लोकानचिंतयंतीत्रैलोक्यैश्वर्यमप्यगणयंती पतिव्रतंपत्यासहवासरूपंव्रतं चिंतयंतीअपेक्षमाणा ॥ १२ ॥ ब्रह्मचारिणीतपश्चरणशीला नियतात्वदुपादिष्टनि

अनुशिष्टास्मिमात्राचपित्राचविविधाश्रयम् ॥ नास्मिसंप्रतिवक्तव्यावर्तितव्यंयथामया ॥ १० ॥ अहंदुर्गंगमिष्यामिवनंपुरुषवर्जितम् ॥
नानामृगगणाकीर्णंशार्दूलगणसेवितम् ॥ ११ ॥ सुखंवनेनिवत्स्यामियथैवभवनेपितुः ॥ अचिंतयंतीत्रीन्लोकांश्चिंतयंतीपतिव्रतम् ॥ १२ ॥
शुश्रूषमाणातेनित्यंनियताब्रह्मचारिणी ॥ सहरंस्येत्वयावीरवनेषुमधुगंधिषु ॥ १३ ॥ त्वंहिकर्तुंवनेशक्तोरामसंपरिपालनम् ॥ अन्यस्यापिज
नस्येहकिंपुनर्ममानद ॥ १४ ॥ साहंत्वयागमिष्यामिवनमद्यनसंशयः ॥ नाहंशक्यामहाभागनिवर्तयितुमुद्यता ॥ १५ ॥ फलमूलाशनानि
त्यंभविष्यामिनसंशयः ॥ नतेदुःखंकरिष्यामिनिवसंतीत्वयासदा ॥ १६ ॥ अग्रतस्तेगमिष्यामिभोक्ष्येभुक्तवतित्वयि ॥ इच्छामिपरतःशैलान्प
ल्वलानिसरांसिच ॥ १७ ॥ द्रष्टुंसर्वत्रनिर्भीतात्वयानाथेनधीमता ॥ हंसकारंडवाकीर्णाःपद्मिनीःसाधुपुष्पिताः ॥ १८ ॥ इच्छेयंसुखिनीद्रष्टुं
त्वयावीरेणसंगता ॥ अभिषेकंकरिष्यामितासुनित्यमनुव्रता ॥ १९ ॥ सहत्वयाविशालाक्षरंस्येपरमनंदिनी ॥ एवंवर्षसहस्राणिशतंवापित्वया
सह ॥ २० ॥ व्यतिक्रमंनवेत्स्यामिस्वर्गोपिहिनमेमतः ॥ स्वर्गेपिचविनावासोभवितायदिराघव ॥ त्वयाविनानरव्याघ्रनाहंतदापिरो
चये ॥ २१ ॥ अहंगमिष्यामिवनंसुदुर्गमंमृगायुतंवानरवारणैश्च ॥ वनेनिवत्स्यामियथापितुर्गृहेतवैवपादावुपगृह्यसंमता ॥ २२ ॥

यमयुक्ता मधुगंधिषुमकरंदसुरभिषु ॥ १३ ॥ अन्यस्यापिजनस्यजीवसमूहस्य ॥ १४ ॥ ननिवर्तयितुंशक्या न्यायप्राप्तानुगमनत्वात् त्वच्छक्तिरूपत्वादितिगूढोभिप्रायः उद्यता
वनंगंतुमितिशेषः ॥ १५ ॥ दुःखंनकरिष्यामि विशिष्टान्नपानादीच्छयेतिशेषः त्वयासहशक्तिरूपत्वात्सदावसंतीदुःखमयकार्यापियथापूर्वंनकदापिदुःखंकृतवतीएवमग्रेपिनकरिष्या
मीतिभावः ॥ १६ ॥ सरांसिचेत्यस्यद्रष्टुमित्यनेनान्वयः ॥ १७ ॥ कारंडवाःजलकुक्कुटाः ॥ १८ ॥ अभिषेकंकरिष्यामि तासु पद्मिनीषुइतिशेषः ॥ १९ ॥ वर्षसहस्राणिश
तंवात्वयासहवसंतीतेषांव्यतिक्रमंवनवासदुःखंनवेत्स्यामिकिंतुक्षणमिवतावंतंकालंनेष्यामीतिभावः ॥ २० ॥ स्वर्गोपिनमेमतः त्वयाविनेतिशेषः तदेवविवृणोति स्वर्गेपिचे
ति ॥ २१ ॥ मृगैरायुतंमृगैरासमंताद्युतंयुक्तं वानरवारणैश्चयुक्तमितिशेषः संमतातवेतिशेषः त्वदाज्ञावर्तिनीतियावत् ॥ २२ ॥

SGDF
Sri Gangeshwari Digital Foundation

त्वयावियुक्तामित्यादि त्वद्वियोगेमरणविषयनिश्चितमतिं याचनांमामिकावनानुगमनयाचनांसाधुकुरुष्व चरितार्थांसंपादय मयाक्रियमाणादत्तानुगमनात्तेगुरुताभारोनभविष्यति ॥ ॥ २३ ॥ तथान्याययुक्तंननिनीषतिस्मनेतुमैच्छत् अतएवास्यानिवर्तनेनिवर्तनरूपप्रयोजननिमित्तंवनवासस्यदुःखतांदुःखजनकतांप्रति सत्संभवत् बहुहेतुजातमुवाचेत्यर्थः ॥ ॥ २४ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअयोध्याकांडेसप्तविंशःसर्गः ॥ २७॥ ॥ छ ॥ सइति ननेतुंकुरुतेबुद्धिंननेतुंकुरुतेइव ॥ १॥२॥ महाकुलीनेत्याद्युक्तिःस्ववाक्यांगीकारप्रयोजना इहैवस्थित्वायथामेममममनसःसुखंभवतितथामदागमनमुद्दिश्यस्वधर्मंचरधर्ममेवाचर ॥ ३ ॥ हियतोवनेबहवोदोषाःक्लेशाअतोमदुक्तंकार्यमित्यन्वयः ॥ ४ ॥

अनन्यभावामनुरक्तचेतसंत्वयावियुक्तांमरणायनिश्चिताम् ॥ नयस्वमांसाधुकुरुष्वयाचनांनातोमयातेगुरुताभविष्यति ॥ २३ ॥ तथाब्रुवाणामपिधर्मवत्सलांनचस्मसीतांनृवरोनिनीषति ॥ उवाचचैनांबहुसन्निवर्तनेवनेनिवासस्यचदुःखितांप्रति ॥ २४ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअयोध्याकांडेसप्तविंशःसर्गः ॥२७॥ ॥छ॥ ॥ सएवंब्रुवतींसीतांधर्मज्ञांधर्मवत्सलः ॥ ननेतुंकुरुतेबुद्धिंवनेदुःखानिचिंतयन् ॥ १ ॥ सांत्वयित्वाततस्तांतुबाष्पदूषितलोचनाम् ॥ निवर्तनार्थेधर्मात्मावाक्यमेतदुवाचह ॥ २ ॥ सीतेमहाकुलीनासिधर्मेचनिरतासदा ॥ इहाचरस्वधर्मंत्वंयथामेमनसःसुखम् ॥३॥ सीतेयथात्वांवक्ष्यामितथाकार्यंत्वयाऽबले॥वनेदोषाहिबहवोवसतस्तान्निबोधमे ॥ ४ ॥ सीतेविमुच्यतामेषावनवासकृतामतिः ॥ बहुदोषंहिकांतारंवनमित्यभिधीयते ॥ ५ ॥ हितबुद्ध्याखलुवचोमयैतदभिधीयते ॥ सदासुखंनजानामिदुःखमेवसदावनम् ॥ ६ ॥ गिरिनिर्झरसंभूतागिरिनिर्दरिवासिनाम् ॥ सिंहानांनिनदादुःखाःश्रोतुंदुःखमतोवनम् ॥ ७ ॥ क्रीडमानाश्चविस्रब्धामत्ताःशून्येतथामृगाः ॥ दृष्ट्वासमभिवर्तंतेसीतेदुःखमतोवनम् ॥८॥ सग्राहाःसरितश्चैवपंकवत्यस्तुदुस्तराः ॥ मत्तैरपिगजैर्नित्यमतोदुःखतरंवनम् ॥ ९ ॥ लताकंटकसंकीर्णाःकृकवाकूपनादिताः ॥ निरपाश्चसुदुःखाश्चमार्गादुःखमतोवनम् ॥ १० ॥ सुप्यतेपर्णशय्यासुस्वयंभग्नासुभूतले ॥ रात्रिषुश्रमखिन्नेनतस्माद्दुःखमतोवनम् ॥ ११ ॥

कांतारंगहनत्वाद्दुष्प्रवेशंवनंबहुदोषमित्यभिधीयतइतियोजना सीतेइतिकलत्रनामग्रहणमपिदुःखाकुलचित्तस्वनाटनेननदोषाय ॥ ५ ॥ हितबुद्ध्या एतदभिधीयतेनतुत्वद्धरणादिप्रयासोपाधिनेत्यर्थःसदासर्वकालंसुखंवनेनास्ति सुखंसुखदंनभवतिकिंतुदुःखंदुःखदमेवेत्येवजानामिनिश्चिनोमि ॥ ६ ॥ गिरिनिर्झरागिरिनद्यस्तन्निनदैःसंभूताःप्रभूताःगिरिनिर्दरिवासिनांसिंहानांनिनदाःश्रोतुंदुःखाअतोवनंदुःखंदुःखजनकम् ॥ ७ ॥ विस्रब्धाःनिःशंकाःदृष्ट्वामनुष्यंदृष्ट्वासमभिवर्ततेहंतुंसंमुखमायांति ॥ ८ ॥ सहग्राहकत्वंपंकवत्त्वंचदुस्तरत्वेहेतुः नित्यंगजैरित्यस्ययुक्तमितिशेषः ॥ ९ ॥ कृकवाकुर्वनकुक्कुटःसरठइत्यन्ये निरपाःनिर्गतोदकाःऋक्पूरित्यप्समासांतः ॥ १० ॥ स्वयंभग्नासु स्वयंपतितशीर्णपर्णमयशय्यास्वितियावत् श्रमखिन्नेनादिवाफलाद्यानयनश्रमखिन्नेनसुप्यते वनवासिनाजनेनेतिशेषःतेनतवापिसश्रमस्तदेवशयनंचेतिसममेवेतिध्वनितम् ॥११॥

SGDF

वृक्षावपतितैः वृक्षेभ्यःस्वयमेवपतितैः अहोरात्रंप्रातःसायम् ॥ १२ ॥ यथाप्राणेनयथाबलानुसारेण केशसंस्काराभावाज्जटाभारकरणम् ॥ १३ ॥ प्रतिपूजनंकार्यं तेनतदर्थसामग्रीसंपादनक्लेशोध्वनितः ॥ १४ ॥ कालेकालेप्रातःकालादौनियमेनैवचरतांकालक्षेपंकुर्वतांत्रिरभिषेकःकार्यःत्रिषवणस्नानंकर्तव्यमित्यर्थः ॥ १५ ॥ उपहारःपूजा आर्षोविधिरुंछादिवृत्तिःवेद्यामित्यनेनतत्करणदुःखंध्वनितम् ॥ १६ ॥ तेनवन्यपदार्थेन यथाहारैःयथालब्धाहारैः ॥ १७ ॥ तिमिरंरात्रिष्वितिशेषः ॥ १८ ॥ बहुरूपाःसरीसृपाःसंतितेचमार्गे

अहोरात्रंचसंतोषःकर्तव्योनियतात्मना ॥ फलैर्वृक्षावपतितैःसीतेदुःखमतोवनम् ॥१२॥ उपवासश्चकर्तव्योयथाप्राणेनमैथिलि ॥ जटाभारश्चकर्तव्योवल्कलांबरधारणम् ॥१३॥ देवतानांपितॄणांचकर्तव्यंविधिपूर्वकम् ॥ प्राप्तानामतिथीनांचनित्यशःप्रतिपूजनम् ॥ १४ ॥ कार्यस्त्रिरभिषेकश्चकालेकालेचनित्यशः ॥ चरतांनियमेनैवतस्माद्दुःखतरंवनम् ॥१५॥ उपहारश्चकर्तव्यःकुसुमैःस्वयमाहृतैः ॥ आर्षेणविधिनावेद्यांसीतेदुःखमतोवनम् ॥१६॥ यथालब्धेनकर्तव्यःसंतोषस्तेनमैथिलि ॥ यथाहारैर्वनचरैःसीतेदुःखमतोवनम् ॥१७॥ अतीववातस्तिमिरंबुभुक्षाचास्तिनित्यशः ॥ भयानिचमहांत्यत्रअतोदुःखतरंवनम् ॥१८॥ सरीसृपाश्चबहवोबहुरूपाश्चभामिनि ॥ चरंतिपथितेदर्पात्ततोदुःखतरंवनम् ॥ १९ ॥ नदीनिलयनाःसर्पानदीकुटिलगामिनः ॥ तिष्ठंत्यावृत्यपंथानमतोदुःखतरंवनम् ॥ २० ॥ पतंगावृश्चिकाकीटादंशाश्चमशकैःसह ॥ बाधंतेनित्यमबलेसर्वंदुःखमतोवनम् ॥२१॥ द्रुमाःकंटकिनश्चैवकुशाःकाशाश्चभामिनि ॥ वनेव्याकुलशाखाग्रास्तेनदुःखमतोवनम् ॥ २२ ॥ कायक्लेशाश्चबहवोभयानिविविधानिच ॥ अरण्यवासेवसतोदुःखमेवसदावनम् ॥२३॥ क्रोधलोभौविमोक्तव्यौकर्तव्यातपसेमतिः ॥ नभेतव्यंचभेतव्येदुःखंनित्यमतोवनम् ॥२४॥ तदलंतेवनंगत्वाक्षेमंनहिवनंतव ॥ विमृशन्निवपश्यामिबहुदोषकरंवनम् ॥२५॥ वनंतुनेतुंनकृतामतिर्यदाबभूवरामेणतदामहात्मना ॥ नतस्यसीतावचनंचकारतंततोब्रवीद्रामामिदंसुदुःखिता ॥३६॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअयोध्याकांडेअष्टाविंशःसर्गः ॥ २८ ॥छ॥ एतत्तुवचनंश्रुत्वासीतारामस्यदुःखिता ॥ प्रसक्ताश्रुमुखीमंदामिदंवचनमब्रवीत् ॥१॥

मध्येदर्पाच्चरंति ॥ १९ ॥ निलयनंवासस्थानं नदीवत्कुटिलगतयः ॥ २० ॥ अबलेइत्यनेनतन्निवारणासामर्थ्यंध्वनितम् ॥ २१ ॥ व्याकुलशाखाग्रत्वंयथायोगंद्रुमेषुकुशकाशयोश्चबोध्यम् ॥ २२ ॥ २३ ॥ भेतव्येभेतव्यविषये ॥ २४ ॥ अलंगत्वा नगंतव्यमित्यर्थः विमृशन्दोषान्विचारयन् तान्दोषानिहस्थोपिपश्यामिवातोबहुदोषकरंवनमितिब्रवीमीतिशेषः ॥ २५ ॥ रामेणयदावनेनेतुंमतिर्नकृताबभूवतदासीतातस्यवचनंनचकारनांगीचकारततोहेतोरिदमब्रवीत् ॥ २६ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणातिककेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअयोध्याकांडेअष्टाविंशःसर्गः ॥ २८ ॥ ॥ छ ॥ ॥ एतदिति ॥ १ ॥

SGDF
Sri Gargeshwari Vidyanidhi Foundation

वनेवस्तव्यतांवासंप्रतित्वयायेदोषाःकीर्तितास्तान्मांप्रतिगुणानेवविद्धियतोहंतवस्नेहेनपुरस्कृतात्वन्निष्ठस्नेहविषया अनेनत्वत्स्नेहविषयस्यदोषपदार्थोनकोपीतिभावः यद्वा यतस्त्व
द्विषयकस्नेहेनाग्रगाइत्यर्थः ॥ २ ॥ तदेवाह मृगाइत्यादि ॥३॥ अदृष्टपूर्वंतावकंरूपंयेषांतत्त्वात् रूपंदृष्ट्वेति स्थानेहृषीकेशतवप्रकीर्त्येतिन्यायाद्येषामन्यकर्तृकत्वत्स्मरणेनभयं
तेषांसाक्षात्त्वद्दर्शनेभयमित्यर्थसिद्धमितिध्वनितं तवसर्वेहिबिभ्यति अनेनयद्भीषोदेतिसूर्यइत्यर्थोध्वनितः ॥४॥ गुरुजनाज्ञया इयंसीताममसुताछायेवानुगतासदेतिसूचितपित्राद्याज्ञ
याउक्तरीत्यात्वत्पित्राद्याज्ञया त्वद्वियोगेनहेतुना ॥ ५ ॥ आद्योपिर्लोकोक्तौ ॥ ६ ॥ एवंविधंपतिहीनायाजीवनमशक्यमित्येवंरूपंत्वयादर्शितंभरतानुकूलतयात्रवासास्थित्युपदेशे
नातोहंत्वयासहयास्यामि त्वदुपदिष्टभरतानुकूल्येनस्थातुमशक्यत्वादितिभावः केचित्तु एवंविधंवनवासदुःखंकामंत्वयाममदर्शितंयद्यपितथापितादृशवनेपतिहीनाप्रबलभर्तृहीनान
जीवितुंशक्ष्यतिनतुमादृशीप्रबलभर्तृकेतिअहंवनंयास्याम्येवेतिभावइत्याहुः ॥ ७ ॥ अथापिवनस्यसदोषत्वेपि वनेत्वयावस्तव्यंकिलेतिब्राह्मणानांसत्यंवचनंपूर्वंपितृगृहेनिवसं

येत्वयाकीर्तितादोषावनेवस्तव्यतांप्रति ॥ गुणानित्येवतान्विद्धितवस्नेहपुरस्कृता ॥ २ ॥ मृगाःसिंहागजाश्चैवशार्दूलाःशरभास्तथा॥चमराःसृ
मराश्चैवयेचान्येवनचारिणः ॥३॥ अदृष्टपूर्वरूपत्वात्सर्वेतेतवराघव॥रूपंदृष्ट्वाऽपसर्पेयुस्तवसर्वेहिबिभ्यति ॥ ४ ॥ त्वयाचसहगंतव्यंमयागुरु
जनाज्ञया ॥ त्वद्वियोगेनमेरामत्यक्तव्यमिहजीवितम् ॥५॥ नहिमांत्वत्समीपस्थामपिशक्रोपिराघव ॥सुराणामीश्वरःशक्तःप्रधर्षयितुमोजसा॥
॥६॥पतिहीनातुयानारीनसाशक्ष्यतिजीवितुम् ॥ काममेवंविधंरामत्वयाममनिदर्शितम्॥७॥ अथापिचमहाप्राज्ञब्राह्मणानांमयाश्रुतम् ॥ पुरा
पितृगृहेसत्यंवस्तव्यंकिलमेवने॥८॥लक्षणिभ्योद्विजातिभ्यःश्रुत्वाहंवचनंगृहे ॥ वनवासकृतोत्साहानित्यमेवमहाबल ॥ ९ ॥आदेशोवनवास
स्यप्राप्तव्यःसमयाकिल॥सात्वयासहभर्त्राहंयास्यामिप्रियनान्यथा॥१०॥कृतादेशाभविष्यामिगमिष्यामित्वयासह॥कालश्चायंसमुत्पन्नःसत्य
वाग्भवतुद्विजः ॥ ११ ॥ वनवासेहिजानामिदुःखानिबहुधाकिल ॥ प्राप्यंतेनियतंवीरपुरुषैरकृतात्मभिः ॥ १२ ॥

त्यामयाश्रुतमतोऽवश्यंभावित्वान्ममवनवासस्यनदोषगणनेतिभावः॥८॥तदेवपुनर्द्रढयति लक्षणिभ्यइति सामुद्रिकलक्षणविद्भ्यःवचनंवनवाससंपादकलक्षणसत्ताविषयकंवचन
म् नित्यमेवइतःप्रागपि ॥ ९॥ सवनवासस्यादेशोब्राह्मणोक्तोमयाप्राप्तव्यःकिलभाविनोन्यथाभावाभावात् तस्मात्त्वयासहयास्यामि इदमन्यथान कथमप्यन्यथानभविष्यतीत्य
र्थः अत्राज्ञापर्यायादेशशब्देनब्राह्मणोक्तिस्त्वदाज्ञैवतवसर्वांतर्यामित्वादितिसूचितम् किंचावतारकरणसमकालिकोयंतवादेशोद्यतनरात्रिशेषकालिकश्चादेशइतिध्वनितम् ॥ १० ॥
तदेवाह कृतेति कृतादेशाअनुष्ठिताज्ञा अन्यथाप्रतिज्ञाताचरणाभावेदोषाभावोममापितवैवस्यादितिभावः अतस्त्वयासहगमिष्यामि समुत्पन्नःसंप्राप्तः पूर्वकल्पितवनवासस्येतिशेषः
द्विजइतिजात्यभिप्रायेण अत्रद्विजपदेनरावणोपि तेनयच्छ्वेतद्वीपेतेनोक्तंलक्ष्मीनिमित्तंत्वत्तोमवधेऽस्त्विति तत्सत्यंभवत्वित्यपिगूढंसूचितम् ॥११॥इतितात्त्विकमर्थमुक्त्वापुनर्लोकानु
सारेणाह वनेत्यादि हिरेवार्थे किलेतिनिश्चये वनवासेबहुधादुःखानिसंतीतिनिश्चितंजानाम्येवतथापितान्यकृतात्मभिरजितेंद्रियैःपुरुषैःस्त्रीसाहित्यवशात्प्राप्यंते अत्रपुरुषप्रकरणा

SGDF

भावेपितदुक्तिस्त्वयापिसाबुद्धिर्वनवासदुःखंदृष्ट्वाननिवर्तनीयेतिध्वनयितुम् ॥ १२ ॥ ननुलक्षणज्ञानांभ्रमोभवेत्तत्राह कन्ययाचेति भिक्षिण्याःशमवृत्तायाःशमवदाचारायास्ता
पस्याःतपोयुक्तत्वेनतस्याभ्रमोनसंभवतीतिभावः अत्रत्यमिहेत्युत्तरश्लोकान्वयि ॥ १३ ॥ इहअस्मिन्गृहेपूर्वमेवत्त्वंमेमयाबहुतिथंबहुवारंवनवासस्थलीऽर्थवनगमनंप्रतिप्रसादि
तःअतस्त्वयासहवनगमनंमेकांक्षितम् हिनिश्चयेन इतिजानीहीतिशेषः ॥ १४ ॥ हेराघवतेभद्रम् अहंगमनंप्रतिकृतक्षणास्मिकृतानुमतिकास्मि वनेवासोयस्यतादृशस्यशूरस्य
तवचर्याशुश्रूषाममरोचतेहि तादृशस्यशूरस्यतवचर्यारक्षोवधादिरूपाममरोचतेतत्संबंधेनैवशोभतेसंपद्यतेहियतइतिगूढम् ॥१५॥प्रेमभावाद्भर्तारमनुगच्छंतीविकल्मषाभविष्यामीत्य
न्वयः त्वयाविनात्रस्थितौहिलोकःकल्मषंसंभावयिष्यतीतिभावः ॥ १६ ॥ प्रेत्यभावेमृत्वाशरीरांतरपरिग्रहेपि परलोकेपीतियावत् त्वयासहसंगमःकल्याणःदिव्यसुखहेतुः अतइ

कन्ययाचपितुर्गेहेवनवासःश्रुतोमया ॥ भिक्षिण्याःशमवृत्तायाममममातुरिहाग्रतः ॥ १३ ॥ प्रसादितश्चवैपूर्वंत्वंमेबहुतिथंप्रभो ॥ गमनंवनवा
सस्यकांक्षितंहिसहत्वया ॥ १४ ॥ कृतक्षणाहंभद्रंतेगमनंप्रतिराघव ॥ वनवासस्यशूरस्यममचर्याहिरोचते ॥ १५ ॥ शुद्धात्मन्प्रेमभावाद्धिभ
विष्यामिविकल्मषा॥भर्तारमनुगच्छंतीभर्ताहिपरदैवतम् ॥ १६॥ प्रेत्यभावेहिकल्याणःसंगमोमेसदात्वया ॥श्रुतिर्हिश्रूयतेपुण्याब्राह्मणानांय
शस्विनाम्॥१७॥इहलोकेचपितृभिर्यास्त्रीयस्यमहाबल ॥ अद्भिर्दत्तास्वधर्मेणप्रेत्यभावेपितस्यसा ॥१८॥ एवमस्मात्स्वकांनारींसुवृत्तांहिपति
व्रताम् ॥ नाभिरोचयसेनेतुंत्वंमांकेनेहहेतुना ॥ १९ ॥ भक्तांपतिव्रतांदीनांमांसमांसुखदुःखयोः ॥ नेतुमर्हसिकाकुत्स्थसमानसुखदुःखिनी
म् ॥२०॥ यदिमांदुःखितामेवंवनंनेतुंनचेच्छसि ॥ विषमग्निंजलंवाहमास्थास्येमृत्युकारणात् ॥२१॥ एवंबहुविधंतंसायाचतेगमनंप्रति ॥ ना
नुमेनेमहाबाहुस्तांनेतुंविजनंवनम् ॥२२॥ एवमुक्तातुसाचिंतांमैथिलीसमुपागता ॥ स्नापयंतीवगामुष्णैरश्रुभिर्नयनच्युतैः॥२३॥चिंतयंतींत
दातांतुनिवर्तयितुमात्मवान् ॥ क्रोधाविष्टांतुवैदेहींकाकुत्स्थोबहुसांत्वयत् ॥ २४॥ ॥ इत्यार्षेश्री०वा०आ०अ०एकोनत्रिंशःसर्गः ॥२९॥

हसंगमस्यकल्याणत्वंकैमुतिकन्यायसिद्धमितिभावः प्रेत्यसंगमसत्त्वेमानमाह ब्राह्मणानांमुखात्पुण्याकिलश्रुतिर्यतउक्तार्थप्रतिपादिकाश्रूयते ॥ १७ ॥ तांश्रुतिंपठति इहेति या
स्त्रीपितृभिःपितृपितामहमात्रादिभिर्यस्याद्भिःस्वधर्मेणस्वस्वजातीयकन्यादानधर्मेणदत्तासाइहलोकेचतस्यैवप्रेत्यभावेपितस्यैवभवतीति ॥ १८ ॥ एवंश्रुतिन्यायतोनित्यसंबं
धेसतीत्यर्थः अस्मान्नगरात् स्वकांस्वीयाम् सुवृत्तामित्यस्यविवरणंपतिव्रतामिति ॥ १९ ॥ सुखदुःखयोःसमाम् अस्यैवविवरणंसमानसुखदुःखिनीम् नेतुम् वनमितिशेषः
॥ २० ॥ नचेच्छसि नैवेच्छसीत्यर्थः ॥ २१ ॥ अननुमतौहेतुर्विजनत्वंश्वश्रूप्रभृतिरक्षकजनरहितत्वम् ॥ २२ ॥ एवमुक्ताअननुमतिबोधकवाक्यमुक्ता स्नापयंतीवेत्युक्त्या
तस्याअपिवास्तवदुःखाभावोध्वनितः रामवाक्यस्यनाटयतयाज्ञानात् ॥ २३ ॥ सांत्वयत् सांत्ववाक्यान्युवाचेत्यर्थः ॥ २४ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामा
यणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअयोध्याकांडेएकोनत्रिंशःसर्गः ॥ २९ ॥

SGDF
Sri Gargeshwari Foundation

वनवासनिमित्तार्थम् वनवासनिमित्तानुमतिसिद्ध्यर्थम् ॥ १ ॥ उत्तमसंविग्नाअतिभीतासैवप्रणयात्स्नेहात् अभिमानोत्यंतमिष्टत्वेनरहसिकोपप्रीत्यादिप्रयुक्तसकलवचनार्हइत्येवंरूपः परिचिक्षेपसोपहासवचनमुक्तवती ॥ २ ॥ पुरुषविग्रहंआकारेणपुरुषंक्रिययातुस्त्रियमेवत्वांजामातरंप्राप्यमेपिता॥किमम न्यततवतत्त्वंनज्ञातवानित्यर्थः यदिजानीयान्मांतुभ्यंन प्रयच्छेदितिशेषः॥३॥ यादिमांविहायभवान्वनगमनभारंवक्ष्यातिप्राप्स्यति वहप्रापणेऽस्यरूपम् तदायादिदंलोकोवदतिरामेयत्तेजस्तत्तपतिदिवाकरेनास्तीवोतितदज्ञानादिवगदितमनृतंभाविष्यतीतिशेषःबतेतिखेदे खेदातिशयव्यंजकतयाचन्यूनपदत्वादिनदोषः ॥ ४ ॥ किंहिकृत्वाकिंमनसिविचार्येत्यर्थःविषण्णःप्राप्तविषादः ॥ ५ ॥ द्युमत्सेनसुतंसत्यवंतमनुव्रतांतत्पत्नींसावित्रीमिवमांविद्धि ॥ ६ ॥ यथान्याकुलपांसनीअन्यंपश्यतिएवमहंमनसाप्यन्यंनद्रष्टास्मिअतस्त्वद्दतेत्वांविनानात्रस्थास्येऽतोहेराघवत्वयासहगच्छेयम् ॥ ७॥ एवम

सांत्व्यमानातुरामेणमैथिलीजनकात्मजा ॥ वनवासनिमित्तार्थंभर्तारमिदमब्रवीत् ॥ १ ॥ सातमुत्तमसंविग्नासीताविपुलवक्षसम् ॥ प्रणयाच्चाभिमानाच्चपरिचिक्षेपराघवम् ॥ २ ॥ किंत्वाऽमन्यतवैदेहःपितामेमिथिलाधिपः ॥ रामजामातरंप्राप्यस्त्रियंपुरुषविग्रहम् ॥ ३ ॥ अनृतंबतलोकोयमज्ञानाद्यदिवक्ष्यति ॥ तेजोनास्तिपरंरामेतपतीवदिवाकरे ॥ ४ ॥ किंहिकृत्वाविषण्णस्त्वंकुतोवाभयमस्तिते ॥ यत्परित्यक्तुकामस्त्वंमामनन्यपरायणाम् ॥ ५ ॥ द्युमत्सेनसुतंवीरंसत्यवंतमनुव्रताम् ॥ सावित्रीमिवमांविद्धित्वमात्मवशवर्तिनीम् ॥ ६ ॥ नत्वहंमनसात्वन्यंद्रष्टास्मित्वदृतेऽनघ ॥ त्वयाराघवगच्छेयंयथान्याकुलपांसनी ॥ ७ ॥ स्वयंतुभार्यांकौमारींचिरमध्युषितांसतीम् ॥ शैलूषइवमांरामपरेभ्योदातुमिच्छसि ॥ ८ ॥ यस्यपथ्यंचरामात्थयस्यचार्थेऽवरुध्यसे ॥ त्वंतस्यभववश्यश्चविधेयश्चसदानघ ॥ ९ ॥ समामनादायवनंनत्वंप्रस्थितुमर्हसि ॥ तपोवायदिवारण्यंस्वर्गोवास्यात्त्वयासह ॥ १० ॥ नचमेभवितातत्रकश्चित्पथिपरिश्रमः ॥ पृष्ठतस्तवगच्छंत्याविहारशयनेष्विव ॥ ११ ॥ कुशकाशशरेषीकायेचकंटकिनोद्रुमाः ॥ तूलाजिनसमस्पर्शामार्गेममसहत्वया ॥ १२ ॥ महावातसमुद्धूतंयन्मामवकरिष्यति रजोरमणतन्मन्येपराध्यर्मिवचंदनम् ॥ १३ ॥ शाद्वलेषुयदाशिश्येवनांतर्वनगोचरा ॥ कुथास्तरणयुक्तेषुकिंस्यात्सुखतरंततः ॥ १४ ॥

प्यननुमतिमेवदृष्ट्वापुनराक्षिपति स्वयंत्विति कौमारीम् अन्यापूर्वेणविवाहितामन्यापूर्वांच्चाचिरमध्युषितामनेनतरुणीत्वमुक्तम् शैलूषइवजायाजीवइव ॥ ८ ॥ तदेवदर्शयति यस्यभरतस्य मांपथ्यंचरामिष्टानुवर्तिनीमात्थसंप्रत्येवकथितवानासि पथ्यंचरामित्यत्रमुमार्षः यस्यचभरततस्यार्थेतदभिषेकरूपप्रयोजननिमित्तम् अवरुध्यसेनिरुद्धाभिषेकोसि तस्यत्वमेववश्यइष्टानुवर्तीविधेयोनियोज्यश्चभवनाहंतादिष्टानुवर्तिनीताद्विधेयाचेहवसामीत्याशयः॥९॥ १०॥ विहारशयनेषुसुप्तायाइवारण्येगच्छंत्यानमेपारिश्रमइतियोजना ॥ ११ ॥ तूलैरजिनैःप्रियकादिमृगाजिनैश्चसमःस्पर्शोयेषांतादृशाभविष्यंतीतिशेषः ॥ १२ ॥ अवकरिष्यतिविक्षेप्स्यतिव्याप्स्यतीतियावत् पराध्यर्यंअत्युत्तमम् ॥ १३ ॥ वनांतःवनमध्येशिश्ये त्वयासहेतिशेषःकुथाश्चित्रकंबलास्तद्रूपास्तरणयुक्तेषुमंचेषुसुप्तायाममततःशाद्वलशयनात्किंसुखतरंस्यात्किमधिकंसुखंस्यात् नकिमपीत्यर्थः ॥ १४ ॥

SGDF

स्वयमाहृत्यदास्यसेइत्यनेनस्वस्यतदाहरणप्रयुक्तश्रमाभावःसूचितः ॥१५॥ मातुरित्यादिकर्मणःशेषत्वविवक्षयाषष्ठी आर्तवानितत्तदृतुभवानि ॥१६॥ ततःउक्तहेतोः ॥१७॥ त्व
त्साहित्येननरकोपिस्वर्गस्तद्राहित्येनस्वर्गोनरकइतिममनिश्चयंजानन् ॥१८॥ कैकेयीवन्मथितसिद्धांतमाह अथेति अव्यग्रांवनवासेदोषानगणयंतीम्द्विषतांभरतादीनाम् ॥१९॥
पश्चात्त्वद्गमनोत्तरकालम् अतस्तदैवत्वद्वियोगकालएव ॥२०॥ किमितिविगृह्यकथनेनवनवासकालसंख्यायाअतिदुस्तरत्वंध्वनयति ॥२१॥ आयस्ताआयासंप्राप्ता सस्वरंसशब्दम्
॥ २२॥ दिग्धैर्विषलिप्तबाणैः चिरसंनियतंबहुकालंसन्निरुद्धम् ॥२३॥२४॥ सितापूर्णमासीतत्संबंधीअमलोराह्वाद्यनुपरक्तोयश्चंद्रस्तत्सदृशम् जलोद्भूतंजलमुद्धृतंयस्मात् आहि

पत्रंमूलंफलंयत्तुअल्पंवायदिवाबहु ॥ दास्यसेस्वयमाहृत्यतन्मेऽमृतरसोपमम् ॥ १५ ॥ नमातुर्नपितुस्तत्रस्मरिष्यामिनवेश्मनः ॥ आर्त
वान्युपभुंजानापुष्पाणिचफलानिच ॥१६॥ नचतत्रततःकिंचिद्द्रष्टुमर्हसिविप्रियम् ॥मत्कृतेनचतेशोकोनभविष्यामिदुर्भरा ॥१७॥ यस्त्वयासह
सस्वर्गोनिरयोयस्त्वयाविना ॥इतिजानन्परांप्रीतिंगच्छराममयासह ॥१८॥ अथमामेवमव्यग्रांवनंनैवनयिष्यसे ॥ विषमद्यैवपास्यामिमावशं
द्विषतांगमम् ॥१९॥पश्चादपिहिदुःखेनममनैवास्तिजीवितम् ॥ उज्झितायास्त्वयानाथतदैवमरणंवरम् ॥२० ॥ इमंहिसहितुंशोकंमुहूर्तमपि
नोत्सहे ॥ किंपुनर्दशवर्षाणित्रीणिचैकंचदुःखिता ॥२१॥इतिसाशोकसंतप्ताविलप्यकरुणंबहु ॥ चुक्रोशपतिमायस्ताभृशमालिंग्यसस्वरम् ॥
॥२२॥ साविद्धाबहुभिर्वाक्यैर्दिग्धैरिवगजांगना ॥ चिरसंनियतंबाष्पंमुमोचाग्निमिवारणिः ॥ २३॥ तस्याःस्फटिकसंकाशंवारिसंतापसंभवम्
नेत्राभ्यांपरिसुस्रावपंकजाभ्यामिवोदकम् ॥२४॥ तत्सितामलचंद्राभंमुखमायतलोचनम् ॥ पर्यशुष्यतबाष्पेणजलोद्धृतमिवांबुजम् ॥२५॥
तांपरिष्वज्यबाहुभ्यांविसंज्ञामिवदुःखिताम् ॥ उवाचवचनंरामःपरिविश्वासयंस्तदा ॥२६॥ नदेवितवदुःखेनस्वर्गमप्यभिरोचये ॥ नहिमे
स्तिभयंकिंचित्स्वयंभोरिवसर्वतः ॥ २७ ॥ तवसर्वमभिप्रायमविज्ञायशुभानने ॥ वासंनरोचयेऽरण्येशक्तिमानपिरक्षणे ॥ २८ ॥
यत्सृष्टासिमयासार्धंवनवासायमैथिलि ॥ नविहातुंमयाशक्याप्रीतिरात्मवतायथा ॥ २९ ॥ धर्मस्तुगजनासोरुसद्भिराचरितःपुरा ॥
तंचाहमनुवर्तिष्येयथासूर्यंसुवर्चला ॥ ३०॥

ताद्ब्याद्दिः ॥२५॥ परिविश्वासयन्उज्जीवयन् ॥२६॥तवदुःखेनत्वद्वियोगदुःखेन प्राप्तमपीतिशेषः स्वयंभोःब्रह्मणस्व
व्यतिरिक्ततत्त्ववस्त्वंतराभावेनपूर्णबलत्वेनचयथाभयाभावस्तद्वेदवममापिसर्वतोभयाभावः ॥२७॥ सर्वंसमग्रमांतरमभिप्रायमविज्ञायततएवहेतोस्तववनवासंनरोचयेनांगीकृतवानि
तःप्रागितिशेषः ॥२८॥ यत्सृष्टासिनिश्चितासिमयासार्धंवनवासायगंतुमितिशेषः यद्वा सृष्टासिअवतीर्णासिअतस्त्वंमयाविहातुंनशक्या आत्मवतआत्मज्ञेनयथाप्रीतिर्दयाहातुमश
क्या ॥ २९ ॥ सर्वथात्वांसहनेष्यामीत्याह धर्मस्त्विति वानप्रस्थधर्मइत्यर्थः तंपूर्वाचरितधर्मम् त्वंचयथासूर्यंसुवर्चलाऽनुवर्ततेतथामामनुवर्तस्व ॥ ३० ॥

ममतुगमनंनिश्चितमेवेत्याहनखल्विति अहंवनंनगच्छेवनंनगच्छेयमितिनकिंतुसर्वथागच्छेयमेवयतस्तत्पितुर्वचनंमांनयति॥३१॥ननुयदितवनेच्छातदापितृवचउल्लंघ्यापितिष्ठेत्या
ह एषधर्मइति एतत्पदार्थःपितुर्मातुश्चवश्यताइष्टानुवर्तिता अतोहंतदाज्ञांव्यतिक्रम्यजीवितुंनोत्सहेइतिमयानिश्चितम्॥३२॥अस्वाधीनमप्रत्यक्षत्वात्तादृशंदैवंप्रकारैर्भावनामात्रसा
ध्याराधनप्रकारैःस्वाधीनंप्रत्यक्षदृश्यमानत्वात् ॥ ३३ ॥ यत्रपित्राद्याराधनेसतित्रयंधर्मार्थकामरूपंभवतित्रयोलोकाश्चाराधिताभवंति अनेनतदाराधनेनलोकत्रयांतर्गतसकलदेवतारा
धनफलंदर्शितम् अतस्तत्सममन्यत्पावित्रंपुण्यजनकम् यद्वा पविर्महाभयरूपःसंसारःपविर्वज्रंमहाभयमित्यभिधानात्तस्मात्त्रायतेतत्तेनसंसारतारकमित्यर्थःअन्यत्त्रैलोक्येनास्तिते

नखल्वहंनगच्छेयंवनंजनकनंदिनि ॥ वचनंतन्नयतिमांपितुःसत्योपबृंहितम्॥३१॥ एषधर्मश्चसुश्रोणिपितुर्मातुश्चवश्यता ॥ आज्ञांचाहंव्य
तिक्रम्यनाहंजीवितुमुत्सहे ॥ ३२ ॥ अस्वाधीनंकथंदैवंप्रकारैरभिराध्यते ॥ स्वाधीनंसमतिक्रम्यमातरंपितरंगुरुम् ॥३३॥ यत्रत्रयंत्रयोलो
काःपवित्रंतत्समंभुवि ॥ नान्यदस्तिशुभापांगेतेनेदमभिराध्यते ॥३४॥ नसत्यंदानमानौवायज्ञोवाप्याप्तदक्षिणः ॥ तथाबलकराःसीतेयथा
सेवापितुर्मता ॥ ३५ ॥ स्वर्गोधनंवाधान्यंवाविद्याःपुत्राःसुखानिच ॥ गुरुवृत्त्यनुरोधेननकिंचिदपिदुर्लभम्॥३६॥देवगंधर्वगोलोकान्ब्रह्मलो
कांस्तथापरान् ॥ प्राप्नुवंतिमहात्मानोमातापितृपरायणाः ॥ ३७॥ समापितायथाशास्तिसत्यधर्मपथेस्थितः॥तथावर्तितुमिच्छामिसहिधर्मः
सनातनः ॥३८॥ ममसन्नामतिःसीतेनेतुंत्वांदंडकावनम् ॥ वसिष्यामीतिसात्वंमामनुयातुंसुनिश्चिता ॥३९॥ साहिदिष्टानवद्यांगिवनायमदि
रेक्षणे ॥ अनुगच्छस्वमांभीरुसहधर्मचरीभव ॥ ४० ॥ सर्वथासदृशंसीतेममस्वस्यकुलस्यच ॥ व्यवसायमनुक्रांताकांतेत्वमतिशो
भनम् ॥ ४१ ॥ आरभस्वशुभश्रोणिवनवासक्षमाःक्रियाः ॥ नेदानींत्वदृतेसीतेस्वर्गोपिममरोचते ॥ ४२ ॥ ब्राह्मणेभ्यश्चरत्नानिभिक्षु
केभ्यश्चभोजनम् ॥ देहिचाशंसमानेभ्यःसंत्वरस्वचमाचिरम् ॥ ४३ ॥ भूषणानिमहार्हाणिवरवस्त्राणियानिच ॥ रमणीयाश्चयेकेचित्क्री
डार्थाश्चाप्युपस्कराः ॥ ४४ ॥ शयनीयानियानानिममचान्यानियानिच ॥ देहिस्वभृत्यवर्गस्यब्राह्मणानामनंतरम् ॥ ४५ ॥

नभुविस्थितैरिदमाराध्यते ॥३४॥ बलकराःपरलोकबलकरास्तद्धितावहाइतियावत् ॥३५॥ गुरुवृत्तिःगुरुचित्तवृत्तिः ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ मामाम् ॥ ३८ ॥ यतोवनेवसिष्यामीति
दृढनिश्चयेनत्वंमामनुयातुंनिश्चिताअतस्त्वांदंडकावनंनेतुंममयाअमतिस्तद्विरुद्धायामतिरासीत्साइदानींसन्नाविशीर्णा ॥३९॥ सात्वंहियतोऽधुनावनायवनगमनायदिष्टामयाअनुज्ञाता
ऽतोमामनुगच्छस्व सहधर्मचरीभवेत्यनेनवनवाससाध्यस्यस्वधर्मस्यरक्षोवधजस्यत्वयाविनाऽसंभवइतिसूचितम् ॥४०॥ व्यवसायंभर्त्रनुसरणनिश्चयंअनुक्रांताप्रकर्षेणप्राप्ताप्रीत्यति
शयात्संबोधनद्वयम्॥४१॥क्रियाःदानादिक्रियाः इदानीमेवंदृढनिश्चये॥४२॥रत्नानिउत्तमवस्तूनि भोजनमाशंसमानेभ्योभिक्षुकेभ्योभोजनंदेहि॥४३॥क्रीडार्थाउपस्कराःस्वर्णमय
पुत्रिकाद्युपकरणानि ॥ ४४ ॥ शयनीयानिममचवात्स्वस्य अन्यानियानिचवस्तूनीतिशेषः ब्राह्मणानामनंतरंब्राह्मणदानोत्तरमवशिष्टानिभृत्यवर्गेभ्योदेहीत्यर्थः ॥ ४५ ॥

अनुकूलमिष्टंगमनंवनानुगमनम् ॥ ४६ ॥ ॥इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअयोध्याकांडेत्रिंशःसर्गः ॥ ३० ॥ ॥ छ ॥ ॥
संवादंरामसीतयोरितिशेषः पूर्वमागतःकौसल्यागृहाद्रामसीतासंवादप्रवत्तेःपूर्वमेवागतःशोकंस्वस्यवनगमनमंगीकरोतिनवेतिशंकयासंभावितरामविरहजम् ॥१॥ भ्रातुश्चरणौगाढं
निपीड्यप्रणम्येतियावत् अतियशामुत्कृष्टकीर्तिमतींसीतांचक्षुरादिभिःप्रार्थयन् महाव्रतंवनवासलक्षणमहाव्रतकृतनिश्चयंरामंतुउवाचचस्त्वर्थेस्वाभिमतप्राप्तौसीताशरणगमनमेवमद्ग
मनमंगीकारयत्येवंमुख्यउपायइतिमत्वातत्प्रार्थना ॥२ ॥ बुद्धिर्युवाभ्यामिति शेषः त्वात्वांवनगंतारं अनुगमिष्यामि अनुःसहार्थे गमनकालेचाग्रतएवधनुर्धरोगमिष्यामि ॥३॥४॥

अनुकूलंतुसाभर्तुर्ज्ञात्वागमनमात्मनः ॥ क्षिप्रंप्रमुदितादेवीदातुमेवप्रचक्रमे ॥ ४६॥ ॥ इत्यार्षेश्री०वा०आ०अ०त्रिंशःसर्गः ॥३० ॥ एवं
श्रुत्वाससंवादंलक्ष्मणःपूर्वमागतः ॥ बाष्पपर्याकुलमुखःशोकंसोढुमशक्नुवन् ॥१॥ सभ्रातुश्चरणौगाढंनिपीड्यरघुनंदनः॥सीतामुवाचातिय
शांराघवंचमहाव्रतम् ॥२॥यदिगंतुंकृताबुद्धिर्वनंमृगगजायुतम् ॥ अहंत्वाऽनुगमिष्यामिवनमग्रेधनुर्धरः॥३॥ मयासमेतोऽरण्यानिरम्याणि
विचरिष्यासि॥पक्षिभिर्भृंगयूथैश्चसंघुष्टानिसमंततः॥४॥नदेवलोकाक्रमणंनामरत्वमहंवृणे ॥ ऐश्वर्यंचापिलोकानांकामयेनत्वयाविना ॥ ५ ॥
एवंब्रुवाणःसौमित्रिर्वनवासायनिश्चितः ॥ रामेणबहुभिःसांत्वैर्निषिद्धःपुनरब्रवीत् ॥ ६ ॥ अनुज्ञातस्तुभवतापूर्वमेवयदस्म्यहम्॥किमिदा
नींपुनरपिक्रियतेमेनिवारणम् ॥७॥ यदर्थंप्रतिषेधोमेक्रियतेगंतुमिच्छतः ॥ एतदिच्छामिविज्ञातुंसंशयोहिममानघ ॥७॥ततोब्रवीन्महातेजा
रामोलक्ष्मणमग्रतः ॥ स्थितंप्राग्गामिनंधीरंयाचमानंकृतांजलिम्॥९॥स्निग्धोधर्मरतोधीरःसततंसत्पथेस्थितः ॥ प्रियःप्राणसमोवश्योविधे
यश्चसखाचमे ॥१०॥ मयाद्यसहसौमित्रेत्वयिगच्छतितद्वनम् ॥ कोभजिष्यातिकौसल्यांसुमित्रांवायशस्विनीम् ॥११॥ अभिवर्षतिकामैर्यः
पर्जन्यःपृथिवीमिव ॥ सकामपाशपर्यस्तोमहातेजामहीपतिः॥१२॥ साहिराज्यमिदंप्राप्यनृपस्याश्वपतेःसुता ॥दुःखितानांसपत्नीनांनकरि
ष्यतिशोभनम् ॥ १३ ॥ नस्मरिष्यतिकौसल्यांसुमित्रांचसुदुःखिताम् ॥ भरतोराज्यमासाद्यकैकेय्यांपर्यवस्थितः ॥ १४ ॥

नन्विहैवभोगान्भुक्त्वास्थातव्यमित्यत्राह नेति आक्रमणमारोहः ॥ ५ ॥ ६ ॥ पूर्वमेवभवतानुज्ञातः तस्मादपारितापःसंस्त्वमप्यनुविधायमां प्रतिसंहारयक्षिप्रमाभिषेचनिकीं
क्रियामित्युक्तेःकिंचपूर्वंअवतरणसमयेइत्यप्यर्थः॥७॥ एतत्प्रतिषेधप्रयोजनं संशयःपूर्वकेनाभिप्रायेणानुमतिरिदानींकेनाभिप्रायेणप्रतिषेधइतिसंदेहः ॥ ८ ॥ प्राग्गामिनंवनंप्रति
प्रथमगमनाभिप्रायवंतं याचमानं तत्रानुमतिमितिशेषः ॥९॥ वश्यविधेयावसकृद्व्याख्यातौ॥ १० ॥ कोभजिष्यतीति भरिष्यतीतिपाठांतरं एवंचमातृसेवार्थमेवप्रतिषिध्यते अलं
कारप्रतिसंहारोक्तिश्चउत्सवार्थधृताधिकालंकारविषया मदनुविधानंचमादिष्टाप्रतिबंधरूपमितिभावः ॥ ११ ॥ कामैरिष्टान्नपानैः ननुभर्तैवास्यारक्षकस्तत्राह सइति सकामपाशेन
पर्यस्तः कैकेय्यनुरागेणबद्धइत्यर्थः ॥ १२ ॥ १३ ॥ पुत्रत्वाद्भरतोरक्षिष्यतीत्यत्राह नस्मरिष्यतीति कैकेय्यांतन्नियोगेसपत्नीतिरस्कारविषयकेपर्यवस्थितःप्रतिष्ठितः ॥ १४ ॥

SGDF

तर्हिमयापिकथंरक्षणंकर्तुंशक्यमतआह राजानुग्रहणेनवादशरथानुग्रहसंपादनेनेत्यर्थः ॥१५॥ मयिभक्तिःमदाज्ञायाःपालनात् गुरुःकौसल्यादिः ॥१६॥ विप्रहीणायावियुक्तायाः
नःअस्माकम् ॥१७॥१८॥मातृसेवायांभरतएवास्तीत्याह तवैवेति अनेनरामोक्तानुपपत्तिपरिहारः अप्रमेयबलराममातुरसेवायांममहानर्थइतिमत्वाभरतएवतांपूजयिष्यतीत्यर्थः
॥१९॥ तदेवकालांतरभवंभयंदर्शयति यदीति दुःस्थःदुर्मार्गस्थःराज्यंप्राप्येत्यन्वयः दुर्मनसाकैकेय्यनुरोधाद्दुष्टमनसा॥२०॥त्रैलोक्यमपितत्पक्षंवधिष्यामीत्यनुकर्षः किंतुसेत्युत्तर
श्लोकान्वयि ॥२१॥ किंचस्वात्मभरणेकौसल्यायाःकस्याप्यपेक्षानेत्याह किंतुसाकौसल्येत्यादि कुतस्तस्याएवंशक्तिस्तत्राह यस्याइति यस्याउपजीविनांउपजीविभिःसहस्रंग्रा
माणांप्राप्तंवर्तते ॥२२॥ यदेवंतदिति ॥२३॥ यदेवमतोममानुचरंकुरुष्वमत्सेवामनुमन्यस्व इहमत्सेवानुमतौवैधर्म्यंवैपरीत्यसाधकंनविद्यते त्वदुक्तहेतोरन्यथासिद्धेर्दर्शितत्वात् त

तामार्यांस्वयमेवेहराजानुग्रहणेनवा ॥ सौमित्रेभरकौसल्यामुक्तमर्थममुंचर ॥ १५ ॥ एवंमयिचतेभक्तिर्भविष्यतिसुदर्शिता ॥ धर्मज्ञगुरुपूजा
यांधर्मश्चाप्यतुलोमहान् ॥१६॥ एवंकुरुष्वसौमित्रेमत्कृतेरघुनंदन ॥ अस्माभिर्विप्रहीणायामातुर्नोनभवेत्सुखम् ॥१७॥ एवमुक्तस्तुरामेण
लक्ष्मणःश्लक्ष्णयागिरा॥ प्रत्युवाचतदारामंवाक्यज्ञोवाक्यकोविदम्॥१८॥ तवैवतेजसावीरभरतःपूजयिष्यति॥कौसल्यांचसुमित्रांचप्रयतोना
स्तिसंशयः ॥ १९ ॥ यदिदुःस्थोनरक्षेतभरतोराज्यमुत्तमम् ॥ प्राप्यदुर्मनसावीरगर्वेणचविशेषतः ॥२०॥ तमहंदुर्मतिंक्रूरंवधिष्यामिनसं
शयः ॥ तत्पक्षानपितान्सर्वांस्त्रैलोक्यमपिकिंतुसा ॥२१॥ कौसल्याबिभृयादार्यासहस्रंमद्विधानपि॥यस्याःसहस्रंग्रामाणांसंप्राप्तमुपजीविना
म् ॥२२॥ तदात्मभरणेचैवममातुस्तथैवच ॥ पर्याप्तामद्विधानांचभरणायमनस्विनी ॥ २३ ॥ कुरुष्वमामनुचरंवैधर्म्यंनेहविद्यते ॥ कृता
र्थोहंभविष्यामितवचार्थःप्रकल्प्यते ॥२४॥ धनुरादायसगुणंखनित्रपिटकाधरः ॥ अग्रतस्तेगमिष्यामिपंथानंतवदर्शयन्॥२५॥आहरिष्या
मितेनित्यंमूलानिचफलानिच॥वन्यानिचतथान्यानिस्वाहार्हाणितपस्विनाम्॥२६॥ भवांस्तुसहवैदेह्यागिरिसानुषुरंस्यसे ॥ अहंसर्वंकरिष्या
मिजाग्रतःस्वपतश्चते॥२७॥ रामस्त्वनेनवाक्येनसुप्रीतःप्रत्युवाचतम् ॥ व्रजापृच्छस्वसौमित्रेसर्वमेवसुहृज्जनम् ॥२८॥ येचराज्ञोददौदिव्ये
महात्मावरुणःस्वयम् ॥ जनकस्यमहायज्ञेधनुषीरौद्रदर्शने ॥२९॥

वार्थःफलमूलाद्याहरणरूपस्त्वत्प्रयासंविनाप्रकल्प्यतेप्रसिद्ध्यति अहंचतेन
कृतार्थोभवामि अतउभयहितंमदनुगमनमितिभावः ॥ २४ ॥ तदेवदर्शयति धनुरित्यादिना श्वापदादिभ्योरक्षार्थंधनुर्ग्रहः पिटकाफलमूलाद्याहरणयोग्यावंशपेटी॥२५ ॥ स्वा
हार्हाणिहोमयोग्यानिहविर्भूतानि स्वाहाराणीतिपाठेसुष्ठुआहारयोग्यानि ॥ २६ ॥ स्वपतश्चेत्यनेनरात्रौस्वस्यनिर्निद्रत्वंध्वनयति ॥ २७ ॥ अनेनवाक्येनस्वपतश्चेत्यंतेन व्रजअनु
व्रजआपृच्छस्वसुहृज्जनानामाज्ञांगृहाण ॥ २८ ॥ महायज्ञेतुष्टोवरुणोराज्ञोजनकस्यधनुरादिकंददौ तच्चजनकेनास्माकंयौतकत्वेनदत्तंतत्सर्वमाचार्यसद्मनिआचार्यसत्कृत्यानिहि
तंतदादायक्षिप्रमाव्रजआगच्छ अत्रैवमनुवादादेवतत्रजनकायवरुणकर्तृकधनुरादिदानंरामलक्ष्मणाभ्यांचतत्कर्तृकतद्दानंबोध्यम् ॥ २९ ॥

॥ ३० ॥ आयुधमितिजात्या ॥ ३१ ॥ सलक्ष्मणः ॥ ३२ ॥ राजशार्दूलःक्षत्रियश्रेष्ठः ॥ ३३ ॥ ममकांक्षितेमदभीष्टप्रयोजननिमित्तसंपादनोचितकालेआनगः ॥३४॥३५॥
इहमत्समीपे गुरुषुदृढभक्त्योपेताः एतेनपूर्णविद्यतयादानपात्रत्वंसूचितम् ॥३६॥ वसिष्ठपुत्रंसुयज्ञमानयेत्यनेनमूलप्रभोर्दशरथस्यवसिष्ठःपुरोहितस्तत्पुत्रस्यतत्पुइतिन्यायेनसुयज्ञस्य
विशिष्यानयननियोगः अस्यैवगृहेआयुधस्थापनमितिशेषः ॥ ३७ ॥ ॥ इतिश्रीरा॰श्रीरा॰रा॰वा॰आ॰अ॰एकत्रिंशःसर्गः ॥३१॥ ॥ ततइति ॥ १ ॥ अग्न्यगारंअग्निहोत्र

अभेद्येकवचेदिव्येतूणीचाक्षय्यसायकौ ॥ आदित्यविमलाभौद्वौखड्गौहेमपरिष्कृतौ ॥३०॥ सत्कृत्यनिहितंसर्वमेतदाचार्यसद्मनि॥सर्वमायुध
मादायक्षिप्रमाव्रजलक्ष्मण ॥३१॥ ससुहृज्जनमामंत्र्यवनवासायनिश्चितः ॥ इक्ष्वाकुगुरुमागम्यजग्राहायुधमुत्तमम्॥३२॥ तद्दिव्यंराजशार्दू
लःसत्कृतंमाल्यभूषितम् ॥ रामायदर्शयामाससौमित्रिःसर्वमायुधम्॥३३॥तमुवाचात्मवान्रामःप्रीत्यालक्ष्मणमागतम् ॥ कालेत्वमागतःसौ
म्यकांक्षितेममलक्ष्मण ॥३४॥ अहंप्रदातुमिच्छामियदिदंमामकंधनम् ॥ ब्राह्मणेभ्यस्तपस्विभ्यस्त्वयासहपरंतप ॥३५॥ वसंतीहदृढंभक्त्या
गुरुषुद्विजसत्तमाः॥तेषामपिचमेभूयःसर्वेषांचोपजीविनाम् ॥३६॥ वसिष्ठपुत्रंतुसुयज्ञमार्यंत्वमानयाशुप्रवरंद्विजानाम् ॥ अपिप्रयास्यामिवनं
समस्तानभ्यर्च्यशिष्टानपरान्द्विजातीन्॥३७॥ इत्यार्षेश्री॰वा॰आ॰अयोध्याकांडेएकत्रिंशःसर्गः॥३१॥ ततःशासनमाज्ञायभ्रातुःप्रियकरं
हितम्॥गत्वासप्रविवेशाशुसुयज्ञस्यनिवेशनम्॥१॥तंविप्रमग्न्यगारस्थंवंदित्वालक्ष्मणोब्रवीत् ॥सखेभ्यागच्छपश्यत्वंवेश्मदुष्करकारिणः॥२॥त
तःसंध्यामुपास्थायगत्वासौमित्रिणासह॥ऋद्धंसप्राविशल्लक्ष्म्यारम्यंरामनिवेशनम्॥३॥तमागतंवेदविदंप्रांजलिःसीतयासह॥सुयज्ञमभिचक्रा
मराघवोग्निमिवार्चितम् ॥ ४ ॥ जातरूपमयैर्मुख्यैरंगदैःकुंडलैःशुभैः ॥ सहेमसूत्रैर्मणिभिःकेयूरैर्वलयैरपि ॥ ५ ॥ अन्यैश्चरत्नैर्बहुभिःकाकु
त्स्थःप्रत्यपूजयत् ॥सुयज्ञंसतदोवाचरामःसीताप्रचोदितः॥६॥ हारंचहेमसूचत्रंभार्यायैसौम्यहारय॥रशनांचाथसासीतादातुमिच्छतितेसखी
॥ ८ ॥ अंगदानिचचित्राणिकेयूराणिशुभानिच॥प्रयच्छतिसखीतुभ्यंभार्यायैगच्छतीवनम् ॥ ८ ॥ पर्यंकमग्र्यास्तरणंनानारत्नविभूषितम्
तमपीच्छतिवैदेहीप्रतिष्ठापयितुंत्वयि॥९॥

शाला हेसखेरामस्यवेश्मआगच्छ दुष्करकारिणोरामस्यप्राप्तराज्यत्यागपूर्ववनंजिगमिषोःकृत्यंचपश्येतिशेषः ॥२॥संध्यां
माध्याह्निकीम् ॥ ३ ॥ अभिचक्रामप्रत्युत्थानादिकृतवान्अर्चितमग्निमिव होमकालेइतिशेषः ॥ ४ ॥ अंगदंबाहुमूलधार्यभूषणं केयूरंतदधोभागस्थं सहेमसूत्रैर्मणिभिःस्वर्ण
सूत्रस्यूतैर्मुक्तादिरत्नमालाभिः ॥ ५ ॥ सीताप्रचोदितःसीतयासुयज्ञपत्न्यैसखीत्वाद्दिव्याभरणदानायप्रचोदितः ॥ ६ ॥ हेमसूत्रंउरोभूषणविशेषः हारयसेवकद्वाराप्रापय रशना
कांची सामदनुगामिनीसखीतवभार्यायाइतिशेषः ॥ ७ ॥ तुभ्यंभार्यायैच गच्छती नुमभावआर्षः ॥ ८ ॥ त्वयित्वद्गृहेप्रतिष्ठापयितुंदानपर्वकंप्रापयितुं ॥ ९ ॥

SGDF

शत्रुंजयोनामतथाप्रसिद्धंयंगजंमातुलोममददौतंगजंतेददामि निष्कसहस्त्रेणस्वनामांकितनिष्कसहस्रदक्षिणया ॥१०॥११॥ ब्रह्मात्रिदशेश्वरमिवनियोक्तृनियोज्ययोःपरापरप्रभु
त्वेदृष्टांतः ॥ १२ ॥कौशिकोविश्वामित्रः आहूयार्चय अनंतरंरत्नैस्तर्पय ॥ १३ ॥ १४ ॥ तैत्तिरीयाणातैत्तिरीयशाखाध्येतॄणामाचार्यः योद्विजःकौसल्यामाशीर्भिःपर्युपतिष्ठतिसे
वते अभिरूपःश्लाघ्यगुणः ॥ १५ ॥ यावत्यावताधनेनतुष्यतितावद्दापय कौशेयानिकृमिकोशोत्थानि ॥ १६ ॥ चित्ररथनामासुमंत्रादन्यःसूतः सुचिरोषितःचिरकालवृद्धः ॥
॥ १७ ॥ पशुकाअजादयोयज्ञपशवोमहिष्यादयश्च कठकालापाःकठकालापसंबंधिशाखाध्यायिनः दंडमाणवादंडप्रधानामाणवाउपकुर्वाणब्रह्मचारिणः ॥ १८ ॥ अन्यद्व्रतो

नागःशत्रुंजयोनाममातुलोयंददौमम ॥ तंतेनिष्कसहस्त्रेणददामिद्विजपुंगव ॥१०॥ इत्युक्तःसतुरामेणसुयज्ञःप्रतिगृह्यतत् ॥ रामलक्ष्मणसी
नांप्रयुयोजाशिषःशिवाः ॥११॥ अथभ्रातरमव्यग्रंप्रियरामःप्रियंवदम् ॥ सौमित्रिंतमुवाचेदंब्रह्मेवत्रिदशेश्वरम् ॥१२॥ अगस्त्यंकौशिकंचै
वतावुभौब्राह्मणोत्तमौ ॥ आर्चयाहूयसौमित्रेरत्नैःसस्यमिवांबुभिः ॥१३॥ तर्पयस्वमहाबाहोगोसहस्त्रेणराघव ॥ सुवर्णरजतैश्चैवमणिभिश्च
महाधनैः ॥ १४ ॥ कौसल्यांचयआशीर्भिर्भक्तःपर्युपतिष्ठति ॥ आचार्यस्तैत्तिरीयाणामभिरूपश्चवेदवित् ॥ १५ ॥ तस्ययानंचदासीश्च
सौमित्रेसंप्रदापय ॥ कौशेयानिचवस्त्राणियावत्तुष्यतिसद्विजः ॥ १६ ॥ सूतश्चित्ररथश्चार्यःसचिवःसुचिरोषितः ॥ तोषयैनंमहार्हैश्चरत्नैर्व
स्त्रैर्धनैस्तथा ॥ १७ ॥ पशुकाभिश्चसर्वाभिर्गवांदशशतेनच ॥ येचमेकठकालापाबहवोदंडमाणवाः ॥१८ ॥ नित्यस्वाध्यायशीलत्वान्नान्य
त्कुर्वंतिकिंचन ॥ अलसाःस्वादुकामाश्चमहतांचापिसंमताः ॥ १९ ॥ तेषामाशितियानानिरत्नपूर्णानिदापय ॥ शालिवाहसहस्त्रंचद्वेशतेभद्र
कांस्तथा ॥२०॥ व्यंजनार्थंचसौमित्रेगोसहस्त्रमुपाकुरु ॥ मेखलीनांमहासंघःकौसल्यांसमुपस्थितः ॥ २१ ॥ तेषांसहस्त्रंसौमित्रेप्रत्येकंसंप्र
दापय ॥ अंबायथानोनंदेच्चकौसल्याममदक्षिणाम् ॥२२॥ तथाद्विजातींस्तान्सर्वाँल्लक्ष्मणार्चयसर्वशः ॥ ततःपुरुषशार्दूलस्तद्धनंलक्ष्मणःस्व
यम् ॥२३॥ यथोक्तंब्राह्मणेंद्राणामददाद्धनदोयथा ॥ अथाब्रवीद्बाष्पगलांस्तिष्ठतश्चोपजीविनः ॥२४॥ सप्रदायबहुद्रव्यमेकैकस्योपजीवनम्
॥ लक्ष्मणस्यचयद्वेश्मगृहंचयदिदंमम ॥ २५ ॥

पवासादि अलसाःभिक्षादौ स्वादुकामाःसदन्नकामाः तेषांदानयोग्यत्वायाह महतामिति तपोहिस्वाध्यायइ
तिश्रुतेर्नित्यतपस्वित्वेनमहतांसंमताः ॥ १९ ॥ यानानिउष्ट्राः शालीन्वहंतीतितादृशबलीवर्दानांसहस्त्रं भद्रकांस्तदाख्यान्धान्यविशेषांश्चणकमुद्रादिरूपान्व्यंजनार्हान्दाप
य ॥ २० ॥ व्यंजनार्थंदधिघृतार्थं उपाकुरुदेहि मेखलीनांब्रह्मचारिणां दीर्घआर्षः समुपस्थितः विवाहार्थमितिशेषः ॥ २१ ॥ सहस्त्रंगवांनिष्काणांवा नोस्माकमंबाकौसल्या
यथाममदक्षिणांनयातदाश्रितब्रह्मचारिवर्गस्यदापितांनंदेत्तथातानर्चयेत्यन्वयः ॥ २२ ॥ २३ ॥ बाष्पगलान्बाष्पगद्गदान् ॥ २४ ॥ उपजीवनंजीवनसाधनम् ॥ २५ ॥

SGDF
Sri Gurgeshwari Digital Foundation

एकैकंप्रत्येकं यावन्ममागमनमशून्यंकार्यपर्यायेणैकशःस्थित्वापूर्ववद्रक्षणीयमित्यर्थः ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ कृपणेभ्यःदीनेभ्यः तत्रगार्ग्यःगर्गगोत्रः ॥ २९ ॥ क्षतेनखननेनवृत्तिर्जीविकायस्यक्षीणवृत्तिरितिवा उंछवृत्तिरितिपाठांतरं फालंहलावयवविशेषस्तत्सदृशंमृत्खननार्थंलोहमयमत्रविवक्षितं कुद्दालकंखननसाधनं लांगलंहलाकारोदंडःफलापाकर्षणार्थः दारकाःपुत्राः ॥ ३० ॥ स्त्रीणांभर्ताहिदेवतेतिपाठेयद्यपिदेवतात्वादाज्ञानर्हस्तथापिप्रीत्यामद्वचनंकुरुष्वेत्यर्थः ॥ ३१ ॥ यदीत्यस्यदर्शयासितदासर्वंथेतिशेषः दुश्छदांअतिजीर्णत्वादाच्छादनायोग्याम् ॥ ३२ ॥ यत्ररामनिवेशनं यस्मिन्पथ्याश्रितेरामनिवेशनंप्राप्यतेतंपंथानमास्थायप्रातिष्ठत दीप्त्याब्रह्मवर्चसेन ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ प्रत्यवे

अशून्यंकार्यमेकैकंयावदागमनंमम ॥ इत्युक्त्वादुःखितंसर्वंजनंतमुपजीविनम् ॥२६॥ उवाचेदंधनाध्यक्षंधनमानीयतांमम ॥ ततोस्यधनमाजह्रुःसर्वएवोपजीविनः ॥२७॥ सराशिःसुमहांस्तत्रदर्शनीयोह्यदृश्यत ॥ ततःसपुरुषव्याघ्रस्तद्धनंसहलक्ष्मणः ॥२८॥ द्विजेभ्योबालवृद्धेभ्यःकृपणेभ्योह्यदापयत् ॥ तत्रासीत्पिंगलोगार्ग्यस्त्रिजटोनामवैद्विजः ॥२९॥ क्षतवृत्तिर्वनेनित्यंफालकुद्दाललांगली ॥ तंवृद्धंतरुणीभार्याबालानादायदारकान् ॥३०॥ अब्रवीद्ब्राह्मणंवाक्यंस्त्रीणांभर्ताहिदेवता ॥ अपास्यफालंकुद्दालंकुरुष्ववचनंमम ॥३१॥ रामंदर्शयधर्मज्ञंयदिकिंचिदवाप्स्यसे ॥ सभार्यायावचःश्रुत्वाशाटीमाच्छाद्यदुश्छदाम् ॥ ३२ ॥ सप्रातिष्ठतपंथानंयत्ररामनिवेशनम् ॥ भृग्वंगिरःसमंदीप्त्यात्रिजटंजनसंसदि ॥३३॥ आपंचमायाःकक्ष्यायानैतंकश्चिदवारयत् ॥ सराममासाद्यतदात्रिजटोवाक्यमब्रवीत् ॥३४॥ निर्धनोबहुपुत्रोस्मिराजपुत्रमहाबल ॥ क्षतवृत्तिर्वनेनित्यंप्रत्यवेक्षस्वमामिति ॥३५॥ तमुवाचततोरामःपरिहाससमन्वितम् ॥ गवांसहस्रमप्येकंनचविश्राणितंमया ॥३६॥ परिक्षिपसिदंडेनयावत्तावदवाप्स्यसे ॥ सशाटींपरितःकट्यांसंभ्रांतःपरिवेष्ट्यताम् ॥३७॥ आविध्यदंडंचिक्षेपसर्वप्राणेनवेगतः ॥ सतीर्त्वासरयूपारंदंडस्तस्यकराच्च्युतः ॥३८॥ गोव्रजेबहुसाहस्रेपपातोक्षाणसन्निधौ ॥ तंपरिष्वज्यधर्मात्माआवाप्यसरयूतटात्॥३९॥ आनयामासतागावस्त्रिजटस्याश्रमंप्रति ॥ उवाचचतदारामस्तंगार्ग्यमभिसांत्वयन् ॥४०॥ मन्युर्नखलुकर्तव्यःपरिहासोह्ययंमम ॥ ४१ ॥

क्षस्वमां मयिकृपांकुर्वित्यर्थः ॥ ३५ ॥ परिहाससमन्वितंक्रीडाप्रयोजनव्यवहारविशेषसमन्वितं अस्त्येकमितिपाठेतावदेवाशिष्टमस्तीत्यर्थः अप्येकमितिपाठेगवामसंख्यातानांमध्येएकमपिसहस्रंमयानाविश्राणितंदत्तमतोत्रैवास्थित्वादंडेनयावद्रवाकीर्णंयावंतंदेशंपरिक्षिपासिपरिगृह्णासितावत्तावद्देशावस्थितागाअवाप्स्यसे ब्राह्मणस्यगोग्रहणचापलकौतुकदर्शनार्थमेतद्भगवद्वचनं संभ्रांतस्त्वरितः ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ सर्वप्राणेनसर्वबलेन आविद्ध्यभ्रामयित्वा वेगतःवेगेन सदंडस्तस्यकराच्च्युतःसरयुपारंतीर्त्वाऽतिक्रम्योक्षाणसन्निधौउक्षणांवृषभाणांसन्निधिर्यत्र आर्षआनङ् तादृशेगोव्रजेपपात आतस्मात्सरयूतटात्परपारस्थसरयूमभिव्याप्ययागावःस्थितास्ताआनयामास त्रिजटाश्रमंप्रतिनाययामासचेतिशेषः ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ अयंदंडपरिक्षेपवचनरूपःपरिहासएवेत्यर्थः ॥ ४१ ॥

इदंहीति इदंदूरपरिक्षेपजनकंतेजःशक्तिस्तवद्वद्धस्यापियत्तदेवाजिज्ञासितुंज्ञातुं स्वार्थेसन्आर्षः इच्छताइममर्थंदंडप्रक्षेपरूपमर्थंभवान्प्रचोदितोसि अपरंगोभ्योन्यदपिकिं
चिद्बहुमूल्यमपिवस्तुवरीतुंव्यवस्यासिचेत्तदपिवृणीष्व॥४२॥इदमुपचारमात्रमितिनमंतव्यमित्याह ब्रवीमीति यंत्रणासंकोचः हियतःममयद्धनंतद्विप्रकारणात्विप्रप्रयोजनसंपाद
नार्थं कथंतथात्वमतआह भवत्सुविप्रेषुसम्यग्यथाशास्त्रंप्रतिपादनेनदानेनतत्फलरूपेणहेतुनादानरूपफलार्थंमयार्जितंधनंमेयशस्करंभवेत्नतुभूमिनिक्षेपफलकम् ॥४३॥ मोदितः
संजातमोदः यशआदीनांउपबृंहिणीर्विवर्धनीर्महात्मनोरामस्यतदाआशिषःप्रत्यवदत्॥४४ ॥धर्मबलैर्धर्मयुक्तपराक्रमैः चिरायथार्हंकृतैःसंमानवचोभिःसुहृज्जनीयैःप्रचोदितःप्रेरितः

इदंहितेजस्तवयद्दुरत्ययंतदेवाजिज्ञासितुमिच्छतामया॥ इदंभवानर्थमभिप्रचोदितोवृणीष्वकिंचिंचेदपरंव्यवस्यासि॥ ४२ ॥ ब्रवीमिसत्येननते
स्मयंत्रणाधनंहियद्यन्ममविप्रकारणात्॥भवत्सुसम्यक्प्रतिपादनेनमयार्जितंचैवयशस्करंभवेत्॥४३॥ ततःसभार्यस्त्रिजटोमहामुनिर्गवामनी
कंप्रतिगृह्यमोदितः ॥ यशोबलप्रीतिसुखोपबृंहिणीस्तथाशिषःप्रत्यवदन्महात्मनः ॥ ४४ ॥ सचापिरामःप्रतिपूर्णपौरुषोमहाधनंधर्मबलैरु
पार्जितम्॥ नियोजयामाससुहृज्जनेचिराद्यथार्हसंमानवचःप्रचोदितः ॥४५॥ द्विजःसुहृद्भृत्यजनोथवातदादरिद्रभिक्षाचरणश्चयोभवेत्॥नतत्र
कश्चिन्नबभूवतर्पितोयथार्हसंमाननदानसंभ्रमैः॥४६॥ ॥इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअयोध्याकांडेद्वात्रिंशःसर्गः ॥ ३२ ॥
॥ दत्वातुसहवैदेह्याब्राह्मणेभ्योधनंबहु ॥ जग्मतुःपितरंद्रष्टुंसीतयासहराघवौ॥१॥ततोगृहीतेप्रेष्याभ्यामशोभेतांतदायुधे ॥ मालादामभिरा
सक्तेसीतयासमलंकृते ॥२॥ ततःप्रासादहर्म्याणिविमानशिखराणिच ॥ अभिरुह्यजनःश्रीमानुदासीनोव्यलोकयत्॥३॥नहिरथ्याःसुशक्यं
तेगंतुंबहुजनाकुलाः ॥ आरुह्यतस्मात्प्रासादाद्दीनाःपश्यंतिराघवम् ॥४॥ पदातिंसानुजंदृष्ट्वाससीतंचजनास्तदा ॥ ऊचुर्बहुजनावाचःशो
कोपहतचेतसः ॥५॥ यंयांतमनुयातिस्मचतुरंगबलंमहत् ॥ तमेकंसीतयासार्धमनुयातिस्मलक्ष्मणः॥६॥ऐश्वर्यस्यरसज्ञःसन्कामानांचाकरो
महान् ॥ नेच्छत्येवानृतंकर्तुंवचनंधर्मगौरवात् ॥ ७ ॥

प्रेरितदानव्यापारः ॥४५॥ सुहृद्भृत्यजनःतद्युक्तः अर्शआद्यजंतमेतत् दरिद्रःसन्भिक्षाचरणकर्ता संभ्रमआदरः ॥४६॥ ॥ इतिश्रीरा॰श्रीरा॰रा॰वा॰आ॰अयोध्याकांडेद्वात्रिंशः
सर्गः॥३२॥ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ दत्वेति ॥ १ ॥ आयुधेइतिजात्यभिप्रायेण सीतयालंकृतेपूजार्थंचंदनादिभिः ॥ २ ॥ विमानशिखराणिसप्तभूमिकगृहाग्रभागाः प्रासादस्त्रिभूमिकः
हर्म्यंराजगृहम् उदासीनःअरक्षितृत्वेननिरुत्सुकः व्यलोकयत् राममितिशेषः ॥ ३ ॥ यतोबहुजनाकुलत्वाद्रथ्यागंतुंनसुखेनशक्यंतेतस्मात्प्रासादमारुह्यप्रासादा
त्तत्रप्रासादेसंस्थाय ॥ ४ ॥ दीनत्वेहेतुमाह पदातिमिति ॥ ५ ॥ ६ ॥ रसज्ञःसुखज्ञःकामानांभोग्यवस्तूनाम् वचनंपितृवचनम् ॥ ७ ॥

भूतैःप्राणिभिः वनप्रयाणानुमत्यर्थंराजसन्निधौगमनसमये॥८॥९॥ सत्त्वंपिशाचम् राजास्वस्वभावेवर्तमानःहियतःनपुत्रंविवासयितुमर्हति ॥१०॥ तदेवाह निर्गुणस्यापीति वृत्तेन
चरित्रेण तस्मात्पिशाचग्रस्तएवेतिभावः॥११॥आनृशंस्यमहिंसा अनुक्रोशोदया श्रुतंअनुष्ठानपर्यवसायिशास्त्राध्ययनम् शीलंसत्स्वभावः दमोबाह्येंद्रियनिग्रहः शमश्चित्तनिग्रहः
॥१२॥तस्मात्तस्यषड्गुणवत्त्वात् उपघातःपीडनम् पाठांतरेपिसएवार्थः॥१३॥जगत्पालकत्वादपितस्योपघातेनजगत्पीडितामित्याह पीडयेति पुष्पफलोपगःपुष्पफलसहितः मू

यानशक्यापुराद्रष्टुंभूतैराकाशगैरपि ॥ तामद्यसीतांपश्यंतिराजमार्गगताजनाः॥८॥अंगरागोचितांसीतांरक्तचंदनसेविनीम् ॥ वर्षमुष्णंचशी
तंचनेष्यत्याशुविवर्णताम् ॥९॥ अद्यनूनंदशरथःसत्त्वमाविश्यभाषते ॥ नहिराजाप्रियंपुत्रंविवासयितुमर्हति ॥१०॥ निर्गुणस्यापिपुत्रस्यकथं
स्याद्विनिवासनम्॥किंपुनर्यस्यलोकोयंजितोवृत्तेनकेवलम्॥११॥ आनृशंस्यमनुक्रोशःश्रुतंशीलंदमःशमः॥राघवंशोभयंत्येतेषड्गुणाःपुरुषर्षभ
म् ॥१२॥ तस्मात्तस्योपघातेनप्रजाःपरमपीडिताः ॥ औदकानीवसत्वानिग्रीष्मेसलिलसंक्षयात् ॥१३॥ पीडयापीडितंसर्वंजगदस्यजगत्प
तेः ॥ मूलस्येवोपघातेनवृक्षःपुष्पफलोपगः॥१४॥ मूलंह्येषमनुष्याणांधर्मसारोमहाद्युतिः ॥ पुष्पंफलंचपत्रंचशाखाश्चास्येतरेजनाः॥१५॥ते
लक्ष्मणइवक्षिप्रंसपत्न्यःसहबांधवाः ॥ गच्छंतमनुगच्छामोयेनगच्छतिराघवः ॥ १६ ॥ उद्यानानिपरित्यज्यक्षेत्राणिचगृहाणिच ॥ एकदुः
खसुखाराममनुगच्छामधार्मिकम् ॥ १७ ॥ समुद्धृतनिधानानिपरिध्वस्ताजिराणिच ॥ उपात्तधनधान्यानिहृतसाराणिसर्वशः ॥१८॥ रज
साभ्यवकीर्णानिपरित्यक्तानिदैवतैः ॥ मूषकैःपरिधावद्भिरुद्बिलैरावृतानिच ॥ १९ ॥ अपेतोदकधूमानिहीनसंमार्जनानिच॥ प्रणष्टबलिकर्मे
ज्यामंत्रहोमजपानिच ॥२०॥ दुष्कालेनेवभग्नानिभिन्नभाजनवंतिच ॥ अस्मत्त्यक्तानिकैकेयीवेश्मानिप्रतिपद्यताम् ॥ २१ ॥ वनंनगरमेवा
स्तुयेनगच्छतिराघवः ॥ अस्माभिश्चपरित्यक्तंपुरंसंपद्यतांवनम् ॥२२॥ बिलानिदंष्ट्रिणःसर्वेसानूनिमृगपक्षिणः ॥ त्यजंत्वस्मद्भयाद्गीताग
जाःसिंहावनान्यपि ॥ २३ ॥ अस्मत्त्यक्तंप्रपद्यंतुसेव्यमानंत्यजंतुच ॥ तृणमांसफलादानांदेशंव्यालमृगद्विजम् ॥ २४ ॥

लस्येवेत्यनेनसर्वजगदधिष्ठानत्वमस्यसूचितम्॥१४॥मनुष्याणामित्युपलक्षणंप्राणिमात्रस्यवस्तुमात्रस्यच धर्मएवांतःसारोयस्यसः ॥१५॥सपत्न्यःपत्नीसहिताःतेरामोपघातमसहंतो
वयंयेनमार्गेण॥१६॥एकदुःखसुखाःसमानदुःखसुखाः॥१७॥ समुद्धृतनिधानत्वादिधर्मकाणिगृहाणिकैकेयीप्रतिपद्यतामित्यन्वयः निधानानिनिक्षेपाः अजिरमंगणंपरिध्वस्तंमार्जना
दिरहितंयेषु धनंगवादिआनक्षितभूषणादिच उपात्तंगृहीतंयेभ्योऽतएवहृतसाराणि॥१८॥उद्बिलैःउद्भिन्नबिलैः ॥१९॥ अपेतोदकत्वादिनामनुष्यराहित्यंसूच्यते॥२०॥ दुष्कलोराजि
कदैविकक्षोभकालः ॥ २१ ॥ येनत्रनेनहेतुना ॥ २२ ॥ दंष्ट्रिणःसर्पाः मृगपक्षिणोगिरिस्थाः ॥ २३ ॥ अस्मत्त्यक्तंपुरमितिशेषः सेव्यमानंअस्माभिःसेव्यमानंवनमित्यर्थः

SGDF

कर्तारोत्रपूर्वोक्तादंष्ट्र्यादयः तृणमांसफलानामादानंयस्मात्तम् व्यालमृगद्विजंतद्वंतम् अर्शआद्यच् तादृशंदेशमिमंकैकेयीप्रपद्यतामित्यन्वयः ॥२४॥२५॥ नविचक्रेनविकारंप्राप्तम् ॥ २६ ॥ पुनःतद्वार्ताश्रवणानंतरमपि मातुःकैकेय्याः ॥२७॥२८॥ आर्तंखिन्नम् अभिजनंदेशम् तत्स्थजनमितियावत् प्रतीक्षमाणःपश्यन्नपि ।निदेशमाज्ञाम् ॥२९॥ तत्पूर्वंसःस्वाकारणार्थागमनकालःपूर्वोयस्यार्तरूपत्ववतस्तादृशम् तदारभ्यार्तरूपमितियावत् सुमंत्रंप्रेक्ष्यप्रतिहारणार्थंस्वागमननिवेदनार्थंव्यतिष्ठतद्वार्येवेतिशेषः ॥ ३० ॥ तदेवसु

प्रपद्यतांहिकैकेयीसपुत्रासहबांधवैः ॥ राघवेणवयंसर्वेवनेवत्स्यामनिर्वृताः ॥२५॥ इत्येवंविविधावाचोनानाजनसमीरिताः ॥ शुश्रावराघवः
श्रुत्वानविचक्रेऽस्यमानसम् ॥२६॥ सतुवेश्मपुनर्मातुःकैलासशिखरप्रभम् ॥ अभिचक्रामधर्मात्मामत्तमातंगविक्रमः ॥२७॥ विनीतवीरपु
रुषंप्रविश्यतुनृपालयम् ॥ ददर्शावस्थितंदीनंसुमंत्रमविदूरतः ॥२८॥ प्रतीक्षमाणोभिजनंतदार्तमनार्तरूपःप्रहसन्निवाथ ॥ जगामरामः
पितरंदिदृक्षुःपितुर्निदेशंविधिवच्चिकीर्षुः ॥ २९ ॥ तत्पूर्वमैक्ष्वाकसुतोमहात्मारामोगमिष्यन्नृपमार्तरूपम् ॥ व्यतिष्ठतप्रेक्ष्यतदासुमंत्रंपितुर्म
हात्माप्रतिहारणार्थम् ॥ ३० ॥ पितुर्निदेशेनतुधर्मवत्सलोवनप्रवेशेकृतबुद्धिनिश्चयः ॥ सराघवःप्रेक्ष्यसुमंत्रमब्रवीन्निवेदयस्वागमनंनृपायमे
॥ ३१ ॥ ॥इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअ०त्रयस्त्रिंशःसर्गः ॥३३॥ ॥छ॥ ॥ ततःकमलपत्राक्षःश्यामोनिरुपमोमहा
न् ॥ उवाचरामस्तंसूतंपितुराख्याहिमामिति ॥ १ ॥ सरामप्रेषितःक्षिप्रंसंतापकलुषेंद्रियम् ॥ प्रविश्यनृपतिंसूतोनिःश्वसंतंददर्शह ॥ २ ॥
उपरक्तमिवादित्यंभस्मच्छन्नमिवानलम् ॥ तटाकमिवनिस्तोयमपश्यज्जगतीपतिम् ॥ ३ ॥ आबोध्यचमहाप्राज्ञःपरमाकुलचेतनम् ॥ राममे
वानुशोचंतंसूतःप्रांजलिरब्रवीत् ॥ ४ ॥ तंवर्धयित्वाराजानंपूर्वंसूतोजयाशिषा ॥ भयविक्लवयावाचामंदयाश्लक्ष्णयाब्रवीत् ॥ ५ ॥ अयंसपुरु
षव्याघ्रोद्वारितिष्ठतितेसुतः ॥ ब्राह्मणेभ्योधनंदत्वासर्वंचैवोपजीविनाम् ॥ ६ ॥ सत्वांपश्यतुभद्रंतेरामःसत्यपराक्रमः ॥ सर्वान्सुहृदआ
पृच्छ्यत्वांहीदानींदिदृक्षते ॥ ७ ॥ गमिष्यतिमहारण्यंतंपश्यजगतीपते ॥ वृतंराजगुणैःसर्वैरादित्यमिवरश्मिभिः ॥ ८ ॥

मंत्रमाह पितुरिति ॥ ३१ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअयोध्याकांडेत्रयस्त्रिंशःसर्गः ॥ ३३ ॥ ॥ छ ॥ ॥ निरुदरइतिपाठे तनुमध्यइत्यर्थःश्यामःश्यामवर्णस्तरुणश्च अत्रकवेरपिकरुणारसमग्नत्वेनवर्णितस्यैवपुनःपुनःकथमदोषाय ॥ १ ॥ २ ॥ उपरक्तंराहुग्रस्तम् पुनरपश्यदितिवाल्मीकेः प्रयोगोवर्णनीयमयीभावेनतस्यापिशोकग्रस्तत्वात् ॥ ३ ॥ आबोध्यमहाराजइतिसंबोध्य राममेवउद्दिश्यशोचंतम् ॥४॥ वर्धयित्वासंपूज्य भयविक्लवयारामोवनप्रयाणोद्युक्तइतीदंपरमनिष्टंकथंराज्ञेवदिष्यामीतिभयेनाविक्लवयाकातरया अश्लक्ष्णयेतिच्छेदः ॥ ५ ॥ उपजीविनांचतेभ्यश्चदत्वा सर्वंधनंदत्वेत्यनेनसर्वथातिष्ठासाभावोध्वन्यते ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥

सदशरथः निष्पंकोनिष्पापः निष्पंदइतिपाठेनिश्चलइत्यर्थः ॥ ९ ॥ इहमद्वेश्मनियेकेचिन्मामकादाराःस्त्रियःसंतितान्दारानिहानय ॥ १० ॥ अतीत्यअतिवेगेनप्राप्यह्वयति आ
ह्वयति वोयुष्माकंराजाअवैधव्यदत्वात् नतुप्रजानांतासांदुःखदत्वात् आगम्यतामितिपदम् ॥ ११ ॥ प्रचक्रमुःगच्छंतिस्म तद्भवनंतस्यराज्ञोभवनम् ॥ १२ ॥ अर्धसप्तशताः ए
कदेशिसमासः सप्तशतस्यार्धसंख्यायासांताइत्यर्थः अर्शआद्यजंतः अतएवाग्रेवक्ष्यतित्रयःशतशतार्धाहीति ताम्रलोचना रामप्रयाणश्रवणजदुःखजातरोदनेनेतिशेषः कौसल्यांप
रिवार्येत्यनेनप्राग्लक्ष्मणोक्तंतस्याःसर्वप्रभ्वीत्वंध्वनितम् ॥ १३ ॥ समवेक्ष्यदारानितिशेषः॥ १४ ॥ १५ ॥ आराद्दूरतः उत्पपातआलिंगनार्थम् ॥ १६ ॥ तंआलिलिंगिषितंरामं

ससत्यवाक्योधर्मात्मागांभीर्यात्सागरोपमः ॥ आकाशइवनिष्पंकोनरेंद्रःप्रत्युवाचतम् ॥९ ॥ सुमंत्रानयमेदारान्येकेचिदिहमामकाः ॥ दारैः
परिवृतःसर्वैर्द्रष्टुमिच्छामिराघवम् ॥ १० ॥ सोंतःपुरमतीत्यैवस्त्रियस्तावाक्यमब्रवीत् ॥ आर्योह्वयतिवोराजागम्यतांतत्रमाचिरम्॥ ११॥
एवमुक्ताःस्त्रियःसर्वाःसुमंत्रेणनृपाज्ञया ॥ प्रचक्रमुस्तद्भवनंभर्तुराज्ञायशासनम् ॥ १२ ॥ अर्द्धसप्तशतास्तत्रप्रमदास्ताम्रलोचनाः ॥कौस
ल्यांपरिवार्याथशनैर्जग्मुर्धृतव्रताः ॥ १३ ॥ आगतेषुचदारेषुसमवेक्ष्यमहीपतिः ॥ उवाचराजातंसूतंसुमंत्रानयमेसुतम् ॥ १४॥ ससुतोरा
ममादायलक्ष्मणंमैथिलींतथा ॥ जगामाभिमुखस्तूर्णंसकाशंजगतीपतेः ॥ १५ ॥ सराजापुत्रमायांतंदृष्ट्वाचारात्कृतांजलिम् ॥ उत्पपातास
नात्तूर्णमार्तःस्त्रीजनसंवृतः ॥ १६ ॥ सोऽभिदुद्राववेगेनरामंदृष्ट्वाविशांपतिः ॥ तमसंप्राप्यदुःखार्तःपपातभुविमूर्च्छितः ॥ १७ ॥ तंरामो
भ्यपतत्क्षिप्रंलक्ष्मणश्चमहारथः ॥ विसंज्ञमिवदुःखेनसशोकंनृपतिं तथा ॥ १८ ॥ स्त्रीसहस्रनिनादश्चसंजज्ञेराजवेश्मनि ॥ हाहारामेतिस
हसाभूषणध्वनिमिश्रितः ॥ १९ ॥ तंपरिष्वज्यबाहुभ्यांतावुभौरामलक्ष्मणौ ॥ पर्यंकेसीतयासार्द्धंरुदंतःसमवेशयन् ॥ २० ॥ अथरामो
मुहूर्तस्यलब्धसंज्ञंमहीपतिम् ॥ उवाचप्रांजलिर्बाष्पशोकार्णवपरिप्लुतम्॥२१॥ आपृच्छेत्वांमहाराजसर्वेषामीश्वरोसिनः ॥ प्रस्थितंदंडकार
ण्यपश्यत्वंकुशलेनमाम् ॥ २२ ॥ लक्ष्मणंचानुजानीहिसीताचान्वेतुमांवनम् ॥ कारणैर्बहूभिस्तथ्यैर्वार्यमाणौनचेच्छतः ॥ २३ ॥

अप्राप्यमध्येएवदुःखितःपपात ॥ १७ ॥ अभ्यपतदभ्यागतवान् विसंज्ञमिवविसंज्ञमेव ॥ १८ ॥ भूषणध्वनिमिश्रितःउरःशिरस्ताडनादिनाचंचलतरभ्रश्यद्भूषणध्वनिमिलितः मू
र्छितइतिपाठेपिसएवार्थःव्याप्तइत्यर्थोवा ॥ १९ ॥ तौसीतयासार्धंतंराजानंबाहुभ्यांपरिष्वज्ययथापीडानभवतितथालिंगितमुत्थाप्यपर्यंकेसमवेशयन्स्थापितवंतः ॥ २० ॥ मुहूर्त
स्य संबंधसामान्येषष्ठी मुहूर्तेनलब्धसंज्ञमित्यर्थः ॥ २१ ॥ कुशलेनमांपश्यसौम्येनचक्षुषामामनुगृहाणेत्यर्थः ॥ २२ ॥ वनंप्रतिप्रस्थितंमांसीतान्वेतुगःगच्छत्वितिलक्ष्मणंचप्रस्थितमनु
जानीहीत्यर्थःननुलक्ष्मणसीतयोःकुतोवनवासकष्टप्राप्तिर्नह्यसौवरनिर्बंधस्तयोरतआह कारणैरिति हेतुभिः तथ्यैःव्यवहारदशायासत्यैःनचेच्छतः इहस्थातुमितिशेषः ॥ २३ ॥

SGDF

अनुजानीहिअनुज्ञांदेहि प्रजापतिर्ब्रह्माआत्मजान्सनकादीन्तपांसिचरितुमुद्युक्तान्यथानुज्ञांदत्तवांस्तद्वदित्यर्थः ॥ २४ ॥ वनवासायजगतीपतेःस्वस्यानुज्ञामनुमतिंप्रतीक्षमाणंप्रा
र्थयमानं अव्यग्रंलेशतोपिविषादरहितंराघवंप्रेक्ष्यउवाच ॥ २५ ॥ हेराघवयतोहंकैकेय्यावरदानेनमोहितोनिरुत्तरतयाशोकपरवशोजातोऽतोराज्यानर्हःअतोमांनिगृह्यबद्धाऽयो
ध्यायांत्वमेवस्वभुजवैभवेनराजाभव प्रवृत्तमभिषेकंसमापयेतियावत् ॥२६॥२७॥ भवान्वर्षसहस्रायपतिर्भवतुअतःपरमप्यनेककालंराजाभवेत्यर्थः त्वयायोवरोदत्तस्तमनृतंकर्तु
महंनयोग्यस्तवनरकपातप्रसंगादतोहमरण्येवत्स्यामि मेराज्यस्यकाक्षिताइच्छान ॥ २८॥ प्रतिज्ञातेप्रतिज्ञासमाप्तौतेपादौग्रहीष्यामीत्यन्वयः ॥ २९ ॥ कैकेय्याअद्यैवगमनमनुम
न्यस्वेतिभिथोरहसिचोद्यमानः ॥३० ॥ श्रेयसेपरलोकहिताय वृद्धयेइहलोकेऽभ्युदयाय आरिष्टंपापदुःखभिन्नंपुण्यंसुखंचतेऽस्तुअव्यग्रःसन्अकुतोभयंपंथानं गच्छस्वेत्यार्षम् ॥

अनुजानीहिसर्वान्नःशोकमुत्सृज्यमानद॥लक्ष्मणंमांचसीतांचप्रजापतिरिवात्मजान्॥२४॥प्रतीक्षमाणमव्यग्रमनुज्ञांजगतीपतेः॥ उवाचराजा
संप्रेक्ष्यवनवासायराघवं ॥ २५ ॥ अहंराघवकैकेय्यावरदानेनमोहितः॥अयोध्यायांत्वमेवाद्यभवराजानिगृह्यमां ॥ २६ ॥ एवमुक्तोनृप
तिनारामोधर्मभृतांवरः ॥ प्रत्युवाचांजलिंकृत्वापितरंवाक्यकोविदः ॥ २७ ॥ भवान्वर्षसहस्रायपृथिव्यानृपतेपतिः ॥ अहंत्वर
ण्येवत्स्यामिनमेराज्यस्यकांक्षिता ॥२८ ॥ नवपंचचवर्षाणिवनवासेविहृत्यते ॥ पुनःपादौग्रहीष्यामिप्रतिज्ञांतेनराधिप ॥ २९ ॥रुद
न्नार्तःप्रियंपुत्रंसत्यपाशेनसंयुतः ॥ कैकेय्याचोद्यमानस्तुमिथोराजातमब्रवीत् ॥ ३० ॥ श्रेयसेवृद्धयेतातपुनरागमनायच ॥ गच्छस्वारिष्ट
मव्यग्रंपंथानमकुतोभयं ॥ ३१॥ नहिसत्यात्मनस्तातधर्माभिमनसस्तव ॥ सन्निवर्तयितुंबुद्धिःशक्यतेरघुनंदन ॥ ३२ ॥ अद्यत्विदानीं
रजनींपुत्रमागच्छसर्वथा ॥ एकाहंदर्शनेनापिसाधुतावच्चराम्यहं ॥ ३३ ॥ मातरंमांचसंपश्यन्वसेमामद्यशर्वरीम् ॥ तर्पितःसर्वका
मैस्त्वंश्वःकाल्येसाधयिष्यसि ॥ ३४ ॥ दुष्करंक्रियतेपुत्रसर्वथाराघवप्रिय ॥ त्वयाहिमत्प्रियार्थंतुवनमेवमुपाश्रितम् ॥३५॥ नचैतन्मेप्रियं
पुत्रशपेसत्येनराघव ॥ छन्नयाचलितस्त्वस्मिस्त्रियाभस्माग्निकल्पया ॥ ३६ ॥ वंचनायातुलब्धामेतांत्वंनिस्तर्तुमिच्छसि ॥ अनयावृत्तसादि
न्याकैकेय्याभिप्रचोदितः ॥३७॥

॥ ३१ ॥ सत्यात्मनःसत्यप्रातिष्ठितस्वभावस्य धर्माभिमनसःधर्मसंपादनाभिनिविष्टमनसः ॥३ २॥ प्रातरेवकैकेय्याप्रस्थितस्य
मात्राद्यनुनयदानादिनाआचतुर्थप्रहरंव्यापृतस्यतुर्थयामेराजानुमत्यर्थमागतस्यराज्ञातत्कालसमीपमेवप्रवत्स्यमानरजनीसहवासःप्रार्थ्यते अद्येत्यादि इदानीमितिसमीपलक्षकं रज
नीमात्रससर्वथामागच्छ किमर्थंतत्राह चरामित्वयासहभोक्ष्यामि ॥३ ३॥ साधयिष्यसिगमिष्यासि ॥३ ४॥ मत्प्रियार्थंममपरलोकहितार्थम् ॥३ ५॥ तदेवदर्शयति नचेत्यादि छन्न
यागूढक्रूराभिप्राययाचलितोस्मिभ्रंशितोस्मित्वदभिषेकमनोरथात् भस्माग्निकल्पयाभस्मच्छन्नाग्नितुल्यया ॥ ३६ ॥ वंचनासामान्येनप्रातिश्रुतवरयोर्भरताभिषेकाद्विवासनरूपाविशे
षपर्यवसायित्वरूपायामेलब्धायतोऽनयावृत्तसादिन्याकुलोचितचारित्रनाशिन्याऽभिप्रचोदितोस्मि एवमितिशेषः अतोयावंचनामयालब्धातांनिस्तर्तुमिच्छसीतियावत् ॥ ३७ ॥

SGDF

एतदाश्चर्यतमंन अपानृतकथंअपगतानृतवचनं एतच्चनाश्चर्यं यतोज्येष्ठोगुणैर्वयसाचसुतोसि॥३८॥आर्तस्यपितुर्भाषितंश्रुत्वाएकाहदर्शनेनापीत्युक्तरूपं दीनःकैकेय्याअद्यगच्छेति नियोगस्यावश्यानुष्ठेयत्वप्रतिज्ञानात्तावन्मात्रार्पितमनोरथपूरणाशक्त्याप्राप्तशोकइव॥३९॥तर्पितःसर्वकामैरित्यस्योत्तरमाह प्राप्स्यामीति गुणान्मृष्टान्नादीन् अतःसर्वकामैःसर्वकाम प्रतिनिधित्वेनापक्रमणंइतोगमनमेववृणेइत्यर्थः यद्वाऽद्यप्रयाणेसतीमान्गुणान्प्रतिज्ञापालनजधर्मरूपान्प्राप्स्यामिश्वोगमनेकस्तान्दास्यति प्रत्युताधर्मएव अतःसर्वकामैरित्यादि प्राग्वदेव ॥४०॥४१॥ अद्यवनवासकृतातदर्थाबुद्धिर्नचलिष्यति अतोगमनानुज्ञामेवकुर्वित्याशयः अतिदानशूरस्यभवतोऽनुचितमप्येतादित्याह यइति ॥४२॥ निखिलेनअद्यैवम

नचैतदाश्चर्यतमंयत्त्वंज्येष्ठःसुतोमम ॥ अपानृतकथंपुत्रपितरंकर्तुमिच्छसि ॥ ३८ ॥ अथरामस्तदाश्रुत्वापितुरार्तस्यभाषितं॥ लक्ष्मणेन सहभ्रात्रादीनोवचनमब्रवीत् ॥ ३९ ॥ प्राप्स्यामियानद्यगुणान्कोमेश्वस्तान्प्रदास्यति ॥ अपक्रमणमेवातःसर्वकामैरहंवृणे ॥ ४० ॥ इ यंसराष्ट्रासजनाधनधान्यसमाकुला ॥ मयाविसृष्टावसुधाभरतायप्रदीयताम् ॥ ४१ ॥ वनवासकृताबुद्धिर्नचमेऽद्यचलिष्यति ॥ यस्तुयुद्धे वरोदत्तःकैकेय्यैवरदत्वया ॥ ४२ ॥ दीयतांनिखिलेनैवसत्यस्त्वंभवपार्थिव ॥ अहंनिदेशंभवतोयथोक्तमनुपालयन् ॥ ४३ ॥ चतुर्दशस मावत्स्येवनेवनचरैःसह ॥ माविमर्शोवसुमतीभरतायप्रदीयताम् ॥ ४४ ॥ नहिमेकांक्षितंराज्यंसुखमात्मनिवाप्रियम् ॥ यथानिदेशंकर्तुंवैत वैवरघुनंदन ॥४५॥ अपगच्छतुतेदुःखंनाभूर्बाष्पपरिप्लुतः ॥ नहिक्षुभ्यतिदुर्धर्षःसमुद्रःसरितांपतिः ॥४६॥ नैवाहंराज्यमिच्छामिनसुखंन चमेदिनीं ॥ नैवसर्वानिमान्कामान्नस्वर्गंनचजीवितुं ॥४७॥ त्वामहंसत्यमिच्छामिनानृतंपुरुषर्षभ ॥प्रत्यक्षंतवसत्येनसुकृतेनचतेशपे ॥४८॥ नचशक्यंमयाताततस्थातुंक्षणमपिप्रभो ॥ सशोकंधारयस्वेमंनहिमेस्तिविपर्ययः ॥ ४९ ॥ अर्थितोह्यस्मिकैकेय्यावनंगच्छेतिराघव ॥ मया चोक्तंव्रजामीतितत्सत्यमनुपालये ॥ ५० ॥ माचोत्कंठाकृतादेववनेरंस्यामहेवयम् ॥ प्रशांतहरिणाकीर्णेनानाशकुनिनादिते ॥ ५१ ॥ पि ताहिदैवतंतातदेवतानामपिस्मृतम् ॥ तस्माद्दैवतमित्येवकरिष्यामिपितुर्वचः ॥ ५२ ॥ चतुर्दशसुवर्षेषुगतेषुनृपसत्तम ॥ पुनर्द्रक्ष्यसि मांप्राप्तंसंतापोयंविमुच्यताम् ॥ ५३॥

त्वप्रस्थापनात् निदेशंशासनम् ॥ ४३ ॥ वनचरैस्तपस्विभिः माविमर्शःभरतायराज्यदानेमास्तुसंदेहः सर्वथातस्मैवसु मतीदीयताम् ॥ ४४ ॥ कथमेवमतआह नहीति आत्मनिस्वमनसि सुखंस्वीयानांप्रियंचोद्दिश्यराज्यंनकांक्षितंअपितुतवनिदेशंयथावत्कर्तुमेवकांक्षितंइच्छामि ॥ ४५ ॥ क्षुभ्य तिमर्यादांत्यजति ॥४६॥४७॥ अनृतंअनृतयुक्तं एवंसत्यंसत्ययुक्तं तवप्रत्यक्षंतवसन्निधौ सत्येनसुकृतेनतेत्वयाचशपे शपथंकरोमीत्यर्थः ॥४८॥क्षणमपि इहपुरेइतिशेषः सत्वमिमं मद्गमनसंभवंशोकंधारयस्वाविपर्ययः इहावस्थितिरूपंप्रतिज्ञातार्थविपरीतानुष्ठानम् ॥ ४९ ॥ ॥ ५० ॥ उत्कंठांदर्शनादिविषयोत्कंठाजन्यंदुःखम् ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥

SGDF
Sri Gangadhara Digital Foundation

येनत्वया ॥ ५४ ॥ केवलाकृत्वा चिरायवनंसेवितुंगमिष्यामि ॥ ५५ ॥ शिवासुसीमास्त्विति स्थितइतिशेषः मयाविनातेनात्रपुरेस्थातुमशक्यत्वादितिभावः केवलमनुशास्तुर
क्षणमात्रंकरोतुनतुराजत्वाभिमानोराज्यसुखंवातस्येतिध्वनितं अनेनराज्ञोजीवनंभरतस्यनंदिग्रामवासश्चध्वनितः शिवासुसीमासुरममाणइत्यापाततोर्थःत्वयायदुक्तंकैकेयींप्रतीतिशे
षः॥५६॥ यथाशिष्टसंमतेतवानिदेशेमयामनोदीयतेतथामहत्सुकामेषुकाम्यवस्तुषुमनःसंकल्पात्मकंमेमयानदीयतेनचनाप्यात्मनोंतःकरणस्याप्रियेऽतोमत्कृतेदुःखंव्यपैतु ॥५७॥त्वा
मनृतेनयोजयन्राज्यादिकंचिंतितंमद्विषयचिंतावंतंत्वामपिनवृणीयनवरिष्यामिइतिमेसत्यंव्रतं तथातेव्रतंकैकेयीवरदानसंकल्पःसत्यमस्तु अत्रचिंतितंत्वामित्यनेनाचिंतयातवमरणे

येनसंस्तंभनीयोयंसर्वोबाष्पकलोजनः ॥सत्वंपुरुषशार्दूलकिमर्थंविक्रियांगतः॥५४॥पुरंचराष्ट्रंचमहीचकेवलामयाविसृष्टाभरतायदीयताम्॥अ
हंनिदेशंभवतोनुपालयन्वनंगमिष्यामिचिरायसेवितुम् ॥ ५५ ॥ मयाविसृष्टांभरतोमहीमिमांसशैलखंडांसपुरोपकाननाम् ॥ शिवासुसीमा
स्त्वनुशास्तुकेवलंत्वयायदुक्तंनृपतेतथास्तुतत् ॥ ५६ ॥ नमेतथापार्थिवदीयतेमनोमहत्सुकामेषुनचात्मनःप्रिये ॥ यथानिदेशेतवशिष्टसंमते
व्यपैतुदुःखंतवमत्कृतेऽनघ॥५७॥तदद्यनैवानघराज्यमव्ययंनसर्वकामान्वसुधांनमैथिलीम्॥नचिंतितंत्वामनृतेनयोजयन्वृणीयसत्यंव्रतमस्तु
तेतथा॥५८॥फलानिमूलानिचभक्षयन्वनेगिरींश्चपश्यन्सरितःसरांसिच॥वनंप्रविश्यैवविचित्रपादपंसुखीभविष्यामितवास्तुनिर्वृतिः॥५९॥ए
वंसराजाव्यसनाभिपन्नस्तापेनदुःखेनचपीड्यमानः ॥ आलिंग्यपुत्रंसुविनष्टसंज्ञोभूमिंगतोनैवविचष्टकिंचित् ॥६०॥ देव्यःसमस्तारुरुदुः
समेतास्तांवर्जयित्वानरदेवपत्नीम्॥रुदन्सुमित्रोपिजगाममूर्छांहाहाकृतंतत्रबभूवसर्वम् ॥६१॥ ॥इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवा०अ०चतुस्त्रिंशः
सर्गः ॥३४॥ ॥ छ ॥ ॥ततोनिर्धूयसहसाशिरोनिःश्वस्यचासकृत् ॥ पाणिंपाणौविनिष्पिष्यदंतान्कटकटाय्यच ॥१॥लोचनेकोपसंरक्ते
वर्णंपूर्वोचितंजहत् ॥ कोपाभिभूतःसहसासंतापमशुभंगतः ॥ २ ॥ मनःसमीक्षमाणश्चसूतोदशरथस्यच ॥ कंपयन्निवकैकेय्याहृदयंवा
क्शरैःशितैः ॥ वाक्यवज्रैरनुपमैर्निर्भिंदन्निवचाशुभैः ॥ कैकेय्याःसर्वमर्माणिसुमंत्रःप्रत्यभाषत ॥ ४ ॥

पिमयानस्थेयं मरणादपिपरलोकनाशकानृतत्वस्यातिकष्टत्वंसूचितं तेनतवमरणेनमेदुःखंनापिपापंयथातवानृतत्वकरणेइतिसूचितम् ॥५८॥५९ ॥ तापस्त्वग्दाहोत्पादकः दुःख
मंतर्व्यथोत्पादकम् ॥६०॥ समेतामिलिताः तांकैकेयीं हाहाइतिशब्दःकृतोयेनतथाभूतंसर्वपरिचारिकादिजनजातम् ॥६१॥ ॥ इतिश्री० श्रीरा०रा०वा०आ०अयो०चतुस्त्रिं
शःसर्गः ॥ ॥ छ ॥ एवंसपरिकरस्यराज्ञःपरमशोकेप्राप्तेसुमंत्रःकैकेयींप्रत्याह ततइति शिरोनिर्धूननादिकोपविकाराभिनयः कटकटाय्यकटकटाशब्दवतःकृत्वा ॥ १ ॥ को
पसंरक्ते कृत्वेतिशेषः वर्णंमुखकांतिं पूर्वोचितंपूर्वकालस्थितंराजमंत्रिणउचितंच ॥ २ ॥ दशरथस्यमनःसमीक्षमाणःकैकेयीविषयस्नेहरहितंजानन् ॥ ३ ॥ ४ ॥

SGDF
Sri Gargeshwari [illegible] Foundation

यस्यास्तवययाल्वया॥५॥अतोनहीति हेदेवितवातिशयेनकर्तुमशक्यंनाकिंचिद्विद्यते इहसंसारे अंततःसर्वांते त्वत्कृत्यसाध्यफलविचारइत्यर्थःपतिघ्नीमिति रामगमनेराजमरणस्या
वश्यकत्वादितिभावः रामस्यविवासनात्राज्ञोमरणाच्चकुलघ्नीम्॥६॥अचलमिवदुष्प्रकंप्यं कर्मभिःक्रूरैःसंतापयसि राजानमितिशेषः॥७॥भर्तुरिच्छाभर्तुरिच्छाविषयानुसरणम्॥८॥
यथावयःवयःक्रममनतिक्रम्य नृपक्षयेराजभूतपितृक्षये राज्यानिप्राप्नुवंतिज्येष्ठक्रमेणेतियावत् तमिममनादिप्रवृत्तमाचारमिक्ष्वाकुकुलनाथेदशरथेजीवत्येवलोपयितुमिच्छसीतियो
जना ॥ ९ ॥ १० ॥ विषयेदेशेतादृशंब्राह्मणवासानर्हम् अमर्यादंअतिक्रमितज्येष्ठराज्यादिव्यवहारंकरिष्यसीत्यनेनाद्यापिरामंनिवर्तयेतिसूचयति ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥
यस्यास्तेईदृशंघोरंवृत्तमस्तितयात्वयातदाचरंत्याहेतुभूतयापृथिवीयन्नविद्रतानविदीर्णातदाश्चर्यमिवपश्यामि ॥ १४ ॥ किंच महाब्रह्मर्षिभिःसृष्टाःप्रयुक्ताः ज्वलंतःअग्निवद्भस्मकर

यस्यास्तवपतिस्त्यक्तोराजादशरथःस्वयं ॥ भर्तासर्वस्यजगतःस्थावरस्यचरस्यच ॥५॥ नत्वकार्यतमंकिंचित्तवदेवाहिविद्यते ॥ पतिघ्नींत्वाम
हंमन्येकुलघ्नीमपिचांततः ॥ ६ ॥ यन्महेंद्रमिवाजय्यंदुष्प्रकंप्यमिवाचलम् ॥ महोदधिमिवाक्षोभ्यंसंतापयसिकर्मभिः ॥ ७ ॥ मावमंस्थादशरथं
भर्तारंवरदंपतिम् ॥ भर्तुरिच्छाहिनारीणांपुत्रकोट्याविशिष्यते ॥८॥ यथावयोहिराज्यानिप्राप्नुवंतिनृपक्षये ॥ इक्ष्वाकुकुलनाथेऽस्मिंस्तंलोप
यितुमिच्छसि ॥९॥ राजाभवतुतेपुत्रोभरतःशास्तुमेदिनीम् ॥वयंतत्रगमिष्यामोयत्ररामोगमिष्यति ॥ १०॥ नचतेविषयेकश्चिद्ब्राह्मणोवस्तुम
र्हति ॥ तादृशंत्वममर्यादमद्यकर्मकरिष्यसि ॥ ११ ॥ नूनंसर्वेगमिष्यामोमार्गंरामनिषेवितम् ॥ त्यक्तायाबांधवैःसर्वैर्ब्राह्मणैःसाधुभिःसदा
॥१२॥काप्रीतीराज्यलाभेनतवदेविभविष्यति ॥ तादृशंत्वममर्यादंकर्मकर्तुंचिकीर्षसि ॥ १३ ॥ आश्चर्यमिवपश्यामियस्यास्तेवृत्तमीदृशम् ॥
आचरंत्यानविद्रतासद्योभवतिमेदिनी ॥१४॥ महाब्रह्मर्षिसृष्टावाज्वलंतोभीमदर्शनाः ॥ धिग्वाग्दंडानहिंसंतिरामप्रव्राजनेस्थिताम् ॥१५ ॥
आम्रंछित्त्वाकुठारेणनिंबंपरिचरेत्तुकः ॥ यश्चैनंपयसासिंचेन्नैवास्यमधुरोभवेत् ॥ १६ ॥ आभिजात्यंहितेमन्येयथामातुस्तथैवच ॥ नहिनिं
बात्स्रवेत्क्षौद्रंलोकेनिगदितंवचः ॥ १७ ॥ तवमातुरसद्ग्राहांविद्मपूर्वंयथाश्रुतम् ॥ पितुस्तेवरदःकश्चिद्ददौवरमनुत्तमम् ॥ १८ ॥

णसमर्थाःभीमदर्शनाःभीमंफलंदृश्यंतेयेषुतादृशाधिगितिवाग्रूपादंडाःत्वांनहिंसंति इदमप्याश्चर्यमित्यनुकर्षः स्थितांकृतनिश्चयाम् अनेनसर्वेत्वांधिक्कुर्वंतीतिध्वनयति ॥ १५ ॥ अ
थान्यापदेशेनराजानंनिंदति आम्रमिति परिचरेत्आलवालादिकरणेनरोपयेदाम्रस्थानेतंचपुनःपयसासिंचेत् अस्यैवंनिंबस्यैवंकुर्वतःप्रीतयेसमधुरोनभवेत् अतोयथैवेदंकैकेय्य
नुवर्तनंराज्ञइत्याशयः ॥ १६ ॥ इदानींकैकेय्याममर्मवचनान्यप्याह आभिजात्यमिति यथातेमातुराभिजात्यंप्रशस्तमातापितृजत्वोचितव्यवहाररूपंतथैवतेतवमन्ये करणानुसा
रित्वात्कार्यस्येतिभावः तदुपपादयतिदृष्टांतेन नहीति निंबात्क्षौद्रंनस्रवेदितिवचोलोकप्रसिद्धंकिलेत्यर्थः ॥ १७ ॥ ननुमेमातुःकथमाभिजात्यक्षतिस्तत्राह तवेति असद्ग्राहंघो
रपापकर्माभिनिवेशम् पूर्ववृद्धेभ्योयथायेनप्रकारेणश्रुतंतथासंप्रतिविद्मस्मराम तदेवाह पितुरित्यादि कश्चिद्दाषिः ॥ १८ ॥

SGDF
Sri Gurgishwari Digital Foundation

तस्माद्वरदानात्सर्वभूतानांव्यक्ताव्यक्तवाचांरुतंशब्दंतद्बोध्यमर्थंसंजज्ञेजानीतेस्म तेनसर्वभूतरुतज्ञत्वेनतिर्यग्गतानांतिर्यक्स्रोतसांपशुपक्ष्यादीनांवचोविदितंज्ञातार्थंभवति ॥ १९ ॥
ततस्ततएवहेतोःशयनेशयानस्यतेपितुःभूरिवर्चसःसुवर्णकांतेर्जृंभस्यजृंभाख्यस्यपक्षिणोभावोऽभिप्रायःविरुतात्तदीयशब्दाद्विदितः अथसतेपितातत्रशयनेशयानएवतद्भावपरिज्ञानज
संतोषेणबहुधाद्वित्रिर्बहुप्रकारेणचाहसत् ॥ २० ॥ तत्रशयनेशयानातेजननीमामयंहसतीतिक्रुद्धासतीमृत्युरूपंपाशमिच्छंतीहेनृपतेतेहासंहासकारणंज्ञातुमिच्छामीतितेपितर
मब्रवीत् वरंतेइतिपाठे तेजननीमामयंहसतीतिबुद्ध्याक्रुद्धाभवत् ततोराज्ञात्वद्विषयोयंनहासःकिंतुवरबलान्मेसर्वरुतज्ञानसामर्थ्यमस्तिअतःकिंचिज्जंतुविदिततद्भावोऽहासिषमि
त्युक्तेतद्वरस्वरूपंतद्दातारंचजिज्ञासामीत्यर्थः ॥ २१ ॥ हासंतत्कारणम् वरमितिपाठेतद्दातारम् ॥ २२ ॥ सर्वथाशंसजीववामावाम्रियस्ववातस्मिन्नवगतेइतःपरंमांकदापिनह

सर्वभूतरुतंतस्मात्संजज्ञेवसुधाधिपः ॥ तेनतिर्यग्गतानांचभूतानांविदितंवचः ॥ १९ ॥ ततोजृंभस्यशयनेविरुताद्भूरिवर्चसः ॥ पितुस्तेवि
दितोभावःसतत्रबहुधाहसत् ॥ २० ॥ तत्रतेजननीक्रुद्धामृत्युपाशमभीप्सती ॥ हासंतेनृपतेसौम्यजिज्ञासामीतिचाब्रवीत् ॥ २१ ॥ नृपश्चो
वाचतांदेवींहासंशंसामितेयदि ॥ ततोमेमरणंसद्योभविष्यतिनसंशयः ॥ २२ ॥ मातातेपितरंदेविपुनःकेकयमब्रवीत् ॥ शंसमेजीववामावा
नमांत्वंप्रहसिष्यसि ॥ २३ ॥ प्रिययावतथोक्तःसकेकयःपृथिवीपतिः ॥ तस्मैतंवरदायार्थंकथयामासतत्त्वतः ॥ २४ ॥ ततःसवरदःसाधू
राजानंप्रत्यभाषत ॥ म्रियतांध्वंसतांवेयंमाशंसीस्त्वंमहीपते ॥ २५ ॥ सतच्छ्रुत्वावचस्तस्यप्रसन्नमनसोनृपः ॥ मातरंतेनिरस्याशुविजहा
रकुबेरवत् ॥ २६ ॥ तथात्वमपिराजानंदुर्जनाचरितेपथि ॥ असद्ग्राहमिमंमोहात्कुरुषेपापदर्शिनी ॥ २७ ॥ सत्यश्चात्रप्रवादोयंलौकिकःप्र
तिभातिमा ॥ पितॄन्समनुजायंतेनरामातरमंगनाः ॥ २८ ॥ नैवंभवगृहाणेदंयदाहवसुधाधिपः ॥ भर्तुरिच्छामुपास्येहजनस्यास्यगतिर्भव
॥ २९ ॥ मात्वंप्रोत्साहितापापैर्देवराजसमप्रभम् ॥ भर्तारंलोकभर्तारमसद्धर्ममुपादध ॥ ३० ॥ नहिमिथ्याप्रतिज्ञातंकरिष्यतितवानघः ॥
श्रीमान्दशरथोराजादेविराजीवलोचनः ॥ ३१ ॥

सिष्यासि त्वत्कर्तृकमत्कर्मकभाविहासाभावंनिश्चेष्यामीत्यर्थः ॥ २३ ॥ तस्मै
वरदायऋषयेतमर्थंकथननिर्बंधरूपंकथयामासेत्यन्वयः ॥ २४ ॥ ततःसाधुःसवरदःप्रत्यभाषत ध्वसतांवास्वपित्रादिसमीपंगच्छतुवा माकृथाइतिपाठेअस्यावचइतिशेषः
॥ २५ ॥ निरस्यभद्रेत्वमितोगच्छेतितेमातरंपरित्यज्य ॥ २६ ॥ तथात्वमपिदुर्जनाचरितेपथिस्थितेतिशेषः अतइमंराजानंमोहान्मोहमुत्पाद्यअसद्ग्राहंअसत्कार्यग्राहकंकुरु
षे ॥ २७ ॥ कन्यानांमातृतुल्यत्वंन्यायप्राप्तमित्याह सत्यमिति मामाम् नराःपुत्ररूपाःसमनुजायंतेपितृस्वभावानुवर्तिनोजायंते ॥ २८ ॥ नैवंभवमातृवन्माभव यद्वसुधाधिप
आहतद्गृहाणरामाभिषेकरूपंवचः नेयेतिपाठेविधेयाभवेत्यर्थः भर्तुरिच्छांतद्विषयंउपास्यतदनुवर्तिनीभूत्वास्यजनस्यास्मदादेर्गतिःशरणंभव ॥ २९ ॥ प्रोत्साहिताप्रेरिता असद्ध
र्मकनिष्ठाभिषेकपूर्वंज्येष्ठस्यविवासनरूपंउपादधग्राहय उपावहेतिपाठेप्ययमेवार्थः ॥ ३० ॥ तवमिथ्याप्रतिज्ञातंलीलयोक्तंवरद्वयदानरूपंवचोतोराजानकरिष्यतितत् ॥ ३१ ॥

SGDF

अतोज्येष्ठत्वादिगुणकोरामोऽभिषिच्यतां तदभिषेकेऽनुमतिःक्रियतां कर्मण्यःकर्मणिसाधुः ॥ ३२ ॥ विपक्षेबाधकमाह परिवादइति परिवादःअपवादः चरिष्यतिप्रचरिष्यति
॥ ३३ ॥ राघवाद्रामादन्यःपुरवरेवसन्तेक्षमोनुकूलोनहिभवेदित्यर्थः भरतस्त्वप्रतिकूलएवभविष्यतीतिभावः ॥३४॥ अतोरामेहीति पूर्ववृत्तंपूर्वराजाचारम् ॥ ३५ ॥ भूयोत्यर्थं
॥ ३६ ॥ सांत्वैःनक्षुभ्यते तीक्ष्णैःनपरिदूयते ॥ ३७ ॥ ॥ इतिश्रीरा० श्रीरा०रा०वा०आ०अ०पंचत्रिंशःसर्गः ॥ ३५ ॥ ॥ ६९ ॥ ॥ एवंसुमंत्रेणराजप्रतिज्ञा

ज्येष्ठोवदान्यःकर्मण्यःस्वधर्मस्यापिरक्षिता ॥ रक्षिताजीवलोकस्यबलीरामोभिषिच्यताम् ॥ ३२ ॥ परिवादोहितेदेविमहान्लोकेचरिष्यति॥
यदिरामोवनंयातिविहायपितरंनृपम् ॥ ३३ ॥ स्वराज्यंराघवःपातुभवत्वंविगतज्वरा॥नहितेराघवादन्यःक्षमःपुरवरेवसन् ॥३४॥ रामेहियौ
वराज्यस्थेराजादशरथोवनम् ॥ प्रवेक्ष्यतिमहेष्वासःपूर्ववृत्तमनुस्मरन् ॥ ३५॥ इतिसांत्वैश्चतीक्ष्णैश्चकैकेयींराजसंसदि ॥ भूयःसंक्षोभया
माससुमंत्रस्तुकृतांजलिः ॥३६॥ नैवसाक्षुभ्यतेदेवीनचस्मपरिदूयते ॥ नचास्यामुखवर्णस्यलक्ष्यतोविक्रियातदा ॥३७॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रा
मायणेवा०आ०अयो०पंचत्रिंशःसर्गः ॥ ३५ ॥ ॥ ६९ ॥ ॥ ततःसुमंत्रमैक्ष्वाकःपीडितोत्रप्रतिज्ञया ॥ सबाष्पमतिनिःश्वस्यजगादेदंपुनर्व
चः ॥ १ ॥ सूतरत्नसुसंपूर्णाचतुर्विधबलाचमूः ॥ राघवस्यानुयात्रार्थंक्षिप्रंप्रतिविधीयताम् ॥ २ ॥ रूपाजीवाश्चवादिन्योवाणिजश्चमहाध
नाः ॥ शोभयंतुकुमारस्यवाहिनीःसुप्रसारिताः ॥ ३ ॥ येचैनमुपजीवंतिरमतेयैश्चवीर्यतः ॥ तेषांबहुविधंदत्त्वातानप्यत्रनियोजय ॥ ४ ॥
आयुधानिचमुख्यानिनागराःशकटानिच ॥ अनुगच्छंतुकाकुत्स्थंव्याधाश्चारण्यकोविदाः ॥५॥ निघ्नन्मृगान्कुंजरांश्चपिबंश्चारण्यकंमधु ॥ न
दीश्चविविधाःपश्यन्नराज्यंसंस्मरिष्यति ॥६॥ धान्यकोशश्चयःकश्चिद्धनकोशश्चमामकः ॥ तौराममनुगच्छेतांवसंतंनिर्जनेवने ॥ ७ ॥ यज
न्पुण्येषुदेशेषुविसृजंश्चाप्तदक्षिणाः ॥ ऋषिभिश्चापिसंगम्यप्रवत्स्यतिसुखंवने ॥ ८ ॥ भरतश्चमहाबाहुरयोध्यांपालयिष्यति ॥ सर्वकामैः
पुनःश्रीमान्रामःसंसाध्यतामिति ॥ ९ ॥ एवंब्रुवतिकाकुत्स्थेकैकेय्याभयमागतम् ॥ मुखंचाप्यगमच्छोषंस्वरश्चापिव्यरुध्यत ॥ १० ॥

यामिथ्यात्वोक्तावपिराजातस्यावास्तवत्वंजानन्रामस्यवनएवसुखवासोपायमादिशति ततइति कैकेय्यनंगीकारानंतरं प्रतिज्ञयाकैकेयीमुद्दिश्यकृतयावास्तव्याइदंवक्ष्यमाण
म् ॥ १ ॥ चतुर्विधबलारथादि चतुर्विधबलवतीचमूःसेना अनुयात्रार्थंसेवार्थंप्रतिविधीयतांनियुज्यतांप्रस्थाप्यताम् ॥ २ ॥ वादिन्यःपरवित्ताकर्षकवचनचतुराः रूपाजीवाः
वेश्याःसुप्रसारिताःसुप्रसारितापणाः ॥ ३ ॥ यैर्मल्लैः वीर्यतःवीर्यपरीक्षयारमतेइत्यर्थः ॥ ४ ॥ नागराजनाः अरण्येकोविदाःअरण्यमर्मज्ञाः ॥ ५ ॥ राज्यंराज्यस्थितिंदेशस्थिति
म् ॥ ६ ॥ ७ ॥ आप्तदक्षिणाःउक्तदक्षिणाः ॥ ८ ॥ पालयिष्यतीतिसोपालंभोक्तिः संसाध्यतांप्रस्थाप्यताम् ॥ ९ ॥ स्वरश्चव्यरुध्यतरुद्धोजातः भयकार्यमेतत् ॥ १० ॥

॥ ११ ॥ मंडःसुरासारांशः निरास्वाद्यंनिर्गतास्वाद्यतमम् शून्यंअवस्तुकम् ॥ १२ ॥ १३ ॥ हेअहितेमामांधुरिदासवत्वरहेतुकरामविवासनभरताभिषेकरूपभारेनियुज्यतंचभा
रंवहंत्वंमांकिंतुदासिव्यथयसि हेअनार्येयदिदानीमारब्धंकृत्यंसार्वभौमभोगसहितस्यप्रस्थापनप्रतिबंधरूपतत्तादृशंगमनंपूर्वमेववनवासप्रार्थनकालेएवनोपारुधःसर्वंत्यक्त्वाकेव
लोयात्विति किंनप्रार्थितवत्यासि ततएतन्निरोधेतवसामर्थ्यंनास्तीतिभावः क्रुद्धदीनोक्तित्वात्सर्वदोषपरिहारः ॥ १४ ॥ द्विगुणंक्रुद्धाप्रकारांतरेणमत्प्रयोजनंनाशयतीत्याशयेन ॥
॥ १५ ॥ पूर्वमनुक्तमापिकेवलत्वंबनगमनत्वादेवसिद्धमितिदृष्टांतबलेनाह तवैवेति उपारुधत्राज्यभोगेभ्यइतिशेषः ॥ १६ ॥ एवमुक्तःअसमंजतुल्यतयागमनेउक्तःस्वप्रतिश्रु

साविषण्णाचसंत्रस्तामुखेनपरिशुष्यता ॥ राजानमेवाभिमुखीकैकेयीवाक्यमब्रवीत् ॥ ११ ॥ राज्यंगतधनंसाधोपीतमंडांसुरामिव ॥ नि
रास्वाद्यतमंशून्यंभरतोनाभिपत्स्यते ॥१२॥ कैकेय्यांमुक्तलज्जायांवदंत्यामतिदारुणम् ॥ राजादशरथोवाक्यमुवाचायतलोचनाम् ॥ १३ ॥
वहंतंकिंतुदासिमांनियुज्यधुरिमाहिते ॥ अनार्येकृत्यमारब्धंकिंतुपूर्वमुपारुधः ॥ १४ ॥ तस्यैतत्क्रोधसंयुक्तमुक्तंश्रुत्वावरांगना ॥ कैकेयीद्वि
गुणंक्रुद्धाराजानमिदमब्रवीत् ॥ १५ ॥ तवैववंशेसगरोज्येष्ठपुत्रमुपारुधत् ॥ असमंजइतिख्यातंतथाऽयंगंतुमर्हति ॥ १६ ॥ एवमुक्तोधि
गित्येवराजादशरथोब्रवीत् ॥ व्रीडितश्चजनःसर्वःसाचतन्नावबुध्यत ॥ १७ ॥ तत्रवृद्धोमहामात्रःसिद्धार्थोनामनामतः ॥ शुचिर्बहुमतोरा
ज्ञःकैकेयीमिदमब्रवीत् ॥ १८ ॥ असमंजोगृहीत्वातुक्रीडतःपथिदारकान् ॥ सरय्वांप्रक्षिपन्नप्सुरमतेतेनदुर्मतिः ॥ १९ ॥ तंदृष्ट्वानागराः
सर्वेक्रुद्धाराजानमब्रुवन् ॥ असमंजंवृणीष्वैकमस्मान्वाराष्ट्रवर्धन ॥ २० ॥ तानुवाचततोराजाकिंनिमित्तमिदंभयम् ॥ ताश्चापिराज्ञासंपृष्टा
वाक्यंप्रकृतयोऽब्रुवन् ॥ २१ ॥ क्रीडतस्त्वेषनःपुत्रान्बालानुद्भ्रांतचेतसः ॥ सरय्वांप्रक्षिपन्मौर्ख्यादतुलांप्रीतिमश्नुते ॥ २२ ॥ सतासांवच
नंश्रुत्वाप्रकृतीनांनराधिपः ॥ तंतत्याजाहितंपुत्रंतासांप्रियचिकीर्षया ॥२३॥ तंयानंशीघ्रमारोप्यसभार्यंसपरिच्छदम् ॥ यावज्जीवंविवास्योय
मितितानन्वशात्पिता ॥ २४ ॥ सफालपिटकंगृह्यगिरिदुर्गाण्यलोकयत् ॥ दिशःसर्वास्त्वनुचरन्सयथापापकर्मकृत् ॥ २५ ॥

तातिरिक्तप्रलापात्राज्ञोधिगित्युक्तिः जनःकैकेयीसेवकजनः सर्वस्वामिन्याअसंबद्धप्रलापात् नावबुध्यतक्रोधवशादितिभावः ॥१७॥ तद्वद्गमनस्यनात्रप्रसंगइतिमहामात्रआह त
त्रेति महामात्रःप्रधानः ॥ १८ ॥ सरय्वांअप्सुप्रक्षिपन्रमतेतेनकारणेनदुर्मतिःसः नतादृशोयमितिभावः ॥ १९ ॥ २० ॥ २१॥ २२ ॥ तंप्रकृतीनामहितंपुत्रंतत्याजेत्यन्वयः
॥ २३ ॥ शीघ्रंयानमारोप्यस्वेच्छयागमनेविलंबकरणसंभवात्सपरिच्छदंवनयोग्यफालपिटकादिपरिच्छदसहितम् तान्विवासनाधिकारिणःअन्वशात्उक्तवान् ॥ २४ ॥ यथा
पापकर्मकृत्यथोक्तपापकर्मकृत्सः फालसहितंपिटकंगृहीत्वाकंदाद्यर्थंसर्वादिशःसर्वदिक्षुगिरिदुर्गाणिअनुचरन्भ्रममाणः कंदाद्यलोकयत् सर्वादिशस्त्वनुचरन्नतिष्ठत्पापकर्म
कृदितिपाठेगिरिदुर्गाणिवासार्थमेवविलोकयन्सर्वादिशश्चकंदाद्यर्थमनुचरन्अतिष्ठत् यावज्जीवम् निजापराधाद्वनेइतिशेषः ॥ २५ ॥

SGDF
Sri Gurgeshwari Digital Foundation

प्रकृतेतदप्रसंगइत्याह रामःकिमिति ॥ २६ ॥ अगुणंदोषंव्यसनरूपम् निरयःपापम् कल्मषंमालिन्यम् ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ त्वयाविहितयारामस्यश्रियातेनाकिंचित्फलमितिशेषः
भरतस्यत्वदनुरूपमातित्वाभावात्तदलंवृथाश्रमेण हियतोलोकतःप्राप्तःपरिवादश्चतेरक्ष्यःपरिहार्योभवति एवंचलोकापवादमात्रमस्यफलंनान्यत्किंचिदितिभावः ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ए
तद्वचःसिद्धार्थवचः हियतःकृपणंमार्गमास्थाययेयंत्वयाकुचेष्टारूपाचेष्टाकृतासासाधुपथादपेता ॥ ३२ ॥ सर्वेचअयोध्यावासिनोजनाः राज्ञाभरतेनच चरस्त्वर्थे ॥ ३ ३॥ ॥ इति
श्रीरा० श्रीरा० रा० वा० आ० अ० षट्त्रिंशःसर्गः ॥ ३६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ रामोधीरोदात्तत्वेनकैकेयीपरितोषायाह महामात्रेति महामात्रःसिद्धार्थः. विनीतवत्त्रविनीतःसन् ॥

इत्येनमत्यजद्राजासगरोवैसुधार्मिकः ॥ रामःकिमकरोत्पापंयेनैवमुपरुध्यते॥२६॥नहिकंचनपश्यामोराघवस्यागुणंवयम् ॥ दुर्लभोह्यस्यनि
रयःशशांकस्येवकल्मषम् ॥२७॥अथवादेविलंकंचिद्दोषंपश्यसिराघवे ॥ तमद्यब्रूहितत्त्वेनतदारामोविवास्यते ॥ २८॥ अदुष्टस्यहिसंत्यागः
सत्पथेनिरतस्यच ॥ निर्दहेदपिशक्रस्यद्युतिंधर्मविरोधवान् ॥ २८ ॥ तदलंदेविरामस्यश्रियाविहतयात्वया ॥ लोकतोपिह्यतिरक्ष्यःपरिवादः
शुभानने ॥३०॥ श्रुत्वातुसिद्धार्थवचोराजाश्रांततरस्वरः ॥ शोकोपहतयावाचाकैकेयीमिदमब्रवीत् ॥३१॥ एतद्वचोनेच्छसिपापरूपेहितंनजा
नासिममात्मनोथवा ॥ आस्थायमार्गंकृपणंकुचेष्टाचेष्टाहितेसाधुपथादपेता॥३२॥अनुव्रजिष्याम्यहमद्यरामंराज्यंपरित्यज्यसुखंधनंच ॥ सर्वे
चराज्ञाभरतेनचत्वंयथासुखंभुंक्ष्वचिरायराज्यम् ॥३३॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवा० आ० अ० षट्त्रिंशःसर्गः ॥३६॥ महामात्रवचःश्रुत्वारामो
दशरथंतदा ॥ अभ्यभाषतवाक्यंतुविनयज्ञोविनीतवत् ॥१॥ त्यक्तभोगस्यमेराजन्वनेवन्येनजीवतः ॥ किंकार्यमनुयात्रेणत्यक्तसंगस्यसर्व
तः ॥२॥ योहिदत्त्वाद्विपश्रेष्ठंकक्ष्यायांकुरुतेमनः ॥ रज्जुस्नेहेनकिंतस्यत्यजतःकुंजरोत्तमम् ॥ ३ ॥ तथाममसतांश्रेष्ठकिंध्वजिन्याजगत्पते ॥
सर्वाण्येवानुजानामिचीराण्येवानयंतुमे ॥ ४ ॥ खनित्रपिटकेचोभेसमानयतगच्छत ॥ चतुर्दशवनेवासंवर्षाणिवसतोमम ॥ ५ ॥ अथ
चीराणिकैकेयीस्वयमाहृत्यराघवम् ॥ उवाचपरिधत्स्वेतिजनौघेनिरपत्रपा ॥ ६ ॥ सचीरेपुरुषव्याघ्रःकैकेय्याःप्रतिगृह्यते ॥ सूक्ष्मवस्त्रम
वक्षिप्यमुनिवस्त्राण्यवस्तह ॥ ७ ॥

॥१॥ अनुयात्रेणअनुयात्रावतासैन्येन त्यक्तसंगस्यसर्वतः असंगोह्ययमात्मेतिश्रुतेः ॥२॥ असंगतंचेदंससैन्यस्यवनगमन
मित्याह योहीति कक्ष्यागजमध्यबंधनरज्जुः ॥३ ध्वजिन्याकक्ष्यातुल्यया अनुजानामिमातृप्रीतयेभरतायददामि चीराणिवनोपयुक्तवासांसिआनयंतुकैकेयीदास्यः ॥४॥ चतुर्दश
वर्षाणिवनेवसतोममफलाद्यानयनसाधनेउभेखनित्रपिटकेभोकैकेयीदास्यःसमानयतगच्छतशीघ्रंतदानयनायेतिशेषः ॥५॥ एतत्पर्यंतंमंथराप्रेरितांसिद्धंकृत्वाब्राह्मणशापप्राप्तलोकास्
याविषयस्वसंपादकंकर्मकैकेय्यारभते अथेतिसचशापोध्यात्मरामायणेस्पष्टः ॥ ६ ॥ सरामःचीरेअंतरीयोत्तरीयरूपे अवाक्षिप्यपरित्यज्य अवस्तधृतवान् वसआच्छादने ॥ ७ ॥

SGDF
Sri Gangadhareshwar Deval Foundation

॥ ८ ॥ अथात्मनःपरिधानार्थंतयादत्तंचीरंसीतासंप्रेक्ष्यवागुरांसंप्रेक्ष्यपृषतीमृगीवसंत्रस्तासेवाभूत् ॥ ९ ॥ व्यपत्रपमाणेवलज्जमानेव कैकेय्याःसकाशात्तेकुशचीरेप्रगृह्य भर्तु
रीदृश्यवस्थेतिसुतरांदुर्मनाइव ॥ १० ॥ अतएवाश्रुपूर्णनेत्रा ॥ ११ ॥ अकुशलाअपरिचयाच्चीरबंधनेऽनिपुणा मुमोहबंधनस्थलनिश्चयंनप्रापेव ॥ १२ ॥ कृत्वाकंठे अनेनेदृ
श्यांराजकुमार्यामस्याईदृशोव्यवहारइतिकैकेय्यांतत्रत्यजनस्यात्यंतमसूयासूचिता ॥ १३ ॥ कौशेयस्योपरीति तस्याःकौशेयत्यागप्रसक्त्यभावात् ॥ १४ ॥ सीतायाश्चीरंबध्नं
तमुत्तमंरामंसंप्रेक्ष्येत्यन्वयः ॥ १५ ॥ परमायत्ताःपरमाखिन्नाः यत्तःखेदोपस्करयोः एवंत्वद्वत्तूइयंनियुक्तान ॥ १६ ॥ विजनंवनंगतस्ययावदागमनंतावदस्यादर्शनंनोस्तुतेनचनो

लक्ष्मणश्चापितत्रैवविहायवसनेशुभे ॥ तापसाच्छादनेचैवजग्राहपितुरग्रतः ॥ ८॥ अथात्मपरिधानार्थंसीताकौशेयवासिनी ॥ संप्रेक्ष्यचीरं
संत्रस्तापृषतीवागुरामिव ॥ ९ ॥ साव्यपत्रपमाणेवप्रगृह्यचसुदुर्मनाः ॥ कैकेय्याःकुशचीरेतेजानकीशुभलक्षणा ॥ १० ॥ अश्रुसंपूर्णने
त्राचधर्मज्ञाधर्मदर्शिनी ॥ गंधर्वराजप्रतिमंभर्तारमिदमब्रवीत् ॥११॥ कथंनुचीरंबध्नंतिमुनयोवनवासिनः ॥ इतिह्यकुशलासीतासामुमोहमुहु
र्मुहुः ॥ १२ ॥ कृत्वाकंठेस्मसाचीरमेकमादायपाणिना ॥ तस्थौह्यकुशलातत्रव्रीडिताजनकात्मजा ॥ १३ ॥ तस्यास्तत्क्षिप्रमागत्यरामोध
र्मभृतांवरः ॥ चीरंबबंधसीतायाःकौशेयस्योपरिस्वयम् ॥ १४ ॥ रामंप्रेक्ष्यतुसीतायाबध्नंतंचीरमुत्तमम् ॥ अंतःपुरचरानार्योमुमुचुर्वारिने
त्रजम् ॥ १५ ॥ ऊचुश्चपरमायत्तारामंज्वलिततेजसम् ॥ वत्सनैवंनियुक्तेयंवनवासेमनस्विनी ॥ १६ ॥ पितुर्वाक्यानुरोधेनगतस्यविज
नंवनम् ॥ तावद्दर्शनमस्यानःसफलंभवतुप्रभो ॥ १७ ॥ लक्ष्मणेनसहायेनवनंगच्छस्वपुत्रक ॥ नेयमर्हतिकल्याणीवस्तुंतापसवद्वने ॥
॥ १८ ॥ कुरुनोयाचनांपुत्रसीतातिष्ठतुभामिनी ॥ धर्मनित्यःस्वयंस्थातुंनहीदानींत्वमिच्छसि १९॥ तासामेवंविधावाचःशृण्वन्दशरथात्म
जः ॥ बबंधैवतथाचीरंसीतयातुल्यशीलया ॥२०॥ चीरेगृहीतेतुतयासबाष्पोनृपतेर्गुरुः ॥ निवार्यसीतांकैकेयींवसिष्ठोवाक्यमब्रवीत् ॥२१॥
अतिप्रवृत्तेदुर्मेधेकैकेयिकुलपांसनि ॥ वंचयित्वातुराजानंनप्रमाणेऽवतिष्ठसि ॥२२॥ नगंतव्यंवनंदेव्यासीतयाशीलवर्जिते ॥ अनुष्ठास्यति
रामस्यसीताप्रकृतमासनम् ॥ २३ ॥

जीवनंसफलंभवतु ॥ १७ ॥ १८ ॥ तिष्ठतु अत्रैवेतिशेषःहियद्यपिधर्मनित्यस्त्वमिदा
नींस्वयंस्थातुंनेच्छसितथापीयंतिष्ठतु ॥ १९ ॥ तुल्यशीलयाअनंगीकृतनगरस्थित्यासीतयाप्रेरितःसन्चीरंबबंधेत्यन्वयः ॥ २० ॥ चीरेगृहीते समीक्ष्येतिशेषः सबाष्पइ
तिपाठे पाठांतरंतुसम्यगेव ॥२१॥ अतिप्रवृत्तेमर्यादातिक्रमेणप्रवृत्ते यावद्दूरस्तावत्प्रमाणेनअवतिष्ठसि कुतः अस्यावनगमनस्यत्वयाऽवृतत्वादितिभावः सप्रमाणेवेतिपाठस्तद्व्या
ख्यानंचनप्रकृतोपयोगीतिचिंत्यम् ॥ २२ ॥ अतएवनगंतव्यामिति रामस्यप्रकृतंप्रस्तुतमासनंसीताअनुष्ठास्यतिअधिष्ठास्यतिराज्यंकरिष्यति यावद्रामागमनमित्यर्थः ॥ २३ ॥

ननुस्त्रियाःकथंराज्याधिष्ठानमतआह आत्माहीति दारसंग्रहवर्तिनांगृहस्थानांसर्वेषामात्मादाराःअर्धोवाएषआत्मनोयत्पत्नीतिश्रुतेः अनेनस्त्रीपुरुषोपाध्योःपरस्परावयवमेलनंसूचितम् अतएवलोकेपिसर्वतस्तयोःपरस्परप्रियत्वंदृश्यते ॥२४॥ अथयास्यति त्वन्निर्बंधादितिशेषः वयंमदाद्याब्राह्मणाः अत्रयत्ररामोत्रस्थातुमेनमनुगमिष्यामः ॥२५॥ अंतपालाःशुद्धांतरक्षकाः राष्ट्रांतास्थितदंडनायकाइत्यन्ये उपजीव्यंजीवनसाधनंधनंतेनसहितंराष्ट्रंसपरिच्छदंदासीदासादिसहितंपुरंचयास्यति ॥ २६ ॥ भरतश्चपूर्वजमनुवत्स्यतितत्सदृशावस्थयेवस्थास्यति दशरथजातस्यतत्स्वभावतायाएवौचित्यमितिभावः ॥२७॥ पादपैःसहेत्यनेनाटवीभूतामितिद्योत्यते ॥२८॥२९॥ सर्वथैवतवभरतराज्यप्रयासोव्यर्थइत्याह नहीति अदत्तां प्रीतिपूर्वमदत्तां किंतुत्वन्निर्बंधनेनदत्तांत्वयिवापरंपराप्राप्तधर्मनाशिकायांअतःपरंपुत्रवद्वस्तुंनार्हति कुतस्तत्राह यदीति महीपतेर्दशरथाज्जातोयदि पितॄन्समनुजायंतेनराइतिन्यायादित्याशयः यदिइत्यसंदेहेसंदिग्धवचनंवेदाश्चेत्प्रमाणमितिवत् यद्वा कैकेय्याधिक्कारांतरमिदम् ॥ ३० ॥ पितृवंशचरित्रंज्येष्ठेविद्यमानेकनिष्ठस्यराज्यानर्हत्वरूपंतज्ज्ञः ॥ ३१ ॥ पुत्रगर्धिन्यापुत्रराज्याभिलाषवत्या लोकेसनविद्येततत्सत्तानसंभवितायोराममंनानुव्रतः ॥३२॥ तत्रप्रत्यक्षंमानमाह द्रक्ष्यसीति पादपांश्चेतिकिमुवक्तव्यंमनुष्यानितिशेषः ॥३३॥ एवंवसिष्ठोभाव्यर्थजातमुक्त्वाप्रकृतमनुष्ठेयमुपदिशति अथेतिप्रविधियतेइतिच्छेदः इकारलोपआर्षःदातुंयुज्यतेत्यर्थः इत्युक्त्वातद्वसनंपरिधानंन्यवारयत्जानक्याइतिशेषः ॥ ३४ ॥ दानयोग्यत्वमुपपादयति एकस्येति प्रतिकर्मप्रसाधनव्यापारःसनित्यंयस्याःसा अतएवविभूषितावसत्वरण्येस्वभर्तृशुश्रूषार्थम् ॥ ३५ ॥ विधानैःउपकरणैः ॥ ३६ ॥

आत्माहिदाराःसर्वेषांदारसंग्रहवर्तिनाम् ॥ आत्मेयमितिरामस्यपालयिष्यतिमेदिनीम् ॥२४॥ अथयास्यतिवैदेहीवनंरामेणसंगता ॥ वय
मत्रानुयास्यामःपुरंचेदंगमिष्यति ॥२५॥ अंतपालाश्चयास्यंतिसदारोयत्रराघवः ॥ सहोपजीव्यंराष्ट्रंचपुरंचसपरिच्छदम् ॥२६॥ भरतश्च
सशत्रुघ्नश्चीरवासावनेचरः ॥ वनेवसंतंकाकुत्स्थमनुवत्स्यतिपूर्वजम् ॥२७॥ ततःशून्यांगतजनांवसुधांपादपैःसह ॥ त्वमेकाशाधिदुर्वृत्ताप्र
जानामहितेस्थिता ॥ २८ ॥ नहितद्भविताराष्ट्रंयत्ररामोनभूपतिः ॥ तद्वनंभविताराष्ट्रंयत्ररामोनिवत्स्यति ॥ २९ ॥ नह्यदत्तांमहींपित्राभरतःशा
स्तुमिच्छति ॥ त्वयिवापुत्रवद्वस्तुंयदिजातोमहीपतेः ॥ ३० ॥ यद्यपित्वंक्षितितलाद्गगनंचोत्पतिष्यसि ॥ पितृवंशचरित्रज्ञःसोऽन्यथानकारि
ष्यति ॥३१॥ तत्त्वयापुत्रगर्धिन्यापुत्रस्यकृतमप्रियम् ॥ लोकेनहिसविद्येतयोनराममनुव्रतः ॥३२॥ द्रक्ष्यस्यद्यैवकैकेयिपशुव्यालमृगद्वि
जान् ॥ गच्छतःसहरामेणपादपांश्चतदुन्मुखान् ॥३३॥ अथोत्तमान्याभरणानिदेविदेहिस्नुषायैव्यपनीयचीरम् ॥ नचीरमस्याःप्रविधीयते
तिन्यवारयत्तद्वसनंवसिष्ठः ॥ ३४ ॥ एकस्यरामस्यवनेनिवासस्त्वयावृतःकेकयराजपुत्रि ॥ विभूषितेयंप्रतिकर्मनित्यावसत्वरण्येसहराघ
वेण ॥ ३५ ॥ यानैश्चमुख्यैःपरिचारकैश्चसुसंवृतागच्छतुराजपुत्री ॥ वस्त्रैश्चसर्वैःसहितैर्विधानैर्नेयंवृतातेवरसंप्रदाने ॥ ३६ ॥

SGDF

तस्मिन्गुरौतथाजल्पत्यपिभर्तुःप्रतिकारकामावेषादिभिस्तदवस्थासदृशावस्थासंपादनकामासतीचीरपरिग्रहाद्विनिवृत्तभावानैवबभूवस्म ॥३७॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअयोध्याकांडेसप्तत्रिंशःसर्गः ॥ ३७ ॥ ॥ छ ॥ ॥ तस्यामिति तद्वरानंतर्गतायामीदृशमनिष्टव्यवहारमनिवारयंस्तूष्णींतिष्ठतीतिजनाक्रोशः ॥ १ ॥ तेनप्रणादेनजनाक्रोशेन तांभार्यांकैकेयीम् ॥२॥३॥ वनस्यवनगमनयोग्यचीरस्य कस्यापिकिंचित्करोति काकुः अपितुनेत्यर्थः किंचिद्राज्यप्रतिबंधादि विसंज्ञाअपरिचिताशक्यार्थानुष्ठानप्रसंगतःप्राप्तमोहाश्रमणीवभिक्षुकीव ॥४॥ अपास्यात्त्यजतु इयंप्रतिज्ञाचीरवासिनीसीतावनंयात्वितित्वदीयाप्रतिज्ञानममदत्तपूर्वानमयापूर्वमनुमतावरदानसमयेअतोयथासुखंगच्छत्वित्यन्वयः ॥ ५ ॥ अजीवनार्हेणमुमूर्षुणा अनेनमतिभ्रंशःसूच्यते नृशंसाअतिक्रूराप्रतिज्ञारामवनवासविषयानियमेनशपथपूर्वंसातावत्कृता

तस्मिंस्तथाजल्पतिविप्रमुख्येगुरौनृपस्याप्रतिमप्रभावे ॥ नैवस्मसीताविनिवृत्तभावाप्रियस्यभर्तुःप्रतिकारकामा ॥३७॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअयोध्याकांडेसप्तत्रिंशःसर्गः ॥३७॥ ॥ छ ॥ ॥ तस्यांचीरंवसानायांनाथवत्यामनाथवत् ॥ प्रचुक्रोशजनःसर्वोधिक्त्वांदशरथंत्विति ॥ १ ॥ तेनतत्रप्रणादेनदुःखितःसमहीपतिः ॥ सनिःश्वस्योष्णमैक्ष्वाकस्तांभार्यामिदमब्रवीत् ॥ २ ॥ सुकुमारीचबालाचसततंचसुखोचिता ॥ नेयंवनस्ययोग्येतिसत्यमाहगुरुर्मम ॥ ३ ॥इयंहिकस्यापकरोतिकिंचित्तपस्विनीराजवरस्यपुत्री ॥ याचीरमासाद्यवनस्यमध्येजाताविसंज्ञाश्रमणीवकाचित् ॥ ४ ॥ चीराण्यपास्याज्जनकस्यकन्यानेयंप्रतिज्ञाममदत्तपूर्वा ॥ यथासुखंगच्छतुराजपुत्रीवनंसमग्रासहसर्वरत्नैः ॥ ५ ॥ अजीवनार्हेणमयानृशंसाकृताप्रतिज्ञानियमेनतावत् ॥ त्वयाहिबाल्यात्प्रतिपन्नमेतत्तन्मादहेद्वेणुमिवात्मपुष्पम् ॥ ६ ॥ रामेणयदितेपापेकिंचित्कृतमशोभनम् ॥ अपकारःकइहतेवैदेह्यादर्शितोऽधमे ॥७॥ मृगीवोत्फुल्लनयनामृदुशीलामनस्विनी ॥ अपकारंकमिवतेकरोतिजनकात्मजा ॥ ८ ॥ननुपर्याप्तमेवंतेपापेरामविवासनम् ॥ किमेभिःकृपणैर्भूयःपातकैरपितेकृतैः ॥ ९ ॥ प्रतिज्ञातंमयातावत्त्वयोक्तंदेविशृण्वता ॥ रामंयदभिषेकायत्वमिहागतमब्रवीः ॥ १० ॥ तत्त्वेतत्समतिक्रम्यनिरयंगंतुमिच्छसि ॥ मैथिलीमपियाहित्वमीक्षसेचीरवासिनीम् ॥ ११ ॥

यदेतत्तूहियतोधिकंसीताचीरग्रहणंत्वयाप्रतिपन्नंआरब्धंतद्बाल्यादज्ञानादेवनात्रतेसामर्थ्यं तस्माद्वेणुमात्मपुष्पमिवत्वत्कृतातिप्रवृत्तिस्त्वांमादहेत्मानाशयतु यद्वा एषातवप्रवृत्तिस्तववैधव्यप्राप्तयेमांदहेत्नाशयेत् ॥ ६ ॥ अशोभनमपराधः वैदेह्यातेकोऽपकारःचीरग्रहणपूर्वकवनवासप्रयोजनकोदर्शितःसंपादितः ॥ ७ ॥ ८ ॥ तेतव एवंरामविवासनंचीरादिवैशिष्ट्येनरामवनगमनंपर्याप्तंसकलनरकानुभवायालम् तेत्वयाकृतैःएभिरपिकृपणैरनिर्वाच्यदुःखप्रदैःसीताप्रव्राजनादिरूपैःपातकैःकिंकिमनुभविष्यसिवानजानामीतिशेषः ॥ ९ ॥ अभिषेकायमयाकृतनिश्चयंपश्चात्तत्प्रतिबंधेत्वयाकृतेमत्प्रेरणयेहागतंरामंप्रतियत्त्वमब्रवीर्जटाचीरधरोवनंगच्छेतितत्त्वयोक्तंशृण्वतामयातावदेवप्रतिज्ञातंतथास्त्वित्यनुमतंनतुसीताप्रव्राजनादि ॥ १० ॥ एतत्स्वोक्तंतदतिक्रम्यअधिकार्थेप्रवृत्तत्वान्निरयंगंतुमर्हसि कोत्रमेऽतिक्रमोतआह मैथि

SGDF
Sri Gangeshwari Digital Foundation

लीमिति ईक्षसेवांछासि सऐक्षतबहुस्यांप्रजायेयेत्यादाविच्छार्थस्येक्षतेर्दर्शनात् ॥ ११ ॥ एवंब्रुवंतंसीतायथासुखंगच्छत्वितिब्रुवंतम् संप्रस्थितःएवंवादात्तयासहगमनेकृतानुमति
कत्वात्तयागंतुंप्रवृत्तः ॥ १२ ॥ नचगर्हते त्वदाज्ञयामयिवनंगच्छत्यपीतिशेषः सत्यरक्षणंधर्मइतिज्ञात्वेतिभावः ॥ १३ ॥ प्रपन्नांप्राप्ताम् भूयःसंमंतुंप्रधानपत्नीत्वात्क्रियमाणसं
मानामपिभूयोधिकंसंमंतुमर्हसि संमंतुंतस्याःसंमानंकर्तुं मत्प्रार्थनयेतिशेषः ॥ १४ ॥ जातगर्धिनींत्वत्समीपेजातोमद्दर्शनविषयोगर्धोभिलाषोयस्यास्ताम् न्यस्यत्यक्त्वा ॥ १५ ॥
इतिश्रीरा०श्रीरा०रा०वाल्मीकीयेआदिकाव्येअयोध्याकांडेअष्टत्रिंशःसर्गः ॥ ३८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ रामस्येति विगतचेतनोऽभूदितिशेषः ॥१॥ नप्रत्यवैक्षतद्रष्टुंनाश

एवंब्रुवंतंपितरंरामःसंप्रस्थितोवनम् ॥ अवाक्शिरसमासीनमिदंवचनमब्रवीत् ॥१२॥ इयंधार्मिककौसल्याममपातायशस्विनी ॥ वृद्धाचाक्षुद्र
शीलाचनचत्वांदेवगर्हते ॥१३॥ मयाविहीनांवरदप्रपन्नांशोकसागरम् ॥ अदृष्टपूर्वव्यसनांभूयःसंमंतुमर्हसि ॥ १४ ॥ इमांमहेंद्रोपमजातग
र्धिनींतथाविधातुंजननींममार्हसि ॥ यथावनस्थेमयिशोककर्शितानजीवितंन्यस्ययमक्षयंव्रजेत् ॥ १५ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०अ०अ
ष्टत्रिंशःसर्गः ॥३८॥ ॥ ७ ॥ रामस्यतुवचःश्रुत्वामुनिवेषधरंचतम् ॥समीक्ष्यसहभार्याभीराजाविगतचेतनः ॥१॥ नैनंदुःखेनसंतप्तःप्रत्यवै
क्षतराघवम् ॥नचैनमभिसंप्रेक्ष्यप्रत्यभाषतदुर्मनाः ॥२॥समुहूर्तमिवासंज्ञोदुःखितश्चमहीपतिः ॥विललापमहाबाहूराममेवानुचिंतयन् ॥ ३ ॥
मन्येखलुमयापूर्वंविवत्साबहवःकृताः ॥प्राणिनोहिंसितावापितन्मामिदमुपस्थितम् ॥ ४ ॥ नेत्वेवानागतेकालेदेहाच्च्यवतिजीवितम् ॥कैकेय्याक्लि
श्यमानस्यमृत्युर्ममनविद्यते ॥ ५ ॥ योहंपावकसंकाशंपश्यामिपुरतःस्थितम् ॥ विहायवसनेसूक्ष्मेतापसाच्छादमात्मजम् ॥ ६ ॥एकस्याःखलुकै
केय्याःकृतेऽयंक्लिद्यतेजनः ॥स्वार्थेप्रयतमानायाःसंश्रित्यनिकृतिंत्विमाम् ॥७॥ एवमुक्त्वातुवचनंबाष्पेणविहतेंद्रियः ॥ रामेतिसकृदेवोक्त्वाव्याह
र्तुंनशशाकसः ॥८॥संज्ञांतुप्रतिलभ्यैवमुहूर्तात्समहीपतिः ॥ नेत्राभ्यामश्रुपूर्णाभ्यांसुमंत्रमिदमब्रवीत् ॥ ९ ॥ औपवाह्यंरथंयुक्त्वात्वमायाहिहयो
त्तमैः ॥प्रापयैनंमहाभागमितोजनपदात्परम् ॥१०॥ एवंमध्येगुणवतांगुणानांफलमुच्यते ॥पित्रामात्राचयत्साधुर्वीरोनिर्वास्यतेवनम् ॥११॥

क्तात् ॥ २ ॥ ३ ॥ विवत्साइति धेनवइतिशेषः ॥ ४ ॥ कैकेय्याक्लिश्यमानस्यापिममयतोमृत्युर्नविद्यतेतत्प्राप्तिर्नदृश्यतेऽतःकालेऽनागतेदेहाज्जीवितंनैवच्यवतइतिजानेइतिशेषः
॥ ५ ॥ आच्छाद्यतेऽनेनेत्याच्छादःतापसानामाच्छादोयस्यतादृशमात्मजंपश्यामियस्तस्यमेमृत्युर्नविद्यतइत्यन्वयः ॥६॥ जनःकैकेयीव्यतिरिक्तःसर्वोपि इमांनिकृतिंबरलक्षणशा
ठ्यंसंश्रित्येत्यस्यस्थितायाइतिशेषः ॥७॥८॥ नेत्राभ्यांउपलक्षितः ॥९॥ औपवाह्यंवाहनमात्रोपयुक्तंयुद्धानर्हमित्यर्थः युक्त्वायोजयित्वा योज्येतिपाठेप्येवमेव परंदाक्षिणस्यामिति
शेषः ॥ १० ॥ साधुर्वीरोरामःपित्रामात्राचवनंनिर्वास्यतेयत् अतःगुणवतांपुंसांगुणानांफलंएवंनिर्वासनरूपमुच्यतेशास्त्रेणेतिमन्येइतिदुःखातिशयादुक्तिः उत्प्रेक्षालंकारः ॥ ११॥

रथंयोजयित्वातत्ररामसन्निधौययौ ॥१२॥ आ वचक्षेरथउपस्थितइत्युक्तवान् ॥ १३ ॥ वित्तसंचयेव्यापृतंधनाध्यक्षमित्यर्थः निश्चितंवचउवाचेत्यन्वयःसर्वतःशुचिःइहामुत्रानृणः ॥
॥१४॥ एतानिवर्षाणिचतुर्दशवर्षाणि एतेनएतावानेववनवासोनाधिकइतिपुनर्दार्ढ्यायध्वनितम् ॥१५॥ प्रायच्छत्धनाध्यक्षः सममेवेतिपाठेवचनसमकालमेवेत्यर्थः॥१६॥ सुजाता
अयोनिजा सुजातानिसामुद्रिकोक्तलक्षणवंतिगात्राणीत्यन्वयः ॥१७॥ उद्यतःउदयंप्राप्नुवतः कालेप्रातःकालेअनेनलेशतोपिविषादराहित्यंतस्याःसूचितम्॥१८॥कृपणंअनाचरंतींक्षु
द्राचारहीनांतांभर्तृशुश्रूषापरांसीताम् ॥१९॥सततंप्रियैःसत्कृताअपिविनिपातगतंकृच्छ्रगतंभर्तारंयाःशुश्रूषितुंनानुमन्यंतेताःसर्वलोकेपरलोकेइहलोकेचासत्यःअसतीत्वेनगणिताः
॥२०॥नारीणांप्रकृतत्वादसतीनां यत्पुराअनापदवस्थायांसुखंभर्तृदत्तमनुभूयतस्यअल्पामपिरोगदारिद्र्यादिलक्षणामापदंप्राप्यदृष्ट्वातंदुष्यंतिदूषयंतिनानादूषणयुक्तत्वेनवदंति नैता

राज्ञोवचनमाज्ञायसुमंत्रःशीघ्रविक्रमः ॥ योजयित्वाययौतत्ररथमश्वैरलंकृतम् ॥१२॥ तंरथंराजपुत्रायसूतःकनकभूषितम् ॥ आचचक्षेऽज
लिंकृत्वायुक्तंपरमवाजिभिः ॥१३॥ राजासत्वरमाहूयव्यापृतंवित्तसंचये ॥ उवाचदेशकालज्ञोनिश्चितंसर्वतःशुचिः ॥१४॥ वासांसिचवरार्हा
णिभूषणानिमहांतिच ॥ वर्षाण्येतानिसंख्यायवैदेह्याक्षिप्रमानय ॥ १५ ॥ नरेंद्रेणैवमुक्तस्तुगत्वाकोशगृहंततः ॥ प्रायच्छत्सर्वमाहृत्यसीता
यैक्षिप्रमेवतत् ॥ १६ ॥ सासुजातासुजातानिवैदेहीप्रस्थितावनम् ॥ भूषयामासगात्राणितैर्विचित्रैर्विभूषणैः ॥१७॥ व्यराजयतवैदेहीवेश्म
तत्सुविभूषिता ॥ उद्यतोंऽशुमतःकालेखंप्रभेवविवस्वतः ॥ १८ ॥तांभुजाभ्यांपरिष्वज्यश्वश्रूर्वचनमब्रवीत् ॥ अनाचरंतींकृपणंमूर्ध्न्युपाघ्रा
यमैथिलीम् ॥१९॥ असत्यःसर्वलोकेऽस्मिन्सततंसत्कृताःप्रियैः ॥ भर्तारंनाभिमन्यंतेविनिपातगतंस्त्रियः॥२०॥एषस्वभावोनारीणामनुभूयपु
रासुखम् ॥ अल्पामप्यापदंप्राप्यदुष्यंतिप्रजहत्यपि ॥२१॥असत्यशीलाविकृतादुर्गाअहृदयाःसदा ॥असत्यःपापसंकल्पाःक्षणमात्रविरागि
णः ॥ २२ ॥ नकुलंनकृतंविद्यानदत्तंनापिसंग्रहः ॥ स्त्रीणांगृह्णातिहृदयमनित्यहृदयाहिताः ॥ २३ ॥ साध्वीनांतुस्थितानांतुशीलेसत्येश्रु
तेस्थिते ॥ स्त्रीणांपवित्रंपरमंपतिरेकोविशिष्यते ॥२४॥ वदेवप्रजहत्यपि ॥२१॥असत्यशीलाःअसत्यवचनशीलाःविकृताःविकृतोपेताक्ष्यादिव्यापाराःदुर्गाःदुष्टा
भिसरणादिगतिशीलाःअहृदयाःस्वभर्तरिविलसाःअसत्यःकुलटाः पापेपरपुरुषप्रसंगादौसंकल्पोमनोव्यापारोयासांक्षणमात्रविरागिणःक्षणमात्रविरागिण्यइत्यर्थः अल्पनिमित्ततःक्ष
णमात्रेणत्यक्तानुरागाः अविश्वसनीयस्नेहाइतियावत्विरागिणइत्यत्रङीबभावआर्षःताअसत्यइतिविधेयम् ॥२२॥कुलंप्रशस्तं कृतमुपकारः विद्यागुरूपदिष्टधर्मविद्या दत्तंभूषणादि
दानं संग्रहःदृष्टेपिदोषेस्वीकारः यद्वा संग्रहोबंधनादि एतत्सर्वमपिस्त्रीणामसतीनांहृदयंनगृह्णातिपापवृत्तेर्नप्रतिबध्नाति नञ्बाहुल्यमप्रतिबंधदार्ढ्यप्रतिपादनाय कामातुराणांनभ
यंनलज्जेतिन्यायात् कुलाद्युचितंकृत्यंपृष्ठेकृत्वालोकगर्हितकृत्येएवप्रवर्तंते कुतःयतोऽनित्यहृदयाःअव्यवस्थिताचित्ताः ॥२३॥ साध्वीनांतुपतिव्रतानांतु शीलेसच्चरित्रे सत्येसत्यवचने
श्रुतेगुरुजनोपदेशे स्थितेस्वकुलोचितमर्यादावस्थितौतु तुरेवार्थे एष्वेवस्थितानांस्त्रीणांपरमंपवित्रंउत्तमंपुण्यसाधनंपतिरेकएव अतएवास्त्रियाःसर्वधर्मसाधनेभ्योविशिष्यते ॥ २४ ॥

SGDF

यद्देवमतः किमत आह सइति देवसमः देवतुल्यः एषः पतिः ॥२५॥२६॥ यथाभर्तुः भर्तृविषयेवर्तितव्यंतथाअभिज्ञास्मिकिंव तथाश्रुतंमेस्वमातापितृभ्यामितिशेषः ॥२७॥ असज्जने
नअसतीजनेनसमानयितुंसमानांकर्तुमार्यानार्हति नाहमलंनसमर्था ॥२८॥ विद्यतेवादनसमर्थाइतिगमनसमर्थइतिचशेषः शतात्मजेतिबहुव्रीहिः शतपुत्रा ॥२९॥ अमितस्यऐहि
कामुष्मिकसकलसुखस्य कर्मणिषष्ठी ॥३०॥ एवंगताभर्तापरमपूज्यइतिज्ञानवती श्रेष्ठाश्रुतधर्मेतिपाठे श्रेष्ठाभ्यः श्वश्रूमातृप्रमुखाभ्यः श्रुतः परावरः सामान्यविशेषरूपोधर्मोययया
श्रेष्ठेइतिपाठःक्वचित् किमवमन्येयंकस्मादवमंस्यामि ॥३१॥ शुद्धसत्त्वाशुद्धचित्ता पुत्रादेर्वनगमनेनदुःखं सीतावाक्यश्रवणेन हर्षः ॥३२॥ अभिप्रेक्ष्यदृष्ट्वा अतिसत्कृतांसर्वजनै

सत्वयानावमंतव्यःपुत्रःप्रव्राजितोवनम् ॥ तवदेवसमस्त्वेषनिर्धनःसधनोपिवा ॥ २५ ॥ विज्ञायवचनंसीतातस्याधर्मार्थसंहितम् ॥
कृत्वांजलिमुवाचेदंश्वश्रूमभिमुखेस्थिता ॥ २६ ॥ करिष्येसर्वमेवाहमार्यायदनुशास्तिमाम् ॥ अभिज्ञास्मियथाभर्तुर्वर्तितव्यंश्रुतंचमे ॥ २७ ॥
नमामसज्जनेनार्यासमानयितुमर्हति ॥ धर्माद्विचलितुंनाहमलंचंद्रादिवप्रभा ॥२८॥ नातंत्रीविद्यतेवीणानाचक्रोविद्यतेरथः ॥ नापतिःसुखमेधे
तयास्यादपिशतात्मजा ॥२९॥ मितंददातिहिपितामितंभ्रातामितंसुतः ॥ अमितस्यतुदातारंभर्तारंकानपूजयेत् ॥३०॥ साहमेवंगताश्रेष्ठाश्रु
तधर्मपरावरा ॥ आर्येकिमवमन्येयंस्त्रियाभर्ताहिदैवतम् ॥ ३१ ॥ सीतायावचनंश्रुत्वाकौसल्याहृदयंगमम् ॥ शुद्धसत्त्वामुमोचाश्रुसहसादुः
खहर्षजम् ॥३२॥ तांप्रांजलिरभिप्रेक्ष्यमातृमध्येऽतिसत्कृताम् ॥रामःपरमधर्मात्मामातरंवाक्यमब्रवीत् ॥३३॥ अंबमादुःखिताभूत्वापश्येस्त्वं
पितरंमम ॥ क्षयोपिवनवासस्यक्षिप्रमेवभविष्यति ॥३४॥ सुप्तायास्तेगमिष्यंतिनववर्षाणिपंचच ॥ समग्रमिहसंप्राप्तंमांद्रक्ष्यसिसुहृद्वृतम्
॥३५॥ एतावदभिनीतार्थमुक्त्वासजननींवचः ॥ त्रयःशतशतार्धाहिददर्शावेक्ष्यमातरः ॥३६॥ ताश्चापिसतथैवार्तामातृर्दशरथात्मजः ॥ धर्म
युक्तमिदंवाक्यंनिजगादकृतांजलिः ॥३७॥ संवासात्परुषंकिंचिदज्ञानादपियत्कृतम् ॥ तन्मेसमुपजानीतसर्वाश्चामंत्रयामिवः ॥३८॥ वचनं
राघवस्यैतद्धर्मयुक्तंसमाहितम् ॥ शुश्रुवुस्ताःस्त्रियःसर्वाःशोकोपहतचेतसः ॥ ३९ ॥ जज्ञेऽथतासांसन्नादःक्रौंचीनामिवनिःस्वनः ॥
मानवेंद्रस्यभार्याणामेवंवदतिराघवे ॥४०॥

रितिशेषः ॥३३॥ वनवासस्यवनवासकालस्य ॥३४॥ सुप्तायाःसुप्तायाइव चतुर्दशघटीवद्गमिष्यंति सम
ग्रंभ्रातृभार्यासहितंसमग्रश्रेयस्कंच पुनरपिसुहृद्भिर्वृतंराजत्वेन ॥३५॥ अभिनीतार्थंनिर्णीतार्थं त्रयःशतानित्रीणिशतानिशतार्धंवसंख्यायासांताः त्रेस्त्रयसादेशआर्षः एवंभूतायामातरः
संतिनाः अवेक्ष्यविविच्यददर्शेत्यर्थः तथामातरश्चतंददृशुरितिशेषः ॥ ३६ ॥ तथैवकौसल्यावदेवार्तास्तामातॄः प्रतिइदंजगादेत्यन्वयः ॥ ३७ ॥ संवासः सहवासः परुषमुक्तमि
तिशेषः अज्ञानादपियत्कृतंपरुषंकर्मसमुपजानीतक्षांतामित्यनुजानीतेत्यर्थः ॥ ३८ ॥ समाहितंधीरम् ॥ ३९ ॥ अथरामवचःश्रवणानंतरं सन्नादःशोकजःशब्दः ॥ ४० ॥

SGDF

मेघोवाद्यविशेषः मुरजपणवाएवमेघाइतिरूपकंवा विलपितंरामगुणकैकेयीदुर्गुणप्रतिपादकंवाक्यं परिदेवनंरोदनं व्यसनगतंप्राप्तेष्टवियोगम् ॥४१॥ इ॰रामा॰वा॰आ॰अयोध्या
कांडेएकोनचत्वारिंशःसर्गः ॥३९॥ ॥ ६ ॥ उपसंगृह्यपादपतनपूर्वकंप्रणम्य दीनाःमातापित्रोःशोकदर्शनाद्दीनाइव ॥ १ ॥ समनुज्ञाप्यकृतानुमतिकंकृत्वा शोकसंमूढःमातृदुः
खदर्शनात्सइव ॥ २ ॥ अन्वक्षंअनुपदंरामेणकौसल्यावंदनानंतरम् भ्रातुःजननीमितिशेषः कौसल्यामभ्यवादयत् पुनःकौसल्यावंदनानंतरम् मातुःसुमित्रायाःअपिनाऽन्यास्रोच
॥३॥४॥ अत्रत्यसुहृज्जनेस्वनुरक्तोपित्वंमयावनवासायसृष्टोऽनुमतः वनंगच्छतिभ्रातरिरामेप्रमादमनवधानंमाकार्षीः भ्रातरीत्यनेनसोदरवदेवायंद्रष्टव्यइतिसूचितम्॥ ५॥ कनीय

मुरजपणवमेघघोषवद्दशरथवेश्मबभूवयत्पुरा ॥ विलपितपरिदेवनाकुलंव्यसनगतंतदभूत्सुदुःखितम् ॥ ४१ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणे
वाल्मीकीयेआदिकाव्येअयोध्याकांडेएकोनचत्वारिंशःसर्गः ॥ ३९ ॥ ॥ ६ ॥ ॥ अथरामश्चसीताचलक्ष्मणश्चकृतांजलिः ॥उ
पसंगृह्यराजानंचक्रुर्दीनाःप्रदक्षिणम् ॥ १ ॥ तंचापिसमनुज्ञाप्यधर्मज्ञःसहसीतया ॥ राघवःशोकसंमूढोजननीमभ्यवादयत् ॥ २ ॥ अन्व
क्षंलक्ष्मणोभ्रातुःकौसल्यामभ्यवादयत् ॥ अपिमातुःसुमित्रायाजग्राहचरणौपुनः ॥ ३ ॥ तंवंदमानंरुदतीमातासौमित्रिमब्रवीत् ॥ हितका
मामहाबाहुंमूर्ध्न्युपाघ्रायलक्ष्मणम् ॥ ४ ॥ सृष्टस्त्वंवनवासायस्वनुरक्तःसुहृज्जने ॥ रामेप्रमादंमाकार्षीःपुत्रभ्रातरिगच्छति ॥ ५ ॥ व्यस
नीवासमृद्धोवागतिरेषतवानघ ॥ एषलोकेसतांधर्मोयज्ज्येष्ठवशगोभवेत् ॥ ६ ॥ इदंहिवृत्तमुचितंकुलस्यास्यसनातनम् ॥ दानंदीक्षाचयज्ञे
षुतनुत्यागोमृधेषुहि ॥७॥ लक्ष्मणंत्वेवमुक्त्वासौसंसिद्धंप्रियराघवम्॥ सुमित्रागच्छगच्छेतिपुनःपुनरुवाचतम्॥८॥रामंदशरथंविद्धिमांविद्धिज
नकात्मजाम् ॥ अयोध्यामटवींविद्धिगच्छतातयथासुखम् ॥ ततःसुमंत्रःकाकुत्स्थंप्रांजलिर्वाक्यमब्रवीत् ॥ विनीतोविनयज्ञश्चमातलिर्वास
वंयथा ॥ १० ॥ रथमारोहभद्रंतेराजपुत्रमहायशः ॥ क्षिप्रंत्वांप्रापयिष्यामियत्रमांरामवक्ष्यसे ॥ ११ ॥ चतुर्दशहिवर्षाणिवस्तव्यानिवनेत्व
या ॥ तान्युपक्रमितव्यानियानिदेव्याप्रचोदितः ॥ १२ ॥

सोज्येष्ठानुवर्तनंपरमोधर्मइत्याह व्यसनीवेति राज्याभावेन ॥६॥ इदंज्येष्ठानुवर्तनरूपम् धर्मांतरमपिक्षत्रोचितमाह दानमित्यादि मृधेषुयुद्धेषुतनुत्यागस्तनावनास्थापूर्वकंयुद्धक
रणम् ॥ ७ ॥ असौएवंस्वपुत्रंलक्ष्मणमुक्त्वासंसिद्धंवनंगतुंनिश्चितमनस्कंप्रियराघवंप्रियरूपंराघवंगच्छगच्छेतिपुनःपुनरुवाच शकुनसंपत्तयेइतिभावः तंलक्ष्मणंपुनरुवाचेत्यनु
कर्षः ॥ ८ ॥ तद्वचनमाह राममिति एवंचपितृमातृनगरस्मरणेनमनश्चांचल्यंमाकार्षीरितिध्वनितम् रामस्यपितृवत्सेव्यत्वम् सीतायांमातृवद्भावकरणम् अटव्याअयोध्यावत्पाल्य
त्वम् तेनतत्रत्यजंतूनामनुद्वेगकरणंचध्वनितम् ॥ ९ ॥ १० ॥ यत्रयद्देशप्रापणेमांवक्ष्यसेनियोजयसितंदेशंक्षिप्रंप्रापयिष्यामिनेहरजन्यांवस्तव्यमितिशेषः ॥११॥ कुतस्तत्राह च
तुर्दशेति यानिचतुर्दशवर्षाणिवनेवस्तव्यानितान्यद्यैवोपक्रमितव्यानिआरंभणीयानि यतोदेव्याकैकेय्याअद्यैववनंगच्छेतिप्रेरितोस्मि ॥ १२ ॥

हृष्टेनचेतसेत्यनेनांगिरामनउत्साहमित्युक्तोमुख्यःशकुनोध्वनितः ॥१३॥ अलंकारकरणोपायमुक्तंस्मारयति वनवासंहीति यानिददौतानिरथोपस्थेविन्यस्येत्यन्वयः अग्रिमश्लोकेतथैवेतिपदस्वरसात् ॥ १४ ॥ भ्रातृभ्यांभ्रात्रोरित्यर्थः सवर्मचर्मपिनद्धंपेटकम् कठिनंखनित्रम् प्रविन्यस्यस्थापयित्वा ॥ १५ ॥ अथोअनंतरंआरुरुहतुः ॥ १६ ॥ संमतान् संमतसर्वलक्षणान् ॥ १७ ॥ चिररात्रायेत्यव्ययम् चिरकालावास्थित्यर्थमित्यर्थः नगरेविद्यमानस्यसर्वमनुष्यस्यबलस्यअश्वगजादेर्मूर्च्छाजनस्यतिर्यग्जंतुरूपस्य चमूर्च्छाबभूवेत्यर्थः

तंरथंसूर्यसंकाशंसीताहृष्टेनचेतसा ॥ आरुरोहवरारोहाकृत्वालंकारमात्मनः ॥ १३ ॥ वनवासंहिसंख्यायवासांस्याभरणानिच ॥ भर्तारमनुगच्छंत्यैसीतायैश्वशुरोददौ ॥१४॥ तथैवायुधजातानिभ्रातृभ्यांकवचानिच ॥ रथोपस्थेप्रविन्यस्यसचर्मकठिनंचयत् ॥ १५ ॥ अथोज्वलनसंकाशंचामीकरविभूषितम् ॥ तमारुरुहतुस्तूर्णंभ्रातरौरामलक्ष्मणौ ॥ १६ ॥ सीतातृतीयानारुढान्दृष्ट्वारथमचोदयत् ॥ सुमंत्रःसंमतानश्वान्वायुवेगसमानूजवे ॥१७॥ प्रयातेतुमहारण्यंचिररात्रायराघवे ॥ बभूवनगरेमूर्च्छाबलमूर्च्छाजनस्यच ॥ १८ ॥ तत्समाकुलसंभ्रांतंमत्तसंकुपितद्विपम् ॥ हयसिंजितनिर्घोषंपुरमासीन्महास्वनम् ॥ १९ ॥ ततःसबालवृद्धासापुरीपरमपीडिता ॥ राममेवाभिदुद्रावघर्मार्तःसलिलंयथा॥२०॥पार्श्वतःपृष्ठतश्चापिलंबमानास्तदुन्मुखाः ॥ बाष्पपूर्णमुखाःसर्वेतमूचुर्भृशनिःस्वनाः ॥२१॥ संयच्छवाजिनांरश्मीन्सूतयाहिशनैःशनैः ॥ मुखंद्रक्ष्यामरामस्यदुर्दर्शंनोभविष्यति ॥ २२ ॥ आयसंहृदयंनूनंराममातुरसंशयम् ॥ यद्देवगर्भप्रतिमेवनंयातिनभिद्यते ॥ २३ ॥ कृतकृत्याहिवैदेहीछायेवानुगतापतिम् ॥ नजहातिरताधर्मेमेरुमर्कप्रभायथा ॥२४॥ अहोलक्ष्मणसिद्धार्थःसततंप्रियवादिनम् ॥ भ्रातरंदेवसंकाशंयस्त्वंपरिचरिष्यसि ॥२५॥ महत्येषाहितेबुद्धिरेषचाभ्युदयोमहान् ॥ एषस्वर्गस्यमार्गश्चयदेनमनुगच्छसि ॥२६॥ एवंवदंतस्तेसोढुंनशेकुर्बाष्पमागतं ॥ नरास्तमनुगच्छंतिप्रियमिक्ष्वाकुनंदनम् ॥२७॥ अथराजावृतःस्त्रीभिर्दीनाभिर्दीनचेतनः ॥ निर्जगामप्रियंपुत्रंद्रक्ष्यामीतिब्रुवन्गृहात् ॥ २८ ॥ शुश्रुवेचाग्रतःस्त्रीणांरुदतीनांमहास्वनम् ॥ यथानादःकरेणूनांबद्धेमहतिकुंजरे ॥ २९ ॥

॥ १८ ॥ तदेवप्रपंचयति तदिति समाकुलमितिकर्तव्यतामूढंचतत्संभ्रांतंरामानुगमनायत्वरायुक्तम् मत्तारामवियोगेनसंकुपिताद्विपायस्मिन् हयानांदुःखेनसिंजितानांशब्दवतांपर्याकुलप्राणिभूषणानांनिर्घोषोयस्मिन् ॥ १९ ॥ परमपीडितारामवियोगदुःखेनेतिशेषः ॥ २० ॥ तंसुमंत्रम् ॥ २१ ॥ २२ ॥ देवगर्भप्रतिमेस्कंदतुल्ये यद्वा देवगर्भोदेवनिधिर्हिरण्यगर्भस्तत्प्रतिमे यातिगच्छतिसार्तिं ॥ २३ ॥ मेरुमित्यादि नित्यंतत्प्रदक्षिणसंचारात् ॥ २४ ॥ यस्त्वंभ्रातरंपरिचरिष्यसिसत्वंसिद्धार्थःकृतार्थः ॥ २५ ॥ तदेवाहमहतीत्यादि अभ्युदयऐहिकः ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ करेणूनांतत्पालकवृद्धकारिणीनाम् ॥ २९ ॥

सन्नः खिन्नःग्रहेणराहुणा ॥ ३० ॥ अचिंत्यात्माअहंममताभिमानराहित्येनतद्बुद्धिरज्ञेयस्वरूपः एतेनसर्वथाममताराहित्यंसूचितम् तदेवस्वस्यध्वनयन्नाह त्वरितंवाह्यतामिति
तंसुमंत्रम् आहेतिशेषः उभयंनाशकत् एवंचनातिमंदंनातिवेगमवाहयदित्यर्थः ॥ ३२ ॥ अभ्यवहितंरथनेम्युद्धतम् ॥३३॥ रुदिताश्रुपरिद्यूनंअनुत्साहवत् ॥ ३४ ॥ आयासः
खेदःचलितैस्तिर्यग्भूतैःपंकजैः वर्षसंभूतोदकैरितिबोध्यम् अपादानस्यैवकरणत्वविवक्षा ॥३५॥ एकचित्तगतंदुःखेनैकचित्ततांप्राप्तम् ॥३६॥ सीदंतंमूर्छंतम् ॥३७॥ अंतःपुरस
मृद्धंअंतःपुरसहितंक्रोशंतंउच्चैःशब्देनरुदंतंराजानंदृष्ट्वाकेचिन्नराहारमेतिकेचिद्धाराममातेतिपर्यदेवयन्शुशुचुः उपलक्षणमेतत्केचिद्धाराजन्नित्यपि राममातेत्यार्ष ॥ ३८ ॥ अ

पिताहिराजाकाकुत्स्थःश्रीमान्सन्नस्तदाबभौ ॥ परिपूर्णःशशीकालेग्रहेणोपप्लुतोयथा ॥३०॥ सचश्रीमानचिंत्यात्मारामोदशरथात्मजः ॥ सूतं
संचोदयामासत्वरितंवाह्यतामिति ॥३१॥ रामोयाहीतितंसूतंतिष्ठेतिचजनस्तथा ॥ उभयंनाशकत्सूतःकर्तुमध्वनिचोदितः ॥३२॥ निर्गच्छतिम
हाबाहौरामेपौरजनाश्रुभिः ॥ पतितैरभ्यवहितंप्रणनाशमहीरजः ॥३३॥ रुदिताश्रुपरिद्यूनंहाहाकृतमचेतनम् ॥ प्रयाणेराघवस्यासीत्पुरंपरम
पीडितम् ॥३४॥ सुस्रावनयनैःस्त्रीणामस्त्रमायाससंभवम् ॥ मीनसंक्षोभचलितैःसलिलंपंकजैरिव ॥३५॥ दृष्ट्वातुनृपतिःश्रीमानेकचित्तगतंपु
रम् ॥ निपपातेवदुःखेनकृत्तमूलइवद्रुमः ॥३६॥ ततोहलहलाशब्दोजज्ञेरामस्यपृष्ठतः ॥ नराणांप्रेक्ष्यराजानंसीदंतंभृशदुःखितम् ॥३७॥ हा
रामेतिजनाःकेचिद्राममातेतिचापरे ॥ अंतःपुरसमृद्धंचक्रोशंतंपर्यदेवयन् ॥३८॥ अन्वीक्षमाणोरामस्तुविषण्णंभ्रांतचेतसम् ॥ राजानंमातरंचै
वददर्शानुगतौपथि ॥३९॥ सबद्धइवपाशेनकिशोरोमातरंयथा ॥ धर्मपाशेनसंयुक्तःप्रकाशंनाभ्युदैक्षत ॥४०॥ पदातिनौचयानार्हावदुःखार्हौ
सुखोचितौ ॥ दृष्ट्वासंचोदयामासशीघ्रंयाहीतिसारथिम् ॥४१॥ नहितत्पुरुषव्याघ्रोदुःखजंदर्शनंपितुः ॥ मातुश्चसहितुंशक्तस्तोत्रैर्नुन्नइवद्वि
पः ॥ ४२ ॥ प्रत्यगारमिवायांतीसवत्सावत्सकारणात् ॥ बद्धवत्सायथाधेनूराममाताऽभ्यधावत ॥ ४३ ॥ तथारुदंतींकौसल्यांरथंतमनुधाव
तीम् ॥ क्रोशंतींरामरामेतिहासीतेलक्ष्मणेतिच ॥४४॥ रामलक्ष्मणसीतार्थंस्रवंतींवारिनेत्रजम् ॥ असकृत्प्रैक्षतसतांनृत्यंतीमिवमातरम् ॥४५॥

नुपश्चाद्भागेईक्षमाणोरामोमातरंराजानंचस्वमनुगतौददर्श ॥ ३९ ॥ पाशेनानिबद्धःकिशोरोऽश्वबालोमातरंयथानपश्यतिएवंधर्मपाशेनसंयुक्तःसंबद्धइव नित्यमुक्तस्वभावत्वादेवमु
क्तिः प्रकाशंनाभ्युदैक्षतसंकुचितदर्शनव्यापारोभूदित्यर्थः ॥ ४० ॥ यानार्हत्वादिगुणविशिष्टौपितरौदृष्ट्वेत्यन्वयः ॥ ४१ ॥ दुःखजंदुःखंजायतेऽस्मात्तादृशम् अन्यत्रापिदृश्य
तइतिडः दुःखदमितिपाठांतरम् लोकदृष्ट्येदं सहितुम् तीषसहेतिवेट् दुःखितौपितरौद्रष्टुंनशक्तइतियावत् तोत्रमंकुशस्तत्पीडितोद्विपोयथास्वपृष्ठवर्तिवस्तुदर्शनाशक्तस्तद्वत् अस्यच
कैकेयीवाक्यमेवांकुशः ॥ ४२ ॥ वत्सकारणात्प्रत्यगारंवत्सावस्थितिमद्गृहमुद्दिश्यागच्छंतीसवत्साबद्धवत्साधेनुर्यथाधावतिएवंराममाताअधावत एषुसवत्सेत्याद्यधिककथनंक
वेरपिशोकाविष्टत्वान्नदोषाय ॥४३ ४४ ॥ रामलक्ष्मणसीतार्थंतद्वियोगजशोकवशात्नेत्रजंवारिस्रवंतींमुचंतींनृत्यंतीमिवेतस्ततःपरिभ्रमंतींअसकृत्प्रैक्षत रामइतिशेषः ॥ ४५ ॥

SGDF
Sri Gurgaonkar Digital Foundation

चक्रयोर्युयुत्सुसेनयोरंतरास्थितउदासीनःपुरुषइवसुमंत्रस्यात्मादोलायितोबभूव ॥ ४६ ॥ ननुराजवचनातिक्रमेदोषःस्यादतआह नेति उपालब्धोपिमयाबहुशस्तिष्ठतिष्ठेत्युक्तो
पिमद्वचनंनाकार्षीरितिपुनर्गमनानंतरंराज्ञोपालब्धोपिनाश्रौषमितिवक्ष्यासि दुःखस्यमद्दुःखस्यहेतुभूतम् पापिष्ठंअतिदुःखजनकत्वात् पापिष्ठं चिरविलंबनमितिहेतोःशीघ्रंगच्छेति
रामस्तमब्रवीत् ॥ ४७ ॥ तंजनंअनुव्रजत्पौरजनंअनुज्ञाप्यरामेणकृतांपुनःपरावृत्त्यगमनानुज्ञांप्राप्यव्रजतोगच्छतोपि पुनःशीघ्रंशीघ्रगत्यर्थम् ॥ ४८ ॥ राज्ञोजनःराजसं
बंधीजनःअवरोधजनःउपजीविजनश्चरामंमनसाप्रदक्षिणंकृत्वान्यवर्तत देहमात्रेणेतिशेषःरथस्यशीघ्रगत्वादितिभावः आशुवेगेनमनसातुनन्यवर्ततमानुषंइतरमनुष्यसमूहःआशुवे
गेनमनसापिनन्यवर्तत अपिनादेहेनचनन्यवर्तत मनसाप्यश्रुवेगैश्चेतिपाठांतरम् अत्रपाठेमनसोऽनिवृत्तेरश्रुवेगोज्ञापकः ॥ ४९ ॥ उत्कटदिदृक्षावतोराज्ञस्तुसचिववचनान्नि

तिष्ठतिराजाचुक्रोशयाहियाहीतिराघवः ॥ सुमंत्रस्यबभूवात्माचक्रयोरिवचांतरा ॥ ४६ ॥ नाश्रौषमितिराजानमुपालब्धोपिवक्ष्यासि ॥ चि
रंदुःखस्यपापिष्ठमितिरामस्तमब्रवीत् ॥ ४७ ॥ सरामस्यवचःकुर्वन्ननुज्ञाप्यचतंजनम् ॥ व्रजतोपिहयान्शीघ्रंचोदयामाससारथिः ॥४८॥
न्यवर्ततजनोराज्ञोरामंकृत्वाप्रदक्षिणम् ॥ मनसाप्याशुवेगेननन्यवर्ततमानुषम् ॥ ४९ ॥ यमिच्छेत्पुनरायातंनैनंदूरमनुव्रजेत् ॥ इत्यमा
त्यामहाराजमूचुर्दशरथंवचः ॥५०॥ तेषांवचःसर्वगुणोपपन्नःप्रस्विन्नगात्रःप्रविषण्णरूपः ॥ निशम्यराजाकृपणःसभार्योव्यवस्थितस्तंसुत
मीक्षमाणः ॥ ५१ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअयोध्याकांडेचत्वारिंशःसर्गः ॥ ४० ॥ ॥ छ ॥ ॥ त
स्मिंस्तुपुरुषव्याघ्रेनिष्क्रामतिकृतांजलौ ॥ आर्तशब्दोहिसंजज्ञेस्त्रीणामंतःपुरेमहान् ॥ १ ॥ अनाथस्यजनस्यास्यदुर्बलस्यतपस्विनः ॥
योगतिःशरणंचासीत्सनाथःक्वनुगच्छति ॥ २ ॥ नक्रुध्यत्यभिशस्तोपिक्रोधनीयानिवर्जयन् ॥ क्रुद्धान्प्रसादयन्सर्वान्समदुःखःक्वगच्छति ॥
॥ ३ ॥ कौसल्यायांमहातेजायथामातरिवर्तते ॥ तथायोवर्ततेऽस्मासुमहात्माक्वनुगच्छति ॥ ४ ॥ कैकेय्याक्लिश्यमानेनराज्ञासंचोदितो
वनम् ॥ परित्राताजनस्यास्यजगतःक्वनुगच्छति ॥५॥ अहोनिश्चेतनोराजाजीवलोकस्यसंक्षयम् ॥ धर्म्यंसत्यव्रतंरामंवनवासेप्रवत्स्यति
॥ ६ ॥ इतिसर्वामहिष्यस्ताविवत्साइवधेनवः ॥ रुरुदुश्चैवदुःखार्ताःसस्वरंचविचुक्रुशुः ॥ ७ ॥ वृत्तिरित्याह यमिच्छेदिति ॥ ५० ॥

व्यवस्थितःअवस्थितः ॥ ५१ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअयोध्याकाडेचत्वारिंशःसर्गः ॥ ४० ॥ ॥ छ ॥
इदानींतत्प्रयाणनिमित्तःसर्वप्रजाशोकउच्यते तस्मिन्निति मातृवेष्टितपित्रुद्देशेनकृतांजलौनिष्क्रामतिनगरान्निर्गच्छतिसति ॥ १ ॥ तदेवाह अनाथस्येति तपस्विनःशोच्यस्य
गतिःसकलसुखावाप्तिहेतुः शरणंसर्वापद्भ्योरक्षिता ॥ २ ॥ अभिशस्तःमिथ्याभिशंसनंप्रापितः क्रोधनीयानिप्रजाक्रोधकराणि ॥ ३ ॥ ४ ॥ वनंगंतुमितिशेषः अस्यजनस्येत्यु
क्त्वाकिंविशिष्यकथनेन सर्वस्यजगतःपरित्रातेतिभगवत्स्वरूपज्ञायाःकस्याश्चिद्वचः ॥ ५ ॥ संक्षयंआधारत्वेनगृहभूतं वनवासेतन्निमित्तं प्रवत्स्यतिप्रवासयति ॥ ६ ॥ ७ ॥

SGDF
Sri Gangeshwar Digital Foundation

॥ ८॥ नाहूयंतअग्निहोत्रिभीरामदुःखादितिशेषः अंतरधीयतरामव्यसनात्तद्दृश्यतया दिवसशेषेसत्यप्यंतर्हितोभूत् अकालेदुर्दिनमभूदितिभावः व्यसृजन् त्यक्तवंतः नागाःगजाः नपा
ययन् नापाययन् अडभावआर्षः दुर्दिनाद्युत्पाताराज्ञोरावणस्यचनाशसूचकाइतिबोध्यम् ॥ ९ ॥ त्रिशंकुर्दक्षिणदिक्स्थः लोहितांगोभौमः गुरुबुधौ अन्येसर्वेग्रहाःशनिशुक्रा
दयःसोममभ्येत्यरात्रौवक्रगत्याचंद्रंप्राप्यदारुणाःक्रूरार्चिषःसंतोव्यवस्थिताः ॥ १० ॥ गतार्चींषित्यक्तस्वाभाविककांतीनि ग्रहाःशन्यादयः विशाखाःविमार्गस्थाःसधूमाश्चनभ
सिदृश्यंते ॥ ११ ॥ कालिकामेघपंक्तिःअनिलवेगेनआकाशेउत्थितउदधिरिवदृश्यते नगरंप्रचचालेत्यनेनभूकंपः ॥ १२ ॥ १३ ॥ अकस्माद्दैन्यहेतुकारणाभावेपिदैन्यंरामवि

सतमंतःपुरेघोरमार्तशब्दंमहीपतिः ॥ पुत्रशोकाभिसंतप्तःश्रुत्वाचासीत्सुदुःखितः ॥८॥ नाग्निहोत्राण्यहूयंतसूर्यश्चांतरधीयत ॥ व्यसृजन्क
वलान्नागागावोवत्सान्नपाययन् ॥९॥ त्रिशंकुर्लोहितांगश्चबृहस्पतिबुधावपि ॥ दारुणाःसोममभ्येत्यग्रहाःसर्वेव्यवस्थिताः ॥१०॥ नक्षत्रा
णिगतार्चींषिग्रहाश्चगततेजसः ॥ विशाखाश्चसधूमाश्चनभसिप्रचकाशिरे ॥ ११ ॥ कालिकानिलवेगेनमहोदधिरिवोत्थितः ॥ रामेवनं
प्रव्रजितेनगरंप्रचचालतत् ॥ १२ ॥ दिशःपर्याकुलाःसर्वास्तिमिरेणेवसंवृताः ॥ नग्रहोनापिनक्षत्रंप्रचकाशेनकिंचन ॥ १३ ॥ अकस्मान्ना
गरःसर्वोजनोदैन्यमुपागमत् ॥ आहारेवाविहारेवानकश्चिदकरोन्मनः ॥१४॥ शोकपर्यायसंतप्तःसततंदीर्घमुच्छ्वसन् ॥ अयोध्यायांजनः
सर्वश्चुक्रोशजगतीपतिम् ॥ १५ ॥ बाष्पपर्याकुलमुखोराजमार्गगतोजनः ॥ नहृष्टोलक्ष्यतेकश्चित्सर्वःशोकपरायणः ॥ १६ ॥ नवातिपव
नःशीतोनशशीसौम्यदर्शनः ॥ नसूर्यस्तपतेलोकंसर्वंपर्याकुलंजगत् ॥१७॥ अनर्थिनःसुताःस्त्रीणांभर्तारोभ्रातरस्तथा ॥ सर्वेसर्वंपरित्यज्य
राममेवान्वचिंतयन् ॥१८॥ येतुरामस्यसुहृदःसर्वेतेमूढचेतसः ॥ शोकभारेणचाक्रांताःशयनंनैवभेजिरे ॥ १९ ॥ ततस्त्वयोध्यारहितामहा
त्मनापुरंदरेणेवमहीसपर्वता ॥ चचालघोरंभयशोकदीपितासनागयोधाश्वगणाननादच ॥ २० ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०अ०एक
चत्वारिंशःसर्गः ॥ ४१ ॥ ॥ यावत्तुनिर्यतस्तस्यरजोरूपमदृश्यत ॥ नैवेक्ष्वाकुवरस्तावत्संजहारात्मचक्षुषी ॥ १ ॥

योगदैन्यादधिकंदैन्यम् ॥ १४ ॥ शोकेनरामवियोगजेनपर्यायसंतप्तःपुनःपुनःसंतप्तः प्रतिज्ञापालनरूपधर्मवत्यापिकोपउत्पातः ॥ १५ ॥ पूर्वंतुकेषांचित्तत्त्वज्ञानांहर्षआसीत्सं
प्रतितुसर्वोप्यहृष्टः ॥ १६ ॥ १७ ॥ सुताअनर्थिनोऽनपेक्षिणोमातापित्रोरितिशेषः स्त्रीणांभर्तारोऽनर्थिनः भ्रातरोभ्रातॄणामनर्थिनइतिशेषः राममेवान्वचिंतयन् तद्ध्यानेनसर्वोज
नःसर्वत्रविरक्तोभूदित्याशयः ॥ १८ ॥ १९ ॥ पुरंदरेणरहितासपर्वतासमेरुर्यथामहीचलति तस्यत्रिलोकीपतित्वात् तथारामेणरहिताऽयोध्याचचाल रक्षकाभावात् ननादच दुः
खाच्चक्रंदेत्यर्थः ॥ २० ॥ ॥ इतिश्रीरा० श्रीरा०रा०वा०आ०अ०एकचत्वारिंशःसर्गः ॥४१॥ ॥ छ ॥ ॥ निर्यतस्तस्यरामस्यसंबंधिरजसोरूपंरथ्याधूलेःस्वरूपं
यावत्तेनादृश्यततावदात्मनश्चक्षुषीनसंजहार इदंरामरथोद्धूतंरजइतिप्रीत्यातत्पश्यन्नेवासीदितिभावः ॥ १ ॥

यावत्प्रियंपुत्रंराजापश्यति रथधूलिदर्शनद्वारेतिशेषःतावत्पुत्रदर्शनेतान्निमित्तंधरण्यांस्थितोस्यदेहोव्यवर्धतेव उत्थायस्थितएवाभूदित्यर्थः॥ २ ॥रजसोप्यदर्शनेतच्छरीरंपातितमभूदित्याहनेति रामस्यरजःरामरथोद्धतंरजइत्यर्थः ॥३॥ तस्येति पतितमुत्थाप्यतस्यदक्षिणंबाहुंधृत्वाकौसल्याऽनुआगात्स्वपुरंप्रतिगम्यमानमनुआसहैवससार कैकेयीत्वस्यवामंपार्श्वमेवकेवलमन्वगात् तथात्वंचराज्ञोस्यांपरमवैरंस्यात् ॥४॥ तदेवाह तामिति ॥५॥ नचबांधवी बंधूनांस्नेहपात्रदास्यादिरूपापिनेत्यर्थःअण्णंतत्वान्ङीप् ॥ ६॥७ ॥ नकेवलऐहिकव्यवहारस्यत्यागःकिंतुपारलौकिकस्यापीत्याह अगृह्णामिति यच्चतेपाणिंपर्यगृह्णांयच्चत्वामग्निंपर्यणयंप्रदक्षिणमनयंअग्निहोत्रसंबंधंवाकार्यंतत्सर्वंअस्मिन्लोकेपाणिग्रहणसाध्यक्रीडादिपरलोकेऽग्निहोत्रादिसाध्यस्वर्गादिचानुजानामित्यजामि ॥८॥ ननुममत्यागेपिमत्पुत्रादेःकथंत्यागोयेचत्वामनुजीवंतीत्यादिनोक्तस्तत्राह भरतइति यदित्वयाप्रापितंराज्यंप्राप्यभरतःप्रतीतःस्यात्तु

यावद्राजाप्रियंपुत्रंपश्यत्यत्यंतधार्मिकम् ॥ तावद्व्यवर्धतेवास्यधरण्यांपुत्रदर्शने ॥२॥ नपश्यतिरजोप्यस्ययदारामस्यभूमिपः ॥ तदार्तश्चविषण्णश्चपपातधरणीतले ॥३॥ तस्यदक्षिणमन्वागात्कौसल्याबाहुमंगना ॥ परंचास्यान्वगात्पार्श्वंकैकेयीसासुमध्यमा ॥४॥ तांनयेनचसंपन्नोधर्मेणविनयेनच ॥ उवाचराजाकैकेयींसमीक्ष्यव्यथितेंद्रियः ॥५॥ कैकेयीमामकांगानिमास्प्राक्षीःपापनिश्चये ॥ नहित्वांद्रष्टुमिच्छामिनभार्यानचबांधवी ॥६॥ येचत्वामनुजीवंतिनाहंतेषांनतेमम ॥ केवलार्थपरांहित्वांत्यक्तधर्मांत्यजाम्यहम् ॥७॥ अगृह्णांयच्चतेपाणिमग्निपर्यणयंचयत् ॥ अनुजानामितत्सर्वमस्मिन्ल्लोकेपरत्रच ॥८॥ भरतश्चेत्प्रतीतःस्याद्राज्यंप्राप्यैतदव्ययम् ॥ यन्मेसदद्यात्पित्रर्थंमामांतद्दत्तमागमत् ॥९॥ अथरेणुसमुद्ध्वस्तंसमुत्थाप्यनराधिपम् ॥ न्यवर्तततदादेवीकौसल्याशोककर्शिता ॥ १० ॥ हत्वेवब्राह्मणंकामात्स्पृष्ट्वाग्निमिवपाणिना ॥ अन्वतप्यतधर्मात्मापुत्रंसंचिंत्यराघवम् ॥११॥ निवृत्त्यैवानिवृत्त्यैवसीदतोरथवर्त्मसु ॥ राज्ञोनातिबभौरूपंग्रस्तस्यांशुमतोयथा ॥१२॥ विललापसदुःखार्तःप्रियंपुत्रमनुस्मरन् ॥ नगरांतमनुप्राप्तंबुध्वापुत्रमथाब्रवीत् ॥ १३ ॥ वाहनानांचमुख्यानांवहतांतंममात्मजं ॥ पदानिपथिदृश्यंतेसमहात्मानदृश्यते ॥१४॥

ष्टःस्यात्तर्हिमेमरणानंतरंसभरतःपित्रर्थंपितृत्वप्रयुक्तश्राद्धार्थंयद्दद्यात्तत्दत्तंमांमाआगमत् माप्राप्नोत्वित्यर्थः अन्यथातुतंनत्यजामीत्यर्थः कतकस्तु अनुजानामीत्यादिसार्धश्लोकएकंवाक्यम् तत्पूर्वार्धेत्यजामीत्यस्यानुकर्षःतत्तृतीयार्धेयन्मेसदद्यात्पित्रर्थंमामतद्दत्तमागमदितिपाठःसदद्यादिति चावर्तते भरतस्त्वयाप्रापितंराज्यंप्राप्यप्रतीतःविवेकवान्सन् यत्प्राप्तंराज्यंतत्सपित्रर्थंपितुर्ममप्रीतिसंपादनाययद्दिदद्यात् त्यजेत् मांचातद्दत्तंनकृतंतस्मैदत्तंदानंराज्यस्ययेनतादृशंमांप्रीत्यापूर्ववदागमत्प्राप्नुयाच्चेत्तदायत्समेदद्यादस्मिन्लोकेविहारशय्याभोजनादिपरत्रचपरलोकेपिंडदानादितत्सर्वंअनुजानामिअंगीकरोमि अन्यथातंत्यजाम्येवेत्यर्थइत्याह ॥ ९ ॥ रेणुसमुद्ध्वस्तंभुविलुंठनाद्रजोव्याप्तम् न्यवर्ततराज्ञासहेतिशेषः १०॥ यथापाणिनाऽग्निंस्पृष्ट्वास्वकर्तृकदोषेणतत्पीडयानुतप्तोभवतितथास्वकृतमेतद्दुःखमित्यनुतापः ॥११॥ निवृत्त्यनिवृत्त्यपुनःपुनरित्यर्थः रथवर्त्मसुसीदतःरथमार्गदर्शनेक्लिश्यतःग्रस्तस्यराहुणा ॥ १२ आत्मानंनगरांतंनगरसमीपंप्राप्तंबुद्धापुत्रंचाप्राप्तंबुद्धाऽब्रवीदितिकतकः यद्वा पुत्रंनगरांतंनगरबाह्यदेशंप्राप्तंमत्वेत्यर्थः ॥ १३ ॥ १४ ॥

SGDF

महार्हाभिःउत्तमरूपालंकारवतीभिः कचिन्नदीतीरादौ अश्मापाषाणः ॥१६॥ वंदिस्तुत्यादिराहित्येनकृपणइव प्रस्रवणाद्गिरिप्रस्थादिप्रदेशात् ॥ १७॥१८॥ सुखसदोचितासुख
स्यसदाउचितातादृश्यपिकंटकेष्वाक्रमणेनपादविक्षेपेणक्रांतापीडिता ॥ १९ ॥ श्वापदानांव्याघ्रदीनामासमंतान्नर्दितम् ॥ २० ॥ सकामाभवेतिवक्रोक्त्याअनपकारिणांदुःखदा
नात्तेकामपूर्तिर्नैकदापीतिभावः विधवात्वेहेतुः नहीत्यादि ॥ २१ ॥ अपस्नातःमृतस्नानस्नातः अरिष्टंकश्मलमयम् ॥ २२ ॥ तदेवाह शून्यइति शून्यानिर्मनुष्याश्चत्वरागृहप्रां
तभागाःवेश्मांतावेश्ममध्यभागाश्चयस्याम् सर्वजनानांरामपृष्ठेगतत्वात् संवृतापणवेदिकांसंवृताःआवृताःपण्यस्थापनवेदिकायस्यांसा देवतानितिपाठेपिहितापणदेवतागृहामित्य

यःसुखेनोपधानेषुशेतेचंदनरूषितः ॥ वीज्यमानोमहार्हाभिःस्त्रीभिर्ममसुतोत्तमः ॥१५॥ सनूनंकचिदेवाद्यवृक्षमूलमुपाश्रितः ॥ काष्ठंवायादि
वाश्मानमुपधायशयिष्यते ॥१६॥ उत्थास्यतिचमेदिन्याःकृपणःपांसुगुंठितः ॥ विनिःश्वसन्प्रस्रवणात्करेणूनामिवर्षभः ॥ १७ ॥ द्रक्ष्यंति
नूनंपुरुषादीर्घबाहुंवनेचराः ॥ राममुत्थायगच्छंतंलोकनाथमनाथवत् ॥ १८ ॥ सानूनंजनकस्येष्टासुतासुखसदोचिता ॥ कंटकाक्रमणक्रां
तावनमद्यगमिष्यति ॥१९॥ अनभिज्ञावनानांसानूनंभयमुपैष्यति ॥ श्वापदानर्दितंश्रुत्वागंभीरंरोमहर्षणम् ॥२०॥ सकामाभवकैकेयिवि
धवाराज्यमावस ॥ नहितंपुरुषव्याघ्रंविनाजीवितुमुत्सहे ॥२१॥ इत्येवंविलपन्राजाजनौघेनाभिसंवृतः ॥ अपस्नातइवारिष्टंप्रविवेशगृहोत्त
मम् ॥ २२ ॥ शून्यचत्वरवेश्मांतांसंवृतापणवेदिकाम् ॥ क्लांतदुर्बलदुःखार्तांनात्याकीर्णमहापथाम् ॥ २३ ॥ तामवेक्ष्यपुरींसर्वांराममेवानु
चिंतयन् ॥ विलपन्प्राविशद्राजागृहंसूर्यइवांबुदम् ॥ २४ ॥ महाह्रदमिवाक्षोभ्यंसुपर्णेनहृतोरगम् ॥ रामेणरहितंवेश्मवैदेह्यालक्ष्मणेनच
॥ २५ ॥ अथगद्गदशब्दस्तुविलपन्वसुधाधिपः ॥ उवाचमृदुमंदार्थंवचनंदीनमस्वरम् ॥२६॥ कौसल्यायागृहंशीघ्रंराममातुर्नयंतुमाम् ॥
नह्यन्यत्रममाश्वासोहृदयस्यभविष्यति ॥२७॥ इतिब्रुवंतंराजानमनयन्द्वारदर्शिनः ॥ कौसल्यायागृहंतत्रन्यवेश्यतविनीतवत् ॥२८॥ ततस्त
त्रप्रविष्टस्यकौसल्यायानिवेशनम् ॥ अधिरुह्यापिशयनंबभूवलुलितंमनः ॥ २९ ॥ पुत्रद्वयविहीनंचस्नुषयाचविवर्जितम् ॥ अपश्यद्भ
वनंराजानष्टचंद्रमिवांबरम् ॥ ३०॥

र्थःक्लांताःगंतुमशक्ताःअतएवदुर्बलाःदुःखार्ताःरामवियोगपीडार्तायस्याम् नात्याकीर्णोत्यंतसंमर्दराहितोमहापथोयस्यांताम्
॥ २३ ॥ २४ ॥ सुपर्णेनहृतोरगंमहाह्रदमिवेतिरिपूणांनिर्भयप्रवेशद्योतकम् ॥ २५ ॥ मृदुमंदोच्चारणात् अतएवमंदार्थमबुद्धार्थं दीनंशोच्यम् अस्वरंशुद्धकंठध्वनिरहितम्
॥ २६ ॥ नयंतु येकेचिदत्रमनुष्याइतिशेषः अन्यत्ररुयंतरगृहे आश्वासःखेदापगमः ॥ २५ ॥ द्वारदर्शिनोवेत्रिणःकौसल्यायागृहमनयन् तत्रगृहेतैर्विनीतवत्पर्यंकेन्यवेश्यत रा
जेतिशेषः यद्वा तन्निवेशनोत्तरंराजाविनीतवत्अधोमुखआसेतिशेषः ॥ २८ ॥ कौसल्यायानिवेशनंप्रविष्टस्यस्वापस्थानभूतंशयनंमंचमारुह्यापिलुलितंकलुषंबभूव ॥ २९॥ ३०॥

SGDF

नौआवांमातापितरावित्यर्थः ॥ ३१ ॥ येबततंकालंतावत्कालंरामपरावृत्तिकालपर्यंतंजीविष्यंतिपुनरागतंरामंपरिष्वजंतोरामंद्रक्ष्यंतितेसुखितानरोत्तमाश्च तेनस्वस्याधमत्वादिव्यंग्यम् ॥ ३२ ॥ अथकौसल्यागृहप्रवेशानंतरंआत्मनःकालराज्यामिवसंहारराज्यामिवराज्यांप्रपन्नायांमध्यंप्राप्तायाम् ॥३३॥ मांस्पृश स्वसत्ताज्ञापनार्थमितिभावः कौसल्याऽदर्शनेहेतुमाह राममिति काव्यलिंगमत्रालंकारः दृष्टेर्दर्शनशक्तेरामविषयेसमनस्कायाविलीनत्वात्पदार्थांतरंनस्फुरतीतिव्यंग्यंपरंगुणभूतम् ॥ ३४ ॥ विनिःश्वसंतंराजानंउपोपविश्य शयनसमीपेउपविश्य ॥३५॥ ॥ इतिश्रीरा० श्रीरा० रा० वा० आ० अ० द्विचत्वारिंशःसर्गः ॥४२॥ ॥छ॥ ॥ सन्नंखिन्नम् ॥१॥ अहिजिह्मगासर्पवत्कुटिलगतिःकुटिलचरित्रा जिह्म

तच्चदृष्ट्वामहाराजोभुजमुद्यम्यवीर्यवान् ॥ उच्चैःस्वरेणप्राक्रोशद्धारामविजहासिनौ ॥ ६१ ॥ सुखिताबततंकालंजीविष्यंतिनरोत्तमाः ॥ परिष्वजंतोयेरामंद्रक्ष्यंतिपुनरागतम् ॥ ३२ ॥ अथरात्र्यांप्रपन्नायांकालरात्र्यामिवात्मनः ॥ अर्धरात्रेदशरथःकौसल्यामिदमब्रवीत् ॥३३॥ नत्वांपश्यामिकौसल्येसाधुमांपाणिनास्पृश ॥ राममेऽनुगतादृष्टिरद्यापिननिवर्तते ॥३४॥ तंराममेवानुविचिंतयंतंसमीक्ष्यदेवीशयनेनरेंद्रम् ॥ उपोपविश्याधिकमार्तरूपाविनिःश्वसंतंविललापकृच्छ्रम् ॥ ३५ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवा०आ०अयोध्याकांडेद्विचत्वारिंशःसर्गः ॥ ॥ ४२ ॥ ॥ छ ॥ ॥ ततःसमीक्ष्यशयनेसन्नंशोकेनपार्थिवम्॥कौसल्यापुत्रशोकार्तातमुवाचमहीपतिम् ॥१॥ राघवेनरशार्दूलविषंमुक्त्वाहिजिह्मगा॥ विचरिष्यतिकैकेयीनिर्मुक्तेवहिपन्नगी ॥२॥ विवास्यरामंसुभगालब्धकामासमाहिता ॥त्रासयिष्यतिमांभूयोदुष्टाहिरिववेश्मनि ॥ ॥ ३ ॥ अथास्मिन्नगरेरामश्चरन्भैक्षंगृहेवसेत् ॥ कामकारोवरंदातुमपिदासंममात्मजं ॥ ४ ॥ पातयित्वातुकैकेय्यारामंस्थानाद्यथेष्टतः ॥ प्रवृद्धोरक्षसांभागःपर्वणीवाहिताग्निना ॥ ५ ॥ नागराजगतिर्वीरोमहाबाहुर्धनुर्धरः ॥ वनमाविशतेनूनंसभार्यःसहलक्ष्मणः ॥ ॥ ६ ॥ वनेत्वदृष्टदुःखानांकैकेय्यनुमतेत्वया ॥ त्यक्तानांवनवासायकान्यावस्थाभविष्यति ॥७॥ तेरत्नहीनास्तरुणाःफलकालेविवासिताः कथंवत्स्यंतिकृपणाःफलमूलैःकृताशनाः ॥ ८ ॥ अपीदानींसकालःस्यान्ममशोकक्षयःशिवः ॥ सहभार्यंसहभ्रात्रापश्येयमिहराघवं ॥ ९ ॥

तामितिपाठेजिह्मतांकौटिल्यरूपंविषंमुक्त्वेत्यर्थः निर्मुक्तात्यक्तकंचुका ॥ २ ॥ ३ ॥ भवतुभरतराज्यवरणंअथापिइहैवनगरेरामोभैक्षंचरन्गृहेवसेदितियदिअनयावृतंस्यात्तंवरंदातुंममापिकामकारइष्टाचरणं अपिआत्मजंरामंअस्यादासमपिदातुंवरंममकामकारइष्टमेव तद्वियोगशोकाभावात् एवंचैवंवरयाचनंममातित्रासनार्थमेवेतिव्यंग्यम् ॥४॥कैकेय्याकर्या रामंस्थानात्स्वस्थानाद्यथेष्टतःस्वेच्छानुसारेणपातयित्वाप्रभ्रंश्य पर्वण्याहिताग्निनारक्षसांभागस्तुषादिरूपःविप्रविद्धःप्रक्षिप्तःइतःपरंतद्दर्शनमसंभावितंरक्षोभिर्नाशादितिव्यंग्यम् ॥ ५ ॥ ६ ॥ कैकेय्यनुमतेस्थितेनेतिशेषः कान्याऽवस्थारक्षोभक्षणातिरिक्तानकापि जीवनंसर्वथानसंभावितमितिभावः॥७॥रत्नहीनाउत्तमवस्तुहीनाः तरुणौचतरुणीचतरुणाः फलकालेयुवावस्थत्वेनराज्यभोगकाले ॥ ८ ॥ शोकक्षयःशोकस्यक्षयोयस्मिन्सः अपीदानींस्यात् इदानीमेवस्यात्सकालइत्यर्थः अपीदानीमितिलोकोक्तौवा ॥ ९ ॥

SGDF

॥१०॥११॥ गोरूपांवधूम् ॥१२॥१३॥ उदग्रायुधनिस्त्रिंशौआयुधंधनुरादि निस्त्रिंशःखड्गः॥१४॥कन्याद्विजातीनामितिद्वंद्वः तत्रकन्यानांसुमनसःपुष्पाणिद्विजानांफलानिचप्रदि
शंतःप्रगृह्णंतोहृष्टाभूत्वासकलपौरजनोत्सवायकदापुरींप्रदक्षिणंकरिष्यंति ॥१५॥ बुद्ध्यापरिणतःज्ञानेनवृद्धः वयसाचामरप्रभस्तरुणतरइव देवानांसदातरुणत्वात् सुवर्षइवकालि
कःकालिकसुवृष्टिरिवजनान्लालयन् त्रिवर्षइवलालयन्नितिपाठेमामितिशेषः मांललन्नितिपाठेप्रतिक्रीडांकुर्वन्नित्यर्थः ॥१६॥ कदर्ययाक्षुद्राचारया पातुंकामोयेषांतेषुपातुकामेषु
शातिताःकृत्ताः॥१७॥वत्सलापुत्रवत्सला सिंहेनगौरिवत्वयाविवत्साकृता उक्तपातकेनेतिशेषः एवंकैकेय्यासिंह्याबालवत्सागौरिवबलाद्विवत्साकृता॥१८॥अतोनहीति गुणैःसर्वक

श्रुत्वैवोपस्थितौवीरौकदाऽयोध्याभविष्यति ॥ यशस्विनीहृष्टजनासूच्छ्रितध्वजमालिनी ॥ १०॥ कदाप्रेक्ष्यनरव्याघ्रावरण्यात्पुनरागतौ॥भ
विष्यतिपुरीहृष्टासमुद्रइवपर्वणि ॥११॥ कदाऽयोध्यांमहाबाहुःपुरींवीरःप्रवेक्ष्यति ॥ पुरस्कृत्यरथेसीतांवृषभोगोवधूमिव॥१२॥कदाप्राणिस
हस्त्राणिराजमार्गेममात्मजौ ॥ लाजैरवकरिष्यंतिप्रविशंतावरिंदमौ ॥१३॥ प्रविशंतौकदाऽयोध्यांद्रक्ष्यामिशुभकुंडलौ॥ उदग्रायुधनिस्त्रिंशौ
सशृंगाविवपर्वतौ ॥१४॥ कदासुमनसःकन्याद्विजातीनांफलानिच ॥ प्रदिशंतःपुरींहृष्टाःकरिष्यंतिप्रदक्षिणम्॥ १५॥ कदापरिणतौबुद्ध्यावय
साचामरप्रभः॥अभ्युपैष्यतिधर्मात्मासुवर्षइवलालयन्॥१६॥निःसंशयंमयामन्येपुरावीरकदर्यया॥पातुकामेषुवत्सेषुमातृणांशातिताःस्तनाः
॥ १७ ॥ साहंगौरिवसिंहेनविवत्सावत्सलाकृता ॥ कैकेय्यापुरुषव्याघ्रबालवत्सेवगौर्बलात् ॥ १८ ॥ नहितावद्गुणैर्जुष्टंसर्वशास्त्रविशा
रदम् ॥ एकपुत्राविनापुत्रमहंजीवितुमुत्सहे ॥ १९ ॥ नहिमेजीवितेकिंचित्सामर्थ्यमिहकल्प्यते ॥ अपश्यंत्याःप्रियंपुत्रंलक्ष्मणंचमहा
बलम् ॥ २० ॥ अयंहिमांदीपयतेऽद्यवह्निस्तनूजशोकप्रभवोमहाहितः ॥ महीमिमांरश्मिभिरुत्तमप्रभोयथानिदाघेभगवान्दिवाकरः ॥
॥ २१ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०अ०त्रिचत्वारिंशःसर्गः ॥ ४३ ॥ विलपंतींतथातांतुकौसल्यांप्रमदोत्तमाम् ॥ इदंधर्मेस्थिताधर्म्यं
सुमित्रावाक्यमब्रवीत् ॥ १ ॥ तवार्येसद्गुणैर्युक्तःसपुत्रःपुरुषोत्तमः ॥ किंतेविलपितेनैवंकृपणंरुदितेनवा ॥२॥ यस्तवार्थेगतःपुत्रस्त्यक्त्वारा
ज्यंमहाबलः ॥ साधुकुर्वन्महात्मानंपितरंसत्यवादिनम् ॥३॥

ल्याणगुणैः॥१९॥कल्प्यते दैवेनेतिशेषः कल्पतइतिपाठेविघतइत्यर्थः॥२०॥दीपयतेसंतापय
ति॥२१॥॥इतिश्रीरा०श्रीरा०रा०वा०आ०अ०त्रिचत्वारिंशःसर्गः॥४३॥॥छ॥॥एवंदुःखितांकौसल्यांसुमित्रासमाश्वासयतीत्याह विलपंतीमिति इदंवाक्यमित्यन्वयः॥॥१॥ कृपणं
यथातथारुदितेनवाकिं अयुक्तमेवेत्यर्थः तत्रहेतुः सद्गुणैर्युक्तइति तादृशस्यचनकाप्यपायइतिभावः पुरुषोत्तमइत्यनेनतस्येश्वरत्वंव्यंग्यम् एवंचसर्वव्यापकत्वेनात्रापिसान्निधाना
द्विलापादिव्यर्थमितिचव्यंग्यम् ॥ २ ॥ तदेवाह यइति श्लोकद्वयमेकंवाक्यं साधुसिद्धसंकल्पंकुर्वन्गतः वनमितिशेषः सत्यवादिनंतत्त्वेनप्रसिद्धम् ॥ ३ ॥

शश्वत्सर्वथानित्यंप्रेत्यफलस्यआमुष्मिकसुखस्योदयोयस्मात्तत्रधर्मेस्थितोऽतोनशोच्यः ॥४॥ सुसहायसंपत्तेश्चनशोच्यइत्याह वर्ततेचेति उत्तमांवृत्तिंपितृतुल्यशुश्रूषाव्यापारंवर्ततेव
र्तयतेकरोतीतियावत् लाभःसुखमेव ॥५॥एवंवैदेह्यप्यनुगच्छातितेनलाभएवतस्य अनेनसर्वभूतदयावत्त्वेनलक्ष्मणस्यसर्वभूताधारभूधारकशेषावतारत्वंधर्मानुगत्या चजानक्याःश्रीत्वं
ध्वनितम् तेनरामस्यभगवत्त्वंध्वनितम् ॥६॥ तदेवाह कीर्तीति यःकीर्त्यात्मनासंभूतांपताकांध्वजंलोकेत्रैलोक्येपिभ्रामयतिप्रवर्तयति प्रभुःसर्वभूतपालकोदयया सतवात्मजःसा
क्षाद्धर्मस्तद्रूपोयतःसत्यव्रतपरोऽतःकिंनप्राप्तः किंतच्छ्रेयोयन्नप्राप्तः अनेनतदेवव्यंग्यंदृढीकृतं सर्वश्रेयःस्थानत्वस्यभगवदतिरिक्तेऽभावात् ॥७॥ एतदेवध्वनयंतीसकलदेवसेव्यत्वंत
स्याह व्यक्तमिति शौचंअपहतपाप्मत्वादिलक्षणं माहात्म्यंसर्वनियंतृत्वंयद्भीषोदेतिसूर्यइतिश्रुतेः ॥८॥युक्तशीतोष्णःअतएवसुखः सुखस्पर्शइत्यर्थः ॥९॥चंद्रमाश्चंद्रः ल्हादयिष्यतिसुख

शिष्टैराचरितेसम्यक्शश्वत्प्रेत्यफलोदये ॥ रामोधर्मेस्थितःश्रेष्ठोनसशोच्यःकदाचन ॥४॥वर्ततेचोत्तमांवृत्तिंलक्ष्मणोस्मिन्सदानघः॥ दयावा
न्सर्वभूतेषुलाभस्तस्यमहात्मनः ॥५॥अरण्यवासेयद्दुःखंजानंत्येवसुखोचिता ॥अनुगच्छतिवैदेहीधर्मात्मानंतवात्मजम् ॥६॥कीर्तिभूतांपताकां
योलोकेभ्रामयतिप्रभुः ॥ धर्मःसत्यव्रतपरःकिंनप्राप्तस्तवात्मजः ॥७॥ व्यक्तंरामस्यविज्ञायशौचंमाहात्म्यमुत्तमम् ॥नगात्रमंशुभिःसूर्यःसंता
पयितुमर्हति ॥८॥ शिवःसर्वेषुकालेषुकाननेभ्योविनिःसृतः ॥ राघवंयुक्तशीतोष्णःसेविष्यतिसुखोऽनिलः ॥९॥ शयानमनघंरात्रौपितेवाभि
परिष्वजन् ॥ घर्मघ्नःसंस्पृशन्शीतश्चंद्रमाल्हादयिष्यति॥१०॥ददौचास्त्राणिदिव्यानियस्मैब्रह्मामहौजसे॥दानवेंद्रंहतंदृष्ट्वातिमिध्वजसुतंर
णे ॥ ११॥ सशूरःपुरुषव्याघ्रःस्वबाहुबलमाश्रितः ॥असंत्रस्तोह्यरण्येसौवेश्मनीवनिवत्स्यते॥१२॥यस्येषुपथमासाद्यविनाशंयांतिशत्रवः॥
कथंनपृथिवीतस्यशासनेस्थातुमर्हति ॥१३॥याश्रीःशौर्यंचरामस्ययाचकल्याणसत्त्वता ॥ निवृत्तारण्यवासःस्वंक्षिप्रंराज्यमवाप्स्यति॥१४॥
सूर्यस्यापिभवेत्सूर्योह्यग्नेरग्निःप्रभोःप्रभुः॥श्रियाःश्रीश्चभवेदग्र्याकीर्त्याःकीर्तिःक्षमाक्षमा ॥१५॥ दैवतंदेवतानांचभूतानांभूतसत्तमः ॥ तस्य
केह्यगुणादेविवनेवाप्यथवापुरे ॥ १६ ॥ पृथिव्यासहवैदेह्याश्रियाचपुरुषर्षभः ॥ क्षिप्रंतिसृभिरेताभिःसहरामोभिषेक्ष्यते ॥ १७ ॥

यिष्यति ॥१०॥ ब्रह्माब्राह्मणोविश्वामित्रःब्रह्मेवसृष्टिकर्तावा तिमिध्वजःशंबरस्तत्सुतःसुबाहुरित्यर्थइतिकतककृतः तीर्थस्तुकदाचिद्रामोवैजयंतंनगरंनिरुध्यतत्रत्यातिमिध्वजाख्य
शंबरपुत्रस्यदानवस्यपुत्रंहतवांस्तेनप्रीतोब्रह्मारामायदिव्यास्त्राणिददावित्येतद्बलात्कल्पयति कतकोक्तंतुनयुक्तं ताटकावधोत्तरंसुबाहुवधात्प्रागेवविश्वामित्रेणास्त्रोपदेशस्यप्रागुक्त
त्वात्सुबाहोर्मारीचभ्रातृत्वस्यपूर्वमुक्तत्वेनशंबरपुत्रत्वानौचित्याच्च॥११॥१२॥तस्यशासनेपृथिवीतत्स्थाःप्राणिनःकथंनशासनेस्थास्यंति अतस्तस्यकुतोपिनभयमितिभावः ॥ १३ ॥
यायादृशीश्रीःशरीरशोभायादृशंचशौर्यंयादृशीचकल्याणसत्त्वतादृश्यतेतयाज्ञायतेनिवृत्तवनवासः ।क्षिप्रमेवस्वंराज्यंप्राप्स्यति ॥१४॥ इदानींसाक्षादेवसर्वांतर्यामित्वंरामस्यदर्शयति
सूर्यस्यापीति सर्वस्यापिस्वस्वकार्यजनकत्वंएतदधीनमेवेतिभावः क्षमाक्षमेतिषष्ठीतत्पुरुषः ॥१५॥ अगुणाः दोषजनकाइत्यर्थः ॥ १६ ॥ रामएताभिस्तिसृभिःसहअभिषेक्ष्यते

SGDF

वसिष्ठादिभिरितिशेषः श्रियाविजयलक्ष्म्या ॥१७॥ कालांतरेपिराज्यार्हतांजनानुरागप्रदर्शनेनाह दुःखजमितियतःअयोध्यायांविद्यमानःसर्वोजनोयंनिष्क्रामंतमुदीक्ष्यदुःखजमश्रु
विसृजति अतस्तस्यराज्यमवश्यंभावीतिशेषः ॥१८॥ अथतस्यवनेविषयसुखंनास्तीतिशोचंतीमाह कुशचीरादिधरमपियंलक्ष्मीरिवसीतानुगतातस्यकिंदुर्लभं इवशब्दएवार्थे सी
तारूपेणलक्ष्मीरेवैषेतिभावः एतेनसविष्णुरेवेतिध्वनितम् ॥१९॥ धनुर्ग्रहाणांशूराणांवरःश्रेष्ठः पुरुषोत्तमत्वंविनानलक्ष्मणोऽग्रेसरःस्यादितिभावः ॥२०॥ द्रष्टासिलुट् ॥२१॥२२॥

दुःखजंविसृजत्यश्रुनिष्क्रामंतमुदीक्ष्ययम् ॥ अयोध्यायांजनःसर्वःशोकवेगसमाहतः॥१८॥कुशचीरधरंवीरंगच्छंतमपराजितम् ॥ सीतेवानु
गतालक्ष्मीस्तस्यकिंनामदुर्लभम् ॥ धनुर्ग्रहवरोयस्यबाणखड्गास्त्रभृत्स्वयम् ॥ लक्ष्मणोव्रजतिह्यग्रेतस्यकिंनामदुर्लभम् ॥२०॥ निवृत्तव
नवासंतंद्रष्टासिपुनरागतम् ॥ जहिशोकंचमोहंचदेविसत्यंब्रवीमिते ॥२१॥ शिरसाचरणावेतौवंदमानमनिंदिते ॥ पुनर्द्रक्ष्यासिकल्याणिपुत्रं
चंद्रमिवोदितम् ॥२२॥ पुनःप्रविष्टंदृष्ट्वातमभिषिक्तंमहाश्रियम् ॥ समुत्स्रक्ष्यासिनेत्राभ्यांशीघ्रमानंदजंजलम् ॥२३॥ माशोकोदेविदुःखं
वानरामेदृश्यतेऽशिवम् ॥ क्षिप्रंद्रक्ष्यसिपुत्रंत्वंससीतंसहलक्ष्मणम् ॥२४॥ त्वयाशेषोजनश्चायंसमाश्वास्योयतोऽनघे ॥ किमिदानीमिदंदेवि
करोषिहृदिविक्लवम् ॥२५॥ नार्हात्वंशोचितुंदेवियस्यास्तेराघवःसुतः ॥ नहिरामात्परोलोकेविद्यतेसत्पथेस्थितः ॥ २६ ॥ अभिवादयमानं
तंदृष्ट्वाससुहृदंसुतम् ॥ मुदाश्रुमोक्ष्यसेक्षिप्रंमेघरेखेववार्षिकी ॥२७॥ पुत्रस्तेवरदःक्षिप्रमयोध्यांपुनरागतः ॥ कराभ्यांमृदुपीनाभ्यांचर
णौपीडयिष्यति ॥ २८ ॥ अभिवाद्यनमस्यंतंशूरंससुहृदंसुतम् ॥ मुदास्रैःप्रोक्षसेपुत्रंमेघराजिरिवाचलम् ॥२९॥ आश्वासयंतीविविधैश्च
वाक्यैर्वाक्योपचारेकुशलाऽनवद्या ॥ रामस्यतांमातरमेवमुक्त्वादेवीसुमित्राविरराम रामा ॥ ३० ॥निशम्यतल्लक्ष्मणमातृवाक्यंरामस्यमातुर्न
रदेवपत्न्याः ॥ सद्यःशरीरेविननाशशोकःशरद्गतोमेघइवाल्पतोयः ॥ ३१ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआ०अ०चतुश्चत्वारिंशःसर्गः
॥ ४४ ॥ अनुरक्तामहात्मानंरामंसत्यपराक्रमम् ॥ अनुजग्मुःप्रशांतंतंवनवासायमानवाः ॥ १ ॥ निवर्तितेऽतीवबलात्सुहृद्धर्मेणराजनि ॥
नैवतेसंन्यवर्तंतरामस्यानुगतारथम् ॥२॥

॥२३॥ रामेरामाविषयेशोकःप्रलापादिदुःखंव्यथामास्तु यतस्तस्मिन्नशिवंअशुभंनदृश्यते ॥ २४॥हेअनघेयस्मात्त्वयाऽशे
षोयंजनःत्वत्परिवाररूपत्वात्त्वयासमाश्वास्यःअतोदेवित्वंहृदिविप्लवंदुःखंकिंकरोषि ॥ २५ ॥२६ ॥ मेघरेखामेघपंक्तिः ॥ २७ ॥ २८ ॥ अभिवाद्यचरणौस्पृष्ट्वा प्रोक्षसे उ
क्षसेचने वर्तमानसामीप्येलट् ॥ २९ ॥ वाक्योपचारेवाक्यरचनायां रामारमणीया ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ॥ इतिश्रीरा०रा०आ०अ०चतुश्चत्वारिंशःसर्गः ॥ ४४ ॥ छ॥
इदानींदूरमनुगच्छत्पौरजननिवर्तनमाह अन्विति वनवासायप्रयांतमित्यन्वयः ॥ १ ॥ सुहृद्धर्मेणयमिच्छेत्पुनरायातंनैवदूरमनुव्रजेदित्युक्तिरूपेण तेअनुरक्ताःपौराः ॥ २ ॥

तदनिवृत्तौहेतुमाह अयोध्येति ॥ ३ ॥ याच्यमानःप्रतिनिवृत्तिमितिशेषः ताभिःप्रकृतिभिःअनुरक्तमप्रजाभिः सत्यंसत्यवंतम् ॥ ४ ॥ स्वाःप्रजाइवस्वपुत्रानिव ॥ ५ ॥ अयो
ध्यानिवासिनांयुष्माकमितिशेषः ॥६॥ प्रियाणिऐहलौकिकसुखजनकानि हितानिपरलोकसुखजनकानि ॥ ७॥ वयसाबालोपिज्ञानवृद्धः वीर्यगुणान्वितोपिमृदुः ॥८॥ समीक्षितः
राज्ञानिश्चितः मयाशिष्टैः मत्तोधिकैरितियावत् ईदृशैराजगुणैर्युक्तः हियतः अपिचापिअस्मादपिहेतोः भरतेप्रीतिर्विधीयताम् यतोवोयुष्माकंभर्तृशासनंराजाज्ञाकार्याअवश्यकार्या
भवति ॥ ९ ॥ तथाकार्यःअनुकूलाचरणेनसदासमाश्वासनीयः ॥१०॥ धर्मराजवाक्यपरिपालनरूपम् अकामयन्चित्तेस्वीकृतवंतः अत्यंतधर्मशालित्वात् ॥ ११ ॥ बाष्पेणपि

अयोध्यानिलयानांहिपुरुषाणांमहायशाः ॥ बभूवगुणसंपन्नःपूर्णचंद्रइवप्रियः ॥३ ॥ सयाच्यमानःकाकुत्स्थस्ताभिःप्रकृतिभिस्तदा ॥ कुर्वा
णःपितरंसत्यंवनमेवान्वपद्यत ॥४॥ अवेक्षमाणःसस्नेहंचक्षुषाप्रपिबन्निव ॥ उवाचरामःसस्नेहंताःप्रजाःस्वाःप्रजाइव ॥५॥ याप्रीतिर्बहुमान
श्चमय्ययोध्यानिवासिनाम् ॥ मत्प्रियार्थंविशेषेणभरतेसाविधीयताम् ॥६॥ सहिकल्याणचारित्रःकैकेय्यानंदवर्धनः ॥ करिष्यतियथावद्वः
प्रियाणिचहितानिच ॥७॥ ज्ञानवृद्धोवयोबालोमृदुर्वीर्यगुणान्वितः ॥ अनुरूपःसवोभर्ताभविष्यतिभयापहः ॥८॥ सहिराजगुणैर्युक्तोयुवरा
जःसमीक्षितः ॥ अपिचापिमयाशिष्टैःकार्यंवोभर्तृशासनम् ॥ ९ ॥ नसंतप्येद्यथाचासौवनवासंगतेमयि ॥ महाराजस्तथाकार्योममप्रियचि
कीर्षया ॥ १० ॥ यथायथादाशरथिर्धर्ममेवाश्रितोभवेत् ॥ तथातथाप्रकृतयोरामंपतिमकामयन् ॥ ११ ॥ बाष्पेणपिहितंदीनंरामःसौमित्रि
णासह ॥ चकर्षेवगुणैर्बद्धंजनंपुरनिवासिनम् ॥ १२ ॥ तेद्विजास्त्रिविधंवृद्धाज्ञानेनवयसौजसा ॥ वयःप्रकंपशिरसोदूरादूचुरिदंवचः ॥१३॥
वहंतोजवनारामंभोभोजात्यास्तुरंगमाः ॥ निवर्तध्वंनगंतव्यंहिताभवतभर्तरि ॥ १४ ॥ कर्णवंतिहिभूतानिविशेषणतुरंगमाः ॥ यूयंतस्मा
न्निवर्तध्वंयाचनांप्रतिवेदिताः ॥१५॥ धर्मतःसविशुद्धात्मावीरःशुभदृढव्रतः ॥ उपवाह्यस्तुवोभर्तानापवाह्यःपुराद्वनम् ॥१६॥ एवमार्तप्रला
पांस्तान्वृद्धान्प्रलपतोद्विजान् ॥ अवेक्ष्यसहसारामोरथादवततारह ॥ १७ ॥

हितंपिहितनेत्रंरज्जुरूपैःस्वगुणैर्बद्धंपुरनिवासिनंसौमित्रि
सहितोरामश्चकर्षेव उत्प्रेक्षालंकारः गुणैरित्यंशेशोकः ॥ १२ ॥ ओजसातपोबलेन एवंत्रिविधंयथातथावृद्धाः तेषांमध्येवयःप्रकंपशिरसःवयसआधिक्यात्कंपयुक्तशिरसःअतिवृद्ध
त्वादनुधावनाशक्त्यादूरादिदमूचुः क्वचित्तुप्रभुग्नशिरसइतिपाठः ॥ १३ ॥ किमूचुस्तदाह वहंतइति रथेनप्रापयंतइत्यर्थः जात्याःउत्तमजातीयाः भर्तरिरामविषयेहिताभवत व
नंमानयतेतियावत् ब्राह्मणयाञ्चामतिक्रम्ययष्मद्रमनंभर्तुरहितमितिभावः ॥ १४ ॥ विशेषेणयूयंकर्णवंतइत्यनुकर्षतस्तस्माद्बधिरवन्नगंतव्यंअपितुयाचनामस्मदीयांप्रातिवेदिताःज्ञा
तवंतोनिवर्तध्वम् ॥ १५ ॥ उपवाह्यःपुरसमीपंप्रापणीयःवःयुष्माकंनतुपुरादपनीयवनंवाह्यःप्रापणीयः ॥ १६ ॥ आर्तप्रलापान्आर्तवाक्यानि प्रलपतःकथयतः ॥ ॥ १७ ॥

द्विजानांसंगमार्थंसन्निकृष्टपदन्यासोभूत्वावनपरायणएवशनैर्जगामनतुनिवृत्तोनापिस्थितः रथेनगमनेब्राह्मणक्लेशेनदोषःप्रतिनिवृत्यब्राह्मणाश्वासनेव्रतभंगोभवतीतिधियापद्भ्यांमंद
गमनोभूत् यावद्वृद्धसन्निधानमितिभावः ॥ १८ ॥ रथेनपरिमोक्तुंनशशाक अत्यंतंरथवेगालंबनेननिवर्तयितुंनशशाकेत्यर्थः तत्रघृणाचक्षुष्ट्वंहेतुः घृणादया तत्सूचकचक्षुष्माानि
त्यर्थः १९ ॥ गच्छंतमेवस्वप्रार्थनानंतरमापिनस्थितंनापिनिवृत्तमित्यर्थः ॥२०॥ ब्राह्मण्यंब्राह्मणसमूहः ब्रह्मण्यंब्रह्महितम् द्विजस्कंधाधिरूढाः पात्रारणिद्वारेणेतिशेषः ॥ २१ ॥
वाजपेयसमुत्थानिवाजपेययाजिनोराजवच्छत्रादिसंबंधस्यश्रुतावुक्तेः मेघानिवजलात्यये शारदमेघवत्पांडुराणिछत्राणीत्यर्थः ॥ २२ ॥ अनवाप्तातपत्रस्यअप्राप्तश्वेतच्छ
त्रस्य वाजपेयकैःवाजपेययागप्राप्तैः ॥२३॥ वेदमंत्रानुसारिणीतदभ्यासानुसरणशीला त्वत्कृतेत्वन्निमित्तंवनवासानुसारिणीवेदाभ्यासादिपरित्यज्यवनवासोन्मुखीकृतेत्यर्थः ॥२४॥

पद्भ्यामेवजगामाथससीतःसहलक्ष्मणः ॥ सन्निकृष्टपदन्यासोरामोवनपरायणः ॥ १८ ॥ द्विजातीन्हिपदातींस्तान्रामश्चारित्रवत्सलः ॥
नशशाकघृणाचक्षुःपरिमोक्तुंरथेनसः ॥ १९ ॥ गच्छंतमेवतंदृष्ट्वारामंसंभ्रांतमानसाः ॥ ऊचुःपरमसंतप्तारामंवाक्यमिदंद्विजाः ॥ २० ॥
ब्राह्मण्यंकृत्स्नमेतत्त्वांब्रह्मण्यमनुगच्छति ॥ द्विजस्कंधाधिरूढास्त्वामग्नयोप्यनुयांत्वमी ॥२१॥ वाजपेयसमुत्थानिछत्राण्येतानिपश्यनः ॥
पृष्ठतोनुप्रयातानिमेघानिवजलात्यये ॥२२॥ अनवाप्तातपत्रस्यरश्मिसंतापितस्यते ॥ एभिश्छायांकरिष्यामःस्वैश्छत्रैर्वाजपेयकैः ॥२३॥ या
हिनःसततंबुद्धिर्वेदमंत्रानुसारिणी ॥ त्वत्कृतेसाकृतावत्सवनवासानुचारिणी॥२४॥ हृदयेष्ववतिष्ठंतेवेदायेनःपरंधनम् ॥वत्स्यंत्यपिगृहेष्वेवदा
राश्चारित्ररक्षिताः ॥२५॥ पुनर्ननिश्चयःकार्यस्त्वद्गतौसुकृतामतिः ॥ त्वयिधर्मव्यपेक्षेतुकिंस्याद्धर्मपथेस्थितम् ॥२६॥ याचितोनोनिवर्तस्वहं
सशुक्लशिरोरुहैः ॥ शिरोभिर्निभृताचारमहीपतनपांसुलैः ॥२७॥ बहूनांविततायज्ञाद्विजानांयइहागताः॥ तेषांसमाप्तिरायत्तातववत्सनिवर्तने
॥२८॥ भक्तिमंतीहभूतानिजंगमाजंगमानिच ॥ याचमानेषुतेषुत्वंभक्तिंभक्तेषुदर्शय ॥२९॥ अस्माकंत्वयासहवनानुगमनेनकाप्यनुपपत्तिरित्याहुः हृदये
ष्विति येनोस्माकंपरंधनंवेदास्तेऽस्माकंहृदयेएवावतिष्ठंते चारित्रंपातिव्रत्यम् ॥२५॥ पुनरिति यद्यपित्वद्गतौत्वदनुगमनेऽस्माकंमतिःसुकृतानिश्चिताअतःपुनर्वनगमननिश्चयोऽस्मा
कंनकार्योस्तिकृतत्वादेवतथापिकिंचिद्ब्रूमइतिशेषःत्वयिधर्मव्यपेक्षेब्राह्मणवचनरूपधर्मनिरपेक्षेसतिकिंभूतंधर्मपथेस्थितंस्यात्नकिमपि सर्वेधर्ममार्गंव्यतिक्रमेयुः ॥ २६ ॥ तस्मा
त्अस्माभिर्हंसशुक्लाशिरोरुहैःपलितकेशैःशिरोभिःसाष्टांगप्रणामेनमहीपतनपांसुलैःमहीपतनेनपांसुलैःरजोव्याप्तैर्देहैश्चयाचितस्त्वंनिभृताचारनिश्चलधर्मानुष्ठाननिवर्तस्व अत्रब्राह्म
णैर्नमस्कारःक्षत्रियस्यकथमितिनशंक्यम् तत्त्वज्ञतयाभगवदवतारत्वदृष्ट्यानमस्कारेणादोषात् यद्वा राज्ञोविष्णवंशत्वेननतौनदोषइत्याहुः ॥ २७ ॥ एवमपिगच्छंतमेवदृष्ट्वाहुः बहू
नामितियेद्विजाइहागतास्तेषांबहूनांयज्ञाःइहकालेवितताःसंतितेषांसमाप्तिस्त्वन्निवर्तनायत्ता अनिवृत्तौसर्वयज्ञविघ्नकर्तृत्वंत्वय्यापतस्यतीतिभावः ॥ २८ ॥ नकेवलमस्मत्प्रार्थ
नैवापितुसर्वभूतप्रार्थनापीत्याहुः भक्तीति जंगमाजंगमानिसर्वाण्यपिभूतानिभक्तिमंतिस्नेहवंति तेषुत्वन्निवृत्तिंयाचमानेषुभक्तेषुत्वमपिभक्तिंस्नेहंप्रदर्शय निवृत्येतिशेषः ॥ २९ ॥

SGDF

तेषांयाञ्चाप्रकारमाह मूलैःस्थावरत्वादुत्अत्यंतंहतवेगाअतस्त्वामनुगंतुमशक्ताउन्नताउच्छ्रिताःपादपाःवायुवेगेनवायुवेगजशाखाचलनशब्दैर्विक्रोशंतीव त्वन्निवर्तनायेतिशेषः ॥
॥ ३०॥ चेष्टागात्रचलनादिरूपाआहारार्थसंचारश्चतेभ्योनिर्गतास्तद्रहिताः वृक्षरूपैकस्थानएवानिश्चितानिश्चयेनस्थिताःनत्वाहारायापिभुवमवतीर्णाःएवंमरणपर्यंतव्यापारेणत्वांयाचं
ते निवृत्तिमितिशेषः ॥३१॥ निवर्तनेनिवर्तननिमित्तम् विक्रोशतांतेषामनुग्रहायमार्गोतिर्यक्प्रवाहत्वाद्राघवंवारयंतीवतमसाददृशेदृष्टा ॥३२॥ संपरिवर्त्यश्रमापनुत्तयेकृतविलुंठना
न्विधाय तोयपरिप्लुतांगान्स्नापितांस्तमसायाअविदूरेअचारयत् भक्षिततृणानकारयत् ॥३३॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणातिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअयोध्या
डेपंचचत्वारिंशःसर्गः ॥ ४५ ॥ ॥ छ ॥ ॥ सीतामुद्वीक्ष्यसौमित्रिमब्रवीदित्यनेनसीतोद्देश्यकताप्यस्यवचसोऽध्वनिता ॥१॥ हेसौमित्रेवनवासस्यवनवाससंबंधिनिशानांम

अनुगंतुमशक्तास्त्वांमूलैरुद्धतवेगिनः ॥ उन्नतावायुवेगेनविक्रोशंतीवपादपाः ॥३०॥ निश्चेष्टाहारसंचारावृक्षैकस्थाननिश्चिताः ॥ पक्षिणो
पिप्रयाचंतेसर्वभूतानुकंपनम् ॥३१॥ एवंविक्रोशतांतेषांद्विजातीनांनिवर्तने ॥ ददृशेतमसातत्रवारयंतीवराघवम् ॥३२॥ ततःसुमंत्रोपिरथा
द्विमुच्यश्रांतान्हयान्संपरिवर्त्यशीघ्रम् ॥ पीतोदकांस्तोयपरिप्लुतांगानचारयद्वैतमसाविदूरे ॥३३॥ ॥इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदि
काव्येअयोध्याकांडेपंचचत्वारिंशःसर्गः॥४५॥ ततस्तुतमसातीरंरम्यमाश्रित्यराघवः ॥ सीतामुद्वीक्ष्यसौमित्रिमिदंवचनमब्रवीत् ॥१॥ इयम
द्यनिशापूर्वासौमित्रेप्रहितावनम् ॥ वनवासस्यभद्रंतेनचोत्कंठितुमर्हसि ॥२॥ पश्यशून्यान्यरण्यानिरुदंतीवसमंततः ॥ यथानिलयमायद्भि
र्निलीनानिमृगद्विजैः ॥३॥ अद्यायोध्यातुनगरीराजधानीपितुर्मम ॥ सस्त्रीपुंसागतानस्मान्शोचिष्यतिनसंशयः ॥४॥ अनुरक्ताहिमनुजा
राजानंबहुभिर्गुणैः ॥ त्वांचमांचनरव्याघ्रशत्रुघ्नभरतौतथा ॥५॥ पितरंचानुशोचामिमातरंचयशस्विनीम् ॥ अपिनांधौभवेतांनौरुदंतौताव
भीक्ष्णशः ॥६॥ भरतःखलुधर्मात्मापितरंमातरंचमे ॥ धर्मार्थःकामसहितैर्वाक्यैराश्वासयिष्यति ॥ ७॥ भरतस्यानृशंसत्वंसंचिंत्याहंपुनः
पुनः ॥ नानुशोचामिपितरंमातरंचमहाभुज ॥८॥ त्वयाकार्यंनरव्याघ्रमामनुव्रजताकृतम् ॥ अन्वेष्टव्याहिवैदेह्यारक्षणार्थंसहायता ॥९॥

ध्येऽद्यप्रवृत्ताइयंनिशावनंवनवासंप्रतिपूर्वाप्रहिताप्राप्ता वनवासकालस्यैतन्निशामारभ्यगणनीयत्वात् अतस्त्वमुत्कंठितुमद्यप्रभृतिपुरौत्सुक्येनायोध्यादिस्मरणंकर्तुंनार्हसि ॥२॥ यथा
योगंस्वस्वनिलयमायद्भिरागच्छद्भिर्मृगद्विजैर्निलीनानिसशब्दमंतर्लीनतयाव्याप्तानिअतएवशून्यानिअरण्यानिरुदंतीवअस्मान्दृष्ट्वाखिन्नानीववर्ततेतानिपश्य ॥ ३ ॥ सस्त्रीपुंसास्त्री
पुंसैःसहिता अद्यअद्यप्रभृति ॥४॥ कुतस्तत्राह अनुरक्ताइति बहुभिर्गुणैरितिसर्वान्वयि ॥५ ॥ नौअस्मदर्थेअस्मन्निमित्तंअभीक्ष्णंमुहुर्मुहुःरुदंतौपितरौअंधौनभवेतामपिभवेतामेवातः
शोचामितौ ॥६॥ अथवातदनुशोकोस्माकंवृथेत्याह भरतइति ॥७॥ अनृशंसत्वमक्रूरत्वम् ॥८॥ अथलक्ष्मणानुगमनेनसंतुष्टआह त्वयेति मामनुव्रजतात्वयातुयत्कार्यंकर्तव्यंतत्कृत
मेव हियतस्त्वदनुव्रजनाभावेवैदेहीरक्षणार्थसहायतासहायसमूहोन्वेष्टव्यः स्यात् त्वमेकोपिसहायसमूहस्थानीयइतिभावःअतस्त्वमस्यैअद्यारभ्यैवसुखाहारादिकंसंपादयेतिशेषः ॥९॥

SGDF

अहंतुअत्रतमसातीरेइमांनिशामद्भिरेवकृतप्राणरक्षणोवत्स्यामि प्रथमदिनत्वात्वनवाससंकल्पांगत्वेनेतिशेषः तदेवाह एतद्धीति वन्येसत्यपीत्यन्वयः ॥ १० ॥ ११ ॥ संयम्ययथायोग्यं
बंधनंकृत्वा प्रभूतयवसान् प्रभूतघासान् प्रत्यनंतरःप्रत्यासन्नः ॥ १२ ॥ शयनंशयनस्थलम् शर्करापांसूत्क्षेपणादिना चक्रेइत्यन्वयः ॥ १३ ॥ वृक्षदलैर्वृक्षपर्णैः सौमित्रिणासार्धंसूतेनकृतांश
य्यांवीक्ष्यसभार्यःसंविवेश ॥ १४ ॥ गुणान्कथयामास जागरणार्थमितिभावः ॥ १५ ॥ तांरात्रिमित्यत्यंतसंयोगेद्वितीया उदितोरविःअरुणोदयकालोजातइत्यर्थः ॥ १६ ॥ गोकुलैराकुलं
व्याप्तंतीरंयस्यास्तस्यास्तमसायास्तीरे विदूरतःद्विजसंवेशदेशादतिदूरदेशेऽतिसंधायगमनसौकर्यार्थमवसत् प्रकृतिसाहित्यंतमसातीरवासमात्रेबोध्यम् ॥ १७ ॥ निशाम्यअवलोक्य निद्रा

अद्भिरेवहिसौमित्रेवत्स्याम्यद्यनिशामिमाम् ॥ एतद्धिरोचतेमह्यंवन्येपिविविधेसति ॥ १० ॥ एवमुक्त्वातुसौमित्रिंसुमंत्रमपिराघवः ॥ अप्रम
त्तस्त्वमश्वेषुभवसौम्येत्युवाचह ॥ ११ ॥ सोऽश्वान्सुमंत्रःसंयम्यसूर्येऽस्तंसमुपागते ॥ प्रभूतयवसान्कृत्वाबभूवप्रत्यनंतरः ॥ १२ ॥ उपास्यतुशिवां
संध्यांदृष्ट्वारात्रिमुपागताम् ॥ रामस्यशयनंचक्रेसूतःसौमित्रिणासह ॥ १३ ॥ तांशय्यांतमसातीरेवीक्ष्यवृक्षदलैर्कृताम् ॥ रामःसौमित्रिणासार्धं
सभार्यःसंविवेशह ॥ १४ ॥ सभार्यंसंप्रसुप्तंतुश्रांतंसंप्रेक्ष्यलक्ष्मणः ॥ कथयामाससूतायरामस्यविविधान्गुणान् ॥ १५ ॥ जाग्रतोरेवतांरात्रिंसौ
मित्रेरुदितोरविः ॥ सूतस्यतमसातीरेरामस्यब्रुवतोगुणान् ॥ १६ ॥ गोकुलाकुलतीरायास्तमसायाविदूरतः ॥ अवसत्तत्रतांरात्रिंरामःप्रकृति
भिःसह ॥ १७ ॥ उत्थायचमहातेजाःप्रकृतीस्तानिशाम्यच ॥ अब्रवीद्भ्रातरंरामोलक्ष्मणंपुण्यलक्षणम् ॥ १८ ॥ अस्मद्व्यपेक्षान्सौमित्रेनिर्व्यपेक्षा
न्गृहेष्वपि ॥ वृक्षमूलेषुसंसक्तान्पश्यलक्ष्मणसांप्रतम् ॥ १९ ॥ यथैतेनियमंपौराःकुर्वंत्यस्मन्निवर्तने ॥ अपिप्राणान्न्यसिष्यंतिनतुत्यक्ष्यंतिनि
श्चयम् ॥ २० ॥ यावदेवतुसंसुप्तास्तावदेववयंलघु ॥ रथमारुह्यगच्छामःपंथानमकुतोभयम् ॥ २१ ॥ अतोभूयोपिनेदानीमिक्ष्वाकुपुरवासिनः
स्वपेयुरनुरक्तामांवृक्षमूलेषुसंश्रिताः ॥ २२ ॥ पौराह्यात्मकृताद्दुःखाद्विप्रमोच्यानृपात्मजैः ॥ नतुखल्वात्मनायोज्यादुःखेनपुरवासिनः ॥ २३ ॥
अब्रवील्लक्ष्मणोरामंसाक्षाद्धर्ममिवस्थितम् ॥ रोचतेमेतथाप्राज्ञक्षिप्रमारुह्यतामिति ॥ २४ ॥ अथरामोब्रवीत्सूतंशीघ्रंसंयुज्यतांरथः ॥ गमि
ष्यामिततोऽरण्यंगच्छशीघ्रमितःप्रभो ॥ २५ ॥

णाइतिशेषः ॥ १८ ॥ अस्मद्व्यपेक्षान् अस्मास्वेवविशेषेणापेक्षावतः अतएवगृहेषुनिर्व्यपेक्षान्निरपेक्षान् श्रमात्सां
प्रतंअरुणोदयेपिसुप्तान् ॥ १९ ॥ एतेपौराअस्मन्निवर्तनेयथानियमंयत्नंकुर्वंतितथाजानेअपिप्राणान्न्यसिष्यंतित्यक्ष्यंति नतुअस्मन्निवर्तननिश्चयंत्यक्ष्यंतीत्यर्थः ॥ २० ॥ अतो
यावदिति लघुशीघ्रम् ॥ २१ ॥ शीघ्रगमनेहेतुमाह अतइति एतदनंतरमेतेयतोमामनुरक्ताअतोभूयोपिनस्वपेयुरतोयावन्नोत्तिष्ठंतितावच्छीघ्रंगच्छामइत्याशयः ॥ २२ ॥ तत्र
हेत्वंतरमाह पौराहीति आत्मकृतात्आत्मनिमित्तकात् आत्मनाआत्मनिमित्तकेन योज्याःसंयोज्याः ॥ २३ ॥ आरुह्यतां रथइतिशेषः ॥ २४ ॥ ततःसंयोजितेनतेनरथेनेत्यर्थः

शीघ्रंगच्छ रथयोजनायेतिशेषः प्रभोसमर्थ ॥२५॥॥२६॥ युक्तःसज्जः ॥२७ ॥ परिच्छदोधनुःकवचादि आकुलावर्तानिबिडावर्ताआवर्तैराकुलामितिवा ॥ २८॥ भयदर्शिनाम
प्यभयंमार्गं राजमार्गमित्यर्थः ॥ २९ ॥ त्वमेवरथमास्थायोदङ्मुखःप्रयाहि मत्प्रतिनिवृत्तिबुद्ध्युत्पादनेनजनमोहनायनतुवयं व्रतभंगापत्तेः ॥ ३० ॥ तदेवाह मुहूर्तमिति
नविद्युर्वनमेवगतइतिनजानीयुः ॥३१ ॥ तथाचक्रे उदङ्मुखतयागत्वामार्गांतरेणनिवृत्तिपूर्वकमागत्य एवंहिरामःप्रतिनिवृत्तइतिपौरभ्रमःसिध्यति महामायाधिष्ठातुर्भगवतयइत्या
क्रिययापौरमोहनंनाश्चर्यायेतिमंतव्यं प्रत्यवेदयत्आरोहणार्थमज्ञापयत् ॥ ३२ ॥ संप्रयुक्तंसम्यगानीयदर्शितं समास्थितावारूढौ अभूतामितिशेषः येनपथामार्गेणतपोवनंप्राप्यत

सूतस्ततःसंत्वरितःस्यंदनंतैर्हयोत्तमैः ॥ योजयित्वातुरामस्यप्रांजलिःप्रत्यवेदयत् ॥२६॥अयंयुक्तोमहाबाहोरथस्तेरथिनांवर ॥ त्वरयारोह
भद्रंतेससीतःसहलक्ष्मणः ॥२७॥ तंस्यंदनमधिष्ठायराघवःसपरिच्छदः ॥ शीघ्रगामाकुलावर्तांतमसामतरन्नदीम् ॥२८॥ ससंतीर्यमहाबा
हुःश्रीमान्शिवमकंटकम् ॥ प्रापद्यतमहामार्गमभयंभयदर्शिनाम् ॥२९॥ मोहनार्थंतुपौराणांसूतंरामोब्रवीद्वचः ॥ उदङ्मुखःप्रयाहित्वंर
थमारुह्यसारथे ॥३०॥ मुहूर्तंत्वरितंगत्वानिवर्तयरथंपुनः ॥ यथानविद्युःपौरामांतथाकुरुसमाहितः ॥ ३१ ॥ रामस्यतुवचःश्रुत्वातथाचक्रे
चसारथिः ॥ प्रत्यागम्यचरामस्यस्यंदनंप्रत्यवेदयत् ॥३२॥ तौसंप्रयुक्तंतुरथंसमास्थितौतदाससीतौरघुवंशवर्धनौ ॥ प्रचोदयामासतत
स्तुरंगमान्ससारथिर्येनपथातपोवनम् ॥३३॥ ततःसमास्थायरथंमहारथःससारथिर्दाशरथिर्वनंययौ ॥ उदङ्मुखंतंतुरथंचकारप्रयाणमां
गल्यनिमित्तदर्शनात् ॥३४॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०अ०षट्चत्वारिंशःसर्गः ॥४६॥ ॥ छ॥ ॥ प्रभातायांतुशर्वर्यांपौरास्तेराघवंवि
ना ॥ शोकोपहतनिश्चेष्टाबभूवुर्हतचेतसः ॥१॥ शोकजाश्रुपरिद्यूनावीक्षमाणास्ततस्ततः ॥ आलोकमपिरामस्यनपश्यंतिस्मदुःखिताः ॥२॥
तेविषादार्तवदनारहितास्तेनधीमता ॥ कृपणाःकरुणावाचोवदंतिस्ममनीषिणः ॥ ३ ॥ धिगस्तुखलुनिद्रांतांययाऽपहतचेतसः
॥ नाद्यपश्यामहेरामंपृथूरस्कंमहाभुजम् ॥४॥ कथंरामोमहाबाहुःसतथावितथक्रियः ॥ भक्तंजनमभित्यज्यप्रवासंतापसोगतः ॥५॥

इतिशेषः ततस्तेनमार्गेणतुरंगमान्प्रचोदयामास॥ ३३ ॥ उक्तंनिगमयति ततइति प्रयाणापेक्षितंमांगल्यंशुभंयन्निमित्तंशकुनंतद्दर्शनात्तदनुभवहेतोरुदङ्मुखंरथंचकारस्थापयामा
स ततआरुह्यदक्षिणाभिमुखतयावनंययौ ॥ ३४ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअयोध्याकांडेषट्चत्वारिंशःसर्गः ॥ ४६ ॥
॥ ॥ छ ॥ ॥ शोकेनोपहताअतएवनिश्चेष्टाःहतचेतसोमूर्च्छिताः ॥ १ ॥ परिद्यूनाःखिन्नाःआलोकंआलोकसाधनंरथोद्धतधूल्याद्यपि ॥२ ॥ ३ ॥ य
यानिद्रया निद्रांभगवतींविष्णोरित्यादिनामार्कंडेयेनतस्याभगवन्मायारूढत्वाभिधानात् तदावरणादेवचविषयाविष्टानांभगवददर्शनंप्रसिद्धंश्रुतिशिरःसु पश्यामहइतितङार्षः हे
इतिसंबोधनंवापरस्परम् ॥ ४ ॥ तथाऽवितथाऽमोघाक्रियायस्यसःत्यक्त्वागतइदमनुचितंतस्येतिभावः ॥ ५ ॥

SGDF
Sri Gurgeshwari Digital Foundation

॥६॥ निधनंप्रायोपवेशेनमरणम् महाप्रस्थानंमरणदीक्षापूर्वकमुत्तराभिमुखागमनम् तद्रहितानांजीवितंकिमर्थंकस्मैफलायाहितम् नकस्माअपीत्यर्थः अतोमरणमेवश्रेयः ॥७॥८ ॥रा
मवृत्तांतंपृच्छंतंजनंप्रतिकिंवक्ष्यामःअस्माभीराघवोवनंनीतःप्रापितइतिउत्तरंदेयमितिचेदिदंवक्तुंकथंक्षमम् वक्तुमशक्यमयोग्यंचैतत् अन्यच्चनसदुत्तरमितिभावः ॥ ९ ॥ १० ॥
॥ ११॥ अग्रेभवाअग्र्याःपुरोगामिन्यस्ताश्चतागाश्चेत्यर्थः यद्वा अग्र्यामुख्याःपुष्टत्वदुग्धवत्त्वादिगुणागावइवेत्यर्थः गाइत्यार्षम् ॥१२ ॥ ततःमार्गानुसारेणअतिसंधानप्रवर्तितमा
र्गानुसारेणकिंचित्क्षणंकिंचित्कालंगत्वाततोमार्गनाशाद्वंचनयामार्गांतरेप्रवृत्त्यारथमार्गादर्शनात् महताविषादेनसमभिप्लुताःव्याप्ताः ॥ १३ ॥ किमिदंयद्रथमार्गादर्शनंइतःपरंकिं

योनःसदापालयतिपितापुत्रानिवौरसान् ॥ कथंरघूणांसश्रेष्ठस्त्यक्त्वानोविपिनंगतः॥६॥इहैवनिधनंयामम ः।प्रस्थानमेववा ॥ रामेणरहितानां
नोकिमर्थंजीवितंहितम् ॥७॥ संतिशुष्काणिकाष्ठानिप्रभूतानिमहांतिच ॥ तैःप्रज्वाल्यचितांसर्वेप्रविशामोथवावयम् ॥८॥ किंवक्ष्यामोमहा
बाहुरनसूयःप्रियंवदः ॥नीतःसराघवोस्माभिरितिवक्तुंकथंक्षमम्॥९॥सानूनंनगरीदीनादृष्ट्वास्मान्राघवंविना ॥ भविष्यतिनिरानंदासस्त्री
बालवयोधिका ॥१०॥ निर्यातास्तेनवीरेणसहनित्यंमहात्मना ॥ विहीनास्तेनचपुनःकथंद्रक्ष्यामतांपुरीम् ॥११॥ इतीविबहुधावाःचोबा
हुमुद्यम्यतेजनाः ॥ विपलंतिस्मदुःखार्ताहृतवत्साइवाग्र्यगाः ॥१२॥ ततोमार्गानुसारेणगत्वाकिंचित्ततःक्षणम् ॥ मार्गनाशाद्विषादेनमहता
समभिप्लुताः ॥१३॥ रथमार्गानुसारेणन्यवर्तंतमनास्विनः ॥ किमिदंकिंकरिष्यामोदैवेनोपहताइति ॥ १४ ॥ तदायथागतेनैवमार्गेणक्लांत
चेतसः ॥ अयोध्यामगमन्सर्वेपुरींव्यथितसज्जनाम् ॥१५॥ आलोक्यनगरींतांचक्षयव्याकुलमानसाः ॥ आवर्तयंततेऽश्रूणिनयनैःशोकपी
डितैः॥१६॥ एषारामेणनगरीरहितानातिशोभते॥आपगागरुडेनेवह्रदादुद्धृतपन्नगा ॥१७॥ चंद्रहीनमिवाकाशंतोयहीनमिवार्णवम्॥अपश्य
न्निहतानंदंनगरंतेविचेतसः ॥१८॥ तेतानिवेश्मानिमहाधनानिदुःखेनदुःखोपहताविशंतः ॥ नैवप्रजग्मुःस्वजनंपरंवानिरीक्षमाणाःप्रविनष्टह
र्षाः॥१९॥॥ इत्यार्षेश्रीमद्रा०वा०आ०अ०सप्तचत्वारिंशःसर्गः॥३७॥ ॥७॥ ॥ तेषामेवंविषण्णानांपीडितानामतीवच ॥ बाष्पविप्लुतने
त्राणांसशोकानांमुमूर्षया ॥१॥

करिष्यामःअहोदैवेनोपहतावयमितिवदंतोन्यवर्तंतेत्यन्वयः ॥ १४ ॥ व्यथिताःसज्जनायस्यांतां सत्पदेनकैकेय्याव्या
वृत्तिः ॥ १५ ॥क्षयोहर्षक्षयस्तेनव्याकुलमानसाः यद्वाक्षयंगृहंप्रतिव्याकुलंगंतव्यंनवेत्येवंरूपंमानसंयेषांतादृशाः आवर्तयंतअमुंचन् ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ दुःखेनरामवियो
गदुःखेनोपहताः कथंगृहंप्रवेष्टव्यमितिदुःखेनविशंतोपिनैवप्रजग्मुःस्ववेश्मपरवेश्माविवेकंनाज्ञासिषुः तथानिरीक्षमाणाअपिस्वजनपरजनाविवेकंनप्राप्तवंतः ॥१९ ॥ ॥ इ
तिश्रीरामाभिरा॰वा॰आ॰अ॰सप्तचत्वारिंशःसर्गः ॥ ४७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ तेषामित्यादिपद्यद्वयमेकंवाक्यम् मुमूर्षयोपलक्षितानांअमनस्विनांदुर्मनसांखिन्नानामितियावत्

SGDF

सत्त्वान्यसवः उद्गतानीवउत्क्रांतानीवमृतप्रायाजाताइतिभावः ॥ १ ॥ २ ॥ बाष्पेणपिहिताननाः अश्रुव्याप्तमुखाइत्यर्थः ॥ ३ ॥ हर्षःशारीरोमुखविकासादिरूपः मोदआंतरोहर्षःपरस्मैपदमार्षम् प्रसारयन्प्रासारयन्नित्यर्थः प्रसारितान्यपिनाशोभंत ॥ ४ ॥ नष्टमिति चिरनष्टधनस्यविपुलस्यागमंलाभंदृष्ट्वापिनाभ्यनंदन् वाशब्दएवार्थे नाभ्यनंदन्नेवेत्यर्थः ॥ ५ ॥ व्यगर्हयंत राघवमप्रतिनिवर्त्यकिमर्थंयूयमागताइत्येवंवाग्रूपैःतोत्रैःअंकुशैः ॥ ६ ॥ तेषांरामंविनाआगतानाम् रामंराजानंविनासर्वस्यास्थिरत्वात् किंच भगवंतंराममादरेणापश्यंतोयेगृहपुत्रदारसुखादिष्वासक्त्याप्रतिनिवृत्तास्तेषांपुनःपुनःसंसारप्राप्तिरेवनतुकदापिमोक्षइत्याशयः तस्यमायिकरूपदर्शनेपिचित्तशुद्धिद्वारामोक्षोपयोगिज्ञानाधि

अभिगम्यनिवृत्तानांरामंनगरवासिनम्॥उद्गतानीवसत्त्वानिबभुवुरमनस्विनाम् ॥२॥ स्वंस्वंनिलयमागम्यपुत्रदारैःसमावृताः ॥अश्रूणिमुमुचुःसर्वेबाष्पेणपिहिताननाः ॥३॥ नचाहृष्यन्नचामोदन्वणिजोनप्रसारयन् ॥ नचाशोभंतपण्यानिनापचन्गृहमेधिनः ॥४॥नष्टंदृष्ट्वानाभ्यनंदन्विपुलंवाधनागमम् ॥ पुत्रंप्रथमजंलब्ध्वाजननीनाप्यनंदत ॥५॥ गृहेगृहेरुदत्यश्चभर्तारंगृहमागतम् ॥ व्यगर्हयंतदुःखार्तावाग्भिस्तोत्रैरिवद्विपान् ॥६॥ किंनुतेषांगृहैःकार्यंकिंदारैःकिंधनेनवा ॥ पुत्रैर्वापिसुखैर्वापियेनपश्यंतिराघवम् ॥७॥ एकःसत्पुरुषोलोकेलक्ष्मणःसहसीतया॥ योनुगच्छतिकाकुत्स्थंरामंपरिचरन्वने ॥ ८ ॥ आपगाःकृतपुण्यास्ताःपद्मिन्यश्चसरांसिच ॥ येषुयास्यतिकाकुत्स्थोविगाह्यसलिलंशुचि ॥९॥ शोभयिष्यंतिकाकुत्स्थमटव्योरम्यकाननाः ॥ आपगाश्चमहानूपाःसानुमंतश्चपर्वताः ॥१०॥ काननंवापिशैलंवायंरामोऽनुगमिष्यति ॥ प्रियातिथिमिवप्राप्तंनैनंशक्ष्यंत्यनर्चितुम् ॥११ ॥ विचित्रकुसुमापीडाबहुमंजरिधारिणः ॥ राघवंदर्शयिष्यंतिनगाभ्रमरशालिनः ॥१२॥ अकालेचापिमुख्यानिपुष्पाणिचफलानिच ॥ दर्शयिष्यंत्यनुक्रोशाद्गिरयोराममागतम् ॥ १३ ॥ प्रस्रविष्यंतितोयानिविमलानिमहीधराः ॥ विदर्शयंतोविविधान्भूयाश्चित्रांश्चनिर्झरान् ॥१४॥ पादपाःपर्वताग्रेषुरमयिष्यंतिराघवम् ॥ यत्ररामोभयंनात्रनास्तितत्रपराभवः ॥१५॥ सहिशूरोमहाबाहुःपुत्रोदशरथस्यच ॥ पुराभवतिनोदूरादनुगच्छामराघवम् ॥१६॥

कारोभवति ॥७॥ सत्पुरुषःभाग्यवान्पुरुषःसीताचभाग्यवती योवनेरामंपरिचरन्अनुगच्छति ॥८ ॥ सीतालक्ष्मणावेवेतिकिंवाच्यंअचेतनाआपगादयोपिसभाग्यानतुयूयमित्याहुः आपगाइति विगाह्यस्नात्वा ॥९॥ रम्यकाननाःचारुवृक्षसंघाः अनूपोजलप्रायदेशः ॥१०॥ तेशैलादयः अनर्चितुंनशक्ष्यंतिअर्चितुमेवशक्ष्यंतीत्यर्थः ॥ ११ ॥ तदेवदर्शयति विचित्रेत्यादि विचित्रैःकुसुमैरापीडःशिरोभूषणमेषाम् बह्वीर्मंजरीःपुष्पस्तबकान्धर्तुंशीलमेषाम् छांदसोह्रस्वः नगाःवृक्षाःदर्शयिष्यंतिआत्मानमितिशेषः एवंचपुष्पांजलिरूपार्चायांतेशक्ताइतिभावः ॥ १२ ॥ गिरयोदर्शयिष्यंति स्वगतवृक्षद्वारेतिशेषः ॥ १३ ॥ १४ ॥ पादपारमयिष्यंति स्वमूलाकीर्यमाणपल्लवकुसुमरचितशय्यास्वितिशेषः यत्ररामःवसतीतिशेषः ॥१५ ॥ भयाभावादौहेतुःसहिशूरइत्यादि नोस्माकमदूरात्पुराभवति यावत्पुरेतिभविष्यतिलट् असान्नोभविष्यतीत्यर्थः अतोराघवमनुगच्छाम प्रार्थनायांलोट् ॥ १६ ॥

SSDF

पादच्छाया छायापदेनानुग्रहहेतुभूतासेवालक्ष्यते भर्तूरामचंद्रस्यपादसेवैवनःपरमसुखंसुखसाधनम् गतिःशरणम् परायणंशाश्वतप्रतिष्ठा॥ १ ७॥वयंस्त्रियःयूयंपुरुषाः॥ १ ८॥अप्राप्तप्रा
प्तियोगःप्राप्तरक्षणंक्षेमम्॥ १ ९॥अप्रतीतेनअसुखेनसोत्कंठितजनेनउत्कंठितजनसहितेनअतएवामनोज्ञेनह्रतचेतसाचित्तनाशकेनवासेनकोनुसंप्रीयेतेत्यर्थः। २ ०।यदिचेदितिसमुदा
योयद्यर्थःअधर्म्यमधर्मयुक्तंअतएवानाथवन्नाथवद्भिन्नम् जीवितेनार्थःजीवितादभिन्नोऽर्थोपिनपुत्रादिरूपस्तुसुतरांनेत्यर्थः॥ २ १॥पुत्रोरामः परिहरेत्त्यागात्परिहरेत् पुत्रभर्तृत्यागिन्याइ
तरत्यागःकियानितिभावः॥ २ २॥जीवंत्याःकैकेय्याराज्येतयाभृतकाःपोषिताहिअपिजीवंत्योनवसेमाहिनवसेम इममर्थंप्रतिपुत्रैरपिशपामहे॥ २ ३॥अधर्म्यांअधर्मयुताम्॥ २ ४॥ अनालं

पादच्छायासुखंभर्तुस्तादृशस्यमहात्मनः॥सहिनाथोजनस्यास्यसगतिःसपरायणम् ॥१७॥ वयंपरिचरिष्यामःसीतांयूयंचराघवम्॥इतिपौर
स्त्रियोभर्तॄन्दुःखार्तास्तत्तदब्रुवन् ॥ १८ ॥ युष्माकंराघवोरण्येयोगक्षेमंविधास्यति ॥ सीतानारीजनस्यास्ययोगक्षेमंकरिष्यति ॥१९॥ कोन्व
नेनाप्रतीतेनसोत्कंठितजनेनच ॥ संप्रीयेतामनोज्ञेनवासेनहृतचेतसा ॥ २०॥ कैकेय्यायदिचेद्राज्यंस्यादधर्म्यमनाथवत् ॥ नहिनोजीवितेना
र्थःकुतःपुत्रैःकुतोधनैः॥ २१ ॥ ययापुत्रश्चभर्ताचत्यक्तावैश्वर्यकारणात् ॥कंसापरिहरेदन्यंकैकेयीकुलपांसनी ॥२२॥ कैकेय्यानवयंराज्येभृत
काहिवसेमहि ॥ जीवंत्याजातुजीवंत्यःपुत्रैरपिशपामहे ॥ २३ ॥ यापुत्रंपार्थिवेंद्रस्यप्रवासयतिनिर्घृणा ॥ कस्तांप्राप्यसुखंजीवेदधर्म्यांदुष्टचा
रिणीम् ॥ २४ ॥ उपद्रुतमिदंसर्वमनालंभमनायकम् ॥ कैकेय्यास्तुकृतेसर्वंविनाशमुपयास्यति॥२५॥नहिप्रव्रजितेरामेजीविष्यतिमहीपतिः॥
मृतेदशरथेव्यक्तंविलोपस्तदनंतरम् ॥ २६ ॥ तेविषंपिबतालोड्यक्षीणपुण्याःसुदुःखिताः॥राघवंवानुगच्छध्वमश्रुतिंवापिगच्छत ॥ २७ ॥
मिथ्याप्रव्राजितोरामःसभार्यःसहलक्ष्मणः ॥ भरतेसन्निबद्धाःस्मसौनिकेपशवोयथा ॥२८॥ पूर्णचंद्राननःश्यामोगूढजत्रुररिंदमः ॥ आजानु
बाहुःपद्माक्षोरामोलक्ष्मणपूर्वजः ॥ २९ ॥ पूर्वाभिभाषीमधुरःसत्यवादीमहाबलः ॥ सौम्यश्चसर्वलोकस्यचंद्रवत्प्रियदर्शनः ॥ ३० ॥ नूनंपु
रुषशार्दूलोमत्तमातंगविक्रमः ॥ शोभयिष्यत्यरण्यानिविचरन्समहारथः ॥३१॥ तास्तथाविलपंत्यस्तुनगरेनागरस्त्रियः॥ चुक्रुशुर्दुःखसंतप्ता
मृत्योरिवभयागमे ॥ ३२ ॥

भंअयज्ञं तत्रहेतुरनायकमितिकृतेतन्निमित्तम् ॥ २५ विलोपोनाशः ॥ २६ ॥ तेयूयंपुरुषाःसस्त्रीकाइ
तिशेषः आलोड्यपेषयित्वाअश्रुतिंवापियत्रदेशेकैकेय्यानामश्रवणमपिनभवतितादृशंदूरदेशंवागच्छतेत्यर्थः ॥२७ ॥ मिथ्याप्रव्राजितःमिथ्यावरकल्पनयाप्रव्राजितोभूत् ततःकैके
यीवशगेभरतेराजनिवसति सौनिकेसूनापशुवधस्थानंतत्रभवेहिंसकेतत्समीपेपशवोयथानिश्चितमरणास्तथासन्निबद्धाःस्मःसन्निविष्टाभवामः ॥ २८ ॥ इदानींतद्गुणवर्णनेनात्मान
माप्याययंति पूर्णेत्यादि ॥ २९ ॥ पूर्वाभिभाषीसौहार्दप्रदर्शनायपरभयापगमायचसर्वत्रपूर्वभाषणशीलः ॥ ३ ०॥३ १॥ मृत्योरिवभयागमे मृत्युहेतुकभयागमइवेत्यर्थः ॥३ २ ॥

SGDF

विलपंतीनांदुःखंदृष्ट्वेतिशेषः रविरस्तंजगाम तदीयदुःखदर्शनासहिष्णुतयारविरपिशीघ्रगतिरभूदित्याशयः ॥३३॥ नष्टोहोमाद्यर्थोपिज्वलनसंतापोज्वलनसंगमोयस्यां प्रशांताअ
ध्यायाअध्ययनानिसत्कथाश्चयस्यांसा ॥३४॥ निराश्रयारामरूपाश्रयराहित्यात् ॥३५॥ सुतैः तृतीयार्थी सुतेभ्योपितासांसःअधिकोऽभवत्॥ ३६ ॥ वादनंवादित्रं प्रशांतानिगीतो
त्सववादित्राणियस्यांसा पिहितआपणानांपण्यवस्तूनामुदयःप्रसारणंयस्यांसा संक्षपितोदकः क्षीणोदकःसंक्षुभितोदकइतिपाठेक्षैण्यात्संक्षुभितोदकइत्यर्थः ॥ ३७ ॥ इतिश्रीरा॰
श्रीरा॰रा॰वा॰आ॰अ॰अष्टचत्वारिंशःसर्गः ॥ ४८ ॥ छ ॥ अथरामवृत्तांतमाहरामोपीति तेनैवयत्ररात्रिशेषेद्विजावंचितास्तैनैव महदंतरंबहुदूरम् ॥१॥ व्यपायात्गता विषयो

इत्येवंविलपंतीनांस्त्रीणांवेश्मसुराघवम् ॥ जगामास्तंदिनकरोरजनीचाभ्यवर्तत ॥ ३३ ॥ नष्टज्वलनसंतापाप्रशांताध्यायसत्कथा ॥ तिमिरे
णानुलिप्तेवतदासानगरीबभौ ॥ ३४ ॥ उपशांतवणिक्पण्यानष्टहर्षानिराश्रया ॥ अयोध्यानगरीचासीन्नष्टतारमिवांबरम् ॥३५ ॥ तदास्त्रि
योरामनिमित्तमातुरायथासुतेभ्रातरिवाविवासिते ॥ विलप्यदीनारुरुदुर्विचेतसःसुतैर्हितासामधिकोपिसोऽभवत् ॥ ३६ ॥ प्रशांतगीतो
त्सवनृत्यवादनाविभ्रष्टहर्षापिहितापणोदया ॥ तदाह्ययोध्यानगरीबभूवसामहार्णवःसंक्षपितोदकोयथा ॥ ३७ ॥ ॥इत्यार्षेश्रीम॰वा॰
आ॰अ॰अष्टचत्वारिंशःसर्गः ॥४८॥ ॥छ॥रामोपिरात्रिशेषेणतेनैवमहदंतरम्॥जगामपुरुषव्याघ्रःपितुराज्ञामनुस्मरन् ॥१॥ तथैवगच्छत
स्तस्यव्यपायाद्रजनीशिवा ॥ उपास्यतुशिवांसंध्यांविषयानत्यगाहत ॥ २ ॥ ग्रामान्विकृष्टसीमान्तान्पुष्पितानिवनानिच ॥ पश्यन्नतिययौशी
घ्रंशनैरिवहयोत्तमैः॥३॥ शृण्वन्वाचोमनुष्याणांग्रामसंवासवासिनाम् ॥ राजानंधिग्दशरथंकामस्यवशमास्थितम् ॥ ४ ॥ हानृशंसाद्यकैकेयी
पापापापानुबंधिनी ॥ तीक्ष्णासंभिन्नमर्यादातीक्ष्णकर्मणिवर्तते ॥ ५ ॥ यापुत्रमीदृशंराज्ञःप्रवासयतिधार्मिकम् ॥ वनवासेमहाप्राज्ञंसानु
क्रोशंजितेंद्रियम् ॥ ६ ॥ अहोदशरथोराजानिःस्नेहःस्वसुतंप्रति॥ प्रजानामनघंरामंपरित्यक्तुमिहेच्छति ॥७॥ एतावाचोमनुष्याणांग्रामसंवा
सवासिनाम् ॥ शृण्वन्नतिययौवीरःकोसलान्कोसलेश्वरः॥ ८॥ ततोवेदश्रुतिंनामशिववारिवहांनदीम् ॥ उत्तीर्याभिमुखःप्रायादगस्त्याध्यु
षितांदिशम् ॥ ९ ॥

देशः ॥ २ ॥ विशेषेणकृष्टाःसीमांतायेषु अनेनसौराज्यंध्वनितं तान्यतिक्रामन्शनैरिवशीघ्रंययौ रमणीयदेशादिदर्शनपारवंश्यात्अतिशीघ्र
मपिगमनंशनैरिवप्रत्यमादित्यर्थःइतितीर्थः शरैरिवेतिपाठः शरसदृशवेगवद्भिरश्वोत्तमैरित्यर्थइतिकतकः॥३॥ग्रामाःमहांतःसंवासाःस्वल्पग्रामाःशृण्वन्ययावित्यन्वयः तावाचआह
राजानंधिगित्यादि आस्थितंप्राप्तम् ॥ ४॥ पापापापकर्मारब्धशरीरा पापानुबंधिनीपापकर्मनिरता तीक्ष्णाक्रूरदर्शना संभिन्नमर्यादात्यक्तमर्यादा ॥५॥ ईदृशंअनेककल्यागुणवंतं
सानुक्रोशंसदयम् ॥ ६ ॥ प्रजानां प्रियमितिशेषः यद्वा प्रजाविषयेऽनघंपापरहितम् ॥ ७ ॥ कोसलानातिअतिक्रम्ययया ॥ ८ ॥ शिववारिवहांशिवानिवारीणिवहंतीम् ॥ ९ ॥

SGDF

गोभिर्युतान्यनूपानिजलप्रायदेशायस्यां सागरंगमामित्यनेनयमुनावत्तस्याअपिपृथक्सागरप्रवेशंसूचयति ॥१०॥ स्यंदिकांतदाख्याम् ॥११॥सः अतीतस्यंदिकः महींस्यंदिकासीमां
कोसलदेशरूपांराष्ट्रवृतांअवांतरजनपदावृतांवैदेहीमन्वदर्शयत् इक्ष्वाकवेमनुनादत्तकोसलदेशस्यदाक्षिणसीमांकथयामासेत्यर्थःयद्यपीक्ष्वाक्वादयःसार्वभौमास्तथापितेषांस्वाराज
धानीत्वात्स्यंदःकोसलदेशएव सार्वभौमत्वंतुतद्देशसिंहासनाधिष्ठातृसकलराजपालनीयाज्ञत्वमेवेत्यलम्॥ १२॥सूत ३ प्लुतः शृणुइत्यादिः आभाष्यसंबोध्य हंसमत्तस्वरःमत्तहंसस्वरः
॥१३॥ अथपरिगृहीतमनुष्यदेहस्यतद्देहग्रहणानुरूपोऽभिनयःकदेति आगम्यअतिक्रांतंस्वदेशमितिशेषः ॥ १४ ॥ ननुमृगयायाः स्त्रीद्यूतमृगयामद्यवाक्पारुष्योग्रदंडता अर्थ
स्यदूषणंचेतिराज्ञांव्यसनसप्तकमित्युक्तेर्व्यसनानांनिषेधाच्चकथंतदिच्छेत्यतआह नात्यर्थमितिप्रजान्यायचिंतादिवैमुख्यापादकतयाअत्यंतरतेरेवतस्यांनिषेधात् ननुसर्वथैवनिषेधोऽ

गत्वातुसुचिरंकालंततःशीतवहांनदीम् ॥ गोमतींगोयुतानूपामतरत्सागरंगमाम् ॥ १० ॥ गोमतींचाप्यतिक्रम्यराघवःशीघ्रगैर्हयैः ॥ मयू
रहंसाभिरुतांततारस्यंदिकांनदीम् ॥११॥ समहींमनुनाराज्ञादत्तामिक्ष्वाकवेपुरा ॥ स्फीतांराष्ट्रवृतांरामोवैदेहीमन्वदर्शयत् ॥ १२ ॥ सूतइत्ये
वचाभाष्यसारथिंतमभीक्ष्णशः ॥ हंसमत्तस्वरःश्रीमानुवाचपुरुषोत्तमः ॥१३ ॥ कदाहंपुनरागम्यसरय्वाःपुष्पितेवने ॥ मृगयांपर्यटिष्यामि
मात्रापित्राचसंगतः ॥१४॥ नात्यर्थमभिकांक्षामिमृगयांसरयूवने ॥ रतिर्ह्येषाऽतुलालोकेराजर्षिगणसंमता ॥ १५ ॥ राजर्षीणांहिलोकेऽस्मि
न्रत्यर्थंमृगयावने ॥ कालेकृतांतांमनुजैर्धन्विनामभिकांक्षिताम् ॥ १६ ॥ सतमध्वानमैक्ष्वाकःसूतंमधुरयागिरा ॥ तंतमर्थमभिप्रेत्यययौवा
क्यमुदीरयन् ॥ १७ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०अ०एकोनपंचाशःसर्गः॥ ४९॥ ॥ ७ ॥ ॥विशालान्कोसलान्रम्यान्यात्वालक्ष्मणपूर्व
जः ॥ अयोध्यामुन्मुखोधीमान्प्रांजलिर्वाक्यमब्रवीत् ॥ १ ॥ आपृच्छेत्वांपुरिश्रेष्ठेकाकुत्स्थपरिपालिते ॥ दैवतानिचयानित्वांपालयंत्यावसंति
च ॥ २ ॥ निवृत्तवनवासस्त्वामनृणोजगतीपतेः ॥ पुनर्द्रक्ष्यामिमात्राचपित्राचसहसंगतः ॥ ३ ॥ ततोरुचिरताम्राक्षोभुजमुद्यम्यदक्षिणम् ॥
अश्रुपूर्णमुखोदीनोऽब्रवीज्जानपदंजनम्॥४॥ स्त्यतआह एषारतिःक्रीडालोकेराजर्षिगणसंमताऽतोऽतुला नसर्वथानिषिद्धेत्यर्थः गजादयोनहंतव्यामृगयायांमहेषु
भिरित्यादिनास्याअप्यनुमतत्वमितिभावः ॥१५॥ राजर्षीणांहीतिश्लोकःपुनरुक्तार्थकइवकतकासंमतश्चेतिबोध्यम् एवंहितद्व्याख्या हियतःअस्मिन्लोकेराजर्षीणांवनेमृगयारत्यर्थ
मासीत् अतोहमपिकालेश्राद्धादिकालेमनुजैर्मनुपुत्रैःसदाचारपरैरपिकृतांस्वीकृतांधन्विनांचचललक्ष्येषुइषुसिद्ध्यर्थमभिकांक्षितांनात्यर्थमभिकांक्षामीतिसंबंधः ॥ १६ ॥ तंतमर्थ
मभिप्रेत्यविषयीकृत्यमधुरयागिरासूतंप्रतिवाक्यमुदीरयन्सऐक्ष्वाकोरामस्तमध्वानंययावितिसंबंधः ॥ १७ ॥ इति०रा०वा०आ०अ०एकोनपंचाशःसर्गः ॥ ४९ ॥ ७ ॥अथज
न्मभूमिप्रयुक्तस्नेहेननिर्गमनकालेशिष्टाचारपरिप्राप्ततयाचस्वदेशमापृच्छतिस्वस्वरूपगोपनाय विशालानिति यात्वातदंतंगत्वा ॥ १ ॥ हेपुरिश्रेष्ठेत्वांत्वत्संबंधिदेवतानिचआपृच्छे
प्रार्थयामि ॥ २ ॥ प्रार्थनाप्रकारमाह निवृत्तेति ॥ ३॥ जानपदंजनंस्वदर्शनार्थंतत्रागतम् तेषामश्रुपूर्णमुखत्वात्लोकव्यवहारानुसारेणनटइवस्वयमप्यश्रुपूर्णमुखः ॥ ४ ॥

अनुक्रोशःआदरोनुतापोवादयाकारुण्यम् यथायोग्यंमयिवःयुष्माकंयुष्माभिरितियावत्कृतःकृताचदुःखस्यचिरमनुभवइतिशेषः पापीयःअशोभनम् अतोयुष्माभिर्गम्यतामवयम
प्यर्थसिद्धयेपित्रनुज्ञातार्थसिद्धयेअवतारप्रयोजनार्थसिद्धयेइतिव्हृत्स्थम् गच्छामइतिशेषः व्याख्यानांतरंत्वप्रयोजकत्वान्नोक्तम् ॥ ५ ॥ तेएवंरामेणबोधिताः॥६॥अतृप्तानांदर्शनतृ
तिरहितानाम् क्षणदामुखेसायंकालेऽर्कोयथातथाअचक्षुर्विषयंदेशंगतः ॥ ७ ॥ तदेवाहवाल्मीकिः ततइति दानशीलाजनायेषुतान् चैत्यैर्देवताधिष्ठानवृक्षैर्यूपैश्चसमावृतान् ॥८॥
गोकुलैराकुलतयासेवितान् ॥९ ॥नरेंद्राणांरक्षणीयान् ग्रामशइतिशेषःनरेंद्ररक्षणयोग्यैकैकग्रामान्इतरनरेंद्रराज्यतुल्यैकैकग्रामानितियावत् ॥१०॥मध्येनमध्यगत्यानरेंद्राणामितरेषां
भोज्यंराज्यंदेशंययौ स्वदेशत्वाभावेनतज्जनानुयानशंकाभावात्शनैर्देशसौभाग्यंपश्यन्अगमदित्यर्थः ॥ ११ ॥ तत्रअयोध्याराज्याद्दाक्षिणराज्ये ॥ १२ ॥ कालेक्रीडाकालेसेवि

अनुक्रोशोदयाचैववयथार्हंमयिवःकृतः ॥ चिरंदुःखस्यपापीयोगम्यतामर्थसिद्धये॥ ५ ॥ तेऽभिवाद्यमहात्मानंकृत्वाचापिप्रदक्षिणम् ॥ विलपं
तोनराघोरंव्यतिष्ठंश्चक्वचित्क्वचित्॥ ६॥तथाविलपतांतेषामतृप्तानांचराघवः ॥ अचक्षुर्विषयंप्रायाद्यथार्कःक्षणदामुखे॥७॥ ततोधान्यधनोपे
तान्दानशीलजनाञ्शिवान् ॥ अकुतश्चिद्भयान्रम्यांश्चैत्ययूपसमावृतान् ॥८॥उद्यानाम्रवणोपेतान्संपन्नसलिलाशयान् ॥ तुष्टपुष्टजनाकीर्णा
न्गोकुलाकुलसेवितान्॥९ ॥ रक्षणीयान्नरेंद्राणांब्रह्मघोषाभिनादितान्॥रथेनपुरुषव्याघ्रःकोसलानत्यवर्तत ॥ १० ॥ मध्येनमुदितंस्फीतंर
म्योद्यानसमाकुलम् ॥ राज्यंभोज्यंनरेंद्राणांययौधृतिमतांवरः ॥ ११ ॥ तत्रत्रिपथगांदिव्यांशीततोयामशैवलाम्॥ ददर्शराघवोगंगांरम्यामृ
षिनिषेविताम् ॥ १२ ॥आश्रमैरविदूरस्थैःश्रीमद्भिःसमलंकृताम् ॥ कालेऽप्सरोभिर्हृष्टाभिःसेवितांभोह्रदांशिवाम् ॥ १३ ॥ देवदानवगंध
र्वैःकिन्नरैरुपशोभिताम्॥ नागगंधर्वपत्नीभिःसेवितांसततंशिवाम् ॥ १४ ॥ देवाक्रीडशताकीर्णांदेवोद्यानयुतांनदीम् ॥ देवार्थमाकाशगतां
विख्यातांदेवपद्मिनीम्॥१५॥जलाघाताट्टहासोग्रांफेननिर्मलहासिनीम्॥क्वचिद्वेणीकृतजलांक्वचिदावर्तशोभिताम् ॥ १६ ॥ क्वचित्स्तिमितगं
भीरांक्वचिद्वेगसमाकुलाम् ॥ क्वचिद्गंभीरनिर्घोषांक्वचिद्भैरवनिःस्वनाम् ॥ १७ ॥ देवसंघाप्लुतजलांनिर्मलोत्पलसंकुलाम् ॥ क्वचिदाभोग
पुलिनांक्वचिन्निर्मलवालुकाम्॥१८॥ ताअंभःपूर्णंहृदायस्यांताम् ॥ १३ ॥ नागपत्नीभिर्गंधर्वपत्नीभिश्चसेविताम् सततंशिवामित्यनेनमहानिशायामपितस्यांस्नानाद्य
धिकारःसूचितः तदुक्तंभारते भुक्त्वावायदिवाऽभुक्त्वारात्रौवायदिवादिवा नकालनियमःकश्चिद्गंगांप्राप्यसरिद्वरामिति ॥ १४ ॥ देवानामाक्रीडैःक्रीडापर्वतैर्हिमवतउभयतीरवर्ति
भिर्युक्ताम् देवार्थंदेवानांस्नानपानादिप्रयोजनाय तत्प्रार्थनयाआकाशगताम् देवपद्मिनींदेवभोग्यहेमपद्मवतीम्॥१५॥शिलामयस्थलेयोजलाघातशब्दस्तद्रूपाट्टहासेनोग्राम्पाठांत
रेजलेनाधूताःप्रक्षालिताःगुहाग्राःगुहामुखानियस्याताम् फेनरूपोयोनिर्मलोहासोमंदहासस्तद्वतीम् एवमादिनास्त्रीरूपेणवर्णनंप्रवाहरूपायागंगायाइतिबोध्यम् वेणीकृतजलांद्वित्रि
जलसंयोगात्॥१६॥ स्तिमितानिश्चलासाचासौगंभीराचताम् गंभीरनिर्घोषांमृदंगादिवत् भैरवनिःस्वनाम् अशन्यादिवत् ॥ १७ ॥ आभोगपुलिनांविशालसैकताम् ॥ १८ ॥

SGDF

॥ १९॥२०॥कुड्मलरूपैः कुमुदखंडैः समूहैरित्यर्थः पुष्परजसाध्वस्तांसंयुक्ताम् समदामिवमदसहितांप्रमदामिवस्थिताम्॥ २१॥व्यपेतोदूरीकृतोमलसंघातःपापसंघातोययाताम् व्य
पेतजलसंघातामितिपाठेतीरेक्रूरप्रवाहरहितामित्यर्थः मणिर्मुक्तामणिः अनेनातिस्वच्छशुभ्रजलत्वंदिग्गजाद्यालोडनेपिनिर्मलत्वमित्यतिशयोक्तिरलंकारः वरवारणैरुत्तमगजैः॥ २२॥
देवराजानस्तेउपवाह्यायेषांतैश्चवरगजैःऔपवाह्यैरितिपाठेतेषांक्रीडार्थयानभूतैरित्यर्थः॥ २३॥ भूषणान्येवाह फलेत्यादि द्विजैःपक्षिभिः विष्णुपादस्पर्शेनब्रह्मलोकाद्ब्रह्मांडबाह्यजल
देशाच्च्युतांअपापांकर्मनाशादिवत्केनापिप्रकोरणपापजनकत्वाभाववतीमितिकतकस्तन्न पापजनकत्वसंभावनायाएवाभावात् वस्तुतोऽपापांपापवज्जंतुरहिताम् तत्रहेतुःपापनाशि

हंससारससंघुष्टांचक्रवाकोपशोभिताम् ॥ सदामत्तैश्चविहगैरभिपन्नामनिंदिताम् ॥१९॥ क्वचित्तीररुहैर्वृक्षैर्मालाभिरिवशोभिताम् ॥ क्वचि
त्फुल्लोत्पलच्छन्नांक्वचित्पद्मवनाकुलाम् ॥२०॥ क्वचित्कुमुदखंडैश्चकुड्मलैरुपशोभिताम् ॥ नानापुष्परजोध्वस्तांसमदामिवचक्वचित् ॥२१॥
व्यपेतमलसंघातांमणिनिर्मलदर्शनाम् ॥ दिशागजैर्वनगजैर्मत्तैश्चवरवारणैः ॥२२॥ देवराजोपवाह्यैश्चसन्नादितवनांतराम् ॥ प्रमदामिव
यत्नेनभूषितांभूषणोत्तमैः ॥२३॥ फलपुष्पैःकिसलयैर्वृतांगुल्मैर्द्विजैस्तथा ॥ विष्णुपादच्युतांदिव्यामपापांपापनाशिनीम् ॥२४॥ शिंशुमारै
श्चनक्रैश्चभुजंगैश्चसमन्विताम् ॥ शंकरस्यजटाजूटाद्भ्रष्टांसागरतेजसा ॥२५॥ समुद्रमहिषींगंगांसारसक्रौंचनादिताम् ॥ आससादमहा
बाहुःशृंगवेरपुरंप्रति ॥२६॥ तामूर्मिकलिलावर्तामन्ववेक्ष्यमहारथः ॥ सुमंत्रमब्रवीत्सूतमिहैवाद्यवसामहे ॥२७॥ अविदूरादयंनद्याबहुपुष्प
प्रवालवान् ॥ सुमहानिंगुदीवृक्षोवसामोऽत्रैवसारथे ॥२८॥ प्रेक्षामिसरितांश्रेष्ठांसंमान्यसलिलांशिवाम् ॥ देवमानवगंधर्वमृगपन्नगपक्षि
णाम् ॥२९॥ लक्ष्मणश्चसुमंत्रश्चबाढमित्येवराघवम् ॥ उक्त्वातमिंगुदीवृक्षंतदोपययतुर्हयैः ॥३०॥ रामोऽभियायतंरम्यंवृक्षमिक्ष्वाकुनं
दनः ॥ रथादवतरत्तस्मात्सभार्यःसहलक्ष्मणः ॥३१॥ सुमंत्रोप्यवतीर्याथमोचयित्वाहयोत्तमान् ॥ वृक्षमूलगतंराममुपतस्थेकृतांजलिः
॥३२॥ तत्रराजागुहोनामरामस्यात्मसमःसखा ॥ निषादजात्योबलवान्स्थपतिश्चेतिविश्रुतः ॥३३॥

नींदर्शनमात्रेणतादृशीम्॥ २४॥शिंशुमारोजलकपिरितिवैजयंतीकोशकर्ता नक्रैर्मकरैः सागरतेजसाभगीरथतपसा॥ २५॥शृंगवेरपुरंप्रस्थितामितिशेषः ॥ २६॥ ऊर्मिभिःकलिलाःसंपृ
क्ताआवर्तायस्यांसाताम् इहगंगातीरे॥ २७॥नद्याविदूरत्वंबहुपुष्पप्रवालवत्त्वेहेतुः इंगुदीतापसतरुः॥ २८॥देवादीनांसंमान्यंसलिलंयस्यास्ताम् अनेनगंगाजलंप्रवाहादन्यत्रानीतमपि
सकलपापक्षयसमर्थमितिध्वनितम् ॥ २९ ॥ तत्रगंगातीरेस्थितइंगुदीवृक्षंहयैर्ययतुः ॥ ३० ॥ तंअभियाय तत्समीपंगत्वेतियावत् अवतरत्अवातरत् ॥ ३१ ॥ उपतस्थेसमीपेसेवार्थं
प्राप्तः ॥ ३२॥आत्मसमःप्राणसमः निषादजात्यःतज्जातौभवः बलवान्प्राणतःसेनातश्च स्थपतिर्निषादाधिपतिः निषादजात्यःस्थपतिरित्यनेननिषादस्थपतिंयाजयेदित्यत्रकर्मधारयइति
सूचितम् यद्यपीदृशसख्यंहीनप्रेष्यंहीनसख्यमित्यादिनोपपातकेषुगणितंतथापितद्विप्रविषयम् राज्ञामाटविकबलेनप्रयोजनवत्त्वात् षड्विधबलसंग्रहस्यराजधर्मत्वाच्चतत्सख्यमेवोसिदि

SGDF

क् अत्रेदंबोध्यम् निषादगुहविषयेरामस्यात्मसमःसखेत्येवंवदतावाल्मीकिनारामसमत्वरामसमानख्यातिलोक्त्याभगवद्भक्तत्वेननिषादत्वेपिपूर्वकृतश्रवणादिमत्त्वेनतस्यतत्त्वज्ञत्वंसू
चितम्॥३३॥उपागतःरामसमीपंप्राप्तःविषयंस्वदेशम् ॥ ३४ ॥ समागच्छत्क्षेमालिंगनादिनासंगतोऽभूत् ॥ ३५ ॥ आर्तःशमीयवल्कलादिधारणदर्शनेनतप्तः इदमस्मत्पुरम्
॥ ३६ ॥ ईदृशवचनेकारणमाह ईदृशंहीति अनेनभगवत्स्वरूपज्ञत्वमात्मनोध्वनितम् अन्नाद्यंअन्नमोदनस्तदाद्यम् भोज्यादीत्यर्थः ॥ ३७ ॥३८ ॥ नोराज्यंभक्ष्यादिकंचप्रशा
धिस्वीकुरु ॥ ३९॥ वाजिनांखादनंघासादि ॥ ४० ॥ महाप्रभुरपिसन्स्वगृहादिहदूरंयत्पद्भ्यामागतोसियच्चतवेयमखिलामहीत्यनेनस्नेहंदर्शयासितेनत्वयावयमर्चिताएवदृष्टाश्चव

सश्रुत्वापुरुषव्याघ्रंरामंविषयमागतम् ॥ वृद्धैःपरिवृतोऽमात्यैर्ज्ञातिभिश्चाप्युपागतः॥३४॥ततोनिषादाधिपतिंदृष्ट्वादूरादुपस्थितम्॥सहसौ
मित्रिणारामःसमागच्छद्गुहेनसः ॥३५॥ तमार्तःसंपरिष्वज्यगुहोराघवमब्रवीत् ॥ यथायोध्यातथेदंतेरामकिंकरवाणिते ॥३६॥ ईदृशंहिम
हाबाहोकःप्राप्स्यत्यतिथिंप्रियम् ॥ ततोगुणवदन्नाद्यमुपादायपृथग्विधम् ॥३७॥ अर्घ्यंचोपानयच्छीघ्रंवाक्यंचेदमुवाचह ॥ स्वागतंते
महाबाहोतवेयमखिलामही ॥३८॥ वयंप्रेष्याभवान्भर्तासाधुराज्यंप्रशाधिनः ॥ भक्ष्यंभोज्यंचपेयंचलेह्यंचैतदुपस्थितम् ॥३९॥ शयनानि
चमुख्यानिवाजिनांखादनंचते ॥ गुहमेवंब्रुवाणंतुराघवःप्रत्युवाचह ॥४०॥ अर्चिताश्चैवहृष्टाश्चभवतासर्वदावयम् ॥ पद्भ्यामभिगमाच्चैव
स्नेहसंदर्शनेनच ॥४१॥ भुजाभ्यांसाधुवृत्ताभ्यांपीडयन्वाक्यमब्रवीत् ॥ दिष्ट्यात्वांगुहपश्यामिह्यरोगंसहबांधवैः ॥४२॥ अपितेकुशलं
राष्ट्रेमित्रेषुचवनेषुच ॥ यत्त्विदंभवताकिंचित्प्रीत्यासमुपकल्पितम् ॥४३॥ सर्वंतदनुजानामिनहिवर्तेप्रतिग्रहे ॥ कुशचीराजिनधरंफलमूला
शनंचमाम् ॥४४ ॥ विद्धिप्रणिहितंधर्मेतापसंवनगोचरम् ॥ अश्वानांखादनेनाहमर्थीनान्येनकेनचित् ॥ ४५ ॥ एतावतात्रभवताभवि
ष्यामिसुपूजितः॥ एतेहिदयिताराज्ञःपितुर्दशरथस्यमे ॥४६॥ एतैःसुविहितैरश्वैर्भविष्याम्यहमर्चितः ॥ अश्वानांप्रतिपानंचखादनंचैवसोन्व
शात् ॥४७॥ गुहस्तत्रैवपुरुषांस्त्वरितंदीयतामिति॥ततश्चीरोत्तरासंगःसंध्यामन्वास्यपश्चिमाम् ॥४८॥ यमित्युवाचेत्यर्थः सर्वदावयमर्चिताइत्यनेनम
द्धानमेवमेमहतीपूजातच्चसर्वदातवास्तेइत्यप्यर्थोगर्भितः अतएववयंत्वयिसदादृष्टाः॥४१॥अतएवपुनरालिंगतिअत्यंतप्रेमास्पदत्वंबोधयितुंभुजाभ्यामिति ॥४२॥ वनेषु चेतितस्या
टविकत्वाद्वनकुशलप्रश्नःक्वचिद्वनेष्वितिपाठः ॥ ४३ ॥ अनुजानामिअंगीकृत्यददामि प्रतिग्रहेभोगफलके ॥ ४४ ॥ धर्मेप्रणिहितंपित्राज्ञापालनलक्षणेधर्मेसावधानम् अत्रतद्द
त्तस्याग्रहेप्रतिग्रहेअप्रतिग्रहीतृत्वरूपक्षत्रधर्मोपन्यासेनअन्नभोजनायोग्यत्वेव्रतस्थत्वरूपहेतूपन्यासेनचतदन्नस्यभोजनयोग्यत्वंसूचयतातस्यतत्त्वज्ञत्वंसूचितम् अन्यथानिषादत्वेना
भोज्यान्नतयान्नमेवहेतुमुपन्यसेत्सवाकथंपक्वान्नमाहरेत् एतेनतत्त्वज्ञःसर्वोपिभोज्यान्नएवेतिध्वनितम्॥४५॥ एतेअश्वाः ॥ ४६ ॥ प्रतिपानंजात्याश्वानांराजौपवाह्यानांघासदाना
नंतरंयत्पाय्यतेक्षारादितत्प्रतिपानम् यच्चघृतशर्करादियुतयवचूर्णादिखाद्यतेतत्खादनम् ॥ ४७ ॥ त्वरितंदीयतामित्यन्वशादित्यन्वयः ॥ ४८ ॥

जलमेवाददे तीर्थप्राप्तिनिमित्तकोपवासस्यावश्यकत्वात् ॥ ४९ ॥ अभ्येत्यततोन्यत्रसमीपदेशेआगत्यतस्थावित्यनेनतस्यनिद्राभावःसूचितः अन्वजाग्रादित्यार्षंअजागरीदित्यर्थः
॥५०॥सुचिरेणशर्वरीतितिनिद्रागमनाच्चिरत्वप्रतिभासस्तस्याम् ॥ ५१ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअयोध्याकांडेपंचाशःसर्गः ॥ ५० ॥
एवंरामेशयानेतद्रक्षार्थंजाग्रल्लक्ष्मणगुहसंवादः तामित्यादि अदंभेनअकृत्रिमानुरागेण भ्रातुरर्थायभ्रातृरक्षार्थं राघवंरघुकुलजम् संतापसंतप्तोरामस्यभूशय्यादिजेनसंतापेनपी

जलमेवाददेभोज्यंलक्ष्मणेनाहृतंस्वयम् ॥ तस्यभूमौशयानस्यपादौप्रक्षाल्यलक्ष्मणः ॥४९ ॥ सभार्यस्यततोभ्येत्यतस्थौवृक्षमुपाश्रितः ॥
गुहोपिसहसूतेनसौमित्रिमनुभाषयन् ॥ अन्वजाग्रत्ततोराममप्रमत्तोधनुर्धरः ॥ ५० ॥ तथाशयानस्यततोयशस्विनोमनस्विनोदाशरथेर्महा
त्मनः ॥ अदृष्टदुःखस्यसुखोचितस्यसातदाव्यतीतासुचिरेणशर्वरी ॥५१॥ ॥इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअयोध्याकांडेपंचा
शःसर्गः ॥५०॥ ॥ छ ॥ ॥ तंजाग्रतमदंभेनभ्रातुरर्थायलक्ष्मणम् ॥ गुहःसंतापसंतप्तोराघवंवाक्यमब्रवीत्॥ १ ॥इयंतातसुखाशय्यात्व
दर्थमुपकल्पिता ॥ प्रत्याश्वसिहिसाध्वस्यांराजपुत्रयथासुखम् ॥२ ॥ उचितोऽयंजनःसर्वःक्लेशानांत्वंसुखोचितः ॥ गुप्त्यर्थंजागरिष्यामःका
कुत्स्थस्यवयंनिशाम् ॥३॥ नहिरामात्प्रियतमोममास्तेभुविकश्चन ॥ ब्रवीम्येवचतेसत्यंसत्येनैवचतेशपे ॥४ ॥ अस्यप्रसादादाशंसेलोकेऽ
स्मिन्सुमहद्यशः ॥ धर्मावाप्तिंचविपुलामर्थकामौचपुष्कलौ ॥ ५ ॥ सोहंप्रियसखंरामंशयानंसहसीतया ॥ रक्षिष्यामिधनुष्पाणिःसर्वथाज्ञा
तिभिःसह ॥६॥ नमेऽस्त्यविदितंकिंचिद्वनेस्मिंश्चरतःसदा ॥ चतुरंगंह्यतिबलंसुमहत्संतरेमहि ॥७ ॥ लक्ष्मणस्तुततोवाचरक्ष्यमाणास्त्वया
नघ ॥ नात्रभीतावयंसर्वेधर्ममेवानुपश्यता ॥ ८ ॥ कथंदाशरथौभूमौशयानेसहसीतया ॥ शक्यानिद्रामयालब्धुंजीवितंवासुखानिवा ॥ ९॥
योनदेवासुरैःसर्वैःशक्यःप्रसहितुंयुधि ॥ तंपश्यसुखसंसुप्तंतृणेषुसहसीतया ॥ १० ॥ योमंत्रतपसालब्धोविविधैश्चपराक्रमैः ॥ एकोदशरथ
स्यैषपुत्रःसदृशलक्षणः ॥ ११ ॥ अस्मिन्प्रव्रजितेराजानचिरंवर्तयिष्यति ॥ विधवामेदिनीनूनंक्षिप्रमेवभविष्यति ॥ १२ ॥

डितः ॥ १ ॥ इयमिति प्रत्याश्वसिहिविश्रांतोभव ॥ २ ॥ अयंजनः आटविकः ॥ ३ ॥ नहिरामादिति सर्वात्मभूतात् ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ अविदितमज्ञातम् किं
च चतुरंगमिति परकीयमितिशेषः तादृशमपिपरकीयंबलंसंतरेमहियुद्धेनजयेम ॥ ७ ॥ ततोवाच ततउवाचेतिच्छेदःआर्षःसंधिः अत्रदेशेवयंनभीताः यतोधर्ममेवानुपश्यतात्व
यारक्ष्यमाणाभवामः ॥ ८ ॥ तथापिजागरणेकारणमाह कथमिति जीवितंविशिष्टसुखजीवितजनकंभोजनादि ॥९॥ १० ॥ मंत्रोगायत्र्यादिः तपःकृच्छ्रादि पराक्रमैःतज्जन्यै
र्ऋष्यशृंगाद्यानयनाश्वमेधाद्यनुष्ठानैः एकोमुख्यः तत्रहेतुः सदृशलक्षणःपुरुषोत्तमसदृशलक्षणःदशरथसदृशलक्षणइत्यापाततोर्थः ॥ ११ ॥ विधवाविगतपतिका ॥ १२ ॥

श्रमेणोपरताराजभवनेऽयोध्यानगरेच भाविष्यंतीतिशेषः निर्घोषोपरतंउपरतनिर्घोषंभवतीतिमन्ये ॥ १३॥ जीवंतीतिनाशंसेनसंभावयामि यदिवाजीवंतिएतावत्पर्यंतंतदेमांशर्वरीमे
वजीविष्यंतिनाग्रे अन्नपानाद्यभावादितिसंभावयामीतिशेषः ॥ १४ ॥ जीवेदपि एतद्राघ्याःपरमपीतिशेषः यदियत् वीरसूःकौसल्याएकपुत्रत्वाद्विनशिष्यत्येव तदातिदुःखमित्यर्थः
॥१५॥अनुरक्तैःरामानुरक्तैर्जनैराकीर्णाव्याप्तासुखालोकरूपंप्रियमावहतीतिसासदासुखवह्लोका इदानींराजव्यसनेनदशरथमरणदुःखेनसंसृष्टायुक्ता॥१६॥राजव्यसनमेवदर्शयति कथ
मिति ॥ १७ ॥ मातापिभर्तृपुत्रवियोगात्सत्यप्येकपुत्रसन्निधौ ॥१८॥ मनोरथंरामराज्याभिषेकमनवाप्य अतिक्रांतमतिक्रांतंनष्टंनष्टमितिक्रोशन्नितिशेषः प्रत्यागतंरामंराज्येऽनि

विनद्यसुमहानादंश्रमेणोपरताःस्त्रियः ॥ निर्घोषोपरतंतातमन्येराजनिवेशनम् ॥ १३ ॥ कौसल्याचैवराजाचतथैवजननीमम ॥ नाशंसेयदि
जीवंतिसर्वेतेशर्वरीमिमाम् ॥ १४ ॥ जीवेदपिहिमेमाताशत्रुघ्नस्यान्ववेक्षया ॥ तद्दुःखंयदिकौसल्यावीरसूर्विनशिष्यति ॥ १५ ॥ अनुरक्त
जनाकीर्णासुखालोकप्रियावहा ॥ राजव्यसनसंसृष्टासापुरीविनशिष्यति ॥ १६ ॥ कथंपुत्रंमहात्मानंज्येष्ठपुत्रमपश्यतः॥ शरीरंधारयिष्यंतिप्रा
णाराज्ञोमहात्मनः ॥ १७ ॥ विनष्टेनृपतौपश्चात्कौसल्याविनशिष्यति ॥ अनंतरंचमातापिममनाशमुपैष्यति ॥१८॥ अतिक्रांतमतिक्रांतमन
वाप्यमनोरथम् ॥ राज्येराममनिक्षिप्यपितामेविनशिष्यति॥१९॥सिद्धार्थाःपितरंवृत्तंतस्मिन्कालेह्युपस्थिते ॥ प्रेतकार्येषुसर्वेषुसंस्कारिष्यं
तिराघवम् ॥ २० ॥ रम्यचत्वरसंस्थानांसंविभक्तमहापथाम् ॥ हर्म्यप्रासादसंपन्नांगणिकावरशोभिताम् ॥ २१ ॥ रथाश्वगजसंबाधांतूर्य
नादनिनादिताम् ॥ सर्वकल्याणसंपूर्णांहृष्टपुष्टजनाकुलाम् ॥ २२ ॥ आरामोद्यानसंपन्नांसमाजोत्सवशालिनीम् ॥ सुखिताविचरिष्यंति
राजधानींपितुर्मम ॥२३॥ अपिजीवेद्दशरथोवनवासात्पुनर्वयम् ॥ प्रत्यागम्यमहात्मानमपिपश्यामसुव्रतम् ॥२४॥ अपिसत्यप्रतिज्ञेनसा
र्धंकुशलिनोवयम् ॥ निवृत्तेवनवासेऽस्मिन्नयोध्यांप्रविशेमहि ॥ २५ ॥ परिदेवयमानस्यदुःखार्तस्यमहात्मनः ॥ तिष्ठतोराजपुत्रस्यशर्वरी
साऽत्यवर्तत ॥ २६ ॥ तथाहिसत्यंब्रुवतिप्रजाहितेनरेंद्रसूनौगुरुसौहृदाद्गुहः ॥ मुमोचबाष्पंव्यसनाभिपीडितोज्वरातुरोनागइवव्यथा
तुरः ॥२७॥ ॥इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०अ०एकपंचाशःसर्गः ॥५१ ॥

क्षिप्यैवमेपिताविनशिष्यतीत्यन्वयः ॥१९॥ तस्मिन्कालेमरणकालेउपस्थितेयेवृत्तंमृ
तंपितरंरघुकुलजंसर्वप्रेतकार्येषुसंस्करिष्यंतितेसिद्धार्थाःभाग्यवंतःप्राप्तराज्याश्चभरतादयइतिशेषः क्रोधात्तन्नामाग्रहणम् ॥ २० ॥२१ ॥ २२ ॥ विचरिष्यंति भरतादयइतिशेषः
॥ २३॥ अपिजीवेदितिसंभावनेलिङ् अपिचअपिपश्यामअपिद्रक्ष्यामः ॥ २४ ॥ सत्यप्रतिज्ञेनरामेण॥२५ ॥परिदेवयमानस्येति इत्थमित्यादिः तिष्ठतःजाग्रतः ॥२६॥ गुरौ
रामे सौहृदादित्युभयान्वयि अतिस्नेहाज्ज्वरातुरोगुहः व्यथातुरोनागोगजइव ॥ २७ ॥ ॥ इतिश्रीरामा॰श्रीरा॰रा॰वा॰आ॰अ॰एकपंचाशःसर्गः॥५१॥

SGDF

प्रभातायामिति ॥१॥ सुकृष्णोविहगःकाकःकोकिलपालकत्वाचकोकिलपदेनोक्तःकाकेतिनामग्रहणस्यप्रातर्निंद्यत्वादेवमुक्तिः ॥ २ ॥ ३ ॥ विज्ञायतरणसाधनंशीघ्रमानेयामित्येवंराम
वचनतात्पर्यंज्ञात्वागुहंसूतंचामंत्र्यआमंत्रणेनैवतत्तात्पर्यंबोधयित्वायथापूर्वंभ्रातुरग्रतोऽतिष्ठत् ॥ ४ ॥ सतुगुहस्तुरामस्यवचनंतरामजाह्नवीमित्येवंनिशम्यतात्पर्यतोज्ञात्वाप्रतिगृह्यनम
स्कारपूर्वंप्रतिगृह्यसचिवानाहूयतन्मध्येकंचित्प्रतिअब्रवीत् ॥५॥ अस्यवाहनसंयुक्तां अस्यजलंनिरस्यनावंतीरंप्रापयतीत्यस्यवाहनमरित्रम् मयूरव्यंसकादित्वात्समासः कर्णग्राहःकर्ण
धारः सुखेनप्रतारःप्रतरणंययातां दृढांदृढसंधिबंधां तीर्थेऽवतारमार्गेउपाहरसमीपंप्रापय ॥६॥ उपोह्यसमीपंप्रापय्य ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ आरोप्यतांखनित्रपिटकवैदेहीवस्त्राभरणा

प्रभातायांतुशर्वर्यांपृथुवक्षामहायशाः ॥ उवाचरामःसौमित्रिंलक्ष्मणंशुभलक्षणम् ॥ १ ॥ भास्करोदयकालोसौगताभगवतीनिशा ॥ अ
सौसुकृष्णोविहगःकोकिलस्तातकूजति ॥२॥ बर्हिणानांचनिर्घोषःश्रूयतेनदतांवने ॥ तरामजाह्नवींसौम्यशीघ्रगांसागरंगमाम् ॥३॥ विज्ञायरा
मस्यवचःसौमित्रिर्मित्रनंदनः ॥ गुहमामंत्र्यसूतंचसोतिष्ठद्भ्रातुरग्रतः ॥४॥ सतुरामस्यवचनंनिशम्यप्रतिगृह्यच ॥ स्थपतिस्तूर्णमाहूयसचि
वानिदमब्रवीत् ॥ ५ ॥ अस्यवाहनसंयुक्तांकर्णग्राहवतींशुभाम् ॥ सुप्रतारांदृढांतीर्थेशीघ्रंनावमुपाहर ॥६॥ तंनिशम्यगुहादेशंगुहामात्योग
तोमहान् ॥ उपोह्यरुचिरांनावंगुहायप्रत्यवेदयत् ॥७॥ ततःसप्रांजलिर्भूत्वागुहोराघवमब्रवीत् ॥ उपस्थितेयंनौर्देवभूयःकिंकरवाणिते ॥८॥
तवामरसुतप्रख्यतर्तुंसागरगामिनीम् ॥ नौरियंपुरुषव्याघ्रशीघ्रमारोहसुव्रत ॥९॥ अथोवाचमहातेजारामोगुहमिदंवचः ॥ कृतकामोऽस्मि
भवताशीघ्रमारोप्यतामिति ॥ १० ॥ ततःकलापान्सनह्यखड्गौबद्ध्वाचधन्विनौ ॥ जग्मतुर्येनतांगंगांसीतयासहराघवौ ॥ ११ ॥ राममेवंतु
धर्मज्ञमुपागत्यविनीतवत् ॥ किमहंकरवाणीतिसूतःप्रांजलिरब्रवीत् ॥ १२ ॥ ततोऽब्रवीद्दाशरथिःसुमंत्रंस्पृशन्करेणोत्तमदक्षिणेन ॥ सुमंत्र
शीघ्रंपुनरेवयाहिराज्ञःसकाशेभवचाप्रमत्तः ॥१३॥ निवर्तस्वेत्युवाचैनमेतावद्धिकृतंमम ॥ रथंविहायपद्भ्यांतुगमिष्यामोमहावनम् ॥१४॥ आत्मन
स्त्वभ्यनुज्ञातमवेक्ष्यार्तःससारथिः ॥ सुमंत्रःपुरुषव्याघ्रमैक्ष्वाकमिदमब्रवीत् ॥१५॥ नातिक्रांतमिदंलोकेपुरुषेणेहकेनचित् ॥ तवसभ्रातृ
भार्यस्यवासःप्राकृतवद्वने ॥ १६ ॥

दिकामितिशेषः ॥ १० ॥ सन्नह्यकवचम् कलापान्तूणीरान् येनअवतरणमार्गेणनावमारुह्यतामनिर्वाच्यगुणांगंगांलो
कास्तरंतितमवतारंतर्तुंजग्मतुः ॥११॥ एवंतुएवंभूतंतुरथादिनिरपेक्षंगच्छंतंतु ॥ १२ ॥ उत्तमश्चासौदक्षिणश्चतेनस्पर्शादिव्यापारेउत्तमेनस्पर्शमात्रेणसकलदुःखहारकत्वाद्दक्षिणेने
दृशेनकरेणदक्षिणकरेण ॥१३॥ गमनप्रत्याशानिवृत्तयेपुनःसावधारणांनिवृत्तिमाह निवर्तस्वेति एतावत्पर्यंतंराजाज्ञयायानेनगमनंकृतं हिअतःपरंममानेननप्रयोजनं यतोरथंविहा
यपद्भ्यामेवमहावनंगमिष्यामोऽतस्त्वंसर्वथानिवर्तस्व ॥ १४ ॥ अभ्यनुज्ञातं प्रतिनिवृत्त्यैइतिशेषः ॥ १५ ॥ तदादौलोकदृष्ट्याशोकापनुदंवचनमाह नातीति सभ्रातृभार्यस्य

SGDF
Sri Gangeshwari Digital Foundation

तवप्राकृतवत्क्षुद्रवद्वनेवासोयेनदैवेनकृतस्तदिदंदैवमिहलोकेकेनाप्यतिक्रांतंलंघितंन अतोहृदयेमाशुचइत्यर्थः यद्वा तेवनवासोजातइतियदिदंइहलोकेअयोध्यास्थलोकमध्येके
नापिपुरुषेणनह्यादिअत्यंतक्रांतंस्वीकृतंसर्वासंमतमेवातोऽस्मदादीन्दोषेणमागृह्णीयाइतितात्पर्यम् ॥१६॥ किंच यदित्वामीदृशंव्यसनमागतंतदाब्रह्मचर्यादिनिष्फलमितिमन्ये ॥
॥ १७ ॥ इदानींरामंभगवंतंमत्वाह सहेति गतिमुत्कर्षएकस्यैवत्रिलोकीजेतुर्जयेनपितृवाक्यपरिपालनेनचत्रीन्लोकान्जयन्निव एवंचतवायंवनवासोपिमहाफलएव ॥ १८ ॥
वयंतुसर्वथापीडिताइत्याह वयमिति उपवंचिताः केचिद्रात्राववविदितगमनेन अहंबलान्निवर्तनेन एवंसर्वेत्यक्ताः ॥ १९ ॥ आत्मसममतिबुद्धिमन्मंत्रियोग्यं दूरगतमितिपाठे
दूरदेशावस्थानवंतंनिश्चित्यतत्समीपेदुःखार्तश्चिरंरुरोद ॥ २० ॥ स्पृष्टोदकमाचामंतं शुचिंपवित्रम् ॥२१॥ सुहृदंव्यसनापनोदकं यतएवमतोयथेत्यादि ॥ २२ ॥ कामभाराव

नमन्येब्रह्मचर्येवास्वधीतेवाफलोदयः ॥ मार्दवार्जवयोर्वापित्वांचेद्व्यसनमागतम् ॥ १७ ॥ सहराघववैदेह्याभ्रात्राचैववनेवसन् ॥ त्वंगतिंप्रा
प्स्यसेवीरत्रीन्लोकांस्तुजयन्निव ॥१८॥ वयंखलुहतारामयत्त्वयाह्युपवंचिताः ॥ कैकेय्यावशमेष्यामःपापायादुःखभागिनः ॥ १९ ॥ इतिब्रु
वन्नात्मसमंसुमंत्रःसारथिस्तथा॥दृष्ट्वादूरगतंरामंदुःखार्तोरुरुदेचिरम् ॥ २०॥ ततस्तुविगतेबाष्पेसूतंस्पृष्टोदकंशुचिम् ॥रामस्तुमधुरंवाक्यं
पुनःपुनरुवाचतम् ॥ २१ ॥ इक्ष्वाकूणांत्वयातुल्यंसुहृदंनोपलक्षये ॥ यथादशरथोराजामांनशोचेत्तथाकुरु ॥ २२ ॥ शोकोपहतचेताश्चवृ
द्धश्चजगतीपतिः ॥ कामभारावसन्नश्चतस्मादेतद्ब्रवीमिते ॥ २३ ॥ यद्यथाज्ञापयेत्किंचित्समहात्मामहीपतिः ॥ कैकेय्याःप्रियकामार्थंकार्यंतद
विकांक्षया ॥२४॥ एतदर्थंहिराज्यानिप्रशासतिनराधिपाः ॥ यदेषांसर्वकृत्येषुमनोनप्रतिहन्यते ॥ २५ ॥ यद्यथासमहाराजोनालीकमधिग
च्छति ॥ नचताम्यतिशोकेनसुमंत्रकुरुतत्तथा ॥ २६ ॥ अदृष्टदुःखंराजानंवृद्धमार्यंजितेंद्रियम् ॥ ब्रूयास्त्वमभिवाद्यैवममहेतोरिदंवचः ॥ २७ ॥
नचाहमनुशोचामिलक्ष्मणोनचशोचति ॥ अयोध्यायाश्च्युताश्चेतिवनेवत्स्यामहेतिवा ॥२८॥ चतुर्दशसुवर्षेषुनिवृत्तेषुपुनःपुनः ॥ लक्ष्मणं
मांचसीतांचद्रक्ष्यसेशीघ्रमागतान् ॥ २९ ॥ एवमुक्त्वातुराजानंमातरंचसुमंत्रमे ॥ अन्याश्चदेवीःसहिताःकैकेयींचपुनःपुनः ॥ ३० ॥

सन्नःकामवेगेनपीडितः यद्वावसन्नःमदभिषेकादिमनोरथसमूहः तस्मादेतदुक्तंवक्ष्यमाणंच ॥ २३॥ कैकेय्याःप्रियोयःकामोविषयोभरताभिषेकादिस्तदर्थंयथायेनप्रकारेणयद्वस्तुआ
ज्ञापयेत्ततअविकांक्षयाऽस्मदादीनामविशंकयाकार्यंसादरमनुष्ठेयम् ॥२४॥ एतच्छब्दार्थमाह यदेषामिति प्रशासतीत्यभ्यस्तत्वादत् सर्वकृत्येष्वपिकामक्रोधप्रवृत्तेष्वपि ॥ २५ ॥
यत्कार्यंप्रतियथायेनप्रकारेणअलीकमप्रियं ताम्यतिग्लायति ॥ २६ ॥ अभिवाद्यमत्प्रतिनिधितयामदीयनमस्कारंकृत्वा ॥ २७ ॥ इदंपदार्थमाह नचेति वनेवत्स्यामहेतिवेतिसंधि
रार्षः वत्स्यामहइतिवानानुशोचामीतिसंबंधः ॥२८॥ पुनरागतानस्मान्पुनस्त्वंद्रक्ष्यसीतिसंबंधः पुनःपुनरभीक्ष्णंद्रक्ष्यसिवा ॥ २९ ॥ सहिताःमममात्रेतिशेषः पुनःपुनरभीक्ष्णंपूर्वो
क्तंवाक्यमुक्त्वाकौसल्यानित्युपलक्षणं सर्वाःप्रति कैकेयींचारोग्यंअहमरोगोऽदुःखइतिब्रूहि कैकेयीमितिनव्यंग्योक्तिःकिंतुदैवकृतत्वेनास्याअनपराधित्वमित्याशयेन ॥ ३० ॥

SGDF

अथआरोग्यकथनानंतरंसर्वान्प्रतिआर्यस्यज्येष्ठस्यममसीतायालक्ष्मणस्यचवचनात्पादाभिवंदनंब्रूहि ॥ ३१ ॥ एवंपितरंमातरंप्रतिसंदिश्यपुनःपितरंप्रतिसंदिशति ब्रूयाइति महा
राजंदशरथंनृपमतेराजसंमते पदेराज्ये ॥ ३२ ॥ अथसुमंत्रंप्रत्याह भरतंचेति अभिषिच्यअभिषेचय्य ॥ ३३ ॥ राजानिदशरथे ॥ ३४ ॥ अविशेषतः शत्रुघ्नसंबंधात्कैकेय्य
विशेषतःकैकेय्यविशेषेत्यर्थः एवंमममातापिकैकेय्यविशेषाद्द्रष्टव्येत्यर्थः ॥ ३५ ॥ अवेक्षताअंगीकुर्वता उभयोर्लोकयोरिहपरलोकयोः नित्यदासर्वदा छांदसोदाप्रत्ययःसुखंव
र्धयितुंशक्यं तेनतथावर्तस्वयेनलोकद्वयेपिसुखंभवतीतिव्यंग्यं पर्यायोक्तमत्रालंकारः॥३६॥३७॥उपचारःस्वामिभृत्योचितःसत्कारःतेननब्रूयाःब्रूयाम् छांदसमेतत् अपितुस्नेहात्वि
क्लवंवाक्यंब्रवीमितद्वाक्यंभक्तिमानितिज्ञात्वाक्षंतुमर्हसीतिसंबंधः ॥ ३८ ॥पुत्रशोकःपुत्रवियोगजःशोकः ॥ ३९ ॥ मेरथंमत्प्रवर्त्यंरथंदूरात्दृष्ट्वा तदादर्शनकालेसराममपि अपिः

आरोग्यंब्रूहिकौसल्यामथपादाभिवंदनम् ॥ सीतायाममचार्यस्यवचनाल्लक्ष्मणस्यच ॥३१॥ ब्रूयाश्चापिमहाराजंभरतंक्षिप्रमानय॥आगतश्चा
पिभरतःस्थाप्योनृपमतेपदे ॥३२॥ भरतंचपरिष्वज्ययौवराज्येऽभिषिच्यच ॥ अस्मत्संतापजंदुःखंनत्वामभिभविष्यति ॥३३ ॥ भरतश्चापिव
क्तव्योयथाराजनिवर्तसे ॥तथामातृषुवर्तेथाःसर्वास्वेवाविशेषतः॥३४॥यथाचतवकैकेयीसुमित्राचाविशेषतः॥तथैवदेवीकौसल्याममामाताविशेष
तः ॥३५॥ तातस्यप्रियकामेनयौवराज्यमवेक्षता ॥ लोकयोरुभयोःशक्यंनित्यदासुखमेधितुम् ॥३६॥ निवर्त्यमानोरामेणसुमंत्रःप्रतिबोधितः॥
तत्सर्वंवचनंश्रुत्वास्नेहात्काकुत्स्थमब्रवीत् ॥३७॥ यदहंनोपचारेणब्रूयाःस्नेहादविक्लवम् ॥ भक्तिमानितितत्तावद्वाक्यंत्वंक्षंतुमर्हसि ॥ ३८ ॥ कथं
हित्वद्विहीनोहंप्रतियास्यामितांपुरीम् ॥ तवतातवियोगेनपुत्रशोकातुरामिव ॥३९॥ सराममपितावन्मेरथंदृष्ट्वातदाजनः ॥ विनारामंरथंदृष्ट्वा
विदीर्येतापिसापुरी ॥४०॥ दैन्यंहिनगरीगच्छेद्दृष्ट्वाशून्यमिमंरथम् ॥ सूतावशेषंस्वंसैन्यंहतवीरमिवाहवे ॥४१॥ दूरेपिनिवसंतंत्वांमानसे
नाग्रतःस्थितम् ॥ चिंतयंतोऽद्यनूनंत्वांनिराहाराःकृताःप्रजाः॥४२॥दृष्टंतद्वैत्वयारामयादृशंत्वत्प्रवासने ॥प्रजानांसंकुलंवृत्तंत्वच्छोकक्लांतचेतसा
म् ॥४३॥ आर्तनादोहियःपौरैरुन्मुक्तस्त्वत्प्रवासने ॥ सरथंमांनिशाम्येवकुर्युःशतगुणंततः ॥४४॥ अहंकिंचापिवक्ष्यामिदेवींतवसुतोमया॥
नीतोसौमातुलकुलंसंतापंमाकृथाइति ॥ ४५ ॥

संभावने सरामंसंभावयमानोजनःपुरीचनिकटगतंरथंविनारामंदृष्ट्वाविदीर्येतापि अपिःसंभावनायाम्
॥ ४० ॥ सूतावशेषंहतवीरंरथंदृष्ट्वास्वसैन्यमिव ॥ ४१ ॥ दूरेपिनिवसंतंत्वांमानसेनव्यापारेणाग्रतःपुरःस्थितामिवत्वांचिंतयंत्योरथेनागतप्रायोरामइतिचिंतयंत्यःप्रजाजनाअ
द्यएकस्यममगमनदिनेनूनंनिश्चयेनानिराहाराःकृतानिराहारसंकल्पवत्यःकृताः मरिष्यंतीतियावत् ॥ ४२ ॥ तस्यैवयुक्त्यासाधनंकरोति दृष्टमित्यादिना संकुलंआर्तनादादि
॥ ४३॥ सरथंमामेवनिशाम्येत्यन्वयः॥४४॥ पुनारामंविनास्वगमनेऽनुपपत्तिमाह अहमिति अपिच अहंदेवींकिंवक्ष्यामि देवींकौसल्याम् तवसुतोमयामातुलकुलंप्रापितइतिब्रू
हितत्राह ईदृशंवचनंप्रियमपिअसत्यंनैवाहंब्रूयाम् वनंप्रापितइत्येवतर्हिब्रूहितत्राह इदंसत्यमपिअप्रियमेवअतःकथंब्रूयाम् सत्यंब्रूयात्प्रियंब्रूयान्नब्रूयात्सत्यमप्रियमितिस्मृतेः

SGDF

तस्माच्चवमातरंप्रतिवक्तुंयोग्यस्योत्तरस्याभावादहंनगमिष्यामीतिभावः एतदेवध्वनयन्वक्ष्यति तन्नशक्ष्याम्यहंगंतुमिति यत्तुकतकेनासत्यमपिमातुलकुलगमनंवक्ष्यामिनतुसत्यम
पिवनगमनमप्रियत्वादित्युक्तम् तत्तुतन्नशक्ष्यामीत्यादिनोक्तवचसांनगरगमनाभावप्रतिपादकत्वस्यैवलाभाच्चिंत्यम् ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ रथोपिनेतुमशक्यइत्यनुपपत्त्यंतरमाह ममे
तिएतेऽश्वाममनियोगस्थामत्प्रेरणमात्राधीनामत्प्रेरणयात्वद्बंधुजनवहनशीलाएवनत्वन्यवहनशीलानापित्वद्बंधुरहितरथवहनशीलाः अतस्त्वयाहीनंरथमेतेकथंप्रवाह्यंतिनकथमपि
वहंति अतोरथनयनंदुःशक्यमितिभावः ॥ ४७ ॥ उपसंहरति तन्नेति ॥ ४८ ॥ त्यक्तमात्रेत्यागक्षणएव ॥ ४९ ॥ भविष्यंतिसंभावितानि रथेनसाधनेनाहमेवरथीभूत्वाप्रति
बाधिष्ये ॥ ५० ॥ ननुसूतेनत्वयाकथंरथिकृत्यंकर्तुंशक्यंतत्राह त्वत्कृतेनेतिनकेवलमहंसूतःकिंतुप्रधानभूतोमंत्री सूतत्वंतुत्वत्कृतानुग्रहरूपफलेनतदर्थफलस्यापिहेतुत्वांगीकारान्म

असत्यमपिनैवाहंब्रूयांवचनमीदृशम् ॥ कथमप्रियमेवाहंब्रूयांसत्यमिदंवचः ॥ ४६ ॥ ममतावन्नियोगस्थास्त्वद्बंधुजनवाहिनः ॥ कथंरथं
त्वयाहीनंप्रवाह्यंतिहयोत्तमाः ॥ ४७ ॥ तन्नशक्ष्याम्यहंगंतुमयोध्यांत्वदृतेऽनघ ॥ वनवासानुयानायमामनुज्ञातुमर्हसि ॥ ४८ ॥ यदिमेया
चमानस्यत्यागमेवकरिष्यसि ॥ सरथोग्निंप्रवेक्ष्यामित्यक्तमात्रइहत्वया ॥४९॥ भविष्यंतिवनेयानितपोविघ्नकराणिते ॥ रथेनप्रतिबाधिष्ये
तानिसर्वाणिराघव ॥ ५० ॥ त्वत्कृतेनमयाप्राप्तंरथचर्याकृतंसुखम् ॥ आशंसेत्वत्कृतेनाहंवनवासकृतंसुखम् ॥ ५१॥ प्रसीदेच्छामितेऽरण्ये
भवितुंप्रत्यनंतरः ॥ प्रीत्याभिहितमिच्छामिभवमेप्रत्यनंतरः ॥५२॥इमेपिचहयावीरयदितेवनवासिनः ॥परिचर्यांकरिष्यंतिप्राप्स्यंतिपरमां
गतिम् ॥ ५३ ॥ तवशुश्रूषणंमूर्ध्नाकरिष्यामिवनेवसन् ॥ अयोध्यांदेवलोकंवासर्वथाप्रजहाम्यहम् ॥ ५४ ॥ नहिशक्याप्रवेष्टुंसामयाऽ
योध्यात्वयाविना ॥ राजधानीमहेंद्रस्ययथादुष्कृतकर्मणा ॥ ५५॥ वनवासेक्षयंप्राप्तेममैषहिमनोरथः ॥ यदनेनरथेनैवत्वांवहेयंपुरींपुनः
॥ ५६ ॥ चतुर्दशहिवर्षाणिसहितस्यत्वयावने ॥ क्षणभूतानियास्यंतिशतसंख्यानिचान्यथा ॥५७॥ भृत्यवत्सलतिष्ठंतंभर्तृपुत्रगतेपथि ॥
भक्तंभृत्यंस्थितंस्थित्यानमांत्वंहातुमर्हसि ॥५८॥ एवंबहुविधंदीनंयाचमानंपुनःपुनः ॥ रामोभृत्यानुकंपीतुसुमंत्रमिदमब्रवीत् ॥ ५९ ॥

यांगीकृतमितिशेषः तत्फलंचत्वदीयरथचर्ययात्वदनुग्रहकृतंसुखंमयाप्राप्तमिदानींत्वत्कृतेनत्वदंगीकृतवनानुगमनानुग्रहेणवनवासकृतंसुखंराज्यचिंतादुःखाभावान्महत्सुखमाशं
सेप्रार्थयामि एतेनत्वदवतारंज्ञात्वैवत्वद्रथचर्यासौभाग्यायसूतत्वंमयांऽगीकृतामितिध्वनितम् ॥५१॥प्रत्यनंतरःप्रत्यासन्नोऽनुकूलइतियावत् प्रत्यनंतरोभवेतित्वयाप्रीत्याभिहितंवाक्यं
श्रोतुमिच्छामि ॥ ५२ ॥ ॥५३ ॥ देवलोकंवेत्यनेनत्वद्भक्तानांभक्त्यंतरायभूतदेवलोकप्राप्तिरपिहेयैवेतिसूचितं ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ वनवासेक्षयंप्राप्तेवनवासकालेसमाप्तेपुरींवहेयंप्रा
पयेयमितियत्एषमेमनोरथः ॥ ५६ ॥ अन्यथात्वयारहितस्यस्थितिपक्षे ॥ ५७ ॥ भर्तृपुत्रगतेराजपुत्राश्रितेपथियथाभृत्येनस्थातव्यंतथात्वद्विषयेतिष्ठंतंसर्वभृत्यमध्येभाक्तिमंतंभृत्यं
स्थित्याभृत्ययोग्ययास्थित्यासर्वदास्थितंनियुक्तंकार्यविषयेकदाप्यपराधरहितामितियावत् ॥ ५८ ॥ ५९ ॥

SGDF
Sri Gurgeshwari Digital Foundation

॥ ६० ॥ रामोवनंगतइतिप्रत्ययंनिश्चयंकैकेयीगच्छेदित्यन्वयः॥ ६१ ॥अतिशंकाअन्यथाशंकातांनकुर्यात् ॥ ६२ ॥ इत्येषमेप्रथमःकल्पोमुख्यंप्रयोजनंत्वद्गमनस्येत्यन्वयः भरते
नारक्षितंसमंताद्रक्षितमीदृशंपुत्रराज्यंतज्जन्यंसुखंप्राप्नुयादितिचममत्वद्गमनस्यप्रयोजनं भरतानयनस्यत्वदधीनत्वात् ॥६३॥६४॥ ६५ ॥ सजनेवनेवासोनयोग्यइत्युक्तिरत्रैववनेस्थे
यमितिकदाचिद्गुहःप्रार्थयेत्तत्प्रतिबंधाय आश्रमेजनपदरहितेवासोयोग्योतस्तद्गतआश्रमवासोचितोविधिर्जटाधारणादिरूपइदानींकर्तव्यइत्यन्वयः ॥६६॥ सोहंनियमंवन्याहारभू
शयनादिरूपंगृहीत्वासीतायालक्ष्मणस्यचानुमत्यातपस्विजनभूषणंजटाःकृत्वागमिष्यामिअतोन्यग्रोधक्षीरमानयभूयोतिशयेनपितुर्हितकामस्तत्प्रतिज्ञारक्षणेन यत्तुसीतायाहितकाम

जानामिपरमांभक्तिमहंतेभर्तृवत्सल ॥ शृणचापियदर्थंत्वांप्रेषयामिपुरीमितः ॥६०॥ नगरींत्वांगतंदृष्ट्वाजननीमेयवीयसी ॥ कैकेयीप्रत्य
यंगच्छेदितिरामोवनंगतः ॥६१॥ विपरीतेतुष्टिहीनावनवासंगतेमयि ॥ राजानंनातिशंकेतमिथ्यावादीतिधार्मिकम् ॥६२॥ एषमेप्रथमःक
ल्पोयदंबामेयवीयसी ॥ भरतारक्षितंवृत्तंपुत्रराज्यमवाप्स्यते ॥६३॥ ममप्रियार्थंराज्ञश्चसुमंत्रत्वंपुरींव्रज ॥ संदिष्टश्चापियानर्थांस्तांस्ता
न्ब्रूयास्तथातथा ॥६४॥ इत्युक्त्वावचनंसूतंसांत्वयित्वापुनःपुनः ॥ गुहंवचनमक्लीबोरामोहेतुमदब्रवीत् ॥६५॥ नेदानींगुहयोग्योयंवासोमेस
जनेवने ॥ अवश्यमाश्रमेवासःकर्तव्यस्तद्गतोविधिः ६६॥ सोहंगृहीत्वानियमंतपस्विजनभूषणम् ॥ हितकामःपितुर्भूयःसीतायालक्ष्मण
स्यच ॥६७॥ जटाःकृत्वागमिष्यामिन्यग्रोधक्षीरमानय ॥ तत्क्षीरंराजपुत्रायगुहःक्षिप्रमुपाहरत् ॥६८॥ लक्ष्मणस्यात्मनश्चैवरामस्तेनाक
रोज्जटाः ॥ दीर्घबाहुर्नरव्याघ्रोजटिलत्वमधारयत् ॥६९॥ तौतदाचीरसंपन्नौजटामंडलधारिणौ ॥ अशोभेतामृषिसमौभ्रातरौरामलक्ष्मणौ
॥७०॥ ततोवैखानसंमार्गमास्थितःसहलक्ष्मणः ॥ व्रतमादिष्टवान्रामःसहायंगुहमब्रवीत् ॥ ७१ ॥ अप्रमत्तोबलेकोशेदुर्गेजनपदेतथा ॥
भवेथागुहराज्यंहिदुरारक्षतमंमतम् ॥ ७२ ॥ ततस्तंसमनुज्ञाप्यगुहमिक्ष्वाकुनंदनः ॥ जगामतूर्णमव्यग्रःसभार्यःसहलक्ष्मणः ॥ ७३ ॥
सतुदृष्ट्वानदीतीरेनावमिक्ष्वाकुनंदनः ॥ तितीर्षुःशीघ्रगांगंगामिदंवचनमब्रवीत् ॥ ७४ ॥

इति तन्न जटाधारणेनसीताहिताप्रसिद्धेः अनुमतिस्त्वपेक्षितैव अन्यथासंन्यासबुद्ध्यापरमदुःखापत्तेः ॥ ६७ ॥६८॥ लक्ष्मणस्याकरोत् तेनापिराभवदवस्थानस्यसंकल्पितत्वात्
॥ ६९ ॥ ७० ॥ वैखानसंमार्गंवानप्रस्थाश्रमधर्मंआस्थितःप्राप्तुंकृतबुद्धिःसन्व्रतंवानप्रस्थव्रतंआदिष्टवानंगीकृतवान् अत्रगंगारूपतीर्थंप्राप्तावग्रेप्रयागरूपतीर्थंप्राप्तौतदग्रेपि
तृमरणश्रवणेपियन्मुंडनाकरणंरामलक्ष्मणयोस्तेनानेनपरकृतिरूपार्थवादेनक्षत्रियाणांतीर्थादिषुमुंडननिषेधंप्रतीनइत्यलं सहायंगंगातरणादिकृतसहायम् ॥ ७२ ॥ किमब्रवीत्तदा
ह अप्रमत्तइति दुःखेनारक्षारक्षणंयस्यतद्दुरारक्षंअतिशयेनदुरारक्षंदुरारक्षतमं दुरारक्ष्यतममितिपाठेअतिशयेनदुःखेनरक्षितुंयोग्यतममित्यर्थः ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥

SGDF

स्थितामिमांनावंपरिगृह्यहस्तेगृहीत्वासीतामारोपयअन्वक्षंपश्चात्त्वमारोह ॥७५॥ अप्रतिकूलयन् अनुकूलयन्॥७६॥७७॥ ब्रह्मवत्क्षत्रियवत्ब्राह्मणक्षत्रियार्हं ब्रह्मक्षत्रदेवताकमित्यर्थोवा आत्मनोहितमुद्दिश्यजजाप सुत्रामाणम्मृचानावमारोहेदितिस्मृतेःक्षत्रियाधिकारेपाठात्ब्रह्मक्षत्रदेवताकत्वंचास्यब्राह्मणेउक्तमितिकतकः दैवींनावमित्यादिर्ब्रह्मक्षत्रसाधारणोमंत्रइत्यन्ये ॥७८॥ प्रणमत् अडभावआर्षः ॥७९॥८०॥ कर्णधारेणनाविकेनसमाहितासज्जीकृता स्फ्यमरित्रंतेनवेगादभिहताप्रणुन्ना ॥८१॥ गंगायामहादेवतात्वात्स्त्रीदेवतात्वाच्चसी

आरोहत्वंनरव्याघ्रस्थितांनावमिमांशनैः ॥ सीतांचारोपयान्वक्षंपरिगृह्यमनस्विनीम् ॥७५॥ सभ्रातुःशासनंश्रुत्वासर्वमप्रतिकूलयन् ॥आरोप्यमैथिलींपूर्वमारुरोहात्मवांस्ततः॥७६॥ अथारुरोहतेजस्वीस्वयंलक्ष्मणपूर्वजः ॥ततोनिषादाधिपतिर्गुहोज्ञातीनचोदयत्॥७७॥राघवोपिमहातेजानावमारुह्यतांततः ॥ ब्रह्मवत्क्षत्रवच्चैवजजापहितमात्मनः ॥७८॥ आचम्यचयथाशास्त्रंनदींतांसहसीतया ॥ प्रणमत्प्रीतिसंतुष्टोलक्ष्मणश्चमहारथः ॥ ७९ ॥ अनुज्ञायसुमंत्रंचसबलंचैवतंगुहम् ॥आस्थायनावंरामस्तुचोदयामासनाविकान् ॥८०॥ ततस्तैश्चालितानौकाकर्णधारसमाहिता ॥ शुभस्फ्यवेगाभिहताशीघ्रंसलिलमत्यगात्॥८१॥मध्यंतुसमनुप्राप्यभागीरथ्यास्त्वनिंदिता ॥ वैदेहीप्रांजलिर्भूत्वातांनदीमिदमब्रवीत् ॥८२॥पुत्रोदशरथस्यायंमहाराजस्यधीमतः ॥ निदेशंपालयत्वेनंगंगेत्वदभिरक्षितः ॥८३॥चतुर्दशहिवर्षाणिसमग्राण्युष्यकानने॥ भ्रात्रासहमयाचैवपुनःप्रत्यागमिष्यति ॥ ८४ ॥ ततस्त्वांदेविसुभगेक्षेमेणपुनरागता॥ यक्ष्येप्रमुदितागंगेसर्वकामसमृद्धिनी ॥८५॥ त्वंहित्रिपथगेदेविब्रह्मलोकंसमक्षसे ॥ भार्याचोदधिराजस्यलोकेस्मिन्संप्रदृश्यसे ॥८६॥ सात्वांदेविनमस्यामिप्रशंसामिचशोभने॥प्राप्तराज्येनरव्याघ्रेशिवेनपुनरागते ॥ ८७ ॥ गवांशतसहस्रंचवस्त्राण्यन्नंचपेशलं ॥ ब्राह्मणेभ्यःप्रदास्यामितवप्रियचिकीर्षया ॥ ८८ ॥ सुराघटसहस्रेणमांसभूतोदनेनच॥यक्ष्येत्वांप्रीयतांदेविपुरींपुनरुपागता॥८९ ॥यानित्वत्तीरवासीनिदैवतानिचसंतिहि॥तानिसर्वाणियक्ष्यामितीर्थान्यायतनानिच ॥९०॥ पुनरेवमहाबाहुर्मयाभ्रात्राचसंगतः ॥ अयोध्यांवनवासात्तुप्रविशत्वनघोऽनघे ॥९१॥ तथासंभाषमाणासासीतागंगामनिंदिता ॥ दक्षिणादक्षिणंतीरंक्षिप्रमेवाभ्युपागमत् ॥ ९२॥ तीरंतुसमनुप्राप्यनावंहित्वानरर्षभः ॥प्रातिष्ठतसहभ्रात्रावैदेह्याचपरंतपः ॥९३ ॥

ताप्रार्थितवतीत्याहमध्यमिति॥८२॥ पालयतुपारयतु समापयत्वितियावत् रलयोःसमानश्रुतित्वात्॥८३॥पुनःप्रत्यागामिष्यतिस्वदेशंयदीतिशेषः॥८४॥सर्वकामसमृद्धिनी सर्वकामसमृद्धंसर्वकामनापूरणमस्याअस्तिदातव्यत्वेनेत्यर्थः ॥ ८५ ॥ समक्षसेव्याप्नोषि अक्षूव्याप्तौसंघातेचतत्त्वंचास्यबालकांडेनेरूपितम्॥८६॥प्रशंसामिस्तौमि शिवेनक्षेमेण ॥८७॥८८॥मांसभूतोदनेनयक्ष्ये महाबलिदानेनेतिशेषः ॥ ८९ ॥ तीर्थानिप्रयागादीनि आयतनानिकाश्यादीनि ॥९०॥९१॥ दक्षिणाभर्तुरनुकूला ॥ ९२ ॥ ९३ ॥

संरक्षणार्थं सीतायाइतिशेषः भवसावधानइतिशेषः॥९४॥यदेवमतोऽग्रतइतिएवंचकार्यवशाल्लघोरेप्यग्रतोगमंनमदोषायेतिध्वनितं मार्गेएवलघोरग्रतोगमनमदोषायेत्यन्ये एवंरूय
विश्वसनीयेतिचध्वनितम् ॥९५॥ नःअस्माकंसीतयापिपातिव्रत्यमहिम्नेतररक्षणम् ॥९६॥ कुतएवमतियत्नोऽतआह नहीति असुकरादुष्कराकाचनकापिक्रियाऽतिक्रांतानाकं
तुइतःप्रभृतिदुष्कराक्रियारंभइतिभावः यद्वा काचनक्रियाअपायलक्षणाअतिक्रांताअस्मानातिक्रम्यप्राप्ताचेत्ततोरक्षासुकरानहि प्रवृत्तंप्रवृत्तमेवेतिन्यायादित्यर्थः अद्येत्यादिसार्धं
श्लोकएकंवाक्यम् ॥ ९७ ॥ दुःस्वज्ञानेहेतुः प्रणष्टेति क्षेत्रंशाल्यादिक्षेत्रं विषमंनिम्नोन्नतंप्रपातंगर्तादितद्युक्तम् ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥ वत्सान्वत्सदेशान् ॥ १०१ ॥

अथाब्रवीन्महाबाहुःसुमित्रानंदवर्धनम् ॥ भवसंरक्षणार्थायसजनेविजनेपिवा ॥ ९४ ॥ अवश्यंरक्षणंकार्यंमद्विधैर्विजनेवने ॥ अग्रतोग
च्छसौमित्रेसीतात्वामनुगच्छतु ॥ ९५ ॥ पृष्ठतोनुगमिष्यामिसीतांत्वांचानुपालयन्॥अन्योन्यस्यहिनोरक्षाकर्तव्यापुरुषर्षभ ॥ ९६॥ नहिता
वदतिक्रांताऽसुकराकाचनक्रिया ॥ अद्यदुःखंतुवैदेहीवनवासस्यवेत्स्यति ॥ ९७ ॥ प्रणष्टजनसंबाधंक्षेत्रारामविवर्जितम् ॥ विषमंचप्रपातं
चवनमद्यप्रवेक्ष्यति ॥९८॥ श्रुत्वारामस्यवचनंप्रतस्थेलक्ष्मणोग्रतः ॥ अनंतरंचसीतायाराघवोरघुनंदनः ॥९९॥ गतंतुगंगापरपारमाशुरा
मंसुमंत्रःसततंनिरीक्ष्य ॥ अध्वप्रकर्षाद्विनिवृत्तदृष्टिर्मुमोचबाष्पंव्यथितस्तपस्वी ॥ १०० ॥ सलोकपालप्रतिमप्रभावस्तीर्त्वामहात्मावरदोम
हानदीम्॥ततःसमृद्धान्शुभसस्यमालिनःक्षणेनवत्सान्मुदितानुपागमत् ॥ १०१॥ तौतत्रहत्वाचतुरोमहामृगान्वराहमृश्यंपृषतंमहारुरुम् ॥
आदायमेध्यंत्वरितंबुभुक्षितौवासायकालेययतुर्वनस्पतिम् ॥ १०२ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअयोध्याकां
डेद्विपंचाशःसर्गः ॥ ५२ ॥ ॥ छ ॥ ॥ सतंवृक्षंसमासाद्यसंध्यामन्वास्यपश्चिमाम् ॥ रामोरमयतांश्रेष्ठइतिहोवाचलक्ष्मणम् ॥१॥
अद्येयंप्रथमारात्रिर्यातानजनपदाद्बहिः॥ यासुमंत्रेणरहितातांनोत्कंठितुमर्हति॥२॥जागर्तव्यमतंद्रिभ्यामद्यप्रभृतिरात्रिषु॥ योगक्षेमौहिसीताया
वर्तेतेलक्ष्मणावयोः ॥३॥ रात्रिंकथंचिदेवेमांसौमित्रेवर्तयामहे ॥ अपवर्त्तामहेभूमावास्तीर्यस्वयमर्जितैः ॥४॥

ऋश्यादयोहरिणभेदाः कालेसायंकाले मांसस्यचवन्याहारांतर्गतत्वान्नदोषः मृगयाधर्मकत्वाच्चनमृगहननेदोषःबुभुक्षितौहत्त्वातानादायगतावित्यनेनभोजनमर्थसिद्धमेवेतिनो
क्तम् ॥ १०२ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअयोध्याकांडेद्विपंचाशःसर्गः ॥ ५२ ॥ ॥ छ ॥ ॥ सतमिति ॥ १ ॥
आजनपदादितिच्छेदः आइतियातेत्यनेनसंबध्यते अस्मज्जनपदाद्बहिर्देशेऽद्यइयंयारात्रिरायाताप्राप्तायेयंवनवासरात्रिषुप्रथमासुमंत्रेणरहिता वतामिमांप्राप्यनोत्कंठितुंनगरादि
स्मर्तुम् ॥ २ ॥ नविद्यतेतंद्रीययोस्ताभ्यां इडभावोह्रस्वत्वंचार्षं क्वचित्तुअतंद्राभ्यामित्येवपाठः आवयोर्वर्तेतेऽस्मदायत्तावित्यर्थःअप्राप्तप्राप्तिर्योगः लब्धपरिपालनंक्षेमः ॥ ३ ॥
कथंचिदेवेमांउटजादिनिर्माणाभावात् स्वयमार्जितैस्तृणपर्णादिभिरितिशेषः अपवर्तामहेयथाकथंचिच्छयनंकुर्मः ॥ ४ ॥

कथाःवार्ताः ॥ ५ ॥ कृतकामासंपन्नमनोरथा ॥ ६ ॥ राज्यकारणात्महाराज्यपदाभिषेककारणात्प्राणानपिनच्यावयेत् अपितुच्यावयेदित्यर्थः ॥७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ कामस्यगरीयस्त्वंसाधयति कोहीत्यादिना अल्पज्ञोपिकःपुमान्मामिवछंदानुवर्तिनंआज्ञाकारिणंपुत्रंप्रमदायाःकृतेप्रमदातोषनिमित्तंत्यजेत्किंपुनःसर्वज्ञोराजा तस्मात्सर्वतःप्रबलःकाम इतिभावः॥१०॥एवंवादोहिभ०वतोलक्ष्मणमतिपरीक्षार्थअयोध्यांत्वंप्रविशेतिलक्ष्मणंप्रतिवक्तुंतदाशयंज्ञातुंचनवास्तवइतिबोध्यम् ॥११॥एकंमुख्यंसुखंअनुभवितेतिशेषः ईदृशोभ

सतुसंविश्यमेदिन्यांमहार्हशयनोचितः ॥ इमाःसौमित्रयेरामोव्याजहारकथाःशुभाः ॥ ५ ॥ ध्रुवमद्यमहाराजोदुःखंस्वपितिलक्ष्मण ॥ कृतकामातुकैकेयीतुष्टाभवितुमर्हति ॥ ६ ॥ साहिदेवीमहाराजंकैकयीराज्यकारणात् ॥ अपिनच्यावयेत्प्राणान्दृष्ट्वाभरतमागतम् ॥७॥ अनाथश्चहिवृद्धश्चमयाचैवविनाकृतः ॥ किंकरिष्यतिकामात्माकैकेय्यावशमागतः ॥८॥ इदंव्यसनमालोक्यराज्ञश्चमतिविभ्रमम् ॥कामएवार्थधर्माभ्यां गरीयानितिमेमतिः ॥ ९ ॥कोह्यविद्वानपिपुमान्प्रमदायाःकृतेत्यजेत् ॥ छंदानुवर्तिनंपुत्रंतातोमामिवलक्ष्मण ॥ १० ॥ सुखीबतसभार्यश्चभरतःकैकयीसुतः ॥ मुदितान्कोसलानेकोयोभोक्ष्यत्याधिराजवत् ॥ ११ ॥ सहिराज्यस्यसर्वस्यसुखमेकंभविष्यति ॥ तातेतुवयसातीतेमयिचारण्यमाश्रिते ॥१२॥ अर्थधर्मौपरित्यज्ययःकाममनुवर्तते ॥ एवमापद्यतेक्षिप्रंराजादशरथोयथा ॥१३॥ मन्येदशरथांतायममप्रव्राजनायच॥ कैकेयीसौम्यसंप्राप्ताराज्यायभरतस्यच ॥१४॥ अपीदानींतुकैकेयीसौभाग्यमदमोहिता ॥ कौसल्यांचसुमित्रांचसाप्रबाधेतमत्कृते ॥१५॥मातास्मत्कारणाद्देवीसुमित्रादुःखमावसेत् ॥ अयोध्यामितएवत्वंकालेप्रविशलक्ष्मण ॥१६॥ अहमेकोगमिष्यामिसीतयासहदंडकान् ॥ अनाथायाहिनाथस्त्वंकौसल्यायाभविष्यसि॥१७॥क्षुद्रकर्माहिकैकेयीद्वेषादन्यायमाचरेत्॥परिदद्याद्धिधर्मज्ञगरंतेममर्मातरं ॥१८॥नूनंजात्यंतरेतातस्त्रियःपुत्रैर्वियोजिताः ॥ जनन्याममसौमित्रेतदद्यैतदुपस्थितं ॥ १९॥मयाहिचिरपुष्टेनदुःखसंवर्धितेनच ॥ विप्रयुज्यतकौसल्याफलकालेधिगस्तुमां ॥ २० ॥ मास्मसीमंतिनीकाचिज्जनयेत्पुत्रमीदृशं॥सौमित्रेयोहमंबायादद्मिशोकमनंतकं ॥ २१ ॥

विष्यति सुखमेकइतिवापाठः एकएवराजाभविष्यतीत्यर्थइतितीर्थः ॥१२॥ योभरतःकाममनुवर्तते सयथाराजादशरथोविपदमापन्नएवंविपदमापद्यतेप्राप्नोतीत्यर्थः अन्येतुराजादशरथोयथाराजत्वमापन्नस्तथाभरतोराजत्वमापद्यतेइत्यर्थमाहुः ॥ १३ ॥ १४ ॥ मत्कृतेममदुःखसंपादननिमित्तम् ॥ १५ ॥ माता तवेतिशेषः कालेप्रातःकाले उत्थायेत्यर्थः ॥ १६ ॥ नाथोरक्षकः ॥ १७ ॥ क्षुद्रकर्माकैकेयीद्वेषादन्यायमाचरेत् हिनिश्चितम् तदेवाह हेधर्मज्ञतेमम वमातरंसुमित्रांकौसल्यांचोद्दिश्यगरंविषंहितुदद्यात् ॥१८॥ जात्यंतरेजन्मांतरे एतत्पुत्रावियोगेदुःखम् ॥ १९ ॥ फलकालेसुखानुभवकाले॥ २० ॥ कुतइत्यतःसोमित्रेइति ॥ २१ ॥

हेलक्ष्मणअंबयापालिताकृतवचनशिक्षा चसारिकामत्तोऽबायांप्रीतिविशिष्टाअधिकप्रीतियुक्ताइतिमन्ये यद्यस्मात्तस्याःसारिकायाःसकाशात्एवंशत्रुनिग्रहविषयंशुकपादमरेर्दशेतिवा
क्यंश्रूयते कौसल्ययेतिशेषः अस्मत्तस्तुतदपिनेतिभावः अत्रेदंवाक्यंअरेर्बिडालस्यपादंहेशुकदशेत्यर्थकतयालोकप्रसिद्धंअरेर्मत्पालयितुःकौसल्यायाःशत्रोःपादंदशेत्यर्थकतयारामे
णयोजितमितिवक्रोक्तिरलंकारः ॥२२॥ अपुत्रायाःपुत्रकृतप्रयोजनरहितायाः ॥ २३ ॥ शेतेइदानीमितिशेषः ॥२४॥ नन्वेवंहृदयेशोकस्तर्हिमयासर्वनिवारणसहायेनोक्तंराज्यमे
वकुतोनांगीकृतमितिचेन्न राज्यकरणेत्वदपेक्षापिमेनाकिंत्वधर्मभयादेवमयातन्नांगीकृतमित्याह एकइत्यादि तरेयम् निरस्तारातिकांकर्तुंशक्तइत्यर्थः ननुवीर्यमकारणंपरलोकाहितेपि
तुधर्मएवेतिशेषः ॥२५॥ अधर्मात् कैकेय्यैपितृदत्तवरपालनप्रतिज्ञाक्षतिरूपादधर्माद्भीतः अतएवपरलोकस्यचनाशाद्भीतइतिशेषः ॥ २६ ॥ अन्यच्चएतज्जातीयम् विजनेइत्यने

मन्येप्रीतिविशिष्टासामत्तोलक्ष्मणसारिका ॥ यत्तस्याःश्रूयतेवाक्यंशुकपादमरेर्दश ॥२२॥ शोचंत्याश्चाल्पभाग्यायानकिंचिदुपकुर्वता ॥ पुत्रे
णकिमपुत्रायामयाकार्यमरिंदम ॥ २३ ॥ अल्पभाग्याहिमेमाताकौसल्यारहितामया ॥ शेतेपरमदुःखार्तापतिताशोकसागरे॥ २४॥ एकोह्य
हमयोध्यांचपृथिवींचापिलक्ष्मण ॥ तरेयमिषुभिःक्रुद्धोननुवीर्यमकारणम्॥२५॥अधर्मभयभीतश्चपरलोकस्यचानघ ॥ तेनलक्ष्मणनाद्याहमा
त्मानमभिषेचये॥२६॥ एतदन्यच्चकरुणंविलप्यविजनेबहु ॥ अश्रुपूर्णमुखोदीनोनिशितूष्णीमुपाविशत् ॥ २७॥ विलापोपरतंरामंगतार्चिष
मिवानलम् ॥ समुद्रमिवनिर्वेगमाश्वासयतलक्ष्मणः ॥ २८ ॥ ध्रुवमद्यपुरीरामअयोध्यायुधिनांवर ॥ निष्प्रभात्वयिनिष्क्रांतेगतचंद्रेवशर्वरी
॥ २९ ॥ नैतदौपयिकंरामयदिदंपरितप्यसे ॥ विषादयसिसीतांचमांचैवपुरुषर्षभ ॥ ३० ॥ नचसीतात्वयाहीनानचाहमपिराघव ॥
मुहूर्तमपिजीवावोजलान्मत्स्याविवोद्धृतौ ॥ ३१ ॥ नहितातंनशत्रुघ्नंनसुमित्रांपरंतप ॥ द्रष्टुमिच्छेयमद्याहंस्वर्गंचापित्वयाविना ॥३२॥
ततस्तत्रसुखासीनौनातिदूरेनिरीक्ष्यताम् ॥ न्यग्रोधेसुकृतांशय्यांभेजातेधर्मवत्सलौ ॥ ३३ ॥ सलक्ष्मणस्योत्तमपुष्कलंवचोनिशम्यचैवं
वनवासमादरात् ॥ समाःसमस्ताविदधेपरंतपःप्रपद्यधर्मंसुचिरायराघवः ॥३४॥ नस्वविलापेनलोकदुःखाभावोध्वनितः अश्रुपूर्णमुखत्वंनटवल्लोकव्यवहा
रानुसारेणेतिबोध्यम् ॥२७॥ २८ ॥ आयुधिनामितिच्छेदः ॥२९॥ औपायिकंयुक्तम् यतस्त्वत्परितापेनसीतायाममचविषादोभवति ॥ ३० ॥ अथगंतव्यमितियदुक्तंतदुत्तरसी
तावदहमप्यवर्जनीयइतिवक्तुमात्मनःसीतासाधर्म्यमाह नचेति त्वयाहीनासीतात्वयाहीनोहंचजलादुद्धृतौमत्स्याविवनजीवावोनजीवावइति जीवावइत्यस्यावृत्त्यानञ्द्वयान्वयः
जीवनाभावस्यसर्वथासत्यत्वप्रतिपादनायद्विरुक्तिः॥३१॥अत्रनोत्कंठितुमर्हसीत्यस्योत्तरम् नहीति नञ्त्रयस्यनेच्छेयंनेच्छेयनेच्छेयमितिप्रकारेणइच्छेयामितिपदावृत्त्यान्वयः स्वर्गंचा
प्ययप्राप्तंद्रष्टुंत्वयाविनानेच्छेयंकिमुतगंतुमितिभावः ॥३२॥ ततोलक्ष्मणवचनानंतरम् तत्रतस्मिन्नेवन्यग्रोधमूलेसमासीनौसीतारामौ न्यग्रोधमूलेस्वावस्थानदेशादतिसमीपेलक्ष्म
णेनसुकृतांसम्यग्रचितांशय्यांभेजाते वत्सलाचवत्सलश्चवत्सलौ पुमान्स्त्रियेत्येकशेषः ॥ ३३ ॥ सरामःलक्ष्मणस्यवनवासंप्रत्यादरादुच्यमानमेवंभूतमतएवोत्तमपुष्कलमत्यंत

SGDF

श्रेष्ठंवचोनिशम्यसुचिरायस्वयंवनवासरूपंधर्मंप्रपद्यांगीकृत्यसमस्ताःसमाःवनवासंप्रतिविदधे लक्ष्मणस्यानुमतिमितिशेषः ॥ ३४ ॥ भयंतत्कार्यंइतस्ततईक्षणरूपंसंभ्रमंचनोपेयतुः ॥३५ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअयोध्याकांडेत्रिपंचाशःसर्गः ॥ ५३॥ ॥ छ ॥ तेइति ॥ १ ॥ गंगामाभियमुनाप्रवर्ततेतद्देशंप्रयागम् गंगायाअतिपुण्यत्वध्वननायैवमुक्तिः ॥ २ ॥ भूमिभागाःभूमिप्रदेशाः तेपश्यंतोजग्मुरितिसंबंधः ॥ ३ ॥ यथायथासुखम् जनानुमानशंकाभावात्क्षेमेणउपाविश्योत्थायचशनैःशनैःस्वेच्छानुरोधेनसंपश्यन्समपश्यन् निर्वृत्तमात्रेऽर्धमंडलकाले ॥ ४ ॥ भागवताग्नेःकेतुंलिंगंधूमंपश्य यदेवमतोऽत्रमुनिःसान्निहितइतिमन्ये ॥ ५ ॥ सं

ततस्तुतस्मिन्विजनेमहाबलौमहावनेराघववंशवर्धनौ ॥ नतौभयंसंभ्रममभ्युपेयतुर्यथैवसिंहौगिरिसानुगोचरौ ॥३५ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम० वा०आ०अ०त्रिपंचाशःसर्गः ॥ ५३ ॥ ॥ छ ॥ ॥ तेतुतस्मिन्महावृक्षेउषित्वारजनींशुभाम् ॥ विमलेभ्युदितेसूर्येतस्माद्देशात्प्रतस्थिरे ॥ १ ॥ यत्रभागीरथींगंगांयमुनाऽभिप्रवर्तते ॥ जग्मुस्तंदेशमुद्दिश्यविगाह्यसुमहद्वनम् ॥ २ ॥ तेभूमिभागान्विविधान्देशांश्चापिमनोहरान् ॥ अदृष्टपूर्वान्पश्यंतस्तत्रतत्रयशस्विनः ॥ ३ ॥ यथाक्षेमेणसंपश्यन्पुष्पितान्विविधान्द्रुमान् ॥ निर्वृत्तमात्रेदिवसेरामःसौमित्रिमब्रवीत् ॥४॥ प्रयागमभितःपश्यसौमित्रेधूममुत्तमम् ॥ अग्नेर्भगवतःकेतुंमन्येसन्निहितोमुनिः ॥ ५॥ नूनंप्राप्ताःस्मसंभेदंगंगायमुनयोर्वयम् तथाहिश्रूयतेशब्दोवारिणोर्वारिघर्षजः ॥ ६ ॥ दारूणिपरिभिन्नानिवनजैरुपजीविभिः ॥ छिन्नाचाप्याश्रमेचैतेदृश्यंतेविविधाद्रुमाः ॥७॥ धन्विनौतौसुखंगत्वालंबमानेदिवाकरे ॥ गंगायमुनयोःसंधौप्रापतुर्निलयंमुनेः ॥८॥ रामस्त्वाश्रममासाद्यत्रासयन्मृगपक्षिणः ॥ गत्वामुहूर्तमध्वानंभरद्वाजमुपागमत् ॥९॥ ततस्त्वाश्रममासाद्यमुनेर्दर्शनकांक्षिणौ ॥ सीतयानुगतौवीरौदूरादेवावतस्थतुः ॥१०॥ सप्रविश्यमहात्मानमृषिंशिष्यगणैर्वृतम् ॥संशितव्रतमेकाग्रंतपसालब्धचक्षुषम् ॥ ११ ॥ हुताग्निहोत्रंदृष्ट्वैवमहाभागःकृतांजलिः ॥ रामःसौमित्रिणासार्धंसीतयाचाभ्यवादयत् ॥ १२ ॥ न्यवेदयतचात्मानंतस्मैलक्ष्मणपूर्वजः ॥ पुत्रौदशरथस्यावांभगवन्रामलक्ष्मणौ ॥ १३ ॥

भेदंसंगमम् वारिणोर्गंगायमुनाजलयोः वारिघर्षोविजातीयवारिसंबंधः घट्टइतिपाठेप्येवमेव ॥ ६ ॥ येषांदारूणिभिन्नानितेद्रुमादृश्यंतइत्यन्वयः ॥ ७ ॥ धन्विनांवितताविति पाठेतेषांमध्येवितततौमुख्यावितियावत् संधौअंतर्वेदिदेशे निलयंआवासंतत्समीपदेशम् ॥ ८ ॥ आश्रमंतत्समीपवनप्रदेशम् त्रासयन्धनुर्धरत्वादिस्वरूपमात्रेणकेवलंत्रासयन् भरद्वाजंतदाश्रमम् ॥ ९ ॥ आश्रमंभरद्वाजस्य दूरादेवावतस्थतुः कार्यवशनिर्गतशिष्यद्वाराविज्ञापनपूर्वकानुमतिलाभार्थमितिभावः ॥ १० ॥ सःतथालब्धानुमतिः प्रविश्यउटजमितिशेषः संशितव्रतंतीक्ष्णव्रतम् तपसालब्धचक्षुषंत्रैकालिकसर्वजगद्वृत्तांताभिज्ञम् ॥ ११ ॥ दृष्ट्वाअवसरंज्ञात्वासौमित्रिणासार्धमभ्यवंददितिशेषःसीतयाचनमस्कारंकारितवान् तदाह अभ्यवादयत् ॥ १२ ॥ तत्रमूलफलाशनाइत्यंतेनस्ववृत्तांतसहितमात्मानंभरद्वाजायन्यवेदयत ॥ १३ ॥

SGDF
Sri Gangeshwari Digital Foundation

॥१४॥१५॥ धर्ममेववानप्रस्थधर्ममेव मूलफलग्रहणंमांसस्याप्युपलक्षणम् ॥१६॥ गांमधुपर्कांगंमहोक्षम् अन्नमत्रादनीयमात्रम् अतएवमूलफलाश्रयान्इतिवक्ष्यति रसाःपानीयविशेषाः वासंवासस्थानम् ॥१८॥आगतंआगतंतेजोविशेषात्मर्यादारक्षणायमध्येमध्येस्थित्वानिकटंप्राप्तंरामंमृगपक्षिभिर्मुनिभिश्चसहस्वागतेनाभ्यर्च्यमुनिभिःसहमुनिःरामंसमंततआसीनोभवदितियोजना मृगपक्षिणामर्चाचप्रदक्षिणगमनादिरूपावर्णित॥१९॥२०॥ चिरस्यचिरकालस्य इहाश्रमेआगतंत्वांपश्यामि अनेनपूर्वमपिकदाचिदागमनंध्वनितम् पूर्वरामावतारकालिकमागमनंमनसिनिधायवैषोक्तिः पश्यामिचक्षुषाएवंरूपंपश्यामि यःकेवलंध्यानगोचरएवसोप्येवंभूतइत्याश्चर्यंव्यंग्यम् अकारणंनिर्निमित्तम्॥२१॥२२॥ ॥ २३ ॥ इतआसन्नःएतदाश्रमाददूरवर्तीपौरजानपदोजनःमांसुदर्शंसुखेनद्रष्टुंशक्यंप्रेक्ष्यज्ञात्वावैदेहींमांचप्रेक्षकोजनःवैदेह्यादिदर्शनार्थीजनस्तदर्थमिममाश्रममागमिष्यतीत्यहंम

भार्याममेयंकल्याणीवैदेहीजनकात्मजा ॥ मांचानुयाताविजनंतपोवनमनिंदिता ॥ १४ ॥ पित्राप्रव्राज्यमानंमांसौमित्रिरनुजःप्रियः ॥ अयमन्वगमद्भ्रातावनमेवधृतव्रतः ॥ १५ ॥ पित्रानियुक्ताभगवन्प्रवेक्ष्यामतपोवनम् ॥धर्ममेवाचरिष्यामस्तत्रमूलफलाशनाः॥१६॥तस्यतद्वचनंश्रुत्वाराजपुत्रस्यधीमतः ॥ उपानयतधर्मात्मागामर्घ्यमुदकंततः ॥१७॥ नानाविधानन्नरसान्वन्यमूलफलाश्रयान्॥तेभ्योददौतप्ततपावासंचैवाभ्यकल्पयत्॥१८॥मृगपक्षिभिरासीनोमुनिभिश्चसमंततः ॥ राममागतमभ्यर्च्यस्वागतेनागतंमुनिः॥१९॥प्रतिगृह्यतुतामर्चामुपविष्टंसराघवम् ॥ भरद्वाजोब्रवीद्वाक्यंधर्मयुक्तविदंतदा ॥ २० ॥ चिरस्यखलुकाकुत्स्थपश्याम्यहमुपागतम् ॥ श्रुतंतवमयाचैवविवासनमकारणम् ॥२१॥ अवकाशोविविक्तोयंमहानद्योःसमागमे ॥ पुण्यश्चरमणीयश्चवसत्विहभवान्सुखम् ॥२२॥ एवमुक्तस्तुवचनंभरद्वाजेनराघवः ॥ प्रत्युवाचशुभंवाक्यंरामःसर्वहितेरतः ॥ २३ ॥ भगवन्नितआसन्नःपौरजानपदोजनः ॥ सुदर्शमिहमांप्रेक्ष्यमन्येहमिममाश्रमम् ॥२४॥आगमिष्यतिवैदेहींमांचापिप्रेक्षकोजनः ॥ अनेनकारणेनाहमिहवासंनरोचये ॥ २५ ॥ एकांतेपश्यभगवन्नाश्रमस्थानमुत्तमम् ॥ रमतेयत्रवैदेहीसुखार्हाजनकात्मजा ॥ एतच्छ्रुत्वाशुभंवाक्यंभरद्वाजोमहामुनिः ॥ राघवस्यतुतद्वाक्यमर्थग्राहकमब्रवीत् ॥ २७ ॥ दशक्रोशइतस्तातगिरिर्यस्मिन्निवत्स्यसि ॥ महर्षिसेवितःपुण्यःपर्वतःशुभदर्शनः॥२८॥

न्येइत्यन्वयः ॥ २४॥२५॥यत्रयस्मिन्नाश्रमस्थाने तादृशमेकांतेवर्तमानंपश्य ज्ञात्वानिर्दिशेत्यर्थः अत्रभगवन्नित्यादिश्लोकत्रयस्यतीर्थेनवास्तवस्त्वर्थोरावणवधार्थंगूढमवतीर्णंमांमाप्रकटीकुरु अन्यथासर्वोपिजनःसुदर्शीविष्णुंमांज्ञात्वावैदेहींचमांलक्ष्मींप्रेक्ष्यज्ञात्वातांमांचप्रेक्षकःसन्निहागमिष्यति अतएवंविधंप्रकटवासंनरोचयेऽतोयत्रवैदेहीरमतेतंआश्रयतीत्याश्रमंजगत्तस्यस्थानंसर्वोत्तमंमांत्वमेवैकांतेपश्यमत्स्वरूपंनप्रकटयेत्यंतेनव्याख्यातं तदयुक्तं मुनिनारामस्वरूपप्रकटनस्यसर्ववेद्यंयथाभवतितथाप्राक्क्वाप्यकरणात् अक्षरमर्यादयापितादृशार्थालाभाच्च पौरजानपदोजनइतिपदस्वारस्याच्चेतिसुधियोविभावयंतु ॥ २६ ॥ एतदिति राघवस्यार्थग्राहकंतदुक्तप्रयोजनप्रतिपादकंतद्वक्ष्यमाणमब्रवीत् ॥२७ ॥ दशक्रोशेइतिसप्तम्यंतं इतोमदाश्रमात् ॥ २८ ॥

SGDF

॥२९॥यावतायदाशृंगाण्यवेक्षते तदेतिशेषः समाधत्तेमनसाकर्तुमाशास्ते॥३०॥ तदुपपादयति ऋषयइति बहुदिनमृतनृकपालवत्शुक्लंशिरस्तेनसहतेनविद्यमानेनोपलक्षितास्तप
साशरदांशतंविहृत्यअतिवार्धकेपितपसाक्रीडित्वादिवंस्वर्गमारूढाःकेचित्तुकपालशिरसेतिशरीरोपलक्षणंसशरीराःस्वर्गंगताइत्याहुः तन्न धर्मपुत्रादीनामपिकियद्दूरमेवधर्मवैभवद
र्शनायैतच्छरीरेणगमनंततस्तन्निरासपूर्वकमेवस्वर्गगमनश्रवणादितिकतकः ॥ ३१॥ वनवासायवनवासनियमसिद्धये इहवेतिशिष्टाचारमात्रम्॥३२॥रामंतद्रजन्यांतत्रवसंतंप्रति

गोलांगूलानुचरितोवानरर्क्षनिषेवितः ॥ चित्रकूटइतिख्यातोगंधमादनसन्निभः॥२९॥ यावताचित्रकूटस्यनरःशृंगाण्यवेक्षते ॥ कल्याणानि
समाधत्तेनमोहेकुरुतेमनः ॥ ३० ॥ ऋषयस्तत्रबहवोविहृत्यशरदांशतम् ॥ तपसादिवमारूढाःकपालशिरसासह ॥ ३१ ॥ प्रविविक्तमहं
मन्येतंवासंभवतःसुखम् ॥ इहवावनवासायवसराममयासह ॥ ३२॥ सरामंसर्वकामैस्तंभरद्वाजःप्रियातिथिम् ॥ सभार्यंसहचभ्रात्राप्रति
जग्राहहर्षयन् ॥३३॥ तस्यप्रयागेरामस्यतंमहर्षिमुपेयुषः ॥ प्रपन्नारजनीपुण्याचित्राःकथयतःकथाः॥३४॥सीतातृतीयःकाकुत्स्थःपरिश्रां
तःसुखोचितः ॥ भरद्वाजाश्रमेरम्येतांरात्रिमवसत्सुखम्॥३५॥प्रभातायांतुशर्वर्यांभरद्वाजमुपागमत् ॥ उवाचनरशार्दूलोमुनिंज्वलिततेजस
म् ॥ ३६ ॥ शर्वरींभगवन्नद्यसत्यशीलतवाश्रमे ॥ उषिताःस्मोहवसतिमनुजानातुनोभवान्॥३७॥रात्र्यांतुतस्यांव्युष्टायांभरद्वाजोब्रवीदिद
म् ॥ मधुमूलफलोपेतंचित्रकूटंव्रजेतिह ॥३८॥ वासमौपयिकंमन्येतवराममहाबल ॥ नानानगगणोपेतःकिन्नरोरगसेवितः ॥३९॥ मयूरना
दाभिरतोगजराजनिषेवितः ॥ गम्यतांभवताशैलश्चित्रकूटःसविश्रुतः॥४०॥पुण्यश्चरमणीयश्चबहुमूलफलायुतः ॥ तत्रकुंजरयूथानिमृगयू
थानिचैवहि ॥४१॥ विचरंतिवनांतेषुतानिद्रक्ष्यसिराघव ॥ सरित्प्रस्रवणप्रस्थान्दरीकंदरानिर्झरान्॥४२॥ चरतःसीतयासार्धंनंदिष्यातिमन
स्तव ॥४३॥ प्रहृष्टकोयष्टिभकोकिलस्वनैर्विनोदयंतंचसुखंपरंशिवम् ॥ मृगैश्चमत्तैर्बहुभिश्चकुंजरैःसुरम्यमासाद्यसमावसाश्रयम्॥४४॥इत्या
र्षेश्रीम०वा०आ००अयोध्याकांडेचतुष्पंचाशःसर्गः ॥५४॥ उषित्वारजनींतत्रराजपुत्रावरिंदमौ॥महर्षिमभिवाद्याथजग्मतुस्तंगिरिंप्रति॥१॥

जग्राहअतिथियोग्यसत्कारैर्वशीकृतवान् ॥ ३३ ॥ रजनीप्रपन्नाप्राप्ता ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ इहाश्रमेशर्वरीमुषिताःस्म अहअथेत्यर्थे वसतिंगंतव्यांचित्रकूटरूपांतद्गमनं
प्रत्यनुजानातु ॥ ३७ ॥ भरद्वाजः तथारामेणप्रार्थितइतिशेषः व्रजइत्यनुजगाविति शेषः ॥ ३८ ॥ औपयिकमुचितं नगाःवृक्षाः ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ विचरंति इदंश
त्रंतं सरितोनद्यःप्रस्रवणास्तनुतरजलप्रवाहास्तद्युताःप्रस्थाःसानूनि दरीपाषाणनिर्भेदः कंदरागिरिगुहाः निर्झराःघनप्रवाहाः तान्द्रक्ष्यसीत्यन्वयः॥४२॥एतेकुंजरादयः सीतयासार्धं
चरतस्तवेत्यन्वयः ॥४३॥कोयष्टिभष्टिट्टिभः ॥४४॥इतिश्रीरामाभिरामेश्री॰रा॰वा॰आ॰अ॰ चतुष्पंचाशःसर्गः ॥५४॥ ॥ छ ॥ अथभरद्वाजेनमार्गोपदेशः उषित्वेति॥१॥

SGDF

औरसान्पुत्रान्पितेवतान्प्रस्थितान्प्रेक्ष्यतेषांस्वस्त्ययनंचकार चैवौपादपूरणार्थौ ॥ २ ॥ प्रचक्रमेमार्गोपदेशार्थमितिशेषः ॥ ३ ॥ पश्चान्मुखाश्रितांगंगाजलवेगाभिघातेनकिंचि
द्दूरंपश्चान्मुखंगतामितितीर्थः संधिःसंगमतीर्थं संगमात्पश्चिमप्रदेशएवाश्रितस्वप्रयुक्तव्यवहारां संगमपूर्वभागेतुगंगायाएवव्यवहारइतिभावइतिकतकः अन्येतु पश्चान्मुखयागंग
याश्रितांकालिंदीमनुगच्छेतामित्यर्थः अतएवाग्रेकालिंदीमासाद्येत्युक्तिरित्याहुः ॥ ४ ॥ अथशुद्धांकालिंदींप्रतिस्रोतोयथाभवतितथासमागतांविपरीतप्रवाहामासाद्यतस्यास्तीर्थम

तेषांस्वस्त्ययनंचैवमहर्षिःसचकारह ॥ प्रस्थितान्प्रेक्ष्यतांश्चैवपितापुत्रानिवौरसान् ॥२॥ ततःप्रचक्रमेवक्तुंवचनंसमहामुनिः ॥भरद्वाजोमहा
तेजारामंसत्यपराक्रमम् ॥३ ॥ गंगायमुनयोःसंधिमादायमनुजर्षभ ॥ कालिंदीमनुगच्छेतांनदींपश्चान्मुखाश्रिताम् ॥ ४ ॥ अथासाद्यतुका
लिंदींप्रतिस्रोतःसमागताम् ॥ तस्यास्तीर्थंप्रचरितंप्रकामंप्रेक्ष्यराघव ॥५॥ तत्रयूयंप्लवंकृत्वातरतांशुमतींनदीम् ॥ ततोन्यग्रोधमासाद्यमहां
तंहरितच्छदम् ॥६॥ परीतंबहुभिर्वृक्षैःश्यामांसिद्धोपसेवितम्॥तस्मिन्सीतांजलिंकृत्वाप्रयुंजीताशिषांक्रियाम्॥७॥ समासाद्यचतंवृक्षंवसेद्वाति
क्रमेतवा ॥ क्रोशमात्रंततोगत्वानीलंप्रेक्ष्यचकाननम्॥८॥सल्लकीबदरीमिश्रंरामवन्यैश्चयामुनैः ॥ सपंथाश्चित्रकूटस्यगतस्यबहुशोमया॥९॥
रम्योमार्दवयुक्तश्चदावैश्चैवविवर्जितः ॥ इतिपंथानमादिश्यमहर्षिःसंन्यवर्तत ॥ १० ॥ अभिवाद्यतथेत्युक्त्वारामेणविनिवर्तितः ॥ उ
पावृत्तेमुनौतस्मिन्रामोलक्ष्मणमब्रवीत् ॥११॥ कृतपुण्याःस्मभद्रंतेमुनिर्यन्नोऽनुकंपते ॥ इतितौपुरुषव्याघ्रौमंत्रयित्वामनस्विनौ ॥१२॥
सीतामेवाग्रतःकृत्वाकालिंदींजग्मतुर्नदीम् ॥ अथासाद्यतुकालिंदींशीघ्रस्रोतस्विनींनदीम् ॥ १३ ॥ चिंतामापेदिरेसद्योनदीजलतितीर्षवः ॥
तौकाष्ठसंघाटमथोचक्रतुःसुमहाप्लवम्॥१४॥शुष्कैर्वन्यैःसमाकीर्णमुशीरैश्चसमावृतम् ॥ ततोवैतसशाखाश्चजंबुशाखाश्चवीर्यवान् ॥ १५ ॥
चकारलक्ष्मणश्छित्त्वासीतायाःसुखमासनम् ॥ तत्रश्रियमिवाचिंत्यांरामोदाशरथिःप्रियाम् ॥ १६॥ ईषत्सलज्जमानांतामध्यारोपयतप्लवम्॥
पार्श्वेतत्रचवैदेह्यावसनेभूषणानिच ॥ १७ ॥ प्लवेकठिनकाजंचरामश्चक्रेसमाहितः ॥ आरोप्यसीतांप्रथमंसंघाटंपरिगृह्यतौ ॥ १८ ॥

वतरणप्रदेशंप्रचरितंगमनागमनाभ्यामतिक्षुण्णंदृष्ट्वा॥॥५प्लवंतरणसाधनं अंशुमतींसूर्यतनयां॥६॥श्यामंश्यामनामकं आशिषांक्रियांकरणंप्रयुंजीतअस्माकंपुनरागमनंभवत्वितिसीता
वृक्षंनत्यादिनाप्रार्थयेत्॥७॥वसेद्वातिक्रमेतवेत्येकवचनंसीताभिप्रायकं श्रमेवसेत् अन्यथाग्रेगच्छेदित्यर्थः ततःकालिंदीदक्षिणतीरवर्तिन्यग्रोधात् ॥८॥ यामुनैर्यमुनातीरजैः॥९॥मा
र्दवयुक्तःवालुकोपेतत्वात् कंटकपाषाणादिरहितत्वाच्च दावैर्विवर्जितःवनाग्निरहितः ॥ १० ॥ तथेत्युक्त्वात्वदुपदिष्टमार्गेणैवगमिष्यामइत्युक्त्वा ॥ ११॥१२॥१३॥काष्ठसंघाटः
काष्ठसंघातस्तद्रूपंमहाप्लवंउडुपम् ॥ १४ ॥ उशीरैर्नलदैःवेतसैरित्यर्थइतिकतकोक्तमयुक्तम् ॥ १५ ॥ अचिंत्यांअचिंत्यप्रभावाम् ॥१६॥ सःरामः ॥१७॥ कठिनंखनित्रं काजं

SGDF

पेटकंद्वंद्वेएकवद्भावः कठिनकंखनित्रं आजंअजचर्मपिनद्धंपेटकमित्यर्थमन्ये संघाटंप्लवम् ॥१८॥१९॥ पतिःव्रतंचतुर्दशवर्षावधिकंपारयेत्समापयेत्॥२०॥स्वस्तिप्रत्यागतेयक्ष्य
इतिसंबंधः ॥ २१ ॥ उक्तमेवोपसंहरति ततइति ॥ २२ ॥ तीरजैर्वृक्षैरुपलक्षितां यमुनातीरसंबंधिवनात् ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ पर्यगच्छत्परितो
गच्छत् प्रदक्षिणंचकारेतियावत् ॥ २६ ॥ विधेयामनुकूलांसीतामायाचंतींप्रार्थयंतीमवलोक्याब्रवीदित्यन्वयः ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ साऽबलासीतापप्रच्छकोयंवृक्षइत्या

ततःप्रतेरतुर्यत्तौप्रीतौदशरथात्मजौ ॥ कालिंदीमध्यमायातासीतात्वेनामवंदत ॥ १९ ॥ स्वस्तिदेवितरामित्वांपारयेन्मेपतिर्व्रतम्॥यक्ष्येत्वांगो
सहस्रेणसुराघटशतेनच ॥२०॥ स्वस्तिप्रत्यागतेरामेपुरीमिक्ष्वाकुपालिताम् ॥ कालिंदीमथसीतातुयाचमानाकृतांजलिः ॥२१॥तीरमेवाभिसं
प्राप्तादक्षिणंवरवर्णिनी ॥ ततःप्लवेनांशुमतींशीघ्रगामूर्मिमालिनीम् ॥२२॥ तीरजैर्बहुभिर्वृक्षैःसंतेरुर्यमुनांनदीम् ॥ तेषुतेप्लवमुत्सृज्यप्रस्थाय
यमुनावनात् ॥२३॥ श्यामंन्यग्रोधमासेदुःशीतलंहरितच्छदम्॥न्यग्रोधंसमुपागम्यवैदेहीचाभ्यवंदत ॥२४॥नमस्तेस्तुमहावृक्षपारयेन्मेपति
व्रतम्॥कौसल्यांचैवपश्येमसुमित्रांचयशस्विनीम्॥२५॥इतिसीतांजलिंकृत्वापर्यगच्छन्मनस्विनी॥अवलोक्यततःसीतामायाचंतीमनिंदितां॥
॥२६॥दयितांचविधेयांचरामोलक्ष्मणमब्रवीत् ॥ सीतामादायगच्छत्वमग्रतोभरतानुज ॥२७॥ पृष्ठतोनुगमिष्यामिसायुधोद्विपदांवर ॥यद्य
त्फलंप्रार्थयतेपुष्पंवाजनकात्मजा ॥२८॥ तत्तत्प्रयच्छवैदेह्यायत्रास्यारमतेमनः॥एकैकंपादपंगुल्मंलतांवापुष्पशालिनीम् ॥२९॥ अदृष्टरूपां
पश्यंतीरामंपप्रच्छसाऽबला ॥ रमणीयान्बहुविधान्पादपान्कुसुमोत्करान् ॥ ३० ॥ सीतावचनसंरब्धआनयामासलक्ष्मणः ॥ विचित्रवा
लुकजलांहंससारसनादिताम् ॥ ३१ ॥ रेमेजनकराजस्यसुताप्रेक्ष्यतदानदीम् ॥क्रोशमात्रंततोगत्वाभ्रातरौरामलक्ष्मणौ ॥ बहून्मेध्यान्मृ
गान्हत्वाचेरतुर्यमुनावने ॥ ३२ ॥ विहृत्यतेबर्हिणपूगनादितेशुभेवनेवारणवानरायुते ॥ समंनदीवप्रमुपेत्यसत्वरंनिवासमाजग्मुरदीन
दर्शनाः ॥३३॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअयोध्याकांडेपंचपंचाशःसर्गः ॥ ५५ ॥ ॥ छ ॥ ॥ अथरात्र्यांव्यती
तायामवसुप्तमनंतरम् ॥ प्रबोधयामासशनैर्लक्ष्मणंरघुपुंगवः ॥ १ ॥

दि रमणीयान्रम्यान् कुसुमोत्करान्पादपान्कुसुमस्तोमविशिष्टवृक्षावयवान् ॥ ३० ॥ सीतावचनेनसंरब्धस्त्वरावानानयामासेत्यन्वयः आनयामासेत्यानिन्येइत्यर्थेआर्षम् वि
चित्रेत्यादिनदीविशेषणम् ॥ ३१ ॥ नदींयमुनाम् चेरतुःभुक्तवंतौ ॥ ३२ ॥ वप्रंतीरम् ॥ ३३ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअ
योध्याकांडेपंचपंचाशःसर्गः ॥ ५५ ॥ अथावसुप्तंस्वप्रबोधानंतरमपिईषत्सुप्तम् एतेनचतुर्दशवर्षपर्यंतंलक्ष्मणःस्वापहीनोऽनाहारश्चेतिलोकप्रवादोऽपास्तः ॥ १ ॥

SGDF Sri Gangadharan Digital Foundation

वन्यानांशुकपिकादीनांस्वनंशृणु प्रस्थानस्यकालोजातोऽतःसंप्रतिष्ठामहेगच्छामः संप्रतीक्षामहेकालमितिपाठेप्रस्थानकालंजानीमइत्यर्थः ॥ २ ॥ समयेप्रबोधसमये तंद्रांआल
स्यम् ॥३॥ नद्याःकालिंद्याजलंस्पृष्ट्वास्नानाद्यंतंनित्यकृत्यंकृत्वा ॥४॥५॥ आदीप्तानिवज्वलितानिव मालिनःस्वैःपुष्पैर्मालावतइवास्थितान् शिशिरात्ययेवसंते ॥६॥ शक्ष्यामजी
वितुम् जीवनसाधनफलादिसंपत्तेः ॥७॥आढकचतुष्टयंद्रोणस्तत्प्रमाणमधुपूर्णानिमधूनिमधुपटलानि मधुकारीभिःमधुमाक्षिकाभिः नगेवृक्षे ॥८॥ नत्यूहःदात्यूहः पुष्पसंस्तरसंक

सौमित्रेश्शृणुवन्यानांवल्गुव्याहरतांस्वनम् ॥ संप्रतिष्ठामहेकालःप्रस्थानस्यपरंतप ॥२॥ प्रसुप्तस्तुततोभ्रात्रासमयेप्रतिबोधितः ॥ जहौनिद्रां
चतंद्रांचप्रसक्तंचपरिश्रमम् ॥३ ॥ ततउत्थायतेसर्वेस्पृष्ट्वानद्याःशिवंजलम्॥पंथानमृषिभिर्जुष्टंचित्रकूटस्यतंययुः॥४॥ततःसंप्रस्थितःकाले
रामःसौमित्रिणासह ॥ सीतांकमलपत्राक्षीमिदंवचनमब्रवीत्॥५॥आदीप्तानिववैदेहिसर्वतःपुष्पितान्नगान्॥ स्वैःपुष्पैःकिंशुकान्पश्यमालिनः
शिशिरात्यये ॥६॥ पश्यभल्लातकान्बिल्वान्नरैरनुपसेवितान् ॥ फलपुष्पैरवनतान्नूनंशक्ष्यामजीवितुम् ॥७ ॥ पश्यद्रोणप्रमाणानिलंबमानानि
लक्ष्मण ॥ मधूनिमधुकारीभिःसंभृतानिनगेनगे ॥८॥ एषक्रोशतिनत्यूहस्तंशिखीप्रतिकूजति ॥ रमणीयेवनोद्देशेपुष्पसंस्तरसंकटे ॥ ९ ॥
मातंगयूथानुसृतंपक्षिसंघानुनादितम् ॥चित्रकूटमिमंपश्यप्रवृद्धशिखरंगिरिम् ॥ १०॥ समभूमितलेरम्येद्रुमैर्बहुभिरावृते ॥ पुण्येरंस्यामहे
तातचित्रकूटस्यकानने ॥११॥ ततस्तौपादचारेणगच्छंतौसहसीतया ॥ रम्यमासेदतुःशैलंचित्रकूटंमनोरमम् ॥१२॥ तंतुपर्वतमासाद्यना
नापक्षिगणायुतम् ॥ बहुमूलफलंरम्यंसंपन्नसरसोदकम् ॥१३॥ मनोज्ञोयंगिरिःसौम्यनानाद्रुमलतायुतः॥ बहुमूलफलोरम्यःस्वाजीवःप्र
तिभातिमे ॥१४॥ मुनयश्चमहात्मानोवसंत्यस्मिन्शिलोच्चये ॥ अयंवासोभवेत्तातवयमत्रवसेमहि ॥१५॥ इतिसीताचरामश्चलक्ष्मणश्चकृतां
जलिः ॥ अभिगम्याश्रमंसर्वेवाल्मीकिमभिवादयन् ॥१६॥ तान्महर्षिःप्रमुदितःपूजयामासधर्मवित् ॥आस्यतामितिचोवाचस्वागतंतंनिवेद्यच
॥१७॥ ततोब्रवीन्महाबाहुर्लक्ष्मणंलक्ष्मणाग्रजः ॥ सन्निवेद्ययथान्यायमात्मानमृषयेप्रभुः ॥१८॥लक्ष्मणानयदारूणिदृढानिचवराणिच ॥ कुरु
ष्वावसथंसौम्यवासेमेऽभिरतंमनः ॥१९॥ तस्यतद्वचनंश्रुत्वासौमित्रिर्विविधान्द्रुमान् ॥ आजहारततश्चक्रेपर्णशालामरिंदमः ॥ २० ॥

टेपुष्पैःकृतेनसंस्तरेणआच्छादनेनसंकटेनिबिडेवनोद्देशे ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥१२ ॥ संपन्नसरसोदकंस्वादूदकसाहितम् ॥१३॥ सुतरांआजीवोजीवनोपायोयस्मिन् ॥१४ ॥
अयंवासोभवेत्वासयोग्योभवेत् ॥ १५ ॥ वाल्मीकिमभिवादयन्अभ्यवादयन् चित्रकूटेस्थितएववाल्मीकीरामराज्यप्राप्तिसमयेतमसातीरंगतइतिनाविरोधइतिप्राञ्चः प्राचे
तसादयंवाल्मीकिरन्यएवेतितत्त्वम् ॥ १६ ॥ तंरामंप्रतिस्वागतंस्वागतप्रश्नंनिवेद्यविज्ञाप्य ॥ १७ ॥आत्मानंसंनिवेद्यअमुकपुत्रःअमुकहेतोरागतोस्मीत्युक्त्वा ॥१८॥१९॥२० ॥

SGDF

निष्ठितांअंतर्बहिःकाष्ठभित्त्यासुप्रतिष्ठापिताम् बद्धकटांबद्धकवाटाम् छांदसोत्वर्णलोपः यद्वा बद्धरुच्छदिषम् बद्धःकटोवर्षावारकोयस्यामित्यर्थात् एकाग्रंलक्ष्मणम् ॥ २१ ॥ शालांपर्णशालाधिष्ठातृदेवताम् ॥२२॥ वास्तुशमनंवास्तुशांतिः चिरजीविभिःचिरजीवित्वेच्छावद्भिः ॥२३॥ पशुवधदोषशंकांवारयति कर्तव्यइति यज्ञार्थपशुहिंसानदोषइतिभावः शास्त्रदृष्टःशास्त्रबोधितकर्तव्यत्वबोधितकर्तव्यत्वरूपः ॥२४॥ ऐणेयंमृगमांसम् एतच्छालांएनांशालांतदधिष्ठातृशिखिपर्जन्यादिपंचाशद्देवताः ॥२५॥ अयंसौम्योमुहूर्तःदिवसश्चायं ध्रुवसंज्ञकः ॥२६॥ निष्टप्तंनितरांतप्तंछिन्नशोणितंउपरतरुधिरस्यंदम् ॥२७॥ सर्वःसर्वकर्मार्हःसमस्तांगःशिरःपादादिसर्वांगोपेतः श्रितःपक्वः ॥२८॥ गुणवान्कर्मापेक्षितप्रायत्य

तांनिष्ठितांबद्धकटांदृष्ट्वारामःसुदर्शनाम् ॥शुश्रूषमाणमेकाग्रमिदंवचनमब्रवीत् ॥२१॥ऐणेयंमांसमाहृत्यशालांयक्ष्यामहेवयम् ॥२२॥ कर्तव्यं वास्तुशमनंसौमित्रेचिरजीविभिः ॥मृगंहत्वानयक्षिप्रंलक्ष्मणेहशुभेक्षण ॥२३॥ कर्तव्यःशास्त्रदृष्टोहिविधिर्धर्ममनुस्मर ॥भ्रातुर्वचनमाज्ञायलक्ष्मणःपरवीरहा ॥२४॥चकारचयथोक्तंहितंरामःपुनरब्रवीत् ॥ऐणेयंश्रपयस्वैतच्छालांयक्ष्यामहेवयम् ॥२५ ॥ त्वरसौम्यमुहूर्तोयंध्रुवश्चदिवसोह्ययम् ॥सलक्ष्मणःकृष्णमृगंहत्वामेध्यंप्रतापवान् ॥२६॥अथचिक्षेपसौमित्रिःसमिद्धेजातवेदसि ॥ तत्तुपक्वंसमाज्ञायनिष्टप्तंछिन्नशोणितम् ॥२७॥ लक्ष्मणःपुरुषव्याघ्रमथराघवमब्रवीत् ॥ अयंसर्वःसमस्तांगःश्रितःकृष्णमृगोमया ॥२८॥ देवतादेवसंकाशयजस्वकुशलोह्यसि ॥ रामःस्नात्वातु नियतोगुणवान्जपकोविदः ॥२९॥संग्रहेणाकरोत्सर्वान्मंत्रान्सत्रावसानिकान् ॥ इष्ट्वादेवगणान्सर्वान्विवेशावसथंशुचिः ॥३०॥बभूवचमनोल्हादोरामस्यामिततेजसः ॥ वैश्वदेवबलिंकृत्वारौद्रंवैष्णवमेवच ॥३१॥वास्तुसंशमनीयानिमंगलानिप्रवर्तयन् ॥ जपंचन्यायतःकृत्वास्नात्वानदीं यथाविधि ॥३२॥ पापसंशमनंरामश्चकारबलिमुत्तमम् ॥वेदिस्थलविधानानिचैत्यान्यायतनानिच ॥ आश्रमस्यानुरूपाणिस्थापयामासराघवः ॥ ३३ ॥ तांवृक्षपर्णच्छदनांमनोज्ञांयथाप्रदेशंसुकृतांनिवाताम् ॥ वासायसर्वेविविशुःसमेताःसभांयथादेवगणाःसुधर्माम् ॥३४ ॥ सुरम्यमासाद्यतुचित्रकूटंनदींचतांमाल्यवतींसुतीर्थाम् ॥ ननंदहृष्टोमृगपक्षिजुष्टांजहौचदुःखंपुरविप्रवासात् ॥३५ ॥ इत्यार्षेश्रीम०वा०आदिका० अयोध्याकांडेषट्पंचाशःसर्गः ॥५६॥

दिगुणवान् ॥२९॥ सत्रावसानिकान्यागसमाप्तिप्रयोजनान्मंत्रान्गृहीत्वासंग्रहेणवास्तुशांत्याद्यकरोत् ॥३०॥ एवंगृहाधिष्ठितदेवतापूजामुक्त्वापुनःस्नानपूर्वकंवैश्वदेवादिप्रकारमाह वैश्वदेवेत्यादि ॥ ३१ ॥ वास्तुसंशमनीयानिवास्तुदोषशमनार्थं मंगलानिमंगलपाठादीनि ॥ ३२ ॥ पापसंशमनं पापशमनसाधनंबलिंवैश्वदेवबलिमित्युपसंहारेणवादः वेदिस्थलानांबलिहरणवेदिस्थलानांअष्टादिग्वर्तिनांविधानानि चैत्यंगणपत्यायतनम् आयतनानिविष्ण्वादेःअनुरूपाणि सूक्ष्ममार्गेणेतियावत् ॥३३॥ वृक्षपर्णैःकृतंछदनंछादनंयस्यांताम् ॥३४॥मृगपक्षिजुष्टांतांनदीमासाद्यहृष्टः ॥३५ ॥ इतिश्री० श्रीरा०रा०टी० आ० अयो० षट्पंचाशःसर्गः ॥५६॥

SGDF Digital Foundation

एवंरामव्यापारमुक्त्वाविसृष्टसुमंत्रव्यापारमाह कथयित्वेति रामेदक्षिणतीरस्थेसुमंत्रेणसहदुःखार्तोगुहश्चिरंरामगुणान्कथयित्वारामभद्रेदृष्टिपथादतिक्रांतेतेनसहस्वगृहंजगाम ॥१॥भरद्वाजाभिगमनंरामादीनांभरद्वजमुद्दिश्यगमनम् सभाजनंभरद्वाजेनेतिशेषः सहासनमितिपाठांतरम् तत्रस्थैःशृंगवेरपुरस्थैर्गुहप्रेषितचारैःकरणभूतैस्तन्मुखेनाभिलक्षितंज्ञातंकृत्वागुहानुज्ञातःसुमंत्रोययौइत्यन्वयःगंगोत्तरणतृतीयदिवसेभरद्वाजाश्रमात्प्रतिनिवृत्तदूतमुखात्तावत्पर्यंततद्वृत्तंज्ञात्वातद्दिनएवशृंगवेरपुरात्सुमंत्रस्यप्रतिनिवृत्तिरितिबोध्यम् अतएवरामस्यनिर्गमादिनाद्दिनेषष्ठेर्धरात्रके हाहालक्ष्मणहासीतेहारामेतिमृतोनृपइनिपात्संसंगच्छते दिनद्वयेनशृंगवेरपुरेरामागमनंताद्वितीयदिनेगंगोत्तरणंतदादिनत्रयंसुमंत्रस्यतत्रास्थितिःतत्रतृतीयदिवसेमध्याह्नेप्रयागतआगतचारेभ्योरामवृत्तांतंलब्ध्वाततःप्रस्थायमध्येवस्थानंततःषष्ठेपराह्णेऽयोध्याप्रवेशःसुमंत्रस्यतदर्धरात्रेराज्ञोमरणमिति ॥२॥ अनुज्ञातःगुहेनेतिशेषः ॥३॥ यत्तः

कथयित्वातुदुःखार्तःसुमंत्रेणचिरंसह ॥रामेदक्षिणकूलस्थेजगामस्वगृहंगुहः॥१॥भरद्वाजाभिगमनंप्रयागेचसभाजनम्॥ आगिरेर्गमनंतेषांतत्रस्थैरभिलक्षितम् ॥ २ ॥ अनुज्ञातःसुमंत्रोथयोजयित्वाहयोत्तमान् ॥ अयोध्यामेवनगरींप्रययौगाढदुर्मनाः ॥ ३ ॥ सवनानिसुगंधीनिसरितश्चसरांसिच ॥ पश्यन्यत्तोययौशीघ्रंग्रामाणिनगराणिच ॥ ४ ॥ ततःसायाह्नसमयेद्वितीयेऽहनिसारथिः ॥ अयोध्यांसमनुप्राप्यनिरानंदांददर्शह ॥५॥ सशून्यामिवनिःशब्दांदृष्ट्वापरमदुर्मनाः॥सुमंत्रश्चिंतयामासशोकवेगसमाहतः॥६॥ कच्चिन्नसगजासाश्वासजनासजनाधिपा ॥ रामसंतापदुःखेनदग्धाशोकाग्निनापुरी ॥७॥ इतिचिंतापरःसूतोवाजिभिःशीघ्रयायिभिः ॥ नगरद्वारमासाद्यत्वरितःप्रविवेशह ॥ ८ ॥ सुमंत्रमभिधावंतःशतशोथसहस्रशः ॥ क्वरामइतिपृच्छंतःसूतमभ्यद्रवन्नराः ॥ ९ ॥ तेषांशशंसगंगायामहमापृच्छ्यराघवम् ॥ अनुज्ञातोनिवृत्तोस्मिधार्मिकेणमहात्मना ॥ १० ॥ तेतीर्णाइतिविज्ञायबाष्पपूर्णमुखानराः ॥ अहोधिगितिनिःश्वस्यहारामेतिविचुक्रुशुः ॥ ११ ॥ शुश्रावचवचस्तेषांवृंदंवृंदंचतिष्ठताम् ॥ हताःस्मखलुयेनेहपश्यामइतिराघवम् ॥ १२ ॥ दानयज्ञविवाहेषुसमाजेषुमहत्सुच ॥ नद्रक्ष्यामःपुनर्जातुधार्मिकंराममंतरा ॥ १३ ॥ किंसमर्थंजनस्यास्यकिंप्रियंकिंसुखावहम् ॥ इतिरामेणनगरंपित्रेवपरिपालितम् ॥ १४ ॥ वातायनगतानांचस्त्रीणामन्वंतरापणम् ॥ राममेवाभितप्तानांशुश्रावपरिदेवनाम् ॥१५॥ सावधानःशीघ्रमतिवेगेन ॥४॥ द्वितीयेहनिशृंगवेरपुरतःप्रतिनिवृत्तिदिवसात् ॥५॥

शून्यामिवशून्यनगरीमिव ॥६॥ चिंताप्रकारमाह कच्चिदिति नशब्दोवितर्के ॥७॥८॥ अभ्यद्रवन्सूतसंमुखमाजग्मुः ॥९॥ गंगायांशृंगवेरपुरेरामेणानुज्ञातस्तमापृच्छ्यानिवृत्तोस्मि ततःपरंवृत्तांतंनजानामीतिशशंस ॥ १० ॥ तीर्णाःगंगामुत्तीर्यगताः ॥११॥ वृंदंवृंदंसंघशस्तिष्ठतांतेषांजनानांयेइहरथेरामंनपश्यामस्तेहताःखलुइतिवचःशुश्राव ॥ १२॥ दानादिव्यवहारेषुधार्मिकंरामंवयमंतरादानादिव्यवहारमध्येजातुपुनर्नद्रक्ष्यामइतिचशुश्राव ॥ १३ ॥ पित्रेवरामेणपरिपालितंनगरंअस्यजनस्यकिंसमर्थमुचितांकिंप्रियंतत्करंवस्तुकिमिहामुत्रसुखावहंवास्त्वितिचिंताव्याप्तंबभूवेतिशेषः ॥ १४ ॥ अनुअनंतरम् वातायनगतानांस्त्रीणांराममुद्दिश्यअभितप्तानांपरिदेवनांअंतरापणंआपणमध्येगच्छन्शुश्राव ॥ १५ ॥

SGDF

॥ १६ ॥ कक्ष्याद्वाराणि ॥ १७ ॥ हाहाकारःकृतोयाभिस्ताः हर्म्यंधनिकगृहम् विमानंसप्तभूमिकंगृहम् प्रासादोराजगृहम् त्रिभूमिकंगृहमित्यन्ये तदुपलक्षितामयोध्यांसमा
गतमवेक्ष्येत्यन्वयः यद्वा तैःकरणैरवेक्ष्यतत्रारोहणपूर्वकमवेक्ष्येत्यन्वयः॥१८॥अन्योन्यंअव्यक्तंयथाभवतितथावीक्षंते इतिकर्तव्यतामौढ्यादितिशेषः ॥१९॥ प्रासादेभ्यःसुमंत्रस्य
राजवेश्मप्रवेशंदृष्ट्वाप्रासादेभ्योवतीर्णानामित्यर्थः मंदंराजसान्निध्यान्मंदत्वम् ॥२०॥किंनामप्रतिवक्ष्यति अतिघोरत्वान्नकिमपिवक्तुंशक्यमितिभावः ॥२१॥अथप्रत्येकंराममातॄणां
दुःखप्रलापः यथाचेति यथाजीवंजीवनंदुःखजनकंमन्ये एवंध्रुवंनिश्चयेनसुकरंसुकरनाशंनोतिमन्ये यत्रयतःपुत्रेरामेआच्छिद्यन्यायप्राप्तमाभिषेकमाच्छिद्यत्यक्त्वानिर्यातेसत्यपिकौस

सराजमार्गमध्येनसुमंत्रःपिहिताननः ॥ यत्रराजादशरथस्तदेवोपययौगृहम् ॥ १६ ॥ सोवतीर्यरथाच्छीघ्रंराजवेश्मप्रविश्यच ॥ कक्ष्याःस
प्ताभिचक्राममहाजनसमाकुलाः ॥१७॥ हर्म्यैर्विमानैःप्रासादैरवेक्ष्याथसमागतम् ॥ हाहाकारकृतानार्योरामादर्शनकर्शिताः ॥ १८ ॥ आ
यतैर्विमलैर्नेत्रैरश्रुवेगपरिप्लुतैः ॥ अन्योन्यमभिवीक्षंतेव्यक्तमार्ततरास्त्रियः ॥१९॥ ततोदशरथस्त्रीणांप्रासादेभ्यस्ततस्ततः ॥ रामशोकाभित
प्तानांमंदंशुश्राववजल्पितम् ॥२०॥ सहरामेणनिर्यातोविनाराममिहागतः ॥ सूतःकिंनामकौसल्यांक्रोशंतींप्रतिवक्ष्यति ॥२१॥ यथाचमन्येदु
र्जीवमेवंनसुकरंध्रुवम् ॥ आच्छिद्यपुत्रेनिर्यातेकौसल्यायत्रजीवति ॥ २२ ॥ सत्यरूपंतुतद्वाक्यंराजस्त्रीणांनिशामयन् ॥ प्रदीप्तइवशोके
नविवेशसहसागृहम् ॥ २३ ॥ सप्रविश्याष्टमींकक्ष्यांराजानंदीनमातुरम् ॥ पुत्रशोकपरिद्यूनमपश्यत्पांडुरेगृहे ॥२४॥ अभिगम्यतमासी
नंराजानमभिवाद्यच ॥ सुमंत्रोरामवचनंयथोक्तंप्रत्यवेदयत् ॥२५॥ सतूष्णीमेवतच्छ्रुत्वाराजाविद्रुतमानसः ॥ मूर्च्छितोन्यपतद्भूमौरामशो
काभिपीडितः॥२६॥ततोंतःपुरमाविद्धंमूर्च्छितेपृथिवीपतौ॥उच्छ्रित्यबाहूचुक्रोशन्नृपतौपतितेक्षितौ ॥२७॥ सुमित्रयातुसहिताकौसल्यापतितंप
तिम्॥उत्थापयामासतदावचनंचेदमब्रवीत्॥२८॥इमंतस्यमहाभागदूतंदुष्करकारिणः॥वनवासादनुप्राप्तंकस्मान्नप्रतिभाषसे॥२९॥अद्येम
मनयंकृत्वाव्यपत्रपसिराघव॥उत्तिष्ठसुकृतंतेस्तुशोकेनस्यात्सहायता॥३०॥देवयस्याभयाद्रामंनानुपृच्छसिसारथिम्॥नेहतिष्ठतिकैकेयीविश्र
ब्धंप्रतिभाष्यताम् ॥३१॥ ल्याजीवति मन्येइत्येकैकव्यक्त्यपेक्षयैकवचनम् ॥ २१ ॥ सत्यरूपंपरमार्थरूपंतत्स्त्रीणांवाक्यंनिशामयन्शोकेनप्रदीप्तइवसन्राजगृहंविवे
श अत्रश्लोकद्वयेतीर्थकतकादिव्याख्यानात्यंतंसमंजसेत्युपेक्षिता॥२३॥सइति परिद्यूनंम्लानम्॥२४॥प्रत्यवेदयत् विस्तरेणप्रतिपादनमग्रेभविष्यति ॥२५॥२६॥आविद्धंदुःखाभिह
तम्॥२७॥२८॥२९॥अद्येति इमंदुःखसाधनंपुत्रप्रवासनरूपमनयंकृत्वा।अद्यकिंव्यपत्रपसिलज्जसेयन्नप्रतिभाषसेतस्माच्छोकंविधूयोत्तिष्ठ तेसुकृतंसत्यपरिपालनरूपंपुण्यमस्तु किं
च एवंशोकेत्वयाक्रियमाणेतवसहायतासहायसमूहःपरिजनःसर्वोपिनस्यात्त्वच्छोकेनसर्वोपिनश्येदित्यर्थः ॥३०॥ कैकेयीभयान्नपृच्छामीतिचेत्तत्राह देवेति विश्रब्धंनिःशंकम्

SGDF
Sri [illegible] Digital Foundation

॥ ३१ ॥ विप्लुतभाषिणीगद्गदभाषिणी ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअयोध्याकांडेसप्तपंचाशःसर्गः
॥ ५७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ प्रत्याश्वस्तइति प्रत्याश्वस्तःकृतोपचारः मोहात्मोहंपरित्यज्यप्रत्यागतस्मृतिःप्रत्यागतसंज्ञः प्रत्यागतःपुनरितिपाठेप्ययमेवार्थः रामवृत्तांत
कारणात्आजुहावरामवृत्तांतंप्रष्टुत् ॥ १ ॥ २ ॥ नवग्रहंनवोनूतनोग्रहोग्रहणंयस्यतंद्विपमिवविनिःश्वसंतंअस्वस्थंस्वीयमध्येनस्थितंकुंजरमिवध्यायंतम् ॥ ३ ॥ रजसा

सातथोक्त्वामहाराजंकौसल्याशोकलालसा ॥ धरण्यांनिपपाताशुबाष्पविप्लुतभाषिणी ॥३२॥ विलपंतींतथादृष्ट्वाकौसल्यांपतितांभुवि॥प
तिंचावेक्ष्यताःसर्वाःसमंताद्रुरुदुःस्त्रियः॥३३॥ ततस्तमंतःपुरनादमुत्थितंसमीक्ष्यवृद्धास्तरुणाश्चमानवाः॥स्त्रियश्चसर्वारुरुदुःसमंततःपुरंतदा
सीत्पुनरेवसंकुलम् ॥ ३४ ॥ ॥इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअयोध्याकांडेसप्तपंचाशःसर्गः ॥ ५७ ॥ ॥ ॥ प्रत्याश्व
स्तोयदाराजामोहात्प्रत्यागतस्मृतिः॥तदाजुहावतंसूतंरामवृत्तांतकारणात् ॥ १ ॥ तदासूतोमहाराजंकृतांजलिरुपस्थितः॥राममेवानुशोचंतं
दुःखशोकसमन्वितम् ॥२॥वृद्धंपरमसंतप्तंनवग्रहमिवद्विपम् ॥ विनिःश्वसंतंध्यायंतमस्वस्थमिवकुंजरम् ॥३॥ राजातुरजसासूतंध्वस्तांगंस
मुपस्थितम्॥अश्रुपूर्णमुखंदीनमुवाचपरमार्तवत्॥४॥ क्वनुवत्स्यतिधर्मात्मावृक्षमूलमुपाश्रितः॥सोत्यंतसुखितःसूतकिमशिष्यतिराघवः॥५॥
दुःखस्यानुचितोदुःखंसुमंत्रशयनोचितः ॥ भूमिपालात्मजोभूमौशेतेकथमनाथवत् ॥ ६ ॥ यंयांतमनुयांतिस्मपदातिरथकुंजराः ॥ सव
त्स्यतिकथंरामोविजनंवनमाश्रितः ॥ ७ ॥ व्यालैर्मृगैराचरितंकृष्णसर्पनिषेवितम् ॥कथंकुमारौवैदेह्यासार्धंवनमुपाश्रितौ ॥८॥ सुकुमार्यातप
स्विन्यासुमंत्रसहसीतया॥ राजपुत्रौकथंपादैरवरुह्यरथाद्गतौ ॥ ९ ॥ सिद्धार्थःखलुसूतत्वंयेनदृष्टौममात्मजौ ॥ वनांतंप्रविशंतौतावश्विनाविव
मंदरम् ॥ १० ॥ किमुवाचवचोरामःकिमुवाचचलक्ष्मणः ॥ सुमंत्रवनमासाद्यकिमुवाचचमैथिली ॥ ११ ॥ आसितंशयितंभुक्तंसूतरामस्य
कीर्तय॥जीविष्याम्ययमेतेनययातिरिवसाधुषु ॥१२॥ इतिसूतोनरेंद्रेणचोदितःसज्जमानया ॥ उवाचवाचाराजानंसबाष्पपरिबद्धया ॥१३॥

मार्गरजसा परमार्तवत्परमार्तार्हंवचउवाच ॥ ४ ॥ वत्स्यति वनवासकालस्यबहुदीर्घत्वाद्भविष्यप्रयोगः दुःखस्यानुचितोपिदुःखंप्राप्तः शयनमुत्तमम् ॥ ६ ॥ ७ ॥
व्यालैरजगरैः मृगैर्व्याघ्रादिभिः ॥ ८ ॥ रथादवरुह्यकथंपादैर्गतौ ॥ ९ ॥ अश्विनाविवमंदरं मंदरस्यकाष्ण्यर्यमात्राद्वनसादृश्यम् ॥ १० ॥ ११ ॥ आसितादयोभावेनिष्ठांताः
एतेनआसनादिव्यापारश्रवणेन ययातिरिवसाधुषु स्वर्गात्पतन्ययातिर्मांसाधुषुपातयेतींद्रंप्रार्थयित्वायथासाधुषुपतितस्तद्वार्तयासुखजीवनोजातःएवंस्वर्गतुल्यात्पुत्रसंयोगाद्भ्रष्टस्यभ
वल्लक्ष्मणसाधुसमागमात्पुत्रवार्ताश्रवणेनजीविष्यामीतिभावः ॥ १२ ॥ सज्जमानयास्खलंत्या बाष्पपरिबद्धयाकंठगतबाष्पनिरुद्धया ॥ १३ ॥

हेमहाराजराघवोधर्ममेवानुपालयंस्तत्पालनाद्धेतोरब्रवीद्वक्ष्यमाणंवचः तदाह हेसूतमत्प्रतिनिधित्वेनराज्ञेंऽजलिंकृत्वातथैवशिरसानत्वाविदितात्मनःलोकेधर्मिष्ठत्वेनप्रसिद्धस्यशिर
सावंदनयोग्यस्यराज्ञःपादौमद्वचनाद्रामोभिवादयतइत्युक्त्वामत्प्रतिनिधित्वेनवंद्यौ ॥ १४ ॥ १५ ॥ ततःसर्वमंतःपुरंत्वयामद्वचनात्रामोवःसर्वाअविशेषेणारोग्यंपृच्छतीतिवाच्यं
यथार्हंयथायोग्यंतासांमदभिवादनंचवाच्यम् ॥१५ ॥ ततोममभाताकौसल्यामद्वचनात्कुशलंप्रणामंधर्मेऽप्रमादंचवक्तव्या किंचैनामिदंवक्ष्यमाणंविशिष्यब्रूयाः किंतदित्याह ध
र्मेत्यादि ॥ १७ ॥ १८ ॥ अभिमानःप्रधानमहिषीत्वप्रयुक्तोऽहंकारः मानस्तत्प्रयुक्तइतरतिरस्कारकश्चित्तविकारः मातृष्ववत्यस्यमदीयास्वितिशेषःअनुगतोराजायस्यास्तांकै
केयींहेअंबआर्यांश्लाघ्यांकारय धारयेतिपाठेप्ययमेवार्थः तथासहमाविरोत्सीरित्यर्थः ॥ १९॥ भरतेयुवराजवद्वृत्तिःकार्या तत्रहेतुः अज्येष्ठाअपिराजानोहिनिश्चयेनपूज्याइतियावत्

अब्रवीन्मेमहाराजधर्ममेवानुपालयन्॥अंजलिंराघवःकृत्वाशिरसाभिप्रणम्यच ॥ १४ ॥ सूतमद्वचनात्तस्यतातस्यविदितात्मनः॥शिरसावं
दनीयस्यवंद्यौपादौमहात्मनः ॥ १५ ॥ सर्वमंतःपुरंवाच्यंसूतमद्वचनात्त्वया ॥आरोग्यमविशेषेणयथार्हमभिवादनम्॥ १६॥ माताचममकौस
ल्याकुशलंचाभिवादनम्॥अप्रमादंचवक्तव्याब्रूयाश्चैनामिदंवचः ॥ १७॥ धर्मनित्यायथाकालमग्न्यगारपराभव ॥ देविदेवस्यपादौचदेवव
त्परिपालय ॥ १८ ॥ अभिमानंचमानंचत्यक्त्वावर्तस्वमातृषु॥ अनुराजानमार्यांचकैकेयीमंबकारय ॥ १९ ॥ कुमारेभरतेवृत्तिर्वर्तितव्याच
राजवत् ॥ अप्यज्येष्ठाहिराजानोराजधर्ममनुस्मर ॥ २० ॥ भरतःकुशलंवाच्योवाच्योमद्वचनेनच ॥सर्वास्वेवयथान्यायंवृत्तिंवर्तस्वमातृषु
॥ २१ ॥ वक्तव्यश्चमहाबाहुरिक्ष्वाकुकुलनंदनः॥पितरंयौवराज्यस्थोराज्यस्थमनुपालय ॥२२॥ अतिक्रांतवयाराजामास्मैनंव्यपरोरुधः ॥
कुमारराज्येजीवस्वतस्यैवाज्ञाप्रवर्तनात् ॥ २३ ॥ अब्रवीच्चापिमांभूयोभृशमश्रूणिवर्तयन् ॥ मातेवममभातातेद्रष्टव्यापुत्रगर्धिनी ॥ २४ ॥
इत्येवंमांमहाबाहुर्ब्रुवन्नेवमहायशाः॥रामोराजीवपत्राक्षोभृशमश्रूण्यवर्तयत्॥ २५॥ लक्ष्मणस्तुसुसंक्रुद्धोनिःश्वसन्वाक्यमब्रवीत् ॥ केनाय
मपराधेनराजपुत्रोविवासितः ॥ २६ ॥ राज्ञातुखलुकैकेय्यालघुचाश्रुत्यशासनम् ॥ कृतंकार्यमकार्यंवावयंयेनाभिपीडिताः ॥ २७॥

राजधर्ममनुस्मर अर्थज्येष्ठाहीतिपाठेअर्थेनराज्यरूपार्थेनज्येष्ठाहियतोऽतःपूज्याइतिशेषः इतिराजधर्ममनुस्मरेति कतककृत्तुराजानमनुराज्ञःपश्चात् आर्यांकैकेयीमभिवादयेत्यर्थः
कैकेयीमभिवादयेतिपाठः कुमारेचेत्यादिप्राग्वत् कैकेय्यावरबलेनाधिकत्वात् भरतस्ययुवराजदत्तार्थवत्त्वेनज्येष्ठत्वात्तयोरभिवादनमंबायायुक्तं तद्वैमुख्यनिवृत्तये युवराजधर्ममनुस्मरे
त्याह ॥ २० ॥ भरतोमद्वचनेनकुशलंवाच्यः सर्वासुमातृषुन्यायमनतिक्रम्यवृत्तिंवर्तस्वेतिवाच्याः ॥ २१ ॥ वक्तव्यश्चेति भरतइतिशेषः राज्यस्थंप्रधानराज्यस्थम् ॥ २२॥ व्य
परोरुधःराज्याद्भ्रंशयेत्यर्थः तस्यैवाज्ञाप्रवर्तनात्मदनुग्रहायतस्यैवाज्ञांप्रवर्तयन्कुमारराज्येजीवस्वतोषंकुरु ॥ २३ ॥ अब्रवीदित्यादिवाक्यंभरतंप्रत्येव अब्रवीदित्यादिश्लो
कद्वयंप्रक्षिप्तमितिकतकः॥ २४ ॥ २५ ॥ अथलक्ष्मणवाक्यमाह लक्ष्मणइति केनेत्यादिसार्धसप्तश्लोकास्तद्वचः ॥२६ ॥ येनविवासनेनवयंपीडितास्तद्विवासनंराज्ञातुकार्यंवा

SGOF

कार्यमिवाकार्यंकृतम् कैकेय्यालघुशासनंआश्रुत्यप्रतिज्ञायकृतम् यद्वा तद्विवासनंकृतंकार्यंकर्तुंयोग्यंवाभवतुअकार्यमकर्तुंयोग्यंवाभवतुअस्माकंतुपीडासर्वथैवेत्यर्थः।२७।उक्तमेवा
र्थंप्रकारांतरेणाह यदिति यदि यद्रामःप्रव्राजितस्तल्लोभरूपेणकारणेनकैकेय्याकारितम् यद्वा कैकेय्यैप्रतिश्रुतवरदाननिमित्तकंवाभवतु सर्वथादुष्कृतंकृतंअनुचितंकृतम् एतद्व्यतिरि
क्तंत्वरयेतिसुवचत्वात् वरदानकालेविशिष्यनियोगाभावाच्च पतित्वेनभार्याशिक्षणेसमग्राधिकाराच्च ॥२८॥ननुदैवप्रेरणयेदंजातमितिनदोषोराज्ञइत्याशंक्यनिरपराधपुत्रत्यागेदोषस्त्व
बश्यंराज्ञइत्याह इदमिति ईश्वरस्यकृतेईश्वरप्रेरणायांसत्यांयथाकामंईश्वरेच्छामनतिक्रम्येदंतावत्कृतंभवतुनामतथापितुरामस्यपरित्यागेहेतुभूतंदोषंनपश्यामिअतःकेवलंबुद्धिलाघ
वात्असमीक्ष्यउचितानुचितमनवेक्ष्यविरुद्धंधर्मशास्त्रविरुद्धमारब्धंरामविवासनंसंक्रोशंइहपरत्रचदुःखंजनयिष्यत्येव निर्हेतुकपुत्रदारत्यागस्योपपातकेषुगणनादितिभावः ॥ २९ ॥

यदिप्रव्राजितोरामोलोभकारणकारितम् ॥ वरदाननिमित्तंवासर्वथादुष्कृतंकृतम् ॥२८॥ इदंतावद्यथाकाममीश्वरस्यकृतेकृतम् ॥रामस्यतुपारि
त्यागेनहेतुमुपलक्षये ॥२९॥ असमीक्ष्यसमारब्धंविरुद्धंबुद्धिलाघवात् ॥ जनयिष्यतिसंक्रोशंराघवस्यविवासनम् ॥ ३० ॥ अहंतावन्महाराजे
पितृत्वंनोपलक्षये ॥ भ्राताभर्ताचबंधुश्चपिताचममराघवः ॥ ३१ ॥ सर्वलोकप्रियंत्यक्त्वासर्वलोकहितेरतम् ॥ सर्वलोकोनुरज्येतकथंचानेनकर्म
णा॥३२॥सर्वप्रजाभिरामंहिरामंप्रव्राज्यधार्मिकम् ॥सर्वलोकविरोधेनकथंराजाभविष्यति॥३३॥जानकीतुमहाराजनिःश्वसंतीतपस्विनी ॥भूतो
पहतचित्तेवविष्ठिताविस्मृतास्थिता॥३४॥ अदृष्टपूर्वव्यसनाराजपुत्रीयशस्विनी ॥तेनदुःखेनरुदतीनैवमांकिंचिदब्रवीत् ॥ ३५ ॥ उद्वीक्षमाणा
भर्तारंमुखेनपरिशुष्यता ॥ मुमोचसहसाबाष्पंप्रयांतमुपवीक्ष्यसा ॥३६॥ तथैवरामोश्रुमुखःकृतांजलिःस्थितोब्रवील्लक्ष्मणबाहुपालितः॥तथैव
सीतारुदतीतपस्विनीनिरीक्षतेराजरथंतथैवमाम्॥३७॥ इ०श्रीम०वा०आ०अ०अष्टपंचाशःसर्गः॥५८॥ ममत्वश्वानिवृत्तस्यनप्रावर्तंतवर्त्म
नि॥उष्णमश्रुविमुंचंतोरामेसंप्रस्थितेवनम्॥१॥उभाभ्यांराजपुत्राभ्यामथकृत्वाहमंजलिम् ॥ प्रस्थितोरथमास्थायतद्दुःखमपिधारयन् ॥ २ ॥

॥ ३० ॥ गुरोरष्यवलिप्तस्यकार्याकार्यमजानतः उत्पथप्रतिपन्नस्यपरित्यागोविधीयतेइतिवचनार्थंहृदिनिधायाहअहमिति भर्तास्वामीपिताचेति ज्येष्ठोभ्रातापितुःसमइत्यु
क्तेःवस्तुतस्तुकेवलमायिकत्वाल्लक्ष्मणादिशरीराणांतेषामेवमुक्तौनदोषइतिबोध्यम् ॥३१॥ सर्वलोकप्रियंरामंत्यक्त्वास्थितेत्वयिप्राकसर्वलोकाहितेरतेसंप्रतिसर्वलोकाहितेअरतेवाअने
नक्रूरेणकर्मणासर्वलोकःकथमनुरज्येत सर्वलोकहितेरतमितिपाठेरामविशेषणंसर्वलोकप्रियत्वेहेतुतयेतिबोध्यम् ॥ ३२ ॥ कथंराजाभविष्यति पितेतिशेषः इत्येवंराजानंब्रूहीतिल
क्ष्मणोऽवोचदित्यर्थः ॥३३॥ विस्मृताविस्मृतसर्वप्रयोजनेवस्थिता आश्चर्यंमन्यमानेवाविष्ठितास्थिता ॥३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ लक्ष्मणबाहुपालितःलक्ष्मणेनसेव्यमानः अब्रवीत्
उक्तामितिशेषः निरीक्षतेराज्ञस्तवरथंमांच ॥३७॥ ॥ इतिश्रीरामाभि०श्री०वा०अयो०अष्टपंचाशःसर्गः ॥५८॥ ॥छ॥ ॥ एवंरामवृत्तांतमुक्त्वाप्रत्यागतिसमयानुभूतस्वदेश
पुरवृत्तांतमाह ममत्विति ममाश्वाःमन्नियन्याश्वाःनप्रावर्तंतयथापूर्वंरथवहनोन्मुखानाभूवन्नित्यर्थः जात्याश्वस्वभाववर्णनेनस्वभावोक्तिरत्रालंकारः॥१॥तद्दुःखंतद्वियोगदुःखम्॥२॥

बहून्रामस्यगंगोत्तरणदिनादिदिनत्रयं यद्यपिभरद्वाजाश्रमाच्चारप्रतिनिवृत्तिमत्तृतीयदिवसएवसुमंत्रप्रस्थानंतथापितद्दिनेऽल्पावशिष्टदिनपर्यंतंस्थित्याबहूनित्युक्तं किमर्थंतत्रस्थिति
स्तत्राह शब्दापयेदिति तत्समीपचरद्गुहमनुष्यमुखेनाकारयेदित्यर्थः ॥ ३ ॥ कैकेयीनिमित्तंरामविवासनंसर्वक्षोभकरमभूदित्याह विषयेतेइति तवदेशेपुष्पमपिनविकसितं अंकुरः
शाखासुपल्लवोद्भेदः कोरकाःपुष्पमुकुलानि तैःसाहिताःवृक्षाः अत्रसर्वत्रहेत्वंशेचोत्प्रेक्षाबोध्या ॥ ४ ॥ उपतप्तोदकाःशुष्कोदकाः पलाशःपर्णम् ॥ ५ ॥ सत्त्वानिप्राणिनःनसर्पंति
नप्रसरंतीत्यादावाहारार्थमपीतिशेषःयतस्तत्प्राणिजातंरामशोकाभिभूतंतद्वनंमार्गस्थमत्यंतंपाक्षिशब्दवान्निष्कूजमिवपाक्षिशब्दराहितम् ॥ ६ ॥ लीनंसंकुचितंपुष्करपत्रंनालिनीदलं
यासुताःसंतप्तपद्माःशुष्कपद्माः पद्मिन्यःसरांसि विहंगमाअत्रजलपक्षिणः ॥ ७ ॥ स्थलजानिमाल्यानिपुष्पाणि यथापुरंयथापूर्वम् ॥ ८ ॥ उद्यानानिपुष्पवाटिकाः अ

गुहेनसार्धंतत्रैववस्थितोस्मिदिवसान्बहून् ॥ आशयायदिमांरामःपुनःशब्दापयेदिति ॥ ३ ॥ विषयेतेमहाराजमहाव्यसनकर्शिताः ॥ अपिवृ
क्षाः:परिम्लानाःसपुष्पांकुरकोरकाः ॥ ४ ॥ उपतप्तोदकानद्यःपल्वलानिसरांसिच ॥ परिशुष्कपलाशानिवनान्युपवनानिच ॥५॥ नचसर्पं
तिसत्त्वानिव्यालानप्रसरंतिच॥रामशोकाभिभूतंतंनिष्कूजमिवतद्वनम्॥६॥लीनपुष्करपत्राश्चनद्यश्चकलुषोदकाः॥संतप्तपद्माःपद्मिन्योलीन
मीनविहंगमाः ॥ ७ ॥ जलजानिचपुष्पाणिमाल्यानिस्थलजानिच ॥ नातिभांत्यल्पगंधीनिफलानिचयथापुरम् ॥ ८ ॥ अत्रोद्यानानिशून्या
निप्रलीनविहगानिच ॥ नचाभिरामानारामान्पश्यामिमनुजर्षभ ॥९ ॥ प्रविशंतमयोध्यायांनकश्चिदभिनंदति ॥ नरारामम‍पश्यंतोनिःश्वसं
तिमुहुर्मुहुः॥१०॥ देवराजरथंदृष्ट्वाविनाराममिहागतम्॥ दूरादश्रुमुखःसर्वोराजमार्गेगतोजनः॥११॥ हर्म्यैर्विमानैःप्रासादैरवेक्ष्यरथमागत
म् ॥ हाहाकारकृतानार्योरामादर्शनकर्शिताः ॥१२॥ आयतैर्विमलैर्नेत्रैरश्रुवेगपरिप्लुतैः ॥ अन्योन्यमभिवीक्षंतेव्यक्तमार्ततराःस्त्रियः ॥१३ ॥
नामित्राणांनमित्राणामुदासीनजनस्यच ॥ अहमार्ततयाकंचिद्विशेषंनोपलक्षये ॥ १४ ॥ अप्रहृष्टमनुष्याचदीननागतुरंगमा ॥ आर्तस्वरप
रिम्लानविनिःश्वसितनिस्वना ॥१५॥ निरानंदामहाराजरामप्रव्राजनातुरा॥कौसल्यापुत्रहीनेवअयोध्याप्रतिभातिमे ॥१६॥ सूतस्यवचनं
श्रुत्वावाचापरमदीनया ॥ बाष्पोपहतयासूतमिदंवचनमब्रवीत् ॥ १७ ॥ रामानूकृत्रिमवनानि अनेनमनुष्याणांसवर्शोत्यंतदुःखवत्त्वंकैमुतिकन्यायेनैवप्र
तिपादितंबोध्यम् ॥ ९ ॥ तदेवाह प्रविशंतामिति ॥ १० ॥ देवोतिसंबुद्धिः राजरथंराज्ञस्तवरथं अश्रुमुखःअभूदितिशेषः ॥ ११ ॥ ॥ १२ ॥ अव्यक्तमितिच्छेदः
रामप्रवासजनितपीडयार्ताःपरस्परंसम्यक्नेक्षंतेइत्यर्थः ॥ १३ ॥ अन्योन्यंशत्रूणांतथामित्राणांउदासीनजनस्यचार्ततयार्तत्वगुणसाम्येनाविशेषंनोपलक्षयेइत्यन्वयः यद्यपिराम
स्यस्वतोऽमित्रासंभवः कैकेयीकुब्जयोस्तत्त्वस्यदैववशात्संभवेपितयोरार्तत्वभावः तथाप्यनयोःशत्रुत्वमनयोर्मित्रत्वमयमुदासीनइतिभेदोनज्ञायतइतितात्पर्यम् ॥ १४ ॥आ
र्तस्वरपरिम्लानविनिःश्वसितानिःस्वना दीर्घशब्दवान्निःश्वासयुक्तेतियावत् ॥ १५ ॥ पुत्रहीनापुत्रवियुक्ताकौसल्येव अनेनसर्वेषांरामेपुत्रवत्प्रेमध्वनितम् ॥ १६ ॥ १७ ॥

SGDF
Sri Gangadhareshwar Digital Foundation

राजासर्वथात्वयामहदकार्यंकृतमितिसुमंत्राभिप्रायंतदीयात्युक्तिवचनैर्निर्णीयांगीकारेणोत्तरमाह कैकेय्येति पापाभिजनभावयापापकुलजयापापदेशजयापापाभिप्राययाच कु
लेप्यभिजनोजन्मभूम्यामित्यमरः विनियुक्तेनरामप्रव्राजनेइतिशेषः नसमर्थितंनविचारितम् ॥ १८ ॥ नञोऽनेकधाप्रयोगःशोकेनचित्तवैक्लव्यात् सहसाझटित्यविचारेणैव ॥
॥ १९ ॥ भवितव्यतयाअवश्यप्रापकदुरदृष्टवशात् वाइतिवैशब्दसमानार्थम् यदृच्छयादैवेच्छया ॥ २० ॥ यदियदिवाअथवेतियावत् सुकृतंप्रियम् संत्वरयंतिनिष्क्रमितुमि
च्छंतीतियावत् ॥ २१ ॥ मदाज्ञयाभघान्गत्वाराघवंनिवर्तयतु ननुभरतायत्वयाराज्यस्यदत्तत्वात्त्वदाज्ञयामयाकथंगंतव्यंतत्राह अद्यापिममैवाज्ञा यावद्भरतागमनमितिभावः
निवृत्तौहेतुर्नेत्यादि ॥ २२ ॥ पुनरपिरामनिवर्तनस्याशक्यत्वात्स्वनयनमेवाहअथवापीति ॥ २३ ॥ वृत्तदंष्ट्रःकुंदकुड्मलाकारदंष्ट्रः यदिजीवामीतितत्समीपगमनपर्थं

कैकेय्याविनियुक्तेनपापाभिजनभावया ॥ मयानमंत्रकुशलैर्वृद्धैःसहसमर्थितम् ॥ १८ ॥ नसुहृद्भिर्नचामात्यैर्मंत्रयित्वासनैगमैः ॥ मयायम
र्थःसंमोहात्स्त्रीहेतोःसहसाकृतः ॥१९॥ भवितव्यतयानूनमिदंवाव्यसनंमहत्॥कुलस्यास्यविनाशायप्राप्तंसूतयदृच्छया॥२०॥सूतयद्यस्तिते
किंचिन्मयापिसुकृतंकृतम्॥ त्वंप्रापयाशुमांरामंप्राणाःसंत्वरयंतिमाम् ॥ २१ ॥ यद्यद्यापिममैवाज्ञानिवर्तयतुराघवम् ॥ नशक्ष्यामिविनारा
मंमुहूर्तमपिजीवितुम् ॥ २२ ॥ अथवापिमहाबाहुर्गतोदूरंभविष्यति ॥ मामेवरथमारोप्यशीघ्रंरामायदर्शय॥२३॥वृत्तदंष्ट्रोमहेष्वासःक्वासौल
क्ष्मणपूर्वजः ॥ यदिजीवामिसाध्वेनंपश्येयंसीतयासह ॥ २४ ॥ अतोनुकिंदुःखतरंयोहमिक्ष्वाकुनंदनम् ॥इमामवस्थामापन्नोनेहपश्यामि
राघवम्॥२५॥ हारामरामानुजहाहावैदेहितपस्विनि ॥ नमांजानीतदुःखेनम्रियमाणमनाथवत् ॥ ६ ॥ सतेनराजादुःखेनभृशमर्पितचेतनः॥
अवगाढःसुदुष्पारंशोकसागरमब्रवीत् ॥ २७ ॥रामशोकमहावेगःसीताविरहपारगः ॥ श्वसितोर्मिमहावर्तोबाष्पवेगजलाविलः ॥ २८ ॥ बा
हुविक्षेपमीनोसौविक्रंदितमहास्वनः ॥ प्रकीर्णकेशशैवालःकैकेयीवडवामुखः ॥ २९ ॥ ममाश्रुवेगप्रभवःकुब्जावाक्यमहाग्रहः ॥ वरवेलोनृशं
सायारामप्रव्राजनायतः ॥ ३० ॥ यस्मिन्बतनिमग्नोहंकौसल्येराघवंविना ॥ दुस्तरोजीवतादेविमयायंशोकसागरः ॥३१ ॥

तमपिजीवंनेसंदेहइतिभावः ॥ २४ ॥ अतोन्वित्यतःशब्दार्थमाह इमामिति एवमत्यंतसन्निहितमरणकाले उत्तमलोकदस्वस्मरणाभ्याससंपादनायभगवतात्मवियोगःपितुः
संपादितइतितत्त्वम् ॥ २५ ॥ २६ ॥ अर्पितचेतनःगतचेतनःसुदुष्पारंशोकसागरमवगाढःप्रविष्टः अब्रवीत् शोकंसागरत्वेनावर्णयदित्यर्थः ॥ २७ ॥ तदाह रामेत्यादि रा
मशोकरूपोमहानावेगोवैपुल्यंयस्य सीताविरहरूपपारगतःतत्पारसंबंधः श्वसितरूपऊर्मियुक्तोमहावर्तोयस्यसः बाष्पवेगरूपनदीजलैःआविलः ॥ २८ ॥ शोचितृणांप्रकीर्णके
शाएवशैवालंयत्र कैकेय्येववडवामुखंयत्र ॥ २९ ॥ अश्रुवेगप्रभवःषष्ठीतत्पुरुषः अश्रुवेगोत्पादकइत्यर्थः नृशंसायाःकैकेय्याःवरएववेलामर्यादायस्य यतःरामप्रव्रा
जनसमुद्रात्कालकूटमिवजातेतिकतकः अन्येतुरामप्रव्राजनमेवआयतंविस्तारोयस्यसरामप्रव्राजनायतइत्यर्थमाहुः ॥ ३० ॥ ३१ ॥

दिदृक्षमाणोयद्राघवंद्रष्टुंनलभेतदशोभनंममहत्पापम् पापजन्यंतददर्शनमितियावत् ॥ ३२ ॥ रामहेतोरितिविलपतिपार्थिवेप्रनष्टेमूर्च्छितेसतितस्यकरुणतरंव चनंनिशम्यदेवीद्वि
गुणंभयमुपागमत् भर्तृवियोगदुःखस्यपारस्यसंभावनया ॥ ३३ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअयोध्याकांडेएकोनषष्टितमः
सर्गः ॥ ५९ ॥ ततइति भूतोपसृष्टेवभूताविष्टेव गतसत्त्वेवगतासुरिव धरण्यांपतितेतिशेषः ॥ १॥ २ ॥ अथयदि ॥ ३॥४ ॥ सम्भ्रंममावेगम् ॥५॥ रामस्यपादौपरिचरन्परलो

अशोभनंयोहमिहाद्यराघवंदिदृक्षमाणोनलभेसलक्ष्मणम्॥इतीवराजाविलपन्महायशाःपपाततूर्णंशयनेसमूर्छितः ॥ ३२ ॥ इतिविलपति
पार्थिवेप्रनष्टेकरुणतरंद्विगुणंचरामहेतोः ॥ वचनमनुनिशम्यतस्यदेवीभयमगमत्पुनरेवराममाता ॥ ३३ ॥ इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०अयो
ध्याकांडेएकोनषष्टितमःसर्गः॥५९॥ ॥छ॥ ॥ततोभूतोपसृष्टेववेपमानापुनःपुनः॥धरण्यांगतसत्त्वेवकौसल्यासूतमब्रवीत् ॥ १॥नयमांय
त्रकाकुत्स्थःसीतायत्रचलक्ष्मणः ॥ तान्विनाक्षणमप्यद्यजीवितुंनोत्सहेह्यहम् ॥२॥ निवर्तयरथंशीघ्रंदंडकान्नयमामपि ॥ अथतान्नानुगच्छामि
गमिष्यामियमक्षयम् ॥ ३ ॥ बाष्पवेगोपहतयासवाचासज्जमानया ॥ इदमाश्वासयन्देवींसूतःप्रांजलिरब्रवीत् ॥ ४ ॥ त्यजशोकंचमोहंचसंभ्र
मंदुःखजंतथा ॥ व्यवधूयचसंतापंवनेवत्स्यतिराघवः ॥ ५ ॥ लक्ष्मणश्चापिरामस्यपादौपरिचरन्वने ॥आराधयतिधर्मज्ञःपरलोकंजितेंद्रियः
॥ ६ ॥ विजनेपिवनेसीतावासंप्राप्यगृहेष्विव ॥ विस्रंभंलभतेऽभीतारामेविन्यस्तमानसा॥७॥ नास्यादैन्यंकृतंकिंचित्सुसूक्ष्ममपिलक्ष्यते॥उ
चितेवप्रवासानांवैदेहीप्रतिभातिमे ॥८॥नगरोपवनंगत्वायथास्मरमतेपुरा ॥ तथैवरमतेसीतानिर्जनेषुवनेष्वपि ॥९॥ बालेवरमतेसीताबाल
चंद्रनिभानना ॥ रामारामेह्यदीनात्माविजनेपिवनेसती ॥१०॥ तद्गतंहृदयंयस्यास्तदधीनंचजीवितम्॥ अयोध्याहिभवेदस्यारामहीनातथा
वनम् ॥११॥ परिपृच्छतिवैदेहीग्रामांश्चनगराणिच॥गतिंदृष्ट्वानदीनांचपादपान्विविधानपि ॥१२॥ रामंवालक्ष्मणंवापिदृष्ट्वाजानातिजानकी
॥अयोध्याक्रोशमात्रेतुविहारमिवसंश्रिता॥१३॥ इदमेवस्मराम्यस्याःसहसैवोपजल्पितम् ॥ कैकेयीसंश्रितंजल्पंनेदानींप्रतिभातिमाम्॥१४॥

कमाराधयतिसंपादयति ॥ ६ ॥ अभीतेतिच्छेदःविस्रंभःप्रणयः ॥ ७ ॥ कृतंवनवासकृतंदैन्यमित्यर्थः ॥८ ॥९॥बालेवेतिदुःखापरिज्ञानेनोपमा तस्यादेहाद्यभिमानाभावान्नाधि
जंदुःखमितिभावः अबालचंद्रेत्यादिच्छेदः रामारामेरामरूपेआरामेइत्यर्थः भिन्नपदेवा ॥१०॥ रामहीनाऽयोध्यायथावनंतथाभवेदित्यन्वयः ॥ ११ ॥ नदीनांगतिंरामनगरवृक्षां
श्चदृष्ट्वारामंवालक्ष्मणंवापृच्छतिपृष्ट्वाचजानाति अयोध्यातःक्रोशमात्रेविद्यमानंविहारंसंश्रितायथारमतेस्मतथैववनेपिअरमतेत्यर्थः॥१२॥१३॥ इदमेवसीतायाःसंबंधिइदमेवप्रस्तुत
वृत्तांतजातमेवस्मरामि कैकेयीसंश्रितकैकेयीमुद्दिश्यप्रवृत्तम् सहसाहठेन सीतयातस्याःपरमदुःखकारिणीत्वात्मांप्रतियत्तद्विषयंजल्पंवाक्यमुपजल्पितमुक्तंतादिदानींमानप्र

SCDF

तिभात्येवइत्येवंरूपेणप्रमादात्पर्युपस्थितंमुखान्निर्गतंकैकेयीविषयंसीतावाक्यंध्वंसायित्वाव्यवहारांतरेणानुक्तप्रायमिवकृत्वादेव्याःकौसल्यायाल्हादनंमधुरंवचनंसूतोऽब्रवीदित्याह
कविः ॥ १४ ॥ १५ ॥ १५ ॥ वदान्यायाःदाग्व्याःवल्गुवाचश्च वदान्योवल्गुवागपि नविकंपतेम्लानतांनयाति ॥ १७ ॥ अलक्तरसवर्जितावपितद्रसरक्तकांती स्वभावरक्त
तयापद्मकोशसमप्रभौनतुमार्गगतिप्रयुक्तकाठिन्यभाजौ॥ १८॥नूपुरेणोत्कृष्टातिरस्कृताहंसादिलीलाययासेव खेलंविलासयुतं अर्शआद्यजंतं तद्रागेणभर्तृप्रीतियोजकभूषणानुरा
गेणान्यस्तानिअत्यक्तानिभूषणानियया॥ १९॥नाहारयतिनकरोति नसंप्राप्नोतीतिवा॥ २०॥अतस्तेरामादयोनशोच्याःतेतवात्माप्यतएवनशोच्यःनराजापितेषांसुखश्रवणेनतस्यापिजी
वनसंभवात् इतोपिनशोच्यांशइत्याह इदंहीत्यादि प्राप्तमपिराज्यंमहाबलोपिपरित्यज्यपितृवचनमपालयदित्येवमादिरामचरितं स्वार्थमुद्दिश्यभर्तारमपिपरित्यज्यातिघोरंकृतव

ध्वंसयित्वातुतद्वाक्यंप्रमादात्पर्युपस्थितम् ॥ ह्लादनंवचनंसूतोदेव्यामधुरमब्रवीत् ॥१५॥ अध्वनावातबेगेनसंभ्रमेणातपेनच ॥ नविगच्छति
वैदेह्याश्चंद्रांशुसदृशीप्रभा ॥१६॥सदृशंशतपत्रस्यपूर्णचंद्रोपमप्रभम् ॥ वदनंतद्वदान्यायावैदेह्यानविकंपते ॥१७॥ अलक्तरसरक्ताभाव
लक्तरसवर्जितौ ॥ अद्यापिचरणौतस्याःपद्मकोशसमप्रभौ ॥१८॥ नूपुरोत्कृष्टलीलेवखेलंगच्छतिभामिनी ॥ इदानीमपिवैदेहीतद्रागान्यस्त
भूषणा ॥१९॥ गजंवावीक्ष्यसिंहंवाव्याघ्रंवावनमाश्रिता ॥ नाहारयतिसंत्रासंबाहूरामस्यसंश्रिता ॥२०॥ नशोच्यास्तेनचात्मातेशोच्योनापि
जनाधिपः ॥ इदंहिचरितंलोकेप्रतिष्ठास्यतिशाश्वतम् ॥२१॥ विधूयशोकंपरिहृष्टमानसामहर्षियातेपथिसुव्यवस्थिताः ॥ वनेरतावन्यफला
शनाःपितुःशुभांप्रतिज्ञांप्रतिपालयंतिते ॥२२॥ तथापिसूतेनसुयुक्तवादिनानिवार्यमाणासुतशोककर्शिता ॥ नचैवदेवीविररामकूजितात्प्रिये
तिपुत्रेतिचराघवेतिच ॥२३ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअयोध्याकांडेषष्टितमःसर्गः ॥६०॥ ॥छ॥ वनंगते
धर्मरतेरामेरमयतांवरे ॥ कौसल्यारुदतीचार्ताभर्तारमिदमब्रवीत् ॥१॥ यद्यपित्रिषुलोकेषुप्रथितंतेमहद्यशः ॥ सानुक्रोशोवदान्यश्चप्रियवादी
चराघवः ॥२॥ कथंनरवरश्रेष्ठपुत्रौतौसहसीतया ॥ दुःखितौसुखसंवृद्धौकथंदुःखंसहिष्यतः॥३॥ सानूनंतरुणीश्यामासुकुमारीसुखोचिता
कथमुष्णंचशीतंचमैथिलीविसहिष्यते ॥४॥ तीकैकेयीत्यादि इदंरामचरितंशाश्वतंप्रतिष्ठास्यतीत्यनेनतन्नामवदेवास्यसुस्थिरत्वंवदतातस्येश्वरत्वंध्वानितं नह्यन्यचारित्रं

शाश्वतंप्रतिष्ठांलभते ॥२१॥ महर्षिभिर्याते ॥२२॥ तथापीति सूतेननिवार्यमाणासूतोक्तंगृहीतवत्यपिनाविरराम दुःखप्राबल्यादितिशेषः ॥२३॥ इतिश्रीरा०श्रीरा०रा०वा०आ०
अयोध्याकांडेषष्टितमःसर्गः ॥ ६० ॥ ॥ छ ॥ ॥ परमपतिव्रतापिकौसल्यादुःखातिशयात्पूर्वजानत्यपित्रेताश्रयव्यवहारवल्लोकाश्रयेणराजानमुपालभते वनमिति आर्ताखि
न्ना स्वार्तेतिपाठेसुतरामार्ता रुदतीवेतिपाठेइवएवार्थे यद्वा उक्तार्थध्वननायेवशब्दः ॥ १ ॥ अनुक्रोशादिविशिष्टोराघवइतितेमहद्यशःप्रथितामितियोजना ॥ २ ॥ अथापि
हेनरवरश्रेष्ठसीतयासहतौपुत्रौकथंत्यक्तवानितिशेषः अथतान्शोचतिदुःखितावित्यादि दुःखंप्राप्तावित्यर्थः ॥ ३ ॥ तरुणीअतिक्रांतकौमारा श्यामप्राप्तयौवना ॥ ४ ॥

SGDF

सूपदंशान्वितंशोभनव्यंजनसहितं नैवारंनीवारसंबंधिनम्॥५॥ ६॥महेंद्रध्वजसंकाशःतद्वत्सर्वलोकस्योत्सवदः॥७॥पद्मवर्णपद्मदलवर्ण पद्मनिःश्वासंपद्मपत्रगंधिनिःश्वासम्॥८॥यद्य
तस्तमपश्यंत्याइदंसहस्रधानफलतिनाविशीर्यते ऽतस्तद्वज्रसारंवज्रवत्काठिनंनूनमित्युत्प्रेक्षा॥९॥त्वयाव्यपोह्यवृद्धैरविचार्ययत्करुणंशोचनीयंकर्मानुचितवरदानरूपंकृतंतेनहेतुनाममबांधवाःकैकेय्यानिरस्ताःसुखार्हाअपिकृपणाःसंतोवनेधावंति यद्वा व्यपोह्यअनादृत्यराज्यात्प्रभ्रंश्यवात्वयानिरस्तावनेपरिधावंतीतियत्तदकरुणंक्रूरंकर्मत्वयाकृतमित्यर्थः॥१०॥ ननु
चतुर्दशवर्षानंतरंतवपुत्रस्यैवराज्यंभविष्यतितत्राह यदीति तावत्पर्यंतंवनेजीवनमेवनसंभाव्यतेतथापियदिजीवन्पुनरेष्यतितथापिभरतोराज्यंजह्यादितिनोपलक्ष्यते नसंभाव्यतइत्यर्थः॥११॥ अथापिकदाचिद्भरतोजह्यात्तथापिरामस्तन्नांगीकरिष्यतीतिसदृष्टांतमाहभोजयंतीत्यादिना केचिच्छ्राद्धकर्तारोवयोगुणैरधिकान्विप्रान्श्राद्धेनिमंत्र्यवयोगुणहीनानपि

भुक्त्वाशनंविशालाक्षीसूपदंशान्वितंशुभम् ॥वन्यंनैवारमाहारंकथंसीतोपभोक्ष्यते ॥५॥गीतवादित्रनिर्घोषंश्रुत्वाशुभसमन्विता ॥ कथंक्रव्या
दसिंहानांशब्दंश्रोष्यत्यशोभनम् ॥६॥ महेंद्रध्वजसंकाशःक्वनुशेतमहाभुजः ॥ भुजंपरिघसंकाशमुपाधायमहाबलः ॥७॥ पद्मवर्णसुकेशांतं
पद्मनिःश्वासमुत्तमम् ॥ कदाद्रक्ष्यामिरामस्यवदनंपुष्करेक्षणम् ॥८॥ वज्रसारमयंनूनंहृदयंमेनसंशयः ॥ अपश्यंत्यानतंयद्वैफलतीदंसह
स्रधा ॥९॥ यत्त्वयाकरुणंकर्मव्यपोह्यममबांधवाः ॥ निरस्ताःपरिधावंतिसुखार्हाःकृपणावने ॥१०॥ यदिपंचदशेवर्षेराघवःपुनरेष्यति ॥
जह्याद्राज्यंचकोशंचभरतोनोपलक्ष्यते ॥११॥ भोजयंतिकिलश्राद्धेकेचित्स्वानेवबांधवान् ॥ ततःपश्चात्समीक्षंतेकृतकार्याद्विजोत्तमान्
॥१२॥ तत्रयेगुणवंतश्चविद्वांसश्चद्विजातयः ॥नपश्चात्तेऽभिमन्यंतेसुधामपिसुरोपमाः ॥१३॥ब्राह्मणेष्वपिवृत्तेषुभुक्तशेषंद्विजोत्तमाः ॥ नाभ्यु
पेतुमलंप्राज्ञाःशृंगच्छेदमिवर्षभाः ॥ १४ ॥ एवंकनीयसाभ्रात्राभुक्तंराज्यंविशांपते॥ भ्राताज्येष्ठोवरिष्ठश्चकिमर्थंनावमन्यते ॥१५॥ नपरे
णाहृतंभक्ष्यंव्याघ्रःखादितुमिच्छति॥एवमेवनरव्याघ्रःपरलीढंनमन्यते॥१६॥हविराज्यंपुरोडाशःकुशायूपाश्चखादिराः॥नैतानियातयामानिकु
र्वंतिपुनरध्वरे॥ १७॥ स्वान्बांधवान्श्राद्धेभोजयंति ततःकृतकार्याःसंतोनिमंत्रितान्द्विजर्षभान्पश्चाद्दिष्टपंक्तौभोजयितुंसमीक्षंतेविचारयंति ॥ १२ ॥ तत्रनिमंत्रितेषुये
गुणवंतःश्राद्धापेक्षितगुणवंतस्तेसुरोपमाःपश्चात्पंक्तौसुधासदृशंस्वाद्वन्नमपिनानुमन्यंते॥१३॥ ननुकुतोनानुमन्यंतेब्राह्मणशेषभोजनेशूद्रशेषभोजनवद्दोषाभावादतआह ब्राह्मणेष्व
पीति ब्राह्मणेषुवृत्तेषुभुक्तवत्सुतद्भुक्तशेषमापियतोद्विजोत्तमाःप्रज्ञाश्चातस्तद्भोजनमभ्युपेतुमंगीकर्तुंनालं अवमाननात् ऋषभाःस्वशृंगच्छेदमिवशृंगस्थानीयोहिसतांमानः ॥ १४ ॥
दार्ष्टांतिकेयोजयति एवमिति कनीयोभुक्तत्वात्स्वयंज्येष्ठोवयसागुणैश्चवरिष्ठःसंस्तेनत्यक्तमपिराज्यंकिमर्थंनावमंस्यते सर्वथातिरस्करिष्यत्येवेत्यर्थः मद्दर्शनानुरोधेनाग ो
मज्जीवनपर्यंतमेवस्थास्यतितूष्णींनपुनाराज्यंकरिष्यतीत्यर्थः ॥ १५ ॥ परेणाहृतंक्रोष्ट्वादिस्वादितशेषं परलीढंपरास्वादितं नमन्यतेनमंस्यते ॥ १६ ॥ एतानिहविरादीनि
एकत्राध्वरेविनियोगाद्यातयामानिपुनरध्वरेअध्वरांतरेविनियुक्तानिनकुर्वंति जीर्णंचपरिभुक्तंचयातयाममिदंद्वयमित्यमरः यद्यपिमंत्राःकृष्णाजिनंदर्भाइतिस्मृत्याकुशानां

यातयामत्वदोषेणेत्युक्तंतथापितज्जीर्णत्वरूपयातयामत्वदोषाभावपरंनतुविनियुक्तविनियोगपरं ब्रह्मयज्ञेषुयेदर्भाविनियुक्तानतेऽन्यतइत्यनेनाविनियुक्तविनियोगानिषेधस्यन्यायेन
सर्वत्रलाभादित्याहुः॥१७॥तथैवान्येनात्तमुपभुक्तपूर्वमिदंराज्यंरामोभिमंतुमंगीकर्तुंनालं नष्टसोमंभुक्तसोमंअध्वरंतत्स्थंसोमरूपंहविः॥१८॥वालधेःपुच्छस्य॥१९॥शार्दूलवद्बलव
त्त्वमेवदर्शयति नैतस्येति सहिताःसुरासुरैःसहिताः लोकाःप्रतियोधाः किमर्थंतर्हिमामाक्रम्यराज्यंनकृतवांस्तत्राह अधर्मंत्विति अधर्मंतुमत्वानतथाकृतवानितिभावः नन्वेवंत
स्यधर्मनिष्ठताकथमतआह इहेति योधर्मात्माइहमनुष्यलोकेलोकंधर्मेणयोजयेत् एवंधर्मप्रवर्तकस्यतस्यधर्मनिष्ठताअनुक्तिसिद्धैवेतिभावः यद्वा तुरप्यर्थे अधर्ममधर्मप्रवृत्तमपिलोकं
दंडादिनायोधर्मेणयोजयेत्सकथंस्वयमधर्मंकुर्यादित्यर्थः॥२०॥रामेऽशक्तिशंकापिनेत्याह नन्विति कांचनैःकांचनभूषितपुंखैःयुगांतेयुगांतकालेईश्वरइवभूतानिसमुद्रांश्चनिर्दहेत्

तथाह्यात्तमिदंराज्यंहृतसारांसुरामिव ॥ नाभिमंतुमलंरामोनष्टसोमामिवाध्वरम् ॥ १८ ॥ नैवंविधमसत्कारंराघवोमर्षयिष्यति ॥ बलवानि
वशार्दूलोवालधेरभिमर्शनम् ॥ १९ ॥ नैतस्यसहितालोकाभयंकुर्युर्महामृधे ॥ अधर्मंत्विहधर्मात्मालोकंधर्मेणयोजयेत् ॥२०॥ नन्वसौकांचनै
र्बाणैर्महावीर्योमहाभुजः ॥ युगांतइवभूतानिसागरानपिनिर्दहेत् ॥ २१ ॥ सताद्दशःसिंहबलोवृषभाक्षोनरर्षभः॥ स्वयमेवहतःपित्राजलजे
नात्मजोयथा ॥ २२ ॥ द्विजातिचरितोधर्मःशास्त्रेद्दष्टःसनातनैः ॥ यदितेधर्मनिरतेत्वयापुत्रेविवासिते ॥ २३ ॥ गतिरेकापतिर्नार्याद्वितीया
गतिरात्मजः ॥ तृतीयाज्ञातयोराजंश्चतुर्थीनैवविद्यते ॥ २४ ॥ तत्रत्वंममनैवासिरामश्चवनमाहितः ॥ नवनंगंतुमिच्छामिसर्वथाहाहतात्वया
॥ २५ ॥ हतंत्वयाराष्ट्रमिदंसराज्यंहताःस्मसर्वाःसहमंत्रिभिश्च ॥ हतासपुत्रास्मिहताश्चपौराःसुतश्चभार्याचतवप्रहृष्टौ ॥ २६ ॥ इमांगिरं
दारुणशब्दसंहितांनिशम्यरामेतिमुमोहदुःखितः ॥ ततःसशोकंप्रविवेशपार्थिवःस्वदुष्कृतंचापिपुनस्तथास्मरत् ॥ २७ ॥ ॥इत्यार्षेश्रीम०
वा०आ०अयोध्याकांडेएकषष्टितमःसर्गः ॥ ६१ ॥ ॥ ६२ ॥ एवंतुक्रुद्धयाराजाराममात्रासशोकया ॥ श्रावितःपरुषंवाक्यंचिंतयामासदुः
खितः ॥ १ ॥ नाशयेच्छोषयेच्च ॥ २१ ॥ पित्रात्वयास्वयमेवस्वपुत्रोहतःभ्रष्टराज्यःकृतः जलजेनमत्स्येन सयथात्मजानेवभक्षयतितद्वदित्यर्थः॥२२॥
एवंचाहमेवहतेत्याहश्लोकत्रयेण द्विजातीत्यादि सनातनैर्ऋषिभिःशास्त्रेवेदेदृष्टस्त्रैवर्णिकैर्द्विजातिभिश्चरितोधर्मोयदितेससत्यःस्यात्तर्हिपुत्रोनविवासितःस्यादितिशेषः एवंधर्ममुपेक्ष्य
धर्मानिरतेपुत्रेत्वयाविवासितेसति ॥ २३ ॥ शास्त्रेणोच्यमानाःस्त्रियास्तिस्रोगतयः तत्रतासुप्रथमगतिभूतस्त्वंममनास्येव सपत्नीवशत्वात् नास्तीतिपाठेआर्षत्वंबोध्यं द्वितीयगतिभू
तोरामश्चवनमाहितः वनंप्रतिप्रहितस्त्वया नचतत्प्राप्तयेवनंगंतुमिच्छामि सपतिकात्वात् तृतीयाज्ञातयस्त्वसंनिहिताः तस्मात्सर्वथाहतात्वया ॥ २४ ॥ २५ ॥ सुतश्चभार्याच
भरतकैकेय्यौप्रहृष्टौ ॥ २६ ॥ दारुणशब्दसंहितांदारुणशब्दयुक्तां स्वदुष्कृतंवक्ष्यमाणम् ॥ २७ ॥ ॥ इतिश्रीरा०श्रीरा०रा०वा०आ०अ०एकषष्टितमःसर्गः ॥ ६१ ॥
एवंकौसल्याक्रूरवचोभीतस्यराज्ञोंजलिपर्यंतंदैन्यंदृष्ट्वाराजानमनुनयति एवंत्विति चिंतयामासअनयोच्यमानंसर्वंसत्यंकिमिहकर्तव्यमितिविचारयामास ॥ १ ॥

SGDF
Sri Gurgeshwari ... Foundation

मोहव्याकुलितेंद्रियोजातइतिशेषः ॥ २ ॥ चिंतामुपागमत्पुत्रविश्लेषजदुःसाधनंकर्ममममेतिचिंतामाप ॥ ३ ॥ प्रत्यभात्प्रतिभातं दुष्कृतंकर्ममुनिकुमारवधरूपंशब्दमेवलक्ष्य
देशस्थंप्राप्यविध्यतीतिशब्दवेधी ॥४॥ अमनादुर्मनाः तेनशोकेनमुनिकुमारवधजेनशोकेन ॥५॥ अवाङ्मुखःस्वकृततदप्रियस्मरणाल्लज्जया ॥ ६ ॥ परेष्वपिशत्रुष्वपि ॥७॥ वि
मृशमानानांजानतीनाम् ॥ ८ ॥ दृष्टौलोकेपरावरावुत्कर्षापाकर्षौययासा अपकृष्टाअपिभर्तारमेवंनवदंतीतिभावः ॥९॥ प्रणालीप्रासादादौजलनिर्गममार्गः नवोदकंवर्षजलम्
॥१०॥स्वानुनयायराज्ञाकृतंराज्ञोंजलिंपाणिभ्यांगृहीत्वापद्ममिवमूर्ध्निबद्ध्वारुदतीत्रस्ताअहमपिकैकेयीवत्पतिशोककारिपचनादिकंप्राप्तवतीतिभीतासंभ्रमाद्राज्ञिअत्यादरात्वचआह

चिंतयित्वासचनृपोमोहव्याकुलितेंद्रियः ॥ अथदीर्घेणकालेनसंज्ञामापपरंतपः ॥ २ ॥ ससंज्ञामुपलभ्यैवदीर्घमुष्णंचनिःश्वसन् ॥ कौसल्यां
पार्श्वतोदृष्ट्वाततश्चिंतामुपागमत् ॥३॥ तस्यचिंतयमानस्यप्रत्यभात्कर्मदुष्कृतम् ॥ यदनेनकृतंपूर्वमज्ञानाच्छब्दवेधिना ॥ ४ ॥ अमनास्ते
नशोकेनरामशोकेनचप्रभुः ॥ द्वाभ्यामपिमहाराजःशोकाभ्यामभितप्यते ॥५॥ दह्यमानस्तुशोकाभ्यांकौसल्यामाहदुःखितः ॥ वेपमानोंजलिं
कृत्वाप्रसादार्थमवाङ्मुखः ॥६॥ प्रसादयेत्वांकौसल्येरचितोयंमयांजलिः ॥ वत्सलाचानृशंसाचत्वंहिनित्यंपरेष्वपि ॥ ७ ॥ भर्तातुखलुनारी
णांगुणवान्निर्गुणोपिवा ॥ धर्मंविमृशमानानांप्रत्यक्षंदेविदैवतम् ॥ ८ ॥ सात्वंधर्मपरानित्यंदृष्टलोकपरावरा ॥ नार्हसेविप्रियंवक्तुंदुःखिता
पिसुदुःखितम् ॥ तद्वाक्यंकरुणंराज्ञःश्रुत्वादीनस्यभाषितम् ॥ कौसल्याव्यसृजद्बाष्पंप्रणालीवनवोदकम् ॥ १० ॥ सामूर्ध्निबद्ध्वारुदतीराज्ञः
पद्ममिवांजलिम् ॥ संभ्रमादब्रवीत्त्रस्तात्वरमाणाक्षरंवचः ॥ ११ ॥ प्रसीदशिरसायाचेभूमौनिपतितास्मिते ॥ याचितास्मिहतादेवक्षंतव्याहं
नहित्वया ॥ १२ ॥ नैषाहिसास्त्रीभवतिश्लाघनीयेनधीमता ॥ उभयोर्लोकयोर्लोकेपत्यायासंप्रसाद्यते ॥ १३ ॥ जानामिधर्मंधर्मज्ञत्वांजाने
सत्यवादिनं ॥ पुत्रशोकार्तयातत्तुमयाकिमपिभाषितम् ॥ १४ ॥ शोकोनाशयतेधैर्यंशोकोनाशयतेश्रुतम् ॥ शोकोनाशयतेसर्वंनास्तिशो
कसमोरिपुः ॥१५॥ शक्यमापतितःसोढुंप्रहारोरिपुहस्ततः ॥ सोढुमापतितःशोकःसुसूक्ष्मोपिनशक्यते ॥१६॥ वनवासायरामस्यपंचरात्रो
त्रगण्यते ॥ यःशोकहतहर्षायाःपंचवर्षोपमोमम ॥१७॥

॥ ११ ॥ भूमौनिपतितास्मिसाष्टांगंप्रणमामि हेदेवत्वयायाचिताहंअनुनीताहंहतास्मि ईश्वरेप्सितवै
परीत्यस्यान्याय्यत्वात् अतस्त्वयाक्षंतव्यानकिंतुदासीवत्प्रहर्तव्येत्यर्थः ॥ एषाहिलोकेसास्त्रीकुलस्त्रीनभवतियाउभयोर्लोकयोःश्लाघनीयेनपत्यासंप्रसाद्यते ॥ १३॥किमपिअत्यनु
चितंभाषितंतत्क्षंतव्यमितिशेषः॥१४॥शोकएवमाद्यनुचितव्यवहारप्रवर्तकइत्याह शोकइत्यादि॥१५॥सुसूक्ष्मोपिशोकःसोढुंनशक्यतेकिंपुनर्महानितिशेषः ॥१६॥ स्वशोकस्यमह
त्त्वंदर्शयति वनेति पंचरात्रइत्यस्यगतइतिशेषः तत्रप्रथमातमसातीरे द्वितीयागुहपुरे तृतीयागंगातीरे चतुर्थीप्रयागे पंचमीयमुनातीरे षष्ठीचित्रकूटे तद्दिनेसुमंत्रस्यायोध्याप्राप्तिः

SGDF Sri Gangarama Digital Foundation

अतएवाग्रेषष्ठीतिदशरथोक्तिः अथवाद्यदिनेसंपूर्णदिनंस्वनिकटेऽस्थितत्वेनस्वदेशेतमसातीरेएवस्थितत्वेनतद्दिनमगणय्यकौसल्ययाथपंचरात्रोगण्यतइत्युक्तम् राजातुतमपिगृही
त्वाषष्ठीतिवक्ष्यति यत्तुकतकेननिर्गमनात्सप्तरात्रःसुमंत्रागमनदिनेइत्युक्तम् तदज्ञानात् गंगोत्तरणदिनात्तृतीयेह्निचारप्रतिनिवृत्त्युत्तरंसायाह्नेतद्दिनेएवसुमंत्रप्रस्थानस्यवक्तुंशक्य
त्वात् रामस्यनिर्गमदिनाद्दिनेषष्ठेइतिपूर्वालिखितपाद्मविरोधाच्च ॥१७॥ नदीनांवेगेनसमुद्रसलिलमिवेत्युत्प्रेक्षामात्रंनतुतस्यतेनवृद्धिरित्याहुः परेतुमहत्समुद्रसलिलंवेगेनचंद्रोदयवृ
द्धिवेगेननदीनांह्रदितटद्वयांतरेयथावर्धतइत्यर्थःसमुद्रगामिनदीनांचंद्रोदयकालिकसमुद्रवृद्ध्यावृद्धेःकियद्दूरमप्युपलंभादित्याहुः ॥१८॥ शुभंवचःअतिदुःखितायाअपिपत्युन
यपरत्वाद्वचसःशुभत्वम् ॥१९॥२०॥ ॥ इतिश्रीरा०श्रीरा०रा०वा०आ०अ०द्विषष्टितमःसर्गः ॥६२॥ ॥श्री॥ ॥प्रतिबुद्धइति ॥१॥ वासवोपमंतंदशरथम् उपसर्गःउपप्लवःशोकइ

तंहिचिंतयमानायाःशोकोयंहृदिवर्धते ॥ नदीनामिववेगेनसमुद्रसलिलंमहत् ॥१८॥ एवंहिकथयंत्यास्तुकौसल्यायाःशुभंवचः ॥ मंदरश्मिर
भूत्सूर्योरजनीचाभ्यवर्तत॥१९॥अथप्रह्लादितोवाक्यैर्देव्याकौसल्ययानृपः ॥ शोकेनचसमाक्रांतोनिद्रायावशमेयिवान् ॥ २० ॥ ॥ इत्या
र्षेश्रीम०वा०आ०अयो०द्विषष्टितमःसर्गः ॥६२॥ ॥श्री॥ ॥ प्रतिबुद्धोमुहूर्तेनशोकोपहतचेतनः ॥ अथराजादशरथःसचिंतामभ्य
पद्यत ॥१॥ रामलक्ष्मणयोश्चैवविवासाद्वासवोपमम् ॥ आपेदेउपसर्गस्तंतमःसूर्यमिवासुरम् ॥२॥ सभार्येहिगतेरामेकौसल्यांकोसलेश्वरः
॥ विवक्षुरसितापांगींस्मृत्वादुष्कृतमात्मनः ॥३॥ सराजारजनींषष्ठींरामेप्रव्राजितेवनम् ॥ अर्धरात्रेदशरथःसोऽस्मरद्दुष्कृतंकृतम् ॥४॥ स
राजापुत्रशोकार्तःस्मृत्वादुष्कृतमात्मनः ॥ कौसल्यांपुत्रशोकार्तामिदंवचनमब्रवीत् ॥५॥ यदाचरतिकल्याणिशुभंवायदिवाशुभम् ॥ तदेव
लभतेभद्रेकर्ताकर्मजमात्मनः ॥६॥ गुरुलाघवमर्थानामारंभेकर्मणांफलम् ॥ दोषंवायोनजानातिसबालइतिहोच्यते ॥७॥ कश्चिदाम्रवणं
छित्त्वापलाशांश्चनिषिंचति ॥ पुष्पंदृष्ट्वाफलेगृध्नुःसशोचतिफलागमे ॥ ८ ॥ अविज्ञायफलंयोहिकर्मत्वेवानुधावति ॥ सशोचेत्फलवेलायां
यथाकिंशुकसेवकः ॥ ९ ॥ सोहमाम्रवणंछित्त्वापलाशांश्चन्यषेचयम् ॥ रामंफलागमेत्यक्त्वापश्चाच्छोचामिदुर्मतिः ॥ १० ॥

तियावत् आसुरंतमःअसुरस्यराहोःसंबंधितमआवरणशक्तिर्यथासूर्यमावृणोतितद्वत्॥२॥आत्मनोदुष्कृतंस्मृत्वाऽसितापांगींविवक्षुरभवत्॥३॥ षष्ठींरजनींप्राप्येतिशेषः॥ ४॥५ ॥ तदे
वलभतेतल्लभतएवेतिच ॥६॥ अर्थानामैहिकानांकर्मणांपारलौकिकानामारंभेआरंभकालेफलंप्रतिय।गुरुलाघवंगौरवंलाघवंचदोषंवाऽदोषंगुणंवानजानातिकेनचिदल्पेनहत्यादिना
महदनिष्टंकेनचिन्महतापियागादिनाऽल्पफलंतथाइदंकर्माल्पदोषंबहुगुणंइदंचबहुदोषमल्पगुणमित्येवंनजानातिसबालइत्युच्यतेनस्तनंधयः॥७ ॥छित्त्वा पलाशोपरोधनिवृत्त्यर्थ
मितिशेषः पुष्पंदृष्ट्वापुष्पमहत्त्वंदृष्ट्वाफलमहत्त्वमनुमायेत्यर्थः गृध्नुःलिप्सुः शोचतिस्वतर्कितफलाभावात् ॥ ८ ॥ दृष्टांतंदार्ष्टांतिकेयोजयति अविज्ञायेति फलंक्रिय
माणकर्मणोभाविफलंअविज्ञायाविचार्यकर्मत्वेवकर्मैवतुलौकिकंवैदिकंवाअनुधावतिअनुतिष्ठति शोचेत्तत्पश्येदित्यर्थः ॥ ९ ॥ अस्तुप्रकृतेकिंतत्राह सोहमिति

फलागमेरामकृतस्वोत्तराक्रियया लभ्यपारलौकिकफलप्राप्तिसमयेरामाभिषेकजसुखप्राप्तिसमयेवा॥१०॥ यदाचरतीत्याद्युक्तविषयमाह लब्धेति कुमारोऽजकुमारःशब्दवेधीतिलब्धःशब्दोयेनतादृशेनमया शब्दवेधीत्येवंलब्धकीर्तिनेतियावत् कुमारेणजीवत्पितृकेण इदंवक्ष्यमाणम् ॥११॥ तदिदंतत्फलमिदंदुःखम् अज्ञानकृतकर्मणःकथमेवंफलंतत्राह संमोहादिति अज्ञानेनापिभक्षितंविषयथाबालमपिहंतितद्वदित्यर्थः ॥१२॥शब्दवेध्यंशब्दवोधित्वमित्यर्थेआर्ष इदंफलंएवंदुष्टफलमितिमयाप्यविज्ञातम् अयंभावः यथान्यःप्राकृतःपुरुषःपलाशैःपलाशपुष्पैर्मोहितस्तत्फलंनजानातितथाऽहमपिशब्दवेधित्वंलोकपूज्यंज्ञात्वातत्फलमेवंक्रूरमितिनज्ञातवानिति कतकस्तुयथापलाशपुष्पैरन्योमोहितोभवतितथाहंकैकेयीवाक्यैरितिशेषः अथाज्ञानकृतस्यापिविषपानवदावश्यकंफलमित्युपसंहरति एवमिति शब्दवेधित्वरूपंसामर्थ्यंप्राप्ययत्कर्माविज्ञातंसत्कृतंतस्यकर्मणइदंफलंकैकेयीवाक्कृतो

लब्धशब्देनकौसल्येकुमारेणधनुष्मता ॥ कुमारःशब्दवेधीतिमयापापमिदंकृतम् ॥११॥ तदिदंमेऽनुसंप्राप्तंदेविदुःखंस्वयंकृतम् ॥ संमोहादिहबालेनयथास्याद्भक्षितंविषम् ॥१२॥ यथान्यःपुरुषःकश्चित्पलाशैर्मोहितोभवेत् ॥ एवंमयाप्यविज्ञातंशब्दवेध्यमिदंफलम् ॥१३॥ देव्यनूढात्वमभवोयुवराजोभवाम्यहम्॥ततःप्रावृडनुप्राप्तामकामविवर्धिनी ॥१४॥ अपास्यहिरसान्भौमांस्तप्त्वाचजगदंशुभिः ॥ परेताचरितांभीमांरविराचरतेदिशम् ॥१५॥ उष्णमंतर्दधेसद्यःस्निग्धाददृशिरेघनाः ॥ ततोजहृषिरेसर्वेभेकसारंगबर्हिणः ॥१६॥ क्लिन्नपक्षोत्तरास्नाताःकृच्छ्रादिवपतत्रिणः ॥ वृष्टिवातावधूताग्रान्पादपानभिपेदिरे ॥१७॥ पतितेनांभसाच्छन्नःपतमानेनचासकृत् ॥ आबभौमत्तसारंगस्तोयराशिरिवाचलः ॥१८॥ पांडुरारुणवर्णानिस्रोतांसिविमलान्यपि ॥सुस्रुवुर्गिरिधातुभ्यःसभस्मानिभुजंगवत् ॥१९॥ तस्मिन्नतिसुखेकालेधनुष्मानिषुमान्रथी ॥ व्यायामकृतसंकल्पःसरयूमन्वगांनदीम् ॥२०॥ निपानेमहिषंरात्रौगजंवाभ्यागतंमृगम् ॥ अन्यद्वाश्वापदंकिंचिज्जिघांसुरजितेंद्रियः ॥ २१ ॥ अथांधकारेत्वश्रौषंजलेकुंभस्यपूर्यतः ॥ अचक्षुर्विषयेघोषंवारणस्येवनर्दतः ॥ २२ ॥ ततोहंशरमुद्धृत्यदीप्तमाशीविषोपमम् ॥शब्दंप्रतिगजप्रेप्सुरभिलक्ष्यमपातयम् ॥२३॥

मोहइत्यर्थइत्याह ॥१३॥ तादृशदुष्कर्मप्राप्तिःकदेत्यत्राह देवीति॥१४॥प्रावृषंवर्णयति अपास्येति भौमान्रसानपास्यनिरस्यशोषयित्वेतियावत् तेनैवहेतुनाजगत्तप्त्वापरेताचरितांअतएवभीमांदिशंदक्षिणांदिशंआचरतेगच्छाति आविशतइतिपाठांतरम् उपास्येतिपाठेपिसेवित्वेत्यर्थद्वाराशोषयित्वेत्यत्रैवपर्यवसानंबोध्यम् ॥१५॥ सारंगाहरिणाश्चातकावा ॥१६॥क्लिन्नाःपक्षोत्तराःपक्षोपरिभागायेषाम् अतएवकृच्छ्रात्कृच्छ्रायाचरणनिमित्तंस्नाताइव वृष्टियुक्तवातेनकंपिताग्रान् ॥ १७ ॥ पतमानेनपतता मत्ताःसारंगायस्मिंस्तादृशोऽचलस्तोयराशिरिवाबभौ ॥ १८॥ गिरिधातुभ्यःधातुरूपहेतुभ्यः क्वचित्पांडुरधातुसंयोगात्पांडुराणि क्वचिदरुणधातुसंयोगादरुणानिक्वचित्सभस्मानिभस्मसंबंधाद्भुजंगवत्कुटिलानीतिशेषः ॥ १९॥ व्यायामोमृगयाविहारः ॥ २० ॥ जिघांसुरन्वगामित्यन्वयः ॥ २१ ॥ पूर्यतःशत्रंतत्त्वमार्षम् ॥२२॥ शब्दंप्रतिशब्दंलक्ष्यंकृत्वा यद्वा शब्दावगतवेध्यंप्रति गजप्रेप्सुर्गजरूपंवध्यंप्राप्तुमिच्छुः तज्जिघांसयाशरमुद्धृत्यआभिलक्ष्यंसंमुखमपातयम् ॥ २३॥

यत्रनिशितंबाणममुंचंतत्रवनौकसआरण्यकमनुष्यस्यबाणाभिहतमर्मणस्तोयेपततोहाहेतिव्यक्तावागुषसिप्रादुरासीत् तत्रभूमौतस्मिन्निपतितेसतिमानुषीवागभूत् ॥ २४ ॥२५ ॥ तामेववाणीमाह कथमित्यादि अस्मद्विधेतपस्विन्यजातशत्रौ प्रविविक्तांनिर्जनाम् रात्रौअपररात्रे उदाहारइत्यत्रदीर्घआर्षः ॥ २६ ॥ न्यस्तदंडस्यत्यक्तपरपीडस्य ॥२७ ॥जटाभारेत्यादिनाहंतुरपिलाभाभावःसूचितः॥२८॥ ममवधेनकःपुमानर्थी मनुष्यमांसेननकस्यापिप्रयोजनमितिव्यर्थएवमद्वधइतिभावः परलोकनाशकत्वात्केवलानर्थसंहितंइहलोकेच

अमुंचंनिशितंबाणमहमाशीविषोपमम् ॥ तत्रवागुषसिव्यक्ताप्रादुरासीद्वनौकसः ॥ २४ ॥ हाहेतिपततस्तोयेबाणाद्व्यथितमर्मणः ॥तस्मिन्निपतितेभूमौवागभूत्तत्रमानुषी ॥ २५ ॥ कथमस्मद्विधेशस्त्रंनिपतेच्चतपस्विनि ॥ प्रविविक्तांनदींरात्रावुदाहारोहमागतः ॥ २६ ॥ इषुणाभिहतःकेनकस्यवापकृतंमया ॥ ऋषेर्हिन्यस्तदंडस्यवनेवन्येनजीवतः ॥२७॥ कथंनुशस्त्रेणवधोमद्विधस्यविधीयते ॥ जटाभारधरस्यैववल्कलाजिनवाससः ॥ २८ ॥ कोवधेनममार्थीस्यात्किंवास्यापकृतंमया ॥ एवंनिष्फलमारब्धंकेवलानर्थसंहितम् ॥२९॥नकश्चित्साधुमन्येतयथैवगुरुतल्पगम् ॥ नेमंतथानुशोचामिजीवितक्षयमात्मनः ॥३० ॥ मातरंपितरंचोभावनुशोचामिमद्वधे ॥ तदेतन्मिथुनंवृद्धंचिरकालभृतंमया ॥ ३१ ॥ मयिपंचत्वमापन्नेकांवृत्तिंवर्तयिष्यति ॥ वृद्धौचमातापितरावहंचैकेषुणाहतः ॥३२॥ केनस्मनिहताःसर्वेसुबालेनाकृतात्मना ॥ तांगिरंकरुणंश्रुत्वाममधर्मानुकांक्षिणः ॥ ३३ ॥ कराभ्यांसशरंचापंव्यथितस्यापतद्भुवि ॥ तस्याहंकरुणांश्रुत्वाऋषेर्विलपतोनिशि ॥ ३४ ॥ संभ्रांतःशोकवेगेनभृशमासंविचेतनः ॥तंदेशमहमागम्यदीनसत्त्वःसुदुर्मनाः ॥३५॥ अपश्यमिषुणातीरेशरय्वास्तापसंहतम्॥अवकीर्णजटाभारंप्रविद्धकलशोदकम् ॥ ३६ ॥ पांसुशोणितदिग्धांगंशयानंशल्यवेधितम् ॥ समामुद्वीक्ष्यनेत्राभ्यांत्रस्तमस्वस्थचेतनम् ॥३७॥ इत्युवाचवचःक्रूरंदिधक्षन्निवतेजसा॥किंतवापकृतंराजन्वनेनिवसतामया ॥३८ ॥ जिहीर्षुरंभोगुर्वर्थंयदहंताडितस्त्वया ॥ एकेनखलुबाणेनमर्मण्यभिहतेमयि ॥ ३९ ॥ द्वावंधौनिहतौवृद्धौमाताजनयिताचमे ॥ तौनूनंदुर्बलावंधौमत्प्रतीक्षौपिपासितौ ॥४०॥ चिरमाशांकृतांकष्टांतृष्णांसंधारयिष्यतः ॥ ननूनंतपसोवास्तिफलयोगःश्रुतस्यवा॥४१॥

फलरहितम्॥२९॥कश्चित्इहलोकेपरत्रवा यथागुरुतल्पगंनसाधुमन्यंतेएवमेनंनमन्येतकोपीत्यर्थः आत्मनइमंजीवितक्षयंनानुशोचामि ॥ ३० ॥ ३१ ॥ एकेनेषुणावृद्धौहतौअहंचहतः मद्वधेनतयोर्वधस्यासिद्धत्वादित्याशयः ॥३२ ॥ अकृतात्मनाअजितेंद्रियेण धर्मानुकांक्षिणःधर्मप्रतीक्षाशीलस्यममकराभ्यामित्यन्वयः ॥३३॥ करुणंकरुणाजनकंवचःश्रुत्वाविलपतः लालप्यतइतिपाठेतुयङंताच्छताआर्षः ॥ ३४॥ ३५ ॥ प्रविद्धंध्वस्तंपर्यस्तंवा ॥ ३६ ॥ त्रस्तंनेत्राभ्यामुद्वीक्ष्य ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ जनयितापिता नूनंनिश्चयेनमत्प्रतीक्षौ॥४०॥कृतामाशांपुत्रोजलमानेष्यतीत्येवंरूपाम् ममागमनात्तृष्णांपिपासां

SGDF

चचिरंधारयिष्यतः तपसःश्रुतस्यवेत्यत्रमामकस्यपित्र्यस्यचेतिशेषः फलयोगःफलसंबंधोनास्ति ॥ ४१ ॥ अपरिक्रमःसंचाराक्षमोऽधत्वात् ॥ ४२ ॥ अशक्तिर्वृद्धत्वात् वाता
दिनाभिद्यमानंनगंरक्षमन्योनगइवमांत्रातुमशक्तः त्वमेवमेपितुराचक्ष्व ॥४३॥ एधितोवर्धितोवह्निर्वनमिवत्वांनदहेत् मादहात्वित्यर्थः एकपदीसूक्ष्ममार्गः यतःयया एकपद्यामेपितुरा
श्रमःप्राप्यतेसेयमेकपदी ॥४४॥ तयागत्वातथाप्रसादययथात्वांनशपेत् मांविशल्यंकुरु तेशरोमेमर्म ॥४५॥ रुणद्धिपीडयति मृदुसिकताप्रायम् सोत्सेधमुच्छ्रायवत्तीरम् अंबु
रयोनदीवेगइव ॥४६॥४७॥ ममचिंतांलक्षयामासेत्यन्वयः एवंचिंतयाशल्यंनोद्धरतीतिज्ञातवान् परमार्थःशास्त्रतत्त्वम्परमार्तवदितिपाठेपरमार्तःसान्नित्यर्थः ॥ ४८॥ क्षयंशक्तिक्ष

पितायन्मांनजानीतेशयानंपतितंभुवि ॥ जानन्नपिचकिंकुर्यादशक्तश्चापरिक्रमः ॥४२॥ भिद्यमानमिवाशक्तिस्त्रातुमन्योनगोनगम् ॥ पितु
स्त्वमेवमेगत्वाशीघ्रमाचक्ष्वराघव ॥४३॥ नत्वामनुदहेत्क्रुद्धोवनमग्निरिवैधितः ॥ इयमेकपदीराजन्यतोमेपितुराश्रमः ॥४४॥ तंप्रसादय
गत्वात्वंनत्वासंकुपितःशपेत् ॥ विशल्यंकुरुमांराजन्मर्ममेनिशितःशरः ॥४५॥ रुणद्धिमृदुसोत्सेधंतीरमंबुरयोयथा ॥ सशल्यःक्लिश्यतेप्राणै
र्विशल्योविनशिष्यति ॥४६॥ इतिमामविशच्चिंतातस्यशल्यापकर्षणे ॥ दुःखितस्यचदीनस्यममशोकातुरस्यच ॥४७॥ लक्षयामाससक्रू
षिश्चिंतांमुनिसुतस्तदा॥ ताम्यमानंसमांकृच्छ्रादुवाचपरमार्थवित् ॥४८॥ सीदमानोविवृत्तांगोचेष्टमानोगतःक्षयम् ॥ संस्तभ्यशोकंधैर्येणास्थि
रचित्तोभवाम्यहम्॥४९॥ ब्रह्महत्याकृतंपापंहृदयादपनीयताम् ॥ नद्विजातिरहंराजन्माभूत्तेमनसोऽव्यथा ॥५०॥ शूद्रायामस्मिवैश्येनजातो
नरवराधिप ॥ इतीववदतःकृच्छ्राद्बाणाभिहतमर्मणः ॥५१॥ विघूर्णतोविचेष्टस्यवेपमानस्यभूतले ॥तस्यत्वाताम्यमानस्यतंबाणमहमुद्धरम्
॥५२॥ समामुद्वीक्ष्यसंत्रस्तोजहौप्राणांस्तपोधनः॥५३॥ जलार्द्रगात्रंतुविलप्यकृच्छ्रंमर्मव्रणंसंततमुच्छ्वसंतम् ॥ततःसरय्वांतमहंशयानंसमी
क्ष्यभद्रेसुभृशंविषण्णः ॥ ५४ ॥ ॥इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०अ०त्रिषष्टितमःसर्गः ॥ ६३ ॥ ॥ ६४ ॥ ॥वधमप्रतिरूपंतुमहर्षेस्तस्यराघ
वः ॥ विलपन्नेवधर्मात्माकौसल्यामिदमब्रवीत् ॥ १॥ तदज्ञानान्महत्पापंकृत्वासंकुलितेंद्रियः ॥ एकस्त्वचिंतयंबुद्ध्याकथंनुसुकृतंभवेत् ॥ २ ॥

यंगतःप्राप्तः विवृत्तांगःपरावृत्तनेत्रः अचेष्टमानःहस्तपादादिचेष्टारहितः धैर्येणशोकंसंस्तभ्याहंस्थिराचित्तोभवामि ममचित्तेमोहोनास्तीत्यर्थःअतोयद्वदामितत्शृणुइत्यर्थः शोकंब्रह्म
हत्यानिजंसंस्तभ्यत्यक्त्वा अधुनास्थिरचित्तोभवेतिपाठांतरेऽर्थः ॥ ४९ ॥ अतोब्रह्महत्याकृतंतापंभयम् अर्धर्चादिस्तापशब्दः ॥ ५० ॥ वैश्येनशूद्रायांजातःकरणः इतीवइत्ये
वंजातीयकम् ॥ ५१ ॥ आताम्यमानस्यताम्यतः व्यथयासंकुचितांगस्येतियावत् उद्धरम् अडभावआर्षः ॥ ५२ ॥ संत्रस्तःप्राणहरत्वात् तपोधनस्तत्कुमारः ॥ ५३ ॥ कृ
च्छ्रंमर्मव्रणंप्राप्यविलप्यचसंततमुच्छ्वसंतंसरयूतीरेमृत्वाशयानंवक्ष्याहंभृशंविषण्णोभवामीतिकौसल्यांप्रतिउक्तानुवादः ॥ ५४ ॥ ॥ इतिश्री०श्रीरा०वा०आ०अ०त्रिषष्टि
तमःसर्गः ॥६३॥ वधमिति राघवोदशरथःवधंस्मृत्वापुत्रंप्रतिविलपन्नेवकौसल्यामिदमब्रवीदवदत् ॥ १ ॥ संकुलितेंद्रियःक्षुभितेंद्रियःकथंनुसुकृतंभवेदितिअचिंतयम् ॥ २ ॥

SCDF

ततःएवंचिंतानंतरम् यथाख्यातपथंमुनिकुमारोपदिष्टंमार्गंप्राप्यारुह्यआश्रमंगतः ॥३॥ तत्राश्रमेअपरिणायकौसंचारयितृपुरुषांतररहितौ ॥ ४ ॥ तन्निमित्ताभिःपुत्रनिमित्ताभिंकथाभिर्हेतुभिरपरिश्रमावासीनौ पुत्रोजलमानेष्यतीत्येवंरूपांतामाशांउपासीनौसेवमानौ मत्कृतेमत्कृतदुष्कर्मनिमित्तम् तामाशांप्रतिहीनावपितांसेवमानावपश्यमितिपूर्वेणान्वयः उदासीनावितिपाठेऽनाथवदुदासीनौदुःखिताविव ॥ ५ ॥ तौदृष्ट्वाशोकोपहतचित्तइत्यादि भूयःअधिकम् ॥६॥ चिरायसिविलंबयसि ॥७॥ यन्निमित्तंयेनहेतुनाएतावत्कालंत्वयासलिलेक्रीडितंतेमाताउत्कंठितासशोकस्मरणवत्यभूत् यन्नदत्तमितिपाठेयत्त्वयाशीघ्रंजलमावयोर्नदत्तंतत्त्वयासलिलेक्रीडितंतेनतेमातोत्कंठितेत्यन्वयः ॥ ८ ॥ व्यलीकम

ततस्तंघटमादायपूर्णंपरमवारिणा ॥ आश्रमंतमहंप्राप्ययथाख्यातपथंगतः ॥३॥ तत्राहंदुर्बलावंधौवृद्धावपरिणायकौ ॥ अपश्यंतस्यपितरौलूनपक्षाविवद्विजौ ॥ ४ ॥ तन्निमित्ताभिरासीनौकथाभिरपरिश्रमौ ॥ तामाशांमत्कृतेहीनावुपासीनावनाथवत् ॥ ५ ॥ शोकोपहतचित्तश्चभयसंत्रस्तचेतनः ॥ तच्चाश्रमपदंगत्वाभूयःशोकमहंगतः ॥६॥ पदशब्दंतुमेश्रुत्वामुनिर्वाक्यमभाषत ॥ किंचिरायसिमेपुत्रपानीयंक्षिप्रमानय ॥७॥ यन्निमित्तमिदंतातसलिलेक्रीडितंत्वया ॥ उत्कंठितातेमातेयंप्रविशक्षिप्रमाश्रमम् ॥ ८ ॥ यद्व्यलीकंकृतंपुत्रमात्रातेयदिवामया ॥ नतन्मनसिकर्तव्यंत्वयाताततपस्विना ॥९॥ त्वंगतिस्त्वगतीनांचचक्षुस्त्वंहीनचक्षुषाम् ॥ समासक्तास्त्वयिप्राणाःकथंत्वंनाभिभाषसे ॥१०॥ मुनिमव्यक्तयावाचातमहंसज्जमानया ॥ हीनव्यंजनयाप्रेक्ष्यभीतचित्तइवाब्रुवम् ॥११॥ मनसःकर्मचेष्टाभिरभिसंस्तभ्यवाग्बलम् ॥ आचचक्षेत्वहंतस्मैपुत्रव्यसनजंभयम् ॥१२॥ क्षत्रियोहंदशरथोनाहंपुत्रोमहात्मनः ॥ सज्जनावमतंदुःखमिदंप्राप्तंस्वकर्मजम् ॥१३॥ भगवंश्चापहस्तोहंसरयूतीरमागतः ॥ जिघांसुःश्वापदंकिंचिन्निपानेवागतंगजम् ॥ १४॥ ततःश्रुतोमयाशब्दोजलेकुंभस्यपूर्यतः ॥ द्विपोयमितिमत्वाहंबाणेनाभिहतोमया ॥१५॥ गत्वातस्यास्ततस्तीरमपश्यमिषुणाहृदि ॥ विनिर्भिन्नंगतप्राणंशयानंभुवितापसम् ॥ १६ ॥ ततस्तस्यैववचनादुपेत्यपरितप्यतः ॥ समयासहसाबाणउद्धृतोमर्मतस्तदा ॥१७॥

प्रियम् ॥ ९ ॥ अगतीनांत्वंगतिः हीनचक्षुषांत्वंचक्षुः अतोयन्नभाषसेतत्कथंकस्मात् ॥ १० ॥ सुतपदशब्दतइवसुतधियासज्जमानयागद्गदयाअतएवहीनव्यंजनयाव्यंजनाक्षरव्यक्तिरहितयाअतएवाव्यक्तयावाचावदंतंमुनिंप्रेक्ष्यभीतचित्तइवाहंतादृश्यैववाचाऽब्रुवमित्यन्वयः ॥ ११ ॥ मनइति मनसःकर्मभीतिरूपंवाग्बलमाश्रित्यचेष्टाभिरभीतिसाध्यव्यवहारैरभिअभितःसंस्तभ्यभीताकारतामाच्छाद्यअभीतइवाचचक्षे ॥ १२ ॥ महात्मनस्तवपुत्रोनाहमितियोजना सज्जनावमतंसज्जनगर्हितम् मयाभवताचेतिशेषः॥१३॥ तदेवाह भगवन्निति निपानेआगतंश्वापदंव्याघ्रादिंगजंवाजिघांसुरित्यन्वयः ॥१४॥ अयंशब्दहेतुःपदार्थइत्यर्थः द्विपइतिमत्वाहंस्थितस्ततोमयासबाणेनहतः ॥ १५ ॥ गतप्राणंगतकल्पप्राणम् ॥ १६ ॥ तस्यैवत्वत्पुत्रस्यैववचनाद्बाणउद्धृतइत्यन्वयः ॥ १७ ॥

SGDF

अंधौमातापितरौकोतःपरंरक्षिष्यतीतिभगवंतौशोचन्‌विलप्यचस्वर्गमास्थितइत्यन्वयः।१८॥युष्मद्रक्षकेपुत्रेएवंगतेसतिशेषंकर्तव्यंयत्स्यात्‌तत्तत्रमह्यंभगवान्प्रसीदतुतदुद्दिश्यमामां ज्ञापयत्वित्यन्वयः युष्मद्रक्षणमपिमयाकर्तुंशक्यमितिभावः॥१९॥एवमज्ञानकृतत्वबोधनात्‌शेषायुःपर्यंतंरक्षणस्यापिकर्तव्यताबोधनाच्चमांदैवान्नभस्मसादकरोदित्याह सइतितीव्र मायासंभस्मीभावफलकशापदानम्॥२०॥२१॥स्मशब्दौवाक्यालंकारे फलेत्‌विशीर्येत्‌॥२२॥ज्ञानपूर्वत्वेसद्योनर्थप्राप्तिःस्यादित्याह क्षत्रियेणेति विशेषतःअंधत्वानाथत्वादेःज्ञानपूर्वकृतोयद्ययंवधःस्यात्तदातच्छ्रवणजोमत्कोपोवज्रिणमपिस्थानात्‌च्यावयेत्पातयेत्किमुत्वादृशामित्यर्थः॥२३॥ पुत्रकोपेनापितत्कालनाशाभावोऽज्ञानादेवेत्याह सप्तधात्विति स्वा

सचोद्धृतेनबाणेनसहसास्वर्गमास्थितः॥ भगवंतावुभौशोचन्वृद्धावितिविलप्यच॥१८॥ अज्ञानाद्भवतःपुत्रःसहसाभिहतोमया॥ शेषमेवंगतेयत्स्यात्तत्प्रसीदतुमेमुनिः॥ १९॥ सतच्छ्रुत्वावचःक्रूरंमयातदघशंसिना॥ नाशकत्तीव्रमायासंसकर्तुंभगवानृषिः॥२०॥सबाष्पपूर्णवदनोनिःश्वसन्शोकमूर्च्छितः॥ मामुवाचमहातेजाःकृतांजलिमुपस्थितम्॥२१॥यद्येतदशुभंकर्मनस्ममेकथयेःस्वयम्॥फलेन्मूर्धास्मतेराजन्सद्यःशतसहस्रधा॥२२॥ क्षत्रियेणवधोराजन्वानप्रस्थेविशेषतः॥ ज्ञानपूर्वंकृतःस्थानाच्च्यावयेदपिवज्रिणम्॥२३॥ सप्तधातुभवेन्मूर्धामुनौतपसितिष्ठति॥ ज्ञानाद्विसृजतःशस्त्रंतादृशेब्रह्मवादिनि॥ २४॥ अज्ञानाद्धिकृतंयस्मादिदंतेतेनजीवसे॥ अपिह्यकुशलंनस्याद्राघवाणांकुतोभवान्॥२५॥ नयनौ नृपतंदेशमितिमांचाभ्यभाषत॥ अद्यतंद्रष्टुमिच्छावःपुत्रंपश्चिमदर्शनम्॥२६॥ रुधिरेणावसिक्तांगंप्रकीर्णाजिनवाससम्॥ शयानंभुविनिःसंज्ञंधर्मराजवशंगतम्॥२७॥ अथाहमेकस्तंदेशंनीत्वातौभृशदुःखितौ॥अस्पर्शयमहंपुत्रंतंमुनिंसहभार्यया॥२८॥ तौपुत्रमात्मनःस्पृष्ट्वातमासाद्यतपस्विनौ॥ निपेततुःशरीरेऽस्यपिताचैनमुवाचह॥२९॥ नाभिवादयसेमाद्यनचमामभिभाषसे॥ किंचशेषेतुभूमौत्वंवत्सकिंकुपितोह्यसि॥३०॥ नन्वहंतेप्रियःपुत्रमातरंपश्यधार्मिकीम्॥ किंचनालिंगसेपुत्रसुकुमारवचोवद॥३१॥कस्यवापररात्रेऽहंश्रोष्यामिहृदयंगमम्॥ अधीयानस्यमधुरंशास्त्रंवान्यद्विशेषतः॥३२॥ कोमांसंध्यामुपास्यैवस्नात्वाहुतहुताशनः॥ श्लाघयिष्यत्युपासीनःपुत्रशोकभयार्दितम्॥३३॥

पेक्षयातपोन्यूनत्वात्सप्तधेति ब्रह्मवादिनिब्रह्मवादिसमे ब्रह्मचारिणीतिपाठांतरम्॥२४॥ जीवसेजीवसि तेतवयस्मादिदंकर्माज्ञानात्कृतंतेनजीवसि हिःपादपूरणार्थः यदिज्ञानपूर्वंकृतमिदंस्यात्तदाराघवाणांकुलमेवनस्यात्कुतोभवान्‌जीवेदितिशेषः॥२५॥ पश्चिमदर्शनमंतदर्शनंद्रष्टुमिच्छावोतस्तंदेशंनयेतिमामभाषत॥२६॥२७॥अहंतंदेशंनीत्वातंपुत्रमस्पर्शयम्॥२८॥ तंतदवस्थमात्मनःपुत्रमासाद्यस्पृष्ट्वास्यशरीरेनिपेततुःपितैनमुवाचच॥२९॥ कुपितोजातकोपः॥३०॥नन्वहमितिपाठः अप्रियइतिच्छेदइतिकतकः नत्वहमितिपाठः अहंयदितवाप्रियोनतथापिमातरंपश्येतिसंबंधइतितीर्थः॥३१॥अन्यद्वापुराणम् वैश्याच्छूद्रयांजातत्वेनसंकरत्वाद्वेदप्रसंगोनोक्तः॥३२॥ संध्यामिति तंत्रमार्गेणेतिशेषः हुतहुताशनःनमस्कारेणमंत्रेणपंचयज्ञान्समापयेदित्युक्तरीत्या। श्लाघयिष्यतिश्लाघनमुद्वर्तनंतत्पूर्वकंस्नापयिष्यति नाप्सुश्लाघमानःस्नायादितिब्रह्मचारिप्रकरणस्थापस्तंबस्मृतौतथाव्याख्यानात्॥३३॥

SGDF

कंदंजलोद्भवपद्मादीनाम् मूलंस्थलोद्भवानामितितीर्थः अकर्मण्यंकर्मानुष्ठानाक्षमम् अप्रग्रहंनीवारादिसंग्रहराहितम् अनायकंपालकहीनमित्यर्थतीर्थः कर्मणिसाधुंकर्मण्यमित्यातिथि
विशेषणम् भोजयिष्यति कर्मण्यामित्येवचपाठः अप्रग्रहंयाष्टिग्रहणपूर्वकमार्गप्रदर्शकरहितम् अतएवानायकंस्नानादिकर्मप्रवर्तकहीनमित्यर्थःकतकः ॥३४॥ भरिष्यामि स्वयमंध
इतिशेषः ॥३५॥ मामेत्याबाधेद्विर्वचनम् मामुद्दिश्यतिष्ठमागमःमागच्छेतिवा समेधितःसंगतः ॥३६॥ यमक्षयंयमगृहम् ॥३७॥ यमगृहगमनेस्वप्रयोजनमाह ततइति धर्मराजो
मेक्षमतां पुत्रवियोगजनकंपूर्वकृतापराधं अयंमेपुत्रःपितरौबिभृयात्पालयतु ॥३८॥ ननुत्वयायाचितेपिकथमेतल्लभ्यतेऽतआह दातुमितिलोकपालोपमःईदृशस्यअनाथस्यअभयद
क्षिणांपुत्रदानेन तदभावेनमहाभयप्राप्तेरितिभावः कतकस्तुयतोऽयंमेपुत्रःपितरौबिभृयात्अतोस्यधर्मराजोभवान्क्षमतांशस्त्रघातजन्यदुर्मरणजनकंपापंक्षमतामेवंमयाप्रार्थितोदुर्म

कंदमूलफलंहृत्वायोमांप्रियमिवातिथिम् ॥ भोजयिष्यत्यकर्मण्यमप्रग्रहमनायकम् ॥ ३४ ॥ इमामंधांचवृद्धांचमातरंतेतपस्विनीम् ॥क
थंपुत्रभरिष्यामिकृपणांपुत्रगर्धिनीम् ॥ ३५ ॥ तिष्ठमामागमःपुत्रयमस्यसदनंप्रति ॥ श्वोमयासहगंतासिजनन्याचसमेधितः ॥ ३६ ॥
उभावपिचशोकार्तावनाथौकृपणौवने ॥ क्षिप्रमेवगमिष्यावस्त्वयाहीनौयमक्षयम् ॥३७॥ ततोवैवस्वतंदृष्ट्वातंप्रवक्ष्यामिभारतीम् ॥ क्षमतांधर्म
राजोमेबिभृयात्पितरावयम् ॥३८॥दातुमर्हतिधर्मात्मालोकपालोमहायशाः॥ईदृशस्यममाक्षय्यामेकामभयदक्षिणाम् ॥३९॥अपापोसियथापु
त्रनिहतःपापकर्मणा ॥ तेनसत्येनगच्छाशुयेलोकास्त्वस्त्रयोधिनाम् ॥४०॥ यांहिशूरागतिंयांतिसंग्रामेष्वनिवर्तिनः ॥ हतास्त्वभिमुखाःपुत्र
गतिंतांपरमांव्रज ॥४१॥ यांगतिंसगरःशैब्योदिलीपोजनमेजयः ॥ नहुषोधुंधुमारश्चप्राप्तास्तांगच्छपुत्रक ॥ ४२ ॥ यागतिःसर्वभूतानांस्वा
ध्यायात्तपसश्चया ॥ भूमिदस्याहिताग्नेश्चएकपत्नीव्रतस्यच ॥४३॥ गोसहस्रप्रदातॄणांगुरुसेवाभृतामपि ॥ देहन्यासकृतांयाचतांगतिंगच्छपु
त्रक ॥४४॥ नहित्वस्मिन्कुलेजातोगच्छत्यकुशलांगतिम् ॥ सतुयास्यतियेनत्वंनिहतोममबांधवः ॥४५॥ एवंसकृपणंतत्रपर्यदेवयतासकृत् ॥
तथोक्त्वाकर्तुमुदकंप्रवृत्तःसहभार्यया ॥ ४६ ॥ सतुदिव्येनरूपेणमुनिपुत्रःस्वकर्मभिः ॥स्वर्गमध्यारुहत्क्षिप्रंशक्रेणसहधर्मवित् ॥ ४७ ॥

रणजांदुर्गतिंदूरीकृत्यत्वांस्वर्गंनयिष्यति ईदृशस्यतपस्विनोममैकांपुत्रतारणरूपाभयदक्षिणांलोकपालत्वाद्दातुमर्हतीत्यर्थमाह ॥३९॥ अथमृतस्यपुनर्लाभमशक्यंमत्वाविश्वामित्रइ
वत्रिशंकुंस्वमहिम्नासुतंस्वर्गंप्रापयति अपापोसीत्यादि अपापस्त्वंपुत्रपापकर्मणाऽनेनक्षत्रियेणयथानिहतोसितेनहननेनप्रायश्चित्तरूपेणशुद्धःसत्येनमदीयेनास्त्रयोधिनांशूराणांलो
कान्गच्छेत्यर्थः यद्वा हेपुत्रपापेनकर्मणाशस्त्रवधलक्षणेननिहतोयथायद्यपित्वमासितथापितेनमदीयेनसत्येनापापोभूत्वाऽस्त्रयोधिनांलोकान्गच्छ ॥४०॥ उक्तमेवार्थंपुनराह यामि
ति ॥४१॥ तमेवार्थंविशेषतआह यांगतिमिति ॥४२॥ सर्वभूतानांगतिराश्रयोब्रह्म एकपत्नीव्रतारामादयः ॥४३॥ गुरुसेवाभृतःतत्सेवाकर्तारः देहन्यासकृतःमहाप्रस्थानादिना
परलोकार्थंतनुत्यजः ॥४४॥ अस्मिन्कुलेमदीयेनित्यतपस्विकुले यास्यति अकुशलांगातिमित्यनुकर्षः ॥४५॥ उदकंसंस्कारपूर्वकम् ॥ ४६ ॥ स्वर्गमध्यारुहत् तेनसत्येनाशुग

SGDF

च्छेतिवचनानंतरमेवेतिशेषःशक्रेणसहेत्यनेनमुनिपुत्रंस्वर्गेनेतुंशक्रःसमागतइतिध्वनितम् ॥४७॥ आरुह्यपुनःशक्रेणसहागत्याबभाषेइत्यन्वयःअस्यैवप्रपंचआश्वस्येत्यादि अत्रवक्तुःशोकग्रस्ततयाबभाषेऽब्रवीदितिपौनरुक्त्यंनदोषाय ॥४८॥ भवतोरिति अनेनमातापितृसेवाधर्मांतराभावेपिसैवेंद्रसालोक्यदेतिध्वनितं मूलंसमीपम् ॥४९॥ वपुष्मतापुष्पकादिवतूप्रशस्ताकारेण ॥५०॥५१॥ जहिप्राणैर्वियोजय ॥५२॥ यदज्ञानान्निहतोऽतःशप्स्येनतुप्रत्यक्षमेवभस्मीकरोमि सुदुःखमतिदारुणमितिक्रियाविशेषणे ॥५३॥ दुःखंमरणपर्यवसायि सांप्रतंवर्तते त्वन्निमित्तमितिशेषः कालंकरिष्यासिमृत्युंप्राप्स्यसि ॥५४॥ ब्रह्महत्यातत्समंपापम् ॥५५ ॥ एतादृशोभावःपुत्रशोकेनमरणरूपः यथातत्तद्वस्तुदक्षिणांदातारं यथासादक्षि

आबभाषेचतौवृद्धौशक्रेणसहतापसः॥आश्वस्यचमहूर्तंतुपितरंवाक्यमब्रवीत् ॥४८॥ स्थानमस्मिमहत्प्राप्तोभवतोःपरिचारणात् ॥ भवंतावपिचक्षिप्रंममममूलमुपैष्यथः ॥ ४९ ॥ एवमुक्त्वातुदिव्येनविमानेनवपुष्मता ॥ आरुरोहदिवंक्षिप्रंमुनिपुत्रोजितेंद्रियः ॥ ५० ॥ सकृत्वाऽथोदकंतूर्णंतापसःसहभार्यया ॥ मामुवाचमहातेजाःकृतांजलिमुपस्थितम् ॥५१॥ अद्यैवजहिमांराजन्मरणेनास्तिमेव्यथा ॥ यःशरेणैकपुत्रंमां त्वमकार्षीरपुत्रकम् ॥ ५२ ॥ त्वयापिचयदज्ञानान्निहतोमेसबालकः ॥ तेनत्वामपिशप्स्येहंसुदुःखमतिदारुणम् ॥ ५३ ॥ पुत्रव्यसनजंदुःखंयदेतन्ममसांप्रतम् ॥ एवंत्वंपुत्रशोकेनराजन्कालंकरिष्यसि ॥ ५४ ॥ अज्ञानात्तुहतोयस्मात्क्षत्रियेणत्वयामुनिः ॥ तस्मात्त्वांनाविशत्याशुब्रह्महत्यानराधिप ॥ ५५ ॥ त्वामप्येतादृशोभावःक्षिप्रमेवगमिष्यति ॥ जीवितांतकरोघोरोदातारमिवदक्षिणाम् ॥ ५६ ॥ एवंशापंमयिन्यस्यविलप्यकरुणंबहु ॥ चितामारोप्यदेहंतन्मिथुनंस्वर्गमभ्ययात् ॥५७॥ तदेतच्चिंतयानेनस्मृतंपापंमयास्वयम् ॥ तदाबाल्यात्कृतंदेविशब्दवेध्यनुकर्षिणा ॥ ५८ ॥ तस्यायंकर्मणोदेविविपाकःसमुपस्थितः ॥ अपथ्यैःसहसंभुक्तेव्याधिरन्नरसेयथा ॥ ५९ ॥ तस्मान्मामागतंभद्रेतस्योदारस्यतद्वचः ॥ इत्युक्त्वासरुदंस्त्रस्तोभार्यामाहतुभूमिपः ॥ ६० ॥ यदहंपुत्रशोकेनसंत्यजिष्यामिजीवितम् ॥ चक्षुर्भ्यांत्वांनपश्यामिकौसल्येत्वंहिमांस्पृश ॥ ६१ ॥ यमक्षयमनुप्राप्ताद्रक्ष्यंतिनहिमानवाः ॥ यदिमांसंस्पृशेद्रामःसकृदन्वारभेतवा ॥ ६२ ॥

णान्यतःप्राप्ताभवतितद्वत् ॥५६॥ देहंदेहौ ॥ ५७ ॥ शब्दवेध्यनुकर्षिणा प्रथमंशब्दवेधिनापश्चाद्विद्धशल्यानुकर्षणमपिकृतवता पापंमुनिकुमारवधरूपं तीर्थस्तुशब्दवेध्यानुशिक्षिणेतिपाठंशब्देनवेद्धुंयोग्यंशब्दवेध्यंतदनुशिक्षितुंशीलंयस्यतेनेत्यर्थंचाह तदसमंजसमितिस्पष्टमेव ॥५८॥ विपाकःफलंअपथ्यैर्व्यंजनैःसहभुंक्तेऽन्नरसेव्याधिर्यथोपतिष्ठतेव्याधिमन्नरसोयथेतिपाठेउपस्थापयतीतिशेषः॥५९॥उदारस्यश्रेष्ठस्य तद्वचःतद्वचःफलंत्रस्तोमरणभयादितिशेषःरुदन्जीवितंत्यक्ष्यामीतिभार्यामाहेतिसंबंधः॥६०॥चक्षुर्भ्यांनपश्यामिमुमूर्षत्वादितिभावः ॥६१॥ नहिद्रक्ष्यंतीतिइहविद्यमानान्स्वेष्टबंधूनितिशेषःइतःपरंत्वत्स्पर्शादिकंमेदुर्लभमितिभावःयदिमामघरामःसकृदपिस्पृशेत् अन्वारभेत्किंचिद्द्वारावास्पृशेत् ॥६२॥

SGDF

यदिवाधनंकोशंयौवराज्यंवालभेततदाजीवेयंराघवेयन्मयाकृतंविवासनरूपंतन्मेवृत्तस्यसदृशंन ॥६३॥ अनेनरामेणयन्मयिकृतंराज्यंत्यक्त्वामद्वचःपरिपालनरूपंतत्तस्यैवसदृशं अ
नन्वयोत्रालंकारः मत्सदृशोऽन्यायकृद्रामसदृशउचितकर्ताचभुविनाभूदस्तिभविष्यतिवान्यइत्याह दुर्वृत्तमपीति ॥६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ स्तोकमल्पंवारिआतपोयथा
शुष्कंकरोति येद्रक्ष्यंतिनतेमनुष्याःकिंतुदेवांशाएव ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ शुक्रंमार्गगतंयथा मौढ्यादिविहायस्वोच्चमार्गगतंशुक्रमिवेत्यर्थइतितीर्थः कतकस्तुशुकंम

धनंवायौवराज्यंवाजीवेयमितिमेमतिः ॥ नतन्मेसदृशंदेवियन्मयाराघवेकृतम् ॥६३॥ सदृशंतत्तुतस्यैवयदनेनकृतंमयि ॥ दुर्वृत्तमपिकःपु
त्रंत्यजेद्भुविविचक्षणः ॥६४॥ कश्चप्रव्राज्यमानोवानासूयेत्पितरंसुतः ॥ चक्षुषात्वांनपश्यामिस्मृतिर्ममविलुप्यते ॥६५॥ दूतावैवस्वतस्यैते
कौसल्येत्वरयंतिमाम् ॥ अतस्तुकिंदुःखतरंयदहंजीवितक्षये॥६६॥नहिपश्यामिधर्मज्ञंरामंसत्यपराक्रमम् ॥तस्यदर्शनजःशोकःसुतस्याप्रति
कर्मणः ॥६७॥ उच्छोषयतिवैप्राणान्वारिस्तोकमिवातपः ॥ नतेमनुष्यादेवास्तेयेचारुशुभकुंडलम् ॥६८॥मुखंद्रक्ष्यंतिरामस्यवर्षेपंचदशेपु
नः ॥ पद्मपत्रेक्षणंसुभ्रुसुदंष्ट्रंचारुनासिकम्॥६९॥धन्याद्रक्ष्यंतिरामस्यताराधिपसमंमुखम्॥सदृशंशारदस्येंदोःफुल्लस्यकमलस्यच ॥७०॥
सुगंधिममरामस्यधन्याद्रक्ष्यंतियेमुखम् ॥ निवृत्तवनवासंतमयोध्यांपुनरागतम् ॥ ७१ ॥ द्रक्ष्यंतिसुखिनोरामंशुक्रंमार्गगतंयथा ॥ कौस
ल्येचित्तमोहेनहृदयंसीदतेतराम् ॥७२॥ वेदयेनचसंयुक्तान्शब्दस्पर्शरसानहम् ॥ चित्तनाशाद्विपद्यंतेसर्वाण्येवेंद्रियाणिहि॥७३॥ क्षीणस्ने
हस्यदीपस्यसंरक्तारश्मयोयथा ॥ अयमात्मभवःशोकोमामनाथमचेतनम् ॥७४॥ संसाधयतिवेगेनयथाकूलंनदीरयः ॥ हाराघवमहाबाहो
हाममायासनाशन ॥ ७५ ॥ हापितृप्रियमेनाथहाममासिगतःसुत ॥ हाकौसल्येनपश्यामिहासुमित्रेतपस्विनी ॥७६॥ हानृशंसेममामित्रे
कैकेयिकुलपांसनि ॥ इतिमातुश्चरामस्यसुमित्रायाश्चसन्निधौ ॥ राजादशरथःशोचन्जीवितांतमुपागमत्॥७७॥तथातुदीनःकथयन्नराधिपः
प्रियस्यपुत्रस्यविवासनातुरः ॥ गतेऽर्धरात्रेभृशदुःखपीडितस्तदाजहौप्राणमुदारदर्शनः ॥७८॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०अ०चतुःषष्टि
तमःसर्गः ॥ ६४ ॥ ॥ ६ ॥ ॥ अथरात्र्यांव्यतीतायांप्रातरेवापरेऽहनि ॥ बंदिनःपर्युपातिष्ठंस्तत्पार्थिवनिवेशनम् ॥ १ ॥

र्गगतंयथेतिपाठः हस्तात्पंजराद्वाऽन्यदेशगतंपुनश्चमार्गेयथास्थानंगतंप्राप्तंशुकंक्रीडाशुकमिवेत्यर्थइत्याह चित्तमोहेनदुःखातिशयप्राप्तमूर्छया सीदतेतरामतिशयेनशीर्यती
व ॥७२॥ वेदयेजानामि संयुक्तानिंद्रियसंयुक्तान् ॥ ७३ ॥ संरक्ताभस्मतांप्राप्तायथादीपस्यरश्मयोविपद्यंतेतथेंद्रियाणीत्यर्थः ॥ ७४ ॥ संसाधयतिनाशयाति ॥ ७५ ॥ ७६ ॥
॥ ७७ ॥ ॥ ७८ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअयोध्याकांडेचतुःषष्टितमःसर्गः ॥ ६४ ॥ ॥ ६ ॥ ॥ अथेति ॥ १ ॥

SGDF

सूताःपरमसंस्कारामागधाश्चोत्तमश्रुताः ॥ गायकाःश्रुतिशीलाश्चनिगदंतःपृथक्पृथक् ॥ २ ॥ राजानंस्तुवतांतेषामुदात्ताभिहिताशिषाम्॥
प्रासादाभोगविस्तीर्णःस्तुतिशब्दोह्यवर्तत ॥ ३ ॥ ततस्तुस्तुवतांतेषांसूतानांपाणिवादकाः ॥ अपदानान्युदाहृत्यपाणिवादान्यवादयन्॥४॥
तेनशब्देनविहगाःप्रतिबुद्धाश्चसस्वनुः ॥ शाखास्थाःपंजरस्थाश्चयेराजकुलगोचराः ॥५॥व्याहृताःपुण्यशब्दाश्चवीणानांचापिनिःस्वनाः ॥
आशीर्गेयंचगाथानांपूरयामासवेश्मतत् ॥ ६॥ ततःशुचिसमाचाराःपर्युपस्थानकोविदाः ॥ स्त्रीवर्षवरभूयिष्ठाउपतस्थुर्यथापुरा॥७॥हरिचंद
नसंपृक्तमुदकंकांचनैर्घटैः ॥ आनिन्युःस्नानशिक्षाज्ञायथाकालंयथाविधि ॥ ८ ॥ मंगलालंभनीयानिप्राशनीयान्युपस्करान्॥उपानिन्युस्त
थापुण्याःकुमारीबहुलाःस्त्रियः ॥९॥ सर्वलक्षणसंपन्नंसर्वंविधिवदर्चितम् ॥ सर्वंसुगुणलक्ष्मीवत्तदभूदाभिहारिकम्॥१०॥ ततःसूर्योदयंयाव
त्सर्वंपरिसमुत्सुकम् ॥तस्थावनुपसंप्राप्तंकिंस्विदित्युपशंकितम्॥११॥अथयाःकोसलेंद्रस्यशयनंप्रत्यनंतराः॥ताःस्त्रियस्तुसमागम्यभर्तारंप्र
त्यबोधयन् ॥१२॥ अथाप्युचितवृत्तास्ताविनयेननयेनच ॥ नह्यस्यशयनंस्पृष्ट्वाकिंचिदप्युपलेभिरे॥१३॥ताःस्त्रियःस्वप्नशीलज्ञाश्चेष्टांसंच
लनादिषु ॥ तावेपथुपरीताश्चराज्ञःप्राणेषुशंकिताः ॥ १४ ॥

परमसंस्काराःव्याकरणादिशिक्षावंतःपरमालंकारावा मागधाःवंशावलीकीर्तकाः मंगलाइतिपाठेपिमंगलपाठकास्तएव उत्तमश्रुताउत्तमंश्रुतंवंशपरंपराश्रवणमेषांतेमागधाः श्रुतिशीलागायकाःतंत्रीनादविभाजनशीलागायकाः पृथक्पृथक्निगदंतः स्वस्वमार्गानुसारेणेतिशेषः॥२॥उदात्तंउच्चैःस्वरेणाभिहिताआशिषोयैस्तेषाम् प्रासादानामाभोगेषुमध्येषुविस्तीर्णः प्रतिध्वनिनेतिशेषः ॥३॥ पाणिवादकाःपाणिवादनशीलाः अपदानानिराज्ञांवृत्ताद्भुतकर्माणिउदाहृत्यतदनुगतंपाणिवादान्यवादयन् ॥४॥ सस्वनुः फणादित्वात्पक्षेएत्वाभ्यासलोपाभावः येराजकुलगोचराःराजकुलवासयोग्यायेशुकादयः ॥ ५ ॥ तैःपूर्वश्लोकोक्तैःशुकादिभिर्व्याहृताःपुण्यशब्दाःकाशीगंगादिरूपाः गाथानांकेवलगायकानामाशीर्गेयमाशीर्वादप्रधानंगानम् यद्वा गाथाराज्ञांचरित्रादिप्रतिपादिकास्तासामाशीर्वादघटितंगानमित्यर्थः ॥६॥ पर्युपस्थानंपरिचर्या स्त्रीभिःवर्षवरैःषंढैश्चभूयिष्ठाः षंढोवर्षवरस्तुल्यौ परिचारकाइतिशेषः ॥७॥ स्नानशिक्षाज्ञाःस्नानविधिज्ञाः यद्वाऽरुणोदयात्पूर्वमेवउषसिस्नानार्थंजलाद्यानेतव्यमितिशिक्षाज्ञाः ॥८॥ मंगलालंभनीयानिमंगलार्थमालंभनीयानिस्पर्शनीयानिगवादीनि आलंभःस्पर्शहिंसयोः प्राशनीयानिगंगोदकादीनि दंतधावनानंतरंगंडूषत्वेनप्राशनीयानियानिनारिकेलोदकजीरकोदकानिच उपस्करादर्पणवस्त्राभरणादयः कुमारीबहुलाःकुमार्योबहुलायासुताः स्त्रियोवरनार्यः ॥ ९ ॥ आभिहारिकंप्रातःसमयेराज्ञोयदभिहर्तव्यंमंगलार्थमानेतव्यम् तत्सर्वंसर्वलक्षणयुक्तम् सर्वंविधिवदर्चितंयथायोग्यंबहुकृतम् सुगुणं वतल्लक्ष्मीवच्च॥१०॥परिसमुत्सुकम् राजदर्शनंप्रतीतिशेषः तस्थौ ततोनुपसंप्राप्तंअप्राप्तराजदर्शनमतएवचकिंस्विदित्युपशंकितमभूत्॥११शयनंप्रतिअनंतराःआसन्नाःकौसल्यादिव्यतिरिक्ताःप्रत्यबोधयन्प्रतिबोधनोचितमृदुविनीतवचनैःस्पर्शैश्च॥१२॥उचितवृत्ताःस्पर्शनादिव्यापारोचिताः किंचिदपिजीवच्चेष्टादि॥१३॥स्वप्नशीलज्ञाःस्वप्नभावज्ञाः संचलनादिषुहृदयकरमूलनाडिषुचेष्टांनोपलेभिरे ततोवेपथुयुक्ताराज्ञःप्राणेषुशंकिताआसन्॥१४॥

SGDF Foundation

प्रतिस्रोतइति स्रोतोभिमुखस्थितवेतसादितृणाग्राणांसदृशंकंपंसंचकाशिरेप्रकाशितवत्यः प्राप्ताइतियावत् संदेहमानानांसंदिहानानाम्॥१५॥यदाशंकितंपापंमरणंपूर्वंराज्ञेतिशेषः तस्यनिश्चयोजज्ञेजातः।१६।यथाकालसमन्वितेमृतेइव यद्वाऽयथाकालसमन्वितेबह्वीषुरात्रिषुदुःखतोजागरणात् अयथाकालेप्रत्युषसिनिद्रयासमान्वितेईत्यर्थः शोकेनसन्नाउपहता सन्नतासुप्तिवशसंकुचितहस्तपादादिकरणा ॥१७॥ कौसल्येति अत्रसुप्तेतिशेषः ॥१८॥ नविभ्राजतेनविशेषेणभ्राजते तत्रहेतुः शोकेत्यादि तेउभेदेव्यौप्रश्वासादिनासुप्तेदृष्ट्वानृपंचतं सुप्तमेवसंतंतदवस्थायामेवोद्गतप्राणंलक्षणतोदृष्ट्वासर्वमेवांतःपुरमुद्गतप्राणंतत्कल्पमदृश्यत अमन्यतेतिपाठेंतःपुरंकर्तृ नृपमुद्गतप्राणममन्यतेत्यर्थः तीर्थस्तुअदृश्यतेत्येतत्परस्परम

प्रतिस्रोतस्तृणाग्राणांसदृशंसंचकाशिरे॥अथसंदेहमानानांस्त्रीणांदृष्ट्वाचपार्थिवम्॥१५॥यत्तदाशंकितंपापंतदाजज्ञेविनिश्चयः॥कौसल्याचसुमित्राचपुत्रशोकपराजिते॥१६॥प्रसुप्तेनप्रबुध्येतेयथाकालसमन्विते॥निष्प्रभासाविवर्णाचसन्नाशोकेनसन्नता॥ १७॥ नव्यराजतकौसल्यातारेवतिमिरावृता॥कौसल्यानंतरंराज्ञःसुमित्रातदनंतरम्॥१८॥नस्मविभ्राजतेदेवीशोकाश्रुलुलितानना॥ तेचदृष्ट्वातदासुप्तेउभेदेव्यौचतंनृपम्॥१९॥सुप्तमेवोद्गतप्राणमंतःपुरमदृश्यत॥ततःप्रचुक्रुशुर्दीनाःसस्वरंतावरांगनाः ॥२०॥ करेणवइवारण्येस्थानप्रच्युतयूथपाः॥ तासामाक्रंदशब्देनसहसोद्गतचेतने॥२१॥कौसल्याचसुमित्राचत्यक्तनिद्रेबभूवतुः॥कौसल्याचसुमित्राचदृष्ट्वास्पृष्ट्वाचपार्थिवम्॥२२॥हाभर्तेतिपरिक्रुश्यपेततुर्धरणीतले॥साकोसलेंद्रदुहिताचेष्टमानामहीतले॥२३॥नभ्राजतेरजोध्वस्तातारेवगगनच्युता॥ नृपेशांतगुणेजातेकौसल्यापतितांभुवि॥२४॥अपश्यंस्तास्त्रियासर्वाहतांनागवधूमिव॥ततःसर्वानरेंद्रस्यकैकेयीप्रमुखाःस्त्रियः॥२५॥रुदत्यःशोकसंतप्तानिपेतुर्गतचेतनाः॥ताभिःसबलवान्नादःक्रोशंतीभिरनुद्रुतः॥२६॥येनस्फीतीकृतोभूयस्तद्गृहंसमनादयत्॥तत्परित्रस्तसंभ्रांतपर्युत्सुकजनाकुलम्॥२७॥सर्वतस्तुमुलाक्रंदंपरितापार्तबांधवम्॥सद्योनिपतितानंदंदीनंविक्लवदर्शनम्॥ बभूवनरदेवस्यसद्मदिष्टांतमीयुषः ॥२८॥अतीतमाज्ञायतुपार्थिवर्षभंयशस्विनंतंपरिवार्यपत्न्यः॥भृशंरुदंत्यःकरुणंसुदुःखिताःप्रगृह्यबाहूव्यलपन्ननाथवत् ॥२९॥इत्या०वा०आ०अ०पंचषष्टितमःसर्गः॥ ६५ ॥

पश्यदित्यर्थंव्याचष्टे॥१९॥२०॥ स्थानाद्वासस्थानात्प्रच्युतोयूथपोमहागजोयासांताःकरेणवइवप्रचुक्रुशुरित्यन्वयः ॥२१॥२२॥ हाभर्तेति हाभर्तरितीत्यर्थः अयोध्याजनपदवाची कोशलशब्दस्तालव्यमध्यः कौसल्यापितृदेशवाचीतुदंत्यमध्यः ॥२३॥ शांतगुणेउपशांतजीवनधर्मे॥२४॥२५॥ताभिःकैकेयीप्रभृतिभिःपश्चादंतःपुरंप्रविष्टाभिःस्वनादेनप्रथमप्रविष्टानांस्त्रीणांबलवान्नादोऽनुद्रुतःयुक्तःअभूदितिशेषः ॥२६॥ येनानुद्रवणेनस्फीतीकृतोवर्धितःसनादोभूयोधिकंतद्गेहंसमनादयत्व्याप्तवान् तीर्थस्तु येनस्थिरीकृतंभूयइतिपठित्वायेननादेनस्थिरीकृतंमुखरितंतद्गृहंकर्तृभूयोत्यर्थंसमनादयत् अनददित्यर्थमाह पर्युत्सुकजनाकुलंपूर्ववृत्तांतज्ञानायपर्युत्सुकजननिबिडम् ॥२७॥ दिष्टांतंकालधर्मंउपेयुषःप्राप्तस्यसद्मपरित्रस्तसंभ्रांतत्वादिगुणविशिष्टंबभूव ॥२८॥ अतीतंमृतंपत्न्यःबाहूप्रगृह्यअभिद्रुत्य अनाथवत्अनाथार्हम्॥ २९॥॥ इतिश्रीरा॰श्री॰रा॰वा॰आ॰अ॰पंचषष्टितमःसर्गः ॥ ६५ ॥

तमिति॥१॥ राज्ञःशिरउपगृह्य अंकेकृत्वेत्यर्थः ॥२॥ एकाग्रापुत्रराज्यैकाग्रचित्ता ॥३॥ राज्यस्याकंटकत्वंदर्शयति विहायेति विपथेकांतारे सार्थहीनासहायभूतपथिकसंघरहिता ॥४॥ आत्मनोदैवतंभर्तारंपरित्यज्यत्यक्तधर्मणःत्यक्तःस्त्रीधर्मोययातादृश्याःकैकेय्याअन्यत्रअन्यापुत्रराज्येकाजीवितुमिच्छेत् परिष्वज्येतिपाठेभर्तारंपरिष्वज्यतेनसहभोगान्भुक्त्वातंकालांतरेपरित्यज्येतिशेषः ॥५॥ एवंसाहसकरणेहेतुमाह नेति किंपाकोनिंबःकतकस्तुकिंपाकोविषभेदस्तंकोपादिनाभक्षयन् आत्महत्यादोषंनबुध्यतेतद्वदित्यर्थइत्याह तत्रलुब्धइतिनात्यंतं समंजसं धनलोभादिनापरस्यविषभक्षणंकारयन्यथाहत्यादोषंनबुध्यतइतिवक्तुमुचितं यत्कैकेय्याराघवाणांकुलंहतंतत्कुब्जानिमित्तंप्रेरकतया॥ ६॥अनियोगेअनुचितनियोगे वरव्या

तमग्निमिवसंशांतमंबुहीनमिवार्णवम् ॥ गतप्रभमिवादित्यंस्वर्गस्थंप्रेक्ष्यभूमिपम् ॥१॥ कौसल्याबाष्पपूर्णाक्षीविविधंशोककर्शिता ॥ उपगृह्य शिरोराज्ञःकैकेयींप्रत्यभाषत ॥ २ ॥ सकामाभवकैकेयिभुंक्ष्वराज्यमकंटकम् ॥ त्यक्त्वाराजानमेकाग्रानृशंसेदुष्टचारिणि ॥ ३ ॥ विहायमां गतोरामोभर्ताचस्वर्गतोमम ॥ विपथेसार्थहीनेवानाहंजीवितुमुत्सहे ॥४॥ भर्तारंतुपरित्यज्यकास्त्रीदैवतमात्मनः ॥ इच्छेज्जीवितुमन्यत्रकैकेय्यास्त्यक्तधर्मणः॥५ ॥ नलुब्धोबुध्यतेदोषान्किंपाकमिवभक्षयन् ॥ कुब्जानिमित्तंकैकेय्याराघवाणांकुलंहतम् ॥६॥ अनियोगेनियुक्तेनराज्ञा रामंविवासितम् ॥ सभार्यंजनकःश्रुत्वापरितप्स्यत्यहंयथा ॥ ७ ॥ समामनाथांविधवांनाद्यजानातिधार्मिकः ॥ रामःकमलपत्राक्षोजीवन्नाशमितोगतः ॥८॥ विदेहराजस्यसुतातथाचारुतपस्विनी ॥ दुःखस्यानुचितादुःखंवनेपर्युद्विजिष्यति ॥९॥ नदतांभीमघोषाणांनिशासुमृगपक्षिणाम् ॥ निशम्यमानासंत्रस्ताराघवंसंश्रयिष्यति ॥१०॥ वृद्धश्चैवाल्पपुत्रश्चवैदेहीमनुचिंतयन् ॥ सोपिशोकसमाविष्टोनूनंत्यक्ष्यतिजीवितम् ॥११॥ साहमद्यैवदिष्टांतंगमिष्यामिपतिव्रता ॥ इदंशरीरमालिंग्यप्रवेक्ष्यामिहुताशनम् ॥१२ ॥ तांततःसंपरिष्वज्यविलपंतींतपस्विनीम् ॥ व्यपनिन्युःसुदुःखार्तांकौसल्यांव्यावहारिकाः ॥१३॥ तैलद्रोण्यांतदामात्याःसंवेश्यजगतीपतिम् ॥ राज्ञःसर्वाण्यथादिष्टाश्चक्रुःकर्माण्यनंतरम् ॥१४॥ नतुसंकालनंराज्ञोविनापुत्रेणमंत्रिणः ॥ सर्वज्ञाःकर्तुमीषुस्तेततोरक्षंतिभूमिपम् ॥१५॥

जात्कैकेय्यानियुक्तेनराज्ञासभार्यंरामंविवासितंश्रुत्वाजनकोहमिवपरितप्स्यति॥७॥जीवन्नेवनाशमदर्शनंगतःजीवनाशमितोगतइतिपाठे राज्ञोजीवनाशोयथाभवतितथागतइत्यर्थः ॥८॥ चारुतपस्विनी भर्तृसेवनादित्याशयःपर्युद्वेगोभयं वनेदुःखंप्राप्येतिशेषः ॥३॥ निशम्यमाना नादमितिशेषःनिशम्यनादमितिपाठांतरम् ॥१०॥अल्पपुत्रश्चेति जनकइतिशेषः अल्पपुत्रइत्यस्यकन्यामात्रसंततिरित्यर्थइतितीर्थः ॥११॥ दिष्टांतंमरणं शरीरालिंगनपूर्वकमग्निप्रवेशेहेतुः पतिव्रतेति ॥ १२ ॥ व्यावहारिकाःव्यवहारेबाह्याभ्यंतरसकलराज्यकृत्येनियुक्ताःअमात्याःव्यपनिन्युःअंतःपुराध्यक्षस्त्रीद्वाराभर्त्रालिंगनाद्विमोच्यान्यतोनिन्युरित्यर्थः ॥ १३ ॥ तैलद्रोणीतैलपूर्णकटाहः आदिष्टावसिष्ठादिभिराज्ञप्ताअमात्यास्तस्यांनृपंसंवेश्यस्थापयित्वाऽनंतरंकर्तव्यानिदुःखपरिपालनादीनिकर्माणिचक्रुः ॥ १४ ॥ पुत्रेणविनासंकालनंप्रेतनिर्हारंनकर्तुमीषुः यतःसर्वज्ञाःततोहेतोस्तैलद्रोण्यांभूपंरक्षंति ॥ १५ ॥

SGDF
Sri Gangadhareshwar ... Foundation

शायितंज्ञात्वाहामृतोयमितिपर्यदेवयन् ॥१६ ॥ नेत्राणांप्रस्रवणमश्रुप्रवाहोयेषुमुखेषुतैः ॥१७॥ १८॥१९ ॥ तवप्रभुःतवजीवनस्यप्रभुः ॥२०॥ विदूषिताःराज्यगर्वात्तिरस्कृताः
॥ २१ ॥ २२ ॥ राघवस्यदशरथस्य ॥ २३ ॥ नअराजतेतिच्छेदः ॥२४॥ शून्यचत्वरवेश्मांतासंमार्जनालेपवल्ल्यादिशून्यचत्वराद्यंता यथापुरंयथापूर्वम् ॥२५॥ राज्ञिशोका
त्पुत्रशोकात्त्रिदिवंस्वर्गंगतेनृपांगनासुचशोकादेवमहीतलस्थासुमहीतलेलुठंतीषुनिवृत्तचारः निवृत्तकिरणप्रचारः प्रवृत्तचाराप्रवृत्ततमःप्रचारा॥२६॥सुहृदोवासिष्ठाद्याः पर्युषितदाह

तैलद्रोण्यांशायितंतंसचिवैस्तुनराधिपम् ॥ हामृतोयमितिज्ञात्वास्त्रियस्ताःपर्यदेवयन् ॥१६॥ बाहूनुच्छ्रित्यकृपणानेत्रप्रस्रवणैर्मुखैः ॥रुदत्यः
शोकसंतप्ताःकृपणंपर्यदेवयन् ॥ १७॥ हामहाराजरामेणसंततंप्रियवादिना ॥ विहीनाःसत्यसंधेनकिमर्थंविजहासिनः ॥ १७॥ कैकेय्यादुष्टभा
वायाराघवेणविवर्जिताः ॥ कथंसपत्न्यावत्स्यामःसमीपेविधवावयम् ॥१९॥ सहिनाथःसचास्माकंतवचप्रभुरात्मवान् ॥ वनंरामोगतःश्रीमा
न्विहायनृपतिश्रियम् ॥२०॥ त्वयातेनचवीरेणविनाव्यसनमोहिताः ॥ कथंवयंनिवत्स्यामःकैकेय्याचविदूषिताः ॥२१॥ ययाचराजारामश्च
लक्ष्मणश्चमहाबलः ॥ सीतयासहसंत्यक्ताःसाकमन्यंनहास्यति ॥२२॥ ताबाष्पेणचसंवीताःशोकेनविपुलेनच ॥ व्यचेष्टंतनिरानंदाराघवस्य
वरस्त्रियः ॥२३॥निशानक्षत्रहीनेवस्त्रीविभर्तृविवर्जिता॥पुरीनाराजतायोध्याहीनाराज्ञामहात्मना ॥२४॥ बाष्पपर्याकुलजनाहाहाभूतकुलांगना
॥शून्यचत्वरवेश्मांतानबभ्राजयथापुरम् ॥२५॥ गतेतुशोकात्त्रिदिवंनराधिपेमहीतलस्थासुनृपांगनासुच ॥ निवृत्तचारःसहसागतोरविःप्रवृ
त्तचाराराजनीह्युपस्थिता ॥२६॥ ऋतेतुपुत्राद्दहनंमहीपतेर्नारोचयंस्तेसुहृदःसमागताः ॥ इतीवतस्मिन्शयनेन्यवेशयन्विचिंत्यराजानमचिं
त्यदर्शनम् ॥२७॥ गतप्रभाद्यौरिवभास्करंविनाव्यपेतनक्षत्रगणेवशर्वरी ॥ पुरीबभासेरहितामहात्मनाकंठास्रकंठाकुलमार्गचत्वरा ॥२८॥
नराश्चनार्यश्चसमेत्यसंघशोविगर्हमाणाभरतस्यमातरम् ॥ तदानगर्यांनरदेवसंक्षयेबभुवुरार्तानचशर्मलेभिरे ॥२९॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामा
यणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअयोध्याकांडेषट्षष्टितमःसर्गः ॥ ६६ ॥ ॥ ६७॥ ॥ आक्रंदितानिरानंदासास्रकंठजना॥विला ॥
अयोध्यायामवनतासाव्यतीयायशर्वरी ॥ १ ॥ व्यतीतायांतुशर्वर्यामादित्यस्योदयेततः ॥ समेत्यराजकर्तारःसभामीयुर्द्विजातयः ॥ २ ॥

निषेधवचनानितुविप्रविषयाणीतिनविरोधः तस्मिन्शयनेतैलद्रोण्याम् ॥ २७ ॥ आकंठंधारारूपेणप्रवहद्भिरस्रैरुपलक्षिताःकंठायेषांतैराकुलामार्गाश्चत्वराश्चयस्यांसा ॥ २८ ॥
॥ २९ ॥ एकःश्लोकोत्रसर्गेकतकसंख्ययाभ्रष्टइतिज्ञायते ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअयोध्याकांडेषट्षष्टितमःसर्गः ॥ ६६ ॥
संजाताक्रंदाअतएवनिरानंदा विद्यमानास्रकंठैर्जनैराविलाआकुला अवतताद‍ुःखवशाद्दीर्घीभूता ॥ १ ॥ राजकर्तारःराज्ञोशेषकार्यकर्तारः ॥ २ ॥

॥ ३ ॥ पृथग्वाचंराजकार्यविषयेभिन्नभिन्नप्रस्थानावाचोब्रुवन् एवंचकार्यसिद्धेरयोगाद्वसिष्ठमेवाभिमुखाबभूवुः ॥४ ॥ पुत्रशोकेनास्मिन्पार्थिवेपंचत्वंमरणमापन्नेसतिदुःखंयथात थावर्षशतोपमाशर्वरीअतीतेतिसंबंधः॥५॥ ६॥केकयेषुतदाख्यदेशेषु अवांतरभेदापेक्षयाबहुवचनमितिकतकः वस्तुतोंगाइत्यादिवद्बहुवचनांतएवजनपदवाचीत्यन्ये राजगृहेराजगृहाख्येपुरे ॥७॥ इक्ष्वाकूणांउक्तेक्ष्वाकूणांमध्ये विपक्षेबाधकमाह अराजकंहीति हियतोराजकंनोराष्ट्रंविनाशमवाप्नुयादतःकश्चिद्राजाविधीयताम् राजकंसद्धिराष्ट्रंनोनाशंनावाप्नुयाद्यथेतिकतकसंमतःपाठः नोस्माकंराष्ट्रराजकंराजयुतंसन्नाशंनाप्नुयाद्यथाकश्चिद्राजाविधीयतामित्यन्वयःहिर्वाक्यालंकारे॥८॥९॥बीजमुष्टिर्नप्रकीर्यतेबीजानामारोपोनक्रियतेफलकालेलुंटाकशंकया पितुर्वशेपुत्रोभार्यावापत्युर्वशेनवर्तते अतिक्रमेदंडयितृभावात् ॥१०॥ धनाद्यभावश्चपरिपालकाभावात् इदमुक्तरूपमत्याहितंमहद्भयमराजकेप्रथमंप्राप्नोति

मार्कंडेयोथमौद्गल्योवामदेवश्चकश्यपः ॥ कात्यायनोगौतमश्चजाबालिश्चमहायशाः ॥३॥ एतेद्विजाःसहामात्यैःपृथग्वाचमुदीरयन्॥वसिष्ठमेवाभिमुखाःश्रेष्ठंराजपुरोहितम् ॥४॥ अतीताशर्वरीदुःखंयानोवर्षशतोपमा ॥ अस्मिन्पंचत्वमापन्नेपुत्रशोकेनपार्थिवे ॥५॥ स्वर्गस्थश्चमहाराजोरामश्चारण्यमाश्रितः॥लक्ष्मणश्चापितेजस्वीरामेणैवगतःसह ॥६॥ उभौभरतशत्रुघ्नौकेकयेषुपरंतपौ ॥ पुरेराजगृहेरम्येमातामहनिवेशने ॥७॥ इक्ष्वाकूणामिहाद्यैवकश्चिद्राजाविधीयताम् ॥ अराजकंहिनोराष्ट्रंविनाशंसमवाप्नुयात् ॥८॥ नाराजकेजनपदेविद्युन्मालीमहास्वनः ॥ अभिवर्षतिपर्जन्योमहींदिव्येनवारिणा ॥ ९॥ नाराजकेजनपदेबीजमुष्टिःप्रकीर्यते ॥ नाराजकेपितुःपुत्रोभार्यावावर्ततेवशे ॥ १० ॥ अराजकेधनंनास्तिनास्तिभार्याप्यराजके ॥ इदमत्याहितंचान्यत्कुतःसत्यमराजके ॥ ११ ॥ नाराजकेजनपदेकारयंतिसभांनराः ॥ उद्यानानिचरम्याणिहृष्टाःपुण्यगृहाणिच ॥१२ ॥ नाराजकेजनपदेयज्ञशीलाद्विजातयः ॥ सत्राण्यन्वासतेदांताब्राह्मणाःसंशितव्रताः ॥१३॥ नाराजकेजनपदेमहायज्ञेषुयज्वनः ॥ ब्राह्मणावसुसंपूर्णाविसृजंत्याप्तदक्षिणाः ॥१४॥ नाराजकेजनपदेप्रहृष्टनटनर्तकाः ॥ उत्सवाश्चसमाजाश्चवर्धंतेराष्ट्रवर्धनाः ॥ १५॥ नाराजकेजनपदेसिद्धार्थाव्यवहारिणः ॥ कथाभिरभिरज्यंतेकथाशीलाःकथाप्रियैः ॥१६॥

अत्याहितंमहाभीतिरित्यमरः अन्यत्सत्यंपितापुत्रपतिभार्यारूपप्रधानसत्यादन्यत्क्रयविक्रयादिलक्षणंकुतः ॥ ११ ॥ सभांनकारयंति न्यायविचारायेतिशेषःकेपियंतीतिपाठांतरम् उद्यानानीत्यादौनयंतीत्यनुकर्षः वस्त्राद्यपहारभयात् नकारयंतिवाभयादेव पुण्यगृहाणिपुण्यसंपादकगृहाणिविप्राद्यर्थानि ॥ १२ ॥ सत्रंयत्रसर्वेऋत्विजःसर्वेचयजमानाः नान्वासतेनानुतिष्ठंति ॥ १३ ॥ वसुसंपूर्णाःबहुधनाः आप्तदक्षिणाःशास्त्रेणयथाप्राप्तदक्षिणाःयज्वनोऋत्विजःप्रतिनविसृजंति ॥ १४ ॥ नर्तकःसूत्रधारः नटाश्चप्रहृष्टायत्रतादृशा उत्सवादेवाद्युत्सवाः समाजास्तत्तद्राष्ट्रकार्यसिद्धिप्रयोजनाःसमूहाः तेउभयेऽपिदृष्टादृष्टशांतिद्वाराराष्ट्रवर्धनाभवंतितेनवर्धंते ॥ १५ ॥ व्यवहारिणःकमप्यर्थमुद्दिश्यान्योन्यंविवदमानाःसिद्धार्थाःनिर्णीतार्थाः यद्वा व्यवहारिणःपण्यजीविनः असिद्धार्थाअनिष्पन्नप्रयोजनाः कथाशीलाःपुराणादिकथाश्रवणशीलाः कथाप्रियैःकथाकथनप्रियैः

SGDF
Sri Gurudeshikan Digital Foundation

पौराणिकैरुक्ताभिःकथामिर्नरज्यंतेवक्तृश्रोतॄणांस्वास्थ्याभावात् ॥ १६ ॥ समागताःमिलिताः ॥ १७॥ १८ ॥ १९ ॥ विषाणिनःप्रशस्तदंताः ॥ २० ॥ उपासनेअभ्यासे
॥ २१ ॥ २२ ॥ एकोऽसहायएवचरतीत्येकचरोयतिः वशीजितेंद्रियः आत्मनामनसा आत्मानंब्रह्म ॥ २३ ॥ २४ ॥ प्रतिमंडिताःभूषिताः प्रतिमंडितैरितिपाठांतरम्
॥ २५ ॥ संवदंतउपतिष्ठंते संधिस्त्वार्षः ॥ २६ कल्प्यंतेप्रवर्त्यंते ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ प्रज्ञानंअनुमापकः तेषांराज्यकर्तॄणांनोस्माकंयोराजाध्वजःअस्मासुराज्यभारप्रति

नाराजकेजनपदेतूद्यानानिसमागताः ॥ सायाह्नेक्रीडितुंयांतिकुमार्योहेमभूषिताः ॥ १७ ॥ नाराजकेजनपदेधनवंतःसुरक्षिताः ॥ शेरतेविवृत
द्वाराःकृषिगोरक्षजीविनः ॥ १८ ॥ नाराजकेजनपदेवाहनैःशीघ्रवाहिभिः ॥नरानिर्यांत्यरण्यानिनारीभिःसहकामिनः ॥ १९ ॥ नाराजकेजनप
देबद्धघंटाविषाणिनः ॥ अटंतिराजमार्गेषुकुंजराःषष्टिहायनाः ॥ २० ॥ नाराजकेजनपदेशरान्संततमस्यताम् ॥ श्रूयतेतलनिर्घोषइष्वस्त्राणा
मुपासने ॥ २१ ॥ नाराजकेजनपदेवणिजोदूरगामिनः ॥ गच्छंतिक्षेममध्वानंबहुपण्यसमाचिताः ॥ २२ ॥ नाराजकेजनपदेचरत्येकच
रोवशी ॥ भावयन्नात्मनात्मानंयत्रसायंगृहोमुनिः ॥२३॥ नाराजकेजनपदेयोगक्षेमःप्रवर्तते ॥ नचाप्यराजकेसेनाशत्रून्विषहतेयुधि॥२४॥
नाराजकेजनपदेहृष्टैःपरमवाजिभिः ॥ नराःसंयांतिसहसारथैश्चप्रतिमंडिताः ॥ २५ ॥ नाराजकेजनपदेनराःशास्त्रविशारदाः ॥ संवदंतोपति
ष्ठंतेवनेषूपवनेषुवा ॥ २६ ॥ नाराजकेजनपदेमाल्यमोदकदक्षिणाः ॥ देवताभ्यर्चनार्थायकल्प्यंतेनियतैर्जनैः ॥ २७ ॥ नाराजकेजनप
देचंदनागुरुरूषिताः ॥ राजपुत्राविराजंतेवसंतइवशालिनः ॥ २८ ॥ यथाह्यनुदकानद्योयथावाप्यतृणंवनम् ॥ अगोपालायथागावस्तथाराष्ट्र
मराजकम् ॥२९॥ ध्वजोरथस्यप्रज्ञानंधूमोज्ञानंविभावसोः॥ तेषांयोनोध्वजोराजासदेवत्वमितोगतः ॥३०॥ नाराजकेजनपदेस्वकंभवतिक
स्यचित् ॥ मत्स्याइवजनानित्यंभक्षयंतिपरस्परम् ॥ ३१॥ येहिसंभिन्नमर्यादानास्तिकाश्छिन्नसंशयाः ॥ तेपिभावायकल्पंतेराजदंडनिपी
डिताः ॥ ३२ ॥ यथादृष्टिःशरीरस्यनित्यमेवप्रवर्तते ॥ तथानरेंद्रोराष्ट्रस्यप्रभवःसत्यधर्मयोः ॥ ३३ ॥ राजासत्यंचधर्मश्चराजाकुलवतां
कुलम् ॥ राजामातापिताचैवराजाहितकरोनृणाम् ॥ ३४ ॥

ष्टाज्ञापकःसइतोदेवत्वंगतः एवंचास्मानितःपरंकेपिजनानमं
स्यंतीतिभावः ॥ ३० ॥ स्वकंजीवनमित्यर्थः ॥ ३१ ॥ येसंभिन्नमर्यादाउल्लंघितस्वजातिवर्णाश्रममर्यादाः अतएवपूर्वंराजदंडनिपीडितानास्तिकाःसंतितेपीदानींछिन्नसं
शयाराजदंडशंकारहिताःसंतोभावायप्रभुत्वायकल्पंते ॥ ३२ ॥ दृष्टिश्चक्षुःयथाशरीरस्यहितसाधनेअहितनिवारणेचनित्यमेवप्रवर्तते तथाराजाराष्ट्रस्यसत्यधर्मयोःप्रभवःप्रवर्तको
राजाप्रजानांहितसाधनेऽहितनिवारणेचनित्यमेवप्रवर्तते ॥ ३३ ॥ राजासत्यंचधर्मश्च सत्यधर्मयोःप्रवर्तकइत्यर्थः कुलवतांक्षेत्रबीजशुद्धिमताम् कुलंतत्प्रवर्तकः ॥ ३४ ॥

SGDF

यमादयोमहताद्वृत्तेनयुक्तेनराज्ञाविशिष्यंतेअतिशय्यंतेतिरस्क्रियंते यमस्यदंडमात्रंकुबेरस्यधनदत्वमेवेंद्रस्यपालनमेववरुणस्यसदाचारेनियमनमेव गुणचतुष्टयवताराज्ञातेतिर
स्क्रियतेइतिभावः॥३५॥साध्वसाधुनीविभजन्व्यवस्थापयन्राजाचेन्नस्यात्तदाहोसूर्याभावेतमइवतमसीवनकिंचनकर्तव्याकर्तव्येप्रज्ञायेतप्रतीयेत तमइतिप्रथमासप्तम्यर्थे अका
रांततमशब्दस्यतमेइतिसप्तम्यंतंवातमस्यपितमंतथेतिद्विरूपकोशात् ॥ ३६ ॥ राजनिजीवत्यपितववचनंवयंनातिक्रमाम अतइदानीमपित्वमेवगतिरितिवासिष्ठंप्रतिसर्वेषामुक्तिः
॥ ३७ ॥ सत्वंनोस्माकंवृत्तंकृत्यंनृपंविना प्रमुष्टमितिशेषः तादृशंवीक्ष्यराष्ट्रंचेदंतंविनारण्यभूतंसमीक्ष्येक्ष्वाकुसुतंभरतंतथान्यंवाकंचिद्राजानमभिषेचय ॥ ३८ ॥ इतिश्रीरा॰
श्रीरा॰रा॰वा॰आ॰अ॰सप्तषष्टितमःसर्गः ॥ ६७ ॥ ॥ ६ ॥ ॥ मित्रामात्यजनाःसुमंत्रादयः ब्राह्मणामार्कंडेयादयः ॥१॥ यद्यस्माद्राज्ञाकैकेयीवचनाद्दत्तराज्योभरतोमातुल

यमोवैश्रवणःशक्रोवरुणश्चमहाबलः ॥ विशिष्यंतेनरेंद्रेणवृत्तेनमहताततः ॥ ३५ ॥ अहोतमइवेदंस्यान्नप्रज्ञायेतकिंचन ॥ राजाचेन्नभवेल्लोकेवि
भजन्साध्वसाधुनी ॥ ३६ ॥ जीवत्यपिमहाराजेतवैववचनंवयम् ॥ नातिक्रमामहेसर्वेवेलांप्राप्येवसागरः ॥ ३७ ॥ सनःसमीक्ष्यद्विजवर्यवृत्तं
नृपंविनाराष्ट्रमरण्यभूतम् ॥ कुमारमिक्ष्वाकुसुतंतथान्यंत्वमेवराजानमिहाभिषेचय ॥ ३८ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम॰वा॰आ॰अ॰सप्तषष्टितमःसर्गः
॥६७॥ ॥६॥ ॥ तेषांतद्वचनंश्रुत्वावसिष्ठःप्रत्युवाचह ॥ मित्रामात्यजनान्सर्वान्ब्राह्मणांस्तानिदंवचः ॥१॥ यदसौमातुलकुलेदत्तराज्यःपरंसुखी ॥
भरतोवसतिभ्रात्राशत्रुघ्नेनमुदान्वितः ॥२॥ तच्छीघ्रंजवनादूतागच्छंतुत्वरितंहयैः ॥ आनेतुंभ्रातरौवीरौकिंसमीक्षामहेवयम् ॥३॥ गच्छंत्वितितत
सर्वेवसिष्ठंवाक्यमब्रुवन् ॥ तेषांतद्वचनंश्रुत्वावसिष्ठोवाक्यमब्रवीत् ॥४॥ एहिसिद्धार्थविजयजयंताशोकनंदन ॥ श्रूयतामितिकर्तव्यंसर्वानेवब्र
वीमिवः ॥५॥ पुरंराजगृहंगत्वाशीघ्रंशीघ्रजवैर्हयैः ॥ त्यक्तशोकैरिदंवाच्यःशासनाद्भरतोमम ॥६॥ पुरोहितस्त्वांकुशलंप्राहसर्वेचमंत्रिणः ॥ त्वरमाण
श्चनिर्याहिकृत्यमात्ययिकंत्वया ॥७॥ माचास्मैप्रोषितंराममंमाचास्मैपितरंमृतम् ॥ भवंतःशंसिषुर्गत्वाराघवाणामितःक्षयम् ॥८॥ कौशेयानिचव
स्त्राणिभूषणानिवराणिच ॥ क्षिप्रमादायराज्ञश्चभरतस्यचगच्छत ॥९॥ दत्तपथ्याशनादूताजग्मुःस्वंस्वंनिवेशनम् ॥ केकयांस्तेगमिष्यंतोहया
नारुह्यसंमतान् ॥१०॥

कुलेवसति ॥२॥ अतस्तावानेतुंदूतागच्छंतु वयंकिंसमीक्षामहे विचारयामहे राज्ञैवभरतराज्यस्यानिश्चितत्वादितिभावः ॥ ३ ॥ मंत्रिणो
वसिष्ठवाक्यमनुजानंति गच्छंत्विति ॥ ४ ॥ सिद्धार्थादयोमंत्रिसमाननामानोदूतानमंत्रिणइत्याहुः अन्येतुमंत्रिणोदूताश्चेमेइत्याहुःइतिकर्तव्यंगतैर्युष्माभिरनुष्ठेयकृत्यजातम् ॥
॥ ५ ॥ शीघ्रजवैरतिवेगैः ममशासनाद्भरतोवाच्यइत्यन्वयः ॥ ६ ॥ कथंवाच्यस्तदाह पुरोहितइति अत्ययंअसह्यकालातिक्रमंतदेवात्ययिकं अनिक्रमेएतीत्यत्ययं काला
तिक्रमे एतिनश्यतीतिवाच्योऽर्थः विनयादित्वात्ठक् तादृशंकृत्यमस्तिअतस्त्वरमाणोनिर्याहिइतिवाच्यमित्यनुकर्षः ॥७॥ इतःस्त्रीरूपान्मूलात्क्षयंमाशांसिषुःमाकथयंतु ॥ ८॥ रा
ज्ञःकेकयराजस्य ॥ ९ ॥ दत्तपथ्याशनाःदत्तंपथ्याशनसाधनंद्रव्यंयेषांतेतथा बाहुलकात्सप्तम्याअलुक् जग्मुः स्त्रीपुत्रादेःस्वप्रयाणकथनार्थं संमतान्वेगवत्त्वेनेतिशेषः ॥ १० ॥

SGDF
Sanskrit Digital Foundation

प्रास्थानिकंकार्यशेषंप्रस्थानप्रयोजनकंकार्यशेषंविशिष्टपाथेयादिसंपादनलक्षणंकृत्वाऽनंतरंययुः ॥ ११ ॥ अपरतालस्यतदाख्यदेशस्यन्यंतेनपश्चिमभागेन प्रलंबाख्यदेशस्योत्तरंभागंप्रतिनिषेवमाणांमालिनींनदींमध्येनातीत्यजग्मुः अपरतालप्रलंबौपर्वताविति कतकतीर्थौ अयोध्यायाःपश्चिमाभिमुखंगच्छंतस्तयोरन्योन्यंपूर्वापरस्थयोरपरतालप्रलंबयोर्मध्येनमालिनींनिषेवमाणाउदङ्मुखाःकियद्दूरंगत्वाततःप्रलंबस्योत्तरभागेनपश्चिमाभिमुखाजग्मुरित्यर्थंतीर्थआह ॥ १२ ॥ तेप्रत्यगुदीचींदिशंयांतस्तंपंचालदेशमासाद्यआग्नेयीदिङ्मुखप्रवाहांगंगांहास्तिनापुरसमीपेतीर्त्वाप्रत्यङ्मुखाःसंतोमध्येनकुरुजांगलस्यमध्यमार्गमाश्रित्यययुः ॥ १३ ॥ १४ ॥ शरदंडांतदाख्यांनदींउपगम्यातिजग्मुःअतिचक्रमुः ॥ १५ ॥ निकूलवृक्षंशरदंडापश्चिमतीरवृक्षं दिव्यंविशिष्टदेवताधिष्ठितं सत्योपयाचनंतन्नामकं अन्वर्थनामकत्वादिष्टदातारंअतएवाभिवाद्यंसर्वनमस्कार्यंवृक्षमभिगम्यप्रदक्षिणी

ततःप्रास्थानिकंकृत्वाकार्यशेषमनंतरम् ॥ वसिष्ठेनाभ्यनुज्ञातादूताःसंत्वरितंययुः ॥११॥ न्यंतेनादरतालस्यप्रलंबस्योत्तरंप्रति ॥ निषेवमाणास्तेजग्मुर्नदींमध्येनमालिनीम् ॥१२॥ तेहास्तिनपुरेगंगांतीर्त्वाप्रत्यङ्मुखाययुः॥पंचालदेशमासाद्यमध्येनकुरुजांगलम् ॥ १३॥ सरांसिचसुफुल्लानिनदीश्चविमलोदकाः ॥ निरीक्षमाणाजग्मुस्तेदूताःकार्यवशाद्द्रुतम् ॥१४॥ तेप्रसन्नोदकां दिव्यांनानाविहगसेविताम् ॥ उपातिजग्मुर्वेगेनशरदंडांजलाकुलाम् ॥१५॥ निकूलवृक्षमासाद्यदिव्यंसत्योपयाचनम् ॥ अभिगम्याभिवाद्यंतंकुलिंगांप्राविशन्पुरीम् ॥१६॥ अभिकालंततःप्राप्यतेजोभिभवनाच्च्युताः ॥ पितृपैतामहींपुण्यांतेरुरिक्षुमतींनदीम् ॥१७॥ अवेक्ष्यांजलिपानांश्चब्राह्मणान्वेदपारगान् ॥ ययुर्मध्येनबाल्हीकान्सुदामानंचपर्वतम् ॥ १८ ॥ विष्णोःपदंप्रेक्षमाणाविपाशांचापिशाल्मलीम् ॥ नदीर्वापीतटाकानिपल्वलानिसरांसिच ॥१९॥ पश्यंतोविविधांश्चापिसिंहान्व्याघ्रान्मृगान्द्विपान् ॥ ययुःपथातिमहताशासनंभर्तुरीप्सवः ॥२०॥ तेश्रांतवाहनादूताविकृष्टेनसतापथा ॥ गिरिव्रजंपुरवरंशीघ्रमासेदुरंजसा ॥ २१ ॥ भर्तुःप्रियार्थंकुलरक्षणार्थंभर्तुश्चवंशस्यपरिग्रहार्थम् ॥ अहेडमानास्त्वरयास्मदूतारात्र्यांतुतेतत्पुरमेवयाताः ॥ २२ ॥

कृत्यकुलिंगाख्यांनगरींप्राविशन् ॥ १६ ॥ अभिकालतेजोभिभवनौग्रामौ ततोयोधिवनच्युताइतिपाठांतरं पितृपैतामहीमित्यार्षं इक्ष्वाकूणांपितृपितामहसंबंधिनीमिक्षुमतींतेरुः ॥ १७ ॥ अंजलिपानान्अंजलिपात्रप्रमाणजलाहारान्इक्षुमतीतीरस्थान्बाल्हीकान्जनपदान्इत्येके तद्देशस्थानंजलिपानान्ब्राह्मणानवेक्ष्येत्यन्वयः अंजलिनापिबंतितादृशान्वेदपारगान्ब्राह्मणान्दृष्ट्वेत्यनेनबाल्हीकदेशस्यात्यनाचारत्वंसूचितं यत्रवेदपारगाब्राह्मणाअपिईदृशाःकाकथाऽन्येषामिति तथाभारतेकर्णपर्वणि बाल्हीकानामतेदेशानतत्रदिवसंवसेदितिपरे ॥ १८ ॥ विष्णोःपदंसुदामपर्वतस्थंविष्णुपादांकितस्थानम् विपाशाशाल्मल्यौनद्यौ तेप्रेक्ष्येत्यनुकर्षः ॥ १९ ॥ २० ॥ विकृष्टेनविप्रकृष्टेनातिदूरेणेत्यर्थः सतानिरुपद्रवेण गिरिव्रजंकेकयराजगृहापरनामकम् सप्तरात्रेदूतास्तेश्रांतवाहनाइतिकाचित्पाठस्तुदृश्यते ॥ २१ ॥ भर्तुरिति भर्तुर्नियोक्तुर्वसिष्ठस्यप्रियार्थंशीघ्रगमनेनप्रीतिसंपादनार्थम् यद्वा भर्तुर्दशरथस्यप्रियार्थंशीघ्रानीतभरतकृतौर्ध्वदेहिकेनपरलोकप्राप्तेः कुलस्यप्रजाकुलस्यरक्षणार्थम् भर्तुर्दशरथस्ययो

वंशोवंशपरंपरागतराज्यंतस्यपरिग्रहार्थंभरतेनस्वीकारार्थम् अहेडमानाःउपेक्षारहिताःहेडृअनादरे अतएवत्वरयायुक्तादूताराघ्यामेवतत्पुरंयाताः ॥ २२ ॥ अत्रकतकोक्तसंख्यारी
त्याषट्श्लोकात्रुटिताः ॥ ॥ इतिश्रीरा०श्रीरा०रा०वा०आ०अ०अष्टषष्टितमःसर्गः ॥६८॥ ॥छ॥ ॥ यामिति यामेवरात्रिंप्राप्यदूताःपुरींप्रविशंतिस्मेतियोजना अयंवक्ष्य
माणः ॥ १ ॥ व्युष्टांप्रभातरूपांतांरात्रिंप्राप्याप्रियंस्वप्नंदृष्ट्वापर्यतप्यतेत्यन्वयःप्रातःकालिकत्वेनशीघ्रफलतास्वप्नस्यसूचिता ॥ २ ॥ आयासंदुःस्वप्नदर्शनजंदुःखंविनयिष्यंतः
अपनेष्यंतः ॥३॥ अन्येतद्दूरीकुर्वंतोवीणादिवादयंति अपरेशांतिंतस्यखेदशांतिमुद्दिश्यलासयंतिनर्तयंतिवेश्याः शांतिंलोलयंतीतिपाठे तस्यशांतिंतूष्णीमवस्थानंलोलयंति चालयंति

॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवा०आ०अयो०अष्टषष्टितमःसर्गः ॥६८॥ ॥छ॥ ॥ यामेवरात्रिंतेदूताःप्रविशंतिस्मतांपुरीम् ॥ भरतेनापितांरात्रिं
स्वप्नोदृष्टोऽयमप्रियः ॥१॥ व्युष्टामेवतुतांरात्रिंदृष्ट्वातंस्वप्नमप्रियम् ॥ पुत्रोराजाधिराजस्यसुभृशंपर्यतप्यत ॥२॥ तप्यमानंतमाज्ञायवयस्याः
प्रियवादिनः ॥ आयासंविनयिष्यंतःसभायांचक्रिरेकथाः ॥३॥ वादयंतितदाशांतिंलासयंत्यपिचापरे ॥ नाटकान्यपरेस्माहुर्हास्यानिविविधानि
च ॥ ४॥ सतैर्महात्माभरतःसखिभिःप्रियबोधिभिः ॥ गोष्ठीहास्यानिकुर्वद्भिर्नप्राहृष्यतराघवः ॥५॥ तमब्रवीत्प्रियसखोभरतंसखिभिर्वृतम्
सुहृद्भिःपर्युपासीनःकिंसखेनानुमोदसे ॥६॥ एवंब्रुवाणंसुहृदंभरतःप्रत्युवाचह ॥ शृणुत्वंयन्निमित्तंमेदैन्यमेतदुपागतम् ॥ ७ ॥ स्वप्नेपितरम
द्राक्षंमलिनंमुक्तमूर्धजम् ॥ पतंतमद्रिशिखरात्कलुषेगोमयेह्रदे ॥ ८ ॥ प्लवमानश्चमेदृष्टःसतस्मिन्गोमयेह्रदे ॥ पिबन्नंजलिनातैलंहसन्नि
वमुहुर्मुहुः ॥९ ॥ ततस्तिलोदनंभुक्त्वापुनःपुनरधःशिराः ॥ तैलेनाभ्यक्तसर्वांगस्तैलमेवान्वगाहत ॥ १० ॥ स्वप्नेपिसागरंशुष्कंचंद्रंचपति
तंभुवि ॥ उपरुद्धांचजगतींतमसेवसमावृताम् ॥ ११ ॥ औपवाह्यस्यनागस्यविषाणंशकलीकृतम् ॥ सहसाचापिसंशांताज्वलिताजातवे
दसः ॥१२॥ अवदीर्णांचपृथिवींशुष्कांश्चविविधान्द्रुमान् ॥ अहंपश्यामिविध्वस्तान्सधूमांश्चैवपर्वतान् ॥१३॥ पीठेकार्ष्णायसेचैवनिषण्णं
कृष्णवाससम् ॥ प्रहरंतिस्मराजानंप्रमदाःकृष्णपिंगलाः ॥ १४ ॥ त्वरमाणश्चधर्मात्मारक्तमाल्यानुलेपनः ॥ रथेनखरयुक्तेनप्रयातो
दक्षिणामुखः ॥ १५ ॥

श्लोकाद्यर्थप्रश्नव्याजेनेत्यर्थः अपरेहास्या निहास्यप्रधानानिविविधानिनाटकान्याहुः ॥ ४ ॥ गोष्ठीहास्यानिगोष्ठ्युचिता
निहास्यानिनर्माणि ॥ ५ ॥ प्रियसखः सखिमात्रस्यप्रियत्वाविवादाद्रूयोगतिर्ज्ञेया अत्यंतप्रियइति नानुमोदसे गानादितिशेषः ॥ ६ ॥ ७ ॥ गोमयेह्रदेगोमयपूर्णेह्रदे ॥ ८ ॥
॥ ९॥ तिलोदनंतिलमिश्रमोदनं अन्वगाहतेत्यंतप्रथमःस्वप्नः ॥ १०॥ स्वप्नांतरमाह स्वप्नेपीति तमसासमावृतामेवोपरुद्धांतिरोहितां यद्वाऽसुररक्षोभिरुपरुद्धाम् ॥ ११ ॥ औप
वाह्यस्यराजवाहनस्यनागस्यदंतिनः विषाणंदंतः ज्वलिताअग्नयोऽकस्माच्छांतादृष्टाः ॥ १२ ॥ अवदीर्णाविदीर्णा ॥ १३ ॥ कृष्णाश्चपिंगलाश्चप्रमदाः ॥ १४ ॥ १५ ॥

SGDF
Sri Gangadhar Digital Foundation

रक्तवासिनीरक्तवस्त्राप्रहसंतीव ॥ १६ ॥ इमांभयावहांरात्रिंप्राप्यएवमेतद्दृष्टं अहंमरिष्यामीतिविपरिणामः ॥ १७ ॥ दृष्टदुःस्वप्नफलंनिगमयाति नरइत्यादि धूम्राग्रंधूमाशि
खा ॥१८॥ एतदुक्तंनिमित्तंस्वप्नरूपंदृष्ट्वेतिशेषः व वःयुष्माकंनप्रतिपूजये नप्रतिपेप्रियेइतिपाठेयुष्माकंवचःप्रति नयेनभृशंप्रीतोभवामीत्यर्थः यङंताल्लुडितिकतकः ॥१९॥ भय
स्थानंभयकारणम् उपधारयेअवशतोबिभार्मि छायाकांतिः अपगतापूर्वरूपंत्यक्तवती मलिनेत्यर्थः ॥ २० ॥ आत्मानंजुगुप्सइवक्किमर्थंममजन्मेत्येवमादिरूपेण कारणंजुगुप्सा
कारणं जुगुप्सन्निवेतिपाठे जुगुप्सन्निवतिष्ठामितत्कारणंचनपश्यामीत्यर्थः॥२१॥पुरापूर्वमतर्कितांअनेकरूपांदुःस्वप्नगतिंनिशम्यहिदुःस्वप्नंस्मृत्वाहिस्मृत्वैव चिंतायाअविषयदर्शन

प्रहसंतीवराजानंप्रमदारक्तवासिनी ॥ प्रकर्षंतीमयादृष्टाराक्षसीविकृतानना ॥ १६ ॥ एवमेतन्मयादृष्टमिमांरात्रिंभयावहाम् ॥ अहंरामोथ
वाराजालक्ष्मणोवामरिष्यति ॥१७॥ नरोयानेनयःस्वप्नेखरयुक्तेनयातिहि॥अचिरात्तस्यधूम्राग्रंचितायांसंप्रदृश्यते ॥१८॥ एतन्निमित्तंदीनो
हंनवचःप्रतिपूजये ॥ शुष्यतीवचमेकंठोनस्वस्थमिवमेमनः॥१९॥नपश्यामिभयस्थानंभयंचैवोपधारये ॥भ्रष्टश्चस्वरयोगोमेछायाचापगता
मम ॥२०॥ जुगुप्सइवचात्मानंनचपश्यामिकारणम्॥२१ ॥इमांचदुःस्वप्नगतिंनिशम्यहित्वनेकरूपामवितर्कितांपुरा॥भयंमहत्तद्धृदयान्न या
तिमेविचिंत्यराजानमचिंत्यदर्शनम्॥२२॥ इत्यार्षेश्री०वा०आ०अयो०एकोनसप्ततितमःसर्गः॥६९॥ ॥ ६ ॥ भरतेब्रुवतिस्वप्नंदूतास्तेक्लां
तवाहनाः॥प्रविश्यासह्यपरिखंरम्यंराजगृहंपुरम् ॥ १॥ समागम्यचराज्ञातेराजपुत्रेणचार्चिताः॥राज्ञःपादौगृहीत्वाचतमूचुर्भरतंवचः ॥ २ ॥
पुरोहितस्त्वांकुशलंप्राहसर्वेचमंत्रिणः ॥ त्वरमाणश्चनिर्याहिकृत्यमात्ययिकंत्वया ॥ ३ ॥ इमानिचमहार्हाणिवस्त्राण्याभरणानिच ॥ प्रति
गृह्यविशालाक्षमातुलस्यचदापय ॥ ४ ॥ अत्रविंशतिकोट्यस्तुनृपतेर्मातुलस्यते ॥ दशकोट्यस्तुसंपूर्णास्तथैवचनृपात्मज ॥ ५ ॥ प्र
तिगृह्यतुतत्सर्वंस्वनुरक्तःसुहृज्जने ॥ दूतानुवाचभरतःकामैःसंप्रतिपूज्यतान् ॥६॥ कच्चित्सकुशलीराजापितादशरथोमम ॥कच्चिदारोग्यता
रामेलक्ष्मणेचमहात्मनि ॥ ७ ॥ आर्याचधर्मनिरताधर्मज्ञाधर्मवादिनी ॥ अरोगाचापिकौसल्यामातारामस्यधीमतः ॥ ८ ॥

मपिराजानंविचिंत्यराजदर्शनविषयांचिंतांप्राप्यमहद्भयंमेहृदयान्नयातीत्यर्थः ॥ २२ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्री॰रामायणतिलकेवा॰आ॰ अयोध्याकांडेएकोनसप्ततित
मःसर्गः ॥ ६९ ॥ ॥ ६ ॥ असह्यादुःसहाःपरिखाःपरिखाप्रदेशवर्तिप्राकारयंत्रसमूहोयस्यतत् असह्यपरिघमितिपाठांतरम्॥१॥राज्ञाकेकयेनराजपुत्रेणयुधाजितासमागम्य
वसिष्ठादिदत्तपदार्थपुरःसरतयासंगमपूर्वंयथोचितंव्यवहारंकृत्वाताभ्यामर्चिताःराज्ञःस्वीयस्यभरतस्यपादौगृहीत्वानमस्कृत्यभरतंवचउचुः राज्ञःकेकयराजस्यैवेत्यन्ये ॥ २ ॥ मंत्रि
णःप्राहुरितिविपरिणामः आत्ययिकंकालातिक्रमासहं कृत्यमस्तीतिशेषः ॥३॥ मातुलस्यच चान्मातामहस्यच ॥४॥ अत्रआहृतद्रव्येविंशतिकोट्यःतत्संख्याकवस्त्राभरणानिनृप
तेर्मातामहस्यतदर्धंमातुलस्य ॥ ५ ॥ सुहृज्जनेमातुलादिरूपे प्रदाप्येतिशेषः कामैःअभिमतवस्तुजातैः ॥६॥ अथक्रमेणकुशलंपृच्छतिराजेत्यादि ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥

SGDF
Sri Gangadharan Digital Foundation

॥ ९ ॥ मातुःस्वभावानुवादपूर्वंतस्याआरोग्यंपृच्छति आत्मकामेति आत्मप्रयोजनकामाप्राज्ञमानिनीआत्मानंप्राज्ञांमन्यतेसा ॥ १० ॥ संप्रश्रितंसविनयंसंक्षिप्तंच ॥११॥ येषांकुशलमिच्छसितेषांकुशलमेव त्वरयाह्वानेनशंकानकार्या पद्मापद्मवतीश्रीस्त्वांवृणुतेतथाशोभात्वयिदृश्यते येनसर्वामंगलशंकाव्यावृत्तिरतोयात्रायैरथोयुज्यताम् ॥ १२ ॥ दूतामांसंत्वरयंतीत्युक्त्वामहाराजमापृच्छेगमनानुज्ञायैइतिदूतानभ्यभाषतेत्यन्वयः ॥ १३ ॥ संचोदितःशीघ्रंगच्छेत्येवंप्रेरितः ॥ १४ ॥ मेस्मरिष्यसीतिशेषत्वविवक्षायांषष्ठी

कच्चित्सुमित्राधर्मज्ञाजननीलक्ष्मणस्यया ॥ शत्रुघ्नस्यचवीरस्यअरोगाचापिमध्यमा ॥ ९ ॥ आत्मकामासदाचंडीक्रोधनाप्राज्ञमानिनी॥अरोगाचापिमेमाताकैकेयीकिमुवाचह ॥१०॥ एवमुक्तास्तुतेदूताभरतेनमहात्मना॥ ऊचुःसंप्रश्रितंवाक्यमिदंतंभरतंतदा॥ ११॥कुशलास्तेनरव्याघ्रयेषांकुशलमिच्छसि ॥श्रीश्चत्वांवृणुतेपद्मायुज्यतांचापितेरथः॥१२॥भरतश्चापितान्दूतानेवमुक्तोऽभ्यभाषत ॥आपृच्छेहंमहाराजंदूताःसंत्वरयंतिमाम् ॥१३॥ एवमुक्त्वातुतान्दूतान्भरतःपार्थिवात्मजः॥ दूतैःसंचोदितोवाक्यंमातामहमुवाचह ॥ १४॥ राजन्पितुर्गमिष्यामिसकाशंदूतचोदितः ॥पुनरप्यहमेष्यामियदामेत्वंस्मरिष्यसि॥१५॥भरतेनैवमुक्तस्तुनृपोमातामहस्तदा ॥तमुवाचशुभंवाक्यंशिरस्याघ्रायराघवम् ॥ १६ ॥ गच्छतातानुजानेत्वांकैकेयीसुप्रजास्त्वया ॥ मातरंकुशलंब्रूयाःपितरंचपरंतप॥१७॥ पुरोहितंचकुशलंयेचान्येद्विजसत्तमाः॥तौचतातमहेष्वासौभ्रातरौरामलक्ष्मणौ ॥१८॥तस्मैहस्त्युत्तमांश्चित्रान्कंबलानजिनानिच ॥ सत्कृत्यकेकयोराजाभरतायददौधनम् ॥१९॥अंतःपुरेतिसंवृद्धान्व्याघ्रवीर्यबलोपमान् ॥ दंष्ट्रायुक्तान्महाकायानशुनश्चोपायनंददौ ॥ २० ॥ रुक्मनिष्कसहस्रेद्वेषोडशाश्वशतानिच ॥ सत्कृत्यकेकयीपुत्रंकेकयोधनमाविशन् ॥ २१॥ तदामात्यानभिप्रेतान्विश्वास्यांश्चगुणान्वितान् ॥ ददावश्वपतिःशीघ्रंभरतायानुयायिनः॥२२॥ ऐरावतानैंद्रशिरान्नागान्वैप्रियदर्शनान् ॥ खरान्शीघ्रान्सुसंयुक्तान्मातुलोऽस्मैधनंददौ ॥ २३॥ सदत्तंकेकयेंद्रेणधनंतन्नाभ्यनंदत ॥ भरतःकेकयीपुत्रोगमनत्वरयातदा ॥ २४ ॥ बभूवह्यस्यहृदयेचिंतासुमहतीतदा ॥ त्वरयाचापिदूतानांस्वप्नस्यापिचदर्शनात् ॥ २५ ॥ सस्ववेश्माभ्यतिक्रम्यनरनागाश्वसंकुलम् ॥ प्रपेदेसुमहच्छ्रीमान्राजमार्गमनुत्तमम् ॥ २६ ॥

मामित्यर्थः ॥ १५ ॥ १६॥ सुप्रजाःशुभप्रजावती ॥ १७ ॥ तौचकुशलंब्रूयाइतिसंबंधः ॥ १८ ॥ तस्मैभरतायेत्यन्वयः चित्रान्कंबलान् चित्राणिअजिनानिमृगाणाम् ॥ १९ ॥ अतिसंवृद्धान्यत्नेनवर्धितान् व्याघ्रवीर्यबलोपमांस्तदुपमवीर्यबलवतः बलान्वितानितिपाठांतरम् ॥२०॥ निष्कमुरोभूषणं धनमुक्तरूपम् ॥२१॥ अमात्यान्स्वीयान् अश्वपतिःकेकयः ॥२२॥ ऐरावतान्इरावत्पर्वतभवान्ऐरावतकुलोद्भवान्वा ऐंद्राशिरानिंद्रशिरनामकदेशभवान्नागान्गजान् ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ सइति सःमातामहादिभ्योलब्धधनःयात्रापरिकरसन्नाहनायस्ववेश्माभिगम्य

कृतयात्रापरिकरस्ततोऽभ्यतिक्रम्यानिर्गत्यनराधिसंकुलंराजमार्गंप्रपेदे सुमहतीश्रीः सुमहच्छ्रीस्तद्वान् ॥ २६ ॥ अभ्यतीत्यस्वगृहाद्राजगृहपर्यंतंराजमार्गमतीत्येत्यर्थः ॥ २७ ॥
मातुलंचचेनमातामहीमातुलान्यौ ॥ २८ ॥ मंडलाकाराणिचक्राणियेषांतान् कतकस्तुमंडलाकारतयारथप्रवर्तनसाधकंचक्रंमंडलचक्रंचतुर्दिक्चक्रमध्यस्थंतद्येषांतान् कांच्या
दौचतथेदानींप्रसिद्धमित्याह ॥ २९ ॥ बलेनस्वीयेनमातुलीयेनच आर्यकस्यमातामहस्य सभार्यकःस्वात्मसमैरितिपाठांतरं भार्यासहितइत्यर्थः ॥ ३० ॥ ॥ इतिश्री०श्री
रा०रा०ति०वा०आ०अयोध्याकांडेसप्ततितम.सर्गः ॥ ७० ॥ सुदामांतदाख्यांनदीं इदंमार्गांतरंचतुरंगबलगमनोचितं दूतास्तुशीघ्रंतन्नगरप्राप्तयेकांतारमार्गेणगताः इदंचदूत
मार्गोक्तनद्यादीनामिहानुक्तेरन्येषामुक्तेश्चज्ञायते ॥ १ ॥ दूरंपारंपरतीरंयस्यास्तांह्लादिनींतदाख्यांनदीं प्रत्यक्स्रोतस्तरंगिणींपश्चिमप्रवाहांनदीं ततःशतद्रूंतत्संज्ञिकाम् ॥ २ ॥ ऐ

अभ्यतीत्यततोपश्यदंतःपुरमनुत्तमम् ॥ ततस्तद्भरतःश्रीमानाविवेशानिवारितः ॥ २७॥ समातामहमापृच्छ्यमातुलंचयुधाजितम्॥ रथमा
रुह्यभरतःशत्रुघ्नसहितोययौ ॥२८॥ रथान्मंडलचक्रांश्चयोजयित्वापरंशतम् ॥उष्ट्रगोश्वखरैर्भृत्याभरतंयांतमन्वयुः ॥२९॥ बलेनगुप्तोभर
तोमहात्मासहार्यकस्यात्मसमैरमात्यैः॥आदायशत्रुघ्नमपेतशत्रुर्गृहाद्ययौसिद्धइवेंद्रलोकात्॥३०॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०अयो०सप्ततित
मःसर्गः ॥ ७० ॥ ॥श्री॥ ॥ सप्राङ्मुखोराजगृहादभिनिर्यायवीर्यवान् ॥ ततःसुदामांद्युतिमान्संतीर्यावेक्ष्यतांनदीम् ॥१॥ह्ला
दिनींदूरपारांचप्रत्यक्स्रोतस्तरंगिणीम् ॥ शतद्रूमतरच्छ्रीमान्नदीमिक्ष्वाकुनंदनः ॥ २ ॥ ऐलधानेनदींतीर्त्वाप्राप्यचापरपर्वतान् ॥ शिला
माकुर्वतींतीर्त्वाआग्नेयंशल्यकर्षणम् ॥३ ॥ सत्यसंधःशुचिर्भूत्वाप्रेक्षमाणःशिलावहाम् ॥ अभ्यगात्समहाशैलान्वनंचैत्ररथंप्रति ॥ ४ ॥ सरस्व
तींचगंगांचयुग्मेनप्रतिपद्यच ॥ उत्तरान्वीरमत्स्यानांभारुंडंप्राविशद्वनम् ॥५॥ वेगिनींचकुलिंगाख्यांह्लादिनींपर्वतावृताम् ॥ यमुनांप्राप्यसं
तीर्णोबलमाश्वासयत्तदा ॥६॥ शीतीकृत्वातुगात्राणिक्लांतानाश्वास्यवाजिनः ॥ तत्रस्नात्वाचपीत्वाचप्रायादादायचोदकम् ॥ ७ ॥

लधानेतदाख्यग्रामे नदींतद्ग्रामवर्तिनीं ऐलधानीमितिपाठेतदाख्यामित्यर्थंकतकः अपरपर्वताजनपदविशेषाः अपरपर्यटानितिपाठांतरं शिलांतदाख्यनदीं आकुर्वतीनामकंनद्यंत
रमितिकतकः शिलामासमंतात्कुर्वतींशिलाकर्षणस्वभावामित्यर्थंइतितीर्थः स्वमध्यपतितंवस्तुशिलारूपंकुर्वतीमित्यर्थः तरणंचतद्वर्तिशिलाप्रायकाष्ठनौकयेत्यन्ये आग्नेयंआग्नेय
दिग्गतंशल्यकर्षणंतद्दोषध्युपेतंदेशं तत्रचशिलावहानदीतिकतकः आग्नेयंशल्यकर्तनमितिग्रामद्वयंतन्मध्येशिलावहानदीतितीर्थः ॥ ३ ॥ महाशैलानतीत्यचैत्ररथंवनमभ्यगात्
चैत्ररथंयातुंमहाशैलानत्यगादितिपाठांतरेऽर्थः ॥ ४ ॥ सरस्वतीं इयमत्रपश्चिमप्रवाहा गंगापदेनात्रसुचक्षुसीताद्यन्यतमाःपश्चिमप्रवाहाग्राह्याः एतास्तिस्रोगंगाप्रवाहाएवेतिपुरा
णप्रसिद्धम् तांयुग्मेनसंगमेनप्रतिपद्यप्राप्यवीरमत्स्यानांदेशानामुत्तरान्देशान्प्राप्यभारुंडाख्यंवनंप्राविशत् उत्तरमितिपाठेवनविशेषणंतत् ॥५॥ ततोवेगिनीत्वादिविशेषवतींकुलिं
गाख्यांनदींसंतीर्णोयमुनांप्राप्यबलमाश्वासयत् ॥६॥ गात्राणिवाजिनां शीतीकृत्वाल्पनादिना आश्वास्यछायायांघासादिदानेन उदकमादायतीर्थबुद्ध्या ॥ ७ ॥

SGDF

अनभीक्ष्णोपसेवितंबहुधाजनैरनुपसेवितं भद्रेणप्रशस्तेनरथेन भद्रजातीयेनगजेनवा ॥ ८ ॥ अंशुधानेग्रामेमहानदींगंगांदुष्प्रतरांज्ञात्वाप्राग्वटेपुरेआगत्यतत्रतांतीर्त्वाकुटिकोष्टि
कांआयात्तांतीर्त्वाधर्मवर्धनंग्राममगात् ॥ ९ ॥ १० ॥ तोरणंदक्षिणार्धेनतोरणग्रामस्यदक्षिणभागेनजंबूप्रस्थाख्यंग्राममागतः वरूथंतदाख्यम् ॥ ११ ॥ उज्जिहानायास्तन्नाम
कनगर्याः प्रियकास्तन्नामानोवृक्षाः॥ १२॥ सालांस्तुप्रियकानितिपाठेसालशब्दोवृक्षपर्यायः सतांस्त्वितिपाठेसभरतइत्यर्थः शीघ्रान्वाजिनआस्थायरथेसंयोज्यअनुज्ञाप्यमयाशीघ्रं
गम्यतेभवद्भिर्मिदमागंतव्यमित्येवं उज्जिहानायाअर्वाक्स्वदेशत्वेनभयाभावात् ॥ १३ ॥ सर्वतीर्थेतदाख्यग्रामे पार्वतीयैःपर्वतोद्भवैः स्वार्थिकाणंतामित्याहुः ॥ १४ ॥ हस्ति

राजपुत्रोमहारण्यमनभीक्ष्णोपसेवितम् ॥ भद्रोभद्रेणयानेनमारुतःखमिवात्यगात् ॥८॥ भागीरथींदुष्प्रतरांसोंशुधानेमहानदीम् ॥ उपा
याद्राघवस्तूर्णंप्राग्वटेविश्रुतेपुरे ॥९॥ सगंगांप्राग्वटेतीर्त्वासमायात्कुटिकोष्टिकाम् ॥ सबलस्तांसतीर्त्वाथसमगाद्धर्मवर्धनम् ॥१०॥ तोरणं
दक्षिणार्धेनजंबूप्रस्थंसमागमत् ॥ वरूथंचययौरम्यंग्रामंदशरथात्मजः ॥ ११ ॥ तत्ररम्येवनेवासंकृत्वासौप्राङ्मुखोययौ ॥ उद्यानमुज्जि
हानायाःप्रियकायत्रपादपाः ॥ १२ ॥ सतांस्तुप्रियकान्प्राप्यशीघ्रानास्थायवाजिनः ॥ अनुज्ञाप्याथभरतोवाहिनींत्वरितोययौ ॥ १३॥ वा
संकृत्वासर्वतीर्थेतीर्त्वाचोत्तरगांनदीम् ॥ अन्यानदीश्चविविधैःपार्वतीयैस्तुरंगमैः ॥१४॥ हस्तिपृष्ठकमासाद्याकुटिकामप्यवर्तत ॥ ततश्च
नरव्याघ्रोलोहित्येचकपीवतीम् ॥१५॥ एकसालेस्थाणुमतींविनतेगोमतींनदीम् ॥ कलिंगनगरेचापिप्राप्यसालवनंतदा ॥१६॥ भरतःक्षि
प्रमागच्छत्सुपरिश्रांतवाहनः ॥ वनंचसमतीत्याशुशर्वर्यामरुणोदये ॥१७॥ अयोध्यांमनुनाराज्ञानिर्मितांसददर्शह ॥ तांपुरींपुरुषव्याघ्रःस
प्तरात्रोषितःपथि ॥१८॥ अयोध्यामग्रतोदृष्ट्वासारथिंचेदमब्रवीत् ॥ एषानातिप्रतीतामेपुण्योद्यानायशस्विनी ॥१९॥अयोध्यादृश्यतेदूरात्सा
रथेपांडुमृत्तिका ॥ यज्विभिर्गुणसंपन्नैर्ब्राह्मणैर्वेदपारगैः ॥२०॥ भूयिष्ठमृद्धैराकीर्णाराजर्षिवरपालिता॥अयोध्यायांपुराशब्दःश्रूयतेतुमुलोमहा
न् ॥२१॥ समंतान्नरनारीणांतमद्यनशृणोम्यहम् ॥ उद्यानानिहिसायाह्नेक्रीडित्वोपरतैर्नरैः ॥२२ ॥ समंताद्विप्रधावद्भिःप्रकाशंतेममान्यथा ॥
तान्यद्यानुरुदंतीवपरित्यक्तानिकामिभिः ॥ २३ ॥

पृष्ठकंग्रामः कुटिकानदी लोहित्येग्रामेकपीवतींनदीम् ॥ १५ ॥ हस्तिपृष्ठेतिएकसाले
तिश्लोकद्वयंप्रक्षिप्तमितिकतकः ॥ १६ ॥ भरतइति ॥ १७ ॥ १८ ॥ नातिप्रतीतानातिहृषिता प्रतीतोहृषितःख्यातइतिवैजयंती ॥ १९ ॥ पांडुमृत्तिकासुधाधवलि
तत्वाच्चिरानंदत्वाच्चपांडुमृत्तिकारूपकं यज्वादिभिर्व्याप्तापिराजपालितापिपांडुमृत्तिकासमूहइवनिःसारा ॥ २० ॥ २१ ॥ सायाह्नेउद्यानानिप्रविश्यरात्रौक्रीडित्वोपरतैर्नरैःप्रातः
समंताद्विप्रधावद्भिर्यानिपूर्वमत्यंतंप्रकाशंतेतान्यद्यकामिभिःपरित्यक्तानि अनुमांलक्षीकृत्यरुदंतीव ममान्यथामहारण्यानीवप्रकाशंते ॥ २२ ॥ २३ ॥

यानैःशिबिकादिभिः अभियांतः प्रविशंतः ॥ २४ ॥ मत्तप्रमुदितानिमत्तप्रमुदितभृंगकोलादिमंतितादृशस्त्रीपुरुषवंतिच रत्यर्थसंयोगेत्रिविधकुसुमलतागृहदीर्घिकाक्रीडपर्वतादियुक्ततयायान्यत्यंतगुणवंतिअत्यंतमनुकूलानितान्यद्यनिरानंदानिपश्यामि ॥२५॥ यतोविक्रोशाद्भिरिवद्रुमैरुपलक्षितानि॥२६॥अद्यापिउदितेपिसूर्येआस्मासुप्रत्यासन्नेष्वपि कलमऽव्यक्तम् ॥२७ ॥ संमूर्च्छितोऽव्याप्तः॥२८॥कोणोभेर्यादिवादनदंडस्तेनसंघट्टितस्तदाघातजनितोयःपुरासदाअदीनगतिरनुभूतःसाकिंविरतः॥२९॥अनिष्टानिअनिष्टसूचकानि पापानि क्रूराणिकाकादयः पापंस्यात्क्रूरपाप्मनोः अमनोज्ञानिअशुभसूचकानिनिमित्तानिवामाक्षिस्पंदादीनि ॥३० ॥ असतिसंमोहेतत्कारणे ॥३१॥विषण्णोदीनःश्रांतहृदयःखिन्नचित्तः

अरण्यभूतेवपुरीसारथेप्रतिभामाम् ॥ नत्वत्रयानैर्दृश्यंतेनगजैर्नचवाजिभिः ॥ निर्यांतोवाभियांतोवानरमुख्यायथापुरा ॥ २४ ॥ उद्यानानिपुराभांतिमत्तप्रमुदितानिच ॥ जनानांरतिसंयोगेष्वत्यंतगुणवंतिच ॥ २५ ॥ तान्येतान्यद्यपश्यामिनिरानंदानिसर्वशः ॥ स्रस्तपर्णैरनुपथंविक्रोशद्भिरिवद्रुमैः ॥२६॥ नाद्यापिश्रूयतेशब्दोमत्तानांमृगपक्षिणाम् ॥ सरक्तांमधुरांवाणींकलंव्याहरतांबहु ॥ २७॥ चंदनागुरुसंपृक्तधूपसंमूर्छितोमलः ॥ प्रवातिपवनःश्रीमान्किंनुनाद्ययथापुरा ॥ २८ ॥ भेरीमृदंगवीणानांकोणसंघट्टितःपुनः ॥किमद्यशब्दोविरतःसदादीनगतिःपुरा ॥ २९ ॥ अनिष्टानिचपापानिपश्यामिविविधानिच ॥ निमित्तान्यमनोज्ञानितेनसीदतिमेमनः ॥ ३० ॥ सर्वथाकुशलंसूतदुर्लभं ममबंधुषु ॥ तथाह्यसतिसंमोहेहृदयंसीदतीवमे ॥३१॥ विषण्णःश्रांतहृदयस्त्रस्तःसंलुलितेंद्रियः ॥ भरतःप्रविवेशाशुपुरीमिक्ष्वाकुपालिताम् ॥३२॥ द्वारेणवैजयंतेनप्राविशच्छ्रांतवाहनः ॥ द्वाःस्थैरुत्थायविजयंपृष्टस्तैःसहितोययौ ॥३३॥ सत्वनेकाग्रहृदयोद्वास्थंप्रत्यर्च्यतंजनम् ॥ सूतमश्वपतेःक्लांतमब्रवीत्तत्रराघवः ॥ ३४ ॥ किमहंत्वरयानीतःकारणेनविनाऽनघ ॥ अशुभाशंकिहृदयंशीलंचपततीवमे ॥ ३५ ॥ श्रुतानुयादृशाःपूर्वंनृपतीनांविनाशने ॥ आकारांस्तानहंसर्वानिहपश्यामिसारथे ॥ ३६ ॥ संमार्जनविहीनानिपरुषाण्युपलक्षये ॥ असंयतकवाटानिश्रीविहीनानिसर्वशः ॥ ३७ ॥ बलिकर्मविहीनानिधूपसंमोदनेनच ॥ अनाशितकुटुंबानिप्रभाहीनजनानिच ॥ ३८ ॥

संलुलितानिक्षुभितानिइंद्रियाणियस्यसः ॥ ३२ ॥ वैजयंतेनइंद्रप्रासादद्वारतुल्यद्वारेणतन्नामकेनवा विजयंपृष्टःकृतविजयप्रश्नः विजयमुक्तइतिपाठांतरम् ॥ ३३ ॥ अनेकाग्रहृदयःऽव्याकुलहृदयःद्वास्थंजनंप्रत्यर्च्यसोपचारंनिवर्त्य अश्वपतेःकेकयस्य ॥३४॥ आनीतःदूतद्वारेतिशेषः कारणेनविनाकारणोक्तिंविना अतएवमेहृदयमशुभाशंकि शीलंधैर्यादिस्वभावः पततिगलति ॥ ३५ ॥ श्रुताःकथास्वितिशेषः तांस्तादृशान् ॥ ३६ ॥ तानाकारानाहसंमार्जनेत्यादि ईदृशानिकुटुंबिभवनान्युपलक्षयेइतिसंबंधः असंयतकवाटानि अनाशितकुटुंबानीतिवक्ष्यमाणत्वेनतद्बंधनसामर्थ्याभावात् ॥ ३७ ॥ धूपसंमोदनेनपरिमलेनहीनानीतिशेषःअनाशितकुटुंबानिअभोजितकुटुंबानि प्रभाशोभा ॥३८ ॥

अलक्ष्मीकानिविचित्रध्वजतोरणाद्यभावात् ॥३९॥ देवतार्चाःप्रतिमाःप्रविद्धाःनिरस्तपूजनाः यज्ञगोष्ठास्तथाविधाःप्रविद्धाःयज्ञरहिताः ॥ ४० ॥ माल्यापणेषुमाल्यविक्रयापणेषु प
ण्यानिमाल्यरूपाणि ॥४१॥ नष्टेनव्यापारेणक्रयविक्रयादिव्यापारेणयंत्रिताःनिरुद्धापणाः ॥ ४२॥ मलिनत्वादिगुणकंस्त्रीपुंसंपश्यामि ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ शृंगाटकंचतुष्पथः रज
सारुणानिधूसराणिद्वारकवाटानिद्वारयंत्राणि चयस्याम् ॥ ४५ ॥ अन्यदाराजजीवने ॥ ४६ ॥ ॥ इतिश्रीरा०श्रीरा०रा०वा०आ०अ०एकसप्ततितमःसर्गः ॥ ७१ ॥ ॥७३ ॥

अलक्ष्मीकानिपश्यामिकुटुंबिभवनान्यहम् ॥ अपेतमाल्यशोभानिअसंमृष्टाजिराणिच ॥३९॥ देवागाराणिशून्यानिनभांतीहयथापुरा ॥ देव
तार्चाःप्रविद्धाश्चयज्ञगोष्ठास्तथैवच ॥ ४० ॥ माल्यापणेषुराजंतेनाद्यपण्यानिवातथा ॥ दृश्यंतेवणिजोप्यद्यनयथापूर्वमत्रवै ॥ ४१ ॥ ध्यान
संविग्नहृदयानष्टव्यापारयंत्रिताः ॥ देवायतनचैत्येषुदीनाःपक्षिमृगास्तथा ॥४२ ॥ मलिनंचाश्रुपूर्णाक्षंदीनंध्यानपरंकृशम् ॥ सस्त्रीपुंसंचप
श्यामिजनमुत्कंठितंपुरे ॥४३॥ इत्येवमुक्त्वाभरतःसूतंतंदीनमानसः ॥ तान्यनिष्टान्ययोध्यायांप्रेक्ष्यराजगृहंययौ ॥४४॥ तांशून्यशृंगाटक
वेश्मरथ्यांरजोरुणद्वारकवाटयंत्राम् ॥ दृष्ट्वापुरीमिंद्रपुरीप्रकाशांदुःखेनसंपूर्णतरोबभूव ॥४५॥ बभूवपश्यन्मनसोप्रियाणियान्यन्यदानास्य
पुरेबभूवुः ॥ अवाक्शिरादीनमनानहृष्टःपितुर्महात्माप्रविवेशवेश्म ॥ ४६ ॥ इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०अयो०एकसप्ततितमःसर्गः ॥७१ ॥
अपश्यंस्तुततस्तत्रपितरंपितुरालये ॥ जगामभरतोद्रष्टुंमातरंमातुरालये ॥ १ ॥ अनुप्राप्तंतुतंदृष्ट्वाकैकेयीप्रोषितंसुतम् ॥ उत्पपातत
दाहृष्टात्यक्त्वासौवर्णमासनम् ॥२॥ सप्रविश्यैवधर्मात्मास्वगृहंश्रीविवर्जितम् ॥ भरतःप्रेक्ष्यजग्राहजनन्याश्चरणौशुभौ ॥ ३ ॥ तंमूर्ध्निसमु
पाघ्रायपरिष्वज्ययशस्विनम् ॥ अंकेभरतमारोप्यप्रष्टुंसमुपचक्रमे ॥४॥ अद्यतेकतिचिद्रात्र्यश्च्युतस्यार्यकवेश्मनः ॥अपिनाध्वश्रमःशीघ्रंर
थेनापततस्तव ॥५॥ आर्यकस्तेसुकुशलीयुधाजिन्मातुलस्तव ॥ प्रवासाच्चसुखंपुत्रसर्वमेवक्तुमर्हसि ॥६॥ एवंपृष्टस्तुकैकेय्याप्रियंपार्थिवनं
दनः ॥ आचष्टभरतःसर्वंमात्रेराजीवलोचनः ॥ ७ ॥ अद्यमेसप्तमीरात्रिश्च्युतस्यार्यकवेश्मनः ॥ अंबायाःकुशलीतातोयुधाजिन्मातुलश्चमे
॥८॥ यन्मेधनंचरत्नंचददौराजापरंतपः ॥ परिश्रांतंपथ्यभवत्ततोहंपूर्वमागतः ॥९ ॥ राज्यवाक्यहरैर्दूतैस्त्वर्यमाणोहमागतः ॥ यदहंप्रष्टुमि
च्छामितदंबावक्तुमर्हति ॥ १० ॥

अपश्यन्निति ॥ १॥ २ ॥ स्वगृहंस्वमातृगृहम् ॥३॥४॥ आर्यकवेश्मनःमातामहगृहाच्च्युतस्यचलितस्यतेमार्गे कतिचि
त्कतिरात्र्योलग्नास्तद्वक्तुमर्हसीत्यन्वयः रथेनशीघ्रमागच्छतस्तवाध्वनिश्रमोनखलुतद्वद ॥ ५ ॥ आर्यकोमातामहःमातुलश्चकुशलीनवेति इतःप्रवासादारभ्यमातुलगृहेसुखंनवेत्येत
त्सर्ववक्तुमर्हसि ॥६॥७॥ च्युतस्यचलितस्य सप्तमीरात्रिःएतद्दिनात्पूर्वारात्रिःसप्तमीत्यर्थः तेनसप्तरात्रोषितःपथीत्यनेननविरोधः ॥ ८ ॥ परिश्रांतंपरिश्रांतवाहनम् ॥ ९ ॥ १० ॥

SGDF

शून्यःपित्रेतिशेषः तेशयनीयःशयनार्हः ॥११॥ द्रष्टुमिच्छन्निहागतः प्रायेणेहतस्यावस्थानात् ॥१२॥ अंबानांमध्येयाज्येष्ठातस्याः निवेशनोतिष्ठतीतिशेषः ॥१३॥ अजानंतमिति
राजवृत्तांतमितिशेषः प्रियवत्प्रजानंतीतियोजना तत्रहेतूराज्यलोभेनेति ॥१४॥ यायजूकोयज्ञशीलः ॥१५॥ धर्माभिजनवान्धर्मयुक्तवंशवान् ॥१६॥ बाहूविक्षिप्यभूमावाहत्य
॥१७॥ शोकेनसंवीतआवृताचित्तःमरणदुःखितःमरणश्रवणेनसंजातदुःखः भ्रांताअनवस्थिताआकुलिताखिन्नाचेतनायस्यसतादृशोविललाप ॥१८॥ विलापंदर्शयति एतादिति पु
राभातिस्म ॥१९॥ अप्शुष्कःआपःशुष्कायस्मिन्कालाग्निनासः अप्शुष्कमिवसागरमितिपाठेसागरस्वरूपमित्यर्थः शुष्कापइतिपाठांतरम् ॥२०॥ श्रीमद्वदनंवस्त्रेणाच्छाद्यकंठेन

शून्योयंशयनीयस्तेपर्यंकोहेमभूषितः ॥ नचायमिक्ष्वाकुजनःप्रहृष्टःप्रतिभातिमे ॥११॥ राजाभवतिभूयिष्ठमिहांबायानिवेशने ॥ तमहंना
द्यपश्यामिद्रष्टुमिच्छन्निहागतः ॥१२॥ पितुर्ग्रहीष्येपादौचतंममाख्याहिपृच्छतः ॥ अहोस्विदंबाज्येष्ठायाःकौसल्यायानिवेशने ॥१३॥ तंप्रत्यु
वाचकैकेयीप्रियवद्घोरमप्रियं ॥ अजानंतंप्रजानंतीराज्यलोभेनमोहिता ॥१४॥ यागतिःसर्वभूतानांतांगतिंतेपितागतः ॥ राजामहात्मातेजस्वी
यायजूकःसतांगतिः ॥ १५ ॥ तच्छ्रुत्वाभरतोवाक्यंधर्माभिजनवाञ्छुचिः ॥ पपातसहसाभूमौपितृशोकबलार्दितः ॥१६॥ हाहतोस्मीतिकृ
पणांदीनांवाचमुदीरयन् ॥ निपपातमहाबाहुर्बाहूविक्षिप्यवीर्यवान् ॥१७॥ ततःशोकेनसंवीतःपितुर्मरणदुःखितः ॥ विललापमहातेजाभ्रांता
कुलितचेतनः ॥१८॥ एतत्सुरुचिरंभातिपितुर्मेशयनंपुरा ॥ शशिनेवामलंरात्रौगगनंतोयदात्यये ॥१९॥ तदिदंनविभात्यद्यविहीनंतेनधीमता ॥
व्योमेवशशिनाहीनमप्शुष्कइवसागरः ॥२०॥ बाष्पमुत्सृज्यकंठेनस्वात्मनापरिपीडितः ॥ प्रच्छाद्यवदनंश्रीमद्वस्त्रेणजयतांवरः ॥२१॥ तमा
र्तंदेवसंकाशंसमीक्ष्यपतितंभुवि ॥ निकृत्तमिवसालस्यस्कंधंपरशुनावने ॥ २२ ॥ मातामातंगसंकाशंचंद्रार्कसदृशंसुतम् ॥ उत्थापयित्वा
शोकार्तंवचनंचेदमब्रवीत् ॥ २३ उत्तिष्ठोत्तिष्ठकिंशेषेराजन्नत्रमहायशः ॥ त्वद्विधानहिशोचंतिसंतःसदसिसंमताः ॥ २४ ॥ दानयज्ञाधिका
राहिशीलश्रुतितपोनुगा ॥ बुद्धिस्तेबुद्धिसंपन्नप्रभेवार्कस्यमंदिरे ॥२५॥ सरुदित्वाचिरंकालंभूमौपरिविवृत्यच ॥ जननींप्रत्युवाचेदंशोकैर्बहु
भिरावृतः ॥२६॥ अभिषेक्ष्यतिरामंतुराजायज्ञंनुयक्ष्यते ॥ इत्यहंकृतसंकल्पोहृष्टोयात्रामयासिषम् ॥२७॥ कंठस्वेरणसहबाष्पंनेत्रजलमुत्सृज्य भूमौपतित्वा

विललापेतिशेषः ॥२१॥ सालस्यसालवृक्षस्य स्कंधंशाखाम् ॥२२॥२३॥ राजन्नत्रेतिराजपुत्रेतिवापाठः सदसिसंमताः सभ्याः ॥२४॥ शीलंसद्वृत्तम् श्रुतिःश्रुतम् तपश्चांद्रायणादि
तदनुगा शीलश्रुतिमनोनुगेतिपाठेतदुभयपरिशीलनविषयंयन्मनःसंकल्पात्मकंतदनुगाबुद्धिरध्यवसायात्मिका अर्कस्यमंदिरेअर्कमंडले तदेवाहितस्यगृहम् तीर्थस्तुमंदरइतिपाठं
मत्वाऽत्युन्नतमंदरपर्वतेऽर्कप्रभायाश्चिरावस्थानादेवमुक्तिरितिव्याचख्यौ ॥२५॥ २६॥ यक्ष्यतेकरिष्यति यात्रामयासिषंयात्रामकार्षं अयाचिषमितिपाठेमातामहायेतिशेषः ॥२७॥

SGDF

अन्यथाभूतंचिंतितविपरीतंजातम् ॥२८॥ रामेणौर्ध्वदेहिकंकृतमितिमन्वानआह धन्याइत्यादि॥२९॥ पुनःशोचति नेति प्राप्तुंइहागतम् सन्नाम्य मूर्धानमितिशेषः ॥३०॥परिमार्ज
तिपरिमार्ष्टि॥३१॥ आख्याहिआगतमितिशेषः ॥३२॥ धर्मंजानतआर्यस्यश्रेष्ठस्यविवेकिनःपुरुषस्यज्येष्ठोज्येष्ठभ्रातापिताभवति अतस्तस्यपादौग्रहीष्यामि यतः सइदानींममगतिः
॥४३॥३४॥ पश्चिमंसंदेशंअंत्यकालिकम् ॥३५॥ विलपन्परलोकंगतःनतुकिंचिदपिसंदेशमवोचदित्यर्थः ॥३६॥ इमांवाचंसिद्धार्थोस्त्वित्यादिवक्ष्यमाणाम् ॥३७॥३८॥ एवंद्विती

तदिदंह्यन्यथाभूतंव्यवदीर्णंमनोमम ॥ पितरंयोनपश्यामिनित्यंप्रियहितेरतम् ॥२८॥ अंबकेनात्यगाद्राजाव्याधिनामय्यनागते ॥ धन्यारामा
दयःसर्वेयैःपितासंस्कृतःस्वयम् ॥२९॥ ननूनंमांमहाराजप्राप्तंजानातिकीर्तिमान् ॥उपजिघ्रेत्तुमांमूर्ध्नितातःसन्नाम्यसत्वरम् ॥३०॥ क्वसपाणिः
सुखस्पर्शस्तातस्याक्लिष्टकर्मणः ॥ योहिमांरजसाध्वस्तमभीक्ष्णंपरिमार्जति ॥ ३१ ॥ योमेभ्रातापिताबंधुर्यस्यदासोस्मिसंमतः ॥ तस्यमां
शीघ्रमाख्याहिरामस्याक्लिष्टकर्मणः ॥ ३२ ॥ पिताहिभवतिज्येष्ठोधर्ममार्यस्यजानतः ॥ तस्यपादौग्रहीष्यामिसहीदानींगतिर्मम ॥ ३३ ॥
धर्मविद्धर्मशीलश्चमहाभागोदृढव्रतः ॥ आर्येकिमब्रवीद्राजापितामेसत्यविक्रमः ॥ ३४ ॥ पश्चिमंसाधुसंदेशमिच्छामिश्रोतुमात्मनः ॥
इतिपृष्टायथातत्त्वंकैकेयीवाक्यमब्रवीत् ॥ ३५ ॥ रामेतिराजाविलपन्हासीतेलक्ष्मणेतिच ॥ समहात्मापरंलोकंगतोगतिमतांवरः ॥ ३६ ॥
इतीमांपश्चिमांवाचंव्याजहारपितातव ॥ कालधर्मपरिक्षिप्तःपाशैरिवमहागजः ॥३७॥ सिद्धार्थास्तुनराराममागतंसहसीतया ॥ लक्ष्मणंचम
हाबाहुंद्रक्ष्यंतिपुनरागतम् ॥३८॥ तच्छ्रुत्वाविषसादैवंद्वितीयाप्रियशंसनात् ॥ विषण्णवदनोभूत्वाभूयःपप्रच्छमातरम् ॥३९॥क्वचेदानींसध
र्मात्माकौसल्यानंदवर्धनः ॥ लक्ष्मणेनसहभ्रात्रासीतयाचसमागतः ॥४०॥ तथापृष्टायथान्यायमाख्यातुमुपचक्रमे ॥ मातास्ययुगपद्वाक्यं
विप्रियंप्रियशंसया ॥४१॥ सहिराजसुतःपुत्रचीरवासामहावनम् ॥ दंडकान्सहवैदेह्यालक्ष्मणानुचरोगतः ॥४२॥ तच्छ्रुत्वाभरतस्त्रस्तोभ्रा
तुश्चारित्रशंकया ॥ स्वस्यवंशस्यमाहात्म्यात्प्रष्टुंसमुपचक्रमे ॥ ४३ ॥ कच्चिन्नब्राह्मणधनंहृतंरामेणकस्यचित् ॥ कच्चिन्नाढ्योदरिद्रोवातेना
पापोविहिंसितः ॥४४ ॥ कच्चिन्नपरदारान्वाराजपुत्रोभिमन्यते ॥ कस्मात्सदंडकारण्येभ्रातारामोविवासितः ॥४५॥ येतिराजमरणापेक्षयारामवन
गमनरूपाप्रियस्यद्वितीयत्वम् ॥३९॥ क्वचेदानींगतइतिशेषः समागतोमिलितः ॥४०॥विप्रियंरामविवासनरूपम् प्रियशंसयाप्रियशंकयाएतच्छ्रवणेभरतस्यसुखंभविष्यतीतितर्के
ण युगपद्राजमरणकथनसमकालमेव ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ चारित्रशंकयारामस्यधर्मच्युतिशंकयात्रस्तःस्ववंशस्यमाहात्म्यंअसदाचरभावपूर्वकंसदाचारनिरतत्वंअसदाचारत्यागि
त्वंचतत्संस्मृत्य प्रष्टुंदंडकारण्यगमनकारणमितिशेषः ॥ ४३ ॥ कस्यचिद्धेतोरितिशेषः अपापोनिरपराधः ॥ ४४ ॥ भ्रूणहेवविवासितइतिपाठेसर्वशाखाध्यायीभ्रूणस्तस्यहंते

SGDF

त्यर्थइतितीर्थः भ्रूणोगर्भइत्यन्ये ॥४५॥ स्त्रीस्वभावेनधर्माधर्महिताहितोचितानुचितविवेकशून्यतारूपेण ॥ ४६ ॥ ४७॥ ४८ ॥ इहराज्ये ॥ ४९ ॥ तेराज्यंरामस्यचविवासनंते
पितायाचितइतिसंबंधः स्ववृत्तिस्वस्यसत्यास्थितिलक्षणां तथाकरोत्तुभ्यंराज्यंदत्तवानित्यर्थः ॥ ५० ॥ ५१ ॥ परिद्यूनःक्षीणःनिलपन्वा धर्मज्ञरामस्येवापित्राज्ञापालनरूपधर्मज्ञ
॥ ६२ ॥ माशोकंकुर्वितिशेषः ॥ ५३ ॥ अनामयंनिरुपद्रवंराज्यंचैतत्त्वदधीनम् ॥ ५४ ॥ संकाल्यप्रेतसंस्कारेणसंस्कृत्य ॥ ५५ ॥ इतिश्रीरा० श्री० रा० वा० आ० अ० द्विसप्त

अथास्यचपलामातातत्स्वकर्मयथातथम् ॥ तेनैवस्त्रीस्वभावेनव्याहर्तुमुपचक्रमे ॥४६॥ एवमुक्तातुकैकेयीभरतेनमहात्मना ॥ उवाचवचनं
हृष्टावृथापंडितमानिनी ॥ ४७ ॥ नब्राह्मणधनंकिंचिद्धृतंरामेणकस्यचित् ॥ कश्चिन्नाढ्योदरिद्रोवातेनापापोविहिंसितः ॥ ४८ ॥ नरामःप
रदारान्सचक्षुर्भ्यामपिपश्यति॥मयातुपुत्रश्रुत्वैवरामस्येहाभिषेचनम् ॥४९॥ याचितस्तेपिताराज्यंरामस्यचविवासनम् ॥ सस्ववृत्तिंसमास्था
यपितातेतत्तथाकरोत् ॥५०॥ रामस्तुसहसौमित्रिःप्रोषितःसहसीतया॥तमपश्यन्प्रियंपुत्रंमहीपालोमहायशाः ॥५१ ॥ पुत्रशोकपरिद्यूनःपंच
त्वमुपपेदिवान् ॥ त्वयात्विदानींधर्मज्ञराजत्वमवलंब्यताम् ॥ ५२ ॥ त्वत्कृतेहिमयासर्वमिदमेवंविधंकृतम् ॥ माशोकंमाचसंतापंधैर्यमाश्रय
पुत्रक ॥ ५३ ॥ त्वदधीनाहिनगरीराज्यंचैतदनामयम् ॥ ५४ ॥ तत्पुत्रशीघ्रंविधिनाविधिज्ञैर्वसिष्ठमुख्यैःसहितोद्विजेंद्रैः ॥ संकाल्यराजानम
दीनसत्त्वमात्मानमुर्व्यामभिषेचयस्व ॥ ५५ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम० वा० आ० अ० द्विसप्ततितमःसर्गः ॥७२॥ ॥छ॥ ॥ श्रुत्वाचसपितुर्वृ
त्तंभ्रातरौचविवासितौ ॥ भरतोदुःखसंतप्तइदंवचनमब्रवीत् ॥ १ ॥ किंनुकार्यंहतस्येहममराज्येनशोचतः ॥ विहीनस्याथपित्राचभ्रात्रापि
तृसमेनच ॥२॥ दुःखेमेदुःखमकरोर्व्रणेक्षारमिवाददाः ॥ राजानंप्रेतभावस्थंकृत्वारामंचतापसम् ॥३॥ कुलस्यत्वमभावायकालरात्रिरिवागता
अंगारमुपगुह्यस्मपितामेनावबुद्धवान् ॥ ४ ॥ मृत्युमापादितोराजात्वयामेपापदर्शिनि ॥ सुखंपरिहृतंमोहात्कुलेऽस्मिन्कुलपांसनि ॥५ ॥
त्वांप्राप्यहिपितामेऽद्यसत्यसंधोमहायशाः ॥ तीव्रदुःखाभिसंतप्तोवृत्तोदशरथोनृपः ॥६॥ विनाशितोमहाराजःपितामेधर्मवत्सलः ॥ कस्मा
त्प्रव्राजितोरामःकस्मादेववनंगतः ॥७॥ कौसल्याचसुमित्राचपुत्रशोकाभिपीडिते ॥ दुष्करंयदिजीवेतांप्राप्यत्वांजननींमम ॥ ८ ॥

तितमःसर्गः ॥ ७२ ॥ ॥ छ ॥ ॥ अथसर्वानर्थमूलत्वंमातुस्तद्वचनादेवज्ञात्वातामुपलभतेश्रुत्वेति वृत्तंअत्ययः ॥ १॥ हतस्यत्वयाऽपारदुःखंप्रापितस्य ॥ २ ॥ दुःखेदुः
खकरणेदृष्टांतः व्रणेक्षारमिव क्षारंखरमूत्रसहितचूर्णम् ॥ ३ ॥ कालरात्रिःसंहाररात्रिः मेपितांगारमुपगुह्यालिंग्यनावबुद्धवान् स्मेतिलोकोक्तौ ॥४॥ मेराजेतियोजना अस्मिन्कु
लेसुखंत्वयापरिहृतम् ॥ ५ ॥ वृत्तोऽतीतः ॥६॥ कस्माद्विनाशितःकस्मात्प्रव्राजितः सवाकस्माद्वनंगतःनिष्प्रयोजनमेवेत्यर्थः ॥ ७ ॥ नकेवलंपितृभ्रातृपीडाअपितुमात्रोरपीत्याह

SGDF

कौसल्येत्यादि ममजननींत्वामेवमृत्युंप्राप्ययदिजीवेतांतदपिदुष्करंदुर्लभमेव ॥ ८ ॥ आर्योरामः गुरुषुकर्तव्यांवृत्तिंजानातितादृशः ॥ ९ ॥ राममात्रापिनकश्चिदपराधस्त्वयिकृतइत्याह तथेति दीर्घदर्शिनीत्वत्तोदूरकालभाव्यनर्थंजानती त्वयिधर्मेत्वच्चित्तानुवर्तनरूपंधर्ममास्थाययथाभगिन्यांवर्ततेतथात्वयिवर्ततइत्यर्थः ॥ १० ॥ तस्यास्तादृशधर्मयुक्तायाः चीरपर्यायंवल्कलंवासोयस्यतम् ॥ ११ ॥ किंकारणंफलंपश्यसि ॥ १२ ॥ अहंराघवंप्रतियथायादृशःयादृशभक्तिमान् तथालुब्धायाराज्यलुब्धायास्तेनविदितोमन्ये तत्र हेतुः तथाहिततएवराज्यार्थंमहानयमनर्थःपितृनाशराज्यार्हज्येष्ठवनवासादिरूपआनीतःसंपादितः ॥ १३ ॥ उक्तानर्थमात्रमेवत्वद्दुश्चेष्टाफलंनतुत्वदिष्टसिद्धिरित्याह अहंहीति न कथमपीतिभावः ॥ १४ ॥ नकेवलंममैवरामशक्त्यपेक्षाकिंतुपितुरपीत्याह तंहीति मेरुःस्वजनितमेरुवनंयथास्वरक्षणार्थमाश्रितःअन्यथापरैराक्रमणीयएवस्यात् एवंराजाइहा

नन्वार्योऽपिचधर्मात्मात्वयिवृत्तिमनुत्तमाम् ॥ वर्ततेगुरुवृत्तिज्ञोयथामातरिवर्तते ॥ ९ ॥ तथाज्येष्ठाहिमेमाताकौसल्यादीर्घदर्शिनी ॥ त्वयिधर्मंसमास्थायभगिन्यामिववर्तते ॥१०॥ तस्याःपुत्रंमहात्मानंचीरवल्कलवाससम् ॥ प्रस्थाप्यवनवासायकथंपापेनशोचसे ॥११॥ अपापदर्शिनंशूरंकृतात्मानंयशस्विनम् ॥ प्रव्राज्यचीरवसनंकिंनुपश्यसिकारणम् ॥ १२ ॥ लुब्धायाविदितोमन्येनतेहंराघवंयथा ॥ तथाह्यनर्थोराज्यार्थंत्वयानीतोमहानयम् ॥१३॥ अहंहिपुरुषव्याघ्रावपश्यन्रामलक्ष्मणौ ॥ केनशक्तिप्रभावेणराज्यंरक्षितुमुत्सहे ॥१४॥ तंहिनित्यंमहाराजोबलवंतंमहौजसम् ॥ उपाश्रितोभूद्धर्मात्मामेरुर्मेरुवनंयथा ॥ १५ ॥ सोहंकथमिमंभारंमहाधुर्यसमुद्यतम् ॥ दम्योधुरमिवासाद्यसहेयंकेनचौजसा ॥ १६ ॥ अथवामेभवेच्छक्तिर्योगैर्बुद्धिबलेनवा ॥ सकामांनकरिष्यामित्वामहंपुत्रगर्धिनीम् ॥ १७ ॥ नमेविकांक्षाजायेतत्यक्तुंत्वांपापनिश्चयाम् ॥ यदिरामस्यनावेक्षात्वयिस्यान्मातृवत्सदा ॥१८॥ उत्पन्नातुकथंबुद्धिस्तवेयंपापदर्शिनी ॥ साधुचारित्रविभ्रष्टेपूर्वेषांनोविगर्हिता ॥ १९ ॥ अस्मिन्कुलेहिसर्वैषांज्येष्ठोराज्येऽभिषिच्यते ॥ अपरेभ्रातरस्तास्मिन्प्रवर्तंतेसमाहिताः ॥ २० ॥

मुत्रार्थसिद्ध्येराममाश्रितः ॥ १५ ॥ सोहंज्येष्ठरामैकबलः भारंराज्यभारं महाधुर्येणसमुद्यतंधृतंधुरमासाद्यदम्योवत्सतरइवकथंसहेयं केनचौजसाबलेनसहेयंरामंविनेतिशेषः तर्हित्वंषंढकल्पस्तत्राह अथवेति शक्तिःराज्यभरणसामर्थ्यं योगैःयोगःसंहननोपायध्यानसंगतियुक्तिष्वित्युक्तयोगैर्बुद्धियुक्तमहाप्राणत्वलक्षणबलेनयद्यपिभवेत्संभावितैवाथापिपुत्रगर्धिनींपुत्रराज्याभिलाषवतींत्वांसकामांपूर्णकामन्नंनकरिष्यामि अन्यथात्वामिवाहमपिलोकेदूषितःस्यामितिभावः ॥ १७ ॥ किंव त्यजेदेकंकुलस्यार्थेइतिन्यायेनतवाविवासनमेवसांप्रतंतथापिरामस्यत्वयिमातृवद्व्यवहारात्तन्नकर्तुंशक्यमित्याह नेति त्वांत्यक्तुंविकांक्षाइच्छाभावोनैवजायेतयदिरामस्यमातृवदवेक्षात्वयिनस्यात् ॥ १८ ॥ इयंबुद्धिःकनिष्ठस्याभिषेकबुद्धिः ॥ १९ ॥ अस्याबुद्धेःपूर्वगर्हितत्वमेवदर्शयति अस्मिन्निति अस्मदीयेकुलेसर्वेषांज्येष्ठोभिषिच्यते नत्वापेक्षिकज्येष्ठः अपरेभ्रातरस्तस्मिन्समाहितास्तदधीनाः प्रवर्तंते एवंकिलनःसर्वेषामाजारइतिशेषःस्मरतिचमनुः ज्येष्ठएवतुगृह्णीयात्सकलंपैतृकंधनं अन्येतमनुजीवेयुर्यथैवपितरंतथेति ॥ २० ॥

राजधर्मंनावेक्षसेनजानासि राजवृत्तस्यराजधर्मस्यशाश्वतीमव्यभिचरितांगतिंफलमपिनजानासिइतिमन्ये ॥२१॥एतद्राज्ञांसर्वराज्ञांसमं यद्राजपुत्रेषुज्येष्ठस्याभिषेकः इक्ष्वाकूणांत
तूज्येष्ठाभिषेचनंविशेषतःस्यात्संभाव्यते राज्ञांसर्वमितिपाठेसर्वमित्यत्रच्छांदसीषष्ठ्यर्थेद्वितीया सर्वेषामित्यर्थः॥२२॥धर्मेणैकेनरक्षारक्षणंयेषांतेषांधर्मैकरक्षाणां धर्ममेकंरक्षंतितेषांवा
कुलक्रमागतचारित्रेणशोभावतांयत्चारित्रविषयकंशौटीर्यंगर्वस्तदद्यत्वांप्राप्यत्वत्संबंधान्निवर्तितमित्यर्थः ॥ २३ ॥ तथात्वय्यपिमहाकुलप्रसूतायामेवंविधबुद्धिकारणंनपश्यामी
त्याह तवापीति हेसुमहाभागे तदुपपादकंविशेषणंजनेंद्रकुलपूर्वकइति जनेंद्रःकैकेयकुलकूटस्थःपूर्वकःकारणंयस्यास्तथाभूतेऽतोमहाकुलसप्रसूतायास्तवगर्हितोयंबुद्धिमोहस्त्वयि
कथंसंभूतइत्यन्वयः जनेंद्राःकुलपूर्वगाइतिपाठेतवपितृवंशराजानोपिकुलपूर्वंकुलज्येष्ठंगच्छंतिराजत्वेनतादृशाइत्यर्थः शेषंप्राग्वत् ॥२४॥ सर्वथात्वद्बुद्धिमहंनानुवर्तिष्येइत्याह न

नहिमन्येनृशंसेत्वंराजधर्ममवेक्षसे ॥ गतिंवानविजानासिराजवृत्तस्यशाश्वतीम् ॥२१॥ सततंराजपुत्रेषुज्येष्ठोराजाभिषिच्यते ॥ राज्ञामेत
त्समंतत्स्यादिक्ष्वाकूणांविशेषतः ॥ २२ ॥ तेषांधर्मैकरक्षाणांकुलचारित्रशोभिनाम् ॥ अद्यचारित्रशौटीर्यंत्वांप्राप्यविनिवर्तितम् ॥२३॥ त
वापिसुमहाभागेजनेंद्रकुलपूर्वके ॥ बुद्धिमोहःकथमयंसंभूतस्त्वयिगर्हितः ॥२४॥ नतुकामंकरिष्यामितवाहंपापनिश्चये ॥ ययाव्यसनमार
ब्धंजीवितांतकरंमम ॥२५॥ एषत्विदानीमेवाहमप्रियार्थंतवानघे ॥ निवर्तयिष्यामिवनाद्भ्रातरंस्वजनप्रियम् ॥ २६ ॥ निवर्तयित्वारामंचत
स्याहंदीप्ततेजसः ॥ दासभूतोभविष्यामिसुस्थितेनांतरात्मना ॥२७॥ इत्येवमुक्त्वाभरतोमहात्माप्रियेतरैर्वाक्यगणैस्तुदंस्ताम् ॥ शोकार्दि
तश्चापिननादभूयःसिंहोयथामंदरकंदरस्थः ॥२८॥ इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०अ०त्रिसप्ततितमःसर्गः॥७३॥ ॥छ॥ ॥ तांतथागर्ह
यित्वातुमातरंभरतस्तदा॥ रोषेणमहताविष्टःपुनरेवाऽब्रवीद्वचः॥१॥ राज्याद्भ्रंशस्वकैकेयिनृशंसेदुष्टचारिणि॥ परित्यक्तासिधर्मेणमामृतंरुदती
भव ॥२॥ किन्नुतेदूषयद्रामोराजावाभृशधार्मिकः ॥ ययोर्मृत्युर्विवासश्चत्वत्कृतेतुल्यमागतौ॥भ्रूणहत्यामसिप्राप्ताकुलस्यास्यविनाशनात्॥
कैकेयिनरकंगच्छमाचतातसलोकताम् ॥ ४ ॥

त्विति ॥ २५ ॥ नकेवलंत्वदिष्टाकरणंकिंत्वनिष्टमपिकरि
ष्यामीत्याह एषइति अप्रियार्थंतत्संपादनार्थम् ॥ २६ ॥ दासभूतोदासत्वंप्राप्तःमद्राज्येच्छोस्तवानिष्टसंपादनार्थमित्याशयःनकेवलंत्वत्कोपादेवैतदाचरणमपितुपरमार्थतएवे
त्याह सुस्थितेनेतिसुखप्रतिष्ठेनाचित्तेनेत्यर्थः ज्येष्ठानुवर्तनस्यैवशास्त्रतःपरमहितत्वादितिभावः ॥ २७ ॥ प्रियेतरैःदुःखकरैः ॥ २८ ॥ ॥ इतिश्रीरा०श्री०रा०वा०आ०अ०
त्रिसप्ततितमःसर्गः ॥७३॥ ॥छ॥ ॥ तामिति ॥१॥ भ्रंशस्वभ्रष्टाभव वनंगच्छेत्यर्थः मृतंभर्तारमुद्दिश्यरुदतीमाभव धर्मत्यागेनभार्यापतिभावस्यनष्टत्वादितिभावः केचित्तु
परित्यक्तधर्मणस्तेपुत्रजीवनमसंभावितमतोमामांमृतंदृष्ट्वारुदतीभवेत्यर्थः तवपुत्रमरणकृतःशोकोस्त्वितिभावइत्याहुः ॥ २ ॥ अदूषयत्त्वत्संबंधिकिंगुणादिकमदूषयत्तुल्यंयुगपत्
॥३॥तस्माद्भ्रूणहत्यांशाखाध्येतृब्रह्महत्यांप्राप्तासि उत्तमक्षत्रियस्यराज्ञोभर्तुर्वधाद्रामादीनांविवासनाच्चेतिभावः नरकंगच्छ प्राप्तकालेलोट् नरकएवतेन्यायप्राप्तइत्यर्थः ॥ ४ ॥

SGDF

ईदृशंभर्तृमरणरामविवासनरूपं घोरेणकर्मणा कर्मणोघोरत्वंचसामान्यविषयवरद्वयस्येदृशविशेषविषयत्वकरणं सर्वलोकप्रियंरामंहित्वाविवास्य भयंकैकेयीपुत्रोयंतद्वदेवदुष्टस्वभावइतिलोककलंकरूपं यद्वा त्वद्दोषतोरामोमांत्यक्ष्यतीतिभयं यद्वा महापातकयुतायास्तवसंसर्गेणपंचमपातकित्वरूपभयम् ॥ ५ ॥ तदेवाह त्वदिति जीवलोकेचचात्परलोकेच प्रतिपादितःप्रापितः॥६॥नतेहमभिभाष्यः मत्संभाषणंत्वयानकार्यमित्यर्थः॥७॥८॥नत्वमश्वपतेःकन्या तत्कुलोचिताकन्यानभवसीत्यर्थः पितुरित्यस्यममेतिशेषः यद्वा स्वपितुः कुलस्यप्रध्वंसिनीदुश्चरित्रत्वव्यवस्थापिका ॥९॥ पितामममगतःगमितः ॥१०॥ यत्प्रधानायत्पापप्रधाना तत्पापंतत्पापफलं पितृभ्रातृरहितेऽतएवत्वन्निमित्तंसर्वलोकाप्रियेमयिवृत्तं तद्राहित्यरूपंसर्वलोकाप्रियत्वरूपंच ॥११॥ हेपापनिश्चये वियुक्तांपतिपुत्रवियुक्तांकृत्वा कंलोकंकंनरकलोकम् ॥१२॥ बंधुसंश्रयंबंधूनामाश्रयभूतं कौसल्यायाआत्मसंभवंऔ

यत्त्वयाहीदृशंपापंकृतंघोरेणकर्मणा ॥ सर्वलोकप्रियंहित्वाममाप्यापादितंभयम् ॥५॥ त्वत्कृतेमेपितावृत्तोरामश्चारण्यमाश्रितः ॥अयशोजीवलोकेचत्वयाहंप्रतिपादितः ॥६॥ मातृरूपेममामित्रेनृशंसेराज्यकामुके ॥ नतेहमभिभाष्योऽस्मिदुर्वृत्तेपतिघातिनि ॥७॥ कौसल्याचसुमित्राचयाश्चान्याममातरः ॥ दुःखेनमहताविष्टास्त्वांप्राप्यकुलदूषिणीम् ॥८॥ नत्वमश्वपतेःकन्याधर्मराजस्यधीमतः ॥ राक्षसीतत्रजातासिकुलप्रध्वंसिनीपितुः ॥ ९ ॥ यत्त्वयाधार्मिकोरामोनित्यंसत्यपरायणः ॥ वनंप्रस्थापितोवीरःपितापित्रिदिवंगतः ॥ १० ॥ यत्प्रधानासितत्पापंमयिपित्राविनाकृते ॥ भ्रातृभ्यांचपरित्यक्तेसर्वलोकस्यचाप्रिये ॥ ११॥ कौसल्यांधर्मसंयुक्तांवियुक्तांपापनिश्चये ॥ कृत्वाकंप्राप्स्यसेह्यद्यलोकंनिरयगामिनी ॥१२॥ किंनावबुध्यसेक्रूरेनियतंबंधुसंश्रयम्॥ज्येष्ठंपितृसमंरामंकौसल्यायात्मसंभवम् ॥१३॥ अंगप्रत्यंगजःपुत्रोहृदयाच्चाभिजायते ॥ तस्मात्प्रियतरोमातुःप्रियाएवतुबांधवाः ॥ १४ ॥ अन्यदाकिलधर्मज्ञासुरभिःसुरसंमता ॥ वहमानौददर्शोर्व्यांपुत्रौविगतचेतसौ ॥१५॥ तावर्धदिवसंश्रांतौदृष्ट्वापुत्रौमहीतले ॥ रुरोदपुत्रशोकेनबाष्पपर्याकुलेक्षणम् ॥ १६ ॥

रसं संधिस्त्वार्षः एवंगुणविशिष्टंकिंनावबुध्यसेनजानासीत्यर्थः ॥१३॥ अस्त्वौरसस्ततःकिंतत्राह अंगेत्यादि अंगानिमुखवक्षउदरपाणिपादरूपाणि प्रत्यंगानिनेत्रांगुल्यादीनिएतेनांगादंगात्संभवसीतिश्रुतौवीप्सयांगप्रत्यंगग्रहणंसूचितं एतेनतस्यसर्वांगतेजःसंभूतत्वंदर्शितं यदेतद्रेतस्तत्सर्वेभ्योंगेभ्यस्तेजःसंभूतमितिश्रुतेःस्त्रियारक्तमेवरेतः हृदयंहृदयपुंडरीकंआत्माधिष्ठानं अनेनहृदयादधिजायसेइतिश्रुत्यर्थउक्तः यदेवंतस्मान्मातुरौरसःपुत्रःप्रियतरः आत्मावैपुत्रनामासीतिश्रुतेः निरुपाधिप्रेमास्पदत्वं वात्मनः सर्वलोकसिद्धमेव बांधवाः पितृमात्रादयःप्रियाएवनतुप्रियतराःएवंचौरसवियोगदुःखमतिदुःसहमितिभावःप्रियत्वान्नतुबांधवइतिपाठंमत्वातीर्थेनेत्थंव्याख्यातंप्रियत्वादेवनबांधवःबंधुदत्तपुत्रादिवन्नभवतीति तत्रनार्थसामंजस्यमितिकतकसंमतपाठएवज्यायान् ॥१४॥ अत्रार्थेइतिहासमाह अन्यदेति कस्मिंश्चित्पूर्वकालेइत्यर्थःसुरभिःकामधेनुः किलेत्यैतिह्ये धर्मज्ञाःपुराविदोवृद्धाएवंवदंतिकिलेत्यर्थः वहमानौहलम् ॥ १६ ॥ अर्धदिवसंदिवसस्यार्धंव्याप्यवहनेनश्रांतौदृष्ट्वा पुत्रौस्वांगजौ कुतोपिहेतोर्भुवंगतौ वक्ष्यतिचममकायात्प्रसूताविति ॥ १६ ॥

SGDF
Sri Gangeshwari Digital Foundation

सुरराज्ञःसुरराजस्य अनित्यत्वान्नटच् ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ अस्मासुअमरेषु कुतोनिमित्तःकिंनिमित्तकः कुतइत्याद्यादित्वात्प्रथमार्थेतसिल् नचास्मासुइतिनात्रिकाकुर्द्रष्टव्यः
॥ २० ॥ २१ ॥ किंचिदपिभयंकुतोपिहेतोर्युष्माकंनास्ति शांतंपापमित्यादिकंअनुचितश्रवणजदोषनिवर्तकोवचनविशेषोयुष्मद्दुःखजनकंपापंशांतमित्यर्थकः कितुअहंमग्नौदुः
खमग्नौविषमेदेशेस्थितौकर्षकेणप्रतोदादिनावध्यमानौताड्यमानौदृष्ट्वाशोचामि ॥ २२ ॥ २३ ॥ नास्तिपुत्रसमःप्रियइतिसुरभिवचनोपसंहारः ॥ २४ ॥ अथेंद्रव्यापारमाह य
स्याइति पुत्रसहस्रैःसाक्षात्पुत्रसंतानपतितैः तांरुदतींदृष्ट्वाइंद्रोपिसुतात्परमधिकंकिमपिनमन्यते ॥२५॥ इहसंसारे भूयसींसर्वोत्कृष्टाम् ॥ २६॥ समंसर्वप्राण्यनुग्रहेवैषम्यरहित

अधस्ताद्व्रजतस्तस्याःसुरराज्ञोमहात्मनः ॥बिंदवःपतितागात्रेसूक्ष्माःसुरभिगंधिनः ॥ १७॥ निरीक्षमाणस्तांशक्रोददर्शसुरभिंस्थिताम् ॥आ
काशेविष्ठितांदीनांरुदतींभृशदुःखिताम् ॥ १८॥ तांदृष्ट्वाशोकसंतप्तांवज्रपाणिर्यशस्विनीम् ॥ इंद्रःप्रांजलिरुद्विग्नःसुरराजोऽब्रवीद्वचः ॥१९॥
भयंकच्चिन्नचास्मासुकुतश्चिद्विद्यतेमहत् ॥ कुतोनिमित्तःशोकस्तेब्रूहिसर्वहितैषिणि ॥२०॥ एवमुक्तातुसुरभिःसुरराजेनधीमता ॥ प्रत्युवाचत
तोधीरावाक्यंवाक्यविशारदा ॥ २१ ॥ शांतंपापंनवःकिंचित्कुतश्चिदमराधिप ॥ अहंतुमग्नौशोचामिस्वपुत्रौविषमेस्थितौ ॥ २२ ॥ एतौदृष्ट्वा
कृशौदीनौसूर्यरश्मिप्रतापितौ ॥ वध्यमानौबलीवर्दौकर्षकेणदुरात्मना ॥ २३ ॥ ममकायात्प्रसूतौहिदुःखितौभारपीडितौ ॥ यौदृष्ट्वापरितप्ये
हंनास्तिपुत्रसमःप्रियः ॥२४॥ यस्याःपुत्रसहस्रैस्तुकृत्स्नंव्याप्तमिदंजगत् ॥तांदृष्ट्वारुदतींशक्रोनसुतान्मन्यतेपरम् ॥२५॥ इंद्रोह्यश्रुनिपातंतं
स्वगात्रेपुण्यगंधिनम् ॥ सुरभिंमन्यतेदृष्ट्वाभूयसींतामिहेश्वरः ॥२६ ॥ समाप्रतिमवृत्तायालोकधारणकाम्यया ॥ श्रीमत्यागुणमुख्यायाः
स्वभावपरिचेष्टया ॥ २७ ॥ यस्याःपुत्रसहस्राणिसापिशोचतिकामधुक् ॥ किंपुनर्याविनारामंकौसल्यावर्तयिष्यति ॥ २८ ॥ एकपुत्राचसा
ध्वीचविवत्सेयंत्वयाकृता ॥ तस्मास्त्वंसततंदुःखंप्रेत्यचेहचलप्स्यसे ॥ २९ ॥ अहंत्वपचितिंभ्रातुःपितुश्चसकलामिमाम् ॥ वर्धनंयशसश्चा
पिकरिष्यामिनसंशयः ॥ ३० ॥ आनाय्यचमहाबाहुंकोशलेंद्रंमहाबलम् ॥ स्वयमेवप्रवेक्ष्यामिवनंमुनिनिषेवितम् ॥ ३१ ॥

मप्रतिमंसर्वोत्तमंवृत्तंचारित्रंयस्याः श्रीमत्याःइष्टदानैश्वर्यशक्तिमत्याः गुणमुख्यायाःसत्यरूपमुख्यगुणवत्याःलोकधारणकाम्यया प्रवृत्तायाइतिशेषः स्वभावपरिचेष्टयाआहारनिद्रा
भयमैथुनानिसामान्यमेतत्पशुभिर्नराणामितिसामान्यप्राप्तमिथुनीभावलक्षणया ॥ २७ ॥ यस्याःपुत्रसहस्राणिसंतानपरंपराद्वारेणसंतिसापिशोचतिकिंपुनर्मानुषीएकपुत्राकौस
ल्यारामंविनावर्तयिष्यतिजीविष्यति शोकेनविशिष्टासतीतिशेषः इदंकिंवक्तव्यमित्यर्थः ॥ २८ ॥ विवत्साविवत्सेव यदेवंतस्मादिति ॥२९ ॥ अपचितिंपूजां पितुरिमांवक्ष्यमाणौ
र्ध्वदेहिकक्रियारूपांपूजांकरिष्यामीत्यपकर्षः ॥३०॥ अथयशोवर्धनंभ्रातृपूजां चाह आनाय्येत्यादि महाबाहुंरामं वनंप्रवेक्ष्यामि तद्व्रतसमाप्तयेतत्प्रतिनिधितयेतिभावः ॥३१ ॥

राज्यंप्राप्तम् भुंक्ष्वेतिशेषः राज्यप्राप्तिप्रकारमाह क्रूरेणरामविवासनरूपेणकर्मणा कैकेय्याः तयेत्यर्थेशेषत्वविवक्षायाम् संप्राप्तंराजतः ततश्चत्वयाप्राप्तमितिभावः ॥११॥ त्वमपि
मेपुत्रइतितवराज्यदानेनकिमपिमेदुःखमपितुचीरवसनंवनचारिणंचीरवसनत्वादिवनचारिवेषंमेपुत्रंरामंत्वदागमनादपिपूर्वंशीघ्रंवनंप्रतिप्रस्थाप्यराजानंमारितवतीकैकेयीतत्रतादृशप्र
स्थापनेकंगुणंपश्यतिइतिनजानेइतिदुःखमितिशेषः स्थितेतुरामेसएवपितृवाक्यात्त्वामेवाभिषिच्यरक्षेदतोव्यर्थोयंतत्प्रयासइतिभावः ॥ १२ ॥ मामपिप्रस्थापयितुमर्हति मांप्रतितत
स्यादुःखहेतुत्वप्रकृतेरितिभावः हिरण्यनाभःहिरण्यवर्णनाभियुक्तःइदमसाधारणंरामलक्ष्मणम् ॥१३॥कैकेयीचित्तानुवृत्तेस्तवराजसंस्कारेऽधिकारोनास्तीतिध्वनयंत्याह अथवेति अ
ग्निहोत्रमिति राजदेहस्याप्युपलक्षणम् कैकेयीवर्त्मगमनेभरतोमेप्रेतकार्यंनकुर्यादितिराज्ञानिषेधादितिभावः ॥ १४ ॥ अथवातवातत्पक्षत्वेराजसंस्कारादिकृत्वापश्चान्मांतत्र

इदंतेराज्यकामस्यराज्यंप्राप्तमकंटकम् ॥ संप्राप्तंबतकैकेय्याशीघ्रंक्रूरेणकर्मणा ॥११ ॥ प्रस्थाप्यचीरवसनंपुत्रंमेवनवासिनम् ॥ कैकेयीकं
गुणंतत्रपश्यतिक्रूरदर्शिनी ॥१२॥ क्षिप्रंमामपिकैकेयीप्रस्थापयितुमर्हति ॥ हिरण्यनाभोयत्रास्तेसुतोमेसुमहायशाः ॥१३॥ अथवास्वयमे
वाहंसुमित्रानुचरासुखम् ॥ अग्निहोत्रंपुरस्कृत्यप्रस्थास्येयेनराघवः ॥१४॥ कामंवास्वयमेवाद्यतत्रमांनेतुमर्हसि ॥ यत्रासौपुरुषव्याघ्रस्त
प्स्यतेमेसुतस्ततः ॥१५॥ इदंहितवविस्तीर्णंधनधान्यसमाचितम् ॥ हस्त्यश्वरथसंपूर्णंराज्यंनिर्यातितंतया ॥१६॥ इत्यादिबहुभिर्वाक्यैः
क्रूरैःसंभर्त्सितोनघः ॥ विव्यथेभरतोतीव्रव्रणेतुद्येवसूचिना ॥ १७ ॥ पपातचरणौतस्यास्तदासंभ्रांतचेतनः ॥ विलप्यबहुधाऽसंज्ञोलब्धसं
ज्ञस्तदाभवत् ॥१८॥ एवंविलपमानांतांप्रांजलिर्भरतस्तदा॥कौसल्यांप्रत्युवाचेदंशोकैर्बहुभिरावृताम्॥१९॥आर्येकस्मादजानंतंगर्हसेमामक
ल्मषम् ॥ विपुलांचममप्रीतिंस्थितांजानासिराघवे ॥२०॥ कृतशास्त्रानुगाबुद्धिर्माभूत्तस्यकदाचन ॥ सत्यसंधःसतांश्रेष्ठोयस्यार्योनुमतेगतः ॥
॥२१॥ प्रैष्यंपापीयसांयातुसूर्यंचप्रतिमेहतु ॥ हंतुपादेनगांसुप्तांयस्यार्योनुमतेगतः ॥२२॥ कारयित्वामहत्कर्मभर्ताभृत्यमनर्थकम् ॥ अध
र्मोयोस्यसोस्यास्तुयस्यार्योनुमतेगतः ॥ २३ ॥ नयेत्याहकामंवेति तप्स्यतेतप्यतेचेत्यपिबोध्यम्॥१५॥समाचितंव्याप्तम् निर्यातितंदत्तं निर्यातनंवैरशुद्धौदानेन्या
सार्पणेमतम् ॥ १६ ॥ व्रणेप्राचीनेसूचिनाप्रतुद्येवसंभर्त्सितः कैकेयीपक्षत्वधियागर्हितोविव्यथे पितृभ्रातृवियोगखिन्नेनाश्वासार्थमागतस्थलेपिखेदहेतुवचनश्रवणादितिभावः
॥ १७ ॥ असंज्ञइतिच्छेदः ॥१८॥ विलपमानांइदंतेराज्यकामस्येत्यादिभाषमाणाम् ॥ १९ ॥ अजानंतंअत्रत्यवृत्तांतामितिशेषः राघवेतद्विषयेममत्वद्धृदि पूर्वंस्थितांविपुलांप्रीतिंजा
नास्येव इदानींतुततोधिकापितृबुद्धेरपितत्रैवोपसंहारात्॥२०॥ इममर्थंपरबुद्धेरप्रत्यक्षत्वात्शपथैःप्रत्यापयति कृतेति सत्यसंधत्वादिगुणविशिष्टआर्योरामोयस्यानुमतेसंमतेसतिवनं
गतःतस्यकृतशास्त्रानुगागुरुशिक्षितश्रुतिस्मृतिमार्गगाबुद्धिर्माभूत् इतोधिकानर्थाभावादयंपरमःशपथः अतःपरंप्रपंचः सामान्येनशपथकरणमपिविशेषतःस्वस्मिन्नापिपर्यवस्य
तीतिबोध्यम् ॥२१॥ प्रैष्यंप्रेष्यत्वंप्रति मेहतुअभिमुखंमूत्रादिकरोतु ॥२२॥ योभर्ताभृत्यंमहत्कर्मकारयित्वाअनर्थकंभृतिरहितंकरोतितस्ययोऽधर्मःसोस्यास्तुइत्यन्वयः ॥ २३ ॥

SGDF

ततस्तस्मै आद्यादित्वाच्चतुर्थ्यर्थेतसिः यस्यानुमतेगतस्तस्यास्त्वितिशेषः॥२४॥बलिःकरस्तद्रूपंषड्भागमुद्धृत्यादायप्रजाअरक्षितुर्योऽधर्मःसोस्यास्तुइत्यन्वयः॥२५॥सत्रेयागे संश्रुत्य प्रतिज्ञाय अपलपतांतपस्विभ्योऋत्विग्भ्यः ॥२६॥सतांधर्मंअपराङ्मुखतयायुद्धम् ॥२७॥ सुसूक्ष्मार्थंशास्त्रंवेदः धीमताआचार्येणेतिशेषः ब्रह्मोज्झत्वरूपंपापंप्राप्नोत्वित्यर्थः ॥२८॥ व्यूढौविशालौबाहूअंसौचयस्यतंरामंराज्यस्थम् अतएवासीनंसिंहासनेमाद्राक्षीत् तादृशरामदर्शनभाग्यरहितोभवतु ज्येष्ठानुवर्तनरहितोभवत्वित्यर्थः तावत्पर्यंतंजीवनंमाभूदिति वा॥२८॥ कृसरंतिलमुद्गतंडुलात्मकम् छागंछागमांसम् वृथाश्राद्धादिनिमित्तंविनाअश्नातुअशनजंपापंप्राप्नोतु॥३०॥गवामिति अंगमितिशेषःपरिवदेतअपवदेत् मित्रेमित्राय॥३१॥

परिपालयमानस्यराज्ञोभूतानिपुत्रवत्॥ततस्तुद्रुह्यतांपापंयस्यार्योनुमतेगतः॥२४॥बलिषड्भागमुद्धृत्यनृपस्यारक्षितुःप्रजाः॥अधर्मोयोस्यसोस्यास्तुयस्यार्योनुमतेगतः॥२५॥ संश्रुत्यचतपस्विभ्यःसत्रेवैयज्ञदाक्षिणाम् ॥ तांचापलपतांपापंयस्यार्योनुमतेगतः॥२६॥ हस्त्यश्वरथसंबाधेयुद्धेशस्त्रसमाकुले॥मास्मकार्षीत्सतांधर्मंयस्यार्योनुमतेगतः॥२७॥ उपदिष्टंसुसूक्ष्मार्थंशास्त्रंयत्नेनधीमता॥सनाशयतुदुष्टात्मायस्यार्योनुमतेगतः॥२८॥माचतंव्यूढबाह्वंसंचंद्रभास्करतेजसम्॥द्राक्षीद्राज्यस्थमासीनंयस्यार्योनुमतेगतः॥२९॥पायसंकृसरंछागंवृथासोश्नातुनिर्घृणः॥गुरूंश्चाप्यवजानातुयस्यार्योनुमतेगतः॥३०॥गवांस्पृशतिपादेनगुरून्परिवदेतच ॥मित्रेद्रुह्येतसोत्यर्थंयस्यार्योनुमतेगतः॥३१॥विश्वासात्कथितंकिंचित्परिवादंमिथःक्वचित्॥ विवृणोतुसदुष्टात्मायस्यार्योनुमतेगतः॥३२॥ अकर्ताचाकृतज्ञश्चत्यक्तश्चनिरपत्रपः॥लोकेभवतुविद्विष्टोयस्यार्योनुमतेगतः॥३३॥ पुत्रैर्दारैश्चभृत्यैश्चस्वगृहेपरिवारितः॥सएकोमृष्टमश्नातुयस्यार्योनुमतेगतः॥३४॥ अप्राप्यसदृशान्दारानपत्यःप्रमीयताम्॥ अनवाप्यक्रियांधर्म्यांयस्यार्योनुमतेगतः॥३५॥मात्मनःसंततिंद्राक्षीत्स्वेषुदारेषुदुःखितः॥आयुःसमग्रमप्राप्ययस्यार्योनुमतेगतः॥३६॥ राजस्त्रीबालवृद्धानांवधेयत्पापमुच्यते ॥भृत्यत्यागेचयत्पापंतत्पापंप्रतिपद्यताम् ॥३७॥ लाक्षायामधुमांसेनलोहेनचविषेणच॥ सदैवबिभृयाद्भृत्यान्यस्यार्योनुमतेगतः ॥३८॥ संग्रामेसमुपोढेचशत्रुपक्षभयंकरे॥ पलायमानोवध्येतयस्यार्योऽनुमतेगतः ॥३९॥

विश्वासात् अयंक्वापिनप्रकटयिष्यतीतिविश्वासात् मिथःरहसिमिथोन्योन्यरहस्ययोः किंचित्परिवादंकस्यावित्सुरापानादिदोषम् ॥३२॥ अकर्ताप्रत्युपकारकर्ता अतएवाकृतज्ञः अतएवत्यक्तःसज्जनैः त्यक्तात्मेतिपाठेसज्जनैस्त्यक्तआत्मास्वरूपंयस्येत्येवार्थः उद्बंधनादिनात्यक्तदेहइत्यर्थंतीर्थः अतएवलोकेविद्विष्टश्चभवतु ॥३३॥ एकोमृष्टमश्नातुइतरेष्वभोजितेषु ॥३४॥ प्रमीयतांम्रियताम् धर्म्यांक्रियांअग्निहोत्रादिकाम् म्रियतामित्यनुकर्षः ॥३५॥ दुखितइत्यस्यभवत्वितिशेषः अप्राप्येत्यस्यम्रियतामितिशेषः ॥३६॥ राजस्त्रीत्यादौयस्यार्यइत्याद्यनुषंगः ॥३७॥ लाक्षयेति पतनीयतासंपादकवस्तुविक्रयेणेत्यर्थः भृत्यान्भरणीयान्पुत्रदारादीन् ॥३८॥ समुपोढेप्राप्ते ॥३९॥

SGDF

चीरंजीर्णमलिनवस्त्रं ब्रह्महाभवत्वितिशेषः तादृशीनिषिद्धाचरणाप्रव्रज्याभवत्वितिवाभावः ॥ ४० ॥४१ ॥अपात्रवर्षीअपात्रेदाता ॥ ४२ ॥ दस्युभिर्विप्रलुप्यंतां त्यागभोगवि
हीनानिभवंत्वितिभावः ॥ ४३ ॥ उभेसंध्येव्याप्येतिशेषः ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ देवतानामिति देवतादिशुश्रूषारहितस्ययत्पापंतत्पापंसप्रतिपद्यतामित्यर्थः ॥४६ ॥ सतांकीर्त्याःसद्भिः
क्रियमाणश्लाघायाः भ्रश्यतु सामाभूत्तस्येत्यर्थः ॥४७॥ अनर्थेस्त्रीयशलाघनर्थे ॥४८॥ समायात्प्राप्नुयात् ॥४९॥ अर्थिनामाशामितिसंबंधः आशंसमानानांस्तुवतां ऊर्ध्वचक्षुषां

कपालपाणिःपृथिवीमटतांचीरसंवृतः ॥ भिक्षमाणोयथोन्मत्तोयस्यार्योनुमतेगतः ॥ ४० ॥ मद्यप्रसक्तोभवतुस्त्रीष्वक्षेषुचनित्यशः ॥ काम
क्रोधाभिभूतश्चयस्यार्योनुमतेगतः ॥४१॥ मास्याधर्मेमनोभूयादधर्मंसानिषेवताम् ॥ अपात्रवर्षीभवतुयस्यार्योनुमतेगतः ॥४२॥ संचिता
न्यस्यवित्तानिविविधानिसहस्रशः ॥ दस्युभिर्विप्रलुप्यंतांयस्यार्योनुमतेगतः ॥ ४३ ॥ उभेसंध्येशयानस्ययत्पापंपरिकल्प्यते ॥ तच्चपा
पंभवेत्तस्ययस्यार्योनुमतेगतः ॥४४॥यदग्निदायकेपापंयत्पापंगुरुतल्पगे॥मित्रद्रोहेचयत्पापंतत्पापंप्रतिपद्यताम् ॥४५॥ देवतानांपितॄणांच
मातापित्रोस्तथैवच ॥ मास्मकार्षीत्सशुश्रूषांयस्यार्योनुमतेगतः ॥ ४६ ॥ सतांलोकात्सतांकीर्त्याःसज्जुष्टात्कर्मणस्तथा ॥ भ्रश्यतुक्षिप्रमद्यै
वयस्यार्योनुमतेगतः ॥४७॥ अपास्यमातृशुश्रूषामनर्थेसोवतिष्ठताम् ॥ दीर्घबाहुर्महावक्षायस्यार्योनुमतेगतः ॥४८॥ बहुभृत्योदरिद्रश्च
ज्वररोगसमन्वितः ॥ समायात्सततंक्लेशंयस्यार्योनुमतेगतः ॥४९॥ आशामाशंसमानानांदीनानामूर्ध्वचक्षुषाम् ॥ अर्थिनांवितथांकुर्याद्य
स्यार्योनुमतेगतः ॥५०॥ माययारमतांनित्यंपुरुषःपिशुनोशुचिः ॥ राज्ञोभीतस्त्वधर्मात्मायस्यार्योनुमतेगतः ॥५१॥ ऋतुस्नातांसतींभार्या
मृतुकालानुरोधिनीम् ॥ अतिवर्तेतदुष्टात्मायस्यार्योनुमतेगतः ॥ ५२ ॥ विप्रलुप्तप्रजातस्यदुष्कृतंब्राह्मणस्ययत् ॥ तदेतत्प्रतिपद्येतयस्या
र्योनुमतेगतः ॥५३॥ ब्राह्मणायोद्यतांपूजांविहंतुकलुषेंद्रियः ॥ बालवत्सांचगांदोग्धुर्यस्यार्योनुमतेगतः ॥५४॥ धर्मदारान्परित्यज्यपरदारा
न्निषेवताम् ॥ त्यक्तधर्मरतिर्मूढोयस्यार्योनुमतेगतः ॥५५॥ पानीयदूषकेपापंतथैवविषदायके ॥यत्तदेकःसलभतांयस्यार्योनुमतेगतः॥५६॥
तृषार्तंसतिपानीयेविप्रलंभेनयोजयन् ॥ यत्पापंलभतेतत्स्याद्यस्यार्योनुमतेगतः ॥ ५७ ॥

दातृमुखनिरीक्षकाणाम् ॥ ५० ॥ मायया
वंचनया राज्ञोभीतइति भयकारणंपिशुनत्वाद्येव ॥ ५१ ॥ ऋतुकालानुरोधिनींऋतुस्नानकालत्वात्स्वसन्निहिताम् ॥ ५२ ॥ विप्रलुप्तप्रयातस्यअन्नाद्यदानेनप्रनष्ट
संतानस्य स्त्रीद्वेषाद्वातथाभूतस्य यद्वा विप्रलुप्ताविवर्जिताप्रजाताजातापत्याजायायेनतस्य ॥५३॥ विहंतुविघ्नयतु बालवत्सांदोग्धुःशास्त्रोक्तदोहनाधिकंदोग्धुः ॥ ५४ ॥ परदारा
न्निषेवतांयत्पापंप्रतिपद्यतां मूढःभूयादितिशेषः ॥ ५५ ॥ एकःयत्पापद्वयंतदेकएवलभतामित्यर्थः ॥५६ ॥ विप्रलंभेनवंचनयायोजयन् अप्रयच्छन्नितियावत् ॥ ५७ ॥

भक्त्याशिवविष्ण्वादिदेवताभक्त्या मार्गंतत्तदुपोद्बलकशैववैष्णवादिशास्त्रमाश्रित्यायमुत्कृष्टोयंनेतिविवदमानेषुयत्पापंयश्चतयोर्विवादंपश्यतःशृण्वतःपापंतेनपापेनसयुज्येतेत्यर्थः
तस्यपापेनेतिपाठे तेषांयत्पापंतेनयस्यानुमतेगतस्तस्ययोगःसंबंधोभूयादित्यर्थः भावेचयुज्येतेतिप्रयोगः अयंपरस्त्वयंनेतिसंरक्षाभिनिवेशिनः यातुधानाभवंत्येवपिशाचाश्चनसंशय
इतिशिवपुराणोक्तेः योब्रह्माविष्णुरुद्राणांभेदंयुक्तिनिवेशतः साधयेदुदरव्याधियुक्तोभवतिमानवइतिकर्मविपाकशास्त्रोक्तेश्च अत्रविवदमानानांजयोपायंज्ञात्वातदकथयतःपापमिति
तीर्थव्याख्या द्वयोःसाम्यस्थापनपूर्वकंतेषांकलहशमनमकुर्वतःकलहप्रियस्ययत्पापमितिकतकव्याख्या ॥५८॥५९॥६० ॥ भूयःअभ्यधिकंदुःखम् हियतएवंकष्टैःशपथैःशपमानो
मेप्राणानुपरुणत्सिपीडयसे ॥६१॥ अथविशुद्धभावंज्ञात्वानुगृह्णाति दिष्ट्येति आत्माअंतःकरणम् लक्षणैःशुभलक्षणैःसहितःसहलक्षणस्तेआत्मेत्यर्थः हेवत्सहियादिसत्यप्रतिज्ञो

भक्त्याविवदमानेषुमार्गमाश्रित्यपश्यतः॥ तेनपापेनयुज्येतयस्यार्योनुमतेगतः ॥५८॥ एवमाश्वासयन्नेवदुःखार्तोनुपपातह ॥ विहीनांपति
पुत्राभ्यांकौसल्यांपार्थिवात्मजः॥५९॥ तदातंशपथैःकष्टैःशपमानमचेतनम्॥भरतंशोकसंतप्तंकौसल्यावाक्यमब्रवीत्॥६०॥ ममदुःखमिदंपुत्र
भूयःसमुपजायते ॥ शपथैःशपमानोहिप्राणानुपरुणत्सिमे ॥६१॥ दिष्ट्यानचलितोधर्मादात्मातेसहलक्षणः॥ वत्ससत्यप्रतिज्ञोहिसतांलोका
नवाप्स्यसि ॥६२॥ इत्युक्त्वाचांकमानीयभरतंभ्रातृवत्सलम्॥परिष्वज्यमहाबाहुंरुरोदभृशदुःखिता ॥६३ ॥ एवंविलपमानस्यदुःखार्तस्य
महात्मनः ॥ मोहाच्चशोकसंरंभाद्बभूवलुलितंमनः ॥६४॥ लालप्यमानस्यविचेतनस्यप्रनष्टबुद्धेःपतितस्यभूमौ ॥ मुहुर्मुहुर्निःश्वसतश्चदीर्घं
सतस्यशोकेनजगामरात्रिः ॥ ६५ ॥ ॥इत्यार्षेश्रीम॰वा॰आ॰अ॰पंचसप्ततितमःसर्गः ॥७५॥ ॥ ७ ॥ ॥ तमेवंशोकसंतप्तंभरतंकैकयी
सुतम् ॥ उवाचवदतांश्रेष्ठोवसिष्ठःश्रेष्ठवागृषिः ॥ १ ॥ अलंशोकेनभद्रंतेराजपुत्रमहायशः ॥ प्राप्तकालंनरपतेःकुरुसंयानमुत्तमम् ॥ २ ॥
वसिष्ठस्यवचःश्रुत्वाभरतोधरणींगतः ॥ प्रेतकृत्यानिसर्वाणिकारयामासधर्मवित्॥३॥ उद्धृत्यतैलसंसेकात्सतुभूमौनिवेशितम्॥आपीतवर्णवद
नंप्रसुप्तमिवभूमिपम् ॥४॥ संवेश्यशयनेचाग्र्येनानारत्नपरिष्कृते॥ततोदशरथंपुत्रोविललापसुदुःखितः॥५॥ किंतेव्यवसितंराजन्प्रोषितेमय्य
नागते ॥ विवास्यरामंधर्मज्ञंलक्ष्मणंचमहाबलम् ॥ ६ ॥ भविष्यसितदासतांलोकानवाप्स्यसि कैकेय्यग्रेकृतांरामानयनप्रतिज्ञांसत्यांकुर्विंतिव्यंग्यम् ॥ ६२ ॥

एवमनुगृह्यपुत्रोचितकृत्येनाश्वासयति इत्युक्त्वेति ॥ ६३ ॥ शोकसंरंभात्शोकाधिक्यात् ततएवमोहः विलुलितंक्षुभितम् ॥६४॥ दीर्घंयथाभवतितथारात्रिः रात्रिशेषः पाठांतरे
घर्मंउष्णंयथाभवतितथा ॥ ६५ ॥ अत्रैकश्लोकोधिकइतिकतकसंख्ययाज्ञायते ॥ ॥ इतिश्रीरामा॰श्रीरामी॰वा॰आ॰अयो॰पंचसप्ततितमःसर्गः ॥७५ ॥ ॥७॥ ॥तमिति व
सिष्ठःभरतागमनंश्रुत्वाआगतइतिशेषः ॥ १॥ संयानंप्रेतनिर्हारम् ॥ २ ॥ धरणींगतःवसिष्ठंसाष्टांगंनमस्कृत्वेत्यर्थः धारणांगतइतिपाठेधैर्यंप्राप्तइत्यर्थः कारयामासतत्करणार्थंमंत्रि
णःप्रेरयामासेत्यर्थः ॥ ३ ॥ बहुदिवसतैलावस्थानोपाधिनाआपीतवर्णवदनंयस्यतम् ॥ ४ ॥ दशरथमिति उद्दिश्येतिशेषः ॥ ५ ॥ व्यवसितंमनीषितं प्रोषितेदेशांतरगते ॥६ ॥

रामेणहीनमिमंदुःखितंजनंहित्वाक्कयास्यसीत्यन्वयः ॥ ७ ॥ तेतवअस्मिन्पुरेअयोध्यायां योगक्षेमंप्रजानां अव्यग्रंपरित्यक्तदुःखपारवश्यंयथातथा स्वःस्वर्गम् ॥ ८ ॥ ९ ॥ ॥ १०॥ अविचारितंप्राचीनवैभवादिस्मरणरहितंयथातथा ॥ ११ ॥ ऋत्विजोयज्ञकर्मणिवृताः पुरोहितःसर्वहितप्रवर्तकः तदुक्तम् मंत्रेचधर्मकृत्येचशांतिकर्मणिपौष्टिके अध्वरेयश्चकुशलःसस्याद्राजपुरोहितइति उपनीयवेदाध्यापकआचार्यः ॥ १२ ॥ अग्न्यगाराद्बहिष्कृताःअंतःशवसत्त्वाद्बहिःप्रदेशेप्रतिष्ठापिताः याजकैरुपद्रष्टृभिः हूयंतेस्म ॥ १३॥

क्कयास्यसेमहाराजहित्वेमंदुःखितंजनम् ॥ हीनंपुरुषसिंहेनरामेणाक्लिष्टकर्मणा ॥७॥ योगक्षेमंतुतेव्यग्रंकोऽस्मिन्कल्पयितापुरे ॥ त्वयिप्रयाते स्वस्तातरामेचवनमाश्रिते ॥८॥ विधवापृथिवीराजंस्त्वयाहीनानराजते॥हीनचंद्रेवरजनीनगरीप्रतिभातिमाम् ॥ ९ ॥एवंविलपमानंतंभरतंदीनमानसम् ॥ अब्रवीद्वचनंभूयोवसिष्ठस्तुमहामुनिः ॥ १० ॥ प्रेतकार्याणियान्यस्यकर्तव्यानिविशांपतेः ॥ तान्यव्यग्रंमहाबाहोक्रियतामविचारितम् ॥११॥ तथेतिभरतोवाक्यंवसिष्ठस्याभिपूज्यतत्॥ऋत्विक्पुरोहिताचार्यांस्त्वरयामाससर्वशः ॥१२॥ येत्वग्नयोनरेंद्रस्यअग्न्यगाराद्बहिष्कृताः ॥ ऋत्विग्भिर्याजकैश्चैवतेहूयंतेयथाविधि ॥१३॥ शिबिकायामथारोप्यराजानंगतचेतनम् ॥ बाष्पकंठाविमनसस्तमूचुःपरिचारकाः ॥ १४॥ हिरण्यंचसुवर्णंचवासांसिविविधानिच ॥ प्रकिरंतोजनामार्गेनृपतेरग्रतोययुः ॥१५॥ चंदनागुरुनिर्यासान्सरलंपद्मकंतथा देवदारूणिचाहृत्यक्षेपयंतितथापरे ॥१६॥ गंधानुच्चावचांश्चान्यांस्तत्रगत्वाथभूमिपम्॥तत्रसंवेशयामासुश्चितामध्येतमृत्विजः ॥१७॥ तदाहुताशनंहुत्वाजेपुस्तस्यतदृत्विजः ॥ जगुश्चतेयथाशास्त्रंतत्रसामानिसामगाः ॥१८ ॥ शिबिकाभिश्चयानैश्चयथार्हंतस्ययोषितः ॥ नगरान्निर्ययुस्तत्रवृद्धैःपरिवृतास्तथा ॥१९॥प्रसव्यंचापितंचक्रुर्ऋत्विजोग्निचितंनृपम् ॥ स्त्रियश्चशोकसंतप्ताःकौसल्याप्रमुखास्तदा ॥ २०॥ क्रौंचीनामिवनारीणांनिनादस्तत्रशुश्रुवे ॥आर्तानांकरुणंकालेक्रोशंतीनांसहस्रशः ॥२१॥ततोरुदंत्योविवशाविलप्यचपुनःपुनः॥यानेभ्यःसरयूतीरमवतेरुर्नृपांगनाः ॥ २२॥ कृत्वोदकंतेभरतेनसार्धंनृपांगनामंत्रिपुरोहिताश्च ॥ पुरंप्रविश्याश्रुपरीतनेत्राभूमौदशाहंव्यनयंतदुःखम् ॥ २३ ॥

॥ १४॥ हिरण्यंरजतं स्वर्णरजतपुष्पाणीतियावत् ॥ १५ ॥ निर्यासोगुग्गुल्वादिः सरलपद्मकेकाष्ठभेदः देवदारूणिदेवदारुकाष्ठानि क्षेपयंतिचिताग्नावितिशेषः ॥ १६ ॥ तत्रचितादेशेगत्वातांचितामध्येसंवेशयामासुःस्थापयामासुः ॥ १७ ॥ जेपुःपैतृमेधिकमंत्रान् तस्यपरलोकशुद्ध्यर्थमितिशेषःतदृत्विजःतद्यज्ञप्रवर्तकाः ॥ १८ ॥ १९ ॥ प्रसव्यमप्रदक्षिणं अग्निचितंअग्निंचितवंतं अश्वमेधांतयज्ञकर्तारं स्त्रियश्चप्रसव्यंचक्रुरित्यन्वयः ॥२०॥२१॥२२॥ दशाहं अत्यंतसंयोगेद्वितीया दुःखमाशौचं भूमौशयानाइतिशेषः इदंब्रह्मचर्यमात्रोपलक्षणं ननुद्वादशाहेनभूपालःक्षत्रियःषोडशेहनीतिस्मृतेःकथंक्षत्रियस्यदशाहेनाशौचात्ययइतिचेन्न क्षत्रियस्तुदशाहेनस्वकर्मनिरतःशुचिरितिपराशरोक्तेरितिदिक् ॥ २३ ॥

SGDF

इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअयोध्याकांडेषट्सप्ततितमःसर्गः ॥ ७६ ॥ ॥ छ ॥ ॥ ततइति दशाहेतिगतेएकादशोह्नि
कृतशौचःअनुष्ठितप्रेतविमुक्तिदैकादशाहश्राद्धः श्राद्धकर्माणिद्वितीयमासिकादिसापिंडीकरणांतश्राद्धानि ॥ १ ॥ बास्तिकंछागसमूहं आर्षष्ठक् बस्तोऽजः शुक्लंरजतं शुक्लो
योगांतरेश्वेतेशुक्लंचरजतेमतम् ॥ २ ॥ ऊर्ध्वदेहोद्भवमौर्ध्वदेहिकंपारलौकिकम् ॥३॥ त्रयोदशेत्रयोदशेहनिशोधनार्थमुपागतोविललापेत्यन्वयः दशाहाभ्यंतरेऽस्थिसंचयनंकृ
त्वासकलश्राद्धानंतरंत्रयोदशेहनिचिताभस्मोद्धारपूर्वकंस्थलशुद्धिःकर्तव्येतिक्षत्रियधर्मइतिवाल्मीक्युक्तेर्ज्ञायतेइतिकतकः तीर्थस्तु शोधनंअस्थिसंचयनमित्याह शब्देनरोदन

इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअयोध्याकांडेषट्सप्ततितमःसर्गः ॥७६॥ ॥ छ ॥ ॥ ततोदशाहेतिगतेकृतशौ
चोनृपात्मजः ॥ द्वादशेहनिसंप्राप्तेश्राद्धकर्माण्यकारयत् ॥ १ ॥ ब्राह्मणेभ्योधनंरत्नंददावन्नंचपुष्कलम् ॥ बास्तिकंबहुशुक्लंचगाश्चापिबहु
शस्तदा॥ २ ॥ दासीर्दासांश्चयानानिवेश्मानिसुमहांतिच ॥ ब्राह्मणेभ्योददौपुत्रोराज्ञस्तस्यौर्ध्वदेहिकम् ॥ ३॥ ततःप्रभातसमयेदिवसेच
त्रयोदशे ॥ विललापमहाबाहुर्भरतःशोकमूर्च्छितः ॥ ४ ॥ शब्दापिहितकंठश्चशोधनार्थमुपागतः ॥ चितामूलेपितुर्वाक्यमिदमाहसुदुःखितः
॥ ५ ॥ तातयस्मिन्निसृष्टोहंत्वयाभ्रातरिराघवे ॥ तस्मिन्वनंप्रव्रजितेशून्येत्यक्तोस्म्यहंत्वया ॥ ६ ॥ यस्यागतिरनाथायाःपुत्रःप्रव्राजितोव
नम् ॥ तामंबांतातकौसल्यांत्यक्त्वात्वंक्वगतोनृप ॥७॥ दृष्ट्वाभस्मारुणंतच्चदग्धास्थिस्थानमंडलम् ॥ पितुःशरीरनिर्वाणंनिष्टनन्विषसादह
॥ ८ ॥ सतुदृष्ट्वारुदन्दीनःपपातधरणीतले ॥ उत्थाप्यमानःशक्रस्ययंत्रध्वजइवोच्छ्रितः ॥ ९ ॥ अभिपेतुस्ततःसर्वेतस्यामात्याःशुचिव्र
तम् ॥ अंतकालेनिपतितंययातिमृषयोयथा ॥ १० ॥ शत्रुघ्नश्चापिभरतंदृष्ट्वाशोकपरिप्लुतम् ॥ विसंज्ञोन्यपतद्भूमौभूमिपालमनुस्मरन्
॥११॥ उन्मत्तइवनिश्चित्तोविललापसुदुःखितः ॥ स्मृत्वापितुर्गुणांगानितानितानितदातदा ॥१२॥ मंथराप्रभवस्तीव्रःकैकयीग्राहसंकुलः ॥
वरदानमयोक्षोभ्योमज्जयच्छोकसागरः ॥१३॥ सुकुमारंचबालंचसततंलालितंत्वया ॥ क्वतातभरतंहित्वाविलपंतंगतोभवान् ॥ १४ ॥

शब्देनपिहितआवृत्तःकंठोयस्य चितामूलेइदंवाक्यमाह ॥ ४ ॥ ५ ॥ तदेवाह तातेति निसृष्टःदत्तःप्रव्रजितेप्रव्राजिते अहंशून्येत्यक्तःनिरवलंबतयानिरस्तः ॥६ ॥ यस्याअना
थायागतिरवलंबःपुत्रइत्यर्थः ॥७॥ भस्मारुणंभस्मयुतंअतिदाहादरुणंच दग्धास्थिदग्धान्यस्थीनियस्मिन् स्थानमंडलंचितास्थानमंडलं पितुःशरीरनिर्वाणंशरीरनाशस्थानं तद्दृष्ट्वा
निष्टनन्अत्यंतंविलपन्विषसाद ॥ ८ ॥ दीनःदुःखितोभूत्वापपात उत्थाप्यमानःपुरुषैःयंत्रबद्धोध्वजोयंत्रध्वजः सइवपपात शक्रयंत्रध्वजस्याकाशस्थस्यभूमौपातायोगात् गृहा
द्यलंकारार्थध्वजयंत्ररूपेणध्वजसदृशरूपेणनिर्मितइत्यर्थइतिकतकः उत्पाततःपतितेनतेनोपमेत्यन्ये ॥ ९ ॥ अंतकालेपुण्यक्षयकाले ॥ १० ॥ ११ ॥ गुणांगानिउपला
लनगुणस्यांगभूतानिविचित्रवस्त्राभरणादिदानादिकर्माणिस्मृत्वाविललाप ॥ १२ ॥ वरदानमयत्वादक्षोभ्यः अमज्जयत्अस्मानितिशेषः ॥ १३ ॥ १४ ॥

नन्विति बहून्याभरणादीनिदिव्यवस्तून्युपस्थाप्यांगएषुकिंतेऽपेक्षितंगृहाणेतिप्रकर्षेणास्मदिष्टवरणंकारयतिभवान् तदद्यनःकःकरिष्यति त्वयिगतेइतिशेषः ॥ १५ ॥ यात्वयावि
हीनासापृथिवी अवदारणकालेतुतस्मिन्नपि नावदीर्यते ॥१६॥१७॥१८॥ अनुगामिनोऽनुवराआर्ततराअभूवन्नितिशेषः ॥ १९ ॥ व्यचेष्टेतांव्यलुठेतां विश्रांताविति पाठेविशेषे
णश्रांतावित्यर्थः ॥२०॥ प्रकृतिमान्सत्त्वप्रकृतिःवैद्यःसर्वज्ञभिषजौवैद्यौ ॥२१॥ वृत्तस्यकृतदाहस्य सावशेषास्थिनिचयेअस्थिसंचयनाख्यकर्मणआशौचांतराकृतस्याप्यवशेषोभूशु
द्धिभस्मोद्धारलक्षणस्तेनसहितःसावशेषस्तस्मिन्कर्तव्येसातिइत्यर्थः एतेनत्रयोदशेहन्यस्थिसंचयनंस्मृतिविरुद्धमित्यपास्तम् ॥ २२ ॥ त्रीणिद्वंद्वानिबुभुक्षापिपासेशोकमोहौजरामृ

ननुभोज्येषुपानेषुवस्त्रेष्वाभरणेषुच ॥ प्रवारयतिसर्वान्नस्तन्नःकोद्यकरिष्यति ॥१५॥ अवदारणकालेतुपृथिवीनावदीर्यते॥विहीनायात्वयारा
ज्ञाधर्मज्ञेनमहात्मना ॥ १६ ॥ पितरिस्वर्गमापन्नेरामेचारण्यमाश्रिते ॥ किंमेजीवितसामर्थ्यंप्रवेक्ष्यामिहुताशनम् ॥ १७॥ हीनोभ्रात्राच
पित्राचशून्यामिक्ष्वाकुपालिताम् ॥ अयोध्यांनप्रवेक्ष्यामिप्रवेक्ष्यामितपोवनम् ॥ १८ ॥ तयोर्विलपितंश्रुत्वाव्यसनंचाप्यवेक्ष्यतत् ॥ भृ
शमार्ततराभूयःसर्वएवानुगामिनः ॥ १९ ॥ ततोविषण्णौश्रांतौचशत्रुघ्नभरतावुभौ ॥ धरायांस्मव्यचेष्टेतांभग्नशृंगाविवर्षभौ ॥ २० ॥
ततःप्रकृतिमान्वैद्यःपितुरेषांपुरोहितः ॥ वसिष्ठोभरतंवाक्यमुत्थाप्यतमुवाचह ॥ २१ ॥ त्रयोदशोयंदिवसःपितुर्वृत्तस्यतेविभो ॥ सावशेषा
स्थिनिचयेकिमिहत्वंविलंबसे ॥ २२ ॥ त्रीणिद्वंद्वानिभूतेषुप्रवृत्तान्यविशेषतः ॥ तेषुचापरिहार्येषुनैवंभवितुमर्हसि ॥ २३ ॥ सुमंत्रश्चापिश
त्रुघ्नमुत्थाप्याभिप्रसाद्यच ॥ श्रावयामासतत्त्वज्ञःसर्वभूतभवाभवौ ॥२४॥ उत्थितौतौनरव्याघ्रौप्रकाशेतेयशस्विनौ ॥ वर्षातपपरिग्लानौपृ
थगिंद्रध्वजाविव ॥ २५ ॥ अश्रूणिपरिमृद्नंतौरक्ताक्षौदीनभाषिणौ ॥ अमात्यस्त्वरयंतिस्मतनयौचापराःक्रियाः ॥२६॥ इत्यार्षेश्रीम०वा०
आ०अ०सप्तसप्ततितमःसर्गः ॥७७॥ ॥छ॥ अथयात्रांसमीहंतंशत्रुघ्नोलक्ष्मणानुजः ॥ भरतंशोकसंतप्तमिदंवचनमब्रवीत् ॥ १॥ गतिर्यः
सर्वभूतानांदुःखेकिंपुनरात्मनः ॥ सरामःसत्त्वसंपन्नःस्त्रियाप्रव्राजितोवनम् ॥२ ॥

तीजन्ममरणेसुखदुःखेलाभालाभौचेतितीर्थः अस्तिजायतेवर्धतेऽप
क्षीयतेविपरिणमतेविनश्यतीत्येवंरूपाणीतिकतकः भूतेषुप्राणिषु एवंभवितुमतिशोकाक्रांततयाभवितुम् ॥ २३॥ सर्वभूतभवाभवौउत्पत्तिविनाशौ ॥ २४ ॥२५ ॥ परिमृद्नंतौ
मार्जयंतौ तनयौराजपुत्रौ अपराःक्रियाःभस्मोद्धारादिक्रियाउद्दिश्येतिशेषः ॥२६॥ ॥ इतिश्रीरा०रा०श्रीरा०रा०वा०आ०अ०सप्तसप्ततितमःसर्गः ॥ ७७ ॥ ॥ छ ॥ या
त्रांरामसमीपयात्रांसमीहंतंसमीहमानं विचारयंतमित्यर्थः ॥ १ ॥ दुःखेदुःखजनकसंकटेप्राप्तेयःसर्वभूतानांगतिःस्मरणमात्रेणसर्वदुःखनाशकः आत्मनःस्वस्यआवयोश्चगतीरिति
किंवक्तव्यं अनेनातिसंकटेभगवत्स्मरणमेवदुःखनाशेसमर्थंनान्यदितिसूचितं सरामस्त्रियाप्रव्राजितःसचगतइत्येतदनुचितंतेनकृतं सामर्थ्येसतीतिशेषः ॥२ ॥

किंवारामोराज्यलोभात्पित्राज्ञामुल्लंघितवानितिअयशोभयादेवंकरोतुलक्ष्मणःसर्वथानुचितंकृतवानित्याह बलवानिति लक्ष्मणोनामअनुचितकर्तृत्वेनशोच्यःयोपिअस्मद्भ्राताअसौ
पितृनिग्रहंकृत्वारामंनमोचयतेस्मवनवासात् ॥३॥ कथंपितृनिग्रहउचितस्तत्राह पूर्वमिति योराजानार्यावशंगतःसन्उत्पथंअन्यायमार्गंआरूढःप्राप्तःअतःलक्ष्मणःस्वयंनयानयौन्या
यान्यायौअभिषेकविषयौसमीक्ष्यविचार्यगुरोरप्यवलिप्तस्येतिशास्त्रानुसारेणवनप्रव्राजनात्पूर्वमेवतत्प्रसंगकालएवनिग्राह्योनेदमनुचितमितिभावः ॥ ४ ॥ प्राग्द्वारेशत्रुघ्नाधिष्ठितद्वारे

बलवान्वीर्यसंपन्नोलक्ष्मणोनामयोप्यसौ ॥ किंनमोचयतेरामंकृत्वापिपितृनिग्रहम् ॥३ ॥ पूर्वमेवतुनिग्राह्यःसमवेक्ष्यनयानयौ ॥ उत्पथंयः
समारूढोनार्याराजावशंगतः ॥४॥ इतिसंभाषमाणेतुशत्रुघ्नेलक्ष्मणानुजे ॥ प्राग्द्वारेभूत्तदाकुब्जासर्वाभरणभूषिता ॥५॥ लिप्ताचंदनसारेण
राजवस्त्राणिबिभ्रती ॥ विविधंविविधैस्तैस्तैर्भूषणैश्चविभूषिता ॥६ ॥ मेखलादामभिश्चित्रैरन्यैश्चवरभूषणैः ॥ बभासेबहुभिर्बद्धारज्जुभिरिव
वानरी ॥७॥ तांसमीक्ष्यतदाद्वाःस्थोभृशंपापस्यकारिणीम् ॥ गृहीत्वाकरुणंकुब्जांशत्रुघ्नायन्यवेदयत् ॥ ८ ॥ यस्याःकृतेवनेरामोन्यस्यदेह
श्चवःपिता ॥ सेयंपापानृशंसाचतस्याःकुरुयथामति ॥९ ॥ शत्रुघ्नश्चतदाज्ञायवचनंभृशदुःखितः ॥ अंतःपुरचरान्सर्वानित्युवाचधृतव्रतः ॥
॥ १० ॥ तीव्रमुत्पादितंदुःखंभ्रातॄणांमेतथापितुः ॥ यथासेयंनृशंसस्यकर्मणःफलमश्नुताम् ॥११॥ एवमुक्त्वाचतेनाशुसखीजनसमावृता ॥
गृहीताबलवत्कुब्जासातद्गृहमनादयत् ॥१२॥ ततःसुभृशसंतप्तस्तस्याःसर्वःसखीजनः ॥क्रुद्धमाज्ञायशत्रुघ्नंव्यपलायतसर्वशः॥१४॥ अमंत्र
यतकृत्स्नश्चतस्याःसर्वःसखीजनः ॥ यथायंसमुपक्रांतोनिःशेषंनःकरिष्यति॥१४॥ सानुक्रोशांवदान्यांचधर्मज्ञांचयशस्विनीम् ॥ कौसल्यां
शरणंयामःसाहिनोस्तिध्रुवागतिः ॥१५॥ सचरोषेणसंवीतःशत्रुघ्नःशत्रुशासनः ॥ संचकर्षतदाकुब्जांक्रोशंतींपृथिवीतले ॥ १६ ॥ तस्यांह्या
कृष्यमाणायांमंथरायांततस्ततः ॥ चित्रंबहुविधंभांडंपृथिव्यांतद्व्यशीर्यत ॥१७॥ तेनभांडेनविस्तीर्णंश्रीमद्राजनिवेशनम् ॥ अशोभततदाभू
यःशारदंगमनंयथा ॥ १८ ॥ सबलीबलवत्क्रोधाद्गृहीत्वापुरुषर्षभः॥कैकेयीमभिनिर्भर्त्स्यैबभाषेपरुषंवचः ॥ १९ ॥

कुब्जादैवादागताभूत् ॥ ५ ॥ राजवस्त्राणिराजार्हवस्त्राणि ॥६॥ वानरीकुरूपत्वात् अत्रगुरुलघुप्रयुक्तश्छंदोभंगआर्षः पाठांतरेचःपादपूरणे ॥ ७॥ अकरुणांनिर्दयम् ॥८॥ वने
रामस्तिष्ठतीतिशेषः यथामति निग्रहमितिशेषः ॥३॥ धृतव्रतःकर्तव्यत्वेनअवधृतव्रतइत्यर्थः द्रुतंवचइतिपाठांतरम् ॥ १० ॥ अश्नुतांप्राप्नुतांतथाकर्तव्यंमयेतिशेषः ॥ ११॥ १२॥
॥ १३ ॥ समुपक्रांतःआरब्धपराक्रमः ॥ १४ ॥ अतःसानुक्रोशामिति सानोस्माकंध्रुवागतिरस्तिअतस्तांशरणंयामइत्यमंत्रयतेत्यन्वयः ॥ १५ ॥ पृथिवीतले पातयित्वेतिशेषः
॥ १६ ॥ भांडंभूषणमात्रेपि ॥ १७ ॥ १८ ॥ गृहीत्वाकुब्जां कैकेयीमभिनिर्भर्त्स्य कुब्जामोचनार्थमागतामितिशेषः निर्भर्त्सनमत्रहस्तेनदूरीकरणम् ॥१९॥

परुषैःमर्मग्राहिभिः अतएवदुःखैः पुत्रंशरणमागताकुब्जामोचनार्थमितिशेषः ॥२० ॥ यतःसर्वभूतानामवध्याःअतःक्षम्यतामित्यब्रवीत् ॥ २१ ॥ मातृघातकंमांप्रतियदिरामोना
सूयेत्नकुप्येत्तदाहमिमांमातरमपिहन्याम् ॥ २२ ॥ जानातिज्ञास्यतेनाभिभाषिष्यतेस्त्रीघातिनावितिमत्वाइत्यब्रवीदितिपूर्वेणसंबंधः ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ शत्रुघ्नविक्षेपः श
त्रुघ्नेनेतस्ततःकर्षणंतेनप्रनष्टज्ञानांविलग्नांयंत्रादिनासंयताम् ॥ २६ ॥ ॥ इतिश्रीरा०श्रीरा०रा०वा०आ०अयो०अष्टसप्ततितमःसर्गः ॥७८॥ ॥ छ ॥ ॥ ततइति ॥१॥ रक्षसा

तैर्वाक्यैःपरुषैर्दुःखैःकैकेयीभृशदुःखिता ॥ शत्रुघ्नभयसंत्रस्तापुत्रंशरणमागता ॥२०॥ तंप्रेक्ष्यभरतःक्रुद्धंशत्रुघ्नमिदमब्रवीत् ॥ अवध्याःस
र्वभूतानांप्रमदाःक्षम्यतामिति ॥ २१ ॥ हन्यामहमिमांपापांकैकेयींदुष्टचारिणीम् ॥यदिमांधार्मिकोरामोनासूयेन्मातृघातकम् ॥२२॥ इमा
मपिहतांकुब्जांयदिजानातिराघवः ॥ त्वांचमांचैवधर्मात्मानाभिभाषिष्यतेध्रुवम्॥२३॥ भरतस्यवचःश्रुत्वाशत्रुघ्नोलक्ष्मणानुजः॥ न्यवर्तततततो
दोषात्तांमुमोचचमूर्छिताम् ॥२४॥ सापादमूलेकैकेय्यामंथरानिपपातह ॥ निःश्वसंतीसुदुःखार्ताकृपणंविललापह ॥ २५ ॥ शत्रुघ्नविक्षे
पविमूढसंज्ञांसमीक्ष्यकुब्जांभरतस्यमाता ॥ शनैःसमाश्वासयदार्तरूपांक्रौंचींविलग्नामिववीक्षमाणाम्॥२६॥ ॥इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०अयो०
अष्टसप्ततितमःसर्गः ॥७८ ॥छ॥ ॥ ततःप्रभातसमयेदिवसेथचतुर्दशे॥समेत्यराजकर्तारोभरतंवाक्यमब्रुवन् ॥१॥ गतोदशरथःस्वर्गंयोनो
गुरुतरोगुरुः ॥ रामंप्रव्राज्यवैज्येष्ठंलक्ष्मणंचमहाबलम् ॥ २ ॥ त्वमद्यभवनोराजाराजपुत्रमहायशः ॥ संगत्यानापराध्नोतिराज्यमेतदनाय
कम् ॥ ३ ॥ आभिषेचनिकंसर्वमिदमादायराघव ॥ प्रतीक्षतेत्वांस्वजनःश्रेणयश्चनृपात्मज ॥ ४ ॥ राज्यंगृहाणभरतपितृपैतामहंध्रुवम् ॥
अभिषेचयचात्मानंपाहिचास्मान्नरर्षभ ॥ ५ ॥ आभिषेचनिकंभांडंकृत्वासर्वंप्रदक्षिणम् ॥ भरतस्तंजनंसर्वंप्रत्युवाचधृतव्रतः ॥ ६ ॥ ज्ये
ष्ठस्यराजतानित्यमुचिताहिकुलस्यनः ॥ नैवंभवंतोमांवक्तुमर्हंतिकुशलाजनाः ॥ ७ ॥ रामःपूर्वोहिनोभ्राताभविष्यतिमहीपतिः ॥ अहं
त्वरण्येवत्स्यामिवर्षाणिनवपंचच ॥ ८ ॥ युज्यतामहतीसेनाचतुरंगमहाबला ॥ आनयिष्याम्यहंज्येष्ठंभ्रातरंराघवंवनात् ॥ ९ ॥

धनत्वाद्राजागुरुःतत्राप्ययंगुरुतरः ज्येष्ठंराज्यार्हम्॥२॥यतएतद्राज्यमनायकंततोराजाभव ननुज्येष्ठेविद्यमानेकथमहंराजातत्राह संगत्याज्येष्ठस्यवनवासंप्रतिपितुराज्ञासंगत्यातवचरा
ज्यंप्रतितदाज्ञासंगत्याराज्यंकुर्वन्नपिभवान्नापराध्नोति धर्मविरोधज्येष्ठविरोधलोकविरोधान्नप्राप्नोति पित्राज्ञायाउभाभ्यामपिपालनीयत्वादितिबहवः एतद्राज्यंअनायकमपिअमात्यादी
नांसंगत्यैकमत्येनदैवगत्यावानापराध्नोतिननश्यतिअतोनोराजाभवेत्यर्थंतीर्थआह॥३॥आभिषेचनिकंअभिषेचनप्रयोजनंवस्तुजातंरामाभिषेकायवितितं स्वजनोमंत्र्यादिः श्रेणयः
पौराः ॥ ४ ॥ ५ ॥ भांडंउपकरणम् ॥ ६ ॥ राजताराजत्वम् ॥ ७ ॥ पूर्वोज्येष्ठः अरण्येवत्स्यामिरामप्रतिनिधित्वेनेतिशेषः ॥ ८ ॥ आनयिष्यामि इडार्षः ॥ ९ ॥

SGDF

रामहेतोःरामाभिषेकार्थम् ॥ १० ॥ पुरस्कृतंअग्रतःकृतम् अध्वरात्महायज्ञशालायाः स्वाग्निहोत्रगृहमित्यर्थः ॥ ११ ॥ मातृगंधिनींकेवलमातृव्यपदेशांमातृसंज्ञामात्रामित्यर्थ
इतितीर्थः कतकस्तुपुत्रगृद्धिनीमितिपांक्तःपाठःपुत्रगर्धिनीमित्यर्थइत्याह ॥१२॥ शिल्पिनःखनकाः यत्रपथोऽभावःतत्रपंथागमनमार्गःक्रियताम् विषमाणिचनिम्नोन्नतानिचसमा
निक्रियंताम् रथादिसुखगत्यर्थमितिभावः पथिविद्यमानेषुदुर्गेषुविशेषेणजनान्चारयंतीतिपथिदुर्गविचारकाः पथिदुर्गविशारदाइतिपाठे तत्रवर्तमानदुर्गे चोरादिभीत्यागंतुमशक्यप्र
देशेरक्षणविशारदाइत्यर्थः॥१३॥एवंसंभाषमाणंतंप्रतिसर्वोपिजनःश्रीमच्छुभमनुत्तमंवाक्यमुवाच॥१४॥तदेवाहएवमितिएवंरामराज्यविषयंभाषमाणस्यतेपद्मातदाख्यापद्मा चिह्नाच
श्रीरुपतिष्ठताम् ज्येष्ठानुसरणादितिभावः तदेवाह यस्त्वमिति ज्येष्ठेज्येष्ठायपृथिवींदातुमिच्छसिअतःश्रीस्त्वामुपतिष्ठताम्॥१५॥संश्रवणेरामानयनप्रतिज्ञाविषयेऽनुत्तमंनृपात्मजेन
प्रभाषितंतद्वचनंनिशम्यास्थितानांजनानांप्रतिभरतमुद्दिश्यप्रहर्षजाआर्याननेत्रसंभवाःहर्षयुक्तमुखस्थनेत्रजाबिंदवोनिपेतुरितितीर्थः अत्रआननपदमधिकम् कतकस्तु नृपात्मजःप्र

आभिषेचनिकंचैवसर्वमेतदुपस्कृतम् ॥ पुरस्कृत्यगमिष्यामिरामहेतोर्वनंप्रति॥१०॥तत्रैवतंनरव्याघ्रमभिषिच्यपुरस्कृतम्॥आनयिष्यामिवै
रामंहव्यवाहमिवाध्वरात् ॥ ११॥ नसकामांकरिष्यामिस्वामिमांपुत्रगृद्धिनीम् ॥ वनेवत्स्याम्यहंदुर्गेरामोराजाभविष्यति॥१२॥ क्रियतांशि
ल्पिभिःपंथाःसमानिविषमाणिच ॥ रक्षिणश्चानुसंयांतुपथिदुर्गविचारकाः॥१३॥एवंसंभाषमाणंतंरामहेतोर्नृपात्मजम् ॥ प्रत्युवाचजनःसर्वः
श्रीमद्वाक्यमनुत्तमम् ॥१४॥ एवंतेभाषमाणस्यपद्माश्रीरुपतिष्ठताम् ॥ यस्त्वंज्येष्ठेनृपसुतेपृथिवींदातुमिच्छसि ॥ १५ ॥ अनुत्तमंतद्वचनंनृ
पात्मजाःप्रभाषितंसंश्रवणेनिशम्यच ॥ प्रहर्षजास्तंप्रतिबाष्पबिंदवोनिपेतुरार्याननेत्रसंभवाः ॥ १६ ॥ ऊचुस्तेवचनमिदंनिशम्यहृष्टा
सामात्याःसपरिषदोवियातशोकाः ॥ पंथानंनरवरभक्तिमान्जनश्चव्यादिष्टस्तववचनाच्चशिल्पिवर्गः॥१७॥ ॥ इत्यार्षेश्री०वा०आ०अयो०
एकोनाशीतितमःसर्गः ॥ ७९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ अथभूमिप्रदेशज्ञाःसूत्रकर्मविशारदाः ॥ स्वकर्माभिरताःशूराःखनकायंत्रकास्तथा॥१ ॥

भाषितमितिसविसर्गपाठः नृपात्मजोजनैःप्रभाषितमनुत्तमंतद्वचनंआशीर्वचनंसंश्रवणेसम्यक्श्रवणविषयेप्राप्तंनिशम्यश्रुत्वाहृष्टोभूदितिशेषः अथतंप्रतितंजनंलक्षीकृत्य कर्मप्रव
चनीयत्वाद्द्वितीया आर्यस्यपूज्यस्यभरतस्यार्यंपूज्यंयदाननंमुखम् जनाशीर्वादश्रवणजसंतोषेणपूज्यत्वंमुखस्य तद्वर्तिनेत्रसंभवाःअतएवप्रहर्षजाबिंदवोनिपेतुः अनुक्तभरतसौमुख्य
कथनंचास्यश्लोकस्यप्रयोजनमित्याह अत्रकतकपाठस्तद्व्याख्याचज्यायसी ॥१६॥इदंवचनंरामानयनवचनम् वियातःविशेषेणयातोगतःशोकोयेषांते जनाइतिविशेष्यम् विधूतशो
काइतिपाठांतरम् हेनरवरतववचनात्रामेत्वयिचभक्तिमान्शिल्पिवर्गःपंथानंकर्तुंव्यादिष्टःजनोरक्षकजनश्चरक्षणंकर्तुंव्यादिष्टः ॥१७॥ ॥ इतिश्रीरा० श्रीरा०रा०वाल्मीकीयेआ०
अयोध्याकांडेएकोनाशीतितमःसर्गः ॥ ७९ ॥ ॥७ ॥ ॥ भूमिप्रदेशज्ञाःअंतःसजलनिर्जलादिभूमिप्रदेशज्ञाः सूत्रकर्मविशारदाःशिबिरादिनिर्माणेसूत्रग्रहणकुशलाः निर्ज
लेष्वगाधवापीकूपादिनिर्माणंसूत्रकर्मेतिकतकः खनकाःस्वकर्मणिखननेभिरताःपरसेनयावष्टंभेपिखननेदक्षाः अतएवशूराः यंत्रकाःजलप्रवाहादियंत्रणसमर्थाः ॥ १ ॥

कर्मांतिकाःवेतनजीविनः स्थपतयोरथादिकर्तारः प्रधानवर्धकयः यंत्रकोविदाःक्षेपणीयादियंत्रकरणकुशलाः पथदर्शनकोविदाइतिपाठांतरम् वर्धकयस्तक्षाणः मार्गिणःतत्तद्गमनमा
र्गविशेषरक्षानियुक्ताः वृक्षतक्षकाःमार्गावरोधिवृक्षच्छेत्तारः ॥ २ ॥ सूपकाराःसूदाः सुधाअवलेपः वंशचर्मकृतः वंशदलैःकटशूर्पादिकृतः चर्मकृतःअवस्थानार्थमश्वपृष्ठारोप्य
माणपल्ययनादिकृतः समर्थाद्रष्टारःपूर्वानुभूतमार्गामार्गद्रष्टारः ॥३॥ सत्विति एवंमार्गसन्नाहप्रवृत्तौजनौघोरामदर्शनकौतुकजहर्षान्महावेगःमहावेगवान्प्रयान्गच्छन्पर्वणिसागर
स्यमहावेगोजलौघइवाशोभत ॥४॥ तेमार्गशोधकाः स्ववारंस्वसमूहंसमास्थाय वारसंघातसंचयाइत्यमरः विविधोपेतैर्नानाप्रकारयुक्तैः पिटकखनित्रदात्रादिकरणैर्युक्ताइतिशेषः
॥ ५ ॥ लताःशाखाः स्थाणून्शंकून् अपसारयंतइतिशेषः ॥६॥ अरोपयन्छायार्थमितिशेषः टंकःपाषाणभेदनः छिंदन् अडभावआर्षः ॥७॥ बलिनःरूढमूलान्वीरणस्तंबान्

कर्मांतिकाःस्थपतयःपुरुषायंत्रकोविदाः ॥ तथावर्द्धकयश्चैवमार्गिणोवृक्षतक्षकाः ॥२॥ सूपकाराःसुधाकारावंशचर्मकृतस्तथा ॥ समर्थायेच
द्रष्टारःपुरतश्चप्रतस्थिरे ॥ ३ ॥ सतुहर्षात्तमुद्देशंजनौघोविपुलःप्रयान् ॥ अशोभतमहावेगःसागरस्येवपर्वणि ॥ ४ ॥ तेस्ववारंसमास्थायवर्त्म
कर्मणिकोविदाः ॥ करणैर्विविधोपेतैःपुरस्तात्संप्रतस्थिरे ॥ ५॥ लतावल्लीश्चगुल्मांश्चस्थाणूनश्मनएवच ॥ जनास्तेचक्रिरेमार्गंछिंदंतोविवि
धान्द्रुमान् ॥६॥ अवृक्षेषुचदेशेषुकेचिद्वृक्षानरोपयन् ॥ केचित्कुठारैष्टंकैश्चदात्रैश्छिंदन्क्वचित्क्वचित् ॥७॥ अपरेवीरणस्तंबान्बलिनोबलवत्त
राः ॥ विधमंतिस्मदुर्गाणिस्थलानिचततस्ततः ॥ ८ ॥ अपरेपूरयन्कूपान्पांसुभिःश्वभ्रमायतम् ॥ निम्नभागांस्तथैवाशुसमांश्चक्रुःसमंततः
॥ ९ ॥ बबंधुर्बंधनीयांश्चक्षोद्यान्संचुक्षुदुस्तथा ॥ बिभिदुर्भेदनीयांश्चतांस्तान्देशान्नरास्तदा ॥ १०॥ अचिरेणतुकालेनपरिवाहान्बहूदकान् ॥
चक्रुर्बहुविधाकारान्सागरप्रतिमान्बहून् ॥११॥ निर्जलेषुचदेशेषुखानयामासुरुत्तमान् ॥ उदपानान्बहुविधान्वेदिकापरिमंडितान् ॥ १२॥
ससुधाकुट्टिमतलःप्रपुष्पितमहीरुहः ॥ मत्तोद्घुष्टद्विजगणःपताकाभिरलंकृतः॥१३॥चंदनोदकसंसिक्तोनानाकुसुमभूषितः ॥ बव्हशोभतसेना
याःपंथाःसुरपथोपमः ॥ १४ ॥ आज्ञाप्याथयथाज्ञप्तियुक्तास्तेधिकृतानराः ॥ रमणीयेषुदेशेषुबहुस्वादुफलेषुच ॥ १५ ॥

विधमंतिहस्ताभ्यामेवनिःसारयंति दुर्गाणिस्थलानिउन्नतान्प्रदेशान्विधमंतिखननेनसमीकुर्वंति ॥८॥ कूपान्मार्गमध्यवर्तिनः तादृशमायतंश्वभ्रंगर्तंचपांसुभिरपूयन् ॥ ९ ॥ बं
धनीयान्सेतून् क्षोद्यान्क्षोदनीयान्शर्कराभूयिष्ठप्रदेशान् संचुक्षुदुःचूर्णयामासुः भेदनीयान्जलनिर्गमार्थभेद्यान् ॥१०॥ परिवाहान्अल्पप्रवाहान्बंधनेनबहूदकान्चक्रुः ॥११॥
खानयामासुःअखनन् उदपानान्कूपवाप्यादीन् वेदिकाभिःपरितोलंकृतान् ॥ १२ ॥ ससुधाकुट्टिमतलःतत्रतत्रसच्छायजलाशयसमीपेविश्रमार्थनिवासायससुधातलःसुधानिब
द्धभूदेशःसकुट्टिमतलश्च कुट्टिमोस्त्रीनिबद्धाभूः क्वचित्सुधाभिःक्वचिन्मृत्तिकाभिरेवबद्धचत्वरइत्यर्थः ॥ १३ ॥ १४ ॥ अथमार्गकरणानंतरंअधिकृताःमार्गशिबिरादिनिवेशाधि
कारिणः यथाज्ञप्तियथाभरताज्ञापनम् शिबिरादिनिवेशेअनुचरानाज्ञाप्ययोयादृशोभरतस्याभिमतोनिवेशस्तंतथाकृत्वाभूयोधिकभूषाभिःशोभयामासुःवितानकनककलशरत्न

ध्वजादिभिर्भूषयामासुः निवेशःशिबिरं भूषणोपमंमार्गस्यालंकारसदृशं अतिरमणीयमितियावत् ॥१५॥१६॥ निवेशान्शिबिराणि ॥१७॥ बहुपांसुचयाइत्यनेनशर्करादिराहि
त्यसूचनं परिखाःसगर्ताःपर्यंतभित्तयःतत्रपरिखावच्छेदेनेत्यर्थःइंद्रनीलमणिनिर्मिताःप्रतिमाश्चित्रप्रतिमायेषुनिवेशेषु इंद्रकीलप्रतिमाइतिपाठेइंद्रकीलपर्वतसदृशाइत्यर्थः एवमुच्चाः
परिखाइतियावत् प्रतोलीरथ्या ॥ १८ ॥ सौधसदृशैःप्राकारैःसंवृताः ॥ १९ ॥ आकाशेवितर्दिभिरिवविविधधिष्ण्यैरिवास्थितैरुपलक्षिताः विटंककपोतपालिकातद्युक्ताग्रै
विमानकैःसप्तभूमिकगृहैरत्युन्नतैरुपलक्षिताइत्यर्थइतिकतकः विसर्पद्भिरिवाकाशेइतिपाठांतरं तदोर्ध्वमूर्ध्वंगच्छद्भिरिवेत्यर्थःकथंचिद्योज्यः ॥ २० ॥ जाह्नवींसमासाद्यअभिव्या

योनिवेशस्त्वभिप्रेतोभरतस्यमहात्मनः ॥ भूयस्तंशोभयामासुर्भूषाभिर्भूषणोपमम् ॥१६॥ नक्षत्रेषुप्रशस्तेषुमुहूर्तेषुचतद्विदः ॥ निवेशान्स्था
पयामासुर्भरतस्यमहात्मनः ॥१७॥ बहुपांसुचयाश्चापिपरिखाःपरिवारिताः ॥ तत्रेंद्रनीलप्रतिमाःप्रतोलीवरशोभिताः ॥१८॥ प्रासादमाला
संयुक्ताःसौधप्राकारसंवृताः ॥ पताकाशोभिताःसर्वेसुनिर्मितमहापथाः ॥ १९ ॥ वितर्दिभिरिवाकाशेविटंकाग्रविमानकैः ॥ समुच्छ्रितैर्नि
वेशास्तेबभुःशक्रपुरोपमाः ॥ २० ॥ जाह्नवींतुसमासाद्यविविधद्रुमकाननाम् ॥ शीतलामलपानीयांमहामीनसमाकुलाम् ॥ २१ ॥ सचं
द्रतारागणमंडितंयथानभःक्षपायाममलंविराजते ॥ नरेंद्रमार्गःसतदाव्यराजतक्रमेणरम्यःशुभशिल्पिनिर्मितः ॥ २२ ॥ ॥ इत्यार्षे
श्रीमद्रामायणेवाल्मीकियेआ०अ०अशीतितमःसर्गः ॥ ८० ॥ ॥छ॥ ततोनांदीमुखींरात्रिंभरतंसूतमागधाः ॥ तुष्टुवुःसविशेषज्ञाःस्तवैर्मं
गलसंस्तवैः ॥१॥ सुवर्णकोणाभिहतःप्राणदद्यामदुंदुभिः ॥ दध्मुःशंखांश्चशतशोवाद्यांश्चोच्चावचस्वरान् ॥ २ ॥ सतूर्यघोषःसुमहान्दिवमा
पूरयन्निव ॥ भरतंशोकसंतप्तंभूयःशोकैररंधयत् ॥३॥ ततःप्रबुद्धोभरतस्तंघोषंसन्निवर्त्यच ॥ नाहंराजेतिचोक्त्वातंशत्रुघ्नमिदमब्रवीत् ॥४॥
पश्यशत्रुघ्नकैकेय्यालोकस्यापकृतंमहत् ॥ विसृज्यमयिदुःखानिराजादशरथोगतः ॥ ५ ॥ तस्यैषाधर्मराजस्यधर्ममूलामहात्मनः ॥ पारि
भ्रमतिराजश्रीर्नौरिवाकर्णिकाजले ॥ ६ ॥ योहिनःसुमहान्नाथःसोपिप्रव्राजितोवने ॥ अनयाधर्ममुत्सृज्यमात्रामेराघवःस्वयम् ॥ ७ ॥

प्यप्रवर्तितोनरेंद्रमार्गोव्यराजतइत्यन्वयः ॥२१॥२२॥ ॥ इतिश्रीरा० श्रीरा० रा० वा० आ० अयो० अशीतितमःसर्गः॥८०॥ ॥छ॥ नांदीमुखींभरताभिषेकायवसिष्ठेनकरिष्यमा
णनांदीमुखाद्यभ्युदयप्राग्वर्तिनीं रामानयनाभ्युदयप्रारंभयुक्तानांदीमुखीतिकश्चित् रात्रिंअल्पावशेषां दृष्ट्वेतिशेषः सविशेषज्ञाः राजनिराजपुत्रेचापेक्षितविशेषस्तवंजानंतितादृशाः
मंगलसंस्तवैःमंगलप्रतिपादकैः ॥१॥ सुवर्णकोणःसुवर्णदंडः यामदुंदुभिःयामावसानसूचकोदुंदुभिः उच्चावचानुच्चावचस्वरान्वाद्यान्वाद्यविशेषान्दध्मुः नाद्यान्इतिपाठः मंगला
दीनित्यर्थइतितीर्थः ॥२॥ शोकैःशोकोत्पादनैः अरंधयत्हिनस्तिस्म रधपाकहिंसनयोः ॥३॥४॥ कैकेय्याहेतुनामद्विषयेजायमानंलोकस्यसूतमागधादेरपकृतमनुचितंकर्मपश्य एवंरू
पाणिदुःखानिदुःखकराणिमयिविसृज्यराजागतः ॥ ५ ॥ तस्ययोगतस्तस्येत्यर्थः अकर्णिकाअकर्णधारा अकंटकेतिपाठः कंटकोनाविकस्तद्रहितेत्यर्थइतिकतकः ॥ ६ ॥ ७ ॥

SGDF

॥ ८ ॥ राजधर्मवित्राजपुरोहितकर्तव्यधर्मवेत्ता अतःस्वकृत्यंस्वयंसंपादयतीत्याह सभामित्यादि ॥९॥ तद्विशेषणंशातकुंभमयीत्यादि सगणःसशिष्यगणः ॥१० ॥ स्वस्त्यास्त
रणसंवृतंस्वस्तिकाकारमंडलवदास्तरणसंवृतंपीठमध्यास्ततततोदूताननुशशास च ॥११॥ गणवल्लभाःसेनानायकाः आत्ययिकंकालविलंबासहिष्णुः ॥१२॥ सराजपुत्रंराजपुत्रैरितरैः
सहितंशत्रुघ्नं युधाजिन्नामाकश्चिन्मंत्री येचहिताजनास्तांश्चानयत ॥१३॥ हलहलेतिशब्दानुकरणम् ॥१४॥१५॥ ह्रदइवसभा ह्रदोत्रसामुद्रः भिन्नलिंगत्वेपिसहृदयोद्वेगाभावा
त्चंद्रइवमुखमितिवन्नदुष्टोपमा तिमिरनेकयोजनायामविस्तारोमत्स्यः नागाजलगजाःसर्पाश्च मणयोमुक्ताद्याः शर्कराःसुवर्णखनिमृत्तिकाःसभायांजलस्थानेसभातेजः एतदेवध्व

इत्येवंभरतंवीक्ष्यविलपंतमचेतनम् ॥ कृपणारुरुदुःसर्वाःसुस्वरंयोषितस्तदा ॥८॥ तथातस्मिन्विलपतिवसिष्ठोराजधर्मवित् ॥ सभामिक्ष्वाकु
नाथस्यप्रविवेशमहायशाः ॥ ९ ॥ शातकुंभमयींरम्यांमणिहेमसमाकुलाम् ॥ सुधर्मामिवधर्मात्मासगणःप्रत्यपद्यत ॥१०॥ सकांचनमयं
पीठंस्वस्त्यास्तरणसंवृतम्॥अध्यास्तसर्ववेदज्ञोदूताननुशशासच ॥११॥ ब्राह्मणान्क्षत्रियान्योधानमात्यान्गणवल्लभान् ॥ क्षिप्रमानयता
व्यग्राःकृत्यमात्ययिकंहिनः ॥१२॥ सराजपुत्रंशत्रुघ्नंभरतंचयशस्विनम् ॥ युधाजितंसुमंत्रंचयेचतत्रहिताजनाः ॥१३॥ ततोहलहलाशब्दो
महान्समुपपद्यत ॥ रथैरश्वैर्गजैश्चापिजनानामुपगच्छताम् ॥१४॥ ततोभरतमायांतंशतक्रतुमिवामराः ॥ प्रत्यनंदन्प्रकृतयोयथादशरथंत
था ॥१५॥ ह्रदइवतिमिनागसंवृतःस्तिमितजलोमणिशंखशर्करः ॥ दशरथसुतशोभितासभासदशरथेवबभूवसापुरा ॥१६॥ इत्यार्षेश्रीमद्रा
मायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअयोध्याकांडेएकाशीतितमःसर्गः ॥ ८१ ॥ ॥ ७ ॥ तामार्यगणसंपूर्णांभरतःप्रग्रहांसभाम् ॥ दद
र्शबुद्धिसंपन्नःपूर्णचंद्रांनिशामिव ॥ १ ॥ आसनानियथान्यायमार्याणांविशतांतदा ॥ वस्त्रांगरागप्रभयाद्योतितासासभोत्तमा ॥ २ ॥ सा
विद्वज्जनसंपूर्णासभासुरुचिरातथा ॥ अदृश्यतघनापायेपूर्णचंद्रेवशर्वरी ॥ ३ ॥ राज्ञस्तुप्रकृतीःसर्वाःससंप्रेक्ष्यचधर्मवित् ॥ इदंपुरोहितो
वाक्यंभरतंमृदुचाब्रवीत् ॥ ४ ॥ तातराजादशरथःस्वर्गतोधर्ममाचरन् ॥ धनधान्यवतींस्फीतांप्रदायपृथिवींतव ॥ ५ ॥

नयतास्तिमितजलइत्युक्तं चित्रस्थातिमिनागसंवृतत्वंमणयश्चस्तंभादिषुविद्यंतेएव शंखाश्चित्रेषुस्वर्णशर्करास्थाने कुट्टिमादौस्वर्णलेपः प्रकारांतरेणजलादिवर्णनेतुकवेर्न्यूनतादोषः
ममतुविभक्तिविपरिणामेनैषामेवसभायामप्यन्वयान्नदोषः एतेनवसिष्ठोजलंतिमिनागौभरतशत्रुघ्नौमण्यादयोऽमात्यपौरजानपदाइतिकतकोक्तमपास्तं दशरथसुतशोभितासभापुरास
दशरथासभेवबभावीतियोजना पितृसमानाकारत्वात्पुत्रस्येदानीमपिसदशरथेवेत्युत्प्रेक्षा पुरायथेत्यंशेउपमेतितयोरत्रसंसृष्टिः ॥१६॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवा
ल्मीकीयेआदिकाव्येअयोध्याकांडेएकाशीतितमःसर्गः ॥८१ ॥ ॥७॥ ॥ प्रग्रहाप्रकृष्टैर्वसिष्ठादिभिर्ग्रहःपरिग्रहोधिष्ठानंयस्यांसा निशापक्षेप्रकृष्टगुर्वादिग्रहवतीम् ॥ १ ॥ आ
र्याणांत्रैवर्णिकानां आसनानिविशतांआसनेषूपविशताम् ॥ २ ॥ घनापायेशरदि ॥ ३ ॥ सवसिष्ठः संप्रेक्ष्यचचात्कृतानुमतिकांश्चकृत्वा ॥४॥ धर्मसत्यपरिपालनरूपम् ॥५॥

SGDF

सतांधर्मंजीवतोवाक्यकरणादित्येवंरूपम् ॥ ६ ॥ निहतकंटकंरामस्यवनवासदानात्तथा ॥ ७ ॥ उदीच्यादयस्तत्तद्दिशिप्रत्येकसिंहासनाधीश्वरायेचकेवलाःसिंहासनरहिताः
चात्प्राच्याअपरांताःद्वीपवासिनः सामुद्राःपोतवणिजः कोट्योसंख्यातानिरत्नानिहरंतु कोट्योपरांताइतिपाठांतरम् कोट्योरत्नानिअनेककोटिसंख्यरत्नानि यद्वा परांतास्तत्तद्दिगं
तवासिनः सामुद्राःसमुद्रद्वीपवासिनः ॥ ८ ॥ धर्मज्ञःज्येष्ठाभिषेकरूपधर्मज्ञः धर्मकांक्षयाज्येष्ठानुवर्तनरूपधर्मलिप्सया मनसाजगामसस्मार ॥ ९ ॥ जगर्हेसर्वज्ञोपिकथमेवम

रामस्तथासत्यवृत्तिःसतांधर्ममनुस्मरन् ॥ नाजहात्पितुरादेशंशशीज्योत्स्नामिवोदितः ॥६॥ पित्राभ्रात्राचतेदत्तंराज्यंनिहतकंटकम् ॥ तद्भुं
क्ष्वमुदितामात्यःक्षिप्रमेवाभिषेचय ॥ ७ ॥ उदीच्याश्चप्रतीच्याश्चदाक्षिणात्याश्चकेवलाः ॥ कोट्यापरांताःसामुद्रारत्नान्युपहरंतुते ॥ ८ ॥
तच्छ्रुत्वाभरतोवाक्यंशोकेनाभिपरिप्लुतः ॥ जगाममनसारामंधर्मज्ञोधर्मकांक्षया ॥९॥ सबाष्पकलयावाचाकलहंसस्वरोयुवा ॥ विललापस
भामध्येजगर्हेचपुरोहितम् ॥१०॥ चरितब्रह्मचर्यस्यविद्यास्नातस्यधीमतः ॥ धर्मेप्रयतमानस्यकोराज्यंमद्विधोहरेत् ॥११॥ कथंदशरथाज्जा
तोभवेद्राज्यापहारकः ॥ राज्यंचाहंचरामस्यधर्मंवक्तुमिहार्हसि ॥१२ ॥ ज्येष्ठःश्रेष्ठश्चधर्मात्मादिलीपनहुषोपमः ॥ लब्धुमर्हतिकाकुत्स्थोरा
ज्यंदशरथोयथा ॥१३॥ अनार्यजुष्टमस्वर्ग्यंकुर्यांपापमहंयदि ॥ इक्ष्वाकूणामहंलोकेभवेयंकुलपांसनः ॥१४॥ यद्धिमात्राकृतंपापंनाहंतदपिरो
चये ॥ इहस्थोवनदुर्गस्थंनमस्यामिकृतांजलिः ॥ १५ ॥ राममेवानुगच्छामिसराजाद्विपदांवरः ॥ त्रयाणामपिलोकानांराघवोराज्यमर्हति
॥१६॥ तद्वाक्यंधर्मसंयुक्तंश्रुत्वासर्वेसभासदः ॥ हर्षान्मुमुचुरश्रूणिरामेनिहितचेतसः ॥१७॥ यदित्वार्यंनशक्ष्यामिविनिवर्तयितुंवनात् ॥ व
नेतत्रैववत्स्यामियथार्योलक्ष्मणस्तथा ॥१८॥ सर्वोपायंतुवर्तिष्येविनिवर्तयितुंबलात् ॥ समक्षमार्यमिश्राणांसाधूनांगुणवर्तिनाम् ॥ १९ ॥
विष्टिकर्मांतिकाःसर्वेमार्गशोधकदक्षकाः ॥ प्रस्थापितामयापूर्वंयात्राचममरोचते ॥ २० ॥ एवमुक्त्वातुधर्मात्माभरतोभ्रातृवत्सलः ॥ समी
पस्थमुवाचेदंसुमंत्रंमंत्रकोविदम् ॥ २१ ॥ तूर्णमुत्थायगच्छत्वंसुमंत्रममशासनात् ॥ यात्रामाज्ञापयक्षिप्रंबलंचैवसमानय ॥ २२ ॥

नुचितेमांप्रवर्तयसीत्युक्तवानित्यर्थः ॥ १० ॥ विद्यास्नातस्यसर्वविद्यानंतरभाविस्नानयुतस्यरामस्य मद्विधःचरितब्रह्मचर्यादिः ॥ ११ ॥ रामस्य स्वमितिशेषः हेभगवन्नेवंविज्ञाय
धर्मंन्याय्यंवक्तुंइहसभायामर्हसि नेदृशमन्याय्यमित्यर्थः॥ १२ ॥ १३ ॥ १४॥ ननुत्वन्मात्राप्रयासेनराज्यसंपादनादस्माभिरेवमुक्तमतआह यद्धीति वनदुर्गस्थंवनरूपदुर्गस्थ
म् ॥१५॥ द्विपदांमनुष्याणांवरःश्रेष्ठोराजास्यराज्यस्येतिशेषः ॥ १६ ॥ मध्येकविवाक्यम् तद्वाक्यमिति ॥ १७ ॥ सर्वथास्वस्यराज्याचिंतानास्तीतिप्रतिपादकंपुनर्भरतवाक्यम्
यदित्विति ॥ १८ ॥ आर्यास्त्रैवर्णिकास्तेचतेमिश्राःपूज्यास्तेषांयुष्माकंसमक्षमित्यन्वयः ॥ १९ ॥ विष्टयोभृतिंविनाकर्मकराः कर्मांतिकाउक्ताः ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥

SGDF Sri Gangadhareshwar Digital Foundation

अदिशत्आज्ञापयतिस्म इष्टवत्इष्टार्ह इष्टानुरूपमितियावत् ॥ २३॥ निवर्तनेनिवर्तनानिमित्तं बलस्ययात्रांसमाज्ञप्तांश्रुत्वाप्रकृतयोबलाध्यक्षाश्चप्रहृष्टाइत्यन्वयः ॥२४॥ यात्राग
मनंरामयात्रार्थंगमनम् ॥२५॥ गोरथैःशकटैरित्यर्थः ॥ २६ ॥ सज्जंगमनायसन्नद्धं गुरुर्वसिष्ठः ॥ २७ ॥ २८ ॥ गुरुंरामंप्रसादयिष्यन्निवृत्तये ॥ २९ ॥ बलस्ययोगायबल
संमेलनाय बलप्रधानान्आज्ञापयेतिशेषः ॥३०॥ सपरिपूर्णकामस्तस्यापिरामदर्शनेउत्कटेच्छत्वात् ॥ ३१ ॥ कुलेकुलेगृहेगृहे कुलंजनपदेगृहे कुलप्रसूतानुत्तमान् ॥ ३२ ॥

एवमुक्तःसुमंत्रस्तुभरतेनमहात्मना ॥ प्रहृष्टःसोऽदिशत्सर्वंयथासंदिष्टमिष्टवत्॥२३॥ताःप्रहृष्टाःप्रकृतयोबलाध्यक्षाबलस्यच ॥ श्रुत्वायात्रांस
माज्ञप्तांराघवस्यनिवर्तने ॥२४॥ तयोयोधांगनाःसर्वाभर्तॄन्सर्वान्गृहेगृहे ॥ यात्रागमनमाज्ञायत्वरयंतिस्महर्षिताः ॥ २५॥ तेहयैर्गोरथैःशीघ्रं
स्यंदनैश्चमनोजवैः ॥ सहयोषिद्बलाध्यक्षाबलंसर्वमचोदयन् ॥२६॥सज्जंतुतद्बलंदृष्ट्वाभरतोगुरुसन्निधौ ॥रथंमेत्वरयस्वेतिसुमंत्रंपार्श्वतोब्रवी
त्॥२७॥भरतस्यतुतस्याज्ञांपरिगृह्यप्रहर्षितः ॥ रथंगृहीत्वोपययौयुक्तंपरमवाजिभिः ॥२८॥ सराघवःसत्यधृतिःप्रतापवान्ब्रुवन्सुयुक्तंदृढस
त्यविक्रमः॥गुरुंमहारण्यगतंयशस्विनंप्रसादयिष्यन्भरतोब्रवीत्तदा॥२९॥तूर्णंत्वमुत्थायसुमंत्रगच्छबलस्ययोगायबलप्रधानान् ॥ आनेतुमि
च्छामिहितंवनस्थंप्रसाद्यरामंजगतोहिताय॥३०॥ससूतपुत्रोभरतेनसम्यगाज्ञापितःसंपरिपूर्णकामः ॥ शशाससर्वान्प्रकृतिप्रधानान्बलस्यमु
ख्यांश्चसुहृज्जनंच ॥ ३१ ॥ ततःसमुत्थायकुलेकुलेतेराजन्यवैश्यावृषलाश्चविप्राः ॥ अयूयुजन्नुष्ट्ररथान्खरांश्चनागान्हयांश्चैवकुलप्रसूतान्
॥३२॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०अ० द्व्यशीतितमःसर्गः॥८२॥ ॥छ॥ ॥ ततःसमुत्थितःकल्यमास्थायस्यंदनोत्तमम् ॥ प्रययौभरतःशीघ्रंराम
दर्शनकाम्यया ॥१॥ अग्रतःप्रययुस्तस्यसर्वेमंत्रिपुरोहिताः ॥ अधिरुह्यहयैर्युक्तान्रथान्सूर्यरथोपमान्॥२॥नवनागसहस्राणिकल्पितानिय
थाविधि ॥ अन्वयुर्भरतंयांतमिक्ष्वाकुकुलनंदनम् ॥ ३ ॥ षष्टीरथसहस्राणिधन्विनोविविधायुधाः ॥ अन्वयुर्भरतंयांतंराजपुत्रंयशस्विनम्
॥४॥ शतंसहस्राण्यश्वानांसमारूढानिराघवम् ॥ अन्वयुर्भरतंयांतंराजपुत्रंयशस्विनम् ॥५॥कैकेयीचसुमित्राचकौसल्याचयशस्विनी॥रामा
नयनसंतुष्टाययुर्यानेनभास्वता ॥ ६ ॥ प्रयाताश्चार्यसंघातारामंद्रष्टुंसलक्ष्मणम् ॥ तस्यैवचकथाश्चित्राःकुर्वाणाहृष्टमानसाः ॥ ७ ॥

इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअयोध्याकांडेद्व्यशीतितमःसर्गः ॥ ८२ ॥ ॥ छ ॥ ॥ कल्यंप्रातःकाले ॥ १ ॥ २ ॥ य
थाविधिकल्पितानिगजसंनहनोक्तविधिनाकृतसंनाहानि ॥३॥४॥ समारूढानि सादिभिरितिशेषः ॥५ ॥ कैकेयीचस्वकृतेःपुत्रंप्रत्यहिततयाजातत्वान्मयाकिंकृतमितिखिन्नापुनःप्र
कृतिमापन्नाहर्षेणययौ अतएवमध्यमत्वेपिआदौतदुल्लेखः यानेनेत्येकवचनंप्रत्येकापेक्षया सौहार्दादेकयानेनैवातिस्त्र्णांगमनंवा ॥ ६ ॥ आर्यसंघाताःत्रैवर्णिकसमूहाः ॥ ७ ॥

SGDF
Sri Gangadhara Digital Foundation

॥८॥९॥परिष्वज्ञानाःपरिष्वजमानाः नगरेचरंतीतिनागरिकाः चरतीतिठक् ॥१०॥ तत्रनगरेसंमताःप्रसिद्धाः नैगमावणिजःप्रकृतयःश्रेणयः ॥ ११ ॥ श्रेणीर्विविच्याह मणिका
राइति शाणादौमणिशोधकाः सूत्रकर्मविशेषज्ञास्तंतुवायाः शस्त्रोपजीविनःशस्त्रनिर्माणोपजीविनः ॥१२॥ मायूरकाःलीलामयूरग्राहिणः इदमुपलक्षणंशुकादिकग्राहिणां यद्वा
मयूरपिच्छैःछत्रादिव्यंजनकारिणः ककचःकरपत्रंतेनजीवंतितेक्राकचिकाः वेधकामणिमुक्तादिवेधकर्तारः रोचकाःकाचकुप्यादिकर्तारइतिकतकः दंतकाराःगजदंतादिभिःसमु
कादिकर्तारःदंतलेखकाश्चसुधाकाराःसुधालेपकाराः गंधोपजीविनःगंधद्रव्यविक्रयिकाः ॥१३॥ स्नापकाःउष्णोदकस्नापकाः उष्णोदकाःअंगमर्दकाः उष्णोदकंसमुल्लेखोद्वाहनो

मेघश्यामंमहाबाहुंस्थिरसत्त्वंदृढव्रतम् ॥ कदाद्रक्ष्यामहेरामंजगतःशोकनाशनम् ॥ ८ ॥ दृष्टएवहिनःशोकमपनेष्यतिराघवः॥तमःसर्वस्य
लोकस्यसमुद्यन्निवभास्करः ॥९॥ इत्येवंकथयंतस्तेसंप्रहृष्टाःकथाःशुभाः ॥ परिष्वजानाश्चान्योन्यंययुर्नागरिकास्तदा ॥१०॥ येचतत्रापरे
सर्वेसंमतायेचनैगमाः ॥ रामंप्रतिययुर्हृष्टाःसर्वाःप्रकृतयःशुभाः ॥ ११ ॥ मणिकाराश्चयेकेचित्कुंभकाराश्चशोभनाः ॥ सूत्रकर्मविशेषज्ञाये
चशस्त्रोपजीविनः ॥ १२ ॥ मायूरकाःक्राकचिकावेधकारोचकास्तथा ॥ दंतकाराःसुधाकारायेचगंधोपजीविनः ॥ १३ ॥ सुवर्णकाराःप्र
ख्यातास्तथाकंबलकारकाः ॥ स्नापकोष्णोदकावैद्याधूपिकाःशौंडिकास्तथा ॥ १४ ॥ रजकास्तुन्नवायाश्चग्रामघोषमहत्तराः ॥ शैलूषाश्चस
हस्त्रीभिर्यांतिकैवर्तकास्तथा ॥ १५ ॥ समाहितावेदविदोब्राह्मणावृत्तसंमताः॥गोरथैर्भरतंयांतमनुजग्मुःसहस्रशः ॥१६॥ सुवेषाःशुद्धवसना
स्ताम्रमृष्टानुलेपिनः॥सर्वेतेविमलैर्यानैःशनैर्भरतमन्वयुः ॥ १७॥ प्रहृष्टमुदितासेनासान्वयात्कैकयीसुतम् ॥ भ्रातुरानयनेयांतंभरतंभ्रातृव
त्सलम् ॥ १८ ॥ तेगत्वादूरमध्वानंरथयानाश्वकुंजरैः ॥ समासेदुस्ततोगंगांशृंगवेरपुरंप्रति ॥१९॥ यत्ररामसखावीरोगुहोज्ञातिगणैर्वृतः
निवसत्यप्रमादेनदेशंतंपरिपालयन् ॥ २० ॥ उपेत्यतीरंगंगायाश्चक्रवाकैरलंकृतम् ॥ व्यवतिष्ठंतसासेनाभरतस्यानुयायिनी ॥२१॥ नि
रीक्ष्यानुत्थितांसेनांतांचगंगांशिवोदकाम् ॥ भरतःसचिवान्सर्वानब्रवीद्वाक्यकोविदः ॥ २२॥ निवेशयतमेसैन्यमभिप्रायेणसर्वतः ॥ विश्रां
ताःप्रतरिष्यामःश्वइमांसागरंगमाम् ॥ २३ ॥

द्वर्तनेषुच धूपकाःधूपक्रिययाजीविनः शौंडिकाःमद्यकृतः शुंडाकरिकरेम
द्ये ॥ १४ ॥ तुन्नवायाःसूच्यासीवनकर्तारः ग्रामेघोषेचवर्तमानामहत्तराः शैलूषाःनटाः कैवर्तकाःकैवर्तकारवाइतिपाठेकारवाःकर्माराः ॥ १५ ॥ गोरथैःशकटैः ॥ १६ ॥
गोरोचनकुंकुमादिसंबंधात्ताम्रवर्णमृष्टंसंपूर्णमनुलेपोनुलेपनंयेषांते ॥ १७ ॥ प्रहर्षःकायिकरोमांचादिरूपः मोदोमानसः ॥ १८ ॥ शृंगवेरपुरंप्रतिशृंगवेरपुरइत्यर्थः ॥ १९ ॥
अप्रमादेनसावधानतया ॥ २० ॥ २१ ॥ अनुत्थितांगमनेऽनुद्योगाम् ॥ २२ ॥ अद्यविश्रांताःश्वःप्रतरिष्यामइत्यभिप्रायेण इतिमदभिप्रायज्ञापनेननिवेशयतेत्यर्थः ॥ २३ ॥

SGDF Sri Gangadharji ... Foundation

और्ध्वदेहनिमित्तार्थंएतच्छरीरपातोत्तरकालिकदेहभवसुखप्रयोजनायेत्यर्थः यद्वा एतद्देहपातादूर्ध्वंजातदेहोनिमित्तंयस्यपरलोकस्यसऊर्ध्वदेहनिमित्तःपरलोकः स्वार्थिकोण्
तदर्थमित्यर्थःमध्येमिलितनद्यंतरेएवंमदुक्त्यागंगायास्तर्पणेनपितृस्वर्गप्राप्तिकरत्वंसूचितम् ॥ २४ ॥ स्वेनस्वेनच्छंदेनस्वस्वेच्छया ॥२५॥ गंगामनुगंगांलक्षीकृत्येत्यर्थःपरिबर्हो
यात्रोपयुक्तपटवेश्माद्युपकरणजातं विधानैर्वासव्यवस्थाकल्पनैः रामस्यनिवर्तनंचिंतमानः चिंतयमानइत्यर्थः ॥ २६ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवा
ल्मीकीयेआदिकाव्येअयोध्याकांडेत्र्यशीतितमःसर्गः ॥ ८३ ॥ ॥ छ ॥ ॥ गंगामनुआश्रितां निविष्टांकाचित्कार्येभिनिवेशवतीम् ॥ १ ॥ इतःइहगंगातीरे नास्या
अंतमित्यर्थेसंधिरार्षः ॥ २ ॥ यदानुखलुयस्माद्धेतोर्दुर्बुद्धिर्भरतःस्वयमागतस्ततोमहतीसेनाप्रदृश्यतइत्यन्वयः रामपीडार्थंप्रवृत्तइत्याशयेनदुर्बुद्धितावादःभरतागमनचिह्नमाह

दातुंचतावदिच्छामिस्वर्गतस्यमहीपतेः ॥ और्ध्वदेहनिमित्तार्थमवतीर्योदकंनदीम् ॥२४॥ तस्यैवंब्रुवतोमात्यास्तथेत्युक्त्वासमाहिताः ॥ न्य
वेशयंस्तांछंदेनस्वेनस्वेनपृथक्पृथक् ॥२५॥ निवेश्यगंगामनुतांमहानदींचमूंविधानैःपरिबर्हशोभिनीम् ॥ उवासरामस्यतदामहात्मनोवि
चिंतमानोभरतोनिवर्तनम् ॥ २६ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअयोध्याकांडेत्र्यशीतितमःसर्गः ॥ ८३ ॥ ॥छ॥
ततोनिविष्टांध्वजिनींगंगामन्वाश्रितांनदीम् ॥ निषादराजोदृष्ट्वैवज्ञातीन्सपरितोब्रवीत् ॥१॥ महतीयमितःसेनासागराभाप्रदृश्यते ॥ नास्यां
तमवगच्छामिमनसापिविचिंतयन् ॥२॥ यदानुखलुदुर्बुद्धिर्भरतःस्वयमागतः ॥ सएषहिमहाकायःकोविदारध्वजोरथे ॥३॥ बंधयिष्यतिवा
पाशैरथवास्मान्वधिष्यति ॥ अनुदाशरथिंरामंपित्राराज्याद्विवासितम् ॥४॥ संपन्नांश्रियमन्विच्छंस्तस्यराज्ञःसुदुर्लभाम् ॥ भरतःकैकयी
पुत्रोहंतुंसमुपगच्छति ॥५॥ भर्ताचैवसखाचैवरामोदाशरथिर्मम ॥ तस्यार्थकामाःसन्नद्धागंगानूपेत्रतिष्ठत ॥६॥ तिष्ठंतुसर्वदाशाश्चगंगामन्वा
श्रितानदीम् ॥ बलयुक्तानदीरक्षामांसमूलफलाशनाः ॥ ७ ॥ नावांशतानांपंचानांकैवर्तानांशतंशतम् ॥ सन्नद्धानांतथायूनांतिष्ठंत्वित्य
भ्यचोदयत् ॥ ८ ॥ सइति महाकायःमहाप्रमाणःइक्ष्वाकुकुलचिह्नभूतःकोविदारध्वजोरथेदृश्यतेऽतोभरतएवायमितिभावः ॥ ३॥ नन्वायातुभरतःकिमस्माकमतआह
बंधयिष्यतीति स्वामात्यैरितिशेषः वधिष्यतीतिवा अनुततःपश्चाद्रामंवधिष्यति इतिमन्येइतिशेषः ॥४॥ ननुरामवधेऽस्यकिंफलमतआह संपन्नामितिसंपूर्णामित्यर्थः सार्वकालि
कीमितियावत् तस्यराज्ञःरामस्य सुदुर्लभांतस्मिन्जीवतिदुष्प्रापाम् अतोरामंहंतुंसमधिगच्छतिबुद्धिंप्राप्नोति ॥५ ॥ नन्वेवमपितवकाभीतिरतआह भर्तेत्यादि एवंचतत्पक्षत्वाद
स्माकंभीतिरितिभावः अस्माभिश्चसखित्वादेवरामेष्टंकर्तव्यमतोनास्माभिरेतेगंगांतारयितव्याअतोयूयंतस्यरामस्यअर्थकामाःप्रयोजनेच्छवःसन्नद्धाःअत्रगंगानूपेमत्सन्निधौतिष्ठत
॥ ६ ॥ सर्वेमामकादाशास्तुगंगांनदीमेवान्वाश्रिताः नदीरक्षाःनदीतरणमार्गविघ्नवंतःमांससमूलफलाशनाःएतद्भीत्यातीरेआगंतुमशक्यतयानावारोपितमांसाद्यशनाःबलवंतःसंतस्ति
ष्ठंतु ॥ ७ ॥ बलवत्तामेवाह नावामिति पंचशतसंख्याकनावांप्रत्येकंसन्नद्धानांयुद्धसन्नाहवतांयूनांयुद्धार्हाणांकैवर्तानांशतंशतमारुह्यातिष्ठंत्वित्यभ्यचोदयत् ॥ ८ ॥

SEDF

एवंस्थितैरपियुद्धेत्वरानकार्येत्याहयदीति यदिरामविषयेतुष्टस्तदेयंसेनास्वस्तिमतीतरिष्यति अन्यथानौकासुस्थित्वाएतान्निहन्मइतिभावः यदादुष्टइतिपाठेऽदुष्टइतिच्छेदः ॥९॥अ
भिचक्रामदर्शनार्थम् ॥१०॥११॥ स्थपतिःप्रभुःदंडकारण्येकुशलःनिग्रहानुग्रहसमर्थःचारैस्तत्रत्यवृत्तांतज्ञः ॥ १२ ॥ अपिचानेनप्रयोजनमस्तीत्याह असंशयमिति ॥ १३ ॥
॥ १४ ॥ १५ ॥ अयंदेशोनिष्कुटःगृहारामकल्पः वयंवंचिताः प्रस्थानसमयेऽप्रेषितनियोगदेशत्वात् इयमुपचारोक्तिः सर्वंराज्यंतेनिवेदयामवयंत्वदीयाअतःस्वीयदाशगृहेवस
॥१६॥ वन्यंनीवारश्यामाकादि ॥१७॥स्वाशितासुष्ठुभोजितावत्स्यतीत्याशंसेप्रार्थये वसत्वेनामितिपाठांतरम् तत्राशंसेइतिपुनरुक्तम्॥१८॥ ॥ इतिश्रीरा०श्रीरा०रा०वा०आ०

यदितुष्टस्तुभरतोरामस्येहभविष्यति ॥ इयंस्वस्तिमतीसेनागंगामद्यतरिष्यति ॥९॥इत्युक्त्वोपायनंगृह्यमत्स्यमांसमधूनिच ॥ अभिचक्राम
भरतंनिषादाधिपतिर्गुहः ॥ १०॥ तमायांतंतुसंप्रेक्ष्यसूतपुत्रःप्रतापवान् ॥ भरतायाचक्षेऽथसमयज्ञोविनीतवत् ॥ ११ ॥ एषज्ञातिसहस्त्रे
णस्थपतिःपरिवारितः ॥ कुशलोदंडकारण्येवृद्धोभ्रातुश्चतेसखा ॥ १२ ॥ तस्मात्पश्यतुकाकुत्स्थत्वांनिषादाधिपोगुहः ॥ असंशयंविजानी
तेयत्रतौरामलक्ष्मणौ ॥ १३ ॥ एतत्तुवचनंश्रुत्वासुमंत्राद्भरतःशुभम् ॥ उवाचवचनंशीघ्रंगुहःपश्यतुमामिति ॥ १४ ॥ लब्ध्वानुज्ञांसंप्रहृष्टो
ज्ञातिभिःपरिवारितः ॥ आगम्यभरतंप्रह्वोगुहोवचनमब्रवीत् ॥ १५ ॥ निष्कुटश्चैवदेशोयंवंचिताश्चापितेवयम् ॥ निवेदयामतेसर्वंस्वके
दाशगृहेवस ॥ १६ ॥ अस्तिमूलफलंचैतन्निषादैःस्वयमर्जितम् ॥ आर्द्रंशुष्कंयथामांसंवन्यंचोच्चावचंतथा ॥ १७ ॥ आशंसेस्वाशितासेना
वत्स्यत्येनांविभावरीम्॥अर्चितोविविधैःकामैःश्वःससैन्योगमिष्यसि॥१८॥इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०अ०चतुरशीतितमःसर्गः ॥८४ ॥छ॥ एव
मुक्तस्तुभरतोनिषादाधिपतिंगुहम् ॥ प्रत्युवाचमहाप्राज्ञोवाक्यंहेत्वर्थसंहितम् ॥ १ ॥ ऊर्जितःखलुतेकामःकृतोममगुरोःसखे ॥ योमेत्वमी
दृशींसेनामभ्यर्चयितुमिच्छसि ॥२॥ इत्युक्त्वासमहातेजागुहंवचनमुत्तमम् ॥ अब्रवीद्भरतःश्रीमान्पंथानंदर्शयन्पुनः ॥३॥ कतरेणगमिष्यामि
भरद्वाजाश्रमंपथा ॥ गहनोयंभृशंदेशोगंगानूपोदुरत्ययः ॥ ४ ॥ तस्यतद्वचनंश्रुत्वाराजपुत्रस्यधीमतः ॥ अब्रवीत्प्रांजलिर्भूत्वागुहोगहन
गोचरः ॥५॥ दाशास्त्वनुगमिष्यंतिदेशज्ञाःसुसमाहिताः ॥ अहंचानुगमिष्यामिराजपुत्रमहाबल ॥६॥

अ०कां०चतुरशीतितमःसर्गः ॥ ८४ ॥

एवमिति हेत्वर्थसंहितंहेत्वर्थाभ्यामुपपत्तिप्रयोजनाभ्यांसंयुक्तम् ॥ १ ॥ ऊर्जितःमहांस्तेऽयंकामःकामनाविषयोमत्सत्कारःममकृतएवखलु कथंतत्राह योमेइति तवश्रद्धयैवसर्वं
कृतमित्यर्थः ॥ २ ॥ पंथानंदर्शयन्गंतव्यपथिसंमुखंहस्तंकुर्वन्पुनःपुनरब्रवीदित्यन्वयः आदरेणवारंवारंकथनम् गुहंवचनमुत्तमंनिषादाधिपतिंपुनरितिद्वितीयचतुर्थपादौ
पाठांतरे ॥ ३ ॥ कतरेणपथा गहनोदुष्प्रवेशः ॥ ४ ॥ गहनगोचरःगहनंवनंगोचरोदेशोयस्यसः ॥ ५ ॥ दाशास्त्विति अतोगहनविषयानकाचिच्छंकेतिभावः ॥ ६ ॥

अपितुअक्लिष्टकर्मणोरामस्यविषयेदुष्टोदुष्टभावोनव्रजसिकच्चिद्रामद्रोहंकर्तुंनव्रजसिकच्चिदित्यर्थः ननुकातेदोषशंकातत्राह इदंतेइति रामसंदर्शनमात्रायगमनेएतावत्सेनायाअन्य
र्थत्वान्ममसंदेहइतिभावः ॥ ७ ॥ आकाशइवेत्युपमयात्रैकालिकमलसंबंधाभावोदर्शितः ॥ ८ ॥ यत् यत्रकाले कष्टंत्वदाशंकितंरामद्रोहरूपंजायतेसकालोमाभूत् हियतोराघ
वोज्येष्ठोभ्राता।पितृसमोऽतोमांशंकितुंनार्हसि ॥ ९ ॥ तदेवाह तमिति मेमयि नतेकार्येतिपाठांतरम् ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ चरिष्यतिप्रचरिष्यति ॥ १३ ॥ नष्ट
प्रभोमंदीभूतरश्मिः ॥ १४ ॥ गुहेनपरिरक्षितइतिपाठेपरिहृतचोरबाधइत्यर्थः ॥ १५ ॥ अनर्हस्यदुःखानर्हस्य धर्मप्रेक्षस्यधर्मदृष्टेः तादृशोवागगोचरः उपस्थितःप्राप्तः ॥ १६ ॥

कच्चिन्नदुष्टोव्रजसिरामस्याक्लिष्टकर्मणः ॥ इयंतेमहतीसेनाशंकांजनयतीवमे ॥ ७ ॥ तमेवमभिभाषंतमाकाशइवनिर्मलः ॥ भरतःश्लक्ष्ण
यावाचागुहंवचनमब्रवीत् ॥ ८ ॥ माभूत्सकालोयत्कष्टंनमांशंकितुमर्हसि ॥ राघवःसहिमेभ्राताज्येष्ठःपितृसमोमतः ॥ ९ ॥ तंनिवर्तयितुं
यामिकाकुत्स्थंवनवासिनम् ॥ बुद्धिरन्यानमेकार्यागुहसत्यंब्रवीमिते ॥ १० ॥ सतुसंहृष्टवदनःश्रुत्वाभरतभाषितम् ॥ पुनरेवाब्रवीद्वाक्यंभर
तंप्रतिहर्षितः ॥ ११ ॥ धन्यस्त्वंनत्वयातुल्यंपश्यामिजगतीतले ॥ अयत्नादागतंराज्यंयस्त्वंत्यक्तुमिहेच्छसि ॥ १२ ॥ शाश्वतीखलुतेकी
र्तिर्लोकाननुचरिष्यति ॥ यस्त्वंकृच्छ्रगतंरामंप्रत्यानयितुमिच्छसि ॥ १३ ॥ एवंसंभाषमाणस्यगुहस्यभरतंतदा ॥ बभौनष्टप्रभःसूर्योर
जनीचाभ्यवर्तत ॥ १४ ॥ सन्निवेश्यसतांसेनांगुहेनपरितोषितः ॥ शत्रुघ्नेनसमंश्रीमाञ्छयनंपुनरागमत् ॥ १५ ॥ रामचिंतामयःशोकोभ
रतस्यमहात्मनः ॥ उपस्थितोह्यनर्हस्यधर्मप्रेक्षस्यतादृशः ॥ १६ ॥ अंतर्दाहेनदहनःसंतापयतिराघवम् ॥ वनदाहाग्निसंतप्तंगूढोग्निरिवपाद
पम् ॥ १७ ॥ प्रसृतःसर्वगात्रेभ्यःस्वेदंशोकाग्निसंभवम् ॥ यथासूर्याग्निसंतप्तोहिमवान्प्रसृतोहिमम् ॥ १८ ॥ ध्याननिर्दरशैलेनविनिःश्वसितधा
तुना ॥ दैन्यपादपसंघेनशोकायासाधिशृंगिणा ॥ १९ ॥ प्रमोहानंतसत्त्वेनसंतापौषधिवेणुना ॥ आक्रांतोदुःखशैलेनमज्जताकैकयीसुतः ॥
॥ २० ॥ विनिःश्वसन्वैभृशदुर्मनास्ततःप्रमूढसंज्ञःपरमापदंगतः ॥ शमंनलेभेहृदयज्वरार्दितोनरर्षभोयूथहतोयथर्षभः ॥ २१ ॥

दहनःशोकाग्निः राघवंभरतम् वनदाहकोग्निर्वनदाहाग्निर्दावाग्निस्तेनसंतप्तंशुष्कम् गूढोग्निःकोटरसंसक्तोग्निः ॥ १७ ॥ स्वेदंप्रसृतः कर्तरिनिष्ठा गत्यर्थत्वात् ॥ १८ ॥ दुःखेप
र्वतरूपकम् रामविषयध्यानान्येवनिर्दरशैलाःविदारणरहितशिलासमूहायस्मिन् निःशेषतोदीर्णाशिलासमूहायस्मिन्नितिवा विनिःश्वसितमेवगैरिकादिधातुर्यस्मिन् श्वाससंपर्केणभू
षणानामन्यवर्णजननात् दैन्यंकरणानांस्वस्वविषयप्रवृत्तिवैमुख्यंसएवपादपसंघोयस्मिन् शोकजाआयासाश्चित्तश्रांतयःताएवअधिअधिरूढानिशृंगाणितद्वता ॥ १९ ॥ प्रमो
हाएवअनंतसत्त्वानिवन्यप्राणिनोयस्मिंस्तेन संतापःअंतर्बहिःकरणसंतापएवओषधयोवेणवश्चयस्मिन् मज्जतामग्नंकुर्वतासकरणग्राममात्मानमधोनयता एवंभूतेनदुःखरूपशैलेना
क्रांतोभूदितिशेषः ॥ २० ॥ प्रकर्षेणमूढासंज्ञाचेतनायस्य यूथहतःयूथभ्रष्टः ॥ २२ ॥

समाहितः एकाग्रचित्तः सजनः सपरिवारः गुहेनसार्धंसमागतोमिलितोभरतोऽग्रजंप्रतिसुदुर्मनाबभूव तादृशंतंभरतंगुहःपुनराश्वासयत् ॥२२॥ ॥ इतिश्रीरा॰रा॰वा॰आ॰अ॰पं

गुहेनसार्धंभरतःसमागतोमहानुभावःसजनःसमाहितः॥ सुदुर्मनास्तंभरतंतदापुनःशनैःसमाश्वासयदग्रजंप्रति ॥२२॥ इत्यार्षेश्रीम॰वा॰
आ॰अयो॰पंचाशीतितमःसर्गः ॥ ८५॥ ॥ ७ ॥ आचचक्षेऽथसद्भावंलक्ष्मणस्यमहात्मनः ॥भरतायाप्रमेयायगुहोगहनगोचरः ॥ तंजाग्र
तंगुणैर्युक्तंवरचापेषुधारिणम् ॥ भ्रातृगुप्त्यर्थमत्यंतमहंलक्ष्मणमब्रुवम् ॥ २ ॥ इदंतातसुखाशय्यात्वदर्थमुपकल्पिता ॥ प्रत्याश्वसिहिशेष्वा
स्यांसुखंराघवनंदन ॥३॥ उचितोयंजनःसर्वोदुःखानांत्वंसुखोचितः ॥ धर्मात्मंस्तस्यगुप्त्यर्थंजागरिष्यामहेवयम् ॥ ४ ॥ नहिरामात्प्रियत
रोममास्तिभुविकश्चन ॥ मोत्सुकोभूर्ब्रवीम्येतदथसत्यंतवाग्रतः ॥ ५ ॥ अस्यप्रसादादाशंसेलोकेस्मिन्सुमहद्यशः ॥ धर्मावाप्तिंचविपुला
मर्थकामौचकेवलौ ॥६॥ सोहंप्रियसखंरामंशयानंसहसीतया ॥ रक्षिष्यामिधनुष्पाणिःसर्वैःस्वैर्ज्ञातिभिःसह ॥ ७ ॥ नहिमेऽविदितंकिंचि
द्वनेस्मिंश्चरतःसदा ॥ चतुरंगंह्यपिबलंप्रसहेमवयंयुधि ॥ ८ ॥ एवमस्माभिरुक्तेनलक्ष्मणेनमहात्मना ॥ अनुनीतावयंसर्वेधर्ममेवानुप
श्यता ॥ ९ ॥ कथंदाशरथौभूमौशयानेसहसीतया ॥ शक्यानिद्रामयालब्धोजीवितानिसुखानिवा ॥१०॥ योनदेवासुरैःसर्वैःशक्यःप्रसहि
तुंयुधि ॥ तंपश्यगुहसंविष्टंतृणेषुसहसीतया ॥ ११॥ महतातपसालब्धोविविधैश्चपरिश्रमैः ॥ एकोदशरथस्यैषपुत्रःसदृशलक्षणः ॥ १२॥
अस्मिन्प्रव्राजितेराजानचिरंवर्तयिष्यति ॥ विधवामेदिनीनूनंक्षिप्रमेवभविष्यति ॥ १३॥ विनद्यसुमहानादंश्रमेणोपरताःस्त्रियः ॥ निर्घोषो
विरतोनूनमद्यराजनिवेशने ॥ १४ ॥ कौसल्याचैवराजाचतथैवजननीमम ॥ नाशंसेयदितेसर्वेजीवेयुःशर्वरीमिमाम् ॥ १५ ॥ जीवेदपिच
मेमाताशत्रुघ्नस्यान्ववेक्षया ॥ दुःखितायाहिकौसल्यावीरसूर्विनशिष्यति ॥ १६ ॥ अतिक्रांतमतिक्रांतमनवाप्यमनोरथम् ॥ राज्येराममम
निक्षिप्यपितामेविनशिष्याति ॥ १७ ॥ सिद्धार्थापितरंवृत्तंतस्मिन्कालेह्युपस्थिते ॥ प्रेतकार्येषुसर्वेषुसंस्करिष्यंतिभूमिपम् ॥ १८ ॥ रम्य
चत्वरसंस्थानांसुविभक्तमहापथाम् ॥ हर्म्यप्रासादसंपन्नांसर्वरत्नविभूषिताम् ॥ १९ ॥ गजाश्वरथसंबाधांतूर्यनादविनादिताम् ॥ सर्व
कल्याणसंपूर्णांहृष्टपुष्टजनाकुलाम् ॥ २० ॥ आरामोद्यानसंपूर्णांसमाजोत्सवशालिनीम् ॥ सुखिताविचरिष्यंतिराजधानींपितुर्मम ॥२१॥

चाशीतितमःसर्गः ॥८५॥ ॥७॥ सद्भावंज्येष्ठानुवर्तनरूपंसाधुत्वम् ॥ १ ॥ तदेवाह तमिति भ्रातृगुप्त्यर्थंजाग्रतंविनिद्रम् गुणैःस्नेहसौशील्यादिगुणैःक्षत्रगुणैश्चयुक्तम् ॥ २ ॥
इयंतातेत्यादिरुक्तानुवादःपूर्वमेवव्याख्यातः ॥३॥ तस्यरामस्य ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥१४॥१५॥१६॥१७॥१८॥१९॥२०॥२१ ॥

SGDF

॥ २२॥२३ ॥२४ ॥ २५ ॥ पंचविंशतिश्लोकाअत्रसर्गे ॥ ॥ इतिश्रीरा० श्रीरा० रा० वा० आ० अ० षडशीतितमःसर्गः ॥८६॥ ॥छ॥ ॥ भृशमप्रियंजटाधारणरूपंयत्रतत्रै
व यत्रक्षणेइत्यर्थः ध्यानंजगामस्वाभिलषितकार्यसंकटंजातमितिचिंतांप्रापेत्यर्थः ॥ १ ॥ सुकुमारत्वादिगुणेनजटादिकंधृतम् अतोनिवृत्तिर्दुर्लभेतिचिंतांजगाम ॥ २॥ ततोमुहू
र्तंकालंपरमदुर्मनाःपरमखिन्नः प्रत्याश्वस्यपुनश्चसहसादुःखवेगेनससादअवशोभूत् तोत्रैरंकुशैः हृदिहृदयदेशे ॥ ३ ॥ ४ ॥ तदवस्थंअचेतनावस्थम् अनंतरस्थितःसमीपस्थि

अपिसत्यप्रतिज्ञेनसार्धंकुशलिनावयम्॥निवृत्तेसमयेह्यस्मिन्सुखिताःप्रविशेमहि ॥ २२॥ परिदेवयमानस्यतस्यैवंहिमहात्मनः ॥ तिष्ठतोरा
जपुत्रस्यशर्वरीसात्यवर्तत ॥२३॥ प्रभातेविमलेसूर्येकारयित्वाजटाउभौ॥अस्मिन्भागीरथीतीरेसुखंसंतारितौमया ॥२४॥ जटाधरौतौद्रुमची
रवाससौमहाबलौकुंजरयूथपोपमौ ॥ वरेषुधीचापधरौपरंतपौव्यपेक्षमाणौसहसीतयागतौ ॥२५॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम० वा० आ० अयो० षडशी
तितमःसर्गः ॥८६॥ ॥छ॥ ॥ गुहस्यवचनंश्रुत्वाभरतोभृशमाप्रियम् ॥ ध्यानंजगामतत्रैवयत्रतच्छ्रुतमप्रियम् ॥१॥सुकुमारोमहासत्त्वः
सिंहस्कंधोमहाभुजः ॥ पुंडरीकविशालाक्षस्तरुणःप्रियदर्शनः ॥ २ ॥ प्रत्याश्वस्यमुहूर्तंतुकालंपरमदुर्मनाः ॥ ससादसहसातोत्रैर्हृदिवि
द्धइवद्विपः ॥ ३ ॥ भरतंमूर्च्छितंदृष्ट्वाविवर्णवदनोगुहः ॥ बभूवव्यथितस्तत्रभूमिकंपेयथाद्रुमः ॥ ४ ॥ तदवस्थंतुभरतंशत्रुघ्नोनंतरास्थितः
परिष्वज्यरुरोदोच्चैर्विसंज्ञःशोककर्शितः ॥ ५ ॥ ततःसर्वाःसमापेतुर्मातरोभरतस्यताः ॥ उपवासकृशादीनाभर्तृव्यसनकर्शिताः ॥ ६ ॥
ताश्चतंपतितंभूमौरुदत्यःपर्यवारयन् ॥ कौसल्यात्वनुसृत्यैनंदुर्मनाःपरिषस्वजे ॥ ७ ॥ वत्सलास्वंयथावत्समुपगुह्यतपास्विनी ॥ परिपप्र
च्छभरतंरुदतीशोकलालसा ॥ ८ ॥ पुत्रव्याधिर्नतेकच्चिच्छरीरंप्रतिबाधते ॥ अस्यराजकुलस्याद्यत्वदधीनंहिजीवितम् ॥ ९ ॥ त्वांदृष्ट्वापु
त्रजीवामिरामेसभ्रातृकेगते ॥वृत्तेदशरथेराज्ञिनाथएकस्त्वमद्यनः ॥१०॥कच्चिन्नलक्ष्मणेपुत्रश्रुतंतेकिंचिदप्रियम् ॥ पुत्रेवाह्येकपुत्रायाःसह
भार्येवनंगते॥११॥समुहूर्तंसमाश्वस्यरुदन्नेवमहायशाः॥ कौसल्यांपरिसांत्व्येदंगुहंवचनमब्रवीत् ॥१२॥ भ्रातामेक्वावसद्रात्रिंक्वसीताक्वचल
क्ष्मणः ॥ अस्वपच्छयनेकस्मिन्किंभुक्त्वागुहशंसमे ॥१३॥ सोब्रवीद्भरतंहृष्टोनिषादाधिपतिर्गुहः ॥यद्विधंप्रतिपेदेचरामोप्रियहितेतिथौ ॥१४॥

तः ॥५ ॥६ ॥ अनुसृत्यसमीपंप्राप्य ॥ ७ ॥ स्वंवत्संस्वपुत्रंयथातथोपगुह्य ॥ ८ ॥ व्याधिःपित्तप्रकोपादिलक्षणोभ्रममूर्छादिः ॥ ९ ॥ १० ॥ भ्रममूर्छादेःकारणांतरंपृच्छति
कच्चिदिति अप्रियंप्राणात्ययरूपम्एकपुत्रायाममेतिशेषः ॥११॥मुहूर्तंविसंज्ञःसन्पश्चात्समाश्वस्येत्यर्थः परिसांत्व्यत्वच्छंकितंकिमपिनास्तिकिंतुतयोर्जटाधारणश्रवणजदुःखेनमूर्छि
तोस्मीत्युक्त्वा ॥ १२ ॥ १३॥ हृष्टःलक्ष्मणवद्भरतस्यापिपूर्णभ्रातृभक्तिदर्शनेनतुष्टःयद्विधंयादृशंव्यवहारंरामेप्रतिपेदेकृतवांस्तमब्रवीद्रामकृतंचइत्यन्वयः ॥१४॥

SGDF
Sri Gangeshwari Digital Foundation

तमेवाह अन्नमित्यादि ॥१५॥ प्रत्यनुज्ञासीत्मदनुग्रहार्थंकेवलमंगीकृत्यपुनर्मह्यमेवदत्तवान् क्षत्रधर्मममप्रतिग्रहरूपम् नप्रत्यगृह्णात्अभ्यवहारायनस्वीकृतवान् ॥ १६ ॥ तमेवधर्म
माह नहीति नन्वेवंभरद्वाजादिदत्तांगीकारःकथमितिचेन्न मधुपर्कादिनाराजपूजायाब्राह्मणंप्रतिविधानेनतद्दत्तांगीकारस्यस्वाभ्युदयफलकत्वेन चतस्ययुक्तत्वात् गुहस्यनिषादत्वेनरा
जपूजानधिकारात् अस्वदेश्यत्वनेकरग्रहणायोग्यत्वाच्चतदीयानंगीकारइतिनदोषःयद्यपिगुहस्यतत्त्वज्ञत्वेनास्त्येवभगवत्पूजाधिकारस्तथापिव्रतस्थत्वात्तदभोजनमितितत्त्वम् ॥१७॥
औपवास्यमुपवासम् स्वार्थेष्यञ् ॥१८॥ अकरोत्पानक्रियामितिशेषः त्रयःसुमंत्रेणसंहिताःसमाहितचित्ताः ॥ १९ ॥ ततःपश्चात्संध्यावंदनोत्तरम् बर्हींषिदर्भान् स्वास्तरंशयनम् ॥

अन्नमुच्चावचंभक्ष्याःफलानिविविधानिच ॥ रामायाभ्यवहारार्थंबहुशोपहृतंमया ॥ १५ ॥ तत्सर्वंप्रत्यनुज्ञासीद्रामःसत्यपराक्रमः ॥ नहि
तत्प्रत्यगृह्णात्सक्षत्रधर्ममनुस्मरन् ॥१६॥ नह्यस्माभिःप्रतिग्राह्यंसखेदेयंतुसर्वदा ॥ इतितेनवयंसर्वेअनुनीतामहात्मना ॥१७॥ लक्ष्मणेन
यदानीतंपीतंवारिमहात्मना ॥ औपवास्यंतदाकार्षीद्राघवःसहसीतया ॥ १८ ॥ ततस्तुजलशेषेणलक्ष्मणोप्यकरोत्तदा ॥ वाग्यतास्तेत्रयः
संध्यांसमुपासंतसंहिताः ॥१९॥ सौमित्रिस्तुततःपश्चादकरोत्स्वास्तरंशुभम् ॥ स्वयमानीयबर्हींषिक्षिप्रंराघवकारणात् ॥२०॥ तस्मिन्स
माविशद्रामःस्वास्तरेसहसीतया ॥ प्रक्षाल्यचतयोःपादौव्यपाक्रामत्सलक्ष्मणः ॥२१॥ एतत्तदिंगुदीमूलमिदमेवचतत्तृणम् ॥ अस्मिन्राम
श्चसीताचरात्रिंतांशयितावुभौ ॥२२॥ नियम्यपृष्ठेतुतलांगुलित्रवान्शरैःसुपूर्णाविषुधीपरंतपः ॥ महद्धनुःसज्जमुपोह्यलक्ष्मणोनिशामतिष्ठत्प
रितोस्यकेवलम् ॥२३॥ ततस्त्वहंचोत्तमबाणचापभृत्स्थितोभवंतत्रसयत्रलक्ष्मणः॥अतंद्रितैर्ज्ञातिभिरात्तकार्मुकैर्महेंद्रकल्पंपरिपालयंतदा ॥
॥२४॥ इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०अ०सप्ताशीतितमःसर्गः ॥८७॥ ॥ तच्छ्रुत्वानिपुणंसर्वंभरतःसहमंत्रिभिः॥ इंगुदीमूलमागम्यरामशय्यामवे
क्षत ॥१॥ अब्रवीज्जननीःसर्वाइहतस्यमहात्मनः॥ शर्वरीशयिताभूमाविदमस्यविमर्दितम् ॥२॥ महाराजकुलीनेनमहाभागेनधीमता ॥ जातो
दशरथेनोर्व्यांनरामःस्वप्तुमर्हति ॥ ३ ॥ अजिनोत्तरसंस्तीर्णेवरास्तरणसंचये ॥ शयित्वापुरुषव्याघ्रःकथंशेतेमहीतले ॥ ४ ॥

॥ २० ॥ व्यपाक्रामच्छयनप्रदेशाद्बहिर्दूरमितिशेषः ॥ २१ ॥ २२ ॥ इषुधीपृष्ठेबद्ध्वा तलयोःकरतलयोरंगुलित्राणमान् सज्जंधनुरुपोह्यधृत्वाअस्यपरितोभ्रमन्नतिष्ठत् केवलं
निद्रारहितः ॥ २३ ॥ परिपालयंपर्यपालयम् ॥ २४ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअयोध्याकांडेसप्ताशीतितमःसर्गः ॥ ८७ ॥
तदिति ॥ १ ॥ इह भूमौ शर्वरी शयिता अधिकरणेनिष्ठा एतद्देशावच्छिन्नशयनाधिकरणंशर्वरीत्यर्थः इदमस्यविमर्दितमंगानामितिशेषः विमर्दनाधिकरणमित्यर्थः ॥ २ ॥
उक्तविशेषणेनदशरथेनहेतुना जातोनोर्व्यांस्वप्तुमर्हति ॥ ३ ॥ अजिनेनराजार्हकंदलीचमूर्वादिमृगाजिनविशेषरूपेणोत्तरेणमंचोत्तरच्छदेनसंस्तीर्णेतानिचाजिनानिशीतोष्णयो
रुष्णशीतेवरास्तरणानांकार्पासवस्त्ररत्नकंबलाद्यास्तरणानां संचयः समूहोयत्रपर्यंकेशीतकालेऔष्ण्यार्थंतद्बाहुल्यम् ॥ ४ ॥

SGDF

प्रासादाग्रविमानेषुविमानाकारप्रासादाग्रगृहेषु वलभीकूटागारम् हैमानिराजतानिच भौमानिभूतलानियेषु ॥५॥ शुकसंघरुतेषुतद्रुतवत्सु ॥६॥ प्रासादवराणांप्रासादश्रेष्ठानांमध्येव येषुश्रेष्ठेषु तेषूषित्वाकथंभूमौशेतइतिसंबंधः ॥ ७ ॥ वराभरणानांपरिचारिकानूपुराद्याभरणानांनिःस्वनैर्गीतादिशब्दैःस्तुतिभिश्वप्रतिबोध्यमानःकथंभूमौकेवलंशेतइतिसंबंधः ॥८॥९॥ इदंरामस्यभूशयनम् लोकेअत्रत्यजनेषुतन्मध्येतन्मुखाच्युतमपिअश्रद्धेयमेव तदेवविवृणोति मामांसत्यंनप्रतिभातितस्मात्एतद्विषयेभावोंतःकरणंमुह्यते ममभोहइत्यर्थः

प्रासादाग्रविमानेषुवलभीषुचसर्वदा ॥ हैमराजतभौमेषुवरास्तरणशालिषु ॥ ५ ॥ पुष्पसंचयचित्रेषुचंदनागुरुगंधिषु ॥ पांडुराभ्रप्रकाशेषुशुकसंघरुतेषुच ॥६॥प्रासादवरवर्येषुशीतवत्सुसुगंधिषु॥ उषित्वामेरुकल्पेषुकृतकांचनभित्तिषु॥७॥गीतवादित्रनिर्घोषैर्वराभरणनिःस्वनैः॥ मृदंगवरशब्दैश्चसततंप्रतिबोधितः ॥ ८ ॥ बंदिभिर्वंदितःकालेबहुभिःसूतमागधैः ॥ गाथाभिरनुरूपाभिःस्तुतिभिश्वपरंतपः ॥९॥ अश्रद्धेयमिदंलोकेनसत्यंप्रतिभातिमा ॥ मुह्यतेखलुमेभावःस्वप्नोयमितिमेमतिः ॥ १० ॥ ननूनदैवतंकिंचित्कालेनबलवत्तरम् ॥ यत्रदाशरथीरामोभूमावेवमशेतसः ॥ ११ ॥ यस्मिन्विदेहराजस्यसुताचप्रियदर्शना ॥ दयिताशयिताभूमौस्नुषादशरथस्यच ॥१२॥ इयंशय्याममभ्रातुरिदमावर्तितंशुभम् ॥ स्थंडिलेकठिनेसर्वंगात्रैर्विमृदितंतृणम् ॥१३॥ मन्येसाभरणासुप्तासीतास्मिञ्शयनेशुभा ॥ तत्रतत्रहिदृश्यंतेसक्ताःकनकबिंदवः ॥ १४ ॥ उत्तरीयमिहासक्तंसुव्यक्तंसीतयातदा ॥ तथाह्येतेप्रकाशंतेसक्ताःकौशेयतंतवः ॥ १५ ॥ मन्येभर्तुःसुखाशय्यायेनबालातपस्विनी ॥ सुकुमारीसतीदुःखंनविजानातिमैथिली ॥ १६ ॥ हाहतोस्मिनृशंसोस्मियत्सभार्यःकृतेमम ॥ ईदृशींराघवःशय्यामधिशेतेह्यनाथवत् ॥ १७ ॥ सार्वभौमकुलेजातःसर्वलोकसुखावहः ॥ सर्वप्रियकरस्त्यक्त्वाराज्यंप्रियमनुत्तमम् ॥१८॥ कथमिंदीवरश्यामोरक्ताक्षःप्रियदर्शनः ॥ सुखभागीनदुःखार्हःशयितोभुविराघवः ॥ १९॥ धन्यःखलुमहाभागोलक्ष्मणःशुभलक्षणः ॥ भ्रातरंविषमेकालेयोराममनुवर्तते ॥ २० ॥ सिद्धार्थाखलुवैदेहीपतिंयानुगतावनम् ॥ वयंसंशयिताःसर्वेहीनास्तेनमहात्मना ॥ २१ ॥

अथवास्वप्नोयंभवितुमर्हतीतिमतिः स्वप्नेह्यसंभावितमपिसंभाव्यते॥१०॥ कालेनकालतोबलवत्तरंकिंचित्किमपिदैवतंनास्तीतिनूनंमन्येयत्रकालेप्राप्तेसतिरामोपिभूमावशेत॥११॥ यस्मिन्कालेदशरथदयिताप्रियास्नुषाभूमौशयितातत्तोनबलवत्किंचित्॥१२॥१३॥ कनकबिंदवःभूषणावयवकनकशकलानीतिकतकः ॥१४॥ १५ ॥ भर्तुःशय्याकोमलावाकठिनावास्त्रीणांसुखैवमन्ये यतःसुकुमारीत्यादि ॥ १६ ॥ ममकृतेकैकेयीप्रवृत्तेः स्वानुमतिराहित्येपिस्वमुद्दिश्यजातत्वादितिभावः ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ विषमेकालेसंकटकाले ॥२१॥ यापतिंअनुअनुसृत्यवनंगतासासिद्धार्था वयंसंशयिताःरामसेवाविषयसंशयमापन्नाः कालांतरप्रार्थनीयसेवत्वात् इदानीमस्मत्सेवानुमतौसंशयादितिभावः ॥ २१ ॥

SGDF

अकर्णधारानौरिवशून्याप्रवृत्तिशून्या॥२१॥ कश्चिन्मादृशः ॥२२ ॥ शून्यसंवरणारक्षांसंवरणानांप्राकाराणामासमंताद्रक्षयाशून्यांहीनाम् अनावृतत्वंरक्षकाभावात् ॥ २४ ॥
अप्रहृष्टंबलंयस्याम् अतएवशून्यांक्षीणबलांनाभिमन्यंतेस्वीकर्तुंनेच्छंति अत्रतद्बाहुवीर्यरक्षितत्वंहेतुः ॥ २५ ॥ अतस्तमेवराज्यार्हमानेष्यामि यदिसव्रतभंगःकथंकार्यइतिविवदेत्
तदातत्प्रतिनिधितयाऽहंव्रतमनुष्ठास्येइत्याह अद्येत्यादि ॥२६॥तस्यव्रतसंकल्पंस्वयंगृहीत्वातत्परिपालनार्थमुत्तरंकालंचतुर्दशवर्षपर्यंतमहंवनेवत्स्यामिएवंसतिनार्यस्यतत्प्रतिश्रुतं

अकर्णधारापृथिवीशून्येवप्रतिभातिमे ॥ गतेदशरथेस्वर्गेरामेचारण्यमाश्रिते ॥२२॥ नचप्रार्थयतेकश्चिन्मनसापिवसुंधराम् ॥ वनेनिवस
तस्तस्यबाहुवीर्याभिरक्षिताम् ॥ २३ ॥ शून्यसंवरणारक्षामयंत्रितहयद्विपाम् ॥ अनावृतपुरद्वारांराजधानीमरक्षिताम् ॥२४ ॥ अप्रहृष्टब
लांन्यूनांविषमस्थामनावृताम् ॥ शत्रवोनाभिमन्यंतेभक्ष्यान्विषकृतानिव ॥ २५ ॥ अद्यप्रभृतिभूमौतुशयिष्येहंतृणेषुवा॥फलमूलाशनोनि
त्यंजटाचीराणिधारयन् ॥ २६ ॥ तस्याहमुत्तरंकालंनिवत्स्यामिसुखंवने ॥ तत्प्रतिश्रुतमार्यस्यनैवमिथ्याभविष्यति ॥ २७ ॥ वसंतंभ्रातुर
र्थायशत्रुघ्नोमानुवत्स्यति ॥ लक्ष्मणेनसहायोध्यामार्योमेपालयिष्यति ॥२८॥ अभिषेक्ष्यंतिकाकुत्स्थमयोध्यायांद्विजातयः ॥ अपिमेदेवताः
कुर्युरिमंसत्यंमनोरथम् ॥२९॥ प्रसाद्यमानःशिरसामयास्वयंबहुप्रकारंयदिनप्रपत्स्यते॥ततोनुवत्स्यामिचिरायराघवंवनेचरंनार्हतिमामुपेक्षि
तुम् ॥ ३० ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणे॰वा॰आ॰अयो॰अष्टाशीतितमःसर्गः॥८८॥ ॥ ६ ॥ ॥ व्युष्यरात्रिंतुतत्रैवगंगाकूलेसराघवः॥
काल्यमुत्थायशत्रुघ्नमिदंवचनमब्रवीत् ॥ १ ॥ शत्रुघ्नोत्थायकिंशेषेनिषादाधिपतिंगुहम्॥ शीघ्रमानयभद्रंतेतारयिष्यतिवाहिनीम् ॥ २ ॥
जागर्मिनाहंस्वपिमितथैवार्यंविचिंतयन् ॥ इत्येवमब्रवीद्भ्राताशत्रुघ्नोविप्रचोदितः ॥ ३ ॥ इतिसंवदतोरेवमन्योन्यंनरसिंहयोः ॥ आगम्य
प्रांजलिःकालेगुहोवचनमब्रवीत् ॥ ४ ॥ कच्चित्सुखंनदीतीरेवात्सीःकाकुत्स्थशर्वरीम् ॥ कच्चिच्चसहसैन्यस्यतवनित्यमनामयम् ॥५ ॥गुह
स्यतत्तुवचनंश्रुत्वास्नेहादुदीरितम् ॥ रामस्यानुवशोवाक्यंभरतोपिदमब्रवीत् ॥६ ॥ सुखानःशर्वरीधीमन्पूजितास्त्वयापितेवयम् ॥ गंगांतुनौ
भिर्बह्वीभिर्दाशाःसंतारयंतुनः ॥ ७ ॥ ततोगुहःसंत्वरितःश्रुत्वाभरतशासनम् ॥ प्रतिप्रविश्यनगरंतंज्ञातिजनमब्रवीत् ॥ ८ ॥

मिथ्याभविष्यति॥२७॥वसंतमिति ॥२८॥२९॥प्रसाद्येति प्रपत्स्यतेनिवृत्तिविषयेप्रसादमितिशेषः उपेक्षितुंनार्हति भक्तवत्सलत्वादितिभावः॥३०॥॥ इतिश्रीरा॰ श्रीरा॰ रा॰ वा॰
आ॰ अयो॰ अष्टाशीतितमःसर्गः॥८८॥ ॥६॥ ॥ व्युष्यउषित्वा काल्यमुषःकाले उषःपर्यायौकल्यकाल्यावुभावपीतिज्ञायते॥१॥२॥आर्यंविचिंतयन्नहमपियथात्वंतथैवजागर्मिनाहं
स्वपिमीत्येवमब्रवीदित्यन्वयः॥३॥४॥शर्वरीमवात्सीःअत्यंतसंयोगेद्वितीया॥५॥रामस्यानुवशोरामाधीनः॥६॥तेत्वयापूजिताः ॥ ७ ॥ प्रतिप्रविश्यततोनिवृत्तिपूर्वकंप्रविश्य ॥ ८ ॥

SGDF

॥ ९ ॥ नावांपंचशतानिसमानिन्युः ॥ १० ॥ अन्याःपंचशतनौकाभ्योन्याः स्वस्तिकविज्ञेयाःस्वस्तिकाख्ययालोकप्रसिद्धराजार्हनौभेदाः महाघंटांधारयंतितामहाघंटाधराः
पताकास्ताधारयंतीत्यर्थःशोभमानाःस्वर्णादिरूपितचित्रैःशोभमानाः पताकिन्यःबह्वरित्रवत्यः अरित्रंनावाकर्षणदंडः युक्तवाहाःनौवहनेनाविकवत्यः युक्तवाताइतिपाठेयुक्तगतयः
सुसंहताःदृढसंधिबंधाः ॥ ११ ॥ सनंदिघोषांउपरिप्रतिष्ठितमंगलवादित्रघोषसहितां ततःइतरस्वस्तिकाभ्योविलक्षणांस्वस्तिकाख्यां पांडुकंबलोराजास्तरणकंबलःतद्वतींराजा
र्हांनावंगुहःस्वयमेवोपाहरत्॥१२॥१३॥ तत्पूर्वंसमातृकभरतारोहात्पूर्वंअनंतरंतेषांतासांचानंतरं राजदाराःअनुचरप्रभुस्त्रियःशकटानिआपणाःपण्यानिइतरनौषुआरोपिताइतिशेषः
॥ १४ ॥ आवासंउषितावासंआदीपयतामग्निसात्कुर्वतां अयंसेनाधर्मः तीर्थंनद्यवतारमवगाहतामहमहमिकयाविशतां भांडानिउपकरणानि ॥ १५ ॥ आशुगाःशीघ्राः

उत्तिष्ठतप्रबुध्यध्वंभद्रमस्तुहिवःसदा ॥ नावःसमुपकर्षध्वंतारयिष्यामिवाहिनीम् ॥९॥ तेतथोक्ताःसमुत्थायत्वरिताराजशासनात् ॥ पंचना
वांशतान्येवसमानिन्युःसमंततः ॥१०॥ अन्याःस्वस्तिकविज्ञेयामहाघंटाधराधराः ॥ शोभमानाःपताकिन्योयुक्तवाहाःसुसंहताः ॥११॥ त
तःस्वस्तिकविज्ञेयांपांडुकंबलसंवृताम् ॥सनंदिघोषांकल्याणींगुहोनावमुपाहरत् ॥१२॥तामारुरोहभरतःशत्रुघ्नश्चमहाबलः ॥कौसल्याचसु
मित्राचयाश्चान्याराजयोषितः ॥ १३ ॥ पुरोहितश्चतत्पूर्वंगुरवोब्राह्मणाश्चये ॥ अनंतरंराजदारास्तथैवशकटापणाः ॥१४॥ आवासमादीप
यतांतीर्थंचाप्यवगाहताम् ॥ भांडानिचाददानानांघोषस्तुदिवमस्पृशत्॥१५॥पताकिन्यस्तुतानावःस्वयंदाशैरधिष्ठिताः ॥ वहंत्योजनमारूढं
तदासंपेतुराशुगाः ॥ १६ ॥ नारिणामभिपूर्णास्तुकाश्चित्काश्चित्तुवाजिनाम् ॥ काश्चित्तत्रवहंतिस्मयानयुग्यंमहाधनम् ॥१७॥ तास्तुगत्वाप
रंतीरमवरोप्यचतंजनम् ॥ निवृत्ताःकांडचित्राणिक्रियंतेदाशबंधुभिः ॥ १८ ॥ सवैजयंतास्तुगजागजारोहैःप्रचोदिताः ॥ तरंतःस्मप्रकाशं
तेसपक्षाइवपर्वताः ॥१९॥ नावश्चारुरुहुस्त्वन्येप्लवैस्तेरुस्तथापरे ॥ अन्येकुंभघटैस्तेरुरन्येतेरुश्चबाहुभिः ॥२०॥ सापुण्याध्वजिनीगंगांदा
सैःसंतारितास्वयम् ॥ मैत्रेमुहूर्तेप्रययौप्रयागवनमुत्तमम् ॥२१ ॥ आश्वासयित्वाचचमूंमहात्मानिवेशयित्वाचयथोपजोषम् ॥ द्रष्टुंभरद्वाजमृ
षिप्रवर्यंऋत्विक्सदस्यैर्भरतःप्रतस्थे ॥ २२ ॥

॥ १६ ॥ नारिणामित्यादौतृतीयार्थस्यशेषत्वविवक्षायांषष्ठी नारीभिःपूर्णाइत्याद्यर्थःयानानिशकटादीनि
युग्याअश्वाश्वतरबलीवर्दाद्याःमहाधनंबहुमूल्यं यद्वा महाधनंजविवाजीवरूपनानाप्रकारम् ॥ १७ ॥ तंजनमवरोप्यनिवृत्तानावःसमारुह्यदाशबंधुभिःक्रीडार्थंकांडचित्राणिकांडे
जलेचित्राणिवित्रगमनानिलघुत्वात्क्रियंतेस्मेत्यर्थः कांडोस्त्रीदंडबाणार्ववर्गावसरवारिषुइत्यमरः ॥ १८ ॥ सवैजयंताःसध्वजाः ॥ १९ ॥ प्लवाःवेणुतृणादिनिर्मिताःकुंभामहांतः
घटाःस्वल्पाः विपरीतंवा ॥ २० ॥ मैत्रेमुहूर्तेउदयात्तृतीयमुहूर्ते नाडीद्वयंमुहूर्तः रौद्रःसार्पस्तथामैत्रःपैत्रोवासवएवच आयोवैश्यस्तथाब्राह्मःप्राजोरौद्राग्निरेवच ऐंद्रोथ
निर्ऋतिश्चैववारुणोयमसाधकौ एतेक्रमेणविज्ञेयामुहूर्तादशपंचचेत्युक्तेः ॥ २१ ॥ यथोपजोषंयथासुखंआश्वासयित्वाविश्राम्यनिवेशयित्वाप्रयागवनेस्थापयित्वा ॥ २२ ॥

देवपुरोहितस्य भरद्वाजोह्युतथ्यभार्यायांममतायांबृहस्पतेर्जातइतिपुराणेप्रसिद्धं तंचभर्तृभियात्यक्तुकामांममतांदेवाऊचुः उतथ्यस्यक्षेत्रजत्वेनबृहस्पतेरौरसत्वेनभरद्वाजानाममुं
भरेतितस्माद्भरद्वाजइतितस्यनाम ॥२३ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअयोध्याकांडेएकोननवतितमःसर्गः॥८९॥ ॥ जगाम द्रष्टुमिति
शेषः अवस्थाप्यआश्रमोपरोधनिवृत्तयेइतिशेषः ॥ १ ॥ पद्भ्यामितिविनयप्रदर्शनार्थम् ॥ २ ॥ ततःसंदर्शनेआश्रमप्रवेशानंतरमृषिदर्शनावसरे अनुपुरोहितंपुरोहितस्यपश्चात्
॥ ३ ॥ शिष्यान्प्रतिअर्घ्यमानयतेतिब्रुवन् अबुध्यत वसिष्ठेनसहागमनादितिशेषः ॥ ५ ॥ ताभ्यांवसिष्ठभरताभ्यां आनुपूर्व्यात्क्रमेण प्रथमंब्राह्मणस्यपश्चात्क्षत्रियस्य

सब्राह्मणस्याश्रममभ्युपेत्यमहात्मनोदेवपुरोहितस्य॥ददर्शरम्योटजवृक्षदेशंमहद्वनंविप्रवरस्यरम्यम् ॥३३॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवा
ल्मीकीयेआदिकाव्येअयोध्याकांडेएकोननवतितमःसर्गः ॥ ८९ ॥ ॥छ॥ ॥ भरद्वाजाश्रमंगत्वाक्रोशादेवनरर्षभः ॥ जनंसर्वमव
स्थाप्यजगामसहमंत्रिभिः ॥ १ ॥ पद्भ्यामेवतुधर्मज्ञोन्यस्तशस्त्रपरिच्छदः ॥ वसानोवाससीक्षौमेपुरोधायपुरोहितम् ॥ २॥ ततःसंदर्शनेत
स्यभरद्वाजस्यराघवः ॥ मंत्रिणस्तानवस्थाप्यजगामानुपुरोहितम् ॥ ३ ॥वसिष्ठमथदृष्ट्वैवभरद्वाजोमहातपाः ॥संचचालासनात्तूर्णंशिष्या
नर्घ्यमितिब्रुवन् ॥ ४ ॥ समागम्यवसिष्ठनभरतेनाभिवादितः ॥ अबुध्यतमहातेजाःसुतंदशरथस्यतम् ॥५ ॥ताभ्यामर्घ्यंचपाद्यंचदत्त्वापश्चा
त्फलानिच ॥ आनुपूर्व्याच्चधर्मज्ञःपप्रच्छकुशलंकुले ॥ ६ ॥ अयोध्यायांबलेकोशेमित्रेष्वपिचमंत्रिषु ॥ जानन्दशरथंवृत्तंनराजानमुदाहरत्
॥७॥ वसिष्ठोभरतश्चैनंपप्रच्छतुरनामयम्॥शरीरेग्निषुशिष्येषुवृक्षेषुमृगपक्षिषु॥८॥तथेतितुप्रतिज्ञायभरद्वाजोमहायशाः॥भरतंप्रत्युवाचेदंरा
घवस्नेहबंधनात् ॥ ९ ॥ किमिहागमनेकार्यंतवराज्यंप्रशासतः ॥ एतदाचक्ष्वसर्वंमेनहिमेशुध्यतेमनः ॥१०॥ सुषुवेयममित्रघ्नंकौसल्यानं
दवर्धनम् ॥ भ्रात्रासहसभार्योयश्चिरंप्रव्राजितोवनम् ॥ ११ ॥ नियुक्तःस्त्रीनिमित्तेनपित्रायोसौमहायशाः ॥ वनवासीभवेतीहसमाःकि
लचतुर्दश ॥ १२ ॥ कच्चिन्नतस्यापापस्यपापंकर्तुमिहेच्छसि ॥ अकंटकंभोक्तुमनाराज्यंतस्यानुजस्यच ॥ १३ ॥ एवमुक्तोभरद्वाजंभरतः
प्रत्युवाचह ॥ पर्यश्रुनयनोदुःखाद्वाचासंसज्जमानया॥ १४ ॥

कुलेगृहे ॥६॥ वृत्तंअतीतं अतएवराजानंनउदाहरत्राजकुशलंनपृष्टवान् ॥ ७ ॥ श
रीरादित्रयस्ययथायोगंतपःसाधनत्वात्तदनामयप्रश्नः मृगपक्षिणामभयावस्थानद्वाराधर्मसाधनत्वाच्छिष्यवत्प्रियत्वाच्चतदनामयप्रश्नः ॥ ८ ॥ तथेतिप्रतिज्ञायअनामयमित्युक्त्वा
राघवोरामः ॥ ९ ॥ नशुध्यतेनविश्वसिति ॥१०॥ अविश्वासबीजमाह सुषुवेइति कौसल्यायंसुषुवे चिरंचिरकालमुद्दिश्यप्रव्राजितः ॥ ११॥ वनवासीभवेतिनियुक्तः ॥ १२ ॥
इहवने तस्यरामस्य तस्यानुजस्यलक्ष्मणस्यच पापंकर्तुमिहेच्छसीत्यन्वयः तत्रहेतुरकंटकंअसपत्नम् ॥१३॥ पर्यश्रुनयनःपरिस्रुतनयनः संसज्जमानयास्खलंत्या ॥ १४ ॥

SGDF

मामेवंपापप्रसक्तंयदिभगवान्सर्वज्ञोमन्यतेतदाहतोस्मिव्यर्थजन्मास्मि दोषंप्रव्राजनदोषंमत्तोमद्रूपनिमित्ततोनेतिअहमाशंकेस्वानुभवतोजानामि अतोमामेवंमानुशाधिमैवंकर्णकठोरंब्रूहि ॥ १५ ॥ ननुकथमपलापःक्रियतेअतआह नचेति मदंतरेमद्विषये यत्तुमयाविनेत्यर्थइतितन्न अंतरेणेत्यव्ययस्यैवतदर्थत्वात् ममत्ववसरवाचीअंतरशब्दइतिनदोषः यन्मेमातावोचत्मदभिषेकरामवनवासादितन्मेनेष्टं तदेवविवृणोति नाहमिति एतेनमातृकृतव्यापारेण नचतद्वचनमाददेअंगीकरोमि इदानीमपीतिशेषः ॥ १६ ॥ अथस्वागमनकारणमाह अहंत्विति प्रसादकउपयातः प्रसादयितुमागतइत्यर्थः ॥ १७ ॥ एवंगतंएवंबुद्धिं क्वसंप्रतिकस्मिन्प्रदेशे ॥ १८ ॥ याचितोभरतायप्रसन्नोभवेतिप्रार्थितः प्रसादात्प्रसादंप्राप्य ॥१९॥ एतदुक्तरूपंवचस्त्वयियुक्तंतवोचितं तदेवसमर्थयति गुर्वीति गुरुवृत्तिर्गुरुसेवा यतोगुरुसेवादित्रयंराघववंशजेप्रायोदृष्टमितिशेषः यद्वा एतत्त्रयंत्वयियुक्त

हतोस्मियदिमामेवंभगवानपिमन्यते ॥ मत्तोनदोषमाशंकेमैवंमामनुशाधिहि ॥ १५ ॥ नचैतदिष्टंमातामेयदवोचन्मदंतरे ॥ नाहमेतेनतुष्टश्चनतद्वचनमाददे ॥ १६ ॥ अहंतुतंनरव्याघ्रमुपयातःप्रसादकः ॥ प्रतिनेतुमयोध्यायांपादौचास्याभिवंदितुम् ॥१७॥ तंमामेवंगतंमत्वाप्रसादंकर्तुमर्हसि ॥ शंसमेभगवन्रामःक्वसंप्रतिमहीपतिः ॥१८॥ वसिष्ठादिभिर्ऋत्विग्भिर्याचितोभगवांस्ततः ॥ उवाचतंभरद्वाजःप्रसादाद्भरतंवचः ॥ १९ ॥ त्वय्येतत्पुरुषव्याघ्रयुक्तंराघववंशजे ॥ गुरुवृत्तिर्दमश्चैवसाधूनांचानुयायिता ॥२०॥ जानेचैतन्मनस्थंतेदृढीकरणमस्त्विति ॥ अपृच्छंत्वांतवात्यर्थंकीर्तिंसमभिवर्धयन् ॥ २१ ॥ जानेचरामंधर्मज्ञंससीतंसहलक्ष्मणम् ॥ अयंवसतितेभ्राताचित्रकूटेमहागिरौ ॥ ॥ २२ ॥ श्वस्तुगंतासितंदेशंवसाद्यसहमंत्रिभिः॥एतंमेकुरुसुप्राज्ञकामंकामार्थकोविद ॥२३ ॥ ततस्तथेत्येवमुदारदर्शनःप्रतीतरूपोभरतोब्रवीद्वचः ॥ चकारबुद्धिंचमहाश्रमेतदानिशानिवासायनराधिपात्मजः ॥ २४ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअयोध्याकांडेनवतितमःसर्गः ॥९०॥ ॥ छ ॥ ॥ कृतबुद्धिंनिवासायतत्रैवसमुनिस्तदा॥भरतंकैकयीपुत्रमातिथ्येनन्यमंत्रयत् ॥ १॥ अब्रवीद्भरतस्त्वेनंनन्विदंभवताकृतम् ॥ पाद्यमर्घ्यमथातिथ्यंवनेयदुपपद्यते ॥२॥ अथोवाचभरद्वाजोभरतंप्रहसन्निव ॥ जानेत्वांप्रीतिसंयुक्तंतुष्येस्त्वंयेनकेनचित् ॥३॥

मित्यन्वयः ॥२०॥ दृढीकरणंअन्यथाभावान्निवृत्तिः बहूनामग्रेउक्तोह्यर्थोनान्यथाकर्तुंशक्यते मुख्यप्रयोजनमाह कीर्तिंसमभिवर्धयन् असर्वज्ञजनंप्रतीतिशेषः हेतौशता कीर्त्यभिवृद्धिहेतवेऽपृच्छमित्यर्थः ॥२१॥ अथरामःक्वेतिप्रश्नस्योत्तरमाह जानेचेति॥२२॥ एतंअद्यवासरूपं कामार्थकोविद वांछितार्थप्रदानसमर्थ ॥२३॥ प्रतीतरूपः प्रसिद्धयशाः रूपंयशस्याभिरूप्येवर्णेचैवनिरूपणेइतिकोशात् तदाश्रमेभरद्वाजाश्रमे ॥ २४ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्ये अयोध्याकांडेनवतितमःसर्गः ॥९०॥ कृतबुद्धिंकृतनिश्चयं आतिथ्येनविशिष्टभोजनोपेतातिथिसत्काररूपहेतुना फलमपिहेतुः॥ १॥ वनेयदुपपद्यतेतेनातिथ्यंकृतंनन्वित्यब्रवीदित्यन्वयः ॥२॥ वनवासित्वेनदरिद्रत्वादेतदधिकातिथ्यकरणेऽसामर्थ्यमन्यतइत्याशयेनप्रहसन्निवेति येनकेनचिदपितुष्येःतुष्टोभवेरितिमन्ये वन्येनाप्यातिथ्येनप्रीतियुक्तइतिजाने ॥ ३ ॥

SGDF

अथापि सेनायाइत्यादि ममप्रीतिर्यथारूपाममेच्छायादृशीतथारूपांतांत्वमर्होसि अंगीकर्तुमितिशेषः ॥ ४ ॥ बलंदूरेनिक्षिप्यएकाकीकिमर्थमागतः अयमेवार्थोन्यतिरेकमुखेनदर्श्यंते कस्मादिति ॥ ५ ॥ अत्रोत्तरमाह भरतइति भगवद्भयाद्भगवदाश्रमपीडाप्रसंगभयादित्यर्थः ॥ ६ ॥ विषयेषुदेशेषुपरिहर्तव्याःतदाश्रमवर्तिवृक्षोदकादिबाधाप्रसंगनिमित्तमनुपरोध्याः ॥ ७ ॥ तदेवाह वाजीत्यादि ॥ ८ ॥ ९ ॥ परमर्षिणाश्रुतभरतवचसा समुपागमंसमीपानयनम् ॥ १० ॥ पीत्वापःपरिमृज्येति हृदयंगमाभिःद्विरोष्ठौपरिमृज्येत्सकृदाचम्येत्युक्तरीत्याचम्य आतिथ्यक्रियाहेतोःआतिथ्यसंपादननिमित्तं विश्वकर्मासृष्टिकर्तृविशेषः ॥ ११ ॥ आह्वानप्रकारमाह आह्वयेइति त्वष्टारंतक्षणादिव्यापारो

सेनायास्तुतवैवास्याःकर्तुमिच्छामिभोजनम्॥ममप्रीतिर्यथारूपात्वमर्होमनुजर्षभ ॥४॥ किमर्थंचापिनिक्षिप्यदूरेबलमिहागतः॥कस्मान्नेहोपयातोसिसबलःपुरुषर्षभ ॥५॥ भरतःप्रत्युवाचेदंप्रांजलिस्तंतपोधनम्॥ नसैन्येनोपयातोस्मिभगवन्भगवद्भयात्॥६॥राज्ञाहिभगवन्नित्यंराजपुत्रेणवातथा॥यत्नतःपरिहर्तव्याविषयेषुतपस्विनः॥७॥ वाजिमुख्यामनुष्याश्चमत्ताश्चवरवारणाः॥प्रच्छाद्यभगवन्भूमिंमहतीमनुयांतिमाम्॥८॥तेवृक्षानुदकंभूमिमाश्रमेषूटजांस्तथा॥नहिंस्युरितितेनाहमेकएवागतस्ततः॥९॥ आनीयतामितःसेनेत्याज्ञप्तःपरमर्षिणा॥तथानुचक्रेभरतःसेनायाःसमुपागमम्॥१०॥अग्निशालांप्रविश्याथपीत्वापःपरिमृज्यच॥आतिथ्यस्यक्रियाहेतोर्विश्वकर्माणमाह्वयत्॥११॥ आह्वयेविश्वकर्माणमहंत्वष्टारमेवच॥आतिथ्यंकर्तुमिच्छामितत्रमेसंविधीयताम्॥१२॥ आह्वयेलोकपालांस्त्रीन्देवान्शक्रपुरोगमान्॥ आतिथ्यंकर्तुमिच्छामितत्रमेसंविधीयताम्॥१३॥प्राक्स्त्रोतसश्चयानद्यस्तिर्यक्स्त्रोतसएवच॥ पृथिव्यामंतरिक्षेचसमायांत्वद्यसर्वशः॥१४॥ अन्याःस्त्रवंतुमैरेयंसुरामन्याःसुनिष्ठिताम्॥अपराश्चोदकंशीतमिक्षुकांडरसोपमम्॥१५॥ आह्वयेदेवगंधर्वान्विश्वावसुहहाहुहून्॥तथैवाप्सरसोदेवगंधर्वैश्चापिसर्वशः॥ १६ ॥घृताचीमथविश्वाचींमिश्रकेशीमलंबुषाम्॥ नागदत्तांचहेमांचसोमामद्रिकृतस्थलीम् ॥ १७ ॥ शक्रंयाश्चोपतिष्ठंतिब्रह्माणंयाश्चभामिनीः॥सर्वास्तुंबुरुणासार्धमाह्वयेसपरिच्छदाः॥ १८ ॥ वनंकुरुषुयद्दिव्यंवासोभूषणपत्रवत् ॥ दिव्यनारीफलंशश्वत्तत्कौबेरमिहैवतु ॥ १९ ॥

पेतंविश्वकर्माणं संविधीयतांविश्वकर्मसाध्यगृहादिसर्वंसिद्धंक्रियताम् ॥ १२ ॥ त्रीन्यमवरुणकुबेरानितितीर्थः कार्यविशेषेष्वेषामपिनियोगोबोध्यः ॥ १३ ॥ अंतरिक्षेनदीआकाशगंगा ॥ १४ ॥ तासांकृत्यमाह अन्याइति मैरेयंमद्यभेदः धात्रीधातकीप्रभृतिनिर्मितः सुरागौडीमाध्वीपैष्टीचेतित्रिविधा सुनिष्ठितांसुनिष्पादिताम् इक्षुकांडरसोपमंतद्वन्मधुरम् ॥ १५ ॥ हहाहाहाःछंदोवशाद्ध्रस्वपाठः ॥ १६ ॥ १७ ॥ सपरिच्छदाःसालंकाराः नृत्यगीताद्यपेक्षितपरिकरोपेताश्च ब्राह्मणमितिपाठेबृहस्पतिंयाउपतिष्ठंतीत्यनुकर्षइतिकतकः ताःसर्वाभामिनीराह्वयेइतिसंबंधः ॥ १८ ॥ कुरुषुउत्तरकुरुषुयद्दिव्यंवनंचैत्ररथाख्यम् दिव्यत्वोपपादकंवासोभूषणान्येवपत्राणियद्वर्तिवृक्षाणांतद्दिव्यनार्यएवफलानियत्रतत्इहैवतुइहवनेएवागच्छतुइतिशेषः इहैतुवैइतिपाठांतरम् तद्देवताधिष्ठानादिदमेववनंतथाभवत्वित्यर्थः ॥ १९ ॥

SGDF

॥ २० ॥ पादपप्रच्युतानिवृक्षेभ्यःस्वयंजातानि ॥ २१ ॥ शिक्षास्वरसमायुक्तंशिक्षाप्रतिपाद्यवर्णोच्चारणलक्षणोपेतम् तथाव्याकरणोपदिश्यमानप्रकृतिप्रत्ययस्वरोपेतम्
॥ स्वरेत्युपलक्षणम् एकःशब्दःसम्यक्ज्ञातःसुप्रयुक्तःस्वर्गेलोकेकामधुग्भवतीत्युक्तेः समाधितेजस्तपोभिर्युक्तएवंगुणोपेतमाह्वानवाक्यमब्रवीदित्यर्थः महर्षेस्तपोबलात्स्वर्गे
कामधुक्त्वेनप्रसिद्धादपिवचनादिहैवसर्वासिद्धामितिभावः ॥ २२ ॥ मनसाध्यायतःमनसाध्यानपूर्वककृताह्वानस्यतानि आहूतानि ॥ २३ ॥ मलयदर्दुरौचंदनपर्वतौ
उपस्पृश्यस्पृष्ट्वायुक्त्यायथोचितवृत्त्याशैत्यमांद्यसौरभयोगेनसुप्रियात्मासुप्रियस्वरूपः अतएवशिवःसुखदःईदृशोऽनिलःसुखंववौ ॥ २४ ॥ घनामेघाः ॥ २५ ॥ वीणा

इहमेभगवन्सोमोविधत्तामन्नमुत्तमं ॥ भक्ष्यंभोज्यंचचोष्यंचलेह्यंचविविधंबहु ॥ २० ॥ विचित्राणिचमाल्यानिपादपप्रच्युतानिच ॥
सुरादीनिचपेयानिमांसानिविविधानिच ॥ २१ ॥ एवंसमाधिनायुक्तस्तेजसाप्रतिमेनच ॥ शिक्षास्वरसमायुक्तंसुव्रतश्चाब्रवन्मुनिः ॥२२॥
मनसाध्यायतस्तस्यप्राङ्मुखस्यकृतांजलेः॥आजग्मुस्तानिसर्वाणिदैवतानिपृथक्पृथक् ॥२३॥मलयंदर्दुरंचैवततःस्वेदनुदोऽनिलः॥ उपस्पृ
श्यववौयुक्त्यासुप्रियात्मासुखंशिवः ॥२४॥ ततोभ्यवर्षतघनादिव्याःकुसुमवृष्टयः॥ देवदुंदुभिघोषश्चदिक्षुसर्वासुशुश्रुवे ॥२५॥ प्रववुश्चोत्त
मावातानन्नृतुश्चाप्सरोगणाः ॥ प्रजगुर्देवगंधर्वावीणाःप्रमुमुचुःस्वरान् ॥२६ ॥ सशब्दोद्यांचभूमिंचप्राणिनांश्रवणानिच॥ विवेशोच्चावचःश्ल
क्ष्णःसमोलयगुणान्वितः ॥२७॥ तस्मिन्नेवंगतेशब्देदिव्येश्रोत्रसुखेनृणां ॥ ददर्शभारतंसैन्यंविधानंविश्वकर्मणः ॥२८॥ बभूवहिमहाभूमिः
समंतात्पंचयोजनं ॥ शाद्वलैर्बहुभिश्छन्नानीलवैदूर्यसन्निभैः ॥ २९ ॥ तस्मिन्बिल्वाःकपित्थाश्चपनसाबीजपूरकाः ॥ आमलक्योबभूवुश्चचू
ताश्चफलभूषिताः ॥३०॥ उत्तरेभ्यःकुरुभ्यश्चवनंदिव्योपभोगवत् ॥आजगामनदीसौम्यातीरजैर्बहुभिर्वृता ॥३१॥ चतुःशालानिशुभ्राणिशा
लाश्चगजवाजिनः॥हर्म्यप्रासादसंयुक्ततोरणानिशुभानिच ॥ ३२ ॥ सितमेघनिभंचापिराजवेश्मसुतोरणं ॥ शुक्लमाल्यकृताकारंदिव्यगं
धसमुक्षितम् ॥ ३३ ॥ चतुरस्त्रमसंबाधशयनासनयानवत् ॥ दिव्यैःसर्वरसैर्युक्तंदिव्यभोजनवस्त्रवत् ॥ ३४ ॥

वाद्यमानाइतिशेषः स्वरान्षड्जादीन् ॥ २६ ॥ लयोवृत्तगीतानुगततालप्रमाणम् ॥ २७ ॥ भरतस्येदंभारतंसैन्यंविश्वकर्मणोविधानंददर्श ॥ २८ ॥ तदेवविधानंदर्शयति ब
भूवेत्यादि छन्नाबभूवेत्यनुकर्षः शाद्वलंकोमलतृणमत्र ॥ २९ ॥ तस्मिन्पंचयोजनामितेदेशे फलभूषिताःकपित्थादयोबभूवुरित्यन्वयः ॥ ३० ॥ वनंचैत्ररथम् नदी जातावेक
वचनम् तीरजैर्वृक्षैः ॥ ३१ ॥ चतुःशालानिशुभ्राणिगृहाणिजातानीतिशेषः तथागजादीनांशालाश्चजाताः तोरणानिपुरद्वाराणि ॥३२॥ सितमेघनिभंसुधालेपेन शुक्लमाल्यैःकृत
आकारोयस्य दिव्यैर्गंधैर्गंधवज्जलैरुक्षितंसिक्तम् ॥ ३३ ॥ यानंशिबिकादि ॥३४ ॥

SGDF
Sri Gargeshwari Dogral Foundation

धौतत्वेनप्रक्षालितत्वेननिर्मलानिभाजनानियस्मिन् ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ वेश्मसंविधिंवेश्मसंविधानम् ॥ ३७ ॥ राजासनंसिंहासनम् राजवद्राजयोग्यम् तदभ्यवर्ततप्रदक्षिणीकृत
वान् ॥३८॥ नतुतत्रोपविष्टइत्याह आसनंपूजयामासेति रामचंद्रीयमेतदितिबुद्ध्यारामायप्रणम्यआसनोपरिप्रतिष्ठितंरामंध्यात्वेतिशेषः वालव्यजनमादायरामसेवाशेषतयेतिशेषः
सचिवासनेसचिवार्थक्लृप्तासनेसिंहासनाधस्तले अत्रेदंबोध्यम् भरतेनवाचोक्तमपिराज्यानभिलाषंलोकानश्रद्दध्युरतःक्रिययापिसर्वलोकप्रत्यायनायमहर्षिणातपोव्ययेनापीदृश
मातिथ्यकरणम् किंचपुष्पादिभिःपूजेवयमपिक्रियाविष्णोरंशभूतभरततुष्टयेइतितत्करणम् किंचभरतंप्रतित्वंदुष्टबुद्ध्यागतोसिकिमितिप्रश्नेतस्यऋषेरसर्वज्ञत्वासामर्थ्यादिशंका

उपकल्पितसर्वान्नंधौतनिर्मलभाजनम् ॥ क्लृप्तसर्वासनंश्रीमत्स्वास्तीर्णशयनोत्तमं ॥३५॥ प्रविवेशमहाबाहुरनुज्ञातोमहर्षिणा ॥ वेश्मतद्रत्नसंपू
र्णंभरतःकैकयीसुतः ॥३६॥ अनुजग्मुश्चतेसर्वेमंत्रिणःसपुरोहिताः ॥ बभूवुश्चमुदायुक्तास्तंदृष्ट्वावेश्मसंविधिम् ॥ ३७॥ तत्रराजासनंदिव्यं
व्यजनंछत्रमेवच ॥ भरतोमंत्रिभिःसार्धमभ्यवर्ततराजवत् ॥ ३८ ॥ आसनंपूजयामासरामायाभिप्रणम्यच ॥ वालव्यजनमादायन्यषीदत्स
चिवासने ॥३९॥ आनुपूर्व्यान्निषेदुश्चसर्वेमंत्रिपुरोहिताः ॥ ततःसेनापतिःपश्चात्प्रशास्ताचन्यषीदत ॥४०॥ ततस्तत्रमुहूर्तेननद्यःपायसकर्दमाः ॥
उपातिष्ठंतभरतंभरद्वाजस्यशासनात् ॥४१॥ आसामुभयतःकूलंपांडुमृत्तिकलेपनाः ॥रम्याश्चावसथादिव्याब्राह्मणस्यप्रसादजाः ॥४२॥ तेनै
वचमुहूर्तेनदिव्याभरणभूषिताः ॥ आगुर्विंशतिसाहस्राब्रह्मणाप्रहिताःस्त्रियः ॥४३॥ सुवर्णमणिमुक्तेनप्रवालेनचशोभिताः ॥आगुर्विंशतिसाह
स्राःकुबेरप्रहिताःस्त्रियः ॥४४॥ याभिर्गृहीतःपुरुषःसोन्मादइवलक्ष्यते ॥ आगुर्विंशतिसाहस्रानंदनादप्सरोगणाः ॥४५॥ नारदस्तुंबुरुर्गोपःप्र
भयासूर्यवर्चसः ॥ एतेगंधर्वराजानोभरतस्याग्रतोजगुः ॥४६॥ अलंबुषामिश्रकेशीपुंडरीकाथवामना ॥ उपानृत्यंतभरतंभरद्वाजस्यशासनात्
॥४७॥ यानिमाल्यानिदेवेषुयानिचैत्ररथेवने ॥ प्रयागेतान्यदृश्यंतभरद्वाजस्यतेजसा ॥४८ ॥ बिल्वामार्दंगिकाआसञ्शम्याग्राहाबिभीतकाः ॥
अश्वत्थानर्तकाश्चासन्भरद्वाजस्यतेजसा ॥४९॥ ततःसरलतालाश्चतिलकाःसतमालकाः ॥ प्रहृष्टास्तत्रसंपेतुःकुब्जाभूत्वाथवामनाः ॥५० ॥

वारणायस्वसामर्थ्यदर्शनम् अपिचभगवदेकचित्तानांस्वर्गसुखमिहापिभवतीतिभगवद्रामप्रीतिमाहात्म्यंप्रदर्शयितुंतद्दर्शनेनचतेषांतत्राधिकांप्रीतिमुत्पादयितुंतथाकरणंमुनेरितिदि
क् ॥ ३९ ॥ आनुपूर्व्यायथोचितोपवेशनप्रकारेण प्रशास्ताशिबिररक्षकः ॥ ४० ॥ ४१ ॥ उभयतःकूलंउभयोःकूलयोः पांडुमृत्तिकालेपनाःसुधालिप्ताः ब्राह्मणस्यभरद्वाज
स्य ॥ ४२ ॥ आगुरागतवत्यः ॥४३॥ सुवर्णमणिमुक्तेनेतिसमाहारद्वंद्वः ॥ ४४ ॥ गृहीतोदर्शनादिनात्मवशीकृतः सोन्मादःउद्भूतसंतोषसहितइत्यर्थः नंदनमिंद्रवनम् ॥
॥ ४५ ॥ नारदादयोगंधर्वराजाःकांत्यासूर्यसमाययुः ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ प्रयागेप्रयागक्षेत्रे ॥ ४८ ॥ बिल्वाबिल्ववृक्षामार्दंगिकामृदंगवादकरूपधराः एवंविभीतकाःशम्या
ख्यतालग्राहकाः वह्नौतालविशेषेचशमेतालक्रियांतरे शम्यायज्ञायुधेइति ॥ ४९ ॥ सरलोदेवदारुविशेषः ॥ ५० ॥

SGDF
Sri Gargeshwari Badal Foundation

शिंशपादयोयेस्त्रीलिंगशब्दवाच्यावृक्षाः लतामल्लिकामालत्यादयः मुनेस्तपोमाहात्म्यादेववृक्षादीनांतत्तद्रूपतापत्तिःपुनर्लतादिरूपप्रत्यापत्तिश्चेतिमंतव्यं ॥ ५१ ॥ तत्रप्रमदारूपं
धृत्वाकिंकुर्युस्तदाह सुरामिति एवमूचुरितिशेषः ॥५२॥ उच्छोद्यउद्वर्तनंकृत्वाएकमेकंपुरुषं अत्रैकंबहुव्रीहिवदितिबहुव्रीहिवद्भावाभावआर्षः ॥५३॥ संवाहंत्यःपादसंवाहनादि
कुर्वंत्यः परिमृज्यजलार्द्रमंगंवस्त्रादिनापरिमृज्यअलंकृत्यचपाययंति मध्वादिकमितिशेषः ॥ ५४ ॥ सुरभेःसुतावृषभाः तेषांहयादीनांभोज्यं तांस्तत्तत्पालकाःअभोजयन्नित्यर्थः
॥ ५५ ॥ इक्ष्वाकुवरयोधानांवाहनानिचोदयंतःभक्षणायप्रेरयंतः तान्इक्ष्वादीन्भोजयंतिस्म ॥५६ ॥ मत्तामदकरद्रव्यसेवया प्रमत्तामधुपानेनकार्याकार्यविवेकशून्या मुदितास्त्रक्चं

शिंशपामलकीजंबूर्याश्चान्याःकाननेलताः ॥ प्रमदाविग्रहंकृत्वाभरद्वाजाश्रमेऽवसन् ॥ ५१ ॥ सुरांसुरापाःपिबतपायसंचबुभुक्षिताः ॥ मां
सानिचसुमेध्यानिभक्ष्यंतांयोयादिच्छति ॥ ५२ ॥ उच्छोद्यस्नापयंतिस्मनदीतीरेषुवल्गुषु ॥ अप्येकमेकंपुरुषंप्रमदाःसप्तचाष्टच ॥५३॥ सं
वाहंत्यःसमापेतुर्नार्योविपुललोचनाः ॥ परिमृज्यतदान्योन्यंपाययंतिवरांगनाः ॥५४॥ हयान्गजान्खरानुष्ट्रांस्तथैवसुरभेःसुतान् ॥ अभो
जयन्वाहनपास्तेषांभोज्यंयथाविधि ॥५५॥ इक्षूंश्चमधुलाजांश्चभोजयंतिस्मवाहनान् ॥ इक्ष्वाकुवरयोधानांचोदयंतोमहाबलाः ॥५६॥ ना
श्वबंधोश्वमाजानन्नगजंकुंजरग्रहः ॥ मत्तप्रमत्तमुदितासाचमूस्तत्रसंबभौ ॥ ५७॥ तर्पिताःसर्वकामैश्चरक्तचंदनरूषिताः ॥ अप्सरोगणसं
युक्ताःसैन्यावाचमुदीरयन् ॥ ५८ ॥ नैवायोध्यांगमिष्यामोनगमिष्यामदंडकान् ॥ कुशलंभरतस्यास्तुरामस्यास्तुतथासुखम् ॥५९॥ इ
तिपादातयोधाश्चहस्त्यश्वारोहबंधकाः ॥ अनाथास्तंविधिंलब्ध्वावाचमेतामुदीरयन् ॥६०॥ संप्रहृष्टाविनेदुस्तेनरास्तत्रसहस्रशः ॥ भरत
स्यानुयातारःस्वर्गोयमितिचाब्रुवन् ॥६१॥ नृत्यंतश्चहसंतश्चगायंतश्चैवसैनिकाः ॥ समंतात्परिधावंतोमाल्योपेताःसहस्रशः ॥६२॥ ततो
भुक्तवतांतेषांतदन्नममृतोपमम् ॥ दिव्यानुद्वीक्ष्यभक्ष्यांस्तानभवद्भक्षणेमतिः ॥ ६३ ॥ प्रेष्याश्चेटयश्चवध्वश्चबलस्थाश्चापिसर्वशः ॥ ब
भूवुस्तेभृशंप्रीताःसर्वेचाहतवाससः ॥६४॥ कुंजराश्चखरोष्ट्राश्चगोश्वाश्चमृगपक्षिणः ॥ बभूवुःसुभृतास्तत्रनातोह्यन्यमकल्पयन् ॥ ६५ ॥

दनरूष्यादिभोगेन ॥५७॥ सैन्याःसेनासमवेताः उदीरयन्उदैरयन् ॥५८॥तांवाचमाह नैवेति नगमिष्यामेत्यार्षःसलोपः भरतस्यकुशलमस्तु यत्संगत्याभूमौस्वर्गसुखलाभः॥५९॥
हस्त्यश्वारोहास्तद्बंधकाश्च पादातरूपयोधाः चेनरथिकसंग्रहः तंविधिंतादृशसत्कारं अनाथाअपरतंत्राइवेत्यर्थइतिकतकः अयाचकाइत्यर्थइत्यन्ये वक्तॄणामातिहर्षयुक्ततया
कवेरपिवर्णनीयमयीभावात्पुनरुक्तिर्नदोषाय ॥ ६० ॥ विनादःप्रहृष्टानांशब्दविशेषः ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ अभवद्भक्षणेमतिः कृतानामपिभक्ष्यसौष्ठवात्पुनराकांक्षाभूदित्यर्थः ॥६३॥
प्रेष्याःसेवकाः चेट्योदास्यः बलस्थाःसेनास्थाः अहतवाससःनूत्नवस्त्रपरिधानाः ॥६४ ॥ अतोमुनिदत्तादन्यपदार्थंनाकल्पयन् नाभुंजन्नित्यर्थः नान्योह्यन्यमकल्पयादितिपाठे
हिरप्यर्थे अन्योपिसेनामंतर्गतोपि मार्गस्थःप्रसंगात्तद्देशमागतः अन्यंऋषिकल्पितादन्यंपदार्थंनाकल्पयत्नभुक्तवानित्यर्थः अनेनात्याधिक्यंसामग्र्याःसूचितम् ॥ ६५ ॥

SGDF

॥ ६६ ॥ निष्ठानंव्यंजनंज्ञेयमितिहलायुधः आम्रादिफलसंबंधिकथितरससिद्धैरितिआजादिविशेषणंगंधरसान्वितैरितिच वार्यापीडेक्काथरसेनिर्यूहोनागदंतकेइतिवैजयंती एतैराजादिभिःपूर्णालौहीःस्वर्णरजतादिपात्रीर्ददृशुरित्यन्वयःलोहशब्दःपंचलोहसाधारणः पात्रीणांविशेषणंशोभार्थम्कल्पितपुष्पध्वजयुक्ताःअभितःशुक्लस्यान्नस्यौदनस्यचपूर्णाःपात्रादीर्ददृशुः ॥६७॥६८॥ वनपार्श्वेषुचैत्ररथवनवत्प्रतिभासमानवनप्रदेशेषुपंचयोजनमितेषुतत्रत्याःकूपाःपायसकर्दमाबभूवुःतत्रत्यागावश्चकामदुघाबभूवुः ॥६९॥ निषादादिवलतृप्त्यर्थंप्रतापमात्रेणसंस्कार्याःप्रतप्तास्तथापिठरःकपालंतेषुसंस्कृताःपक्वाःपैठरास्तैर्मृगादिसंबंधिमांसचयैर्वृताः ॥७०॥ पात्रीणांअन्नाधाराणाम् स्थालीनांव्यंजनस्थालीनाम् पात्राणिभोजनपात्राणीतिकतकः पात्राणांहस्तप्रक्षालनाद्युपयुक्तानाम् स्थालीनांक्षुद्रजनपानपात्राणामितितीर्थः ॥७१॥ कुंभ्यःस्थाल्यःजलपानपात्रविशेषाः करंभ्योदधिमंथनपात्राणि यौवनस्थस्यमथनोत्तरंयामांतरितस्यसुपक्वस्यच केशरादिसंबंधात्गौरस्यपीतवर्णस्य पीतोगौरोहरिद्राभः कपित्थस्यतक्रस्य सुगंधिनःतादृशद्रव्यसंयुक्तस्य ॥७२॥ ह्रदाःपूर्णाइतिपूर्वान्वयि तथारसालस्यतक्रविशेषस्य अपक्वतक्रंसव्योषंचतुर्जातंगुडार्द्रकम् सजीरकंरसालंस्यान्मंजिकाशिखरिण्यपीतिवैजयंती तक्रमत्रनिर्जलम् व्योषंशुंठीमरीचिपिप्पल्यः चतुर्जातम् त्रिगंधमेलात्वक्पत्रैश्चतुर्जातंसकेसरैरितिशार्ङ्गधरेपत्रंतजपत्रम् गुडःखंडशर्कराआर्द्रकंप्रसिद्धम्तस्य वपूर्णाह्रदाःश्वेतस्यदध्नश्चापरेपयसोन्येपूर्णाह्रदाइत्यनुषंगःशर्कराणांचसंचयाःराशयः॥७३॥कल्कान्आमलाकादीनाम्चूर्णकषायान्सुरभिचूर्णानि कषायोथसुरभौलोहितेपि चचूर्णकषायानलदादिचूर्णक्वथितकषायाइतिकतकः स्नानानिस्नानार्थानिउष्णोदकानितदर्थान्यन्यद्रव्याणि च सरितांतीर्थेषुस्नानघटेषु ॥७४॥ शुक्लान्निर्मलानंशुमतःअग्रेकूर्चवतोदंतधावनानांअपामार्गादिकाष्ठानांसंचयान् चंदनकल्कान्घृष्टचंदनान् समुद्गेषुसंपुटेषुददृशुरितिसंबंधः ॥ ७५ ॥ पादुकोपानहम् पादुकादार्वादिनिर्मिताः उपानहश्चर्मादिकृताः समाहारेटच्समासांतः ॥ ७६ ॥ आंजनीःअंजनयुक्तकरंडिकाःकंक

नाशुक्लवासास्तत्रासीत्क्षुधितोमलिनोपिवा ॥ रजसाध्वस्तकेशोवानरःकश्चिददृश्यत ॥ ६६॥ आजैश्चापिचवाराहैर्निष्ठानवरसंचयैः॥फलनिर्यूहसंसिद्धैःसूपैर्गंधरसान्वितैः ॥६७॥ पुष्पध्वजवतीःपूर्णाःशुक्लस्यान्नस्यचाभितः ॥ ददृशुर्विस्मितास्तत्रनरालोहीःसहस्रशः ॥६८॥ बभूवुर्वनपार्श्वेतुकूपाःपायसकर्दमाः ॥ ताश्चकामदुघागावोद्रुमाश्चासन्मधुश्च्युतः ॥६९॥ वाप्योमैरेयपूर्णाश्चमृष्टमांसचयैर्वृताः ॥ प्रतप्तपैठरैश्चापिमार्गमायूरकौक्कुटैः ॥७०॥ पात्रीणांचसहस्राणिस्थालीनांनियुतानिच ॥ न्यर्बुदानिचपात्राणिशातकुंभमयानिच ॥ ७१ ॥ स्थाल्यःकुंभ्यःकरंभ्यश्चदधिपूर्णाःसुसंस्कृताः ॥ यौवनस्थस्यगौरस्यकपित्थस्यसुगंधिनः ॥७२ ॥ ह्रदाःपूर्णारसालस्यदध्नःश्वेतस्यचापरे ॥ बभूवुःपयसश्चान्येशर्कराणांचसंचयाः ॥ ७३ ॥ कल्कांश्चूर्णकषायांश्चस्नानानिविविधानिच ॥ ददृशुर्भाजनस्थानितीर्थेषुसरितांनराः ॥७४॥ शुक्लानंशुमतश्चापिदंतधावनसंचयान् ॥ शुक्लांश्चंदनकल्कांश्चसमुद्गेष्ववतिष्ठतः ॥७५॥ दर्पणान्परिमृष्टांश्चवाससांचादिसंचयान् ॥ पादुकोपानहंचैवयुग्मान्यत्रसहस्रशः ॥ ७६ ॥ आंजनीःकंकतान्कूर्चांश्छत्राणिचधनूंषिच ॥ मर्मत्राणानिचित्राणिशयनान्यासनानिच ॥ ७७ ॥

SGDF

तान्केशमार्जनानि कूर्चान्श्मश्रुप्रसाधकान् मर्मत्राणानिकवचानि ॥ ७७ ॥ भुक्तजरणार्थंयत्पीयतेतत्प्रतिपानं खरादीनामवगाहनयोग्यसुखावतारान्पद्मोत्पलसहितान्ह्रद
न्ददृशुरितिसंबंधः ॥७८॥आकाशेत्याद्यर्धंपूर्वान्वायि उपाधिविशेषान्नीलवर्णानित्यर्थः सुखेनाप्लवःस्नानंयेषुतान् यवसंतृणम् ॥७९॥ निर्वापार्थंभक्षणार्थं स्वप्नकल्पंमर्त्यदुर्लभं द्रा
गुत्पन्नविचित्रपदार्थत्वात् ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ताःसर्वाअप्सरसः अनुज्ञाप्यदत्तानुमतिकंकृत्वा ॥ ८२॥ स्वप्नादिवदेतदृषिकृतमातिथ्यंमिथ्यानेतिदर्शयाति तथैवेतिमत्ताःदृप्ताःमदि
रयाउत्कटाःप्रमत्ताः मत्तेशौंडोत्कटक्षीबाः तथैवअनुभवकालइववर्ततइतिशेषः स्रक्षूत्तमाःस्रगुत्तमाःउपभोगवशात्प्रकीर्णाःप्रमर्दिताश्च॥८३॥इतिश्रीरा० श्रीरा० रा० वा० आ०

प्रतिपानन्ह्रदान्पूर्णान्खरोष्ट्रगजवाजिनाम्॥अवगाह्यसुतीर्थांश्चह्रदान्सोत्पलपुष्करान् ॥७८॥ आकाशवर्णप्रतिमान्स्वच्छतोयान्सुखाप्ल
वान् ॥ नीलवैदूर्यवर्णांश्चमृदून्यवससंचयान् ॥७९॥ निर्वापार्थंपशूनांतेददृशुस्तत्रसर्वशः॥ व्यस्मयंतमनुष्यास्तेस्वप्नकल्पंतदद्भुतम्॥८०॥
दृष्ट्वातिथ्यंकृतंतावद्भरद्वाजमहर्षिणा ॥ इत्येवंरममाणानांदेवानामिवनंदने ॥८१॥ भरद्वाजाश्रमेरम्येसारात्रिर्व्यत्यवर्तत॥ प्रतिजग्मुश्चताः
सर्वागंधर्वाश्चयथागतम् ॥ भरद्वाजमनुज्ञाप्यताश्चसर्वावरांगनाः ॥८२॥ तथैवमत्तामदिरोत्कटानरास्तथैवदिव्यागरुचंदनोक्षिताः ॥ तथैव
दिव्याविविधाःस्रगुत्तमाःपृथग्विकीर्णामनुजैःप्रमर्दिताः ॥ ८३ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवा० आ० अयोध्याकांडेएकनवतितमःसर्गः॥ ९१॥
ततस्तांरजनींव्युष्यभरतःसपरिच्छदः॥कृतातिथ्योभरद्वाजंकामादभिजगामह॥१॥तमृषिःपुरुषव्याघ्रंप्रेक्ष्यप्रांजलिमागतम्॥हुताग्निहोत्रोभ
रतंभरद्वाजोऽभ्यभाषत॥२॥कच्चिदत्रसुखारात्रिस्तवास्मद्विषयेगता॥समग्रस्तेजनःकच्चिदातिथ्येशंसमेनघ ॥३॥तमुवाचांजलिंकृत्वाभरतोऽभि
प्रणम्यच ॥ आश्रमादुपनिष्क्रांतमृषिमुत्तमतेजसम् ॥४॥ सुखोषितोऽस्मिभगवन्समग्रबलवाहनः॥बलवत्तर्पितश्चाहंबलवान्भगवंस्त्वया॥५॥
अपेतक्लमसंतापाःसुभिक्षाःसुप्रतिश्रयाः ॥ अपिप्रेष्यानुपादायसर्वेस्मसुसुखोषिताः ॥ ६ ॥ आमंत्रयेहंभगवन्कामंत्वामृषिसत्तम ॥
समीपंप्रस्थितंभ्रातुर्मैत्रेणेक्षस्वचक्षुषा ॥ ७ ॥ आश्रमंतस्यधर्मज्ञधार्मिकस्यमहात्मनः ॥ आचक्ष्वकतमोमार्गःकियानितिचशंसमे ॥ ८ ॥

अयोध्याकांडेएकनवतितमःसर्गः ॥ ९१ ॥ ॥ ९२ ॥ ॥ व्युष्यउषित्वा सपरिच्छदःसपरिवारः कामाद्रामप्राप्तिकामात् ॥ १ ॥ २ ॥ अस्मद्विषयेअस्मदाश्रमे सुखासुखरूपा
आतिथ्येतेजनःसमग्रःसम्यक्तृप्तिकःअभूदितिशेषः अनेनहितपएवमहत्सर्वेष्टसाधनंनतुराज्यादीतिऋषिणाबोधितोभरतः ॥३ ॥ जनसमूहस्यबहुत्वात्सर्वेषांस्वदर्शनेनकृतकृत्यत्वा
याश्रमान्निष्क्रांतमृषिमुवाच ॥४॥ बलवदत्यंतं बलवान्सेनासहितः ॥५ ॥ क्लमोग्लानिः संतापोदेहौष्ण्यं अपिप्रेष्यानुपादायप्रेष्यानप्यदायतैरपिसहेत्यर्थः सुभिक्षाःसुसमृद्धान्न
पानाः सुप्रतिश्रयाःशोभनावासाः ॥ ६ ॥ आमंत्रयेपृच्छामि कामंअधिकं मैत्रेणस्निग्धेन ॥ ७ ॥ तस्यरामस्यकियान्कियद्दूरदेशेकतमस्तस्यमार्गइतिशंस ॥ ८ ॥

SGDF

॥९॥ अर्धतृतीययोजनेषुसार्धयोजनद्वयेतीतेइत्यर्थः निर्दराःविदीर्णाःपाषाणाः वर्ततइतिशेषः॥१०॥मंदाकिनीतदाख्याकाचिन्नदीचित्रकूटोत्तरपार्श्वंप्राप्यातिष्ठतीतिशेषः॥११॥तस्या
अनंतरंतत्परपार्श्वेचित्रकूटंपर्वतंतयोरामलक्ष्मणयोःपर्णकुटींचद्रक्ष्यासि तत्रपर्वतेवसतःध्रुवंनिश्चयेन ॥१२॥ दक्षिणेनैवमार्गेणयमुनायादक्षिणतीरमार्गेणैवगत्वाकिंचिद्दूरंततः पश्चात्स
व्यदक्षिणंतस्यमार्गस्यशाखामार्गयोःसव्यभागवर्तीयोदक्षिणदिग्गामीमार्गोस्तितंमार्गवाहिनींवाहयस्वनत्वन्यंशाखामार्गं तस्याल्पत्वात्वनमार्गत्वाच्च ॥१३॥ राजराजस्यदशरथस्य

इतिपृष्टस्तुभरतंभ्रातुर्दर्शनलालसम्॥प्रत्युवाचमहातेजाभरद्वाजोमहातपाः॥९॥ भरतार्द्धतृतीयेषुयोजनेष्वजनेवने॥चित्रकूटगिरिस्तत्ररम्य
निर्दरकाननः॥ १० ॥उत्तरंपार्श्वमासाद्यतस्यमंदाकिनीनदी॥ पुष्पितद्रुमसंछन्नारम्यपुष्पितकानना ॥ ११॥ अनंतरंतत्सरितश्चित्रकूटं
चपर्वतम्॥ तयोःपर्णकुटींतातत्रतौवसतोध्रुवम् ॥ १२ ॥ दक्षिणेनचमार्गेणसव्यदक्षिणमेवच॥ गजवाजिसमाकीर्णांवाहिनींवाहिनीप
ते॥१३॥ वाहयस्वमहाभागततोद्रक्ष्यसिराघवम्॥ प्रयाणमितिचश्रुत्वाराजराजस्ययोषितः॥१४॥ हित्वायानानियानार्हाब्राह्मणंपर्यवारय
न्॥वेपमानाकृशादीनासहदेव्यासुमित्रया॥१५॥ कौसल्यातत्रजग्राहकराभ्यांचरणौमुनेः॥असमृद्धेनकामेनसर्वलोकस्यगर्हिता॥१६॥कै
केयीतत्रजग्राहचरणौसव्यपत्रपा॥ तंप्रदक्षिणमागम्यभगवंतंमहामुनिम्॥१७॥अदूराद्भरतस्यैवतस्थौदीनमनास्तदा॥तत्रपप्रच्छभरतंभर
द्वाजोमहामुनिः॥१८॥ विशेषंज्ञातुमिच्छामिमातृणांतवराघव॥ एवमुक्तस्तुभरतोभरद्वाजेनधार्मिकः॥ १९ ॥उवाचप्रांजलिर्भूत्वावाक्यंवचन
कोविदः॥ यामिमांभगवन्दीनांशोकानशनकर्शिताम्॥२०॥ पितुर्हिमहिषींदेवींदेवतामिवपश्यसि॥ एषातंपुरुषव्याघ्रंसिंहविक्रांतगामिनम्
॥२१॥ कौसल्यासुषुवेरामंधातारमदितिर्यथा ॥ अस्यावामभुजंश्लिष्टायासातिष्ठतिदुर्मनाः ॥ २२ ॥ इयंसुमित्रादुःखार्तादेवीराज्ञश्चमध्य
मा॥ कर्णिकारस्यशाखेवशीर्णपुष्पावनांतरे॥२३॥ एतस्यास्तौसुतौदेव्याःकुमारौदेववर्णिनौ॥ उभौलक्ष्मणशत्रुघ्नौवीरौसत्यपराक्रमौ॥
॥२४॥ यस्याःकृतेनरव्याघ्रौजीवनाशमितोगतौ॥राजपुत्रविहीनश्चस्वर्गंदशरथोगतः॥ २५॥ क्रोधनामकृतप्रज्ञांदृप्तांसुभगमानिनीम्॥
ऐश्वर्यकामांकैकेयीमनार्यामार्यरूपिणीम्॥२६॥

॥१४॥ ब्राह्मणंभरद्वाजंपर्यवारयन्नमस्कारार्थंस्त्रियइतिशेषः वेपमानत्वादिगुणाविशिष्टाकौसल्या ॥१५॥ असमृद्धे
नफलसमृद्धिरहितेनकामेनमनोरथेनोपलक्षिताइत्यादिकैकेयीविशेषणम्॥ १६ ॥सव्यपत्रपाअतएवसलज्जा ॥१७॥ दीनमनाः अप्राप्तमनोरथत्वात् कैकेयीतिविशेष्यम्॥१८॥
विशेषंतत्तन्नामरूपम्॥ १९ ॥ शोकानशनकर्शितां शोकवशप्राप्तानशनेनकृशीकृतां ॥ २० ॥ यांपश्यसिएषेत्यन्वयः सिंहवद्विक्रांतगमनशीलं ॥ २१ ॥ धातारंउपेंद्रं॥२२॥
कर्णिकारोवृक्षविशेषः ॥ २३ ॥ देववर्णिनौदेवतुल्यरूपौ ॥ २४ ॥ यस्याःकैकेय्याः जीवनाशंगतौ तादृशापदंप्राप्तौ ॥२५॥ दृप्तां गर्विता अकृतप्रज्ञां अशिक्षितबुद्धिम्

SGDF Sri Gangadhar Digital Foundation

आर्यरूपिणींसतीमिवप्रतिभासमानाम् ॥२६॥ यतोमूलंयन्मूलम् ॥२७॥२८॥२९ ॥ दोषेणदुष्टकृत्यकर्तृत्वेन सुखोदर्कंदेवानामृषीणांचसुखफलम् ॥ ३० ॥ तदेवाह देवाना
मित्यादि भविष्यदितिशत्रंतं जानीहीतिशेषः एवंदेवादिकृतोऽयंमंथराद्वाराकैकेय्याबुद्धिमोहइतिभावः अतएवनैषादोषभागितिबोध्यं देवादीनांसुखदत्वात् ॥३१ ॥ सांसिद्धःप्राप्ता
शीर्वादरूपानुग्रहः स्वमातृकृत्यस्यज्ञातिहितावहत्वाच्च युज्यतांगमनायसंनह्यताम् ॥३२॥३३॥ गजकन्याःकरेणवः सघोषाःघंटाघोषसहिताः ॥३४॥ सुमहार्हाणियानान्यारुह्यत

ममैतांमातरंविद्धिनृशंसांपापनिश्चयाम् ॥ यतोमूलंहिपश्यामिव्यसनंमहदात्मनः ॥२७॥ इत्युक्त्वानरशार्दूलोबाष्पगद्गदयागिरा ॥ विनिश्व
स्यसताम्राक्षःक्रुद्धोनागइवश्वसन् ॥ २८ ॥ भरद्वाजोमहर्षिस्तंब्रुवंतंभरतंतदा ॥ प्रत्युवाचमहाबुद्धिरिदंवचनमर्थवित् ॥२९ ॥ नदोषेणाव
गंतव्याकैकेयीभरतत्वया ॥ रामप्रव्राजनंह्येतत्सुखोदर्कंभविष्यति ॥ ३० ॥ देवानांदानवानांचऋषीणांभावितात्मनाम् ॥ हितमेवभविष्य
द्धिरामप्रव्राजनादिह ॥ ३१ ॥ अभिवाद्यतुसंसिद्धःकृत्वाचैनंप्रदक्षिणम् ॥आमंत्र्यभरतःसैन्यंयुज्यतामितिचाब्रवीत् ॥३२॥ ततोवाजिरथा
न्युक्त्वादिव्यान्हेमविभूषितान् ॥ अध्यारोहत्प्रयाणार्थंबहून्बहुविधोजनः ॥३३॥ गजकन्यागजाश्चैवहेमकक्ष्याःपताकिनः॥ जीमूताइवघर्मां
तेसघोषाःसंप्रतस्थिरे ॥३४॥ विविधान्यपियानानिमहांतिचलघूनिच ॥ प्रययुःसुमहार्हाणिपादैरपिपदातयः ॥ ३५ ॥ अथयानप्रवेकैस्तुकौ
सल्याप्रमुखाःस्त्रियः ॥ रामदर्शनकांक्षिण्यःप्रययुर्मुदितास्तदा ॥ ३६ ॥ चंद्रार्कतरुणाभासांनियुक्तांशिबिकांशुभाम् ॥ आस्थायप्रययौ
श्रीमान्भरतःसपरिच्छदः ॥ ३७ ॥ साप्रयातामहासेनागजवाजिसमाकुला ॥ दक्षिणांदिशमावृत्यमहामेघइवोत्थितः ॥३८॥ वनानिचव्य
तिक्रम्यजुष्टानिमृगपक्षिभिः ॥ गंगायाःपरवेलायांगिरिष्वथनदीष्वपि ॥३९॥ सासंप्रहृष्टद्विपवाजियूथावित्रासयंतीमृगपक्षिसंघान् ॥ मह
द्वनंतत्प्रविगाहमानाराराजसेनाभरतस्यतत्र ॥४०॥ इत्यार्षेश्रीम०वा०आदि०अ०द्विनवतितमःसर्गः॥९२॥तयामहत्यायायिन्याध्वजिन्या
वनवासिनः ॥ अर्दितायूथपामत्ताःसयूथाःसंप्रदुद्रुवुः ॥१॥ ऋक्षाःपृषतमुख्याश्चरुरवश्चसमंततः ॥ दृश्यंतेवनवाटेषुगिरिष्वपिनदीषुच ॥२॥
ससंप्रतस्थेधर्मात्माप्रीतोदशरथात्मजः ॥ वृतोमहत्यानादिन्यासेनयाचतुरंगया ॥ ३ ॥

घोग्याःप्रययुःपदातयस्तुपादैरेवप्रययुः॥३५ ॥ यानप्रवेकैःया
नोत्तमैः ॥३६॥ चंद्रार्कतरुणाभासांतरुणचंद्रार्कसदृशीं क्वचिद्भागेस्फटिकादिनिर्मितांक्वचिद्भागेपद्मरागादिनिर्मितामितियावत् नियुक्तांवाहकैरितिशेषः ॥३७॥३८ ॥ गंगायाःपरवे
लायांपश्चिमतीरेस्थितासेनागिरिषुनदीषुचवर्तमानवनान्यतिक्रम्यप्रयाताबभूवेतिशेषः ॥३९॥ सेति ॥४०॥ ॥ इतिश्रीरा० श्रीरा० रा० वा० आ० अ० द्विनवतितमःसर्गः ॥ ९२॥
॥ ७॥ ॥ यायिन्यागच्छंत्या यूथपाःयूथनाथाः ॥ १ ॥ पृषताःसबिंदवोरुरवोअर्दितादृश्यंतइत्यर्थः ॥ २ ॥ नादिन्याघोषवत्या ॥ ३ ॥

॥ ४ ॥ तस्मिन्कालेमार्गगमनकाले सामही ॥५॥ मंत्रिणांमंत्रविदांवरंश्रेष्ठम् ॥६॥ भरद्वाजोयंदेशंचित्रकूटंयादृशमब्रवीत्यथाचास्माभिःश्रुतंतथैवास्यदेशस्यरूपंलक्ष्यते तस्माद्व्यक्तंतं
देशंप्राप्ताःस्म छांदसोविसर्गलोपः ॥७॥ प्राप्तिमेवविवृणोति अयमिति ॥ ८॥ अवमृद्यंतेपीड्यंते ॥९॥ अतएवैतेनगावृक्षाःगजानामाघातेनचलितशाखाःपर्वतसानुषुकुसुमानिमुंचंति
॥ १० ॥ ११ ॥ प्रचोदिताःसैनिकैः वायुप्रविद्धाःवायुप्रेरिताः मेघजालाःमेघसमूहाः मेघराज्यइतिपाठांतरम् ॥१२॥अमीभटाःमेघप्रकाशैःफलकैःशस्त्रनिवारणचर्मभिरुपलक्षिताःदा
क्षिणात्यानराइवशिरस्सुकुसुमापीडान्कुसुमनिर्मितभूषणविशेषान्कुर्वंतिधारयंतीतितीर्थः अमीवृक्षाःनिबिडप्रत्यग्रपलाशभूयिष्ठतयामेघवदवभासमानैःफलकैर्महास्कंधशाखाभि

सागरौघनिभासेनाभरतस्यमहात्मनः ॥ महींसंछादयामासप्रावृषिद्यामिवांबुदः ॥४॥ तुरंगौघैरवततावारणैश्चमहाबलैः ॥ अनालक्ष्याचि
रंकालंतेस्मिन्कालेबभूवसा ॥५॥ सगत्वादूरमध्वानंसंपरिश्रांतवाहनः ॥ उवाचवचनंश्रीमान्वसिष्ठंमंत्रिणांवरम् ॥६॥ यादृशंलक्ष्यतेरूपंय
थाचैवमयाश्रुतम् ॥ व्यक्तंप्राप्ताःस्मतंदेशंभरद्वाजोयमब्रवीत् ॥७॥ अयंगिरिश्चित्रकूटस्तथामंदाकिनीनदी ॥ एतत्प्रकाशतेदूरान्नीलमेघनि
भंवनम् ॥८॥ गिरेःसानूनिरम्याणिचित्रकूटस्यसंप्रति॥वारणैरवमृद्यंतेमामकैःपर्वतोपमैः ॥९॥ मुंचंतिकुसुमान्येतेनगाःपर्वतसानुषु॥नीलाइ
वातपापायेतोयंतोयधराघनाः ॥ १० ॥ किन्नराचरितंदेशंपश्यशत्रुघ्नपर्वते ॥ हयैःसमंतादाकीर्णंमकरैरिवसागरम् ॥११॥ एतेमृगगणाभां
तिशीघ्रवेगाःप्रचोदिताः ॥ वायुप्रविद्धाःशरदिमेघजालाइवांबरे ॥१२॥ कुर्वंतिकुसुमापीडान्शिरःसुसुरभीनमी ॥ मेघप्रकाशैःफलकैर्दाक्षि
णात्यानरायथा ॥ १३ ॥ निष्कूजमिवभूत्वेदंवनंघोरप्रदर्शनम् ॥ अयोध्येवजनाकीर्णासंप्रतिप्रतिभातिमे ॥ १४ ॥ खुरैरुदीरितोरेणुर्दिवं
प्रच्छाद्यतिष्ठति ॥ तंवहत्यनिलःशीघ्रंकुर्वन्निवममप्रियम् ॥१५॥ स्यंदनांस्तुरगोपेतान्सूतमुख्यैरधिष्ठितान् ॥ एतान्संपततःशीघ्रंपश्यशत्रुघ्नका
नने॥ १६॥ एतान्वित्रासितान्पश्यबर्हिणःप्रियदर्शनान् ॥ एवमापततःशैलमधिवासंपतत्रिणाम् ॥१७॥ अतिमात्रमयंदेशोमनोज्ञःप्रतिभा
तिमे ॥ तापसानांनिवासोयंव्यक्तंस्वर्गपथोनघ ॥ १८ ॥ मृगामृगीभिःसहिताबहवःपृषतावने ॥ मनोज्ञरूपालक्ष्यंतेकुसुमैरिवचित्रिताः
॥ १९ ॥ साधुसैन्याःप्रतिष्ठंतांविचिन्वंतुचकाननम् ॥ यथातौपुरुषव्याघ्रौदृश्येतेरामलक्ष्मणौ ॥२०॥ रुपलक्षिताःदाक्षिणात्याःदक्षिणदिग्भवाःशशिप्रभा

न्सुरभीन्कुसुमापीडान्स्तबकशेखरान्कुर्वंति दाक्षिणात्याःशशिप्रभानितिपाठइतिकतकः ॥१३॥ इदंवनंपूर्वंनिष्कूजंजनशब्दरहितंअतएवघोरदर्शनंभूत्वासांप्रतमस्मदागमनेजना
कीर्णायोध्येवभाति पाठांतरेजनाकीर्णमिदंवनमयोध्येवभाति॥१४॥वहतिअपनयति ममप्रियंकुर्वन्निव चित्रकूटदर्शनेननिरोधनिवर्तकत्वादितिभावः ॥१५॥ संपततःगच्छतः॥१६॥
१७ ॥ व्यक्तंस्पष्टं स्वर्गपथःस्वर्गप्रदेशः ॥ १८ ॥ पृषतानांसबिंदुत्वात्कुसुमैश्चित्रिताइवेत्युक्तिः ॥१९॥ साधुयथोचितंप्रतिष्ठंतांगच्छंतु गमनफलंविचिन्वंत्वित्यादि ॥ २० ॥

SGDF Sri Gangadhareswar Digital Foundation

धूमाग्रंधूमशिखां तेनवह्निमनुमायतत्संपादकत्वेनराघवावनुमायभरतमूचुः ॥ २१ ॥ नामनुष्येवनदाहाभावविशिष्टतयाप्रत्यक्षंदृश्यमानेइतिशेषः तस्मान्मनुष्यकारणकवह्न्यनुप
पत्याअत्रैवराघवावितिजानीमः ॥ २२ ॥ राजभीत्यानिश्चयेनतथावक्तुमशक्नुवंतःपक्षांतरमाहुः अथेति अत्रनतौतथाप्यन्येतपस्विनोत्रभविष्यंति तन्मुखात्तद्वासस्थानलाभो
भविष्यतीतिभावः ॥ २३ ॥ साधुसंमतंन्यायवित्संमतंतेषांवचनंश्रुत्वातत्रप्रदेशेरामावस्थितिंनिश्चित्यसर्वान्सैन्यानुवाच ॥ २४ ॥ वचनमाह यत्ताइति यत्ताःसावधानाः कोला
हलमकुर्वंतः धृतिरित्यशोकमंत्रिणोनामांतरम् ॥ २५ ॥ अपिच याचमूर्भरतेनव्यवस्थिताभरतेनव्यवस्थापितासावासायअग्रतोभूमिंनिरीक्षमाणा नचिरेणशीघ्रम् ॥ २७ ॥

भरतस्यवचःश्रुत्वापुरुषाःशस्त्रपाणयः ॥ विविशुस्तद्वनंशूराधूमाग्रंददृशुस्ततः ॥२१॥ तेसमालोक्यधूमाग्रमूचुर्भरतमागताः ॥ नामनुष्येभ
वत्यग्निर्व्यक्तमत्रैवराघवौ ॥ २२ ॥ अथनात्रनरव्याघ्रौराजपुत्रौपरंतपौ ॥ अन्येरामोपमाःसंतिव्यक्तमत्रतपस्विनः ॥२३॥ तच्छ्रुत्वाभरतस्ते
षांवचनंसाधुसंमतम् ॥ सैन्यानुवाचसर्वांस्तानमित्रबलमर्दनः ॥ २४ ॥ यत्ताभवंतस्तिष्ठंतुनेतोगंतव्यमग्रतः ॥ अयमेवगमिष्यामिसुमंत्रोधृ
तिरेवच ॥ २५॥ एवमुक्तास्ततःसैन्यास्तत्रतस्थुःसमंततः ॥ भरतोयत्रधूमाग्रंतत्रदृष्टिंसमादधत् ॥२६॥ व्यवस्थितायाभरतेनसाचमूर्निरीक्ष
माणापिचभूमिमग्रतः ॥ बभूवहृष्टानचिरेणजानतीप्रियस्यरामस्यसमागमंतदा ॥ २७ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्ये
अयोध्याकांडेत्रिनवतितमःसर्गः ॥ ९३ ॥ छ॥ ॥दीर्घकालोषितस्तस्मिन्गिरौगिरिवरप्रियः ॥ वैदेह्याःप्रियमाकांक्षन्स्वंचचित्तंविलोभयन्
॥ १ ॥ अथदाशरथिश्चित्रंचित्रकूटमदर्शयत् ॥ भार्याममरसंकाशःशचीमिवपुरंदरः ॥ २ ॥ नराज्यभ्रंशनंभद्रेनसुहृद्भिर्विनाभवः ॥ मनोमे
बाधतेदृष्ट्वारमणीयमिमंगिरिम् ॥३ ॥ पश्येममचलंभद्रेनानाद्विजगणायुतम् ॥ शिखरैःखमिवोद्विद्धैर्धातुमद्भिर्विभूषितम् ॥ ४ ॥ केचिद्रज
तसंकाशाःकेचित्क्षतजसन्निभाः ॥ पीतमांजिष्ठवर्णाश्चकेचिन्मणिवरप्रभाः ॥ ५ ॥ पुष्पार्ककेतकाभाश्चकेचिज्ज्योतीरसप्रभाः ॥ विराजंतेऽच
लेंद्रस्यदेशाधातुविभूषिताः ॥ ६ ॥ नानामृगगणैर्द्वीपितरक्ष्वृक्षगणैर्वृतः ॥ अदुष्टैर्भात्ययंशैलोबहुपक्षिसमाकुलः ॥ ७ ॥

॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअयोध्याकांडेत्रिनवतितमःसर्गः ॥ ९३ ॥ ॥ छ ॥ ॥ अथकविस्तत्रस्थितरामवृत्तांतंवर्णयति
दीर्घेत्यादि प्रियंसंतोषंआकांक्षन्इच्छन्स्वानुरोधेनघोरंवनमागतायाश्चित्तखेदस्योपशमनीयतयाचित्रकूटरमणीयकदर्शनेनतच्चित्तमुपलालयन्स्वंचचित्तंवनवासादिखिन्नंतथा
कुर्वन्चित्रकूटमदर्शयदित्यन्वयः ॥ १ ॥ २ ॥ विनाभवःविनावस्थानम् मेमनोनबाधतइत्यन्वयःदृष्ट्वास्थितस्येतिशेषः ॥ ३ ॥ खमिवोद्विद्धैः शीलितादिवत्कर्तरिनिष्ठा ख
स्यवेधकैरित्यर्थः अभ्रंलिहैरितियावत् ॥ ४ ॥ क्षतजंरुधिरम् पीतवर्णामांजिष्ठवर्णाश्च ॥ ५ ॥ पुष्पःपुष्परागःअर्कःस्फटिक केतकानिकेतकपुष्पाणि ज्योतिर्नक्षत्रम् रसः
पारदरसः ॥ ६ ॥ द्वीपीमहाव्याघ्रः तरक्षुःक्षुद्रव्याघ्रः अदुष्टैस्तपस्विवैभवाद्धिंसादिदोषरहितैः ॥ ७ ॥

असनःपीतसारःप्रियालःराजादनम् धवकंकोलभव्यतिमिशावृक्षविशेषाः ॥८॥अरिष्टोनिंबः धन्वनइंद्रयवःबीजप्रचुरफलविशेषादाडिमादयः ॥९॥पुष्यतिवर्धयति ॥१०॥ कामहर्षणान् देशानितिशेषः तत्ररममाणान्किन्नरान्पश्य ॥११॥ खड्गान्किन्नराणामितिशेषः तथाविद्याधरीणांक्रीडोद्देशान्पश्य तासांशाखावसक्तान्यंबराणिचपश्य ॥ १२॥ जलप्रपातैःउच्चप्रदेशात्पतद्भिर्जलप्रवाहैरुद्भेदैर्भुवमुद्भिद्यनिर्गतैर्निष्पंदैरल्पनिर्झरैः स्रवद्भिरित्युभयविशेषणंप्रवहद्भिरित्यर्थकम् ॥१३॥ गुहासमीरणःगुहाद्वारप्रवृत्तःसमीरणः घ्राणतर्पणम् कुर्वाणइतिशेषः अभ्येत्यप्राप्य ॥१४॥शरदःसंवत्सरान् ॥१५॥ रतवान्रतिमान् रतिःप्रीतिः ॥१६॥ धर्मेसत्यपालनलक्षणे ॥१७॥ मनोवाक्कायसंमतान्तत्प्रियान्वर्णनेवाक्प्रियता

आम्रजंब्वसनैर्लोध्रैःप्रियालैःपनसैर्धवैः ॥ कंकोलैर्भव्यतिमिशैर्बिल्वतिंदुकवेणुभिः ॥ ८ ॥ काश्मर्यारिष्टवरणैर्मधूकैस्तिलकैरपि ॥ बदर्यामलकैर्नीपैर्वेत्रधन्वनबीजकैः ॥ ९ ॥ पुष्पवद्भिःफलोपेतैश्छायावद्भिर्मनोरमैः ॥ एवमादिभिराकीर्णःश्रियंपुष्यत्ययंगिरिः ॥१०॥ शैलप्रस्थेषुरम्येषुपश्येमान्कामहर्षणान् ॥ किन्नरान्द्वंद्वशोभद्रेरममाणान्मनस्विनः ॥११॥ शाखावसक्तान्खड्गांश्चप्रवराण्यंबराणिच ॥ पश्यविद्याधरस्त्रीणांक्रीडोद्देशान्मनोरमान् ॥ १२ ॥ जलप्रपातैरुद्भेदैर्निष्पंदैश्चक्वचित्क्वचित् ॥ स्रवद्भिर्भात्ययंशैलःस्रवन्मदइवद्विपः ॥१३॥ गुहासमीरणोगंधान्नानापुष्पभवान्वहन् ॥ घ्राणतर्पणमभ्येत्यकंनरंनप्रहर्षयेत् ॥१४॥ यदीहशरदोनेकास्त्वयासार्धमनिंदिते ॥ लक्ष्मणेनचवत्स्यामिनमांशोकःप्रधर्षति ॥ १५ ॥ बहुपुष्पफलेरम्येनानाद्विजगणायुते ॥ विचित्रशिखरेह्यस्मिन्रतवानस्मिभामिनि ॥ १६ ॥ अनेनवनवासेनममप्राप्तंफलद्वयम् ॥ पितुश्चानृण्यताधर्मेभरतस्याप्रियंतथा ॥ १७ ॥ वैदेहिरमसेकच्चिच्चित्रकूटेमयासह ॥ पश्यंतीविविधान्भावान्मनोवाक्कायसंमतान् ॥ १८ ॥ इदमेवामृतंप्राहूराज्ञिराजर्षयःपरे ॥ वनवासंभवार्थायप्रेत्यमेप्रपितामहाः ॥ १९ ॥ शिलाःशैलस्यशोभंतेविशालाःशतशोऽभितः ॥ बहुलाबहुलैर्वर्णैर्नीलपीतसितारुणैः ॥ २० ॥ निशिभांत्यचलेंद्रस्यहुताशनशिखाइव ॥ ओषध्यःस्वप्रभालक्ष्म्याभ्राजमानाःसहस्रशः ॥ २१ ॥ केचित्क्षयनिभादेशाःकेचिदुद्यानसन्निभाः ॥ केचिदेकशिलाभांतिपर्वतस्यास्यभामिनि ॥ २२ ॥

भावाःपदार्थाःसंयतेतिपाठेसम्यक्नियमितकरणत्रयेत्यर्थःसंयताइतिबहुवचनांतपाठेभावानित्यस्यविशेषणं लिंगव्यत्ययआर्षइतितीर्थस्तत्रनकंचिद्युक्तमर्थंपश्यामः ॥ १८ ॥ इदमेवनियमसहितंवनेवस्थानमेव अमृतंप्राहुःमोक्षसाधनंप्राहुः मेप्रपितामहामन्वादयः वनवासेप्रेत्यैतच्छरीरत्यागोत्तरंभवार्थायभवःशिवोहिरण्यगर्भस्तल्लोकप्राप्तिरूपायार्थायप्रयोजनायाहुरित्येके भवार्थायसंसारक्लेशनिवृत्तयेइतिकतकोव्याचष्टे ॥ १९ ॥ अभितइतिपदम् ॥ २० ॥ अचलेंद्रसंबंध्योषध्यःस्वकांतिसंपदाशोभमानाअग्निशिखाइवनिशिभांति ॥ २० ॥ क्षयानिभाःगृहसदृशाः अतिनिबिडबहुपलाशवृक्षकत्वात् उद्यानसन्निभाःचंपकमालत्यादिबाहुल्यात् एकशिलाःअनेकजनावस्थानक्षमैकशिलायुक्ताः ॥ २२ ॥

SGDF

कूटोग्रभागः॥२३॥कुष्टमुत्पलमितितीर्थः स्थगरःपुत्रजीवकः भूर्जःभूर्जपत्रवृक्षः एतेषांपत्राण्युत्तरच्छदायेषांतान्कामिनांस्वास्तरान् आस्तरणानिकुशेशयंपद्मंतद्दलैःसमंताद्युतान्प
श्य ॥२४॥ फलानि भुक्तानीतिशेषः ॥२५ ॥ वस्वौकसाराकुबेरनगरी नलिनीशक्रनगरी वस्वौकसाराश्रीदस्यशक्रस्यनलिनीपुरीतिहरिः अतीत्यशोभतेइतिशेषेणान्वयः॥२६॥
हेवनितेसीतेपरैः श्रेष्ठैःस्वैःस्वीयैर्नियमैःसहसतांपथिस्थितःसन्इमंकालंचतुर्दशवर्षमितंत्वयालक्ष्मणेनचसहविजङ्घिवान्प्राप्तविहारोयदिभविष्यामितदाकुलधर्मवर्धिनींरतिंसौख्यंप्र
पत्स्येप्राप्स्यामि ॥ २७ ॥ अष्टाविंशतिश्लोकाअत्रेतिकतकः ॥ ॥ इतिश्रीरा॰श्रीरा॰रा॰वा॰आ॰अयो॰चतुर्नवतितमःसर्गः ॥ ९४॥ ॥ ९५ ॥ अथनदीप्रदर्शनेनोप

भित्त्वेववसुधांभातिचित्रकूटःसमुत्थितः ॥ चित्रकूटस्यकूटोयंदृश्यतेसर्वतःशुभः ॥ २३ ॥ कुष्ठस्थगरपुन्नागभूर्जपत्रोत्तरच्छदान् ॥ कामिनां
स्वास्तरान्पश्यकुशेशयदलायुतान् ॥ २४ ॥ मृदिताश्चापविद्धाश्चदृश्यंतेकमलस्रजः ॥ कामिभिर्वनितेपश्यफलानिविविधानिच ॥ २५ ॥
वस्वौकसारांनलिनीमतीत्यैवोत्तरान्कुरून् ॥ पर्वतश्चित्रकूटोसौबहुमूलफलोदकः ॥ २६ ॥ इमंतुकालंवनितेविजङ्घिवांस्त्वयाचसीतेसहल
क्ष्मणेन ॥ रतिंप्रपत्स्येकुलधर्मवर्धिनींसतांपथिस्वैर्नियमैःपरैःस्थितः ॥२७॥ ॥इत्यार्षेश्रीम॰वा॰आ॰अयो॰चतुर्नवतितमःसर्गः ॥९४॥
अथशैलाद्विनिष्क्रम्यमैथिलींकोशलेश्वरः ॥ अदर्शयच्छुभजलांरम्यांमंदाकिनींनदीम् ॥ १ ॥ अब्रवीच्चवरारोहांचंद्रचारुनिभाननाम् ॥ वि
देहराजस्यसुतांरामोराजीवलोचनः ॥ २ ॥ विचित्रपुलिनांरम्यांहंससारससेविताम् ॥कुसुमैरुपसंपन्नांपश्यमंदाकिनींनदीम् ॥३ ॥ नानावि
धैस्तीररुहैर्वृतांपुष्पफलद्रुमैः ॥ राजंतींराजराजस्यनलिनीमिवसर्वतः ॥ ४ ॥ मृगयूथनिपीतानिकलुषांभांसिसांप्रतम् ॥ तीर्थानिरम
णीयानिरतिंसंजनयंतिमे ॥ ५ ॥ जटाजिनधराःकालेवल्कलोत्तरवाससः ॥ ऋषयस्त्ववगाहंतेनदींमंदाकिनींप्रिये ॥६ ॥ आदित्यमुपतिष्ठं
तेनियमादूर्ध्वबाहवः ॥ एतेपरेविशालाक्षिमुनयःसंशितव्रताः ॥ ७ ॥ मारुतोद्धूतशिखरैःप्रनृत्तइवपर्वतः ॥ पादपैःपुष्पपत्राणिसृजद्भिर
भितोनदीम् ॥८॥ क्वचिन्मणिनिकाशोदांक्वचित्पुलिनशालिनीम् ॥ क्वचित्सिद्धजनाकीर्णांपश्यमंदाकिनींनदीम् ॥ ९ ॥ निर्धूतान्वायुनाप
श्यविततान्पुष्पसंचयान् ॥ पोप्लूयमानानपरान्पश्यत्वंतनुमध्यमे ॥१० ॥

लालयति अथेति ॥ १ ॥ वरारोहांउत्तमस्त्रीम् ॥ २ ॥ कुसुमैः
पद्मादिभिः ॥ ३ ॥ पुष्पफलयुतैर्द्रुमैस्तीरभवैराजंतींशोभमानां राजराजःकुबेरस्तस्यनलिनीसौगंधिकाख्या ॥४॥ तीर्थानिअवतारमार्गाः रतिंप्रीतिम् ॥ ५ ॥ ६ ॥ उपतिष्ठंतेमं
त्रैरुपस्थानंकुर्वते एतेपरेमुनयःप्रकाशंते जपपराइतिशेषः ॥ ७ ॥ प्रनृत्तइवनृत्तंकर्तुमुपक्रांतइव अतएवपुष्पांजलिकरणंपादपैः ॥ ८ ॥ मणिनिकाशंमुक्तानिकाशमुदकंयस्या
स्ताम् ॥ ९ ॥ अंभसिपोप्लूयमानान्पुनःपुनःप्लवमानान्पुष्पसंचयान्पश्य पश्येहाबलमध्यमेइतिपाठः कृशत्वाद्बलनाशक्तमध्यवतीत्यर्थइतिकतकः ॥ १०॥

SGDF
Sri Gargeshwari [illegible] Foundation

रथांगाह्वयनाःचक्रवाकाःरथांगंतद्वाचकःशब्दआह्वयनेनामनियेषा।मितिविग्रहः अधिरोहंतिपुलिनानीतिशेषः ॥११॥ तवदर्शनाच्चाधिकंअधिकसुखावहम् ॥१२॥१३॥ सखीवन्मंदा

पश्यैतद्वल्गुवचसोरथांगाह्वयनाद्विजाः ॥ अधिरोहंतिकल्याणिनिष्कूजंतःशुभागिरः ॥११॥ दर्शनंचित्रकूटस्यमंदाकिन्याश्चशोभने ॥ अधि
कंपुरवासाच्चमन्येतवचदर्शनात् ॥१२॥ विधूतकल्मषैःसिद्धैस्तपोदमशमान्वितैः ॥ नित्यविक्षोभितजलांविगाहस्वमयासह ॥१३॥ सखीव
च्चविगाहस्वसीतेमंदाकिनींनदीम् ॥ कमलान्यवमज्जंतीपुष्कराणिचभामिनि ॥ १४ ॥ त्वंपौरजनवद्व्यालानयोध्यामिवपर्वतम् ॥ मन्यस्ववव
नितेनित्यंसरयूवदिमांनदीम् ॥१५॥ लक्ष्मणश्चैवधर्मात्मामन्निदेशेव्यवस्थितः ॥त्वंचानुकूलावैदेहिप्रीतिंजनयतीमम ॥१६॥ उपस्पृशंस्त्रि
षवणंमधुमूलफलाशनः ॥ नायोध्यायैनराज्यायस्पृहयेचत्वयासह ॥१७॥ इमांहिरम्यांगजयूथलोडितांनिपीततोयांगजसिंहवानरैः॥ सुपुष्पि
तांपुष्पभरैरलंकृतांनसोस्तियःस्यान्नगतक्लमःसुखी ॥१८॥ इतीवरामोबहुसंगतंवचःप्रियासहायःसरितंप्रतिब्रुवन् ॥ चचाररम्यंनयनांजन
प्रभंसचित्रकूटंरघुवंशवर्धनः ॥१९॥ ॥इत्यार्षेश्रीम॰वा॰आ॰अ॰पंचनवतितमःसर्गः ॥९५॥ ॥छ॥ ॥ रामस्तुनलिनींरम्यांचित्रकूटंच
पर्वतम् ॥ उत्तरेतुगिरेःपादेचित्रकूटस्यराघवः ॥१॥ ददर्शकंदरंरम्यंशिलाधातुसमन्वितम्॥सुखप्रसेकैस्तरुभिःपुष्पभारावलंबिभिः ॥ २ ॥
संवृतंचरहस्यंचमत्तद्विजगणायुतम् ॥ तद्दृष्ट्वासर्वभूतानांमनोदृष्टिहरंवनम् ॥३॥ उवाचसीतांकाकुत्स्थोवनदर्शनविस्मितः ॥ वैदेहिरमतेच
क्षुस्तवास्मिन्गिरिकंदरे ॥ ४ ॥ परिश्रमविघातार्थंसाधुतावदिहास्यताम् ॥ त्वदर्थमिहविन्यस्तात्वियंश्लक्ष्णसमाशिला ॥ ५ ॥ यस्याःपार्श्वे
तरुःपुष्पैःप्रविष्टइवकेसरैः ॥ राघवेणैवमुक्तासासीताप्रकृतिदक्षिणा ॥ ६ ॥ उवाचप्रणयस्निग्धमिदंश्लक्ष्णतरंवचः ॥ अवश्यकार्यंवचनंत
वमेरघुनंदन ॥ ७ ॥ बहुशोभ्रमितश्चाद्यतवचैवंमनोरथः ॥ एवमुक्त्वावरारोहाशिलांतामुपसर्पह ॥ ८ ॥ सहभर्त्रानवद्यांगीरंतुकामामन
स्विनी ॥ तामेवंब्रुवतींसीतांरामोवचनमब्रवीत् ॥९॥ रम्यंपश्यसिभूतार्थंवनंपुष्पितपादपम् ॥ पश्यदेविगिरौरम्येरम्यपुष्पांकितानिमान् ॥
॥१०॥ गजदंतक्षतान्वृक्षान्पश्यनिर्यासवर्षिणः॥झिल्लिकाविरुतैर्दीर्घैरुदतीवसमंततः ॥ ११॥ पुत्रप्रियोसौशकुनिःपुत्रपुत्रेतिभाषते ॥ मधुरां
करुणांवाचंपुरेवजननीमम ॥ १२ ॥ विहगोभृंगराजोयंशालस्कंधसमास्थितः ॥ संगीतमिवकुर्वाणःकोकिलेनावकूजति ॥ १३ ॥

किन्याइतिशेषः कमलपुष्करेरक्तसितपद्मेतानिअवमज्जंतीप्रक्षिपंती ॥१४॥१५॥ १६ ॥ उपस्पृशन्स्नानंकुर्वन् ॥१७॥ सुपुष्पितांसुपुष्पितवनांतामवगाह्ययःसुखीनस्यात्सनास्तीत्य
न्वयः ॥१८॥ सरितंप्रतिसरितंवर्णयन्नयनयोग्यांजनवन्नीलप्रभम् ॥१९॥ इतिश्रीरा॰श्रीरा॰रा॰वा॰आ॰अ॰पंचनवतितमःसर्गः ॥९५॥ ॥छ॥ ॥अग्रिमाध्यायेमूलमेव॥

अयंवाबालकःशंकेकोकिलानांविहंगमः ॥ सुखबद्धमसंबद्धंतथाह्येषप्रभाषते ॥ १४ ॥ एषाकुसुमितानूनंपुष्पभारानतालता ॥ दृश्यतेमा
मिवात्यर्थंश्रमाद्देवित्वमाश्रिता ॥ १५ ॥ एवमुक्ताप्रियस्यांकेमैथिलीप्रियभाषिणी ॥ भूयस्तरांत्वनिंद्यांगीसमारोहतभामिनी ॥ १६ ॥ अं
केतुपरिवर्तंतीसीतासुरसुतोपमा ॥ हर्षयामासरामस्यमनोमनसिजार्पितम् ॥ १७ ॥ सनिघृष्यांगुलिंरामोधौतेमनःशिलोच्चये ॥ चकारति
लकंतस्याललाटेरुचिरंतदा ॥ १८ ॥ बालार्कसमवर्णेनतेजसागिरिधातुना ॥ चकासेविनिविष्टेनससंध्येवनिशासिता ॥१९॥ केसरस्यचपु
ष्पाणिकरेणामृद्यराघवः ॥ अलकंपूरयामासमैथिल्याःप्रीतमानसः ॥ २० ॥ अभिरम्यतदातस्यांशिलायांरघुनंदनः ॥ अन्वीयमानोवैदे
ह्यादेशमन्यंजगामह ॥ २१ ॥ विचरंतीतदासीताददर्शहरियूथपम् ॥ वनेबहुमृगाकीर्णेवित्रस्तारामममाश्लिषत् ॥ २२॥ रामस्तांपरिरब्धांगीं
परिरभ्यमहाभुजः ॥ सांत्वयामासवामोरूमवभर्त्स्याथवानरम् ॥ २३॥ मनःशिलायास्तिलकःसीतायाःसोऽथवक्षसि ॥ समदृश्यतसंक्रांतो
रामस्यविपुलौजसः ॥ २४ ॥ प्रजहासतदासीतागतेवानरपुंगवे ॥ दृष्ट्वाभर्तरिसंक्रांतमपांगंसमनःशिलम् ॥ २५ ॥ नातिदूरेत्वशोकानां
प्रदीप्तमिवकाननम् ॥ ददर्शपुष्पस्तबकैस्तर्जद्भिरिववानरैः ॥ २६ ॥ वैदेहीत्वब्रवीद्राममशोककुसुमार्थिनी ॥ वयंतदभिगच्छामोवनमि
क्ष्वाकुनंदन ॥ २७ ॥ तस्याःप्रियेस्थितोरामोदेव्यादिव्यार्थरूपया ॥ सहितस्तदशोकानांविशोकःप्रययौवनम् ॥ २८ ॥ तदशोकवनंरा
मःसभार्योऽभ्यचरत्तदा॥गिरिपुत्र्यापिनाकीवसहहैमवतंवनम् ॥२९॥ तावन्योन्यमशोकस्यपुष्पैःपल्लवधारिभिः॥समलंचक्रतुरुभौकामिनौनी
ललोहितौ ॥ ३० ॥ आबद्धवनमालौतौकृतापीडावतंसकौ ॥ भार्यापतीतावचलंशोभयांचक्रतुर्भृशम् ॥ ३१ ॥ एवंसविविधान्देशान्दर्शयि
त्वाप्रियांप्रियः ॥ आजगामाश्रमपदंसुसंश्लिष्टमलंकृतम् ॥ ३२ ॥ प्रत्युज्जगामतंभ्रातालक्ष्मणोगुरुवत्सलः ॥ दर्शयन्विविधंधर्मंसौमित्रिः
सुकृतंतदा ॥ ३३ ॥ शुद्धबाणहतांस्तत्रमेध्यान्कृष्णमृगान्दश ॥ राशीकृताञ्शुष्यमाणानन्यान्कांश्चनकांश्चन ॥ ३४ ॥ तद्दृष्ट्वाकर्मसौमि
त्रेर्भ्राताप्रीतोभवत्तदा ॥ क्रियतांबलयश्चेतिरामःसीतामथान्वशात् ॥३५॥ अग्रंप्रदायभूतेभ्यःसीताथवरवर्णिनी ॥ तयोरुपददद्भ्रात्रोर्मधुमां
संचतद्भृशम् ॥ ३६॥ तयोस्तुष्टिमथोत्पाद्यवीरयोःकृतशौचयोः ॥ विधिवज्जानकीपश्चाच्चक्रेसाप्राणधारणम् ॥ ३७ ॥ शिष्टंमांसंनिकृष्टंयच्छो
षणायावकल्पितम् ॥ तद्रामवचनात्सीताकाकेभ्यःपर्यरक्षत ॥३८॥ तांददर्शतदाभर्ताकाकेनायासितांदृढम् ॥ यस्याहारांतरचरःकामचारी
विहंगमः ॥ ३९ ॥ काकेनारोध्यमानांतांसामुमोहतदातुरम् ॥ साचुकोपानवद्यांगीभर्तृप्रणयदर्पिता ॥ ४० ॥

मांसेनच्छंदयन्मांसविशेषप्रदर्शनेनलालयन्सांत्वयन् गिरिनिम्नगांमंदाकिनीम् ॥ १ ॥ तेनलालनप्रकारमाह इदमिति एवमित्यस्यब्रुवन्नितिशेषः ॥ २ ॥ आसतःगिरिप्रदेशेआ

इतश्चेतश्चतांकाकोवारयंतींपुनःपुनः ॥ पक्षतुंडनखाग्रैश्चकोपयामासकोपनाम् ॥ ४१ ॥ तस्याःप्रस्फुरमाणौष्ठंभ्रुकुटीपुटसूचितम् ॥ मु
खमालोक्यकाकुत्स्थस्तंकाकंप्रत्यषेधयत् ॥ ४२ ॥ सधृष्टमानोविहगोरामवाक्यमचिंतयन् ॥ सीतामभिपपातैवततश्चुक्रोधराघवः ॥ ४५॥
सोभिमंत्र्यशरैषीकामैषीकास्त्रेणवीर्यवान् ॥ काकंतमभिसंधायससर्जपुरुषर्षभः ॥ ४४ ॥ सतेनाभिद्रुतःकाकस्त्रींल्लोकान्पर्यगात्ततः ॥ दे
वैर्दत्तवरःपक्षीहारांतरचरोलघुः ॥ ४५ ॥ यत्रयत्रागमत्काकस्तत्रतत्रददर्शह ॥ इषीकांभूतसंकाशांसरामंपुनरागमत् ॥ ४६ ॥ समूर्ध्ना
न्यपतत्काकोराघवस्यमहात्मनः ॥ सीतायास्तत्रपश्यंत्यामानुषीमैरयद्गिरम् ॥ ४७ ॥ प्रसादंकुरुमेरामप्राणैःसामग्र्यमस्तुमे ॥ अस्त्रस्या
स्यप्रभावेणशरणंनलभेक्वचित् ॥४८ ॥ तंकाकमब्रवीद्रामःपादयोःशिरसागतम् ॥ सानुक्रोशतयाधीमानिदंवचनमर्थवत् ॥ ४९ ॥ म
यारोषपरीतेनसीताप्रियहितार्थिना ॥ अस्त्रमेतत्समाधायत्वद्वधायाभिमंत्रितम् ॥ ५० ॥ यत्तुमेचरणौमूर्ध्नागतस्त्वंजीवितेप्सया ॥ अत्रा
स्त्यवेक्षात्वयिमेरक्ष्योहिशरणागतः ॥ ५१ ॥ अमोघंक्रियतामस्त्रमेकमंगंपरित्यज ॥ किमंगंशातयतुतेशरैषीकाब्रवीहिमे ॥ ५२ ॥
एतावद्धिमयाशक्यंतवकर्तुंप्रियंखग ॥ एकांगहीनंह्यस्त्रेणजीवितंमरणाद्वरम् ॥ ५३ ॥ एवमुक्तस्तुरामेणसंप्रधार्यसवायसः ॥ अभ्यगच्छ
द्द्वयोरक्षणस्त्यागमेकस्यपंडितः ॥ ५४ ॥ सोब्रवीद्राघवंकाकोनेत्रमेकंत्यजाम्यहम् ॥ एकनेत्रोपिजीवेहंत्वत्प्रसादान्नराधिप ॥ ५५ ॥ रा
मानुज्ञातमस्त्रंतत्काकस्यनयनेपतत् ॥ वैदेहीविस्मितातत्रकाकस्यनयनेहते ॥ ५६ ॥ निपत्यशिरसाकाकोजगामाशुयथेप्सितम् ॥ लक्ष्म
णानुचरोरामश्चकारानंतरक्रियाः ॥ ५७ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०अयो०अयंप्रक्षिप्तःसर्गः ॥ १ ॥ ॥ ९६ ॥ तांतदादर्शयित्वा
तुमैथिलींगिरिनिम्नगाम् ॥ निषसादगिरिप्रस्थेसीतांमांसेनछंदयन् ॥ १ ॥ इदंमेध्यमिदंस्वादुनिष्टप्तमिदमग्निना ॥ एवमास्तेसधर्मात्मासीतया
सहराघवः ॥ २ ॥ तथातत्रासतस्तस्यभरतस्योपयायिनः ॥ सैन्यरेणुश्चशब्दश्चप्रादुरास्तांनभस्पृशौ ॥ ३ ॥ एतस्मिन्नंतरेत्रस्ताःशब्देनमहताततः
अर्दितायूथपामत्ताःस्वयूथाद्दुद्रुवुर्दिशः ॥ ४ ॥ सतंसैन्यसमुद्भूतंशब्दंशुश्रावराघवः ॥ तांश्चविप्रद्रुतान्सर्वान्यूथपानन्ववैक्षत ॥ ५ ॥ तांश्चविप्रद्रुता
न्दृष्ट्वातंचश्रुत्वामहास्वनम् ॥ उवाचरामःसौमित्रिंलक्ष्मणंदीप्ततेजसम् ॥ ६ ॥

सीनस्य उपयायिनोरामसमीपेआगच्छतोभरतस्यसैन्यरेणुःसैन्य
शब्दश्चप्रादुरास्तांप्रादुर्बभूवतुः ॥ ३ ॥ एतस्मिन्नंतरेसेनाशब्दप्रवृत्तिसमये ॥ ४ ॥ सराघवोरामःसैन्यसमुद्भूतंतदुत्पादितम् ॥ ५ ॥ सनिःस्वनमितिपाठेसइतिपदम् ॥ ६ ॥

SGDF

भीमंभयंकरंयत्स्तनितंमेघशब्दस्तद्वद्गंभीरंयथाभवतितथायोयंस्वनःश्रूयतेऽस्यकारणंपश्येतियोजना ॥ ७ ॥ यत्सहसामृगाःप्रद्रुताःदिशस्तस्यकारणं तथासिंहैर्वित्रासितानिगजयू
थानिवा अथतैर्वित्रासितामहिषावादिशःप्रद्रुतास्तत्कारणंचपश्यवाशब्दौचार्थे ॥८॥ तत्कारणमुन्नयन्स्वयमाह राजावेति राजादिर्मृगयामटतेज्ञातुमर्हसि अन्यद्वाश्वापदंदुष्टजंतुः
वनंक्षोभयतीतिशेषः ॥९॥१०॥ सालोवृक्षः ॥११॥ यत्तैःसज्जैः ॥१२॥ सेनांशशंस सेनांश्रुतशब्दकारणमुक्तवान् ॥१३॥ अग्निंसंशमयतु परसेनादर्शनजक्षोभकालिकोयंव्या

हंतलक्ष्मणपश्येहसुमित्रासुप्रजास्त्वया॥भीमस्तनितगंभीरंतुमुलःश्रूयतेस्वनः॥७॥गजयूथानिवारण्येमहिषावामहावने॥ वित्रासितामृगाः
सिंहैःसहसाप्रद्रुतादिशः॥८॥राजावाराजपुत्रोवामृगयामटतेवने॥ अन्यद्वाश्वापदंकिंचित्सौमित्रेज्ञातुमर्हसि॥९॥सुदुश्चरोगिरिश्चायंपक्षिणा
मपिलक्ष्मण॥ सर्वमेतद्यथातत्त्वमभिज्ञातुमिहार्हसि॥१०॥सलक्ष्मणःसंत्वरितःसालमारुह्यपुष्पितम्॥ प्रेक्षमाणोदिशःसर्वाःपूर्वांदिशमवैक्ष
त॥११॥ उदङ्मुखःप्रेक्षमाणोददर्शमहतींचमूम्॥ गजाश्वरथसंबाधांयत्तैर्युक्तांपदातिभिः॥१२॥ तामश्वरथसंपूर्णांरथध्वजविभूषिताम्॥
शशंससेनांरामायवचनंचेदमब्रवीत्॥१३॥ अग्निंसंशमयत्वार्यःसीताचभजतांगुहाम्॥ सज्जंकुरुष्वचापंचशरांश्चकवचंतथा॥१४॥ तं
रामःपुरुषव्याघ्रोलक्ष्मणंप्रत्युवाचह॥ अंगावेक्षस्वसौमित्रेकस्येमांमन्यसेचमूम्॥१५॥एवमुक्तस्तुरामेणलक्ष्मणोवाक्यमब्रवीत्॥ दिधक्ष
न्निवतांसेनांरुषितःपावकोयथा॥१६॥ संपन्नंराज्यमिच्छंस्तुव्यक्तंप्राप्याभिषेचनम्॥ आवांहंतुंसमभ्येतिकैकेय्याभरतःसुतः॥१७॥ एषवै
सुमहाञ्छ्रीमान्विटपीसंप्रकाशते॥ विराजत्युज्ज्वलस्कंधःकोविदारध्वजोरथे॥१८॥ भजंत्येतेयथाकाममश्वानारुह्यशीघ्रगान्॥ एतेभ्रा
जंतिसंहृष्टागजानारुह्यसादिनः॥१९॥ गृहीतधनुषावावांगिरिंवीरश्रयावहे॥ अथवेहैवतिष्ठावःसन्नद्धावुद्यतायुधौ॥२०॥ अपिनौवशमा
गच्छेत्कोविदारध्वजोरणे॥ अपिद्रक्ष्यामिभरतंयत्कृतेव्यसनंमहत्॥२१॥ त्वयाराघवसंप्राप्तंसीतयाचमयातथा॥ यन्निमित्तंभवान्राज्या
च्च्युतोराघवशाश्वतात्॥२२॥ संप्राप्तोयमरिर्वीरभरतोवध्यएवहि॥ भरतस्यवधेदोषंनाहंपश्यामिराघव॥२३॥ पूर्वापकारिणं
हत्वानह्यधर्मेणयुज्यते॥ पूर्वापकारीभरतस्त्यागेधर्मश्चराघव॥२४॥

पारःसर्वजनसिद्धः गुहांअंतर्गृहं शरांश्चगृहाणेतिशेषः ॥१४॥ तंयुद्धसन्नाहवादिनंरामोवि
मृश्यकारित्वादाह अंगेति यामिमांचमूंभयहेतुंमन्यसेसाकस्येत्यवेक्षस्वेत्यर्थः ॥१५रुषितःक्रुद्धः ॥ १६॥ अभिषेचनंराज्यंप्राप्य सपत्नंअकंटकम् ॥ १७॥ तच्चिह्नमाह एषइति
यएषवृक्षोमहान्संप्रकाशतेतत्समीपेतंलक्षीकृत्यरथेकोविदारध्वजोविराजते॥१८॥भजंतिएतद्देशमागच्छंति सादिनोगृहीतसादिचिह्नागजारोहाः॥१९॥अतोगृहीतधनुषावीति॥२०॥
अपिनौवशमागच्छेदितिकामप्रवेदनेलिङ् महद्व्यसनंत्वयाप्राप्तमित्युत्तरेणान्वयः ॥ २१ ॥ यन्निमित्तंयस्माद्धेतोः ॥ २२ ॥ वध्यत्वेअयमेवहेतुः ॥ २३ ॥ त्यागेवधे ॥ २४ ॥

संख्येयुद्धेमयापश्येदित्युत्तरेणान्वयः मृगमास्कंदनंसंख्यंसमीकंसांपरायिकम् ॥ २५ ॥ सानुबंधांसकुब्जाम् ॥२६॥ कलुषेणपापेनकैकेयीरूपेण असत्कारंकैकेयीकृतम् ॥२७॥
॥२८॥२९॥३०॥ भरतलक्ष्मणयोःसमतयारामोपकरणत्वाल्लक्ष्मणस्यभरतविषयेएवंवादः रामस्यतूभयोरपिस्वोपकरणत्वान्नक्वापिक्रोधइतितत्त्वमत्र ॥३१॥ ॥इतिश्रीरा० श्रीरा०
रा०वा०आ०अ०षण्णवतितमःसर्गः ॥ ९६ ॥ अथतत्क्रोधमपनयतिभगवान्सर्वभूतभावज्ञस्तदागमनप्रयोजनकथनेन सुसंरब्धमिति भरतंप्रतिसुसंरब्धंअत्यंतंयुद्धोद्योगवंतम्

एतस्मिन्निहतेकृत्स्नामनुशाधिवसुंधराम् ॥ अद्यपुत्रंहतंसंख्येकैकेयीराज्यकामुका ॥ २५ ॥ मयापश्येत्सुदुःखार्ताहस्तिभिन्नमिवद्रुमम्॥
कैकेयींचवधिष्यामिसानुबंधांसबांधवाम् ॥२६ ॥ कलुषेणाद्यमहतामेदिनीपरिमुच्यताम् ॥ अद्येमंसंयतंक्रोधमसत्कारंचमानद ॥२७॥ मो
क्ष्यामिशत्रुसैन्येषुकक्षेष्विवहुताशनम् ॥ अद्यैवचित्रकूटस्यकाननंनिशितैःशरैः ॥ २८ ॥ छिंदञ्छत्रुशरीराणिकरिष्येशोणितोक्षितम् ॥
शरैर्निर्भिन्नहृदयान्कुंजरांस्तुरगांस्तथा ॥२९॥ श्वापदाःपरिकर्षंतुनरांश्चनिहतान्मया ॥ शराणांधनुषश्चाहमनृणोऽस्मिन्महावने ॥३०॥ स
सैन्यंभरतंहत्वाभविष्यामिनसंशयः ॥ ३१ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०अ०षण्णवतितमःसर्गः ॥ ९६॥ ॥ ९७ ॥ ॥ सुसंरब्धं
तुभरतंलक्ष्मणंक्रोधमूर्छितम् ॥ रामस्तुपरिसांत्व्याथवचनंचेदमब्रवीत् ॥ १ ॥ किमत्रधनुषाकार्यमसिनावासचर्मणा ॥ महाबलेमहो
त्साहेभरतेस्वयमागते ॥२॥ पितुःसत्यंप्रतिश्रुत्यहत्वाभरतमाहवे॥ किंकरिष्यामिराज्येनसापवादेनलक्ष्मण ॥३॥ यद्द्रव्यंबांधवानांवामित्रा
णांवाक्षयेभवेत् ॥ नाहंतत्प्रतिगृण्हीयांभक्ष्यान्विषकृतानिव ॥४॥ धर्ममर्थंचकामंचपृथिवींचापिलक्ष्मण ॥ इच्छामिभवतामर्थेएतत्प्रतिशृ
णोमिते ॥५॥ भ्रातॄणांसंग्रहार्थंचसुखार्थंचापिलक्ष्मण ॥ राज्यमप्यहमिच्छामिसत्येनायुधमालभे ॥६ ॥ नेयंममहीसौम्यदुर्लभासागरांब
रा ॥ नहीच्छेयमधर्मेणशक्रत्वमपिलक्ष्मण ॥ ७॥ यद्विनाभरतंत्वांचशत्रुघ्नंवापिमानद ॥ भवेन्ममसुखंकिंचिद्भस्मतत्कुरुतांशिखी ॥८॥मन्ये
हमागतोयोध्यांभरतोभ्रातृवत्सलः ॥ ममप्राणैःप्रियतरःकुलधर्ममनुस्मरन् ॥९॥ श्रुत्वाप्रव्राजितंमांहिजटावल्कलधारिणम् ॥जानक्यासहितं
वीरत्वयाचपुरुषोत्तम ॥१०॥ स्नेहेनाक्रांतहृदयःशोकेनाकुलितेंद्रियः॥ द्रष्टुमभ्यागतोह्येषभरतोनान्यथागतः ॥११ ॥ ॥१ ॥ अत्रभरतविषये ॥२॥
पितुःसत्यंपालयिष्यामीतिप्रतिज्ञायसापवादेनपित्राभरतायदत्तंरामोपहृतवानित्येवंरूपापवादसाहितेन ॥ ३ ॥ क्षयेनाशे कृतइतिशेषः ॥ ४ ॥ एतदुक्तार्थजातमुद्दिश्यप्रतिशृणो
मिप्रतिजाने ॥५॥ तमेवार्थंशपथेनद्रढयति भ्रातॄणामिति संग्रहार्थंसम्यक्पालनार्थं अतएवतेषांसुखार्थंच ॥ ६ ॥ दुर्लभेतिनापितुसुलभैवकिंतुतांनेच्छामिशक्रत्वमपिनेच्छेयंइमां
महींमित्रनेच्छामिइतिनेत्यर्थः ॥ ७ ॥ ८ ॥ मन्येहमिति द्रष्टुमभ्यागतइतिमन्येइत्यन्वयः आगतोमातुलगृहादितिशेषः कुलधर्मंज्येष्ठस्यराज्यमित्येवंरूपम् ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥

SGDF
Sri Gangadharendra Digital Foundation

रुष्यतद्विषयरोषंकृत्वेत्यर्थः प्रसाद्यत्वद्दत्तंराज्यंमयाप्राप्तंतन्मयारामायदीयतेअतोनतेसत्यभ्रंशदोषइतितदनुमन्यस्वेतिप्रसाद्य ॥ १२ ॥ यथैषभरतस्तथाएतत्कर्तृकमस्मद्दर्शनयोग्यत्वंप्रा
प्तकालंउचितम् ॥ १३ ॥ कृतपूर्वंयत् अद्यभरतंशंकसे ईदृशंवाभयंभयजनकंवाक्यंकृतपूर्वंउक्तपूर्वंवायदद्यभरतंशंकसेइत्यन्वयः ॥ १४ ॥ अतस्तेत्वयाभरतोऽप्रियंनिष्ठुरंनवाच्यः यतो
भरतस्याप्रियेअप्रियवचनेकृतेउक्तेअहमपिअप्रियमुक्तःस्यांत्वया ॥ १५ ॥ आत्मनःप्राणंप्राणसमंभ्रातरमित्यन्वयः ॥ १६ ॥ इमांवाचंभरतवधविषयाम् प्रदीयतामितिवक्ष्यामीत्यन्वयः
॥ १७ ॥ ननुत्वदुक्तेपिसनदद्यात्तत्राह उच्यमानइति प्रयच्छेत्युच्यमानइत्यर्थः राज्यलिप्सा चेत्तदेवदापयिष्यामिकिंभ्रातृवधेनेत्याशयः ॥ १८ ॥ लज्जायागात्राणिप्रविवेशेव अत्यं

अंबांचकेकयींरुष्यभरतश्चाप्रियंवदन् ॥ प्रसाद्यपितरंश्रीमान्राज्यंमेदातुमागतः ॥ १२ ॥ प्राप्तकालंयथैषोस्मान्भरतोद्रष्टुमर्हति ॥ अस्मासु
मनसाप्येषनाहितंकिंचिदाचरेत् ॥ १३ ॥ विप्रियंकृतपूर्वंतेभरतेनकदानुकिम् ॥ ईदृशंवाभयंतेद्यभरतंयद्विशंकसे ॥ १४ ॥ नहितेनिष्ठुरंवाच्योभर
तोनाप्रियंवचः ॥ अहंह्यप्रियमुक्तःस्यांभरतस्याप्रियेकृते ॥ १५ ॥ कथंनुपुत्राःपितरंहन्युःकस्यांचिदापदि ॥ भ्राताथाभ्रातरंहन्यात्सौमित्रेप्राण
मात्मनः ॥ १६ ॥ यदिराज्यस्यहेतोस्त्वमिमांवाचंप्रभाषसे ॥ वक्ष्यामिभरतंदृष्ट्वाराज्यमस्मैप्रदीयताम् ॥ १७ ॥ उच्यमानोहिभरतोमयालक्ष्मण
तद्वचः ॥ राज्यमस्मैप्रयच्छेतिबाढमित्येवमंस्यते ॥ १८ ॥ तथोक्तोधर्मशीलेनभ्रात्रातस्यहितेरतः ॥ लक्ष्मणःप्रविवेशेवस्वानिगात्राणिलज्जया
॥ १९ ॥ तद्वाक्यंलक्ष्मणःश्रुत्वाव्रीडितःप्रत्युवाचह ॥ त्वांमन्येद्रष्टुमायातःपितादशरथःस्वयम् ॥ २० ॥ व्रीडितंलक्ष्मणंदृष्ट्वाराघवःप्रत्युवाचह ॥
एषमन्येमहाबाहुरिहास्मान्द्रष्टुमागतः ॥ २१ ॥ अथवानौध्रुवंमन्येमन्यमानःसुखोचितौ ॥ वनवासमनुध्यायगृहायप्रतिनेष्यति ॥ २२ ॥ इमां
चाप्येषवैदेहीमत्यंतसुखसेविनीम् ॥ पितामेराघवःश्रीमान्वनादादाययास्यति ॥ २३ ॥ एतौतौसंप्रकाशेतेगोत्रवंतौमनोरमौ ॥ वायुवेगसमौ
वीरौजवनौतुरगोत्तमौ ॥ २४ ॥ सएषसुमहाकायःकंपतेवाहिनीमुखे ॥ नागःशत्रुंजयोनामवृद्धस्तातस्यधीमतः ॥ २५ ॥ नतुपश्यामितच्छ
त्रंपांडुरंलोकविश्रुतम् ॥ पितुर्दिव्यंमहाभागसंशयोभवतीहमे ॥ २६ ॥ वृक्षाग्रादवरोहत्वंकुरुलक्ष्मणमद्वचः ॥ इतीवरामोधर्मात्मासौमित्रिंत
मुवाचह ॥ २७ ॥ तसंकुचितोभूदित्यर्थःतस्यरामस्यहितेरतः ॥ १९ ॥ एवमनुचितोक्तिलज्जापरिहारायोचितंवाक्यमाहतदिति भरतप्रसंगस्तुत्वदाशयपरिज्ञानायै
वकेवलमुपन्यस्तइत्याशयः ॥ २० ॥ एवंपितृप्रसंगोलक्ष्मणस्यव्रीडापरिहारमूलइतिज्ञात्वातदेवानुकुर्वन्नाह व्रीडितमिति एषःलक्ष्मणप्रस्तावितःपिता ॥ २१ ॥ नौसुखोचितौ
मन्यमानः वनवासंअनुध्यायकष्टंविचिंत्य ॥ २२ ॥ इमांसीताम् ॥ २३ ॥ गोत्रवंतौप्रशस्तनामानौप्रशस्तकुलौवा गात्रवंतावितिपाठेप्रशस्तशरीरौ जवनौवेगवंतौ ॥ २४ ॥ पितुरा
गमनेचिन्हांतरमाह सएषइति कंपतेचलतिआगच्छति अयंशत्रुंजयोरामेणसुयज्ञायदत्तादन्यएव अतएवतातस्यशत्रुंजयइत्युक्तम् ॥ २५ ॥ इहछत्रविषये ॥ २६ ॥ इतीवइत्येव

SGDF

सौमित्रिंवृक्षाग्रस्थितम् अथवृक्षावरोहणमाज्ञापयति वृक्षाग्रादिति मद्वचःकुरु शंकांविहायमद्वचसासालावरोहणंकुर्वित्यर्थः ॥ २७ ॥ अवतीर्येति रामाज्ञयेत्यादिः ॥ २८ ॥
रामाश्रमस्यसंमर्दोनभवेदितिसंदिष्टाआज्ञप्तासेनाशैलस्यसमंताद्दूरभागेवासमकल्पयत् ॥२९॥ अध्यर्धसार्धयोजनम् ॥३०॥ धर्मपुरस्कृत्यदर्पंविधूय प्रणीताशिक्षितासेना ॥३१॥
इतिश्रीरा०श्री०रा०वा०आ०अ०सप्तनवतितमःस०र्गः ॥ ९७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ पादवतांचरप्राणिनांवरःश्रेष्ठोविभुर्भरतः गुरुवर्तकंगुरुशुश्रूषापरम् ॥ १ ॥ यथोद्देशंअमुकस्या

अवतीर्यतुसालाग्रात्तस्मात्ससमितिंजयः ॥ लक्ष्मणःप्रांजलिर्भूत्वातस्थौरामस्यपार्श्वतः ॥२८॥ भरतेनाथसंदिष्टासंमर्दोनभवेदिति॥समंतात्त
स्यशैलस्यसेनावासमकल्पयत् ॥ २९ ॥ अध्यर्धमिक्ष्वाकुचमूर्योजिनंपर्वतस्यह ॥ पार्श्वेन्यविशदावृत्त्यगजवाजिनराकुला ॥ ३०॥ साचित्र
कूटेभरतेनसेनाधर्मंपुरस्कृत्यविधूयदर्पम्॥प्रसादनार्थंरघुनंदनस्यविरोचतेनीतिमताप्रणीता ॥ ३१ ॥इत्यार्षेश्रीम०वाल्मी०आ०अ०सप्तन
वतितमःसर्गः ॥९७ ॥७॥ ॥ निवेश्यसेनांतुविभुःपद्म्यांपादवतांवरः ॥ अभिगंतुंसकाकुत्स्थमियेषगुरुवर्तकम् ॥१॥ निविष्टमात्रेसैन्येतुय
थोद्देशंविनीतवत् ॥ भरतोभ्रातरंवाक्यंशत्रुघ्नमिदमब्रवीत् ॥ २ ॥ क्षिप्रंवनमिदंसौम्यनरसंघैःसमंततः ॥ लुब्धैश्चसहितैरेभिस्त्वमन्वेषितुमर्ह
सि ॥३॥ गुहोज्ञातिसहस्रेणशरचापासिपाणिना॥समन्वेषतुकाकुत्स्थावस्मिन्परिवृतःस्वयम् ॥४॥ अमात्यैःसहपौरैश्चगुरुभिश्चद्विजातिभिः
॥ सहसर्वंचरिष्यामिपद्भ्यांपरिवृतःस्वयम् ॥५॥ यावन्नरामंद्रक्ष्यामिलक्ष्मणंवामहाबलम्॥वैदेहींवामहाभागांनमेशांतिर्भविष्यति ॥६॥ यावन्न
चंद्रसंकाशंतद्द्रक्ष्यामिशुभाननम्॥भ्रातुःपद्मविशालाक्षंनमेशांतिर्भविष्यति॥७॥सिद्धार्थःखलुसौमित्रिर्यश्चंद्रविमलोपमम्॥मुखंपश्यतिरामस्य
राजीवाक्षंमहाद्युति ॥ ८ ॥ यावन्नचरणौभ्रातुःपार्थिवव्यंजनान्वितौ ॥ शिरसाप्रग्रहीष्यामिनमेशांतिर्भविष्यति ॥ ९ ॥ यावन्नराज्येराज्यार्हः
पितृपैतामहेस्थितः ॥ अभिषिक्तोजलक्लिन्नोनमेशांतिर्भविष्यति ॥ १० ॥ कृतकृत्यामहाभागावैदेहीजनकात्मजा ॥ भर्तारंसागरांतायाःपृथि
व्यायानुगच्छति ॥ ११ ॥ सुशुभश्चित्रकूटोसौगिरिराजसमोगिरिः ॥ यस्मिन्वसतिकाकुत्स्थःकुबेरइवनंदने ॥ १२ ॥ कृतकार्यमिदंदुर्गंवनं
व्यालनिषेवितम् ॥ यदध्यास्तेमहाराजोरामःशस्त्रभृतांवरः ॥१३॥ मुकादिशिवासइतिस्वाम्युपदिष्टप्रदेशमनतिक्रम्यनिविष्टेसैन्यइत्यर्थः विनीतवत्विनीतार्हे
॥ २ ॥ लुब्धाःनिषादाः एभिःआसन्नैर्गुहभृत्यैः ॥३॥ ज्ञातिसहस्रेणपरिवृतइत्यन्वयः ॥ ४ ॥ चरिष्यामिअहमन्वेषयन्नितिशेषः पौरैःसहवर्तमानैरमात्यैर्द्विजातिभिःसहवर्तमा
नैर्गुरुभिश्चपरिवृतः ॥ ५ ॥ ६ ॥ शुभाननमितिकर्मधारयः शांतिर्दुःखशांतिः ॥७॥ चंद्राविमलोपमंविमलचंद्रसदृशम् ॥८॥ पार्थिवव्यंजनंरेखाध्वजकुलिशातपत्रादि तावन्मेन
शांतिरित्यन्वयः ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ गिरिराजसमःहिमवत्सदृशः ॥ १२ ॥ कृतकार्यंकृतार्थं स्थावरत्वमोचकरामपादरजोव्याप्ततयेतिभावःदुर्गंदुष्प्रवेशम् व्यालाःसर्पाः ॥१३॥

SGPF

॥ १४ ॥ मध्येनेत्येनबंतम् तद्योगेतानीतिद्वितीया द्रुमजानांमध्येइत्यर्थः॥१५॥अग्नेर्ध्वजंधूमम् रामाश्रमगतस्यांतेइतिपाठेतदाश्रमगतस्यसालस्यांतेउपरिबद्धंउच्छ्रितंध्वजंकोविदारध्वजंदृष्ट्वेत्यर्थः धूमदर्शनस्यपूर्वमेवजातत्वेनतस्यानिर्णायकत्वादितिकतकः ॥१६॥ तंध्वजम् ॥ १७ ॥ पुण्यजनास्तपस्विनः पुनर्निवेश्यअन्वेषणनियोजितामपिचमूंस्थापयित्वा गुहेनेतिप्रधानजनोपलक्षणम् ॥ १८ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअयोध्याकांडेअष्टनवतितमःसर्गः ॥ ९८॥ ॥छ॥

निविष्टायामिति शत्रुघ्नमितिप्रतियोगेद्वितीया शत्रुघ्नस्यरामश्रमाप्रत्यासत्तिचिह्नादिदर्शयन्नित्यर्थः ॥ १ ॥ आनयेतिसंदिश्यस्वयंत्वरितःसन्नग्रेजगाम नतुमातॄःप्रतीक्ष्यास्थितइत्य

एवमुक्त्वामहाबाहुर्भरतःपुरुषर्षभः ॥ पद्भ्यामेवमहातेजाःप्रविवेशमहद्वनम् ॥१४॥ सतानिद्रुमजालानिजातानिगिरिसानुषु ॥ पुष्पिताग्राणिमध्येनजगामवदतांवरः ॥१५॥ सगिरेश्चित्रकूटस्यसालमारुह्यसत्वरम् ॥ रामाश्रमगतस्याग्नेर्ददर्शध्वजमुच्छ्रितम् ॥१६॥ तंदृष्ट्वाभरतःश्रीमान्मुमोदसहबांधवः ॥ अत्ररामइतिज्ञात्वागतःपारमिवांभसः ॥१७॥ सचित्रकूटेतुगिरौनिशम्यरामाश्रमंपुण्यजनोपपन्नम् ॥ गुहेनसार्धंत्वरितोजगामपुनर्निवेश्यैवचमूंमहात्मा ॥१८॥ इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०अ०अष्टनवतितमःसर्गः ॥९८॥ ॥ छ ॥ ॥ निविष्टायांतुसेनायामुत्सुकोभरतस्ततः ॥ जगामभ्रातरंद्रष्टुंशत्रुघ्नमनुदर्शयन् ॥१॥ ऋषिंवसिष्ठंसंदिश्यमातॄर्मेशीघ्रमानय ॥ इतित्वरितमग्रेसजगामगुरुवत्सलः ॥२॥ सुमंत्रस्त्वपिशत्रुघ्नमदूरादन्ववर्तत ॥ रामदर्शनजस्तर्षोभरतस्येवतस्यच ॥ ३ ॥ गच्छन्नेवाथभरतस्तापसालयसंस्थिताम् ॥ भ्रातुःपर्णकुटींश्रीमानुटजंचददर्शह ॥४॥ शालायास्त्वग्रतस्तस्याददर्शभरतस्तदा ॥ काष्ठानिचावभग्नानिपुष्पाण्यपचितानिच ॥ सलक्ष्मणस्यरामस्यददर्शाश्रममेयुषः ॥ कृतंवृक्षेष्वभिज्ञानंकुशचीरैःक्वचित्क्वचित् ॥६॥ददर्शभवनेतस्मिन्महतःसंचयान्कृतान् ॥ मृगाणांमहिषाणांचकरीषैःशीतकारणात् ॥ ७ ॥ गच्छन्नेवमहाबाहुर्द्युतिमान्भरतस्तदा ॥ शत्रुघ्नंचाब्रवीद्धृष्टस्तानमात्यांश्चसर्वशः ॥ ८ ॥ मन्येप्राप्तास्मतंदेशंभरद्वाजोयमब्रवीत् ॥ नातिदूरेहिमन्येहंनदींमंदाकिनीमितः ॥ ९ ॥

र्थः ॥ २ ॥ रामदर्शनजस्तर्षःरामदर्शनमुद्दिश्यजनितोभिलाषः सभरतवत्तस्यचशत्रुघ्नस्यसुमंत्रस्यच अतःशत्रुघ्नंभरतमनुधावंतंअदूरात्तत्समीपंयथाभवतितथान्वपद्यत अन्वधावत् ॥ ३॥ तापसानामालयैःसहसंस्थिताम् यद्वा तापसालयसमानसंस्थानांपर्णकुटींपर्णप्राधान्येननिर्मितांकुटींशालांइयंदर्शनार्थमागततपस्व्यादिसंव्यवहारप्रयोजनाउटजबहिःस्था उटजंसाभित्तिकवाटंदारुबद्धंगृहंसतीतानिवेशार्थंकृतम् ॥ ४ ॥ तस्याःशालायाःपर्णकुटीसंज्ञायाः अवभग्नानिहोमार्थंअपचितानिबल्यर्थंसंपादितानि ॥ ५ ॥ एयुषः आङ्पूर्वादिणःक्वसुः कुशैर्वल्कलैश्चमार्गपरिज्ञानार्थंकृतंअभिज्ञानंचिह्नंददर्श ॥ ६ ॥ शीतकारणाच्छीतनिवृत्तिकारणात्तद्रूपप्रयोजनार्थंमृगादीनांकरीषैःकृतान्संचयान्ददर्श चैत्रशुक्लदशम्यांप्रस्थानेनतत्रकालेवैशाखांतमपररात्रेशीतस्यजायमानत्वात् ॥ ७ ॥ एवमेतान्पदार्थान्पश्यन्गच्छन्नेवशत्रुघ्नमब्रवीत् ॥ ८ ॥ मंदाकिनीमितइति आश्रमइतिशेषः ॥ ९ ॥

SGDF

यतउच्चैर्बद्धानि चीराणितस्मात्विकालेमार्गस्यस्पष्टदर्शनायोग्येकालेजलाहरणाद्यर्थंगंतुमिच्छतालक्ष्मणेनाभिज्ञानकृतःकृताभिज्ञानःआश्रमपंथाअयमेवभवेत् ॥ १०॥ अभिज्ञान
करणकारणंवनमार्गंदर्शयति इतश्चेति इदंचेतिपाठांतरम् उदात्तदंतानांमहादंतानाम् परिक्रांतंपरिक्रमणंस्यात्गमनमार्गइतियावत्तत्रगमनानिवृत्त्यर्थंचेदमाभिज्ञानकरणमितिभावः
॥११॥ तापसावनेयमाधातुंसायंप्रातर्होमार्थमिच्छंतितस्यायंदृश्यतेधूमः ॥१२॥१३॥ सराघवःभरतःमंदाकिनीमनुचित्रकूटंप्राप्तइत्यन्वयः तंजनममात्यादि जनम् ॥१४॥ वीरासनेयो
गिनामासने ॥१५॥१६॥ इतिलोकेनसमाकृष्टःनिंदितोयस्मादतोमेजन्मधिक् सोहमेतदपयशःपरिहारायरामंप्रसादयन्रामप्रसादहेतवेतस्यरामस्यपादेषु पूजायांबहुवचनम् सीता

उच्चैर्बद्धानिचीराणिलक्ष्मणेनभवेदयम् ॥ अभिज्ञातकृतःपंथाविकालेगंतुमिच्छता ॥१०॥ इतश्चोदात्तदंतानांकुंजराणांतरस्विनाम् ॥ शैलपा
र्श्वेपरिक्रांतमन्योन्यमभिगर्जताम् ॥११॥ यमेवाधातुमिच्छंतितापसाःसततंवने ॥ तस्यासौदृश्यतेधूमःसंकुलःकृष्णवर्त्मनः ॥१२॥ अत्राहंपु
रुषव्याघ्रंगुरुसत्कारकारिणम् ॥ आर्यंद्रक्ष्यामिसंहृष्टंमहर्षिमिवराघवम् ॥१३॥ अथगत्वामुहूर्तंतुचित्रकूटंसराघवः ॥ मंदाकिनीमनुप्राप्तस्तं
जनंचेदमब्रवीत् ॥१४॥जगत्यांपुरुषव्याघ्रआस्तेवीरासनेरतः ॥ जनेंद्रोनिर्जनंप्राप्यधिङ्मेजन्मसजीवितम् ॥१५॥ मत्कृतेव्यसनंप्राप्तोलो
कनाथोमहाद्युतिः ॥ सर्वान्कामान्परित्यज्यवनेवसतिराघवः ॥१६॥ इतिलोकसमाकृष्टःपादेष्वद्यप्रसादयन् ॥ रामंतस्यपतिष्यामिसीताया
लक्ष्मणस्यच ॥१७॥ एवंसविलपंस्तस्मिन्वनेदशरथात्मजः ॥ ददर्शमहतींपुण्यांपर्णशालांमनोरमाम् ॥१८॥ सालतालाश्वकर्णानांपर्णैर्बहु
भिरावृताम् ॥विशालांमृदुविस्तीर्णांकुशैर्वेदिमिवाध्वरे॥१९॥शक्रायुधनिकाशैश्चकार्मुकैर्भारसाधनैः ॥रुक्मपृष्ठैर्महासारैःशोभितांशत्रुबाधकैः
॥२०॥अर्करश्मिप्रतीकाशैर्घोरैस्तूणगतैःशरैः॥शोभितांदीप्तवदनैःसर्पैर्भोगवतीमिव॥२१ ॥ महारजतवासोभ्यामासिभ्यांचविराजिताम् ॥ रु
क्मबिंदुविचित्राभ्यांचर्मभ्यांचापिशोभिताम्॥२२॥गोधांगुलित्रैरासक्तैश्चित्रकांचनभूषितैः॥ अरिसंघैरनाधृष्यांमृगैःसिंहगुहामिव॥ २३ ॥
प्रागुदक्प्रवणांवेदिंविशालांदीप्तपावकाम् ॥ ददर्शभरतस्तत्रपुण्यांरामनिवेशने ॥ २४ ॥ निरीक्ष्यसमुहूर्तंतुददर्शभरतोगुरुम् ॥
उटजेराममासीनंजटामंडलधारिणम् ॥ २५ ॥ यालक्ष्मणस्यचपादयोःपतिष्यामि स्वापराधप्रसादनायकनीयःस्वपिप्रणामोलोकप्रसिद्धइतिकतकः अन्यस्तुश्रद्धा
जाड्यात्सितायाश्चपुनःपुनरितिपाठंकल्पयति ॥१७॥१८॥ सालाःवटपलाशादिदृढविशालपर्णवंतोवृक्षाः अश्वकर्णोवृक्षविशेषः ॥ १९ ॥ भारसाधनैःअतिगुरुकार्यसाधनैःसारो
बलेस्थिरांशेच ॥२०॥ भोगवतीनागलोकः ॥२१॥ महारजतवासोभ्यां स्वर्णमयकोशाभ्यां चर्मफलकम् ॥ २२ ॥ कांचनभूषितैर्गोधांगुलित्रैरुपलक्षितामितिशेषः सिंहगु
हामिवपर्णशालांददर्शेत्यन्वयः ॥ २३ ॥ प्रागुदक्प्रवणांईशानभागेनिम्नाम् ॥२४॥ निरीक्ष्येति अग्निमितिशेषः गुरुंरामंददर्श कृष्णाजिनेत्याद्युच्यमानविशेषणंरामम् ॥ २५॥

SGDF

अभितःसमीपेददर्श ॥ २६ ॥२७॥ शाश्वतंब्रह्माणंहिरण्यगर्भम् ॥२८॥ अभ्यधावतधावन्निवत्वरयाजगाम अत्रभरतस्येवकवेरपिवर्णनीयमयीभावेनातिहर्षाविष्टत्वादत्रप्रकर
णेद्विरुक्तिर्नदोषाय ॥ २९ ॥ दृष्ट्वैवदर्शनमात्रेणैवार्तःखिन्नःसन् तांचार्तिंधैर्याद्वारयितुमशक्नुवन् अतएवबाष्पसंदिग्धवर्णयागिरावागिंद्रियेणवचनमब्रुवन्नव्यक्तंवदन्विललाप
॥३०॥ विलापप्रकारमाह यःसंसदीति ॥३१॥ बहुसहस्रद्रव्यमूल्यैर्वासोभिरलंकर्तुंयःपुरेउचितःसमृगाजिनेअंतरीयोत्तरीयरूपेमृगचर्मणिप्रवस्ते धर्मंपितृवचनपरिपालनरूपम्

कृष्णाजिनधरंतंतुचीरवल्कलवाससम् ॥ ददर्शराममासीनमभीतःपावकोपमम् ॥२६॥ सिंहस्कंधंमहाबाहुंपुंडरीकनिभेक्षणम् ॥ पृथिव्या
सागरांतायाभर्तारंधर्मचारिणम् ॥२७॥ उपविष्टंमहाबाहुंब्रह्माणमिवशाश्वतम् ॥ स्थंडिलेदर्भसंस्तीर्णेसीतयालक्ष्मणेनच ॥२८॥ तंदृष्ट्वा
भरतःश्रीमान्दुःखमोहपरिप्लुतः ॥ अभ्यधावतधर्मात्माभरतःकेकयीसुतः ॥२९॥ दृष्ट्वैवविललापार्तोबाष्पसंदिग्धयागिरा ॥ अशक्नुवन्वारयितुं
धैर्याद्वचनमब्रुवन् ॥३०॥ यःसंसदिप्रकृतिभिर्भवेद्युक्तउपासितुम् ॥ वन्यैर्मृगैरुपासीनःसोयमास्तेममाग्रजः ॥ ३१ ॥ वासोभिर्बहुसाहस्रै
र्योमहात्मापुरोचितः ॥ मृगाजिनेसोयमिहप्रवस्तेधर्ममाचरन् ॥३२॥ आधारयद्योविविधाश्चित्राःसुमनसःसदा ॥ सोयंजटाभारमिमंसहतेरा
घवःकथम् ॥३३॥ यस्ययज्ञैर्यथादिष्टैर्युक्तोधर्मस्यसंचयः ॥ शरीरक्लेशसंभूतंसधर्मंपरिमार्गते ॥३४॥ चंदनेनमहार्हेणयस्यांगमुपसेवितम् ॥
मलेनतस्यांगमिदंकथमार्यस्यसेव्यते ॥ ३५ ॥ मन्निमित्तमिदंदुःखंप्राप्तोरामःसुखोचितः ॥ धिग्जीवितंनृशंसस्यममलोकविगर्हितम् ॥
॥ ३६ ॥ इत्येवंविलपन्दीनःप्रस्विन्नमुखपंकजः ॥ पादावप्राप्यरामस्यपपातभरतोरुदन् ॥३७॥ दुःखाभितप्तोभरतोराजपुत्रोमहाबलः ॥
उक्त्वार्येतिसकृद्दीनंपुनर्नोवाचकिंचन ॥ ३८ ॥ बाष्पैःपिहितकंठश्चप्रेक्ष्यरामंयशस्विनम् ॥ आर्येत्येवाभिसंक्रुश्यव्याहर्तुंनाशकत्ततः ॥
॥ ३९ ॥ शत्रुघ्नश्चापिरामस्यववंदेचरणौरुदन् ॥ तावुभौचसमालिंग्यरामोप्यश्रूण्यवर्तयत् ॥ ४० ॥ ततःसुमंत्रेणगुहेनचैवसमीयतूराज
सुतावरण्ये ॥ दिवाकरश्चैवनिशाकरश्चयथांबरेशुक्रबृहस्पतिभ्याम् ॥ ४१ ॥ तान्पार्थिवान्वारणयूथपार्हान्समागतांस्तत्रमहत्यरण्ये ॥
वनौकसस्तेभिसमीक्ष्यसर्वेत्वश्रूण्यमुंचन्प्रविहायहर्षम् ॥ ४२ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०अ०नवनवतितमःसर्गः ॥ ९९ ॥ ॥ छ ॥

॥३२॥३३॥ यथादिष्टैर्यथाविहितैःऋत्विक्क्लेशसाध्यैर्यस्यधर्मसंचयोयुक्तःसस्वशरीरक्लेशेनसंभूतमुत्पन्नंधर्ममार्गते ॥३४॥ मलेनदंडवत्त्रिषवणाप्लवमात्रान्मलस्थितिरंगे ॥ ३५ ॥
॥ ३६ ॥ पादावप्राप्येतिदुःखातिशयवशात् ॥ ३७ ॥ ततएवपुनर्नोवाच ॥ ३८ ॥ ततःबाष्पावरुद्धकंठत्वात् ॥ ३९ ॥ ४० ॥ राजसुतौरामलक्ष्मणौ ॥ ४१ ॥ अश्रूण्यमुं
चन्प्रविहायहर्षं पूर्वंतद्दर्शनजसंतोषःपश्चात्तदुःखदर्शनजदुःखादश्रुपाताश्च ॥ ४२ ॥ ॥ इतिश्रीरा०श्रीरा०रामा०वा०आ०अयोध्याकांडेनवनवतितमःसर्गः ॥ ९९ ॥

SGDF

जटिलमिति अद्यप्रभृतिभूमौतुशयिष्ये जटाचीराणिधारयन्नित्यष्टाशीतितमेभरतोक्तेर्भरतस्यजटिलत्वं यद्यपिनवतितमेसर्गेवसानोवाससीक्षौमेइतिभरद्वाजदर्शनवेलायांश्रूयतेतथा
पिगुहग्रामेप्रतिज्ञातस्यभरद्वाजाश्रमनिर्गमनानंतरंधारणमितिनाविरोधः युगांतेभास्करंयथेति भुविपतितमितिशेषः ॥ १ ॥ २ ॥ पर्यपृच्छत्समाहितइतिपाठेसमाहितःकुशलप्रश्नद्वाराध
र्मबोधनेसावधानचित्तः ॥३॥ हेताततेपिताक्वाभूत् इहपरत्रवेत्यर्थः कुतएवंसंशयस्तत्राह नहीति जीवतस्तस्यसेवांहित्वेतिशेषः नार्हसिमदसन्निधौतवैवपितृशुश्रूषायाअवश्यकर्त
व्यत्वादितिभावः ॥४॥ दूरान्मातामहदेशात्चिरस्यागतंभरतंपश्यामि बतेतिहर्षे दुष्प्रतीकमितिभरतविशेषणंवनविशेषणंच आध्येकार्श्यवैवर्ण्यादिनादुर्ज्ञेयाकारंवनमपिभीषणतया
तथाईदृशंवनंकिमागतःकिमागमनप्रयोजनमीदृशारण्येइत्यर्थः अरण्यंगजाद्युपभोग्यं तद्वर्तिवनमाम्रादियुतंमनुष्यभोग्यम् ॥५॥अथभरतागमनंराजाज्ञयावास्यात्राजमरणेदुःखाद्वा

जटिलंचीरवसनंप्रांजलिंपतितंभुवि ॥ ददर्शरामोदुर्दर्शंयुगांतेभास्करंयथा ॥ १ ॥ कथंचिदभिविज्ञायविवर्णवदनंकृशम् ॥ भ्रातरंभरतंरामःपरि
जग्राहपाणिना ॥२॥ आघ्रायरामस्तंमूर्ध्निपरिष्वज्यचराघवम् ॥ अंकेभरतमारोप्यपर्यपृच्छतसादरम् ॥ ३ ॥ क्वनुतेभूत्पितातातयदरण्यं
त्वमागतः ॥ नहित्वंजीवतस्तस्यवनमागंतुमर्हसि ॥ ४ ॥ चिरस्यबतपश्यामिदूराद्भरतमागतम् ॥ दुष्प्रतीकमरण्येस्मिन्किंतातवनमागतः
॥५॥ कच्चिन्नुद्धरतेतातराजायत्त्वमिहागतः ॥कच्चिन्नदीनःसहसाराजालोकांतरंगतः ॥६॥ कच्चित्सौम्यनतेराज्यंभ्रष्टंबालस्यशाश्वतम् ॥ कच्चि
च्छुश्रूषसेतातपितुःसत्यपराक्रम ॥७॥ कच्चिद्दशरथोराजाकुशलीसत्यसंगरः ॥ राजसूयाश्वमेधानामाहर्ताधर्मनिश्चितः ॥८॥ सकच्चिद्ब्राह्मणो
विद्वान्धर्मनित्योमहाद्युतिः ॥ इक्ष्वाकूणामुपाध्यायोयथावत्तातपूज्यते ॥९॥ तातकच्चिच्चकौसल्यासुमित्राचप्रजावती ॥ सुखिनीकच्चिदार्याचदे
वीनंदतिकैकयी ॥१॥ कच्चिद्विनयसंपन्नःकुलपुत्रोबहुश्रुतः ॥ अनसूयुरनुद्रष्टासत्कृतस्तेपुरोहितः ॥११॥ कच्चिदग्निषुतेयुक्तोविधिज्ञोमतिमा
नृजुः ॥हुतंचहोष्यमाणंचकालेवेदयतेसदा ॥१२॥कच्चिद्देवान्पितॄन्भृत्यान्गुरून्पितृसमानपि ॥वृद्धांश्चतातवैद्यांश्चब्राह्मणांश्चाभिमन्यसे ॥१३॥
इष्वस्त्रवरसंपन्नमर्थशास्त्रविशारदम् ॥ सुधन्वानमुपाध्यायंकच्चित्त्वंतातमन्यसे ॥१४॥ तत्राद्यमुपन्यस्यतिकच्चिन्नुइति भरतेप्राणान्धारयति अथवालोकां
तरंगतःयत्त्वमिहागतइत्यनुकर्षः ॥६ ॥अंत्यमेवपक्षमवलंब्याहनतेराज्यंभ्रष्टमिति मूलप्रभोरत्ययात्प्राप्तभ्रंशकम् अनिश्चयाल्लोकप्रतारणायवापुनर्जीवनपक्षमवलंब्याह कच्चिच्छु
श्रूषसइति ॥ ७ ॥ धर्मनिश्चितःधर्मेनिश्चितंनिश्चयोयस्यसः ॥ ८ ॥ उपाध्यायोवसिष्ठः ॥ ९ ॥ नंदति मद्वनवासत्वद्राज्यलाभाभ्यामितिव्यंग्यम् ॥ १० ॥ कुलपुत्रोमहाकुल
प्रसूतस्तेपुरोहितस्तावकसकलहितकृत्यानुष्ठाता एतेनवसिष्ठपुत्रःकश्चिदुक्तः ॥ ११ ॥ विधिज्ञःसकलहोमविधिज्ञः युक्तोनियुक्तःकालेहोमकाले वेदयतेहुतंहोष्यमाणंचाग्निम्
॥ १२ ॥ वैद्याःविद्यासुसर्वासुनिपुणास्तान्ब्राह्मणानभिमन्यसेबहुमन्यसे ब्राह्मणसामान्यविषयःप्रश्नोग्रेभविष्यति यद्वा वैद्यान्चिकित्साप्रवीणान्ब्राह्मणानित्यर्थः अपूतोह्येषो
मेध्योयोभिषज्यतीतिश्रुत्युक्तनिंदातुशास्त्रानभिज्ञचिकित्साप्रवृत्तपरा शास्त्राभिज्ञस्यभैषज्यंमहतेपुण्याय तज्जीविकापरोवानिषेधइतिदिक् ॥ १३ ॥ इषुरमंत्रोबाणप्रयोगः

SGDF
Sri Gangadharendra Saraswati Digital Foundation

अस्त्रंसमंत्रः सःवरशब्दउभयसंबद्धः अर्थशास्त्रं राजनीतिशास्त्रं तत्रविशारदंपंडितं सुधन्वानंतन्नामानंउपाध्यायं धनुर्वेदाचार्यं ॥ १४ ॥ १५ ॥ मंत्रिधुरैः मंत्रिश्रेष्टैःशास्त्रकोविदैर्नीति
शास्त्रज्ञैःसुसंवृतःसुतरांगुप्तः ॥१६॥ अर्थनैपुणमर्थप्राप्त्युपायं ॥१७॥ नैकःएकेनमंत्रेक्रियमाणेस्वकार्याभिनिवेशेन गुणागुणयोर्याथार्थ्यग्रहणंनासिध्यति बहुभिर्मंत्रेणप्रथममैकमत्य
मेवनघटेत मंत्रभेदश्चभवेदितिभावः राष्ट्रंनपरिधावतिलोकैर्नज्ञायतइत्यर्थः ॥१८॥ लघुमूलमल्पयत्नसाध्यं महोदयंमहाफलं नदीर्घयसिनविलंबयसि ॥१९॥ पार्थिवाःसामंतास्ते
मंत्रितानिसर्वकार्याणिसुकृतानिनिष्पन्नान्येवकृतरूपाणिकृतकल्पानिवाविदंति नकर्तव्यानिभावित्वेनेत्यर्थः ॥ २० ॥ येत्वदीयामंत्रास्त्वयामात्यैश्चापरिकीर्तिताअपियुक्त्यार्थाप
त्त्यातर्कैस्तत्साध्यैरनुमानैर्वा यद्वा तर्कास्तत्कारणानुमापकाः युक्तयःसाक्षात्तदनुमापिकाः परैर्नबुध्यंतेकिलकिंचपरकृतंमंत्रितंत्वयात्वदमात्यैर्वाबुध्यतेकिल ॥ २१ ॥ सहस्रैस्त्य

कच्चिदात्मसमाःशूराःश्रुतवंतोजितेंद्रियाः ॥ कुलीनाश्चेंगितज्ञाश्चकृतास्तेतातमंत्रिणः ॥१५॥ मंत्रोविजयमूलंहिराज्ञांभवतिराघव ॥सुसंवृतोमं
त्रिधुरैरमात्यैःशास्त्रकोविदैः ॥१६॥ कच्चिन्निद्रावशंनैषिकच्चित्कालेवबुध्यसे ॥ कच्चिच्चापररात्रेषुचिंतयस्यर्थनैपुणम् ॥१७॥ कच्चिन्मंत्रयसेनैकः
कच्चिन्नबहुभिःसह ॥ कच्चित्तेमंत्रितोमंत्रोराष्ट्रंनपरिधावति ॥१८॥ कच्चिदर्थंविनिश्चित्यलघुमूलंमहोदयम् ॥ क्षिप्रमारभसेकर्मनदीर्घयसि
राघव ॥ १९ ॥ कच्चिन्नुसुकृतान्येवकृतरूपाणिवापुनः ॥ विदुस्तेसर्वकार्याणिनकर्तव्यानिपार्थिवाः ॥ २० ॥ कच्चिन्नतर्कैर्युक्त्यावायेचाप्यपरि
कीर्तिताः ॥ त्वयावातववामात्यैर्बुध्यतेतातमंत्रितम् ॥२१॥ कच्चित्सहस्रैर्मूर्खाणामेकमिच्छसिपंडितम् ॥ पंडितोह्यर्थकृच्छ्रेषुकुर्यान्निःश्रेयसंम
हत् ॥२२॥ सहस्राण्यपिमूर्खाणांयद्युपास्तेमहीपतिः ॥ अथवाप्ययुतान्येवनास्तितेषुसहायता ॥२३॥ एकोप्यमात्योमेधावीशूरोदक्षोविचक्ष
णः ॥ राजानंराजपुत्रंवाप्रापयेन्महतींश्रियम् ॥२४॥ कच्चिन्मुख्यामहत्स्वेवमध्यमेषुचमध्यमाः ॥ जघन्याश्चजघन्येषुभृत्यास्तेतातयोजिताः
॥ २५ ॥ अमात्यानुपधातीतान्पितृपैतामहाञ्शुचीन् ॥ श्रेष्ठाञ्छ्रेष्ठेषुकच्चित्त्वंनियोजयसिकर्मसु ॥ २६ ॥ कच्चिन्नोग्रेणदंडेनभृशमुद्वेजिताःप्र
जाः ॥ राष्ट्रेतवावजानंतिमांत्रिणःकैकयीसुत ॥२७॥ कच्चित्त्वांनावजानंतियाजकाःपतितंयथा ॥ उग्राप्रतिग्रहीतारंकामयानमिवस्त्रियः ॥२८॥

क्तैरपीतिशेषः पंडितपरिग्रहेहेतुमाह पंडितइति अर्थकृच्छ्रेषुअर्थसंकटेषुनिःश्रेयसंकुर्यात् अव्यभिचरितनिस्तारोपायबोधनेनेतिशेषः ॥ २२ ॥ सहायतासहायकार्यक्षमता
॥ २३ ॥ विचक्षणोऽभ्यस्तनीतिशास्त्रः ॥२४॥ मुख्यामहांतः ॥ २५ ॥ उपधाउत्कोचस्तमतीतान्तदग्राहिणः यद्वोपाधिप्रयुक्तसंश्रयरहितान् अतएवपितृपैतामहान् शुचीन्बा
ह्यांतरेंद्रियशुद्धान् ॥२६॥ उद्वेजिताःप्रजामंत्रिणश्चराष्ट्रेतवत्वांनावजानंतिनावमन्यंते ॥ २७ ॥ याजकाःकिंचित्पापानुसंधानेनपतितमिवत्वामयाज्योयमितिमत्वानावजानंतिकि
ल तत्रदृष्टांतः उग्रेत्यादि स्त्रियःकुलस्त्रियः उग्राख्यहीनजातीयस्त्रीप्रतिग्रहीतारं तांचकामयानंकामयमानंतस्यामत्यंतासक्तंयथावजानंतीत्यर्थइतिकतकः उग्रप्रतीतिपाठः उ
ग्रेणकर्मणाबलात्कारादिनाप्रतिग्रहीतारंकामयानंकामुकंस्त्रियइवयाजकाःपतितमिवचनावजानंतिप्रजाइतिशेषः प्रजातिक्रमणमुग्रकरग्रहणंचत्वयिनास्तिकच्चिदितिभावइतितीर्थः

SGDF

परेतुउग्रप्रतिग्रहीतारं उग्रःशिवस्तत्प्रतिग्रहीतारमल्पपुंस्त्वं तत्प्रतिग्रहीतुरीदृशषंढतायाःकर्मविपाकशास्त्रेउक्तेरित्याहुः ॥ २८ ॥ उपायकुशलंसामाद्युपायचतुरं वैद्यंविद्या
विदंराजनीतिशास्त्रज्ञंभृत्यसंदूषणेरतं येनकेनापिहेतुनाआप्तभृत्यविघटनेरतं शूरंमरणनिर्भयं ऐश्वर्यकामंराज्याभिलाषिणं योनहंतिसवध्यतेहन्यतइत्यर्थइतितीर्थः उपायकुशलं
राज्ञःसकाशादर्थग्रहणार्थंव्याधिवर्धनोपायकुशलंवैद्यंभिषजंस्वामिसंदूषणेरतंभृत्यंसेवकंचराजानमपच्छिद्यतदैश्वर्यकामंशूरंसेवकरूपंप्रभुंचयोनहंतिसराजातैरेवभिषजादिभिर्हन्य
तेइत्यर्थंकतकआह ॥२९॥ शूराःपरयोधाभिभवनसमर्थाः धृतिमान्विपदिप्रशस्तधैर्यः दक्षश्चतुरः ॥ ३०॥ मुख्याःगणमुख्याः दृष्टापदानाःदृष्टंद्वित्रिवारानुभूतंअपदानंपूर्ववृत्तंपौ
रुषंयेषांते विक्रांताःशूराः ॥३१॥ भक्तंदैनंदिनंदेयान्नं वेतनंप्रतिमासदेयम् ॥३२॥भृताःभृतिजीविनोभृत्याः ॥ ३३ ॥ कुलपुत्राःज्ञातयः प्रधानतःप्रधानाः ॥ ३४ ॥ प्रतिभान
वान्प्रत्युत्पन्नमतिः यथोक्तवादीयथोक्तसंदेशप्रतिसंदेशवक्ता पंडितःपरिच्छेत्ता दूतंचैवप्रकुर्वीतसर्वशास्त्रविशारदं इंगिताकारचेष्टाज्ञंशुचिंदक्षंकुलोद्भवमितिमनोः ॥ ३५ ॥

उपायकुशलंवैद्यंभृत्यसंदूषणेरतम् ॥शूरमैश्वर्यकामंचयोनहंतिसहन्यते ॥२९॥ कच्चिद्धृष्टश्चशूरश्चधृतिमान्मतिमाञ्छुचिः॥कुलीनश्चानुरक्त
श्चदक्षःसेनापतिःकृतः ॥३०॥ बलवंतश्चकच्चित्तेमुख्यायुद्धविशारदाः ॥ दृष्टापदानाविक्रांतास्त्वयासत्कृत्यमानिताः ॥३१॥ कच्चिद्बलस्यभक्तं
चवेतनंचयथोचितम् ॥ संप्राप्तकालंदातव्यंददासिनविलंबसे ॥ ३२ ॥ कालातिक्रमणेह्येवभक्तवेतनयोर्भृताः ॥ भर्तुरप्यतिकुप्यंतिसोनर्थःसु
महान्कृतः ॥३३॥ कच्चित्सर्वेनुरक्तास्त्वांकुलपुत्राःप्रधानतः॥ कच्चित्प्राणांस्तवार्थेषुसंत्यजंतिसमाहिताः ॥३४॥ कच्चिज्जानपदोविद्वान्दक्षिणः
प्रतिभानवान् ॥यथोक्तवादीदूतस्तेकृतोभरतपंडितः ॥३५॥ कच्चिदष्टादशान्येषुस्वपक्षेदशपंचच ॥त्रिभिस्त्रिभिरविज्ञातैर्वेत्सितीर्थानिचारणैः
॥३६॥कच्चिद्व्यपास्तानहितान्प्रतियातांश्चसर्वदा ॥ दुर्बलाननवज्ञायवर्तसेरिपुसूदन॥३७॥कच्चिन्नलोकायतिकान्ब्राह्मणांस्तातसेवसे ॥ अनर्थ
कुशलाह्येतेबालाःपंडितमानिनः ॥३८॥

कच्चिदष्टादशेति तानिच मंत्री १ पुरोहितः २ युवराजा ३ सेनापतिः ४ दौवा
रिकः ५ अंतःपुराधिकृतः ६ बंधनाकाराधिकृतः ७ धनाध्यक्षः ८ राजाज्ञयाआज्ञाप्येषुवक्ता ९ प्राड्विवाकसंज्ञोव्यवहारप्रष्टा १० धर्मासनाधिकृतः ११ व्यवहारानिर्णेतास
भ्याख्यः १२ सेनायाजीवितभृतिदानाध्यक्षः १३ कर्मांतेवेतनग्राहिणः १४ नगराध्यक्षः १५ राष्ट्रांतपालःअयमेवाटाविकः १६ दुष्टानांदंडनाधिकारी १७ जलगिरिवनस्थल
दुर्गपालाः १८ एतान्येवस्वपक्षेमंत्रिपुरोहितयुवराजान्हित्वाचपंचदश एकैकस्मिन्विषयेत्रिभिस्त्रिभिरभिज्ञातैः परस्परमितरैश्चाभिज्ञातैः एतान्यष्टादशतीर्थानिवेत्सिकच्चित् यो
नौजलावतारेचमंत्र्याद्यष्टादशस्वपि पुण्यक्षेत्रेतथापात्रेतीर्थंस्याद्दर्शनेष्वपीति स्वदेशेप्येतैर्न्यायतोव्यवहारःप्रवर्त्यतेनवेतिविचारणीयंपरदेशेचेतिभावः ॥ २६ ॥ व्यपास्तान्नि
ष्कासितान् प्रतियातान्पुनरागतान् दुर्बलान्दुर्बलानपि अनवज्ञायेति दुर्बलोयमहितःकिमस्माकंकरिष्यतीत्युपेक्षांनकरोषिकच्चित् ॥३७॥ लोकायतिकान्चार्वाकमतानुचारिणःप्र
त्यक्षमात्रप्रमाणकान् अपरेलोकायातिकाःशुष्कतर्कवावदूकाः ब्राह्मणत्वेपितदपरिग्रहेहेतुमाह अनर्थेति परलोकतत्साधनाभावरूपानर्थप्रतिपादनकुशलाः अतएवबालाःअज्ञाः

SGDF Sri Gangadhareshwar Digital Foundation

वेदज्ञसन्निधावितिशेषः पंडितमानिनःस्वयूथ्येष्वेवंकेवलमात्मनःपंडितान्मन्यंतेनान्यत्र ॥ ३८॥ द्वितीयलोकायतानांत्यागेहेतुमाह धर्मेत्यादि मुख्येषुमुख्यप्रमाणभूतेषु आन्वीक्षि
कीतर्कविद्या शुष्कतर्कविद्याजंनितांबुद्धिमवलंब्यनिरर्थंनिष्प्रयोजनंवदंति यथात्मनोज्ञानाश्रयत्वंईशोजगन्निमित्तकारणंनित्यज्ञानादिगुणकश्चेत्यादि श्रुतिविरुद्धवादाभिप्रायमिदम्
॥३९ ॥ सत्यनामामयोध्येत्यन्वर्थनामाम् ॥४०॥ आर्यैरुक्तत्रैवर्णिकैः ॥४१॥ समुदितांसिद्धां स्फीतांसमृद्धाम् ॥ ४२ ॥ चैत्यशतैरश्वमेधांतयागानेकचयनप्रदेशैः काच्चिच्चैत्यश
तैरितिपाठः सुनिविष्टैःसुप्रतिष्ठितैर्जनैराकुलोनिबिडः ॥४३॥ प्रभिन्ननरनारीकइतिपाठे प्रभेदःसंतोषः सुकृष्टाःसीमास्तत्तत्क्षेत्रप्रांतदेशाःपशवश्चयस्मिन्सतथा ॥४४॥ अदेवमातृ
कइति नदीमातृकइत्यर्थः नद्यंबुजीवनोदेशोनदीमातृकउच्यते वृष्टिनिष्पाद्यसस्यस्तुविज्ञेयोदेवमातृकइति खनिःस्वर्णरत्नाद्याकरः ईदृशोजनपदःसर्वैर्भयैःपारित्यक्तःकाच्चिदास्ति ॥

धर्मशास्त्रेषुमुख्येषुविद्यमानेषुदुर्बुधाः ॥ बुद्धिमान्वीक्षिकींप्राप्यनिरर्थंप्रवदंतिते ॥३९॥ वीरैरध्युषितांपूर्वमस्माकंतातपूर्वकैः ॥सत्यनामांदृढद्वा
रांहस्त्यश्वरथसंकुलाम् ॥४०॥ ब्राह्मणैःक्षत्रियैर्वैश्यैःस्वकर्मनिरतैःसदा ॥ जितेंद्रियैर्महोत्साहैर्वृतामार्यैःसहस्रशः ॥४१॥ प्रासादैर्विविधाका
रैर्वृतांवैद्यजनाकुलाम् ॥ कच्चित्समुदितांस्फीतामयोध्यांपरिरक्षसे ॥४२॥ कच्चिच्चैत्यशतैर्जुष्टःसुनिविष्टजनाकुलः ॥देवस्थानैःप्रपाभिश्चतटाकै
श्चोपशोभितः ॥४३॥ प्रहृष्टनरनारीकःसमाजोत्सवशोभितः ॥ सुकृष्टसीमापशुमान्हिंसाभिरभिवर्जितः ॥४४ ॥ अदेवमातृकोरम्यःश्वापदैः
परिवर्जितः ॥ परित्यक्तोभयैःसर्वैःखनिभिश्चोपशोभितः ॥४५॥ विवर्जितोनरैःपापैर्ममपूर्वैःसुरक्षितः ॥ कच्चिज्जनपदःस्फीतःसुखंवसतिराघव
॥४६॥ कच्चित्तेदयिताःसर्वेकृषिगोरक्ष्यजीविनः ॥ वार्तायांसांप्रतंतातलोकोयंसुखमेधते ॥ ४७ ॥ तेषांगुप्तिपरीहारैःकच्चित्तेभरणंकृतम् ॥ र
क्ष्याहिराज्ञाधर्मेणसर्वेविषयवासिनः ॥४८॥कच्चित्स्त्रियःसांत्वयसेकच्चित्तास्तेसुरक्षिताः ॥कच्चिन्नश्रद्दधास्यासांकच्चिद्गुह्यंनभाषसे ॥४९॥ कच्चि
न्नागवनंगुप्तंकच्चित्तेसंतिधेनुकाः ॥ कच्चिन्नगणिकाश्वानांकुंजराणांचतृप्यसि ॥ ५० ॥ कच्चिद्दर्शयसेनित्यंमानुषाणांविभूषितम् ॥ उत्थायो
त्थायपूर्वाह्णेराजपुत्रमहापथे ॥ ५१ ॥ कच्चिन्नसर्वेकर्मांताःप्रत्यक्षास्तेऽविशंकया ॥ सर्वेवापुनरुत्सृष्टामध्यमेवात्रकारणम् ॥ ५२ ॥

॥४५॥ सचसुखंवसतिकच्चिदित्यर्थः ॥४६ ॥ कृषिगोरक्ष्यजीविनोवैश्याः वार्ता कृषिगोरक्ष्यवाणिज्यक्रियेयंवार्तेत्युदाहृतं तत्रसांप्रतंवर्ततेइतिशेषः लोकोजीवलोकःकृष्यादौस्थितः
सुखमेधतेकच्चित् ॥४७ ॥ गुप्तिपरिहारैःगुप्तिरिष्टप्रापणंपरीहारोऽनिष्टपरिहारस्तैस्तेषांकृष्यादिजीविनांभरणंकृतंकच्चिदितितीर्थः गुप्तपरीहारैरितिपाठःगुप्त्यर्थनियुक्तेराजमनुष्यैःक्रि
यमाणतस्कराद्यनर्थपरिहारैस्तेत्वयाभरणंकृतंकच्चिदितिकतकः॥४८॥ ताःस्त्रियःसुरक्षितास्त्वयेत्यर्थः नश्रद्दधास्यासामिति वचनादिकंवास्तवमितिशेषःगुह्यमप्राकाश्यवृत्तांतमिष्टेति
मत्वानभाषसेकच्चित् ॥४९॥ नागवनंगजोत्पत्तिस्थानभूतंवनम् धेनुकाधेनवःस्वार्थेकःगणिकाःकरिण्यःवेश्याकरिण्योर्गणिका करिण्यादिसंपादनविषयेतृप्तिंनाप्नोषिकच्चित् ॥५०॥
भूषितंसभायांस्थित्वात्मानमितिशेषः तथामहापथेचात्मानंदर्शयसे ॥ ५१ ॥ कर्मांताःकर्मकराःअविशंकयानिर्भयतयातेप्रत्यक्षानकिल वाअथवासर्वेतेउत्सृष्टाःपरित्यक्तदर्शनान

SGDF

अत्रकर्मकरविषयेमध्यमेवनातिदर्शनादर्शनयोर्मध्यरीत्याकरणमेव कारणमर्थप्राप्तिकारणम्॥५२॥५३॥आयोधनागमः व्ययोभोगबलरक्षाद्यर्थत्यागः अपात्रेषुनटगायकादिषु॥५४॥
अभ्यागतोऽतिथिर्यःकश्चित् व्ययःआयात्न्यूनइतिशेषः ॥५५॥ आर्यःसाधुःशुद्धात्मापिसन् अपकर्मणास्तेयागम्यागमनादिदोषेणक्षारितोभिशस्तःशास्त्रकुशलैधर्मशास्त्रकुशलैरदृष्ट
एवानिर्णीतदोषएव लोभाद्धनलोभाच्छुचिरपिनबध्यतेनदंड्यतेकच्चित् ॥ ५६ ॥ गृहीतःपालकैर्धनस्वामिनावा सकारणोदृष्टःचोरत्वेनग्रहणकारणैर्युक्तोदृष्टःपृष्टःप्रश्नेनापिनिश्चि
तचौर्यः धनलोभाच्चोरेणैवोत्कोचतयादीयमानधनलोभात्पालकैर्नमुच्यतेकच्चित् ॥ ५७॥ आढ्यस्यधनिकस्यदुर्बलस्यदरिद्रस्यचव्यसनेविवादरूपसंकटेराजकीयैकनिवर्त्येप्राप्ते
तवामात्याविरागाःसंतःविगतधनरागाःसंतः अर्थंतयोर्व्यवहारंपश्यंतिकच्चित् ॥५८ ॥ मिथ्याभिशस्तानांराज्ञाविचार्यानिवर्तितमिथ्याभियोगानांप्रजानांयान्यश्रूणिपतंति पादन्या

कच्चिद्दुर्गाणिसर्वाणिधनधान्यायुधोदकैः ॥ यंत्रैश्चप्रतिपूर्णानितथाशिल्पिधनुर्धरैः ॥५३॥ आयस्तेविपुलःकच्चित्कच्चिदल्पतरोव्ययः ॥ अपा
त्रेषुनतेकच्चित्कोशोगच्छतिराघव ॥५४॥ देवतार्थेचपित्रर्थेब्राह्मणाभ्यागतेषुच॥योधेषुमित्रवर्गेषुकच्चिद्गच्छतितेव्ययः ॥५५ ॥ कच्चिदार्योपि
शुद्धात्माक्षारितश्चापकर्मणा ॥ अदृष्टःशास्त्रकुशलैर्नलोभाद्बध्यतेशुचिः ॥५६॥ गृहीतश्चैवपृष्टश्चकालेदृष्टःसकारणः ॥ कच्चिन्नमुच्यतेचोरोध
नलोभान्नरर्षभ ॥५७॥ व्यसनेकच्चिदाढ्यस्यदुर्बलस्यचराघव ॥ अर्थंविरागाःपश्यंतितवामात्याबहुश्रुताः ॥५८॥ यानिमिथ्याभिशस्तानां
पतंत्यश्रूणिराघव ॥ तानिपुत्रपशून्घ्नंतिप्रीत्यर्थमनुशासतः ॥५९॥ कच्चिद्वृद्धांश्चबालांश्चवैद्यान्मुख्यांश्चराघव ॥ दानेनमनसावाचात्रिभिरे
तैर्बुभूषसे ॥६०॥ कच्चिद्गुरूंश्चवृद्धांश्चतापसान्देवतातिथीन् ॥ चैत्यांश्चसर्वान्सिद्धार्थान्ब्राह्मणांश्चनमस्यसि ॥ ६१ ॥ कच्चिदर्थेनवाधर्ममर्थं
धर्मेणवापुनः ॥ उभौवाप्रीतिलोभेनकामेननविबाधसे ॥६२॥ कच्चिदर्थंचकामंचधर्मंचजयतांवर ॥ विभज्यकालेकालज्ञसर्वान्वरदसेवसे ॥
॥६३ ॥ कच्चित्तेब्राह्मणःशर्मसर्वशास्त्रार्थकोविदः ॥ आशंसतेमहाप्राज्ञपौरजानपदैःसह ॥ ६४ ॥ नास्तिक्यमनृतंक्रोधंप्रमादंदीर्घसूत्र
ताम् ॥ अदर्शनंज्ञानवतामालस्यंपंचवृत्तिताम् ॥ ६५॥ सानीतिपाठांतरम् तदाजायंतेइतिशेषःआर्षंनपुंसकत्वम् तानिप्रीत्यर्थंराज्यभोगजप्रीतिमात्रा

र्थंराज्यमनुशासतोराज्ञःपुत्रादीन्घ्नंति ॥ ५९ ॥ वैद्याःभिषजः दानमभिमतवस्तुनःमनःस्नेहयुतम् वाक्सांत्वयुता एतैस्त्रिभिःप्रत्येकंबुभूषसेप्राप्तुमिच्छसिवशीकर्तुमिच्छासिसंभाव
यितुमिच्छसिवाकच्चित् ॥ ६० ॥ चैत्यान्चतुष्पथस्थमहावृक्षान्देवतावासभूतान् सिद्धार्थान्विद्यावृत्ततपोभिःकृतार्थितजन्मनोब्राह्मणान् ॥ ६१ ॥ कच्चिदर्थेनेति धर्मार्जन
योग्यपूर्वाह्णेअर्थार्जनेनधर्मबाधः तथातद्योग्यमध्याह्नेधर्मार्जनेनतद्बाधः प्रीतिलोभेनकामेनविषयसंतोषलोभरूपेणकामेनतदुभयकालसेवितेनतयोर्बाधइतितीर्थः अर्थप्राप्तिरूपेण
हेतुनाधर्मंनबाधसे धर्मंहित्वार्थंनगृह्णासीत्यर्थः धर्मेणधर्मप्राप्तिहेतुनाअर्थंकुटुंबनिर्वाहापेक्षितमर्थंनबाधसे उभयमपिविषयसंतोषलोभेनगणिकाद्यासक्त्याबाधसेनेत्यर्थइतिकतकः
॥६२ ॥ विभज्यसेवसे कालेपूर्वाह्णतदुत्तरकालसार्धयामोत्तररात्रिरूपेणक्रमेण धर्मार्थकामसेवाकाले ॥ ६३ ॥ शर्मसुखमाशंसतेप्रार्थयते ॥ ६४ ॥ प्रमादोऽनवधानता

SGDF
Sri Gangeshwari Digital Foundation

दीर्घसूत्रश्चिरक्रियस्तद्भावः अवश्यकर्तव्यस्यविचारादिनाकालविलंबनम् ज्ञानवतांविदुषामदर्शनम् आलस्यंनित्यकृत्यालस्यम् पंचवृत्तितांचक्षुरादिपंचेंद्रियपरवशताम् ॥६५॥ अर्थानांराज्यप्रयोजनानामेकेनाचिंतनम् अनर्थज्ञैर्विपरीतदर्शिभिः निश्चितानांमंत्रिभिः सहकर्तव्यत्वेननिश्चितानामनारंभम् ॥ ६६ ॥ मंगलस्यादौप्रातःकालेअप्रयोगमननुष्ठानम् सर्वतःप्रत्युत्थानंसर्वदिगवस्थितरिपूद्देशेनयुगपद्दंडयात्रामित्यर्थइतितीर्थः कंचनप्रत्युत्थानायोग्यंपुरुषमुद्दिश्यापिप्रभावमुक्ताचापल्यादासनाच्चलनमित्यर्थइतिकतकः ॥ ६७ ॥ दशवर्गादीन्बुद्ध्वायथावदनुमन्यसे तेषुत्याज्यांशमुपादेयांशंचज्ञात्वानुजानासीतितृतीयस्थेनसंबंधः दशवर्गस्तु मृगयाक्षौ २ दिवास्वापः३परिवादः४ स्त्रियो ५मदः ६ तौर्यत्रिकं ९ वृथाट्याच १०कामजोदशकोगणइतिमनूक्तः तौर्यत्रिकंनृत्यगीतवाद्यम् वृथाट्यावृथापर्यटनम् पंचवर्गस्तु औदकंपार्वतंवार्क्षमैरिणंधान्वनंतथा इतिदुर्गपंचाविधंपंचवर्गउदाहृतः ईरिणंसर्वसस्यशून्यप्रदेशः तत्संबंधिदुर्गमैरिणं तस्यापिपरैर्गंतुमशक्यत्वात् धान्वनंउष्णकालेदुर्गंभवति चतुर्वर्गस्तु सामदानंचभेदश्चदंडश्चेतिचतुर्गुणः सप्तवर्गस्तुस्वाम्यमात्यश्चराष्ट्रंचदुर्गंकोशोबलंसुहृत्परस्परोपकारीदंराज्यंसप्तांगमुच्यते अष्टवर्गस्तु पैशून्यंसाहसंद्रोहमीर्ष्यासूयार्थदूषणं वाग्दंडयोश्चपारुष्यंक्रोधजोपिगणोष्टकइति कृषिवाणिज्यदुर्गसेतुकुंजरबंधनखन्याकरकरादानशून्यनिवेशनान्यष्टवर्गइतितीर्थः त्रिवर्गोधर्मार्थकामाः उत्साहप्रभुमंत्रशक्तित्रयंवा तिस्रोविद्याःत्रयीवार्तादंडनीतिः त्रयीवेदत्रयी वार्ताकृष्यादि दंडनीतिर्नीति

एकचिंतनमर्थानामनर्थज्ञैश्चमंत्रणम् ॥ निश्चितानामनारंभंमंत्रस्यापरिरक्षणम् ॥६६॥ मंगलाद्यप्रयोगंचप्रत्युत्थानंचसर्वतः ॥ कच्चित्त्वंवर्जयस्येतान्राजदोषांश्चतुर्दश ॥ ६७ ॥ दशपंचचतुर्वर्गान्सप्तवर्गंचतत्त्वतः ॥ अष्टवर्गंत्रिवर्गंचविद्यास्तिस्रश्चराघव ॥ ६८ ॥ इंद्रियाणांजयंबुद्ध्वाषाड्गुण्यंदैवमानुषम् ॥कृत्यंविंशतिवर्गंचतथाप्रकृतिमंडलम् ॥६९॥

शास्त्रम् ॥ ६८ ॥ इंद्रियाणांजयंजयोपायं सचयोगाभ्यासएव षाड्गुण्यंषड्गुणाः संधिर्नाविग्रहोयानमासनंद्वैधमाश्रयइतिद्वैधंशत्रुवर्ग्याणामुपजापः दैवमानुषंदैवंमानुषंचव्यसनमित्यर्थः हुताशनोजलंव्याधिर्दुर्भिक्षोमरकस्तथेत्येतद्दैवं मरकोमरणनिमित्तंमार्यादि मानुषंतु आयुक्तकेभ्यश्चोरेभ्यःपरेभ्योराजवल्लभात् पृथिवीपतिलोभाच्चव्यसनंमानुषंत्विदमिति आयुक्तकाअधिकारिणः कृत्यंतु अलब्धवेतनोलुब्धोमानीचाप्यवमानितः क्रुद्धश्चकोपितोऽकस्मात्तथाभीतश्चभीषितः भेद्याःशत्रौतुचत्वारोनृपकृत्यमिदंस्मृतं विंशतिवर्गस्तु असंधेयोविग्राह्यएव सच बालो १ वृद्धो २ दीर्घरोगी ३ तथाज्ञातिबहिष्कृतः ४ भीरुको ५ भीरुजनको ६ लुब्धो ७ लुब्धजनस्तथा ८ विरक्तप्रकृति ९ श्चैवविषयेष्वतिसक्तिमान् १० अनेकचित्तमंत्रश्च ११ देवब्राह्मणानिंदकः १२ दैवोपहतक १३ श्चैवदैवचिंतकएवच १४ दुर्भिक्षव्यसनोपेतो १५ बलव्यसनसंयुतः १६ अदेशस्थो १७ बहुरिपु १८ र्युक्तोकालेनयश्च १९ सत्यधर्मरतश्चैव २० विंशतिःपुरुषाअमी एतैःसंधिंनकुर्वीतविग्रहीस्यात्तुकेवलमिति कतकस्तु राज्यस्त्रीस्थानदेशानांज्ञातिधनयोश्चयस्यापहारस्तेषट् ६ मदमानदेशपीडावंतस्त्रयः ९ ज्ञानार्थशक्तिधर्माणांयेषांविघातस्ते चत्वारः १३ दैवचिंतकः १४ रिपुमित्रावमंतारौ १६ बंधुविनाशनंयस्य १७ लोकानुग्रहरहितः १८ दूषितमंडलः १९ एकार्थाभिनिवेशित्वंयस्य २० एतेविग्राह्याएवेत्याह प्रकृतयश्चमंडलंचप्रकृतिमंडलं प्रकृतिवर्गस्तु अमात्योराष्ट्रदुर्गाणिकोशोदंडश्चपंचमः एताःप्रकृतयस्तज्ज्ञैर्विजिगीषोरुदाहृताइति मंडलंद्वादशराजमंडलं तत्रविजिगीषुर्मध्ये

SGDF

अरिर्मित्रमरेर्मित्रंमित्रामित्रमतःपरं मित्रारिमित्रामित्रंचाविजिगीषोःपुरःसराः पार्ष्णिग्राहस्ततःपश्चादाक्रंदस्तदनंतरं आसारावनयोश्चैवविजिगीषोस्तुपृष्ठतः आसारौपार्ष्णिग्राहासारा
क्रंदासाराविति आसारपृष्ठभागस्थौमध्यमोदासीनाविति अरेश्चविजिगीषोश्चमध्यमोभूम्यनंतरः अनुग्रहेसंहतयोर्व्यस्तयोर्निग्रहेप्रभुरिति मंडलाद्बहिरेतेषामुदासीनोबलाधिकः
अनुग्रहेसंहतानांव्यस्तानांचवधेप्रभुरिति ॥६९॥ यात्रायानं तच्चपंचविधं विगृह्यसंधायतथासंभूयाथप्रसंगतः उपेक्ष्यचेतिनिपुणैर्यानंपंचविधंस्मृतं बलवत्तयापार्ष्णिग्राहादिभिर्वि
गृह्यअन्यत्रशत्रौयानंविगृह्ययानम् १ तैःसंधायान्यत्रयानंसंधाययानं २ सामंतैःसहयानंसंभूययानं ३ अन्योद्देशेनयात्राप्रसंगमुत्पाद्यान्यंप्रतियानंप्रसंगयानं ४ बलवत्तया
शत्रुमुपेक्ष्यतस्यामित्रेषुयानमुपेक्ष्ययानं ५ दंडविधानंदंडःसेनातद्विधानंव्यूहरचनाभेदः दंडोधर्मेमानभेदेलकुटेमदसैन्ययोः द्वियोनीसंधिविग्रहाविति संधिविग्रहयानेत्यादिषड्गु
णानांमध्येसंधिविग्रहौद्वयोर्योनी तत्रद्वैधीभावसमाश्रयौसंधियोनिकौयानासनेविग्रहयोनिकेइतिभेदः तत्रद्वैधीभावोनाम बलिनोर्द्विषतोर्मध्येवाचात्मानंसमर्पयन् द्वैधीभावेन

यात्रादंडविधानंचद्वियोनीसंधिविग्रहौ ॥ कच्चिदेतान्महाप्राज्ञयथावदनुमन्यसे ॥ ७० ॥ मंत्रिभिस्त्वंयथोद्दिष्टंचतुर्भिस्त्रिभिरेववा ॥ कच्चित्स
मस्तैर्व्यस्तैश्चमंत्रंमंत्रयसेबुध ॥७१॥ कच्चित्तेसफलावेदाःकच्चित्तेसफलाःक्रियाः॥ कच्चित्तेसफलादाराःकच्चित्तेसफलंश्रुतम् ॥७२॥ कच्चिदेषै
वतेबुद्धिर्यथोक्ताममराघव ॥ आयुष्याचयशस्याचधर्मकामार्थसंहिता ॥ ७३ ॥ यांवृत्तिंवर्ततेतातोयांचनःप्रपितामहः ॥ तांवृत्तिंवर्तसेकच्चिद्या
चसत्पथगाशुभा ॥ ७४ ॥ कच्चित्स्वादूकृतंभोज्यमेकोनाश्नासिराघव ॥ कच्चिदाशंसमानेभ्योमित्रेभ्यःसंप्रयच्छसि ॥७५॥ राजातुधर्मेनहिपा
लयित्वामहीपतिर्दंडधरःप्रजानाम् ॥ अवाप्यकृत्स्नांवसुधायथावदितश्च्युतःस्वर्गमुपैतिविद्वान् ॥ ७६ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०अ०शत
तमःसर्गः ॥१००॥ तंतुरामःसमाज्ञायभ्रातरंगुरुवत्सलम् ॥ लक्ष्मणेनसहभ्रात्राप्रष्टुंसमुपचक्रमे ॥१॥ किमेतदिच्छेयमहंश्रोतुंप्रव्याहृतंत्व
या ॥ यस्मात्त्वमागतोदेशमिमंचीरजटाजिनी ॥ २ ॥

वर्तेतकाकाक्षिवदलक्षितमिति अरिभिःपीड्यमानस्यबलवदाश्रयणंसमाश्रयः
कालप्रतीक्षयातूष्णीमवस्थानमासनम् ॥ ७० ॥ यथोद्दिष्टंनीतिशास्त्रोक्तमंत्रविचारमार्गमनतिक्रम्येत्यर्थः यथोद्दिष्टैरितिपाठेमंत्रिलक्षणलक्षितैरित्यर्थःव्यस्तैरेकैकशः एवंहित
त्तन्मनःपरिज्ञानंभवति त्रिभिश्चतुर्भिरित्यनेनबहुभिर्नैकेनेतिसूचितम् ॥ ७१ ॥ वेदाःसफलास्तद्विहितकर्मप्रवृत्त्या क्रियाराजकार्याणितत्तदुद्देश्यफलयुक्तानि यद्वा क्रियाःसं
पादितधनादीनिक्रियास्तेषांसफलत्वंचदानभोगाभ्यां दाराणांसफलत्वंधर्मरतिप्रजाभिः श्रुतसाफल्यंविनीतत्वम् ॥ ७२ ॥ उक्ताएषाबुद्धिर्यथाममतथैवतवापिवर्ततेकच्चित् कच्चि
देष्वेतिपाठांतरम् ॥७३॥ सत्पथगाशिष्टानुष्ठानमार्गगा ॥७४॥ स्वादुकृतंस्वादुतयाकृतंसिद्धं आशंसमानेभ्यःस्नेहवृद्ध्यपेक्षयेच्छद्भ्यः मित्रेभ्यःस्निग्धेभ्यः ॥ ७५ ॥ महीपतिःराजा
क्षत्रियः इतश्च्युतःएतद्देहलोकाभ्याम् ॥८६॥॥ इतिश्रीरा०श्रीरा०रा०वा०आ०अ०शततमःसर्गः ॥ १००॥ एवंकच्चित्प्रश्नानंतरंस्वस्यराजत्वाभावंसूचयितुंतदुत्तरमप्रयच्छंतंभरतंप्र
तिरामेणागमनप्रयोजनप्रश्नःतंत्विति समाज्ञायकुशलप्रश्नव्याजेनसर्वधर्मान्ज्ञापयित्वा यद्वा प्राप्तराज्यपरित्यागेनजटादिधारणेनगुरौस्वस्मिन्भक्तियुक्तंज्ञात्वा ॥१॥ यस्मात्त्वमिमंदेशं

SGDF

चीरजटाजिनीभूत्वाआगतोसितस्मादेवंरूपेणागमनंकिंकारणकमितित्वयाप्रस्पष्टंव्याहृतंश्रोतुमहमिच्छेयम् ॥२ ॥ एतस्यैवश्लोकस्यव्याख्यानं यदिति ॥३॥ प्रगृह्यबलवत्‌यथा
तथाशोकंनिगृह्येत्यर्थः ॥ ४ ॥ पूर्वपृष्टमेवार्थंक्वनुतेभूत्पितेत्येवंरूपंभंग्यंतरेणपुनःपृष्टंज्ञात्वातदुत्तरमाह आर्येति परित्यज्यअस्मान्सर्वानिमंचलोकमितिशेषः आर्यपरित्यज्येतिपा
ठेविवास्येत्यर्थः सुदुष्करंकर्मज्येष्ठार्हराज्यंकनिष्ठसात्कृत्वा ॥ ५ ॥ ममममात्राकैकेय्यानियुक्तइतिपूर्वश्लोकान्वयिसा चकारेत्यन्वयः सुमहदितिपाठेसेत्यध्याहारः ॥ ६ ॥७॥ एवंपि
तृमरणेश्रुतेतदुचितकृत्येकृतेततःपरंयद्वक्तव्यंतत्संक्षेपेणाधुनैवब्रूतेभरतः तस्यमेइति कैकेयीपुत्रत्वात्प्राप्तापवादस्य राज्येनराज्यनिमित्तम् ॥८॥ यस्मान्मातरोवयंचसर्वेत्वत्प्रसादना

यन्निमित्तमिमंदेशंकृष्णाजिनजटाधरः ॥ हित्वाराज्यंप्रविष्टस्त्वंतत्सर्वंवक्तुमर्हसि ॥३ ॥ इत्युक्तःकैकयीपुत्रःकाकुत्स्थेनमहात्मना॥प्रगृह्यबल
वद्भूयःप्रांजलिर्वाक्यमब्रवीत् ॥ ४ ॥ आर्यतातःपरित्यज्यकृत्वाकर्मसुदुष्करम् ॥ गतःस्वर्गंमहाबाहुःपुत्रशोकाभिपीडितः ॥५॥ स्त्रियानियु
क्तःकैकेय्याममममात्रापरंतप ॥ चकारसामहत्पापमिदमात्मयशोहरम् ॥ ६ ॥ साराज्यफलमप्राप्यविधवाशोककर्शिता ॥ पतिष्यतिमहाघो
रेनरकेजननीमम॥७॥ तस्यमेदासभूतस्यप्रसादंकर्तुमर्हसि॥अभिषिंचस्वचाद्यैवराज्येनमघवानिव ॥८॥ इमाःप्रकृतयःसर्वाविधवामातरश्च
याः ॥ त्वत्सकाशमनुप्राप्ताःप्रसादंकर्तुमर्हसि ॥९॥ तथाऽनुपूर्व्यायुक्तश्चयुक्तंचात्मनिमानद ॥राज्यंप्राप्नुहिधर्मेणसकामान्सुहृदःकुरु ॥१०॥
भवत्वविधवाभूमिःसमग्रापतिनात्वया ॥ शशिनाविमलेनेवशारदीरजनीयथा ॥ ११ ॥ एभिश्चसचिवैःसार्धंशिरसायाचितोमया ॥ भ्रातुः
शिष्यस्यदासस्यप्रसादंकर्तुमर्हसि ॥१२॥ तदिदंशाश्वतंपित्र्यंसर्वंसचिवमंडलम् ॥ पूजितंपुरुषव्याघ्रनातिक्रमितुमर्हसि ॥१३॥ एवमुक्त्वा
महाबाहुःसबाष्पःकैकयीसुतः ॥ रामस्यशिरसापादौजग्राहभरतःपुनः ॥१४॥ तंमत्तमिवमातंगंनिःश्वसंतंपुनःपुनः॥भ्रातरंभरतंरामःपरिष्व
ज्येदमब्रवीत् ॥१५॥ कुलीनःसत्त्वसपन्नस्तेजस्वीचरितव्रतः॥राज्यहेतोःकथंपापमाचरेन्मद्विधोजनः ॥१६॥ नदोषंत्वयिपश्यामिसूक्ष्ममप्य
रिसूदन ॥ नचापिजननींबाल्यात्त्वंविगर्हितुमर्हसि ॥१७॥ कामकारोमहाप्राज्ञगुरूणांसर्वदानघ ॥ उपपन्नेषुदारेषुपुत्रेषुचविधीयते ॥१८॥

र्थमागताः ॥९॥ यतश्चत्वमानुपूर्व्याज्ज्येष्ठत्वलक्षणयायुक्तोयतश्चात्मनित्वयिअभिषेचनंयुक्तंतस्माद्धर्मेणराज्यंप्राप्नुहि ॥१०॥ रजनीयथातादृशीभूमिःशशिनेवत्वयायुताऽविधवाभवतु
इत्यन्वयः पतिनेत्यार्षं ।विमलेनेहेतिपाठांतरम् ॥११ ॥१२ ॥ शाश्वतंपरंपराप्राप्तंसचिवमंडलंतत्प्रार्थनंपूर्वंसदापूजितंसफलंकृतंतदिदानीमातिक्रमितुंनार्हसि ॥ १३ ॥ १४ ॥
मत्तमथाऽप्यकस्मात्प्राप्तदुःखेननिःश्वसंतंमातंगमिवस्थितंभरतमित्यन्वयः ॥ १५ ॥ पापंपित्राज्ञाभंगरूपम् ॥ १६ ॥ बाल्यादज्ञानात् ॥ १७ ॥ कथंकैकेयीगर्हणमज्ञानमूलं
तत्राह कामकारइति स्वच्छंदाचरणमित्यर्थः स्वेच्छयानियोजनमितियावत् गुरूणांपित्रादीनां उपपन्नेषुसंमतेषुदारेषुपुत्रेषुचकामकारोविधीयतइतिसंबंधः ॥ १८ ॥

SGDF
Sri Gangadharan Digital Foundation

ततःकिमतआह वयमिति भार्याःपुत्राःशिष्याश्चलोकेसाधुभिर्यथासमाख्याताइच्छाविनियोगार्हतयातथास्यराज्ञोवयंसर्वेइतित्वमपिज्ञातुमर्हसि ॥ १९ ॥ प्रकृतेकिंतत्राह वने
इत्यादि ॥ २० ॥ प्रकृतमंबागर्हाभावमुपसंहरति यावदिति तावत् तावत्परिमाणकामित्यर्थः अतःकैकेय्याअप्यस्मन्नियोजनेतथैवाधिकारइतिभावः ॥ २१ ॥ समाचरेसमाचरि
ष्यामि ॥२२॥ त्वयाराज्यंप्राप्तव्यं मयादंडकेवस्तव्यम् ॥२३॥ एवंविभागंलोकसंनिधौमंत्रिपुरोहितादिजनसंनिधौउक्त्वातानेवंविभागंकुरुतेतिव्यादिश्यचआज्ञाप्यचदिवंगतइत्य
न्वयः ॥२४॥ यथाभागंपितृकल्पितचतुर्दशवर्षपर्यंतं अनेनतदनंतरमहंभोक्ष्यामीतिसूचितं मात्रापिचतुर्दशवर्षपर्यंतंवनवासएवदत्तोनतुसर्वथामेराज्यत्यागःपित्रापितावदेवानुम
तमितिभावः ॥२५॥ पितामहात्माब्रह्मणातुल्यः अव्ययंसर्वलोकेश्वरत्वंब्रह्मत्वं पित्राननुमतमितिशेषः नहितमित्यन्वयः ननुपितृमरणश्रवणोत्तरंशोकमुल्लंघ्याभिषेकप्रत्याख्यानमे
वकुतइतिचेच्छृणु भरतस्याभिषेककरणप्रत्याशावारणायकैकेय्यालोकानांचान्यथासंभावनावारणायशोककालेपिधैर्यमवलंब्यतत्कारणंशोककालेप्येवंधैर्यंकर्तव्यमितिलोकोपदे

वयमस्ययथालोकेसंख्याताःसौम्यसाधुभिः ॥ भार्याःपुत्राश्चशिष्याश्चत्वमपिज्ञातुमर्हसि ॥ १९ ॥ वनेवाचीरवसनंसौम्यकृष्णाजिनांबरम् ॥
राज्येवापिमहाराजोमांवासयितुमीश्वरः ॥ २० ॥ यावत्पितरिधर्मज्ञगौरवंलोकसत्कृते ॥ तावद्धर्मकृतांश्रेष्ठजनन्यामपिगौरवम् ॥ २१ ॥ ए
ताभ्यांधर्मशीलाभ्यांवनंगच्छेतिराघव ॥ मातापितृभ्यामुक्तोहंकथमन्यत्समाचरे ॥ २२ ॥ त्वयाराज्यमयोध्यायांप्राप्तव्यंलोकसत्कृतम् ॥
वस्तव्यंदंडकारण्येमयावल्कलवाससा ॥ २३ ॥ एवमुक्त्वामहाराजोविभागंलोकसन्निधौ ॥ व्यादिश्यचमहाराजोदिवंदशरथोगतः ॥२४॥
सचप्रमाणंधर्मात्माराजालोकगुरुस्तव ॥ पित्रादत्तंयथाभागमुपभोक्तुंत्वमर्हसि ॥ २५ ॥ यदब्रवीन्मांनरलोकसत्कृतःपितामहात्माविबुधा
धिपोपमः ॥ तदेवमन्येपरमात्मनोहितंनसर्वलोकेश्वरभावमव्ययम् ॥ २६ ॥ ॥इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०अयोध्याकांडेएकाधिकशततमः
सर्गः ॥ १०१ ॥ ॥छ॥ ॥ रामस्यवचनंश्रुत्वाभरतःप्रत्युवाचह ॥ किंमेधर्माद्विहीनस्यराजधर्मःकरिष्यति ॥१॥ शाश्वतोयंसदाधर्मःस्थितो
स्मासुनरर्षभ ॥ ज्येष्ठपुत्रेस्थितेराजानकनीयान्भवेन्नृपः ॥ २ ॥ शायेतिममप्रतिभाति तीर्थस्तु पूर्वंनस्वर्गगतःमृतकल्पःविधवास्तत्कल्पाइत्यर्थं
मत्वामरणनिश्चयाभावेनराज्यस्वीकारायैवराजानंमृतकल्पंवदतीतिबुद्ध्याशोकाकरणपूर्वकमभिषेकप्रत्याख्यानंकृतवान् स्ववाक्येदिवंगतइत्यत्राप्येवमेवेत्याह कतकस्तु गतः स्व
र्गमितिभरतेनोक्तेपिपितृमरणोचितसर्वकार्यकरणेकृतेभरतस्तस्यमेइत्याद्युक्तवान् कविस्तु संक्षेपेणादावुक्त्वाग्रेविस्तरेणवदतीतिप्रायःकवेःस्वभावइत्याह ॥ २६ ॥ इतिश्रीरा०
श्रीरा०रा०वा०आदिकाव्येअयोध्याकांडेएकाधिकशततमःसर्गः ॥ १०१ ॥ ॥ छ ॥ ॥अथभरतःपितृवृत्तांतप्रश्नोत्तरमुक्त्वाकश्चित्प्रश्नोत्तरमाहरामस्येति धर्माद्राज्यायो
ग्यत्वेनराजधर्माद्राज्याद्विहीनस्यत्वत्पृष्टराजधर्मोमेकोपयुक्तः अनुपनीतयागवत् अतोऽनवसरदुःस्थोमयिकश्चिदादिप्रश्नइतिभावः ॥ १ ॥ कुतस्तेउक्तधर्माभावोऽतआह शाश्वत
इति शाश्वतःकुलक्रमागतः अस्मासुअस्मत्पूर्वेषु सदासर्वदा यथेतिपाठेयथाशास्त्रंस्थितःप्रतिष्ठितः अयंकस्तत्राह ज्येष्ठइति एवंचकनीयस्त्वान्मेनराजत्वमितिभावः ॥ २ ॥

SGDF

यदेवमतःसइति गच्छआगच्छ भवायअभ्युदयाय ॥३॥ ननुदेवत्वप्रापकंतपोविहायकिंमेराज्येनतत्राह राजानमिति सर्वेजनायद्यपिराजानंमानुषंप्राहुस्तथापिममसदेवत्वेसंमतः
तत्रहेतुमाहयस्येति अमानुषंमनुष्येऽसंभावितमित्यर्थः ॥ ४ ॥ उक्तमपिराजमरणंरामेणविषयांतरोत्तरदानादश्रुतमिवमत्वापुनस्तदेवाह केकयस्थेइति सतांमतःसाद्भिःपूज्यमानः
॥ ५ ॥ ६ ॥ कृतोदकाविति कृतसपिंडीकरणांतसर्वकृत्यौ ॥ ७ ॥ तर्हिकिंकृतकरणेनेत्यतआह प्रियेणेति भवान्प्रियोज्येष्ठत्वादितिभावः ॥ ८ ॥ प्रकारांतरेणापिप्रियत्वमे

ससमृद्धांमयासार्द्धमयोध्यांगच्छराघव ॥ अभिषेचयचात्मानंकुलस्यास्यभवायनः ॥ ३ ॥ राजानंमानुषंप्राहुर्देवत्वेसंमतोमम ॥ यस्यधर्मा
र्थसहितंवृत्तमाहुरमानुषम् ॥४॥ केकयस्थेचमयितुत्वयिचारण्यमाश्रिते॥धीमान्स्वर्गंगतोराजायायजूकःसतांमतः ॥ ५ ॥ निष्क्रांतमात्रेभव
तिसहसीतेसलक्ष्मणे ॥ दुःखशोकाभिभूतस्तुराजात्रिदिवमभ्यगात् ॥६॥ उत्तिष्ठपुरुषव्याघ्रक्रियतामुदकंपितुः ॥ अहंचायंचशत्रुघ्नःपूर्वमेव
कृतोदकौ ॥७॥ प्रियेणकिलदत्तंहिपितृलोकेषुराघव ॥ अक्षयंभवतीत्याहुर्भवांश्चैवपितुःप्रियः ॥ ८ ॥ त्वामेवशोचंस्तवदर्शनेप्सुस्त्वय्येवस
क्तामनिवर्त्यबुद्धिम् ॥ त्वयाविहिनस्तवशोकरुग्णस्त्वांसंस्मरन्नेवगतःपिताते॥९॥इत्यार्षेश्री०वा०आदि०अ०द्व्युत्तरशततमःसर्गः॥ १०२॥
तांश्रुत्वाकरुणांवाचंपितुर्मरणसंहिताम् ॥ राघवोभरतेनोक्तांबभूवगतचेतनः ॥ १ ॥ तंतुवज्रमिवोत्सृष्टमाहवेदानवारिणा ॥ वाग्व
ज्रंभरतेनोक्तममनोज्ञंपरंतपः ॥ २ ॥ प्रगृह्यरामोबाहूवैपुष्पितांगइवद्रुमः ॥ वनेपरशुनाकृत्तस्तथाभुविपपातह ॥ ३ ॥ तथाहिपतितंरा
मंजगत्यांजगतीपतिम् ॥ कूलघातपरिश्रांतंप्रसुप्तमिवकुंजरम् ॥४॥ भ्रातरस्तेमहेष्वासंसर्वतःशोककर्शितम् ॥ रुदंतःसहवैदेह्यासिषिचुः
सलिलेनवै ॥ ५ ॥ सतुसंज्ञांपुनर्लब्ध्वानेत्राभ्यामश्रुमुत्सृजन् ॥ उपाक्रामतकाकुत्स्थःकृपणंबहुभाषितुम् ॥ ६ ॥ सरामःस्वर्गतंश्रुत्वापित
रंपृथिवीपतिम् ॥ उवाचभरतंवाक्यंधर्मात्माधर्मसंहितम् ॥ ७ ॥ किंकरिष्याम्ययोध्यायांतातेदिष्टांगतिंगते ॥ कस्तांराजवराद्धीनामयो
ध्यांपालयिष्यति ॥ ८ ॥ किंनुतस्यमयाकार्यंदुर्जातिनमहात्मनः ॥ योमृतोममशोकेनसमयानचसंस्कृतः ॥ ९ ॥ अहोभरतसिद्धार्थोयेन
राजात्वयानघ ॥ शत्रुघ्नेनचसर्वेषुप्रेतकृत्येषुसत्कृतः ॥ १० ॥

वोपपादयति त्वामेवेतितवशोकरुग्णइत्यनेनत्वच्छोकएवतदवसादहेतुरितिदर्शितम् ॥ ९ ॥
इतिश्रीरा०श्रीरा०रा०वा०आ०अयो०द्व्युत्तरशततमःसर्गः ॥ १०२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ करुणांशोकावहाम् ॥ १ ॥ तंभरतोक्तंवाग्वज्रंरणेइंद्रोत्सृष्टवज्रतुल्यंश्रुत्वा ॥२॥ बा
हूप्रगृह्यअतिशिथिलौकृत्वाउद्धृत्यवानिष्पीड्यवाभुविपपात भरतादिदर्शनेनहर्षात्पुष्पितांगद्रुमसादृश्यम् ॥३॥४॥ सिषिचुःमोहशांतयेसर्वगात्राणिजलेनसिषिचुः ॥ ५ ॥ कृपणं
भाषितुं लोकानुसारेणविलपितुमित्यर्थः ॥६॥७॥ दिष्टांगतिंदैवकल्पितांगतिंस्वसुकृतातिसृष्टांवा ॥ ८ ॥ दुर्जातेनदुष्टथाजन्मना ॥९॥ सत्कृतःसंस्कारकर्मणापूजितः ॥१०॥

SGDF
Sri Gangadharan Digital Foundation

निष्प्रधानांप्रधानहीनां अतएवानेकाग्रांबहुनायकां अत्रोभयत्रहेतुर्नरेंद्रेणविनाकृतामिति ॥ ११ ॥ अनुशासिष्यति हिताहितविषयप्रवृत्तिनिवृत्तीकारयिष्यति ॥१२ ॥ सुवृत्तंशोभननियोगाचरणम् कुतःपुरुषात् ॥१३॥ अभ्येत्यअभिमुखोभूत्वा ॥१४॥ स्वर्गतिरूपंदुःखम् ॥१५॥१६॥ क्रियतामितिअब्रुवन् ॥१७॥१८॥१९॥ इंगुदीपिण्याकंतपस्विभोज्यतापसतरुफलपिण्याकं अनिःसारिततैलंपिष्टाचूर्णीकृतमिंगुदीबीजमत्रपिण्याकत्वेनोप चर्यते निःसारितसारस्यतस्यनिषिद्धत्वात् उत्तरमुत्तमंनवीनंचीरम् ॥ २० ॥ अभितःपश्चात्

निष्प्रधानामनेकाग्रांनरेंद्रेणविनाकृताम् ॥ निवृत्तवनवासोपिनायोध्यांगंतुमुत्सहे ॥११॥ समाप्तवनवासंमामयोध्यायांपरंतप ॥ कोनुशासिष्यतिपुनस्तातेलोकांतरेगते ॥१२॥ पुराप्रेक्ष्यसुवृत्तंमांपितायान्याहसांत्वयन् ॥ वाक्यानितानिश्रोष्यामिकुतःकर्णसुखान्यहम् ॥१३॥ एवमुक्त्वाथभरतंभार्यामभ्येत्यराघवः ॥ उवाचशोकसंतप्तःपूर्णचंद्रनिभाननाम् ॥१४॥ सीतेमृतस्तेश्वशुरःपितृहीनोसिलक्ष्मण ॥ भरतोदुःखमाचष्टेस्वर्गातिंपृथिवीपतेः ॥१५॥ ततोबहुगुणंतेषांबाष्पंनेत्रेष्वजायत ॥ तथाब्रुवतिकाकुत्स्थेकुमाराणांयशस्विनाम् ॥१६॥ ततस्तेभ्रातरःसर्वेभृशमाश्वास्यदुःखितम् ॥ अब्रुवन्जगतीभर्तुःक्रियतामुदकंपितुः ॥ १७॥ सासीतास्वर्गतंश्रुत्वाश्वशुरंतंमहानृपम् ॥ नेत्राभ्यामश्रुपूर्णाभ्यांनशशाकेक्षितुंप्रियम् ॥ १८ ॥ सांत्वयित्वातुतांरामोरुदतींजनकात्मजाम् ॥ उवाचलक्ष्मणंतत्रदुःखितोदुःखितंवचः ॥ १९ ॥ आनयेंगुदिपिण्याकंचीरमाहरचोत्तरम् ॥ जलक्रियार्थंतातस्यगमिष्यामिमहात्मनः ॥ २० ॥ सीतापुरस्ताद्व्रजतुत्वमेनामभितोव्रज ॥ अहंपश्चाद्गमिष्यामिगतिर्ह्येषासुदारुणा ॥ २१ ॥ ततोनित्यानुगस्तेषांविदितात्मामहामतिः ॥ मृदुर्दांतश्चकांतश्चरामेचदृढभक्तिमान् ॥ २२ ॥ सुमंत्रस्तैर्नृपसुतैःसार्धमाश्वास्यराघवम् ॥अवतारयदालंब्यनदींमंदाकिनींशिवाम् ॥२३॥ तेसुतीर्थांततःकृच्छ्रादुपगम्ययशस्विनः ॥ नदींमंदाकिनींरम्यांसदापुष्पितकाननाम् ॥२४॥ शीघ्रस्रोतसमासाद्यतीर्थंशिवमकर्दमम् ॥सिषिचुस्तूदकंराज्ञेततएतद्भवत्विति ॥ २५॥ प्रगृह्यतुमहीपालोजलपूरितमंजलिम् ॥ दिशंयाम्यामभिमुखोरुदन्वचनमब्रवीत् ॥२६ ॥

एषागतिःसुदारुणाशोकादिकालिकी तदुक्तम् सर्वेकनिष्ठप्रथमाइतरेतुस्त्रियोग्रतइतिआशौचस्नानप्रकरणे ॥२१ ॥ नित्यानुगःकुलक्रमादागतानुचरः विदितात्माज्ञातात्मस्वरूपः तेषांकुमाराणाम् ॥२२॥ अवतारयत् अवातारयत् ॥२४॥ तेसीतादयः ॥२४॥ अकर्दमंतीर्थंअवतारमार्गं तत३ एतद्भवत्वित्युच्चार्यसिषिचुर्दत्तदुःततेत्येतत्पितुर्नामगोत्ररूपोपलक्षणंबोध्यं संबोधनेप्लुतकरणादसंधिः केचित्तुततेत्युक्तौनामाद्युच्चारणस्यनप्रयोजनमस्मादेवाचारादित्याहुः ॥ २५ ॥ एतदेवविवृणोति प्रगृह्येति याम्यांदक्षिणां यत्त्वाधुनिकनिबंधेषुसुमंतुनाम्नालिखितंवचनंक्षत्रियाणामुदङ्मुखजलदानबोधकंतन्निर्मूलं एतदाचारविरोधात् निकृष्टक्षत्रियपरंवा रुदन्नित्यनेनपित्रादिविषयेरोदनेननिषेधइतिसूचितम् ॥ २६ ॥

॥२७॥प्रत्युत्तीर्यतीरमागत्यनिर्वापंचकारपिंडंददौ नचयदाकदाचित्पितुर्मरणश्रवणेपुत्रस्यदशाहाशौचतायाःस्मृतिपूर्वकत्वेनकथंकृतक्रियस्यापितुःप्रथमदिनएव।पिंडदानमितिवाच्यं
तस्याःस्मृतेःक्षत्रियेतरविषयत्वात्कलिविषयत्वाद्वानदोषः॥२८॥ऐंगुदंइंगुदीबीजसंबंधि बदरैःबदरफलैः॥२९॥ननुराज्ञेकथंपिण्याकपिंडदानंतत्राह यदशनाइति यदशनाइत्यस्यत
दशनाअस्मात्पितरइतिशेषः तत्रसामान्येनार्थांतरन्यासमाह यदन्नइति॥३०॥प्रत्युत्तीर्यपरावृत्य ॥३१॥३२॥ प्रतिशब्दःप्रतिध्वनिः प्रतिश्रुत्वेतिपाठेप्ययमेवार्थः ॥ ३३ ॥ त्रस्ताः

एतत्तेराजशार्दूलविमलंतोयमक्षयम् ॥ पितृलोकगतस्याद्यमद्दत्तमुपतिष्ठतु ॥ २७ ॥ ततोमंदाकिनीतीरंप्रत्युत्तीर्यसराघवः॥पितुश्चकारतेज
स्वीनिर्वापंभ्रातृभिःसह ॥२८॥ ऐंगुदंबदरैर्मिश्रंपिण्याकंदर्भसंस्तरे ॥ न्यस्यरामःसुदुःखार्तोरुदन्वचनमब्रवीत् ॥२९॥ इदंभुंक्ष्वमहाराज
प्रीतोयदशनावयम् ॥ यदन्नःपुरुषोभवतितदन्नास्तस्यदेवताः॥३०॥ततस्तेनैवमार्गेणप्रत्युत्तीर्यसरित्तटात् ॥ आरुरोहनरव्याघ्रोरम्यसानुं
महीधरम् ॥३१॥ ततःपर्णकुटीद्वारमासाद्यजगतीपतिः ॥ परिजग्राहपाणिभ्यामुभौभरतलक्ष्मणौ ॥३२॥ तेषांतुरुदतांशब्दान्प्रतिशब्दोभव
द्गिरौ ॥ भ्रातृणांसहवैदेह्यासिंहानांनर्दतामिव ॥३३॥महाबलानांरुदतांकुर्वतामुदकंपितुः ॥ विज्ञायतुमुलंशब्दंत्रस्ताभरतसैनिकाः॥३४॥
अब्रुवंश्चापिरामेणभरतःसंगतोध्रुवम् ॥ तेषामेवमहाञ्शब्दःशोचतांपितरंमृतम् ॥३५॥ अथवाहान्परित्यज्यतंसर्वेभिमुखाःस्वनम् ॥ अ
प्येकमनसोजग्मुर्यथास्थानंप्रधाविताः ॥ ३६ ॥ हयैरन्येगजैरन्येरथैरन्येस्वलंकृतैः ॥ सुकुमारास्तथैवान्येपद्भिरेवनरायय़ुः ॥३७॥ आचि
रप्रोषितंरामंचिरविप्रोषितंयथा ॥ द्रष्टुकामोजनःसर्वोजगामसहसाऽश्रमम् ॥ ३८ ॥ भ्रातृणांत्वरितास्तेतुद्रष्टुकामाःसमागमम् ॥ ययु
र्बहुविधैर्यानैःखुरनेमिसमाकुलैः ॥ ३८ ॥ साभूमिर्बहुभिर्यानैरथनेमिसमाहता ॥ मुमोचतुमुलंशब्दंद्यौरिवाभ्रसमागमे ॥ ४० ॥ तेनावि
त्रासितानागाःकरेणुपरिवारिताः ॥ आवासयंतोगंधेनजग्मुरन्यद्वनंततः ॥ ४१ ॥ वराहमृगसिंहाश्चमहिषाःसृमरास्तथा ॥ व्याघ्रगोकर्ण
गवयाविత్రేसुःपृषतैःसह ॥ ४२ ॥ रथाङ्गहंसानत्यूहाःप्लवाःकारंडवाःपरे ॥ तथापुंस्कोकिलाःक्रौंचाविसंज्ञाभेजिरेदिशः ॥४३ ॥ तेनशब्देन
वित्रस्तैराकाशंपक्षिभिर्वृतम् ॥मनुष्यैरावृताभूमिरुभयंप्रबभौतदा॥४४॥

काविपत्प्रादुरभूरितिभीताः॥३४॥ततोनिश्चित्याब्रुवन्निति॥३५॥स्वनमभिमुखाःस्व
नोत्पत्तिदिशमभिमुखाः यथास्थानंयथोचितंप्रधाविताःत्वरितागच्छंतिस्म॥३६॥कैस्तत्राह हयैरित्यादि सुकुमाराइतिपूर्वान्वयि अन्येतेभ्योभिन्नाः ॥ ३७ ॥ आश्रममितिपद
म् ॥ ३८ ॥ खुरसमाकुलयानाःपश्वादयः नेमिसमाकुलानिरथशकटादीनि ॥ ३९ ॥ समाहताअभिहताआक्रांतेतियावत् ॥ ४० ॥ तेनशब्देन गंधेनआ
वासयंतोमदगंधेनदिङ्मुखानिसुरभीकुर्वतः ॥ ४१ ॥ गोकर्णसृमरौमृगविशेषौ ॥ ४२ ॥ रथाङ्गश्चक्रवाकः नत्यूहोजलकुक्कुटः प्लवाबकविशेषाः ॥ ४३ ॥ ४४ ॥

SGDF

॥ ४५ ॥ ४६ ॥ पर्यष्वजतपरिष्वंगयोग्यानितिशेषः ॥ ४७ ॥ तदेवाह सतत्रेति ॥ ४८ ॥ अनुविनादयन्प्रतिध्वनयन् ॥ ४९ ॥ अत्रकतकरीत्याश्लोकद्वयंगतम् ॥ इतिश्री रा॰श्रीरा॰रा॰वा॰आ॰अयो॰त्र्युत्तरशततमःसर्गः ॥१०३॥ ॥छ॥ ॥ दशरथस्यदारानित्यन्वयः तर्षितःसाभिलाषः ॥१॥तीर्थमवतारमार्गं॥२॥३॥ येतेप्रसिद्धारामादयोनिर्विषयीकृताराज्यान्निष्कासितास्तेषांवनेवसतां प्राक्कलनं बहुव्रीहिरयं प्रथमपरिग्रहवत् तीर्थपुण्यतीर्थं गंगायमुनापरपारभवंइदमेव प्राक्केवलमितिपाठआधुनिककल्पितः नापितत्रार्थसामंजस्यमितिकतकः तत्रापिपाठेप्राक्परिगृहीतमितिशेषः प्राक्परिगृहीतंतीर्थंजलानयनादिव्यवहारोपयोगीमार्गःइदमेवेतिकेवलंनिश्चितामित्यर्थोवक्तुंशक्यः केवलंनिश्चितेक्लीबंवाच्यव

ततस्तंपुरुषव्याघ्रंयशस्विनमकल्मषम् ॥ आसीनंस्थंडिलेरामंददर्शसहसाजनः ॥ ४५ ॥ विगर्हमाणःकैकेयींमंथरासहितामपि ॥ अभिगम्यजनोरामंबाष्पपूर्णमुखोऽभवत् ॥ ४६ ॥ तान्नरान्बाष्पपूर्णाक्षान्समीक्ष्याथसुदुःखितान् ॥ पर्यष्वजतधर्मज्ञःपितृवन्मातृवच्चसः ॥ ४७ ॥ सतत्रकांश्चित्परिषस्वजेनरान्नराश्चकेचित्तुतमभ्यवादयन् ॥ चकारसर्वान्सवयस्यबांधवान्यथार्हमासाद्यतदान्नृपात्मजः ॥ ४८ ॥ ततःसतेषांरुदतांमहात्मनांभुवंचखंचानुविनादयन्स्वनः ॥ गुहागिरीणांचदिशश्चसंततंमृदंगघोषप्रतिमोविशुश्रुवे ॥ ४९ ॥ इत्यार्षेश्रीम॰वा॰आ॰अयो॰त्र्युत्तरशततमःसर्गः ॥१०३॥ ॥छ॥ ॥ वसिष्ठःपुरतःकृत्वादारान्दशरथस्यच ॥ अभिचक्रामतंदेशंरामदर्शनतर्षितः ॥१॥ राजपत्न्यश्चगच्छंत्योमंदंमंदाकिनींप्रति ॥ ददृशुस्तत्रतत्तीर्थंरामलक्ष्मणसेवितम् ॥२ ॥ कौसल्याबाष्पपूर्णेनमुखेनपरिशुष्यता ॥सुमित्रामब्रवीद्दीनांयाश्चान्याराजयोषितः॥३॥इदंतेषामनाथानांक्लिष्टमक्लिष्टकर्मणाम्॥वनेप्राक्कलनंतीर्थंयेतेनिर्विषयीकृताः॥४॥इतःसुमित्रेपुत्रस्तेसदाजलमतंद्रितः ॥ स्वयंहरतिसौमित्रिर्ममपुत्रस्यकारणात् ॥ ५ ॥ जघन्यमपितेपुत्रःकृतवान्नतुगर्हितः ॥ भ्रातुर्यदर्थरहितंसर्वंतद्गर्हितंगुणैः ॥ ६ ॥ अद्यायमपितेपुत्रःक्लेशानामतथोचितः ॥ नीचानर्थसमाचारंसज्जंकर्मप्रमुंचतु ॥ ७ ॥ दक्षिणाग्रेषुदर्भेषुसाददर्शमहीतले ॥ पितुरिंगुदिपिण्याकंन्यस्तमायतलोचना ॥ ८ ॥ तंभूमौपितुरार्त्तेनन्यस्तंरामेणवीक्ष्यसा ॥ उवाचदेवीकौसल्यासर्वादशरथस्त्रियः ॥ ९ ॥

च्चैकक्तत्वयोरिति ॥ ४ ॥ ५ ॥ जघन्यं हीनमपिजलाहरणादिकंतेपुत्रःकृतवानथाप्यसौ नगार्हितःकुतस्तत्राह गुणैर्ज्येष्ठत्वसौभ्रात्रधार्मिकत्वादिभिर्विशिष्टस्यभ्रातुर्यदर्थरहितंप्रयोजनराहितंतदेवगर्हितंभवति तीर्थस्तुभ्रातुर्यदर्थसहितंप्रयोजनसहितं तद्गुणैःप्रयोजनैर्विहितंकल्पितंतत्सर्वंगुणफलकमित्यर्थसहितंविहितमितिपाठंचाह ॥ ६ ॥ क्लेशानामनुभूयमानानांतथायथानुभवमुचितोनेत्यतथोचितस्तेयंपुत्रोनीचार्हायोनर्थोदुःखजनकःसमाचारोनुष्ठानंयस्मिंस्तत्तथासज्जंप्रस्तुतंयथोक्तंकर्ममुंचतु रामस्यप्रत्यावर्तिष्यमाणत्वादितिभावः एकःशत्रुघ्नस्तुभरतसंगादेतत्कर्मनकरोत्येवायमपिमुंचत्वितिअपेरर्थः ॥ ७ ॥ न्यस्तंरामेण ॥ ८ ॥ स्त्रियःप्रतीतिशेषः ॥ ९ ॥

SGDF

॥ १०॥ औपयिकंउचितंनभवतीतिमन्ये तत्रहेतुर्भुक्तभोगस्येति भुक्ताभोगायेनतस्य ॥११॥ चतुरंतांचतुःसमुद्रावसानाम् ॥१२॥ क्षोदंपिष्टम् ॥१३॥ नस्फोटतिनस्फुटतिनावि
शीर्णंभवति ॥१४॥ श्रुतिरित्याद्याश्वासनप्रकारः सत्यासत्यार्था लौकिकीलोकविदितालोकप्रसिद्धा ॥१५॥ एवंश्रुतिस्त्वित्यादिप्रकारेण ॥१६॥१७॥१८ ॥ पृष्ठात्पृष्ठदेशात् पृष्टं

इदमिक्ष्वाकुनाथस्यराघवस्यमहात्मनः ॥ राघवेणपितुर्दत्तंपश्यतैतद्यथाविधि ॥१०॥ तस्यदेवसमानस्यपार्थिवस्यमहात्मनः ॥ नैतदौपयि
कंमन्येभुक्तभोगस्यभोजनम् ॥११॥ चतुरंतांमहींभुक्त्वामहेंद्रसदृशोभुवि ॥ कथमिंगुदिपिण्याकंसभुंक्तेवसुधाधिपः ॥१२ ॥ अतोदुःखतरं
लोकेनकिंचित्प्रतिभातिमे ॥ यत्ररामःपितुर्दद्यादिंगुदीक्षोदमृद्धिमान् ॥ १३ ॥ रामेणेंगुदिपिण्याकंपितुर्दत्तंसमीक्ष्यमे ॥ कथंदुःखेनहृदयं
नस्फोटतिसहस्रधा ॥ १४ ॥ श्रुतिस्तुखल्वियंसत्यालौकिकीप्रतिभातिमे ॥ यदन्नःपुरुषोभवतितदन्नास्तस्यदेवताः ॥१५॥ एवमार्तांसप
त्न्यस्ताजग्मुराश्वास्यतांतदा ॥ ददृशुश्चाश्रमेरामंस्वर्गच्युतमिवामरम् ॥१६॥ तंभोगैःसंपरित्यक्तंरामंसंप्रेक्ष्यमातरः ॥ आर्तामुमुचुरश्रूणि
सस्वरंशोककर्शिताः ॥ १७ ॥ तासांरामःसमुत्थायजग्राहचरणांबुजान् ॥ मातृणांमनुजव्याघ्रःसर्वासांसत्यसंगरः ॥ १८ ॥ ताःपाणिभिः
सुखस्पर्शैर्मृद्वंगुलितलैःशुभैः ॥ प्रममार्जूरजःपृष्ठाद्रामस्यायतलोचनाः ॥ १९ ॥सौमित्रिरपिताःसर्वामातॄःसंप्रेक्ष्यदुःखितः ॥ अभ्यवादयदा
सक्तंशनैरामादनंतरम् ॥२०॥ यथारामेतथातस्मिन्सर्वावद्वृतिरेस्त्रियः ॥ वृत्तिंदशरथाज्जातेलक्ष्मणेशुभलक्षणे ॥ २१ ॥ सीतापिचरणांस्ता
सामुपसंगृह्यदुःखिता ॥ श्वश्रूणामश्रुपूर्णाक्षीसंबभूवाग्रतःस्थिता ॥ २२ ॥ तांपरिष्वज्यदुःखार्तामातादुहितरंयथा ॥ वनवासकृतांदीनांकौ
सल्यावाक्यमब्रवीत् ॥२३॥ वैदेहराजन्यसुतास्नुषादशरथस्यच ॥रामपत्नीकथंदुःखंसंप्राप्ताविजनेवने ॥२४॥ पद्ममातपसंतप्तंपरिक्लिष्टमि
वोत्पलम् ॥ कांचनंरजसाध्वस्तंक्लिष्टंचंद्रमिवांबुदैः ॥२५ ॥ मुखंतेप्रेक्ष्यमांशोकोदहत्यग्निरिवाश्रयम् ॥ भृशंमनसिवैदेहिव्यसनारणिसं
भवः ॥२६॥ ब्रुवंत्यामेवमार्तायांजनन्यांभरताग्रजः ॥ पादावासाद्यजग्राहवासिष्ठस्यचराघवः ॥ २७ ॥ पुरोहितस्याग्निसमस्यतस्यवैबृहस्प
तेरिंद्रइवामराधिपः ॥ प्रगृह्यपादौसुसमृद्धतेजसःसहैवतेनोपविवेशराघवः ॥ २८ ॥ ततोजघन्यंसहितैःस्वमंत्रिभिःपुरप्रधानैश्चतथैवसै
निकैः ॥ जनेनधर्मज्ञतमेनधर्मवानुपोपविष्टोभरतस्तदाग्रजम् ॥ २९ ॥ तुचरमंतनोः ॥१९॥आसक्तम् भावेनिष्ठा स्नेहासंगोपेतम्॥२०॥वद्वृतिरेवार्तितवत्यः
॥२१॥उपसंगृह्यस्पृष्ट्वा॥२२॥वनेत्यादि वनवासकृतदीनत्ववतीमितियावत्॥२३॥२४॥परिक्लिष्टंपरिमृदितंउत्पलंरक्तोत्पलंध्वस्तमाभिभूतम्॥ २५॥तेमुखंप्रेक्ष्यस्थितामितिशेषःमन
सिसंक्रांतोव्यसनारणिसंभवःशोकःअग्निराश्रयंगृहमिवकाष्ठानिवामांदहति आशयमितिपाठेपिआशयोगृहमेव आशय्यतेत्रेतिव्युत्पत्तेः ॥ २६ ॥२७॥ २८ ॥ ततइति वसिष्ठ

SGDF

रामोपवेशनानंतरंजघन्यंजघनभागंपृष्ठभागमाश्रितःसन् उपोपविष्टोबभूवेत्यन्वयः ॥ २९ ॥ उपोपविष्टइत्यादिजनाभिप्रायानुभाषणम् ॥ ३० ॥ किमिति किंसाधुवक्ष्यतिवदि
ष्यतीतियोजना ॥ ३१ ॥ त्रयोग्नयःशत्रुघ्नस्याप्राधान्येनपरिहरणात् ॥ ३२ ॥ ॥ इतिश्रीरा॰श्रीरा॰रा॰वा॰आ॰अयो॰चतुरुत्तरशततमःसर्गः ॥१०४॥ पूर्वसर्गांतोक्त
रीत्यासुहृद्गणवृतत्वं शोचतांपितृमरणदुःखेन ॥१॥ मंदाकिन्यांतत्तीरे हुतंप्रातरौपासनहोमं जप्यंगायत्रीजपं द्वारमितिपाठेउटजद्वारमित्यर्थइतिकेचित्तन्न उत्तरसर्गेमंदाकिनीती
रेराममुवाचेत्युक्तेःतस्माद्राममितिपाठःरामाधिष्ठितनदीतीरमित्यर्थउचितः॥ २॥३ ॥ माताकैकेयीप्रथमंराज्ञाराज्यदानेनसांत्विताकृताश्वासाअनंतरंतयाममेदंराज्यंदत्तंतद्राज्यमकंटकं
उक्तप्रकारेणपितृवचनस्यापिपारिपालनात्प्रत्यूहरहितम् ॥४ ॥ जलागमेवर्षाकालेंबुवेगेनाभिन्नःसेतुरिव इदंमहदयोध्यादेशीयंराज्यखंडंभरतखंडाख्यंराज्यंत्वदन्येनदुरावरंआवरि

उपोपविष्टस्तुतदातिवीर्यवांस्तपस्विवेषेणसमीक्ष्यराघवम् ॥ श्रियाज्वलंतंभरतःकृतांजलिर्यथामहेंद्रःप्रयतःप्रजापतिम् ॥३०॥ किमेषवाक्यंभ
रतोद्यराघवंप्रणम्यसत्कृत्यचसाधुवक्ष्यति ॥ इतीवतस्यार्यजनस्यतत्त्वतोबभूवकौतूहलमुत्तमंतदा ॥३१॥ सराघवःसत्यधृतिश्चलक्ष्मणोमहा
नुभावोभरतश्चधार्मिकः॥वृताःसुहृद्भिश्चविरेजिरेध्वरेयथासदस्यैःसहितास्त्रयोग्नयः॥३२॥इत्यार्षेश्रीम॰वा॰आ॰अ॰चतुरुत्तरशततमःसर्गः
॥१०४॥ ततःपुरुषसिंहानांवृतानांतैःसुहृद्गणैः॥ शोचतामेवरजनीदुःखेनव्यत्यवर्तत ॥ १॥ रजन्यांसुप्रभातायांभ्रातरस्तेसुहृद्वृताः॥मंदाकि
न्यांहुतंजप्यंकृत्वाराममुपागमन् ॥ २॥ तूष्णींतेसमुपासीनानकश्चित्किंचिदब्रवीत्॥ भरतस्तुसुहृन्मध्येरामंवचनमब्रवीत् ॥३॥ सांत्वितामा
मिकामातादत्तंराज्यमिदंमम ॥ तद्ददामितवैवाहंभुंक्ष्वराज्यमकंटकम् ॥ ४ ॥ महतेवांबुवेगेनभिन्नःसेतुर्जलागमे ॥ दुरावरंत्वदन्येनरा
ज्यखंडमिदंमहत् ॥ ५ ॥ गतिंखरइवाश्वस्यताक्ष्यस्येवपतत्रिणः ॥ अनुगंतुंनशक्तिर्मेगतिंतवमहीपते ॥ ६ ॥ सुजीवंनित्यशस्तस्ययःपरैरुप
जीव्यते ॥ रामतेनतुदुर्जीवंयःपरानुपजीवति ॥ ७ ॥ यथातुरोपितोवृक्षःपुरुषेणविवर्धितः ॥ ह्रस्वकेनदुरारोहोरूढस्कंधोमहाद्रुमः ॥ ८ ॥

तुमशक्यम् ॥५॥ ननुत्वयावीरेणसुरक्ष्यमेतत्तत्राह गतिमिति अश्वगतिमनुगंतुंखरोयथानशक्तःताक्ष्यगत्यनुगमनेयथेतरपक्षिणोऽशक्तास्तथातवगतिंत्वदीयांराज्यपालनशक्तिमनुगंतुं
मेनशक्तिःइवशब्दोयथार्थे निपातानामनेकार्थत्वात्॥ ६॥ यःपरैर्नित्यशउपजीव्यतेतस्यसुजीवंशोभनंजीवनमित्यर्थःभावघञंतंक्लीबमपिक्वचित् घञजपाःपुंसीतितुप्रायिकमितिबोध्यं
तस्येत्यर्थेतेनेत्यार्षं दुर्जीवंदुःखंजीवनं तस्मात्तवराज्यकरणमेवोचितमितिभावः ॥ ७ ॥ लोकरक्षणार्थंदशरथेनोत्पाद्यवर्धितःसकलगुणसंपन्नोयदिलोकरक्षणंनकरिष्यसितदाव्यर्थ
स्तत्प्रयासइत्यमुमर्थमुपमानप्रदर्शनमुखेनाह यथात्विति यथावृक्षःफलार्थिनापुंसारोपितःकृतबीजावापोऽनंतरंशनैर्वर्धितः तत्रवृद्ध्यतिशयमाह ह्रस्वकेनवामनेनदुरारोहोऽतएवरूढ
स्कंधोमहाद्रुमोथपुष्पितोभूत्वायदाफलानिनदर्शयातितदासःतदारोपकःपुमान्यस्यफलस्यहेतोःसद्रुमःप्रभावितःउत्पादितःसतांप्रीतिंस्वाभिमतफलप्राप्तिजांप्रीतिंनानुभवेत्तथात्व
मितिएषोपमात्वयिभवति यत्ररक्षणकालेवृषभःश्रेष्ठस्त्वंभर्तापालनसमर्थोऽस्मान्भृत्यान्नशाधिनशिक्षयसि अतस्तदर्थंतस्याउपमायाअर्थराजप्रयासानर्थक्यरूपंवेत्तुमर्हसि ॥ ८ ॥

SGDF
Sri Gangadhar ... Digital Foundation

॥ ९ ॥ १० ॥ श्रेणयोनानाजातीयसंघाः अग्र्याःप्रधानाः ॥ ११॥ १२ ॥ तस्यवचःसाध्वित्यनुमन्यंतेतियोजना अन्वमन्यंतेत्यर्थः ॥१३॥ दुखितंप्रेक्ष्यदुःखेनैवंवक्ती।त्यालोच्य
कृतात्माशिक्षितबुद्धिःआत्मवान्धीरः ॥ १४ ॥ आश्वासनप्रकारोनात्मनइति आत्मनोजीवस्यकामकारःस्वेच्छयायत्किंचित्प्रवर्तनसामर्थ्यंननास्तिहियतोयंपुरुषोनीश्वरःई
श्वरवत्स्वातंत्र्यराहितःतस्मादेनमितश्चास्माद्देहाच्चलोकाच्चइतरतःपरस्माद्देहाच्चलोकाच्चकृतांतःकालोंतर्यामिरूपःकर्मानुरूपंकर्षतिएवं वममवनवासेनराजानापिकैकेयीकारणंकिंतु
देवादीनामदृष्टमित्यांतरोभावः॥१५॥इदानींराजमरणशोकावकाशोपिनास्तीत्याह सर्वेइति निचयाःसंग्रहाःनाशांताः समुच्छ्रयाविद्यादिकृतमौन्नत्यं तस्मान्नश्वरत्वेन।निश्चितेकःशो

सयदापुष्पितोभूत्वाफलानिनविदर्शयेत् ॥ सतांनानुभवेत्प्रीतिंयस्यहेतोःप्ररोपितः ॥ ९ ॥ एषोपमामहाबाहोतदर्थंवेत्तुमर्हसि॥यत्रत्वमस्मा
न्वृषभोभर्ताभृत्यान्नशाधिहि॥१०॥श्रेणयस्त्वांमहाराजपश्यंत्वग्र्याश्चसर्वशः ॥ प्रतपंतमिवादित्यंराज्यास्थितमरिंदमम् ॥ ११ ॥ तथानुयाने
काकुत्स्थमत्तानर्दंतुकुंजराः ॥ अंतःपुरगतानार्योनंदंतुसुसमाहिताः ॥१२॥ तस्यसाध्वनुमन्यंतनागराविविधाजनाः ॥ भरतस्यवचःश्रुत्वारा
मंप्रत्यनुयाचतः॥१३॥तमेवंदुःखितंप्रेक्ष्यविलपंतंयशस्विनम् ॥ रामःकृतात्माभरतंसमाश्वासयदात्मवान् ॥ १४ ॥ नात्मनःकामकारोहि
पुरुषोयमनीश्वरः ॥ इतश्चेतरतश्चैनंकृतांतःपरिकर्षति ॥१५॥ सर्वेक्षयांतानिचयाःपतनांताःसमुच्छ्रयाः ॥ संयोगाविप्रयोगांतामरणांतंच
जीवितम् ॥१६॥ यथाफलानांपक्वानांनान्यत्रपतनाद्भयम् ॥ एवंनरस्यजातस्यनान्यत्रमरणाद्भयम् ॥१७॥ यथागारंदृढस्थूणंजीर्णंभूत्वोप
सीदति ॥ तथावसीदंतिनराजरामृत्युवशंगताः ॥१८॥ अत्येतिरजनीयातुसानप्रतिनिवर्तते ॥ यात्येवयमुनापूर्णंसमुद्रमुदकार्णवम्॥१९ ॥
अहोरात्राणिगच्छंतिसर्वेषांप्राणिनामिह ॥ आयूंषिक्षपयंत्याशुग्रीष्मेजलमिवांशवः ॥ २० ॥ आत्मानमनुशोचत्वंकिमन्यमनुशोचसि ॥
आयुस्तुहीयतेयस्यस्थितस्याथगतस्यच ॥ २१ ॥ सहैवमृत्युर्व्रजतिसहमृत्युर्निषीदति ॥ गत्वासुदीर्घमध्वानंसहमृत्युर्निवर्तते ॥२२॥ गा
त्रेषुवलयःप्राप्ताःश्वेताश्चैवशिरोरुहाः ॥ जरयापुरुषोजीर्णःकिंहिकृत्वाप्रभावयेत् ॥२३॥

कइतिभावः ॥ १६ ॥ यथाफलानांपतनमश
क्यपरिहारंएवंमरणमपितथा तस्मान्नृपस्यतस्यनशोच्यता॥१७॥तदेवदृष्टांतांतरेणोपपादयति यथेति।१८॥अतीतरजन्यप्रतिनिवृत्तौदृष्टांतोयमुनायात्येवनप्रतिनिवर्ततइत्यर्थः उदका
र्णवमित्यत्रोदकपदमधिकम्॥१९॥गच्छंतीतिशत्रंतं अंशवोरविकिरणाः आशयेइतिपाठेजलाशयेइत्यर्थः ॥२०॥ यदेवमतस्त्वमात्मानंप्रतिअनुशोचमृत्युर्दुर्वारआयातिकामेगतिरि
हामुत्रेतिचिंतयअन्यंराजानंतदेवशोच्यत्वमाह आयुरिति आयुस्तुयस्ययस्यकस्यापिहीयतइत्यर्थः॥२१॥तदेवाह सहेति मृत्युःसहव्रजतिसहनिषीदातिसहगत्वासहनिवर्तते अंतर्यामि
णएवमृत्युरूपत्वात् अतोऽपरिहार्यःसइतिभावः।२२॥वलयोजराकृताः किंहिकृत्वाकिंबलंप्राप्यप्रभावयेत्प्रभुत्वंभावयेत् यद्वा किंकृत्वाकमुपायंकृत्वाएतत्सर्वपरिहारेसमर्थोभवेदित्य

SGDF

र्थः २ ३ आयुःक्षयकारकत्वेनानिष्टसाधनरव्युदयादौइष्टसाधनत्वबुद्ध्याऽतिमूढामनुष्याइत्याह नंदंतीति। २ ४ ।नवंनवमिवइतःप्रागप्राप्तमिवऋतुमुखंऋतुप्रारंभःपरिवर्तःपुनःपुनःप्राप्तिस्तंदृष्ट्वाहृष्यंतिनजानंतितत्परिवर्तनेनप्राणिनांनाशइतीत्यन्वयः आत्ममुखमितिपाठेस्वस्वाभिमुखंऋतूनांपरिवर्तंदृष्ट्वाहृष्यंतीत्यर्थः २ ५॥काष्ठंकाष्ठंपोतद्वयम् २ ६ विनाभवःविप्रयोगइतियावत्॥२ ७॥अत्रसंसारेकश्चिदपिप्राणीयथाभावंयथाप्राप्तंस्वभावंमृतिजानिलक्षणंनसमतिवर्ततेनलंघयति तेनहेतुनाप्रेतस्यसंबंधसामान्येषष्ठी प्रेतमनुशोचतोऽस्यतस्मिन्स्वीयप्रेतभावनिवर्तनेसामर्थ्यंनास्ति॥२ ८॥पूर्वंगतिसमानगतित्वेदृष्टांतः यथेतिपुरतोगच्छंतंसार्थंपथिस्थितःपथिकः॥२ ९॥उक्तायाःलोकस्थितेःप्रकृतोपयोगमाह एवमिति पैतृपितामहैःवृद्धिरार्षी पितृपैतामहैरित्यर्थः पितृपैतामहइतिपाठेतत्संबंधीमार्गइत्यर्थः ध्रुवःअवश्यंप्राप्यः यस्यमार्गस्यव्यतिक्रमोलंघनंनास्तितमापन्नःस्वयमपितंप्राप्तःपित्रादीन्कथंशोचेत्

नंदंत्युदितआदित्येनंदंत्यस्तमितेहनि ॥ आत्मनोनावबुध्यंतेमनुष्याजीवितक्षयम्॥२४॥हृष्यंत्यृतुमुखंदृष्ट्वानवंनवमिवागतम्॥ऋतूनांपरिवर्तेनप्राणिनांप्राणसंक्षयः ॥२५॥ यथाकाष्ठंचकाष्ठंचसमेयातांमहार्णवे ॥ समेत्यतुव्यपेयातांकालमासाद्यकंचन ॥२६॥ एवंभार्याश्चपुत्राश्चज्ञातयश्चवसूनिच ॥ समेत्यव्यवधावंतिध्रुवोह्येषांविनाभवः ॥ २७ ॥ नात्रकश्चिद्यथाभावंप्राणीसमतिवर्तते ॥ तेनतस्मिन्नसामर्थ्यंप्रेतस्यास्त्यनुशोचतः ॥२८॥ यथाहिसार्थंगच्छंतंब्रूयात्कश्चित्पथिस्थितः ॥अहमप्यागमिष्यामिपृष्ठतोभवतामिति॥२९॥ एवंपूर्वैर्गतोमार्गःपितृपैतामहैर्ध्रुवः ॥ तमापन्नःकथंशोचेद्यस्यनास्तिव्यतिक्रमः ॥३०॥ वयसःपतमानस्यस्रोतसोवानिवर्तिनः॥आत्मासुखेनियोक्तव्यःसुखभाजःप्रजाःस्मृताः॥३१॥धर्मात्मासुशुभैःकृत्स्नैःक्रतुभिश्चाप्तदक्षिणैः॥ सनशोच्यःपितातातस्वर्गतःसत्कृतःसताम् ॥३२॥ सजीर्णमानुषंदेहंपरित्यज्यपिताहिनः॥ दैवीमृद्धिमनुप्राप्तोब्रह्मलोकविहारिणीम् ॥३३॥ तंतुनैवंविधःकश्चित्प्राज्ञःशोचितुमर्हति ॥ त्वद्विधोमद्विधश्चापिश्रुतवान्बुद्धिमत्तरः ॥३४॥ एतेबहुविधाःशोकाविलापरुदितेतदा ॥ वर्जनीयाहिधीरेणसर्वावस्थासुधीमता ॥ ३५ ॥ सस्वस्थोभवमाशोकोयात्वाचावसतांपुरीम् ॥ तथापित्रानियुक्तोसिवशिनावदतांवर ॥३६॥ यत्राहमपितेनैवनियुक्तःपुण्यकर्मणा ॥ तत्रैवाहंकरिष्यामिपितुरार्यस्यशासनम्॥३७॥

॥३०॥स्रोतसोवागंगादिप्रवाहस्येवानिवर्तिनःप्रत्यावृत्तिरहितस्यपतमानस्यगच्छतोवयसःनाशंदृष्ट्वेतिशेषः आत्मासुखेतत्साधनेधर्मेनियोक्तव्यःकुतःयत.प्रजाःसुखभाजःसुखसाधनाप्तिनिमित्तजन्मभाजःस्मृताः ॥३ १॥यदेवमतोधर्मात्मेति उपसंहरातिनसइतिसतांसत्कृतःसद्भिःपूज्यमानः॥३ २॥ब्रह्मलोकविहारिणींतल्लोकेविहारार्हां दैवीमृद्धिंदेवसंबंधिनींतपआदिसमृद्धिम् ॥ ३ ३ ॥ श्रुतवानधीतात्मविद्यः तद्विधोयद्विधश्चासीतिपाठेश्रुतवान्बुद्धिमत्तरश्चयद्विधोसितद्विधोभवान्नशोचितुमर्हतीत्यर्थइतितीर्थः ब्रह्मलोकंप्राप्तस्यात्यंतंशोकोनुचितइतिभावः ॥ ३ ४ ॥ बहुविधादशरथमरणमद्विवासनादिविषयभेदेनबहुप्रकाराः शोकोमानसःविलापरुदितेतत्कार्ये ॥ ३ ५ ॥ स्वस्थःशोकरहितः माशोकस्त्वांपरिभवत्वितिशेषः यात्वागत्वातांपुरीमयोध्यामावस कुतएवंनियोगस्तत्राह तथेति वशिनासत्यवशवतासत्याधीनत्ववता ॥३ ६॥यत्रयस्मिन्कृत्ये तत्रैवप्रवृत्तःसन्नितिशेषः ॥३ ७॥

SGDF

त्यागस्यान्याय्यत्वेहेतुः सदामान्यइत्यादि ॥३८॥ कर्मणातदुचितव्यापारेण ॥३९॥ नरेण नृपेणेतिपाठःक्षत्रियेणेत्यर्थइतिकतकः परलोकंजिगीषताधार्मिकत्वादिस्वभाववताभवि
तव्यम् ॥ ४० ॥ नःपितुर्वृत्तंशुभंनिशाम्यपर्यालोच्यतेनसउत्तमांगतिंगतइतिज्ञात्वात्वंस्वभावेनधार्मिकत्वादिलक्षणेनोपलक्षितःआत्मानंआत्मनःपरलोकहितमनुतिष्ठचिंतयेत्यर्थः
॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ॥ इतिश्रीरा० श्रीरा० वा० आदि० अ० पंचोत्तरशततमःसर्गः ॥ १०५ ॥ अथभरतःक्षात्रधर्मावष्टंभेनरामप्रत्यावृत्तिंप्रार्थयते एवमुक्तेति ॥ १ ॥ चित्रंउक्ति
युक्तिविशेषोपपन्नत्वाल्लोकस्यविस्मयजनकम् कोहिस्यान्नकोपीत्यर्थः यादृशोयादृशमाहात्म्यवान् ॥२॥ वृद्धानांसंमतोपिधर्मविषयेरामवदेववर्तितव्यमितिदृष्टांतभूतोपिलोकमर्या
दामनुसरंस्तान्वृद्धान्संशयान्संशयास्पदधर्मान्पृच्छसि एवंचसर्वज्ञाप्तकामत्वात्तवनदुःखमितिभावः ॥३॥ यथामृतस्तथाजीवन् अस्ययथाजीवंस्तथामृतइतिवाक्यशेषआर्थिकोबो

नमयाशासनंतस्यत्यक्तुंन्याय्यमरिंदम ॥ सत्वयापिसदामान्यःसवैबंधुःसनःपिता ॥३८॥ तद्वचःपितुरेवाहंसंमतंधर्मचारिणाम् ॥ कर्मणापाल
यिष्यामिवनवासेनराघव ॥३९॥ धार्मिकेणानृशंसेननरेणगुरुवर्तिना ॥ भवितव्यंनरव्याघ्रपरलोकंजिगीषता ॥४०॥ आत्मानमनुतिष्ठत्वं
स्वभावेननरर्षभ ॥ निशाम्यतुशुभंवृत्तंपितुर्दशरथस्यनः ॥४१॥ इत्येवमुक्त्वावचनंमहात्मापितुर्निदेशप्रतिपालनार्थम् ॥ यवीयसंभ्रातरमर्थ
वच्चप्रभुर्मुहूर्ताद्विररामरामः ॥४२॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०अ०पंचोत्तरशततमःसर्गः ॥ १०५॥ ॥ छ॥ ॥ एवमुक्त्वातुविरतेरामे
वचनमर्थवत् ॥ ततोमंदाकिनीतीरेरामंप्रकृतिवत्सलम् ॥ १ ॥ उवाचभरतश्चित्रंधार्मिकोधार्मिकंवचः ॥ कोहिस्यादीदृशोलोकेयादृशस्त्वम
रिंदम ॥२॥ नत्वांप्रव्यथयेद्दुःखंप्रीतिर्वानप्रहर्षयेत् ॥ संमतश्चापिवृद्धानांतांश्चपृच्छसिसंशयान् ॥३॥ यथामृतस्तथाजीवन्यथासतितथासति ॥
यस्यैषबुद्धिलाभःस्यात्परितप्येतकेनसः ॥४॥ परावरज्ञोयश्चस्याद्यथात्वंमनुजाधिप ॥ सएवंव्यसनंप्राप्यनविषीदितुमर्हति ॥५॥ अमरो
पमसत्त्वस्त्वंमहात्मासत्यसंगरः ॥ सर्वज्ञःसर्वदर्शीचबुद्धिमांश्चासिराघव ॥ ६ ॥ नत्वामेवंगुणैर्युक्तंप्रभवाभवकोविदम् ॥ अविषह्यतमंदुः
खमासादयितुमर्हति ॥ ७ ॥ ध्यःयथामृतस्त्यक्तदेहआत्मादेहपुत्रादिभिरसंबद्धस्तथाजीवन्नपितैरसंबद्धः नित्यशुचिसुखचिदात्मनोनित्याशुचिदुःखजडेनदेहेनतदीयैश्चा
संबंधात् यथा वजीवन्स्वकर्मानुरूपंसंसरतितथामृतोपिस्वकर्मानुरूपंपरत्र किंचयथाजीवन्सर्वैःसंबद्धस्तथामृतोपि सर्वात्मत्वादस्य किंचयथाऽसतिअविद्यमानेनरागोजायतेत
थासतिविद्यमानेपिरागोनयुक्तः यथावासातिसाधौद्वेषोनयुक्तस्तथाऽसतिअसाधावपिद्वेषोनयुक्तः किंचयथाऽसतिप्रपंचेऽनुरागस्तथासातिब्रह्मणियुक्तः किंचसतिब्रह्मणितन्निष्ठितस्यय
थानबंधोमुक्तिश्चभवतितथालोकसंग्रहार्थमसन्निष्ठस्यापिनबंधोमुक्तिश्चभवति यस्यत्वादृशस्यएषउक्तार्थविषयकोबुद्धिलाभःस्यात्सराजयोगीकेनपरितप्यते नकेनापिहेतुनेत्यर्थः
॥ ४ ॥ परावरज्ञःसप्रपंचात्मतत्त्वज्ञः विषीदितुमित्यार्षं विषत्तुमित्यर्थः ॥ ५ ॥ अमरईश्वरःसयथाशुद्धसत्त्वोपाधिस्तद्वच्छुद्धसत्त्वप्रधानः अत्रोपमाशब्दप्रयोगोलोकप्रतारणाय
सत्त्वोपाधिरीश्वरस्त्वमेवेतिभावः सर्वज्ञःसर्वविषयकज्ञानरूपोपाधिवृत्तिमान् सर्वदर्शीसर्वसाक्षी बुद्धिमान्सर्वबुद्धिप्रवर्तकोंतर्यामीतियावत् ॥ ६ ॥ प्रभवाभवकोविदंभूताना

SGDF

मुत्पत्तिनाशज्ञं आसादयितुमवसादयितुंएवंचत्वामेवंविधंयद्यपिदुःखंनपीडयतितथापिमादृशंपीडयत्येवेतिस्वस्थोभव माशोकइत्यस्योत्तरमेतत्पर्यंतम् ॥ ७ ॥ मत्कारणान्मद्राज्यनिमित्ततःमेऽनिष्टंमदसंमतमेवअतोभवान्प्रसीदतुमद्दत्तंराज्यंपरिगृह्णात्वितियावत्॥८॥धर्मबंधेनधर्मरूपेणबंधनेन इहईदृशापराधविषये इमांसर्वांतर्यामिणस्तवद्वेषिणीं अतएव दंडार्हाम् ॥९ ॥१०॥ मातृवत्पिताप्यन्याय्यकारीत्याहगुरुरिति क्रियावान्कृतश्रेष्ठक्रतुःप्रेतःसन्श्राद्धादौ ॥११॥एवंगुरुत्वादिहेतुभिर्यद्यप्यहंनपरिगर्हेतथापिवस्तुतोगर्ह्यएवेत्याह कोहीति कोहिधर्मवित् धर्मार्थयोर्हीनंताभ्यांहीनंकामप्रधानम् ॥१२॥ अंतकालेमृतिकालेमुह्यंतिविपरीतबुद्धिंप्राप्नुवंति पुराश्रुतिःपुरातनीगाथा प्रत्यक्षासत्या॥१३॥क्रोधाद्विषमद्यैवपास्यामीत्युक्तिसूचितात् कैकेयीक्रोधात्तत्क्रोधभयादितियावत् मोहात्कैकेयीविषयात् साहसात्अविमृश्यकारित्वात् तातस्ययदतिक्रांतं भावेनिष्ठा ज्येष्ठाभिषेकलक्षणसाध्वर्था

प्रोषितेमयियत्पापंमात्रामत्कारणात्कृतम्॥ क्षुद्रयातदनिष्टंमेप्रसीदतुभवान्मम॥८॥धर्मबंधेनबद्धोस्मितेनेमानेहमातरम्॥हन्मितीव्रेणदंडेनदंडार्हांपापकारिणीम् ॥९॥ कथंदशरथाज्जातःशुभाभिजनकर्मणः ॥ जानन्धर्ममधर्मंचकुर्यांकर्मजुगुप्सितम् ॥१०॥गुरुःक्रियावान्वृद्धश्चराजाप्रेतःपितेतिच ॥ तातंनपरिगर्हेहंदैवतंचेतिसंसदि ॥११॥ कोहिधर्मार्थयोर्हीनमीदृशंकर्मकिल्बिषम् ॥ स्त्रियःप्रियचिकीर्षुःसन्कुर्याद्धर्मज्ञधर्मवित् ॥१२॥ अंतकालेहिभूतानिमुह्यंतीतिपुराश्रुतिः ॥ राज्ञैवंकुर्वतालोकेप्रत्यक्षासाश्रुतिःकृता ॥१३॥ साध्वर्थमभिसंधायक्रोधान्मोहाच्चसाहसात् ॥ तातस्ययदतिक्रांतंप्रत्याहरतुतद्भवान् ॥ १४ ॥ पितुर्हिसमतिक्रांतंपुत्रोयःसाधुमन्यते ॥ तदपत्यंमतंलोकेविपरीतमतोन्यथा ॥ ॥१५॥ तदपत्यंभवानस्तुमाभवान्दुष्कृतंपितुः ॥ अतियत्तत्कृतंकर्मलोकोधीरविगर्हितम् ॥ १६ ॥ कैकेयींमांचतातंचसुहृदोबांधवांश्चनः ॥ पौरजानपदान्सर्वांस्त्रातुंसर्वमिदंभवान् ॥१७॥ क्वचारण्यंक्वचक्षात्रंक्वजटाःक्वचपालनम् ॥ ईदृशंव्याहतंकर्मनभवान्कर्तुमर्हति ॥ १८ ॥ एषहिप्रथमोधर्मःक्षत्रियस्याभिषेचनम् ॥ येनशक्यंमहाप्राज्ञप्रजानांपरिपालनम् ॥१९॥ कश्चप्रत्यक्षमुत्सृज्यसंशयस्थमलक्षणम् ॥ आयतिस्थंचरेद्धर्मंक्षत्रबंधुरनिश्चितम् ॥२०॥

ननुष्ठानंतत्साध्वर्थमभिसंधायराजोक्तार्थेषुकतमस्यसाधुत्वमितिविचार्यप्रत्याहरतुनिवर्तयतु॥१४॥तदेवोपपादयति पितुर्हीति अतिक्रांतमतिक्रमस्तंसाधुमन्यते तद्वैपरीत्याचरणेनसाधुयथातथासंपादयति तदपत्यंमतंअपतनहेतुत्वादपत्यशब्दवाच्यम्॥१५॥अपत्यमस्तुअन्वर्थापत्यमस्तु माभवान्दुष्कृतंपितुरनुमन्यतामितिशेषः तदेवाह अतीति यत्तत्कृतंदशरथकृतंकर्मतदतिधर्ममतिक्रम्यप्रवृत्तं अतएवलोकेधीरैर्विगर्हितं अतस्तदनुमननमनुचितमिति पितृवचसःपरिपालयत्वेयुक्तंधर्मवदभिषेकवचनमेवपरिपालयेतिव्यंग्यम् ॥ १६ ॥ सर्वांस्त्रातुमिदंसर्वमदुक्तंभवाननुमन्यतामितिभावः ॥१७॥ पित्रुक्तवनवासस्यगर्हितत्वमेवाह क्वचेति ॥१८॥ ननुवानप्रस्थाश्रमःक्षत्रियस्याप्यस्तितत्राह एषहीति येनाभिषेचनेनपालनंतद्रूपधर्मसंपादनंप्रथमआद्योधर्मइत्यर्थः एवंचसआश्रमोराज्यपरिपालनोत्तरंवार्धकेउचितोनापिसमुख्योधर्मइतिभावः ॥ १९ ॥ तस्यामुख्यत्वमेवदर्शयति कश्चेति प्रत्यक्षंप्रत्यक्षसुखसाधनंधर्मंप्रजापालनरूपमुत्सृज्यसंशयस्थमप्रत्यक्षत्वात्कोहितद्वेदयद्यमुष्मिन्लोकेस्तिवानवेति

SGDF

श्रुत्याभिनीयमानसंदेहास्पदं अलक्षणमसुखलक्षणम् आयतिस्थमुत्तरवयःप्राप्यं अनिश्चितंअनित्यानुष्ठानं नहिप्रजापालनवत्क्षत्रियस्यनित्यप्राप्तोयंधर्मः नित्यत्वेतद्रहितदशर
थादेःपापित्वप्रसंगः तंक्षत्रबंधुःक्षत्राणांबंधुरितिसमासेनक्षात्रियकुलसंमतइत्यर्थः निंदायांबंधुच्प्रत्ययांतस्तुनिंद्यक्षत्रियादिवाचीतिकतकः कश्चरेन्नकोपीत्यर्थः अन्येतुक्षत्रबंधुरपि
निंद्यक्षत्रियोपिराज्यानर्होपीदृशंधर्मंनचरेत्किंपुनर्वाच्यंराज्याधिकारीत्यर्थमाहुः ॥ २० ॥ ननुशरीरक्लेशसाध्यधर्मएवांतरंगस्तत्राह अथेति पक्षांतरेऽथेतिशब्दः ॥२१ ॥ ननूत्तमत्वे
नश्रुतत्वात्तदाश्रमकरणंयुक्तमतआह चतुर्णामिति सर्वेषांगृहस्थपाल्यत्वादितिभावः ॥२२ ॥श्रुतेनविद्यया बालोऽवरः जन्मनातत्संपाद्येनस्थानेनकानिष्ठभ्रातृत्वेनचबालः ॥२३॥

अथक्लेशजमेवत्वंधर्मंचरितुमिच्छसि ॥ धर्मेणचतुरोवर्णान्पालयन्क्लेशमाप्नुहि ॥ २१ ॥ चतुर्णामाश्रमाणांहिगार्हस्थ्यंश्रेष्ठमुत्तमम् ॥ आहुर्ध
र्मज्ञधर्मज्ञास्तंकथंत्यक्तुमिच्छसि ॥२२॥ श्रुतेनबालःस्थानेनजन्मनाभवतोह्यहम् ॥ सकथंपालयिष्यामिभूमिंभवतितिष्ठति ॥ २३ ॥ हीनबु
द्धिगुणोबालोहीनस्थानेनचाप्यहम् ॥ भवताचविनाभूतोनवर्तयितुमुत्सहे ॥२४॥ इदंनिखिलमप्यग्र्यंराज्यंपित्र्यमकंटकम् ॥ अनुशाधिस्व
धर्मेणधर्मज्ञःसहबांधवैः ॥ २५ ॥ इहैवत्वाभिषिंचंतुसर्वाःप्रकृतयःसह ॥ ऋत्विजःसवसिष्ठाश्चमन्त्रविन्मंत्रकोविदाः ॥२६॥ अभिषिक्तस्त्वम
स्माभिरयोध्यांपालनेव्रज ॥ विजित्यतरसालोकान्मरुद्भिरिववासवः ॥२७॥ ऋणानित्रीण्यपाकुर्वन्दुर्हृदःसाधुनिर्दहन् ॥ सुहृदस्तर्पयन्कामै
स्त्वमेवात्रानुशाधिमाम् ॥२८॥ अद्यार्यमुदिताःसंतुसुहृदस्तेभिषेचने ॥ अद्यभीताःपलायंतुदुष्प्रदास्तेदिशोदश ॥ २९ ॥ आक्रोशंममातु
श्चप्रमृज्यपुरुषर्षभ ॥ अद्यतत्रभवंतंचपितरंरक्षकिल्बिषात् ॥ ३० ॥ शिरसात्वाभियाचेहंकुरुष्वकरुणांमयि ॥ बांधवेषुचसर्वेषुभूतेष्विवमहे
श्वरः ॥३१॥ अथवापृष्ठतःकृत्वावनमेवभवानितः ॥ गमिष्यतिगमिष्यामिभवतासार्धमप्यहम् ॥३२॥ तथाभिरामोभरतेनताम्यताप्रसाद्य
मानःशिरसामहीपतिः ॥ नचैवचक्रेगमनायसत्त्ववान्मतिंपितुस्तद्वचनेप्रतिष्ठितः ॥३३ ॥ तदद्भुतंस्थैर्यमवेक्ष्यराघवेसमंजनोहर्षमवापदुःखि
तः ॥ नयात्ययोध्यामितिदुःखितोभवत्स्थिरप्रतिज्ञत्वमवेक्ष्यहर्षितः ॥ ३४ ॥

हीनोबुद्धिगुणःसत्त्वंयस्यसःतेनहीनसत्त्वगुणइत्यर्थः हीनस्थानेनचोपलक्षितः अतएवबालः त्वयाविनावर्तयितुंजीवितुमपिनोत्सहेकिंपुनाराज्यंपालयितुमित्यर्थः ॥ २४॥२५॥ स
हसंभूय मंत्रविदितिसंबोधनम् ॥२६॥ पालनेराज्यपरिपालननिमित्तं तरसाबलेन लोकान्शत्रुलोकान्मरुद्भिरिवास्माभिःसहवासवइवत्वंविजित्यतांपालयेतिशेषः ॥ २७॥ ऋणानीति
जायमानोवैब्राह्मणस्त्रिभिर्ऋणवाजायतेइतिश्रुतौब्राह्मणपदमुपलक्षणमितिभावः अत्रायोध्यायां स्थित्वेतिशेषः ॥ २८ ॥ दुष्प्रदाःदुःखप्रदाः ॥ २९ ॥ आक्रोशंनिंदां तत्र
भवंतंपूज्यम् ॥ ३०॥ त्वात्वां मयिबांधवेषुचकरुणांकुर्वितिसंबंधः ॥३१॥ पृष्ठतःकृत्वातिरस्कृत्य मत्प्रार्थनामितिशेषः इतोपिवनमेवजनसंबाधभयेनास्माद्वनादपिवनांतरमित्य
र्थः ॥३२॥ ताम्यताम्लायता गमनायअयोध्यांप्रतीतिशेषः ॥ ३३ ॥ तत्स्थैर्यंपितृवचनस्थितिस्थैर्यं दुःखहर्षयोर्युगपत्प्रवृत्तौनिमित्तंस्वयमेवव्याकरोतिकविर्नयातीति ॥ ३४ ॥

SCDF

नैगमाःपुरेभवाः निगमोनिश्चयेवेदेपुरेपथिवणिक्पथेइति तद्यूथवल्लभास्तद्गणमुख्याः विसंज्ञाविचित्ताश्चताअश्रुकलाअश्रुप्रचुराश्च ॥३५॥ इतिश्रीरा० श्रीरा०रा०वा०आ०अयो०
षडुत्तरशततमःसर्गः ॥१०६॥ ॥छ॥ ॥ रामोराजनियोगपालनमेवपरमोधर्मोबहूनांसुखसाधनत्वादित्याशयेनावददित्याह पुनरिति ॥१॥ इदंउक्तवाक्यं उपपन्नंयुक्तिमत् तत्रहे
तुः जातइत्यादि ॥ २ ॥ इदानींत्वयाराज्यस्यमयावनवासस्याकरणेराज्ञःप्रतिज्ञाहानिकृतोमहानधर्मइत्याह पुरेति तवपुंस्यांजनिष्यतेतस्मैराज्यंदास्यामीतिप्रतिज्ञातवानित्यर्थः
॥ ३ ॥ ननुस्त्रीषुनर्मविवाहेचवृत्त्यर्थेप्राणसंकटे गोब्राह्मणार्थेहिंसायांनानृतंस्याज्जुगुप्सितामितिस्मृतेः कौसल्यायांविद्यमानायांकैकेयीविवाहस्यनर्मविवाहत्वात्तत्प्रतिज्ञाहानिर्नदो
षायेत्यतआह देवासुरेचेति देवासुरेतत्संबंधिनि एवंचउपकारप्रत्युपकाररूपत्वादेतदनृतेमहान्दोषइतिभावः वरंवरद्वयम् ॥४॥ ततोहेतोःसंप्रतिश्राव्यप्रतिज्ञांकारयित्वा ॥५॥ या

**तमृत्विजोनैगमयूथवल्लभास्तथाविसंज्ञाश्रुकलाश्चमातरः ॥ तथाब्रुवाणंभरतंप्रतुष्टुवुःप्रणम्यरामंचययाचिरेसह ॥३५॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम०
वा०आ०अयो०षडुत्तरशततमःसर्गः ॥ १०६ ॥ ॥ छ ॥ ॥ पुनरेवंब्रुवाणंतंभरतंलक्ष्मणाग्रजः ॥प्रत्युवाचततःश्रीमान्ज्ञातिमध्ये
सुसत्कृतः ॥१॥ उपपन्नमिदंवाक्यंयस्त्वमेवमभाषथाः ॥ जातःपुत्रोदशरथात्कैकेय्यांराजसत्तमात् ॥ २ ॥ पुराभ्रातःपितानःसमातरंतेसमुद्व
हन् ॥ मातामहेसमाश्रौषीद्राज्यशुल्कमनुत्तमम् ॥३॥ देवासुरेचसंग्रामेजनन्यैतवपार्थिवः ॥ संप्रहृष्टोददौराजावरमाराधितःप्रभुः ॥ ४ ॥ त
तःसासंप्रतिश्राव्यतवमातायशस्विनी ॥ अयाचतनरश्रेष्ठंद्वौवरौवरवर्णिनी ॥५॥ तवराज्यंनरव्याघ्रममप्रव्राजनंतथा ॥ तच्चराजातथातस्यै
नियुक्तःप्रददौवरम् ॥६॥ तेनपित्राहमप्यत्रनियुक्तःपुरुषर्षभ ॥ चतुर्दशवनेवासंवर्षाणिवरदानिकम् ॥ ७ ॥ सोहंवनमिदंप्राप्तोनिर्जनंल
क्ष्मणान्वितः ॥ सीतयाचाप्रतिद्वंद्वःसत्यवादेस्थितःपितुः ॥८॥ भवानपितथेत्येवपितरंसत्यवादिनम् ॥ कर्तुमर्हसिराजेंद्रक्षिप्रमेवाभिषिंचनात्
॥ ९॥ ऋणान्मोचयराजानंमत्कृतेभरतप्रभुम् ॥ पितरंत्राहिधर्मज्ञमातरंचाभिनंदय ॥ १० ॥ श्रूयतेधीमतातातश्रुतिर्गीतायशस्विना ॥
गयेनयजमानेनगयेष्वेवपितॄन्प्रति ॥ ११ ॥ पुन्नाम्नोनरकाद्यस्मात्पितरंत्रायतेसुतः ॥ तस्मात्पुत्रइतिप्रोक्तःपितॄन्यःपातिसर्वतः ॥ १२ ॥**

चनप्रकारमाह तवेति नियुक्तःवरबलेननियोजितः तद्वरंतद्रूपवरम् ॥६॥ अत्रदंडकाख्येवने चतुर्दशवर्षाणिवरदानिकंवरदाननिमित्तकंवासम् नियुक्तःतंप्रतिप्रेरितइत्यर्थः अत्रायम
प्यर्थः देवेभ्योमद्दत्तवरदाननिमित्तकम् अंतर्यामिणातथाप्रेरणात् अतएवात्रदंडकारण्ये एतत्प्रसंगेनैवतत्प्रयोजननिष्पत्तेरिति ॥ ७ ॥ ननुवनेरक्षआदिभ्योनानादुःखसंभावनेत्य
तोऽप्रतिद्वंद्वइति समाधिकबलशत्रुहीनः सर्वेपिमत्तोहीनबलाएवेतिनतद्भयावकाशइतिव्यंग्योर्थः आपाततस्तुअप्रतिद्वंद्वःस्पर्द्धारहितइति ॥ ८ ॥ तथेत्येवतथैवेतिपित्रानियुक्तएवेति
अर्हसीत्यार्षं अर्हतीतिपाठांतरंअतएवसंबोधनंराजेंद्रेति ॥९॥ ऋणात्कैकेयीसंबंध्यृणात् मत्कृतेमत्प्रीत्यर्थं त्राहीत्यार्षं अभिनंदयनतुनिंदय तत्कृतस्यार्थस्यबहूपकारकत्वादितिव्यं
ग्यम् ॥१०॥ स्वोक्तस्यावश्यकत्वेसंमतिमाह श्रूयतेइति गयेषुगयाप्रदेशेषुयजमानेनयागंकुर्वता पितॄन्प्रतिपितृप्रीतिमुद्दिश्य ॥११॥ तांश्रुतिमाह पुन्नाम्नइति पुदितिनरकनाम

SGDF

त्रायतेःकःप्रत्ययः व्युत्पत्त्यंतरमाह पितॄनिति पितॄन्पातिइत्यर्थेपुत्रस्यपृषोदरादित्वात्साधुत्वम् पितॄनुद्दिश्यकृतेष्टापूर्तादिनास्वर्लोकप्रापणेनतेषांरक्षणमित्याहुः ॥१२॥ गयांपितॄस्व
र्गसाधनंगयाक्षेत्रम् एषांचपितॄणांपरलोकसाधनंपुत्रेणावश्यंकार्यमित्यर्थेसंमतिः ॥ १३ ॥ एवंपितॄपरलोकसाधनम् ॥ १४ ॥ १५॥१६॥ वन्यानामिति अनेनभाविवानरराजा
धिपत्यादिसूचितम् ॥ १७ ॥ दिनकरभाइतिद्वितीयाबहुवचनम् वर्षत्रंछत्रम् शीतांछायामित्यन्वयः ॥ १८ ॥ सौमित्रिर्लक्ष्मणः चराम विधौलोट् संपादयामेत्यर्थः ॥ १९ ॥
॥ इतिश्रीरा॰श्रीरा॰रा॰वा॰आ॰अ॰सप्ताधिकशततमःसर्गः ॥१०७ ॥ भरताश्वासनंकुर्वंतंरामम् धर्मापेतंधर्ममार्गाविरुद्धम् लोकायतिकमतावलंबनामितियावत् वचउवाचे

एष्टव्याबहवःपुत्रागुणवंतोबहुश्रुताः ॥ तेषांवैसमवेतानामपिकश्चिद्गयांव्रजेत् ॥१३॥ एवंराजर्षयःसर्वेप्रतीतारघुनंदन ॥ तस्मात्त्राहिनरश्रेष्ठ
पितरंनरकात्प्रभो ॥१४॥ अयोध्यांगच्छभरतप्रकृतीरुपरंजय ॥ शत्रुघ्नसहितोवीरसहसर्वैर्द्विजातिभिः ॥१५॥ प्रवेक्ष्येदंडकारण्यमहमप्यवि
लंबयन् ॥ आभ्यांतुसहितोवीरवैदेह्यालक्ष्मणेनच॥१६॥त्वंराजाभरतभवस्वयंनराणांवन्यानामहमपिराजराण्मृगाणाम्॥ गच्छत्वंपुरवरमद्य
संप्रहृष्टःसंहृष्टस्त्वहमपिदंडकान्प्रवेक्ष्ये ॥ १७ ॥ छायांतेदिनकरभाःप्रबाधमानंवर्षत्रंभरतकरोतुमूर्ध्निशीताम् ॥ एतेषामहमपिकाननद्रु
माणांछायांतामतिशयनींशनैःश्रयिष्ये ॥१८॥ शत्रुघ्नस्त्वतुलमतिस्तुतेसहायःसौमित्रिर्ममविदितःप्रधानमित्रम् ॥ चत्वारस्तनयवरावयंनरे
द्रंसत्यस्थंभरतचराममाविषीद ॥ १९ ॥ ॥इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअयोध्याकांडेसप्तोत्तरशततमःसर्गः ॥ १०७॥
आश्वासयंतंभरतंजाबालिर्ब्राह्मणोत्तमः ॥ उवाचरामंधर्मज्ञंधर्मापेतमिदंवचः ॥ १ ॥ साधुराघवमाभूत्तेबुद्धिरेवंनिरर्थिका ॥ प्राकृ
तस्यनरस्येवह्यार्यबुद्धेस्तपस्विनः ॥२॥ कःकस्यपुरुषोबंधुःकिमाप्यंकस्यकेनचित् ॥ एकोहिजायतेजंतुरेकएवविनश्यति ॥३ तस्मान्मातापि
ताचेतिरामसज्जेतयोनरः ॥ उन्मत्तइवसज्ञेयोनास्तिकश्चिद्धिकस्यचित् ॥४॥ यथाग्रामांतरंगच्छन्नरःकश्चिद्बहिर्वसेत् ॥ उत्सृज्यचतमावासंप्र
तिष्ठेतापरेहनि ॥५॥ एवमेवमनुष्याणांपितामाताग्रहंवसु ॥ आवासमात्रंकाकुत्स्थसज्जंतेनात्रसज्जनाः॥६॥पित्र्यंराज्यंसमुत्सृज्यसनार्हसिन
रोत्तम ॥ आस्थातुंकापथंदुःखंविषमंबहुकंटकम् ॥ ७ ॥

त्यन्वयः ॥ १ ॥ साधुसम्यग्युक्तिमदिदंवचइतिपूर्वान्वय्येतत् इदंशब्दार्थोराघवेत्यादि
प्राकृतस्यपामरस्यनरस्येवनिरर्थिकाएवंबुद्धिःपितृवचःपालनीयमित्येवंरूपा आर्यबुद्धेस्तपस्विनस्तेमाभूत् ॥ २ ॥ कुतोमाभूदित्यत्रपितापुत्रसंबंधस्यैवमिथ्यात्वादित्याह कइ
ति कस्यपुरुषस्यकेनाचित्संबंधात् किमाप्यंकिंप्राप्यं नकिमपीत्यर्थःसंबंधाभावादितिभावः संबंधाभावेहेतुमाह एकोहीति ॥ ३ ॥ यःसज्जेतसउन्मत्तइवज्ञेयः ॥४ ॥५॥ आ
वासमात्रंपांथानामिव अतोनात्रसज्जनाःसज्जंते ॥ ६ ॥ पित्र्यंराज्यमित्यास्तिकमतावलंबिरामाभिप्रायेणोक्तिः कापथंवनमार्गं आस्तिकसेव्यंमार्गंच ॥ ७ ॥

एकवेणीधरत्वंविरहिणीलक्षणं त्वात्वाम् ॥८॥९॥ उक्तंसंबंधाभावमुपसंहरति नतेइति मिथ्यापितृवचनाभिंनिवेशंमुक्त्वाराज्यंकुर्विंतियदुच्यतेतत्कुरु अन्यःत्वज्जनकादन्यःसंप्रति राजाएवंक्षणभंगवादेनान्यत्वंगूढाशयतयोक्तं नन्वेवमपितत्संतानानिविष्टतयाकश्चित्संबंधोभवेत् अन्यथापितरंविनापिपुत्रोत्पत्तिःस्यादितिचेन्न तावतापिनिमित्तकारणत्वमेवनोपादानत्वं तेनयूकालिक्षादेरिवतवापितेननकश्चित्संबंधइत्याशयः ॥१०॥ बीजमात्रंनिमित्तकारणमात्रं मात्रपदेनोमादानत्वव्यावृत्तिः तर्ह्युपादानंकिंतत्राह ऋतुमन्मात्रेति ऋतुमत्यामात्रेत्यर्थेपुंवद्भावः यत्तादृश्यामात्रागर्भेधृतंसंयुक्तंपरस्परमिलितंशुक्रंशोणितंच तदिहलोकेपुरुषस्यशरीरस्यजन्मउपादानकारणंभवतीत्यर्थः एवंचशुक्रशोणितयोगात्आकृष्टपंचभूतसमूहएवपुरुषश्चेतनोनतस्यकेनचित्संबंधइत्याशयः ॥११॥ गतइति यत्रयेषुभूतेषुगंतव्यंतत्रतेषुगतोलयंप्राप्तः त्वमपितथैवलयंप्राप्स्यसीतिस्थिरस्यकस्यचिदभावात्कःकेनसंबंधइतिभावः उक्ताएषाभूतसमूहरूपस्यतेषुलयप्राप्तिरूपाप्रवृत्तिर्मर्त्यानांस्वभावप्राप्तेतिशेषः अतस्त्वंमिथ्याविहन्यसेराज्यरूपात्पुरुषार्थादितिशेषः ॥१२॥ नन्वर्थविघातेपिधर्मोमे

समृद्धायामयोध्यायामात्मानमभिषेचय ॥ एकवेणीधराहित्वानगरीसंप्रतीक्षते ॥८॥ राजभोगाननुभवन्महार्हान्पार्थिवात्मज ॥ विहरत्वमयोध्यायांयथाशक्रस्त्रिविष्टपे ॥ ९ ॥ नतेकश्चिद्दशरथस्त्वंचतस्यनकश्चन ॥ अन्योराजात्वमन्यस्तुतस्मात्कुरुयदुच्यते ॥ १०॥ बीजमात्रंपिताजंतोःशुक्रंशोणितमेवच ॥ संयुक्तमृतुमन्मात्रापुरुषस्येहजन्मतत् ॥११॥ गतःसनृपतिस्तत्रगंतव्यंयत्रतेनवै ॥ प्रवृत्तिरेषाभूतानांत्वंतुमिथ्याविहन्यसे ॥१२॥ अर्थधर्मपरायेयेतांस्तान्शोचामिनेतरान् ॥ तेहिदुःखमिहप्राप्यविनाशंप्रेत्यलेभिरे ॥१३॥ अष्टकापितृदेवत्यामित्ययंप्रसृतोजनः ॥ अन्नस्योपद्रवंपश्यमृतोहिकिमशिष्यति ॥१४॥ यदिभुक्तमिहान्येनदेहमन्यस्यगच्छति ॥ दद्यात्प्रवसतांश्राद्धंनतत्पथ्यशनंभवेत् ॥१५॥ दानसंवननाह्येतेग्रंथामेधाविभिःकृताः ॥ यजस्वदेहिदीक्षस्वतपस्तप्यस्वसंत्यज ॥१६॥ सनास्तिपरमित्येतत्कुरुबुद्धिंमहामते ॥ प्रत्यक्षंयत्तदातिष्ठपरोक्षंपृष्ठतःकुरु॥१७॥ भविष्यतीत्यत्राह अर्थेत्यादि अर्थेप्रत्यक्षसिद्धपुरुषार्थेप्राप्तेतंपरित्यज्ययेयेआस्तिकाधर्मपरास्तांस्तांन्शोचामि धर्मफलभोक्तुरभावादितिभावःतदेवाह तेहीति प्रेत्यांतसमयंप्राप्यविनाशंभेजिरेनत्वत्रोपार्जितधर्मस्यतत्रावस्थितिरस्ति प्राप्याविनाशंप्रतिपेदिरेइतिपाठांतरम् ॥१३॥ नन्वेवंश्राद्धाद्याचारासंगतिस्तत्राहअष्टकेति तदादियत्पितृदेवत्वंश्राद्धकर्मइतितत्रप्रसृतःप्रवृत्तोयंजनस्तस्यान्नस्यस्वभोगसाधनस्यउपद्रवंनाशंकेवलंकरोतिपश्यविचारय तामेवविचार्यीयुक्तिमाह मृतोहीति ॥ १४ ॥ ननुतैरत्राभोजनेपितदुद्देशेनदत्तंलोकांतरेतमुपतिष्ठतीत्येतमर्थंभोक्त्रभावेनदूषितमपियुक्त्यंतरेणदूषयति यदीति प्रवसतामुद्देशंकृत्वाश्राद्धंदद्यात् प्राप्तकालेलिङ् तद्दानमेवोचितमित्यर्थः नतुतत्पथ्यशनंतस्मैदीयमानंपाथेयंन्याय्यंभवेत् भारवहनेनदुःखदत्वादितिभावः एतेनैवन्यायेनदेवार्थदानमपिव्यर्थमित्युपपादितम् ॥ १५ ॥ एवंवैदिकाचारंप्रदूष्यतत्प्रतिपादकागमाप्रामाण्यमाह दानेति यजस्वदेवपूजांकुरु देहिअन्नादिदानं दीक्षस्वयागार्थं तपश्चांद्रायणादि संत्यजप्रव्रजेत्येवंपरावेदादयोग्रंथाःदानसंवननाःदानायवशीकरणोपायभूताःमेधाविभिःवार्तादिनाजीवनेक्लेशंपश्यद्भिः पामरप्रतारणायानायासेनधनग्रहणायकृताअतोनतेप्रमाणमितिभावः ॥ १६ ॥ परंऐहिकात्परंपरलोकप्रयोजनंकिंचिद्धर्माख्यंन।

SGDF

स्तीतिबुद्धिंकुरु परोक्षंअनुमानशब्दादिगम्यंपृष्ठतःकुरुत्यज ॥ १७ ॥ सतांप्रत्यक्षसिद्धस्यैवसत्यत्वंवदतां तएवहिसाधवोन तुशब्दप्रमाणकादेःसत्यत्वंवदंतइतिभावः।भिन्ने
पदेवा सत्वं तामुक्तामित्यर्थोवा सर्वलोकानिदर्शिनींसर्वलोकसंमतामित्यर्थः ॥ १८ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीयेआदिकाव्येअयोध्याकांडेअष्टो
त्तरशततमःसर्गः ॥ १०८ ॥ ॥ छ ॥ तदेतत्खंडयतिरामः जाबालेरिति सत्यपराक्रमःसत्यप्रधानःपराक्रमोयस्यसः सत्यात्मनांवरइतिपाठेसत्यस्वभावानांश्रेष्ठइत्यर्थः विप्रतिप
न्नयाजाबाल्युक्तार्थेप्रतिपत्तिरहितयाबुद्ध्यायुक्तःसन् सूक्त्यावेदलक्षणसुवचनालंबनेनोवाच ॥ १ ॥ प्रियकामार्थंप्रीतिहेतुकामभोगसंपादनार्थं अकार्यंपरमार्थतःकर्तुमनर्हं कार्य
संकाशम् प्रमाणाभासयुक्तत्वात् अतथ्यंदुःखोदर्कं ॥२ ॥ निर्मर्यादःउत्पथवर्ती भिन्नचारित्रदर्शनःसाधुसंमतचारित्रप्रतिपादकशास्त्राद्विपरीतव्यवहारप्रतिपादकलोकायतिकादि
शास्त्रप्रसक्तः सत्सुमानंपूजांनलभते ॥३ ॥इदानींवेदोक्ताचारएवपुंसामिहामुत्रसंमानहेतुरित्याह कुलीनमिति पुरुषमानिनंअधीरमितियावत् चारित्रंवेदानुमताचारःतत्संपन्नःसन्कु

सतांबुद्धिंपुरस्कृत्यसर्वलोकनिदर्शिनीम् ॥ राज्यंसत्वंनिगृह्णीष्वभरतेनप्रसादितः ॥ १८ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिका
व्येअयोध्याकांडेअष्टोत्तरशततमःसर्गः ॥ १०८ ॥ ॥छ॥ जाबालेस्तुवचःश्रुत्वारामःसत्यपराक्रमः ॥ उवाचपरयासूक्त्याबुद्ध्याविप्रति
पन्नया ॥ १ ॥ भवान्मेप्रियकामार्थंवचनंयदिहोक्तवान् ॥ अकार्यंकार्यसंकाशमपथ्यंपथ्यसन्निभम् ॥ २॥ निर्मर्यादस्तुपुरुषःपापाचारस
मन्वितः ॥ मानंनलभतेसत्सुभिन्नचारित्रदर्शनः ॥ ३ ॥ कुलीनमकुलीनंवावीरंपुरुषमानिनम् ॥ चारित्रमेवव्याख्यातिशुचिंवायदिवाशुचि
म् ॥ ४ ॥ अनार्यस्त्वार्यसंस्थानःशौचाद्धीनस्तथाशुचिः ॥ लक्षण्यवदलक्षण्योदुःशीलःशीलवानिव ॥ ५ ॥ अधर्मंधर्मवेषेणयद्यहंलोकसं
करम् ॥ अभिपत्स्येशुभंहित्वाक्रियांविधिविवर्जिताम् ॥ ६ ॥ कश्चेतयानःपुरुषःकार्याकार्यविचक्षणः ॥ बहुमन्येतमांलोकेदुर्वृत्तंलोकदूषण
म् ॥ ७ ॥ कस्ययास्याम्यहंवृत्तंकेनवास्वर्गमाप्नुयाम् ॥ अनयावर्तमानोहंवृत्त्याहीनप्रतिज्ञया ॥ ८ ॥ कामवृत्तोन्वयंलोकःकृत्स्नःसमुप
वर्तते ॥ यद्वृत्ताःसंतिराजानस्तद्वृत्ताःसंतिहिप्रजाः ॥९॥

लीनत्वादिख्यातिंख्यापयति असंपन्नश्चाकुलीनत्वादीतिभावः ॥४॥ किंचत्वत्संमताचारांगीकारेस
र्वथानर्थप्राप्तिरेवेत्याह अनार्यइत्यादि आर्यसंस्थानस्तत्सदृशःशुचिःशुचिरिवभासमानइतिशेषःलक्षण्यवल्लक्षणयुक्तवद्भासमानोभवति त्वदुक्ताचारव्यवहर्तेतिशेषः ॥५ ॥यदिअहं
त्वदुपदिष्टंलोकसंकरकारकमधर्ममार्गंधर्मवेषेणयुक्तोभिपत्स्येतदाविधिविवर्जितांश्रुत्याद्युक्तविधानरहितांक्रियांकृत्वाततएवशुभंहित्वाऽशुभंप्राप्नुयामितिशेषः ॥ ६ ॥ तामेवाशुभ
प्राप्तिंदर्शयति कश्चेतयानइति चेतनइत्यर्थः लोकोदूषणंपरलोकदूषणमार्गालंबनम् ॥७॥ अनयात्वदुपदिष्टयावृत्त्या हीनासत्यपरिपालनविषयिणीप्रतिज्ञायस्यांतयावर्तमानः के
नसाधनेनस्वर्गमाप्नुयांनकेनापि किंचेदंत्वदुपदिष्टंवृत्तंकस्यार्किंसंबंधिअहंयास्यामियत्पित्रादिषुनकस्यापि पित्रादिवृत्तानुसरणमेवचयेनास्यपितरोयाताइतिशास्त्रविहितमितिभावः
॥ ८ ॥ किंच त्वदुपदिष्टमार्गेतिष्ठन्नहंप्रथमतःकामवृत्तोयथेष्टचारीस्याम् तदनुअयंकृत्स्नोलोकस्तथासमुपवर्ततेइत्यर्थः एवंनिर्बंधेकारणमाह यद्वृत्ताइति ॥ ९ ॥

तस्मात्त्वदुपदिष्टस्यमार्गस्यसर्वलोकनाशकत्वेनशास्त्रीयमार्गालंबनमेवोचितमित्याह सत्यमितिअनृशंसंभूतानुकंपाप्रधानंसनातनंअनादिशास्त्रसिद्धंराजवृत्तंच सत्यमेवसत्यवचनमेवमुख्योराजाचारइत्यर्थः यतोराजवृत्तंसत्यात्मकंतस्मात्तेषांराज्यमपिसत्यात्मकंसत्यैकप्रतिष्ठितंनकेवलंराज्यमेवापितुसर्वोपिलोकःसत्येप्रतिष्ठितः॥१०।सत्यमेवहिमेनिरे सत्यलोकांतसकलल्लोकप्रदमितिशेषः परमक्षयंब्रह्मलोकम्॥११।अनृतवादिनोनरात्तथोद्विजंतेयथासर्पात् सत्यंपरंश्रेष्ठंयस्यसः धर्मःसर्वस्यमूलमुच्यते।१२।लोकेईश्वरःसत्यमेवसत्यपदवाच्यइतिप्रसिद्धइत्यर्थः तथासद्भिराश्रितोधर्मःसत्येसत्यपदवाच्येईश्वरेप्रतिष्ठितः आदौतस्यैवधर्मोपदेष्टृत्वादित्यर्थः सत्येपद्माप्रतिष्ठितेतिपाठांतरम् पद्मालक्ष्मीः सत्यमूलानिसर्वाणिइत्यनेनजगदुपादानप्रवर्तकत्वेनसर्वाधिष्ठानत्वेन चतत्सिद्धिर्दर्शिता तस्यैवतत्त्वेहेतुमाह सत्यात्परंपदंनास्ति अनेनतदितरस्यसर्वस्यमिथ्यात्वमचेतनत्वंचदर्शितम् एतेनचेतनानधिष्ठितामायैवजगदुपादानकारणमितिनिरस्तम् चेतनाधिष्ठानंविनातत्परिणामासंभवात् तस्याःपरिणामित्वेनमिथ्यात्वेनचेतनाधिष्ठानत्वासंभवाच्च॥१३॥ एवंनास्तिकंप्रतिईश्वरंप्रसाध्यवेदप्रामाण्यंसाधयति दत्तमित्यादि दत्तादीनिप्रतिपादयंतोवेदाः सत्यप्रतिष्ठानाःसत्यादीश्वरात्श्वासप्रश्वासवत्आविर्भूताइतिवक्तृदोषशंकाकलंकराहित्येनतत्प्रतिपादितदानादीनांफलसं

सत्यमेवानृशंसंचराजवृत्तंसनातनम्॥तस्मात्सत्यात्मकंराज्यंसत्येलोकःप्रतिष्ठितः॥१०॥ऋषयश्चैवदेवाश्चसत्यमेवहिमेनिरे॥सत्यवादीहिलो
केस्मिन्परंगच्छतिचाक्षयम्॥ ११ ॥ उद्विजंतेयथासर्पान्नरादनृतवादिनः॥ धर्मःसत्यपरोलोकेमूलंसर्वस्यचोच्यते ॥१२॥ सत्यमेवेश्वरोलोके
सत्येधर्मःसदाश्रितः॥सत्यमूलानिसर्वाणिसत्यान्नास्तिपरंपदम्॥ १३॥ दत्तमिष्टंहुतंचैवतप्तानिचतपांसिच॥ वेदाःसत्यप्रतिष्ठानास्तस्मात्स
त्यपरोभवेत्॥१५॥एकःपालयतेलोकमेकःपालयतेकुलम् ॥मज्जत्येकोहिनिरयएकःस्वर्गेमहीयते ॥१५॥सोहंपितुर्निदेशंतुकिमर्थंनानुपालये॥
सत्यप्रतिश्रवःसत्यंसत्येनसमयीकृतम् ॥१६॥ नैवलोभान्नमोहाद्वानचाज्ञानात्तमोन्वितः॥सेतुंसत्यस्यभेत्स्यामिगुरोःसत्यप्रतिश्रवः ॥१७॥
असत्यसंधस्यसतश्चलस्यास्थिरचेतसः॥नैवदेवानपितरःप्रतीच्छंतीतिनःश्रुतम्॥१८॥

वाददर्शनेनचसर्वत्राप्रामाण्यशंकारहिताः किंतुस्वतःप्रमाणभूताएवेतिभावः तस्मात्सत्यस्येश्वरवाचकवाच्यत्वेनतदभेदात् सत्यपरःसत्यपालनतत्परोभवेदित्यर्थः॥१४॥ वेदोक्तधर्माधर्मफलस्यप्रत्यक्षमनुभूयमानत्वेनतत्प्रामाण्यंसिद्धमित्याह एक इति लोकंराज्यम् कुलंस्वकुलमात्रम् एतेनपालनसाधनधर्मफलतारतम्यस्यवेदोक्तस्यानुभवोदर्शितः निरयोत्रदुःखम् स्वर्गश्चसुखं तेनधर्माधर्मफलानुभवोदर्शितः॥ १५॥ सोहंउक्तरीत्याएवंविवेकवानित्यर्थःननुस्त्रीवशतयापितृकृतेनियोगेकिमियतानिर्बंधनेनतत्राह सत्येति यतोमेपितासत्यप्रतिश्रवःसत्यप्रतिज्ञःस्वप्रतिज्ञातसत्यांगीकारवान्समयीसदाचारवान् अतस्तेनसत्येनसत्यपरिपालनेनहेतुनासत्यमेवमांप्रतिकृतम् उक्तमित्यर्थः॥१६॥अतोलोभाद्राज्यस्य मोहादुक्तस्यविस्मरणात् प्रतिज्ञात्यागेदोषस्याज्ञानाद्वा त्वदुक्तवाक्यात्शास्त्रादावश्रद्धारूपतमोयुक्तोवा पूर्वंसत्यप्रतिश्रवःशपथपूर्वकंप्रकृतप्रतिज्ञःसन्नैवभेत्स्यामिनभेत्स्यामिनचभेत्स्यामीतित्रिवारोक्त्यासर्वथादार्ढ्यंसूचितम्॥ १७ ॥ एवंसत्येदृढस्थितौहेतुमाह असत्यसंधस्यप्रतिज्ञाविषयसत्यहीनस्य चलस्यचंचलस्वभावस्य तस्यैवविवरणमस्थिरेत्यादि ईदृशस्यसतःएनैर्गुणैर्युक्तस्यदेवादयोहव्यकव्यादिनगृह्णंतीतिनःश्रुतम् ॥ १८ ॥

SGDF

प्रत्यगात्मनोजीवानुद्दिश्यप्रवृत्तमित्यर्थेप्रत्यगात्ममित्यार्षत्वात्साधुः इमंसत्यंसत्यपालनरूपंधर्मंअहंध्रुवंसर्वधर्मेषुमुख्यंपश्यामि अयंभारःवनवासेजटावल्कलादिभारःसत्यपालनरूपोवापूर्वैःसत्पुरुषैराचीर्णस्तदर्थंमयाप्यभिनंद्यतेआद्रियते ॥१९॥ननुस्वधर्मोराज्यपालनमेवकिमितिनाभिनंद्यतेतत्राह क्षात्रमिति धर्मसंहितंधर्मवत्प्रतिभासमानंवस्तुतोधर्मं क्षुद्रादिभिःसेवितमीदृशंक्षात्रधर्मंपित्राज्ञाभंगेनराज्यकरणरूपंअहंत्यक्ष्ये नतुन्याय्यंक्षात्रधर्ममितिभावः ॥२०॥ अस्यपापस्यशरीरसाध्यत्वेपिकायिकवाचिकमानसिकसकलपापप्रसक्तिरित्याह कायेनेति आदौमनसाएवंकर्मकरिष्यइतितत्पापंसंप्रधार्य ततोजिह्वयाऋतंधर्मजनकंततोभिन्नमनृतंतत्कर्मकर्तव्यत्वेनजिह्वयातत्सहायभूतेषुपुरुषेषुआह ततःकायेन कुरुते अतःपापंकर्मक्रियारूपंपापंत्रिविधंकायिकवाचिकमानसिकरूपत्रिविधजनकमित्यर्थः तेनकायिकंपापंबहुदुःखजनकमितिभावः कलौतुपापसंकल्पादितोनदोषइत्युक्तंभागवतेनानुद्वेष्टिकलिंसम्राट्सारंगइवसारभुक् कुशलान्याशुसिध्यंतिनेतराणिकृतानियत्सम्राट्परीक्षित् सारमाहकुशलानिपुण्यानिआशुसंकल्पमात्रात्सिध्यंति यथामानसपूजा इत

प्रत्यगात्ममिमंधर्मंसत्यंपश्याम्यहंध्रुवम् ॥भारःसत्पुरुषैश्चीर्णस्तदर्थमभिनंद्यते ॥१९॥ क्षात्रंधर्ममहंत्यक्ष्येह्यधर्मंधर्मसंहितम्॥क्षुद्रैर्नृशंसैर्लुब्धैश्चसेवितंपापकर्मभिः ॥२०॥ कायेनकुरुतेपापंमनसासंप्रधार्यतत् ॥ अनृतंजिह्वयाचाहत्रिविधंकर्मपातकम् ॥२१॥ भूमिःकीर्तिर्यशोलक्ष्मीःपुरुषंप्रार्थयंतिहि ॥ सत्यंसमनुवर्ततेसत्यमेवभजेत्ततः ॥ २२ ॥ श्रेष्ठंह्यनार्यमेवस्याद्यद्भवानवधार्यमाम् ॥ आहयुक्तिकरैर्वाक्यैरिदंभद्रंकुरुष्वह ॥२३॥ कथंह्यहंप्रतिज्ञायवनवासमिमंगुरोः ॥ भरतस्यकरिष्यामिवचोहित्वागुरोर्वचः॥२४॥स्थिरामयाप्रतिज्ञाताप्रतिज्ञागुरुसंनिधौ ॥ प्रहृष्टमानसादेवीकैकेयीचाभवत्तदा॥२५॥वनवासंवसन्नेवशुचिर्नियतभोजनः ॥ मूलपुष्पफलैःपुण्यैःपितॄन्देवांश्चतर्पयन् ॥ २६ ॥ संतुष्टपंचवर्गोहंलोकयात्रांप्रवाहये ॥ अकुहःश्रद्दधानःसन्कार्याकार्यविचक्षणः ॥२७॥ कर्मभूमिमिमांप्राप्यकर्तव्यंकर्मयच्छुभम् ॥ अग्निर्वायुश्चसोमश्चकर्मणांफलभागिनः ॥२८॥ शतंक्रतूनामाहृत्यदेवराट्त्रिदिवंगतः ॥ तपांस्युग्राणिचास्थायदिवंप्राप्तामहर्षयः ॥ २९ ॥

राणिपापानिसंकल्पमात्रान्नफलंति यत्तुयतस्तानिकृतान्येवफलंतीतितदर्थः॥२१॥अथसत्यस्यसर्वार्थसाधनत्वमाह भूमिरिति प्रार्थयंतीति सत्यवंतमितिशेषः समनुवर्ततेइति शिष्टाइतिशेषःयदेवंततःसत्यमेवभजेदित्यर्थः ॥२२॥ यद्भावान्अवधार्ययुक्तत्वेननिश्चित्यमांप्रतियुक्तिरेवकरःकरणंयेषांतैर्वाक्यैरिदंभद्रंराज्यंहानिश्चयेनकुरुष्वस्वीकुरुष्वेतिश्रेष्ठंहिश्रेष्ठमिवाहतदनार्यमन्याय्यमेवस्याद्भवेत् ॥२३॥ अनार्यत्वमेवदर्शयन्राज्यंत्वंप्रतिगृह्णीष्वभरतेनप्रसादितइत्यस्योत्तरमाह कथामिति गुरोःपुरतइमंगुर्वाज्ञप्तंगुरोर्वचोहित्वेत्यन्वयः ॥ २४ ॥ कैकेयीचेतिएवंचतस्याहर्षदस्यपुनरहर्षदत्वमत्यंतमनुचितमितिभावः॥२५॥ तर्पयन्प्रतिज्ञांपालयिष्यामीतिशेषः॥२६॥ संतुष्टपंचवर्गःमूलादिभिस्तुष्टपंचेंद्रियवर्गः लोकयात्रांपितृवचनपालनव्यवहारम् प्रवाहयेप्रवाहरूपेणप्रवर्तयामीत्यर्थः अकुहःअकपटशीलः श्रद्दधानःआस्तिकः ॥ २७ ॥ शुभकरणेहेतुरग्निरित्यादि यच्छुभंकर्मकर्तव्यम् तेषांशुभकर्मणांतत्तल्लोकप्राप्तिःफलमितिभावः ॥ २८ ॥ शतमिति अनेनपूर्वोक्तंसमर्थितम् अतीतानागतेंद्रादीनांतत्तत्फलानुभवेनतत्तद्वेदभागप्रामाण्यंदर्शितंच ॥२९॥

नास्तिकवाक्यहेतुंनास्तिपरलोकइतिवचनोपपादकम् यदिभुक्तमिहान्येनेत्याद्युक्तशुष्कतर्करूपम् अमृष्यमाणोजाबालिमितिशेषः तस्यजाबालेः अनेननास्तिकवृत्तयोब्राह्मणाअ
पिराज्ञोवश्यंवाग्दंडनदंड्याइतिसूचितम् ॥ ३० ॥ पराक्रमःचांद्रायणादितपः यतइमानित्रिदिवस्यपंथानमाहुःसंतः ॥ ३१॥ यतश्चतेनसद्वचनेनैवमर्थमेकोदयंमुख्यफलवंतंयथा
वदाज्ञायश्रुत्वा संप्रतिपद्यश्रुत्यनुकूलतर्कैर्निर्णीय तंधर्ममप्रमत्ताःसावधानायथावच्चरंतःलोकागमंतत्तल्लोकप्राप्तिंकांक्षंति ॥ ३२ ॥ अतोनिंदामीति अनयानुपदोक्तया एवंविधया
प्रत्यक्षैकप्रमाणवादिचार्वाकमतानुसारिण्या चरंतंलोकनाशायाटंतम् अतएवनास्तिकत्वादिगुणयुक्तम् विषमस्थबुद्धिंअवैदिकदुर्मार्गप्रतिष्ठितबुद्धिंत्वांयोमेपिताऽगृह्णात्याजक
त्वेनांगीकृतवान्तात्पितुःकर्मनिंदामि॥३३॥बौद्धादयोराज्ञश्चोरवद्दंड्याइत्याह यथाहीति बुद्धोबुद्धमतानुसारी तथाचोरवद्दंड्यइतिहिप्रसिद्धं नास्तिकंचार्वाकम् तथागतंतत्सदृशंचो
रवद्दंड्यंविद्धि नास्तिकविशेषस्तथागतःतमपिचोरवद्दंड्यमितिशेषइत्यन्ये वेदप्रामाण्यापहर्तृत्वेनतेषामपिचोरत्वात् हिनिश्चयेन तस्मात्प्रजानामनुग्रहायराज्ञाचोरवदेवदंडयितुंशक्य

अमृष्यमाणःपुनरुग्रतेजानिशम्यतन्नास्तिकवाक्यहेतुम् ॥ अथाब्रवीत्तंनृपतेस्तनूजोविगर्हमाणोवचनानितस्य ॥३०॥ सत्यंचधर्मंचपराक्रमं
चभूतानुकंपांप्रियवादितांच ॥ द्विजातिदेवातिथिपूजनंचपंथानमाहुस्त्रिदिवस्यसंतः ॥ ३१ ॥ तेनैवमाज्ञाययथावदर्थमेकोदयंसंप्रतिपद्यवि
प्राः ॥ धर्मंचरंतःसकलंयथावत्कांक्षंतिलोकागममप्रमत्ताः ॥३२॥निंदाम्यहंकर्मकृतंपितुस्तद्यस्त्वामगृह्णाद्विषमस्थबुद्धिम् ॥ बुद्ध्यानयैवंवि
धयाचरंतंसुनास्तिकंधर्मपथादपेतम् ॥ ३३ ॥ यथाहिचोरःसतथाहिबुद्धस्तथागतंनास्तिकमत्रविद्धि ॥ तस्माद्धियःशक्यतमःप्रजानांसना
स्तिकेनाभिमुखोबुधःस्यात् ॥३४॥त्वत्तोजनाःपूर्वतरेद्विजाश्चशुभानिकर्माणिबहूनिचक्रुः ॥ छित्त्वासदेमंचपरंचलोकंतस्माद्द्विजाःस्वस्तिकृतं
हुतंच ॥३५॥ धर्मेरताःसत्पुरुषैःसमेतास्तेजस्विनोदानगुणप्रधानाः॥अहिंसकावीतमलाश्चलोकेभवंतिपूज्यामुनयःप्रधानाः ॥३६ ॥ इति
ब्रुवंतंवचनंसदोषंरामंमहात्मानमदीनसत्त्वम् ॥ उवाचपथ्यंपुनरास्तिकंचसत्यंवचःसानुनयंचविप्रः ॥३७॥ ननास्तिकानांवचनंब्रवीम्यहंन
नास्तिकोहंनचनास्तिकिंचन ॥समीक्ष्यकालंपुनरास्तिकोभवंभवेयकालेपुनरेवनास्तिकः॥३८॥ तमोयःसचोरवदेवदंड्यः दंडायोग्येतुबुधोब्राह्मणोनास्ति
केअभिमुखोनस्यात् तत्संभाषणादिनकुर्वीतेत्यर्थः तुल्यन्यायाद्दंडासमर्थोब्राह्मणोपितद्विमुखःस्यादितिसूचितम् ॥ ३४ ॥ अथवेदोक्तधर्मेशिष्टाचारंप्रमाणयति यतःत्वत्तोन्येइतिशे
षः त्वदन्येद्विजाजनाः पूर्वतरेश्रेष्ठाः आर्षमिदं यदाइतिपाठेनाध्याहारापेक्षा तस्यैवयतइत्यर्थकत्वात् बहूनिशुभानिचक्रुः इमंलोकंपरंचलोकंछित्त्वाऐहिकामुष्मिकफलकामनां
त्यक्त्वापिवेदोक्तोयंधर्मइत्येतावतैवकर्माणिचक्रुरितितात्पर्यं तस्माद्येद्विजाःस्वस्तिअहिंसासत्यादिकं कृतंतपोदानपरोपकारादि हुतंयज्ञादिकुर्वतेवेदप्रामाण्यादेव ॥३५॥ तथाधर्मेर
ताःनिष्ठावंतोयेतेप्रधानाःश्रेष्ठाःमुनयोवसिष्ठाद्याऋषयःपूज्याभवंतिलोके नत्वादृशाइत्यर्थः ॥ ३६ ॥ इतिधिक्कृतोजाबालिःस्वविषयकोपशमनायाह इतीति पथ्यंपरमार्थ
म् ॥ ३७ ॥ तदेवाह नेति किंचनपरलोकादिनास्तिइतिनकिंतुअस्त्येव कालंपारलौकिकव्यवहारकालं कालेलौकिकव्यवहारकाले एवंचसर्वमतज्ज्ञेनकालविशेषेन्यथावा

SGDF
Sri Gangadhareshwar Digital Foundation

ग्व्यवहारेपिनतस्यनास्तिकत्वंभवतीतिभावः ॥३८॥ सचापिकालःलौकिकव्यवहारप्रयोजनइत्यर्थःतत्प्रयोजनमाह निवर्तनार्थमिति निवर्तनरूपंप्रयोजनमुद्दिश्य कारणात्त्वदीया
स्तिकत्वाद्यतिशयस्यलोकेतिप्रसिद्धिसंपादनरूपकारणान्नास्तिकवागुक्ता तादृशींवाणींश्रुत्वाक्रुद्धस्यतवप्रसादनार्थंचैतन्ननास्तिकानामित्यादिउदीरितम् ॥ ३९॥ ॥ इतिश्रीरा
माभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअयोध्याकांडेनवोत्तरशततमःसर्गः ॥१०९॥ ॥छ॥ ॥ अथवसिष्ठोभगवतोजाबालिविषयकोपनाटनंशमयितुमाभि
षेकस्वीकारशेषतयाब्रह्माणमारभ्यज्येष्ठाभिषेकरूपंकुलाचारंकथयाति क्रुद्धमित्यादि गतागतिंपरलोकगमनंततःपुनरिहागतिंच अनेनास्तिकतामूलंजाबाल्युक्तौ॥१॥ लोकनाथेत्य
नेनलोकनाथावतारत्वंध्वनयति॥२॥सर्वमिति पूर्वाहांतेपद्मतंसर्वंजगत्परार्द्धादौसलिलमेवसविग्रहहिरण्यगर्भात्मनावस्थितमभूत् तत्रसलिलांतःपृथिवीनिर्मितासलिलरूपेणभगव

सचापिकालोयमुपागतःशनैर्यथामयानास्तिकवागुदीरिता ॥ निवर्तनार्थंतवरामकारणात्प्रसादनार्थंचमयैतदीरितम्॥३९॥ इत्यार्षेश्रीम०वा०
आ०अयो०नवोत्तरशततमःसर्गः ॥१०९॥ ॥छ॥ ॥ क्रुद्धमाज्ञायरामंतुवसिष्ठःप्रत्युवाचह ॥ जाबालिरपिजानीतेलोकस्यास्यगतागतिम्
॥१॥ निवर्तयितुकामस्तुत्वामेतद्वाक्यमब्रवीत् ॥इमांलोकसमुत्पत्तिंलोकनाथनिबोधमे॥२॥ सर्वंसलिलमेवासीत्पृथिवीतत्रनिर्मिता ॥ ततःसम
भवद्ब्रह्मास्वयंभूर्दैवतैःसह ॥३॥ सवराहस्ततोभूत्वाप्रोज्जहारवसुंधराम् ॥ असृजच्चजगत्सर्वंसहपुत्रैःकृतात्मभिः ॥ ४॥ आकाशप्रभवोब्रह्मा
शाश्वतोनित्यअव्ययः ॥ तस्मान्मरीचिःसंजज्ञेमरीचेःकश्यपःसुतः ॥ ५ ॥ विवस्वान्कश्यपाज्जज्ञेमनुर्वैवस्वतःस्वयम् ॥सतुप्रजापतिःपूर्वमि
क्ष्वाकुस्तुमनोःसुतः ॥६॥ यस्येयंप्रथमंदत्तासमृद्धामनुनामही॥तमिक्ष्वाकुमयोध्यायांराजानंविद्धिपूर्वकम् ॥७॥ इक्ष्वाकोस्तुसुतःश्रीमान्कुक्षि
रित्येवविश्रुतः ॥ कुक्षेरथात्मजोवीरविकुक्षिरुदपद्यत ॥ ८ ॥ विकुक्षेस्तुमहातेजाबाणःपुत्रःप्रतापवान् ॥ बाणस्यचमहाबाहुरनरण्योमहातपाः
॥९॥ नानावृष्टिर्बभूवास्मिन्नदुर्भिक्षःसतांवरे ॥ अनरण्येमहाराजेतस्करोवापिकश्चन ॥ १० ॥ अनरण्यान्महाराजपृथूराजाबभूवह ॥
तस्मात्पृथोर्महातेजास्त्रिशंकुरुदपद्यत ॥ ११ ॥ ससत्यवचनाद्वीरःसशरीरोदिवंगतः ॥ त्रिशंकोरभवत्सूनुर्धुंधुमारोमहायशाः ॥१२ ॥

तास्वेच्छया ब्रह्माविराड्रूपःदैवतैःसहआग्निर्वाग्भूत्वामुखंप्राविशदित्याद्युपदिष्टरीत्या ॥ ३ ॥ ततःसःत्रिमूर्तेर्विराजोविष्णवात्मकोंशोवराहरूपोभूत्वावसुंधरांप्रोज्जहारतस्यैवविरा
जोरजःप्रधानःसृष्टिव्यापारवानंशोब्रह्माइतिव्यवह्रियमाणःसर्वंजगत्पुत्रैःसहनिजानुग्रहप्राप्तसृष्ट्यादिशक्तिमद्भिर्दक्षादिभिःसहअसृजत् ॥ ४ ॥ नन्वसावेवसर्वादिर्नेत्याह आका
शप्रभवइति आकाशपदेनकारणोपाधिकंब्रह्मेश्वराख्यं ब्रह्मेतित्रिमूर्तेर्ग्रहणं अस्मिन्शाश्वतत्वनित्यत्वाव्ययत्वान्यापेक्षिकाणि तस्माद्विराजोब्रह्मणः॥ ५ ॥ तत्रमन्वंतामानसीसृ
ष्टिः मनोःक्षेत्रेइक्ष्वाकुः ॥ ६ ॥ तस्यसाक्षात्क्षत्रियत्वात्समृद्धाचतुःसमुद्रवसनामहीसर्वाभूर्दत्तापित्रामनुनोतिशेषः ॥ ७ ॥ विश्रुतःप्रसिद्धः ॥ ८ ॥ ९ ॥ सतांवरेश्रेष्ठेअस्मिन्
अनरण्येराज्यंकुर्वतिनानावृष्टिर्नतन्मूलोवादुर्भिक्षः ॥ १० ॥ ११ ॥ सत्रिशंकुःसत्यवचनात्स्वीयात्भगवतोविश्वामित्रस्यसत्यप्रतिज्ञानाच्च ॥ १२ ॥

धुंधुमाराद्युवनाश्वइति त्रिशंकुसुतोयुवनाश्वइत्यन्यत्रश्रूयमाणंकल्पांतरविषयं यद्वान्यत्रत्रिशंकुसुतइत्यस्यतत्पौत्रइत्यर्थः ॥ १३ ॥ पुत्रौद्वाविति तत्रध्रुवसंधिर्ज्येष्ठःतत्पुत्रावलंबनेना
ग्रेयोध्याराज्यपरंपरावचनेनज्येष्ठस्यैवाभिषेकइतिसूचितम् ॥ १४ ॥ १५ ॥ यस्यआसितस्य एतेप्रतिशत्रवउदपद्यंत सोभवदित्यन्वयः ॥ १६ ॥ तान्हैहयादिचतुर्विधशत्रून्
युद्धेस्वसैन्यंप्रतिव्यूह्यावस्थितोपिशत्रुबाहुल्यात्तज्जयोशक्यइतिबुद्ध्याप्रवासितःसंजातप्रवासोबभूव शत्रुजयोद्देशेनहिमवद्गिरिंतपसेजगामेत्यन्वयः॥ १७ ॥ इतिश्रुतिःप्रसिद्धिःतत्र

धुंधुमारान्महातेजायुवनाश्वोऽभ्यजायत ॥ युवनाश्वसुतःश्रीमान्मांधातासमपद्यत ॥ १३ ॥ मांधातुस्तुमहातेजाःसुसंधिरुदपद्यत ॥ सुसंधेर
पिपुत्रौद्वौध्रुवसंधिःप्रसेनजित् ॥१४॥ यशस्वीध्रुवसंधस्तुभरतोरिपुसूदनः ॥ भरतात्तुमहाबाहोरसितोनापजायत ॥ १५ ॥ यस्यैतेप्रतिरा
जानउदपद्यंतशत्रवः ॥ हैहयास्तालजंघाश्चशूराश्चशशबिंदवः ॥१६॥ तांस्तुसर्वान्प्रतिव्यूह्ययुद्धेराजाप्रवासितः॥सचशैलवरेरम्येबभूव॥भि
रतोमुनिः ॥१७॥ द्वेचास्यभार्येगर्भिण्यौबभूवतुरितिश्रुतिः ॥ तत्रचैकामहाभागाभार्गवंदेववर्चसम् ॥१८॥ ववंदेपद्मपत्राक्षीकांक्षिणीपुत्रमु
त्तमम् ॥ एकगर्भविनाशायसपत्न्यैगरलंददौ ॥१९॥ भार्गवश्च्यवनोनामहिमवंतमुपाश्रितः ॥ तमृषिंसाभ्युपागम्यकालिंदीत्वभ्यवादयत्
॥२०॥ सताम्भ्यवदत्प्रीतोवरेप्सुंपुत्रजन्मनि ॥ पुत्रस्तेभवितादेविमहात्मालोकविश्रुतः ॥ २१ ॥ धार्मिकश्चसुभीमश्चवंशकर्तारिसूदनः ॥
श्रुत्वाप्रदक्षिणंकृत्वामुनिंतमनुमान्यच ॥२२॥ पद्मपत्रसमानाक्षंपद्मगर्भसमप्रभम् ॥ ततःसागृहमागम्यपत्नीपुत्रमजायत ॥२३॥ सपत्न्यातु
गरस्तस्यैदत्तोगर्भजिघांसया ॥ गरेणसहतेनैवतस्मात्ससगरोभवत् ॥ २४ ॥ सराजासगरोनामयःसमुद्रमखानयत् ॥ इष्ट्वापर्वणिवेगेनत्रा
सयानइमाःप्रजाः॥२५॥ असमंजस्तुपुत्रोभूत्सगरस्येतिनःश्रुतम् ॥ जीवन्नेवसपित्रातुनिरस्तःपापकर्मकृत् ॥२६॥ अंशुमानपिपुत्रोभूदसमं
जस्यवीर्यवान् ॥ दिलीपोंशुमतःपुत्रोदिलीपस्यभगीरथः ॥२७॥ भगीरथात्ककुत्स्थश्चकाकुत्स्थायेनतुस्मृताः ॥ ककुत्स्थस्यतुपुत्रोभूद्रघुर्येन
तुराघवाः ॥२८॥ रघोस्तुपुत्रस्तेजस्वीप्रवृद्धःपुरुषादकः ॥ कल्माषपादःसौदासइत्येवंप्रथितोभुवि ॥२९॥कल्माषपादपुत्रोभूच्छंखणस्त्विातिनः
श्रुतम् ॥ यस्तुतद्वीर्यमासाद्यसहसैन्योव्यनीनशत् ॥३०॥

चेत्यादिबालकांडेव्याख्यातप्रायम् ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१॥२२॥२३ ॥ तेनैवस
हजातइतिशेषः ॥ २४ ॥ अखानयत्स्वपुत्रैरितिशेषः इष्ट्वादीक्षितोभूत्वा वेगेनखननवेगेन त्रासयानःउद्वेजयन् ॥ २५ ॥ २६॥२७॥ येनकूटस्थेनककुत्स्थेन येनरघुणाराघव
पदवाच्याः॥२८॥रघोःपुत्रःप्रवृद्धादिनामचतुष्टयेनप्रसिद्धः॥२९॥कल्माषपादपुत्रःशंखणनामायःशंखणस्तुतत्प्रसिद्धंवीर्यपराक्रमंयुद्धेप्राप्यदैवात्सहसैन्योव्यनीनशत्नष्टोभूत्स्वार्थोणि
रितिकतकः तीर्थस्तुयःशंखणस्तद्वीर्यंवसिष्ठवीर्यआसाद्यतच्छापात्राक्षसत्वंप्राप्यकल्माषपादोराक्षसभावेनस्वसैन्यंस्वपुत्रंशंखणंचभक्षितवानितिकथेत्याह ॥ ३० ॥

॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ अजोनाभागज्येष्ठपुत्रः ॥३४ ॥ दायादःसुतःदायादौसुंतबांधवौ तत्तस्मात्स्वकंराज्यंगृहाण ॥३ ५॥ पूर्वजेविद्यमानेऽवरःकनिष्ठोनाभिषिच्यतेअपितुज्ये
ष्ठएवाभिषिच्यते ॥३ ६॥ कुलधर्मंकुलक्रमागतंज्येष्ठाभिषेकधर्मंविहंतुंनार्हसि प्रभूतराष्ट्रांप्रभूतावांतरदेशाम् ॥३ ७॥ ॥ इतिश्रीरा० श्रीरा०रा०वा०आ०अ०दशोत्तरशततमःसर्गः
॥११०॥ मनुमारभ्यत्वत्पर्यंतंज्येष्ठेनैवराज्यंपाल्यतेइतिन्यायेननिवर्त्यमानस्यापितदनंगीकारमालोच्यपितृवचनादपिमद्वचनंगरीयइतिवाक्यमुपक्रमते वसिष्ठइति ॥१॥ गुरवःउ

शंखणस्यतुपुत्रोभूच्छूरःश्रीमान्सुदर्शनः॥सुदर्शनस्याग्निवर्णअग्निवर्णस्यशीघ्रगः॥३१॥शीघ्रगस्यमरुःपुत्रोमरोःपुत्रःप्रशुश्रुवः॥प्रशुश्रुवस्य
पुत्रोभूदंबरीषोमहामतिः ॥३२॥ अंबरीषस्यपुत्रोभून्नहुषःसत्यविक्रमः ॥ नहुषस्यचनाभागःपुत्रःपरमधार्मिकः ॥३३॥ अजश्चसुव्रतश्चैव
नाभागस्यसुतावुभौ ॥ अजस्यचैवधर्मात्माराजादशरथःसुतः ॥३४॥ तस्यज्येष्ठोसिदायादोरामइत्यभिविश्रुतः ॥ तद्गृहाणस्वकंराज्यमवे
क्षस्वजगन्नृप ॥३५॥ इक्ष्वाकूणांहिसर्वेषांराजाभवतिपूर्वजः ॥पूर्वजेनावरःपुत्रोज्येष्ठोराजाभिषिच्यते ॥ ३६ ॥ सराघवाणांकुलधर्ममात्मनः
सनातनंनाद्यविहंतुमर्हसि ॥ प्रभूतरत्नामनुशाधिमेदिनींप्रभूतराष्ट्रांपितृवन्महायशाः ॥ ३७ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीये
आदिकाव्येअयोध्याकांडेदशोत्तरशततमःसर्गः ॥११०॥ ॥छ॥ ॥ वसिष्ठःसतदाराममुक्त्वाराजपुरोहितः॥अब्रवीद्धर्मसंयुक्तंपुनरेवापरंवचः
॥ १ ॥पुरुषस्येहजातस्यभवंतिगुरवःसदा ॥ आचार्यश्चैवकाकुत्स्थपितामाताचराघव ॥ २ ॥ पिताह्येनंजनयतिपुरुषंपुरुषर्षभ ॥ प्रज्ञांददा
तिचाचार्यस्तस्मात्सगुरुरुच्यते ॥ ३ ॥ सतेहंपितुराचार्यस्तवचैवपरंतप ॥ ममत्वंवचनंकुर्वन्नातिवर्तेःसतांगतिम् ॥ ४ ॥ इमाहितेपरिषदो
ज्ञातयश्चनृपास्तथा ॥ एषुतातचरन्धर्मंनातिवर्तेःसतांगतिम् ॥ ५ ॥ वृद्धायाधर्मशीलायामातुर्नार्हस्यवर्तितुम् ॥ अस्याहिवचनंकुर्वन्नाति
वर्तेःसतांगतिम् ॥ ६ ॥ भरतस्यवचःकुर्वन्याचमानस्यराघव ॥ आत्मानंनातिवर्तेस्त्वंसत्यधर्मपराक्रम ॥७॥ एवंमधुरमुक्तःसगुरुणाराघवः
स्वयम् ॥ प्रत्युवाचसमासीनंवसिष्ठंपुरुषर्षभः ॥ ८ ॥ यन्मातापितरौवृत्तंतनयेकुरुतःसदा ॥ नसुप्रतिकरंतत्तुमात्रापित्राचयत्कृतम् ॥ ९ ॥

पास्याः ॥२॥ जनयतिशरीरमात्रेणप्रज्ञांददाति उपनयनसंस्कारपूर्वंवेदविषयांप्रज्ञांददाति तस्मादाचार्यएवगुरुसमवायेगुरुरुच्यते तदुक्तमापस्तंबेन आचार्यःश्रेष्ठोगुरूणांसाहिविद्या
तस्तंजनयतितच्छ्रेष्ठंजन्मशरीरमेवमातापितरौजनयतःशीर्यत्स्वभावंसर्वयोनिसुलभंप्राकृतंमलजंशरीरमिति ॥३॥ नातिवर्तेःनातिवर्तेथाः सद्गतिभ्रंशोनभवतीत्यर्थः ॥४॥ परिषदः
त्वत्संबंधिन्यःश्रेणयः ज्ञातयोबांधवाः नृपाःसेवकनृपाः एषुरक्षारूपंधर्मंचरन्ननुतिष्ठन्नित्यर्थः ॥ ५॥ मातुःशुश्रूषणेवचनकरणेचअवर्तितुंनार्हसीत्यर्थःपितुःशतगुणंमातागौरवेणाति
रिच्यतइतिस्मृतेरित्याशयः ॥ ६ ॥ आत्मानंत्वांप्रतिराज्यप्रत्यर्पणपूर्वंप्रतिवृत्तिंयाचमानस्यभरतस्यवचःकुर्वन्नित्यर्थः ॥ ७ ॥ ८ ॥ मातापितरौयद्वृत्तंतनयेकुरुतःयादृशंपुत्रस्यो

SGDF

यथाशक्तिप्रदानेनस्वापनोच्छादनेनच ॥ नित्यंचप्रियवादेनतथासंवर्धनेनच ॥ १० ॥ सहिराजादशरथःपिताजनयितामम ॥ अज्ञापयन्मां यत्तस्यनतन्मिथ्याभविष्यति ॥ ११ ॥ एवमुक्तेनरामेणभरतःप्रत्यनंतरम् ॥ उवाचविपुलोरस्कःसूतंपरमदुर्मनाः ॥१२॥ इहतुस्थंडिलेशीघ्रं कुशानास्तरसारथे ॥ आर्यंप्रत्युपवेक्ष्यामियावन्मेसंप्रसीदति ॥ १३ ॥ निराहारोनिरालोकोधनहीनोयथाद्विजः ॥ शयेपुरस्ताच्छालायांयावन्मांप्रतियास्यति ॥ १४ ॥ सतुराममवेक्षंतंसुमंत्रंप्रेक्ष्यदुर्मनाः ॥ कुशोत्तरमुपस्थाप्यभूमावेवास्थितःस्वयम् ॥ १५ ॥ तमुवाचमहातेजारामोराजर्षिसत्तमः ॥ किंमांभरतकुर्वाणंतातप्रत्युपवेक्ष्यसे ॥ १६ ॥ ब्राह्मणोह्येकपार्श्वेननरानूरोद्धुमिहार्हति ॥ नतुमूर्धाभिषिक्तानांविधिःप्रत्युपवेशने ॥१७॥ उत्तिष्ठनरशार्दूलहित्वैतद्दारुणंव्रतम् ॥ पुरवर्यामितःक्षिप्रमयोध्यांयाहिराघव ॥१८॥ आसीनस्त्वेवभरतःपौरजानपदंजनम् ॥ उवाचसर्वतःप्रेक्ष्यकिमार्यंनानुशासथ ॥१९॥ तेतदोचुर्महात्मानंपौरजानपदाजनाः॥काकुत्स्थमभिजानीमःसम्यग्वदतिराघवः ॥२०॥ एषोपिहिमहाभागःपितुर्वचसितिष्ठति ॥ अतएवनशक्ताःस्मव्यावर्तयितुमंजसा ॥ २१ ॥ तेषामाज्ञायवचनंरामोवचनमब्रवीत् ॥ एवंनिबोधवचनंसुहृदांधर्मचक्षुषाम् ॥२२॥

पकारंकुरुतस्ताभ्यांकृतमुपकाररूपंवस्तुयत्तन्नसुप्रतिकरं अशक्यप्रत्युपकारमित्यर्थः ॥ ९ ॥ तदेवाह यथाशक्तिप्रदानेनबालस्यजीवनार्थंपदार्थभोजनशक्त्यनुरोधतःक्षीरान्नादिप्रदानेन उच्छादनंउद्वर्तनंतिलपिष्टादिना संवर्धनंक्रीडनं एतैर्यत्ताभ्यांकृतंतन्नसुप्रतिकरमित्यन्वयः ॥१०॥जनयिताउत्पादकःपितानतुगौणः पितायदाज्ञापयद्वनवासरूपं एवंचभवदाज्ञातःपूर्वंतेनाज्ञादानात्मयाचावश्यमितिप्रतिज्ञानात् भवदाज्ञयापितदन्यथाकरणमधुनाऽत्यंतमनुचितमितिभावः ॥ ११ ॥ प्रत्यनंतरंसमीपवर्तिनम् ॥ १२ ॥ आर्यंप्रत्युपवेक्ष्यामि आर्यमुद्दिश्यप्रत्युपवेशनकर्मकरिष्यइत्यर्थः तच्चोपरोद्धव्यस्यगृहद्वारसमीपेकुशेषुयावत्कार्यसिद्धिनिराहारतयाअवगुंठिताननस्यएकपार्श्वेनपार्श्वांतरपरिवृत्तिराहित्येन शयनमिति ॥ १३ ॥ एतदुत्तरंनिराहारइत्यादिपद्यंप्रक्षिप्तमितिकतकस्वरसः धनहीनःअधमर्णेनधनहीनःकृतोद्विजःउत्तमर्णोयथास्वधनग्रहणायाधमर्णद्वारिशेतेतद्वदहंशयेयावन्मांमद्वचनमंगीकृत्यप्रतियास्यतिअयोध्यामित्यर्थस्तस्य॥१४॥सतुभरतःराममवेक्षंतंप्रतीक्षमाणंसुमंत्रंप्रेक्ष्यतदनुरोधात्कुशानयने विलंबमानमितियावत् कुशोत्तरंकुशास्तरणंस्वयमेवोपस्थाप्यआस्तीर्यभूमावेवास्थितःप्रत्युपवेशनमनुष्ठितवानित्यर्थः ॥ १५ ॥ किंकुर्वाणंकिमन्याय्यंकुर्वाणम् ॥ १६ ॥ ब्राह्मणःधनादिनावियोजितइतिशेषः एकपार्श्वेनेतिप्रत्युपवेशधर्मोपलक्षणं अनेनक्षत्रियाणामेतत्करणेप्रायश्चित्तमितिसूचितम् ॥ १७ ॥ तस्मादुत्तिष्ठेति ॥ १८ ॥ आसीनएव प्रत्युपविष्टएव नानुशासथनानुशिष्टेत्यर्थः इतिउवाचेत्यन्वयः ॥ १९ ॥ काकुत्स्थंरामंप्रतिराघवोभवान्भरतःसम्यग्वदतीतिजानीमः ॥२०॥ एषोपिमहाभागोरामःपितुर्वचसितिष्ठतितदपिसम्यगेव यदेवमतएवेत्यर्थः अत्रभगवतास्वव्यावर्तननिश्चयेनागतानामपिपौरादीनामंतर्यामिविधयास्वानुकूलवचनप्रयोगःकारितः भरतस्यतुयशःख्यापनाय ज्येष्ठैकनिष्ठेनैवंवर्तितव्यमितिलोकव्यवहारबोधनायचतथाप्रवर्तनमितिप्रतिभाति ॥२१॥ रामोबचनमब्रवीदिति भरतंप्रतीतिशेषः धर्मचक्षुषांधर्मदर्शिनां निबोधशृणु ॥ २२ ॥

SGDF
Gangotri Digital Foundation

उभयंत्वद्विषयंमद्विषयंचवचनंश्रुत्वासंपश्यविचारय विचारेणापिकर्तव्यंनिश्चेतुमशक्तश्चेन्मयोक्तंकुरुइतिशेषः तत्स्वोक्तमाह उत्तिष्ठेति क्षात्रियाविहितप्रत्युपवेशनप्रायश्चित्तमाहमां
चस्पृशतथोदकं उदकस्पर्शआचमनार्थः ॥ २३ ॥ परिषदःसभ्याः ॥ २४ ॥ नयाचेनयाचितवान् नानुशासामिनानुशिष्टवान्शबार्षः नानुजानामिवनवासायेतिशेषः नाभिजा
नामीतिपाठेवनवासोऽयुक्तमितिशेषः॥ २५ ॥ अहमेवप्रतिनिधित्वेनेतिशेषः ॥२६॥ तस्यभ्रातुःभरतस्य ॥२७॥ यज्जीवतापित्राविक्रीतंमूल्यंगृहीत्वादत्तं आहितंआधिरूपेणन्य
स्तं क्रीतंमूल्यंदत्त्वागृहीतं एवंचेदंराज्यंकैकेय्यैआधिरूपेणदत्तंविक्रीतंवेतिभावः ॥२८॥ उपाधिःप्रतिनिधिः जुगुप्सितत्वंचस्वस्यतत्समर्थत्वात्असमर्थेहिकर्तरिसाविहितः उक्तौक्त

एतच्चैवोभयंश्रुत्वासम्यक्संपश्यराघव ॥ उत्तिष्ठत्वंमहाबाहोमांचस्पृशतथोदकम् ॥२३ ॥ अथोत्थायजलंस्पृष्ट्वाभरतोवाक्यमब्रवीत्॥शृण्वं
तुमेपरिषदोमंत्रिणःशृणुयुस्तथा ॥२४॥ नयाचेपितरंराज्यंनानुशासामिमातरम् ॥ एवंपरमधर्मज्ञंनानुजानामिराघवम्॥२५॥यदित्ववश्यंव
स्तव्यंकर्तव्यंचपितुर्वचः॥ अहमेववनिवत्स्यामिचतुर्दशवनेसमाः॥२६॥धर्मात्मातस्यसत्येनभ्रातुर्वाक्येनविस्मितः ॥ उवाचरामःसंप्रेक्ष्यपौर
जानपदंजनम्॥ २७॥ विक्रीतमाहितंक्रीतंयत्पित्राजीवतामम ॥ नतल्लोपयितुंशक्यंमयावाभरतेनवा ॥ २८ ॥ उपाधिर्नमयाकार्योवनवासे
जुगुप्सितः ॥ युक्तमुक्तंचकैकेय्यापित्रामेसुकृतंकृतम् ॥२९ ॥ जानामिभरतंक्षांतंगुरुसत्कारकारिणम् ॥ सर्वमेवात्रकल्याणंसत्यसंधेमहा
त्मनि॥३०॥अनेनधर्मशीलेनवनात्प्रत्यागतःपुनः ॥ भ्रात्रासहभविष्यामिपृथिव्याःपतिरुत्तमः ॥३१ ॥ वृतोराजाहिकैकेय्यामयातद्वचनंकृत
म् ॥ अनृतान्मोचयानेनपितरंतंमहीपतिम् ॥ ३२ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअयोध्याकांडेएकादशोत्तरशततमः
सर्गः॥१११॥ ॥ छ ॥ तमप्रतिमतेजोभ्यांभ्रातृभ्यांरोमहर्षणम् ॥विस्मिताःसंगमंप्रेक्ष्यसमुपेतामहर्षयः ॥ १॥ अंतर्हितामुनिगणाःस्थिता
श्चपरमर्षयः ॥तौभ्रातरौमहाभागौकाकुत्स्थौप्रशशंसिरे॥२॥सदार्यौराजपुत्रौद्वौधर्मज्ञौधर्मविक्रमौ ॥ श्रुत्वावयंहिसंभाषामुभयोःस्पृहयामहे
॥ ३ ॥ ततस्त्वृषिगणाःक्षिप्रंदशग्रीववधैषिणः ॥ भरतंराजशार्दूलमित्यूचुःसंगतावचः ॥ ४ ॥

तौचयुक्तत्वंवररूपऋणापाकरणार्थत्वाद्बहूपकारकत्वाच्चातस्तस्याःमातुस्तस्यपितुश्चवचनमवश्यमेवकार्यमितिशेषः अयुक्तवादित्वेहिगुरोरप्यवलिप्तस्येत्यादिन्यायविषयत्वंस्यादिति
भावः ॥ २९ ॥ अत्रभरते सर्वमेवकल्याणंराज्यपरिपालनादिरूपं संभावयामीतिशेषः ॥ ३० ॥ ३१ ॥ तद्वचनंकैकेयीवचनं मोचयानेनमोचयमानेन एवंमदुक्तकरणेनत्वम
पिपितरमनृतान्मोचयेतिध्वनितम्॥३२॥ ॥ इतिश्रीरा० श्रीरा० रा० वा० आ० अयो० एकादशोत्तरशततमःसर्गः॥१११॥ छ॥ ॥ भ्रातृभ्यामित्यार्षीतृतीया भ्रात्रोःसंगममित्यर्थःसं
गमंप्रेक्ष्यविस्मिताइत्यन्वयः समुपेताःस्वार्थरावणवधसंपत्तयेतत्रस्थलेसमवेतामहर्षयोनारदाद्याः ॥१॥ अंतर्हिताःतयोःसंगमंद्रष्टुमागताअदृश्यरूपाआकाशस्थाः ॥२॥ धर्मविक्रमौ
धर्ममार्गवर्तिनौ उभयोःसंभाषांसंभाषणंश्रुत्वोभाभ्यांस्पृहयामहेप्रीताभवामः यद्वा तादृशसंभाषणंश्रोतुंपुनःपुनर्वांछामहेइति ॥ ३ ॥ संगताऐकमत्यंप्राप्ताः॥ ४॥

SGDF

पितरंयद्यवेक्षसेपितुःसुखंयदीच्छसीत्यर्थः ॥ ५ ॥ सदानृणंसतास्वकृतसमीचीनानुष्ठानेनआसर्वतोऽनृणमित्यर्थः अनृणत्वात् रामप्रतिज्ञयेतिशेषः यदिरामःइदानींविपरीतंकुर्या
त्प्रतिनिधिद्वारावानुतिष्ठेत्तदातेपितुःपुनःस्वर्गाद्भ्रंशएवेतिध्वनिः ॥ ६॥७ ॥ अभ्यपूजयत्सम्यङ्न्यांधर्मतोरक्षितवंतइत्युक्तवानित्यर्थः ॥८ ॥त्रस्तगात्रउद्विग्नगात्रः स्रस्तेतिपाठांतरम्
॥९॥ रामइमंधर्मंज्येष्ठस्यराज्यमित्येवंरूपंकुलेकुलधर्मबुद्ध्याऽनुसंततंसंबद्धं धर्ममथप्रेक्ष्यकालधर्मांश्चसंततमितिपाठेधर्ममुक्तं अथअथवा कालधर्मान्कालकृतस्वशक्तिमन्निष्ठतदभा
वलक्षणान्प्रेक्ष्यविचार्यममममातुःकौसल्यायाश्चयाचनांकर्तुमर्हसि ॥ १० ॥ अथकालकृतांस्वस्यरक्षणाशक्तिंदर्शयति रक्षितुमिति एकोऽसहायः रक्तानुरक्तान् ॥ ११ ॥ हिय
तस्त्वामेवप्रतीक्षंते ॥ १२ ॥ अतइदंराज्यंप्रतिपद्यस्वीकृत्यकस्मिंश्चित्स्थापयहि हिर्वाक्यालंकारे हियतःसत्वद्दत्तराज्योलोकपालनेशक्तिमान्भवति शक्तिमानसीतिपाठेअयं

कुलेजातमहाप्राज्ञमहावृत्तमहायशः ॥ ग्राह्यंरामस्यवाक्यंतेपितरंयद्यवेक्षसे ॥५॥ सदानृणमिमंरामंवयमिच्छामहेपितुः ॥ अनृणत्वाच्चकैके
य्याःस्वर्गंदशरथोगतः ॥६॥एतावदुक्त्वावचनंगंधर्वाःसमहर्षयः॥ राजर्षयश्चैवतथासर्वेस्वांस्वांगतिंगताः॥७॥ह्लादितस्तेनवाक्येनशुशुभेशु
भदर्शनः ॥ रामःसंहृष्टवदनस्तानृषीनभ्यपूजयत् ॥८॥त्रस्तगात्रस्तुभरतःसवाचासज्जमानया॥ कृतांजलिरिदंवाक्यंराघवंपुनरब्रवीत्॥९॥
रामधर्ममिमंप्रेक्ष्यकुलधर्मानुसंततम् ॥ कर्तुमर्हसिकाकुत्स्थममातुश्चयाचनाम् ॥१०॥ रक्षितुंसुमहाद्राज्यमहमेकस्तुनोत्सहे ॥पौरजानप
दांश्चापिरक्तान्रंजयितुंतदा ॥११॥ ज्ञातयश्चापियोधाश्चमित्राणिसुहृदश्चनः॥त्वामेवहिप्रतीक्षंतेपर्जन्यमिवकर्षकाः ॥ १२ ॥ इदंराज्यंमहा
प्राज्ञस्थापयप्रतिपद्यहि ॥ शक्तिमान्सहिकाकुत्स्थलोकस्यपरिपालने॥१३॥एवमुक्त्वापतद्भ्रातुःपादयोर्भरतस्तदा॥ भृशंसंप्रार्थयामासराघवे
तिप्रियंवदन् ॥ १४ ॥ तमंकेभ्रातरंकृत्वारामोवचनमब्रवीत् ॥ श्यामंनलिनपत्राक्षंमत्तहंसस्वरःस्वयम् ॥१५॥ आगतात्वामियंबुद्धिःस्वजा
वैनयिकीचया ॥ भृशमुत्सहसेताताररक्षितुंपृथिवीमपि ॥१६॥ अमात्यैश्चसुहृद्भिश्चबुद्धिमद्भिश्चमंत्रिभिः॥ सर्वकार्याणिसंमंत्र्यमहांत्यपिहिका
रय ॥१७॥ लक्ष्मीश्चंद्रादपेयाद्वाहिमवान्वाहिमंत्यजेत्॥ अतीयात्सागरोवेलांनप्रतिज्ञामहंपितुः ॥१८॥ कामाद्वातातलोभाद्वामात्रातुभ्यमि
दंकृतम् ॥ नतन्मनसिकर्तव्यंवर्तितव्यंचमातृवत् ॥ १९ ॥

मदीयइतिस्वीकारमात्रेणलोकस्यसमस्तस्यपालनेशक्तिमानसि रामस्यराज्यमित्येताव
ल्लोकपारिपालनेपेक्षितसहायतयेत्यर्थः॥१३॥एवंउक्तप्रकारम्॥१४॥स्वयमंकेकृत्वेत्यन्वयः॥१५॥इयंबुद्धिर्मद्वनवासविरोधिनीस्वीयत्वेनांगीकृत्यस्थापनविषया आगताजाता सास्व
जास्वाभाविकी गुरुसेवयाप्राप्तोयोविनयःशिक्षातज्जन्याच इतराचसर्वादुष्टेतिभावः अथयात्वयास्वस्याशक्तिरुक्तापालनेसानास्त्येवेत्याहभृशमिति ॥१६॥अमात्याःप्रधानमंत्रिणःमं
त्रिणउपमंत्रिणःकारयराजाज्ञयेतिशेषः॥१७॥अथमातृयाचनयापिइदानींपरावृत्तिरशक्येत्याह लक्ष्मीरित्यादि पितुःप्रतिज्ञांनत्यजेयमितिशेषः ॥ १८ ॥ कामात्त्वद्गतस्नेहात् लोभा
त्त्वद्व्याजेनराज्यकरणलोभात् तुभ्यंमात्रातवमात्रा षष्ठ्यर्थेआर्षीचतुर्थी यदिदंकृतंतत्त्वानिष्टमपिअनिष्टमितिमनसिनकर्तव्यम् मदाज्ञयेतिशेषः अतस्तस्यांमातृवदेववर्तितव्यंशुश्रुषि

SGDF

तव्यम् तदर्हामितिवर्तिःकामात्देवानामिच्छातः लोभाद्वालोभादेव तेषांदेवलोकराज्यलोभात् तवमात्रादेवैरेवमंथराद्वाराइदंकृतंकारितमितिगूढोर्थःशेषंप्राग्वत् ॥ १९ ॥ प्रतिपच्चंद्रदर्शनमित्यनेनतद्वदादरणीयदर्शनत्वंवर्धिष्णुत्वंचिरमदर्शनंचसूचितम् ॥ २० ॥ एतेउटजसन्निहिते अधिरोहेत्यनेनभद्रासनस्थानीयपादुकयोःप्रतिनिधिभूतयोरारोहणेनराज्यप्रतिपत्तिःकारिता एषाचप्रार्थनावसिष्ठनियोगानंतरंबोध्या भरद्वाजंप्रतिएतेप्रयच्छसंहृष्टःपादुकेहेमभूषितेइतिवसिष्ठोक्तित्वेनवक्ष्यमाणत्वात्प्रतिनिधित्वमेवाह एतेहीत्यादिना ॥ २१ ॥ सरामःपादुकेऽधिरुह्यव्यवमुच्यपुनस्ततोवरुह्यभरतायप्रायच्छत् एतेनप्रतिनिधिदानद्वाराराज्यरक्षानियोगःकृतः प्रतिपद्यस्थापयेतिचिरंभरतप्रार्थनंचसाधितम् अधिरोहणेनशक्तिविशेषस्यतत्रस्थापनम् यद्दर्शनेनसर्वज्ञत्वसंपत्तिरितिबोध्यम् तदुक्तंपाद्मे ज्ञात्वातदाज्ञांताभ्यांचभरतःक्षितिमन्वशादिति ताभ्यांपादुकाभ्यांतद्दर्शनमात्रेणेदृशोविषयेभगवतएवमा

एवंब्रुवाणंभरतःकौसल्यासुतमब्रवीत् ॥ तेजसादित्यसंकाशंप्रतिपच्चंद्रदर्शनम् ॥२०॥ अधिरोहार्यपादाभ्यांपादुकेहेमभूषिते ॥ एतेहिसर्वलोकस्ययोगक्षेमंविधास्यतः ॥२१॥ सोधिरुह्यनरव्याघ्रःपादुकेव्यवमुच्यच ॥ प्रायच्छत्सुमहातेजाभरतायमहात्मने ॥२२॥ स्वपादुकेसंप्रणम्यरामंवचनमब्रवीत् ॥ चतुर्दशहिवर्षाणिजटाचीरधरोह्यहम् ॥ २३ ॥ फलमूलाशनोवीरभवेयंरघुनंदन ॥ तवागमनमाकांक्षन्वसन्वैनगराद्बहिः ॥२४॥ तवपादुकयोर्न्यस्यराज्यतंत्रंपरंतप ॥चतुर्दशेहिसंपूर्णेवर्षेहनिरघूत्तम ॥२५॥ नद्रक्ष्यामियदित्वांतुप्रवेक्ष्यामिहुताशनम्॥ तथेतिचप्रतिज्ञायतंपरिष्वज्यसादरम् ॥ २६ ॥ शत्रुघ्नंचपरिष्वज्यवचनंचेदमब्रवीत् ॥ मातरंरक्षकैकेयींमारोषंकुरुतांप्रति ॥ २७ ॥ मयाचसीतयाचैवशप्तोसिरघुनंदन ॥ इत्युक्त्वाश्रुपरीताक्षोभ्रातरंविससर्जह ॥ २८ ॥ सपादुकेतेभरतःस्वलंकृतेमहोज्ज्वलेसंपरिगृह्यधर्मवित् ॥ प्रदक्षिणंचैवचकारराघवंचकारचैवोत्तमनागमूर्धनि ॥ २९ ॥ अथानुपूर्व्यात्प्रतिपूज्यतंजनंगुरूंश्चमंत्रीन्प्रकृतीस्तथानुजौ ॥ व्यसर्जयद्राघववंशवर्धनःस्थितःस्वधर्मेहिमवानिवाचलः ॥ ३० ॥ तंमातरोबाष्पगृहीतकंठ्योदुःखेननामंत्रयितुंहिशेकुः ॥ सचैवमातृरभिवाद्यसर्वारुदन्कुटींस्वांप्रविवेशरामः ॥३१॥ ॥ इत्यार्षेश्रीरा०वा०आ०अ०द्वादशाधिकशततमःसर्गः ॥११२॥ ततःशिरसिकृत्वातुपादुकेभरतस्तदा ॥ आरुरोहरथंहृष्टःशत्रुघ्नसहितस्तदा ॥१॥

ज्ञेतिज्ञात्वातथाव्यवहारमकरोदित्यर्थः भरतस्तुपांचजन्यावतारत्वादाच्छादितसार्वज्ञइत्यनेनसूचितम् भगवत्स्पर्शेनाचेतनेपिसार्वज्ञदानशक्तिमत्त्वमितिभगवन्माहात्म्यातिशयद्वारारामस्येश्वरत्वंचसूचितम् ॥२२॥ जटाचीरधरइत्यादिनाराज्यकृतभोगाभावःसूचितः ॥२३॥२४॥ राज्यतंत्रंराज्यव्यापारंन्यस्यत्वद्बुद्ध्याविनिवेद्य चतुर्दशेवर्षेसंपूर्णेपंचदशवर्षाद्यदिवसेयदित्वांनद्रक्ष्यामितदाग्निंप्रवेक्ष्यामि ॥२५॥२६॥२७॥ शप्तोसि रोषाकरणायेतिशेषः ॥२८॥ संपरिगृह्य शिरसेतिशेषः उत्तमनागमूर्धनिराजोपवाह्यगजमस्तके तत्कालाभिषिक्तराजाधिरोहणाधियेतिशेषः सर्वलोकप्रख्यापनार्थमेतत् ॥२९॥३०॥सर्वाःसकैकेयीकाः अनेनकैकेय्यादोषराहित्यंसूचितम् रुदन्रुदन्निव ॥ ३१ ॥ ॥ इतिश्रीरा० श्रीरा०रा०वा०आ०अ०द्वादशोत्तरशततमःसर्गः ॥ ११२ ॥ ॥छ॥ ॥ ततइति पूर्वसर्वलोकज्ञानायगजमस्तकेस्थाप

SGDF

यित्वापुनःसादरंततआदायस्वमस्तकेकृत्वेत्यर्थःयद्वा शिरसीत्यस्यगजशिरसीत्येवार्थः॥१॥मंत्रेगाढकार्यविचारेनिश्चेतृत्वेनपूजिताइत्यर्थः॥२॥मंदाकिनींचित्रकूटोत्तरपार्श्ववर्तिनीम्
प्रदक्षिणमिति उत्तरपार्श्वस्थांमंदाकिनींप्राप्यप्राङ्मुखतयागमनात्सिद्धंतस्यप्रदक्षिणकरणम्॥३॥पार्श्वेनउत्तरपार्श्वेन॥४॥ यत्रयमुनादक्षिणकूले अतएवचित्रकूटस्यादूरात् अने
नयमुनादक्षिणतटेऽपिक्वचिद्भरद्वाजाश्रमइतिज्ञायते अतएवाग्रेभरद्वाजामंत्रणोत्तरंततस्तेयमुनांतीर्त्वेतिवक्ष्यति संप्रतितत्रस्थितिस्तुरामभरतयोःसंवादंशिष्यद्वाराझटितिश्रोतुमितिबो
ध्यम् ॥५॥६॥ कृत्यंकर्तव्यंकृतमपि अपिःप्रश्ने कृत्यमेवाह रामेणचेति ॥ ७ ॥८॥ गुरुणावसिष्ठेनमात्राच परमप्रीतःसत्यपरिपालनविषयेइतिशेषः याकैकेयीनिमित्तंममपितुः

वसिष्ठोवामदेवश्चजाबालिश्चदृढव्रतः ॥ अग्रतःप्रययुःसर्वेमंत्रिणोमंत्रपूजिताः ॥ २ ॥ मंदाकिनींनदींरम्यांप्राङ्मुखास्तेययुस्तदा ॥प्रदक्षि
णंचकुर्वाणाश्चित्रकूटंमहागिरिम् ॥ ३ ॥ पश्यन्धातुसहस्राणिरम्याणिविविधानिच ॥ प्रययौतस्यपार्श्वेनससैन्योभरतस्तदा ॥ ४॥ अदूरा
च्चित्रकूटस्यददर्शभरतस्तदा ॥ आश्रमंयत्रसमुनिर्भरद्वाजःकृतालयः ॥५॥ सतमाश्रममागम्यभरद्वाजस्यवीर्यवान् ॥ अवतीर्यरथात्पादौ
ववंदेकुलनंदनः ॥६॥ ततोहृष्टोभरद्वाजोभरतंवाक्यमब्रवीत् ॥ अपिकृत्यंकृतंतातरामेणचसमागतम् ॥७॥ एवमुक्तःसतुततोभरद्वाजेनधी
मता ॥ प्रत्युवाचभरद्वाजंभरतोधर्मवत्सलः ॥ ८ ॥ सयाच्यमानोगुरुणामयाचदृढविक्रमः ॥ राघवःपरमप्रीतोवसिष्ठंवाक्यमब्रवीत् ॥९ ॥
पितुःप्रतिज्ञांतामेवपालयिष्यामितत्त्वतः ॥ चतुर्दशहिवर्षाणियाप्रतिज्ञापितुर्मम ॥१०॥ एवमुक्तोमहाप्राज्ञोवसिष्ठःप्रत्युवाचह ॥ वाक्यज्ञो
वाक्यकुशलंराघवंवचनंमहत् ॥११॥ एतेप्रयच्छसंहृष्टःपादुकेहेमभूषिते ॥ अयोध्यायांमहाप्राज्ञयोगक्षेमकरोभव ॥ १२॥ एवमुक्तोवसि
ष्ठेनराघवःप्राङ्मुखःस्थितः ॥ पादुकेहेमविकृतेममराज्यायतेददौ ॥१३॥ निवृत्तोहमनुज्ञातोरामेणसुमहात्मना ॥ अयोध्यामेवगच्छामिगृही
त्वापादुकेशुभे ॥१४॥ एतच्छ्रुत्वाशुभंवाक्यंभरतस्यमहात्मनः ॥ भरद्वाजःशुभतरंमुनिर्वाक्यमुदाहरत् ॥१५॥ नैतच्चित्रंनरव्याघ्रेशीलवृत्त
विदांवरे ॥ यदार्यंत्वयितिष्ठेत्तुनिम्नोत्सृष्टमिवोदकम् ॥१६॥अनृणःसमहाबाहुःपितादशरथस्तव॥यस्यत्वमीदृशःपुत्रोधर्मात्माधर्मवत्सलः॥
तमृषिंतुमहाप्राज्ञमुक्तवाक्यंकृतांजलिः ॥ आमंत्रयितुमारेभेचरणावुपगृह्यच ॥ १८ ॥

प्रतिज्ञाचतुर्दशवर्षाणिरामेणवनेवस्तव्यमितितामेवापितुःप्र
तिज्ञांपालयिष्यामीतिसंबंधः ॥ ९ ॥ १० ॥ एवमुक्तःरामेणेतिशेषः ॥११॥ प्रयच्छप्रतिनिधित्वेनेतिशेषः अप्राप्तप्राप्तिर्योगः प्राप्तस्यपरिपालनंक्षेमः तत्करोभवेति एतद्द्वाराभरते
सार्वज्ञ्यसंपादनेनेतिशेषः ॥ १२ ॥ हेमविकृतेहेम्नाविचित्रतयाकृते ममराज्यायममराज्यरक्षाशक्त्यनुग्रहार्थमित्यर्थः ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ यदार्यशोभनचरित्रंत्वयितिष्ठे
दितियत्तदुत्सृष्टमुदकंनिम्नेतिष्ठेदितिवन्नाचित्रम् निम्नेतिलुप्तसप्तम्यंतम् ॥ १६ ॥ १७ ॥ उक्तवाक्यंउक्तरीत्येतिशेषः आमंत्रयितुमारेभेआमंत्रणंकृतवान् ॥ १८ ॥

SGDF

॥१९॥२०॥यमुनांतीर्त्वागंगांददृशुरिति यमुनांतीर्त्वातस्मिन्नेवदिनेभरद्वाजंदृष्ट्वागंगांददृशुरित्यर्थइतिकश्चित् तत्तुपूर्वोक्तरित्याऽसामंजस्याद्धेयम् जलस्यशिवत्वंरम्यत्वंचदर्शनमात्रेण
सकलपापापहंतृत्वंमधुरत्वं व ॥२१॥२२॥ शृंगवेरपुरादितिनिर्गत्येतिशेषः ॥२३॥विध्वस्ताविध्वस्तशोभा निराकारानिरलंकारा॥२४॥ ॥ इतिश्रीरा॰ श्रीरा॰रा॰वा॰ आ॰ अ॰ त्रयो
दशाधिकशततमःसर्गः ॥११३ ॥ उपयानुपगच्छन्॥१॥बिडालादिभिश्चरितांतत्संचारवतीम् आसमंताल्लीनानिश्लिष्टानिलग्नानिनराणांवारणानिकवाटानियस्याम् तिमिरेणाल
क्ष्यतांप्राप्तांअतएवकालींततएवाप्रकाशांनिशामिवस्थितामयोध्यांप्रविवेशेत्यन्वयः ॥२ ॥ राहुशत्रोश्चंद्रस्याश्रियादिव्यैश्वर्येणयुक्ताम् अतएवप्रज्वलितप्रभाम् अभ्युदितेनग्रहेणराहुणा

ततःप्रदक्षिणंकृत्वाभरद्वाजंपुनःपुनः ॥ भरतस्तुययौश्रीमानयोध्यांसहमंत्रिभिः ॥१९ ॥ यानैश्चशकटैश्चैवहयैर्नागैश्चसाचमूः ॥ पुनर्निवृत्ता
विस्तीर्णाभरतस्यानुयायिनी ॥२०॥ततस्तेयमुनांदिव्यांनदींतीर्त्वोर्मिमालिनीम् ॥ ददृशुस्तांपुनःसर्वेगंगांशिवजलांनदीम्॥२१॥तांरम्यज
लसंपूर्णांसंतीर्यसहबांधवः ॥ शृंगवेरपुरंरम्यंप्रविवेशससैनिकः ॥ २२ ॥ शृंगवेरपुराद्भूयअयोध्यांसंददर्शह ॥ अयोध्यांतुतदादृष्ट्वापि
त्राभ्रात्राविवर्जिताम् ॥ २३ ॥ भरतोदुःखसंतप्तःसारथिंचेदमब्रवीत् ॥ सारथेपश्यविध्वस्ताअयोध्यानप्रकाशते ॥ निराकारानिरानंदा
दीनाप्रतिहतस्वना ॥ २४ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअयोध्याकांडेत्रयोदशाधिकशततमःसर्गः ॥ ११३ ॥ ॥छ॥
स्निग्धगंभीरघोषेणस्यंदनेनोपयान्प्रभुः ॥ अयोध्यांभरतःक्षिप्रंप्रविवेशमहायशाः ॥१॥ बिडालोलूकचरितामालीननरवारणाम्॥ तिमिराभ्य
हतांकालीमप्रकाशांनिशामिव ॥२॥ राहुशत्रोःप्रियांपत्नींश्रियाप्रज्वलितप्रभाम्॥ग्रहेणाभ्युदितेनैकांरोहिणीमिवपीडिताम् ॥३॥ अल्पोष्णक्षु
ब्धसलिलांघर्मतप्तविहंगमाम् ॥ लीनमीनझषग्राहांकृशांगिरिनदीमिव ॥४॥ विधूमामिवहेमाभांशिखामग्नेःसमुत्थिताम्॥हविरभ्युक्षितांपश्चा
च्छिखांविप्रलयंगताम्॥५॥विध्वस्तकवचांरुग्णगजवाजिरथध्वजाम्॥हतप्रवीरामापन्नांचमूमिवमहाहवे॥६॥सफेनांसस्वनांभूत्वासागरस्यस
मुत्थिताम्॥प्रशांतमारुतोद्धूतांजलोर्मिमिवनिःस्वनाम्॥७॥त्यक्तांयज्ञायुधैःसर्वैरभिरूपैश्चयाजकैः॥सुत्याकालेसुनिर्वृत्तेवेदिंगतरवामिव॥८॥

पीडितभर्तृकाम् अतएवैकामसहायांरोहिणीमिवस्थिताम् ॥३॥आतपवशादल्पोष्णंक्षुब्धंकलुषंचसलिलंयस्यास्तां झषोमत्स्याविशेषः क्षुब्धेत्यार्षम्॥४॥विधूमामतएवहेमाभांअग्नेःस
मुत्थितांशिखामिवपूर्वंरामस्थितिसमयेजाज्वल्यमानरूपतयास्थितांपश्चाद्रामविवासनकालेहविरभ्युक्षितांपयोहोमीयपयःसिक्तामतएवविप्रलयंगतांशिखामिवस्थिताम्अध्वराग्नेःस
मुत्थितामितिपाठोबहुसंमतस्तत्राप्यर्थःप्राग्वदेव शिखामित्यस्यचावृत्तिः॥५॥६॥ समुत्थितांप्रबलमारुतेनसमुत्थितांअतएवसफेनांसस्वनामूर्मिमिवभूत्वातत्सदृशंरूपंप्राप्यपश्चात्प्र
शांतमारुतेनोदल्पंधूतांकंपितामतएवनिःस्वनांसागरस्यजलोर्मिमिवास्थिताम् ॥ ७ ॥ यज्ञायुधैःस्फ्यादिभिः अभिरूपैःप्रशस्तैः सुत्याकालेयागकाले निर्वृत्तेसमाप्तेसति ॥ ९ ॥

SGDF

गोष्ठोव्रजंतत्रस्थिताम् गोवृषेणश्रेष्ठगवांवृषभेण यद्वा गवांप्रियेणवृषेणत्यक्तांअतएवार्तांतत्रोत्सुकांनवंतृणमचरंतीमभक्षयंतींगवांतरुणवृषाणांपत्नीमिवस्थिताम् गवांपंक्तिमिवेति पाठांतरम् पत्नीमित्यस्यपंक्तिमित्यर्थंतीर्थआहतच्चिंत्यम् ॥९॥ प्रभाकराद्यैःपद्मरागाद्यैः स्फटिकाद्यैरितिकतकोक्तंतुनयुक्तम्॥१०॥स्थानात्सहसाचरितांचलिताम् पुण्यक्षयेनिलुप्तसत्म्यंतम् पुण्यक्षयेसतिमहींप्राप्ताम् संहृतोद्युतिविस्तारोयस्यास्ताम् ॥११ ॥ द्रुतदावाग्निविप्लुष्टांवेगवद्दावाग्निनाव्याप्ताम् ॥ १२ ॥ संमूढाःशोकाकुलचित्तानिगमावणिजोयस्यां यद्वा संमूढोजनसंचाररहितोनिगमःपंथायस्याम् निगमोनिश्चयेवेदेपुरेपथिवणिक्पथे संक्षिप्ताविपणापणाःपण्यवीथयोयस्याम् ॥ १३ ॥ क्षीणपानोत्तमैःक्षीणमद्यैः भ

गोष्ठमध्येस्थितामार्तामचरंतींनवंतृणम् ॥ गोवृषेणपरित्यक्तांगवांपत्नीमिवोत्सुकाम् ॥९॥ प्रभाकराद्यैःसुस्निग्धैःप्रज्वलद्भिरिवोत्तमैः ॥ वियुक्तांमणिभिर्जात्यैर्नवांमुक्तावलीमिव ॥ १० ॥ सहसाचरितांस्थानान्महींपुण्यक्षयोद्गताम् ॥ संहृतद्युतिविस्तारांतारामिवदिवश्च्युताम् ॥ ॥११ ॥ पुष्पनद्धांवसंतांतेमत्तभ्रमरशालिनीम् ॥ द्रुतदावाग्निविप्लुष्टांक्लांतांवनलतामिव ॥ १२ ॥ संमूढनिगमांसर्वांसंक्षिप्तविपणापणाम् ॥ प्रच्छन्नशशिनक्षत्रांद्यामिवांबुधरैर्युताम् ॥१३॥ क्षीणपानोत्तमैर्भग्नैःशरावैरभिसंवृताम् ॥ हतशौंडामिवध्वस्तांपानभूमिमसंस्कृताम्॥१४॥ वृक्णभूमितलांनिम्नांवृक्णपात्रैःसमावृताम् ॥ उपयुक्तोदकांभग्नांप्रपांनिपतितामिव ॥ १५ ॥ विपुलांविततांचैवयुक्तपाशांतरस्विनाम् ॥ भूमौबाणैर्विनिकृत्तांपतितांज्यामिवायुधात् ॥ १६ ॥ सहसायुद्धशौंडेनहयारोहेणवाहिताम् ॥ निहतांप्रतिसैन्येनवडवामिवपातिताम् ॥ ॥ १७॥ भरतस्तुरथस्थःसन्श्रीमान्दशरथात्मजः ॥ वाहयंतंरथश्रेष्ठंसारथिंवाक्यमब्रवीत् ॥ १८ ॥ किंनुखल्वद्यगंभीरोमूर्च्छितोननिशाम्यते ॥ यथापुरमयोध्यायांगीतवादित्रनिःस्वनः ॥१९॥ वारुणीमदगंधश्चमाल्यगंधश्चमूर्च्छितः ॥ चंदनागुरुगंधश्चनप्रवातिसमंततः ॥ ॥ २०॥ यानप्रवरघोषश्चसुस्निग्धहयनिःस्वनः ॥ प्रमत्तगजनादश्चमहांश्चरथनिःस्वनः ॥ २१ ॥ नेदानींश्रूयतेपुर्यामस्यांरामेविवासिते ॥ चंदनागुरुगंधांश्चमहार्हांश्चवनस्रजः ॥२२॥ गतेरामेहितरुणाःसंतप्तानोपभुंजते ॥ बहिर्यात्रांनगच्छंतिचित्रमाल्यधरानराः ॥ २३ ॥ नोत्सवाःसंप्रवर्तंतेरामशोकार्दितेपुरे ॥ साहिनूनंममभ्रात्रापुरस्यास्यद्युतिर्गता ॥ २४॥

ग्नैःशरावैःसंवृताम् हतशौंडांहतमद्यपाम् ॥ १४ ॥ वृक्णभूमितलांभिन्नचत्वरां भिन्नपात्रैर्युक्ताम् भग्नांभग्नस्तंभाम् उपयुक्तोदकांसमाप्तोदकाम् ॥ १५ ॥ विपुलांविशालाम् विततांधनुष्याततताम् युक्तपाशांधनुष्कोटयोर्ज्याबंधनार्थपाशयुताम् तरास्विनांबाणैर्विनिकृत्तांछिन्नाम् आयुधाद्धनुषःपतिताम् ॥ १६ ॥ सहसाबलात्कारेणवाहितांप्रधावितां प्रतिसैन्येननिहतामतएवपातिताम् ॥ १७ ॥ १८ ॥ यथापुरंयथापूर्वंननिशाम्यतेखलु अत्रकिंकुर्मइतियोजना ॥ १९ ॥ मदकरोगंधःमदगंधः मूर्छितोव्याप्तः ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ ममभ्रात्रासहेतिशेषः ॥ २४ ॥

SGDF

अर्जुनीशारदीशुक्लपक्षसंबंधिनीवा सासारावेगवद्वृष्टिधारासहिता महोत्सवइवग्रीष्मेंबुदइवच ॥ २५ ॥ उन्नतगामिभिःसंतोषादुद्धतगामिभिः ॥२६ ॥ २७ ॥२८ ॥ सुरैरुत्कृष्टं कृतशोकमभास्करंदिनमिव एवंहिश्रूयते पुरादेवासुरेयुद्धेऽसुरैर्देवाःपराजिताराहुणाचभानुःपातितस्तदादिवारात्रविभागरहितेकालेस्वस्वलोकाद्ब्रह्मलोकंगतैर्देवैःप्रार्थितस्यब्रह्मणो नियोगादत्रिःसप्तरात्रंसूर्याधिपत्यंचकारेतितीर्थःदेवैरुत्कृष्टंभास्करहीनंदिनंकविकल्पितमत्रोपमानमितिकतकः विभक्तंविगतसंस्कारं भक्तंसेवितंसंस्कृतंताद्भिन्नमितियावत्॥ २९॥॥इ

नहिराजत्ययोध्येयंसासारेवार्जुनीक्षपा ॥ कदानुखलुमेभ्रातामहोत्सवइवागतः ॥२५॥ जनयिष्यत्ययोध्यायांहर्षंग्रीष्मइवांबुदः ॥ तरुणैश्चारुवेषैश्चनरैरुन्नतगामिभिः ॥ २६॥ संपतद्भिरयोध्यायांनाभिभांतिमहापथाः ॥ इतिब्रुवन्सारथिनादुःखितोभरतस्तदा ॥ २७॥ अयोध्यांसंप्रविश्यैवविवेशवसतिंपितुः ॥ तेनहीनांनरेंद्रेणसिंहहीनांगुहामिव ॥२८ ॥ तदातदंतःपुरमुज्झितप्रभंसुरैरिवोत्कृष्टमभास्करंदिनम् ॥ निरीक्ष्यसर्वत्रविभक्तमात्मवान्मुमोचबाष्पंभरतःसुदुःखितः॥२९॥इत्यार्षेश्री०वा०आ०अयो०चतुर्दशाधिकशततमःसर्गः ॥११४॥ ॥छ॥ ॥ ततोनिक्षिप्यमातॄस्ताअयोध्यायांदृढव्रतः ॥ भरतःशोकसंतप्तोगुरूनिदमथाब्रवीत् ॥१॥ नंदिग्रामंगमिष्यामिसर्वानामंत्रयेऽत्रवः ॥ तत्रदुःखमिदंसर्वंसहिष्येराघवंविना ॥२॥ गतश्चाहोदिवंराजावनस्थःसगुरुर्मम ॥ रामंप्रतीक्षेराज्यायसहिराजामहायशाः ॥ ३ ॥ एतच्छ्रुत्वाशुभंवाक्यंभरतस्यमहात्मनः ॥ अब्रुवन्मंत्रिणःसर्वेवसिष्ठश्चपुरोहितः ॥४॥ सुभृशंश्लाघनीयंचयदुक्तंभरतत्वया ॥ वचनंभ्रातृवात्सल्यादनुरूपंतवैवतत् ॥५॥ नित्येतेबंधुलुब्धस्यातिष्ठतोभ्रातृसौहृदे ॥ मार्गमार्यंप्रपन्नस्यनानुमन्येतकःपुमान् ॥ ६ ॥ मंत्रिणांवचनंश्रुत्वायथाभिलषितंप्रियम् ॥ अब्रवीत्सारथिं वाक्यंरथोमेयुज्यतामिति ॥७॥ प्रहृष्टवदनःसर्वामातॄःसमभिभाष्यच ॥ आरुरोहरथंश्रीमान्शत्रुघ्नेनसमन्वितः ॥ ८॥ आरुह्यतुरथंक्षिप्रं शत्रुघ्नभरतावुभौ ॥ ययतुःपरमप्रीतौवृतौमंत्रिपुरोहितैः ॥ ९ ॥ अग्रतःगुरवःसर्वेवसिष्ठप्रमुखाद्विजाः ॥ प्रययुःप्राङ्मुखाःसर्वेनंदिग्रामोयतोभवेत् ॥१०॥ बलंचतदनाहूतंगजाश्वरथसंकुलम् ॥ प्रययौभरतेयातेसर्वेचपुरवासिनः ॥ ११ ॥ रथस्थःसतुधर्मात्माभरतोभ्रातृवत्सलः ॥ नंदिग्रामंययौतूर्णंशिरस्यादायपादुके ॥१२॥ भरतस्तुततःक्षिप्रंनंदिग्रामंप्रविश्यसः ॥ अवतीर्यरथात्तूर्णंगुरूनिदमभाषत ॥ १३ ॥

तिश्रीरा०श्रीरा०रा०वा०आ०अ०चतुर्दशोत्तरशततमःसर्गः ॥ ११४ ॥ ततइति ॥ १ ॥ अत्रअयोध्यायां तेनसहागमनकारितंराघवंविनादुःखंपितृभ्रातृवियोगजंदुःखमिति यावत् ॥ २ ॥ तदेवाह गतश्चेति ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ बंधुलुब्धस्यबंधुजनपरिपालनेऽधिकस्पृहावतः आर्यश्रेष्ठं नानुमन्येतत्वद्वचनमितिशेषः ॥ ६ ॥ यथाभिलषितंस्वाभिलषितमनातिक्रम्यप्रवृत्तम् ॥ ७॥ ८॥९॥ नंदिग्रामोयतोभवेत्येनमार्गेणसप्राप्तोभवेत्तेनययुः ॥ १० ॥ तदानाहूतंभरतेनाकृताह्वानमपि ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥

एतदयोध्याराज्यं ममभ्रात्रासंन्यासवत्समीचीनवस्तुनिक्षेपवन्मयिदत्तंस्थापितं कालांतरेग्रहणायविश्वस्तपुरुषेरक्षणार्थंवस्तुस्थापनंन्यासोनिक्षेपइतिच न्यासस्याऽपिराज्यस्यरक्षणं
भगवत्पादुकाधीनमेवनमदधीनमित्याह योगेत्यादि इत्युवाचेतिपूर्वेणान्वयः ॥१४॥ पादुकेसंन्यासंपादुकात्मकंसद्वस्तुन्यासं वेदाःप्रमाणमितिवत्साधु शिरसाकृत्वाप्रणम्योतिया
वत् ॥ १५ ॥ इमौपादुकारूपौआर्यपादाविति पादशब्दःपूजावाची विधेयाभिप्रायेण चेमाविति पुल्लिंगनिर्देशः शैत्यंहियत्साप्रकृतिर्जलस्येति तत्परमपूज्यरामभावनाविषयेइमे
पादुकेइत्यर्थः राज्येपेक्षितोममगुरोर्धर्मव्यवहारोऽनयोरेवास्थितोतआभ्यांपादुकाभ्यांछत्रंधारयत एतत्सन्निधानादेवतत्तद्व्यवहारेधर्मव्यवहारांशज्ञानंममेतिभावः ॥ १६ ॥ अयंराज्य
रूपःसंन्यासोनिक्षेपोनिक्षिप्तः राघवागमनंप्रतितावत्पर्यंतम् ॥१७॥ संयोजयित्वाचरणयोःपादुके ॥१८॥ समागतोमिलितः निवेद्यप्रत्यर्प्य गुरुवार्तितांगुरूचितशुश्रूषाम् ॥१९॥

एतद्राज्यंममभ्रात्रादत्तंसंन्यासमुत्तमम् ॥ योगक्षेमवहेचेमेपादुकेहेमभूषिते ॥ १४ ॥ भरतःशिरसाकृत्वासंन्यासंपादुकेंततः ॥ अब्रवीद्दुःखसंत
प्तःसर्वंप्रकृतिमंडलम् ॥१५॥ छत्रंधारयतक्षिप्रमार्यपादाविमौमतौ ॥ आभ्यांराज्येस्थितोधर्मःपादुकाभ्यांगुरोर्मम ॥ १६ ॥ भ्रात्रातुमयिसंन्या
सोनिक्षिप्तःसौहृदादयम् ॥ तमिमंपालयिष्यामिराघवागमनंप्रति ॥ १७ ॥ क्षिप्रंसंयोजयित्वातुराघवस्यपुनःस्वयम् ॥ चरणौतौतुरामस्यद्र
क्ष्यामिसहपादुकौ ॥१८॥ ततोनिक्षिप्तभारोहंराघवेणसमागतः ॥ निवेद्यगुरवेराज्यंभजिष्येगुरुवर्तिताम् ॥१९॥ राघवायचसंन्यासंदत्त्वेमेवर
पादुके ॥ राज्यंचेदमयोध्यांचधूतपापोभवाम्यहम् ॥ २० ॥ सवल्कलजटाधारीमुनिवेषधरःप्रभुः ॥ नंदिग्रामेवसद्वीरःससैन्योभरतस्तदा
॥२१॥ सवालव्यजनंछत्रंधारयामाससस्वयम् ॥ भरतःशासनंसर्वंपादुकाभ्यांनिवेदयन् ॥२२॥ ततस्तुभरतःश्रीमानभिषिच्यार्यपादुके ॥
तदधीनस्तदाराज्यंकारयामाससर्वदा ॥२२॥ तदाहियत्कार्यमुपैतिकिंचिदुपायनंचोपहृतंमहार्हम् ॥ सपादुकाभ्यांप्रथमंनिवेद्यचकारपश्चा
द्भरतोयथावत् ॥२४॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम॰वा॰आ॰अयो॰पंचदशाधिकशततमःसर्गः॥११५॥ ॥छ॥ ॥ प्रतियातेतुभरतेवसन्रामस्तदाव
ने ॥ लक्षयामाससोद्वेगमथौत्सुक्यंतपास्विनाम् ॥१॥ येतत्रचित्रकूटस्यपुरस्तात्तापसाश्रमे॥राममाश्रित्यनिरतास्तानलक्षयदुत्सुकान् ॥ २ ॥

॥२०॥ अवसत्धीरःधीमान् ॥२१॥ वालव्यजनेनसहितंछत्रं सभरतः सर्वंशासनंताभ्यांनिवेदयन्उक्तविशेषणंछत्रंस्वयमेवधारयामास॥२२॥ आर्यपादुकेअभिषिच्यतयोःराज्या
भिषेकंकृत्वा तदधीनःपादुकाधीनः ॥२३॥ यत्कार्यंराज्यविषयं पश्चाद्यथावत्कोशागारस्थमुपायनंचकार प्रजान्यायकार्यंचयथावच्छास्त्रानतिक्रमेण चकार ॥ २४॥ इतिश्रीरा॰
श्रीरा॰रा॰वा॰आ॰अ॰पंचदशाधिकशततमःसर्गः ॥ ११५ ॥ ॥ छ ॥ ॥ सोद्वेगंसभयमौत्सुक्यंआश्रमांतरगमनौत्सुक्यं ॥ १ ॥ पुरस्तात्पूर्वंयेतापसाः चि
त्रकूटस्यआश्रमे संधिरार्षः राममाश्रित्यनिरताःनितरांरताःसानंदास्तानुत्सुकानलक्षयत् अत्रेदंबोध्यम् चैत्रशुक्लदशम्यांपुष्येरामवनप्रस्थानम् ततःपूर्णिमायामर्धरात्रेदशरथमरणम्ततः
पक्षेणभरतागमनमयोध्यायांततऔर्ध्वदेहिकेनपक्षोगतः एवंवैशाखेगतेज्येष्ठेभरतस्यचित्रकूटंप्रतिप्रस्थानम् अग्रेवर्षाकालेसन्निहितेसतिकार्तिक्यंतंचित्रकूटेवासोरामस्य

तदनंतरंतापसौत्सुक्यलक्षणम् नतुभरतनिवृत्त्यनंतरमेवैतदिति अतएवपाद्मेभरतस्यायोध्यांप्रतिनिवृत्त्यनंतरमुक्तम् राघवश्चित्रकूटाद्रौसानुजोरमनास्त्रिया कदाचिदंकेवैदेह्या
।निद्राणेरघुनंदने १ ऐंद्रःकाकःसमागम्यजानकींवीक्ष्यकामुकः विददारनखैस्तीक्ष्णैःपीनोन्नतपयोधरम् २ तद्दृष्ट्वाराघवःक्रुद्धःकुशंजग्राहपाणिना ब्राह्मेणास्त्रेणसंयोज्य
चिक्षेपध्वांक्षमारणे ३ तंदृष्ट्वाघोरसंकाशंज्वलत्कालानलोपमम् दृष्ट्वाकाकःप्रदुद्रावनिनदन्दारुणस्वनम् ४ वायसस्त्रिषुलोकेषुबभ्रामभयपीडितः यत्रयत्रययौकाकःशरणार्थी
चवायसः ५ तत्रतत्रतदस्त्रंतुप्रविवेशभयावहम् ब्रह्माणमिंद्रंरुद्रंमांशरणार्थीजगामसः ६तंदृष्ट्वावायसंभीतंदेवतानरराक्षिम नशक्ताःस्मवयंत्रातुंराघवास्त्राद्भयंकरात् ७ इत्यब्रूममहा
देवाअन्यथास्त्वंदहेच्चनः पुनश्चागाद्विधिंकाकोदययाविधिराहतम् ८ भोभोबलिभुजांश्रेष्ठतमेवशरणंव्रज सएवरक्षकःश्रीशःशरणागतवत्सलः ९ इत्युक्तःसोथबलिभुग्ब्र
ह्मणारघुनदनम् उपेत्यसहसाभूमौनिपपातभयातुरः १० प्राणसंशयमापन्नंदृष्ट्वासीतातुवायसम् त्राहित्राहीतिभर्तारमुवाचदयिताविभुम् ११ तच्छिरःपादयोस्तस्ययुयुजेचा
थजानकी तमुत्थाप्यकरेणाथकृपापीयूषसागरः १२ ररक्षासौनिजास्त्रायतदेकाक्षिददौतदा वायसोपिमुहुर्नत्वासीतायैराघवायच १३ स्वर्लोकंप्रययौहृष्टोराघवेणाभिपालितः

नयनैर्भ्रुकुटीभिश्चरामंनिर्दिश्यशंकिताः ॥ अन्योन्यमुपजल्पंतःशनैश्चक्रुर्मिथःकथाः ॥३ ॥ तेषामौत्सुक्यमालक्ष्यरामस्त्वात्मनिशंकत॥
कृतांजलिरुवाचेदमृषिंकुलपतिंततः ॥४॥ नकच्चिद्भगवन्किंचित्पूर्ववृत्तमिदंमयि ॥ दृश्यतेविकृतंयेनविक्रियंतेतपस्विनः॥५॥प्रमादाच्चरितंकिंचि
त्कच्चिन्नावरजस्यमे ॥लक्ष्मणस्यर्षिभिर्दृष्टंनानुरूपंमहात्मनः ॥६॥ कच्चिच्छुश्रूषमाणावःशुश्रूषणपरामयि॥प्रमदाभ्युचितांवृत्तिंसीतायुक्तांन
वर्तते ॥७॥ अथर्षिर्जरयावृद्धस्तपसाचजरांगतः ॥ वेपमानइवोवाचरामंभूतदयापरम् ॥८॥ कुतःकल्याणसत्त्वायाःकल्याणाभिरतेःसदा ॥ च
लनंतातवैदेह्यास्तपस्विषुविशेषतः ॥ ९ ॥ त्वन्निमित्तमिदंतावत्तापसान्प्रतिवर्तते ॥ रक्षोभ्यस्तेनसंविग्नाःकथयंतिमिथःकथाः ॥ १० ॥

ततोरामोमहातेजावैदेह्यालक्ष्मणेनच १४ उवासाचित्रकूटाद्रौस्तूयमानोमहर्षिभिरिति ॥ २ ॥ कथमलक्षयत्तत्राह नयनैरित्यादि निर्दिश्यप्रदर्श्य शंकिताःरामःकिंमंस्यतइति
भीताः नयनादिभिःप्रदर्श्यान्योन्यमुपजल्पंतःआव्हयंतः शनैरुपांशुकथाश्चक्रुः अयंरामइहसस्त्रीकआस्तेराक्षसाश्चैतद्द्वेषेणेहसंचरंतोऽस्मान्बाधंतेऽतोन्यत्रगंतव्यमित्येवंरूपाः कथा
श्चक्रुः ॥ ३ ॥ शंकतअशंकतेत्यर्थः एतदाश्रमत्यागकारणमात्मनिष्ठंदोषमशंकतेत्यर्थः अतएवकृतांजालिःसन्कुलपतिंऋषिसंघस्वामिनमाश्रमस्वामिनंवा कुलमन्वयसं
घातगृहोत्पत्त्याश्रमेषुच ॥ ४ ॥ मयिपूर्ववृत्तंपूर्वराजवृत्तंनदृश्यतेकच्चित् विकृतंवादृश्यतेकच्चित् येनतपस्विनोविक्रियंते इदंतपस्विविक्रियारूपंकिंचित्कारणकंभवाति
तन्निवेदयतुभवानितिशेषः ॥५ ॥ अवरजस्यलक्ष्मणस्यनानुरूपंचरितंअयुक्ताचरणंप्रमादाज्जातंकिंचिद्दृषिभिर्नदृष्टंकच्चित् ॥ ६ ॥ वःशुश्रूषमाणाअर्घ्यपाद्यादिनायुष्मान्सेवमाना
अधुनामच्छुश्रूषानुरोधात्प्रमदोचितांयुष्मासुयुक्तांवृत्तिंशुश्रूषाविषयांसीतानवर्ततेकच्चित् ॥ ७ ॥ तपसावृद्धइत्यनुकर्षः वेपमानइवकथंवारामोमंस्यतइतिकंपः जरयावाकंपः
इवएवार्थे ॥ ८ ॥ सत्त्वंस्वभावः ॥ ९ ॥ त्वन्निमित्तंत्वत्तोहेतोः इदंभयंरक्षोभ्यःसमागतमितिभावः ॥ १० ॥

कथंतत्राह रावणेति उत्पाट्यसंपीड्य ॥११॥ जितकाशीजिताहवःजितभयोवात्वां चनमृष्यतेपीडयितुमिच्छति॥१२॥विप्रकुर्वंतिअपकुर्वंति॥१३ ॥ तमपकारंदर्शयतिदर्शयंतीति
बीभत्सैर्जुगुप्सितरूपैरात्मानंदर्शयंतिइत्यन्वयः ॥१४॥ अप्रशस्तैःपापजनकैरशुचिभिःपदार्थैस्तापसान्संप्रयुज्यविप्रकुर्वंति अपरानपिमृदून्प्रतिघ्नंत्यपिपीडयंत्यपि ॥१५॥ अबु
द्धंअविदितंयथाभवतितथानिद्रादौअवलीयचनिर्भयमाश्लिष्यचतदालिंगनेनाल्पचेतसोवि वेतसस्तापसान्नाशयंतोरमंते ॥१६॥ स्रुग्भांडान्स्रुगादियज्ञसंभारान्अवक्षिपंतिअव
स्कंदयंति कलशानुदकपात्राणि प्रमर्दोभंगःहवनेहोमकर्मणिसमुपस्थितेप्रवृत्ते ॥१७॥ प्रजिघांसवःपरित्यक्तुमिच्छवः मिथोमिलिताः ॥१८॥ शारीरीमुपहिंसांप्राणवियोगरूपां

रावणावरजःकश्चित्खरोनामेहराक्षसः ॥ उत्पाट्यतापसान्सर्वान्जनस्थाननिवासिनः ॥११॥ धृष्टश्चजितकाशीचनृशंसःपुरुषादकः ॥ अवलि
प्तश्चपापश्चत्वांचतातनमृष्यते ॥१२॥ त्वंयदाप्रभृतिह्यस्मिन्नाश्रमेतातवर्तसे ॥ तदाप्रभृतिरक्षांसिविप्रकुर्वंतितापसान् ॥ १३ ॥ दर्शयंतिहि
बीभत्सैःक्रूरैर्भीषणकैरपि॥नानारूपैर्विरूपैश्चरूपैरसुखदर्शनैः॥१४॥अप्रशस्तैरशुचिभिःसंप्रयुज्यचतापसान्॥प्रतिघ्नंत्यपरान्क्षिप्रमनार्याः
पुरतःस्थितान् ॥ १५ ॥ तेषुतेष्वाश्रमस्थानेष्वबुद्धमवलीयच ॥ रमंतेतापसांस्तत्रनाशयंतोल्पचेतसः ॥ १६ ॥ अवक्षिपंतिस्रुग्भांडानग्नी
न्सिंचंतिवारिणा ॥ कलशांश्चप्रमर्दंतिहवनेसमुपस्थिते ॥१७॥ तैर्दुरात्मभिराविष्टानाश्रमान्प्रजिघांसवः॥ गमनायान्यदेशस्यचोदयंत्यृषयो
द्यमाम् ॥१८॥ तत्पुरारामशारीरीमुपहिंसांतपस्विषु ॥ दर्शयंतिहिदुष्टास्तेत्यक्ष्यामइममाश्रमम् ॥१९ ॥ बहुमूलफलंचित्रमविदूरादितोवनम्॥
अश्वस्याश्रममेवाहंश्रयिष्येसगणःपुनः ॥२०॥ खरस्त्वय्यपिचायुक्तंपुरारामप्रवर्तते ॥ सहास्माभिरितोगच्छयदिबुद्धिःप्रवर्तते ॥ २१ ॥
सकलत्रस्यसंदेहोनित्यंयुक्तस्यराघव॥समर्थस्यापिसहितोवासोदुःखमिहाद्यते ॥२२॥ इत्युक्तवंतंरामस्तंराजपुत्रस्तपस्विनम् ॥ नशशाको
त्तरैर्वाक्यैरवबद्धुंसमुत्सुकम् ॥२३॥ अभिनंद्यसमापृच्छ्यसमाधायचराघवम् ॥ सजगामाश्रमंत्यक्त्वाकुलैःकुलपतिःसह ॥ २४ ॥ रामःसं
साध्यऋषिगणमनुगमनाद्देशात्तस्मात्कुलपतिमभिवाद्यऋषिम्॥सम्यक्प्रीतैस्तैरनुमतउपदिष्टार्थःपुण्यंवासायस्वनिलयमुपसंपेदे ॥ २५ ॥

पुरादर्शयंतिदर्शयिष्यंतिअतइममाश्रमंत्यक्ष्यामः॥१९॥अश्वस्यनविद्यतेश्वःसंचयोयस्यतस्यमहर्षेः पृषोदरादित्वात्साधु एतेनरक्षोभयनिवारणक्षमत्वंतस्यदर्शितम् ॥२०॥ पुराप्रवर्त
तेप्रवर्तयिष्यति अतस्तवनित्ययुक्तस्यापिसदासावधानस्यापिरक्षोनिग्रहेसमर्थस्यापिसकलत्रस्यापि हेतुगर्भमेतत् इहाश्रमेसंदेहःसंदेहवानेववासः अर्शआद्यच् दुःखोदुःखजन
कः अतस्तवाप्यत्रावस्थानमनुचितमितिव्यंग्यमतस्त्वमपिसहास्माभिरितोगच्छेत्यन्वयः ॥२१॥ २२ ॥ अवबद्धुंअहंरक्षांसिनिवारयिष्यामिमाभैष्टेत्यादिवचनैर्निवारयितुंनशशाक
तत्रहेतुःसमुत्सुकमिति कार्यशेषस्यस्वीयान्यदेशगमनसाध्यत्वाच्च ॥ २३ ॥ अभिनंद्यस्तुत्वासमाधायस्ववियोगखिन्नंसमाश्वास्य कुलैर्ऋषिसंघैः ॥ २४ ॥ रामस्तस्माद्दे
शादपर्यांतमृषिगणमनुगमनादनुव्रजनेनसंसाध्यप्रस्थाप्यकुलपतिमृषिमभिवाद्यसम्यक्प्रीतैस्तैरनुमतः कृतानुमतिकउपदिष्टार्थः रक्षःसंदेहादत्रावस्थानमनुचितमितिकृतोपदेश

SGDF

पुण्यंस्वनिलयंस्ववासायोपसंपेदे॥२५॥क्षणमपिनजहौ सीतारक्षणार्थमितिभावः आर्षंऋषिसंबंधिचरितंवृत्तंयस्यतादृशेराघवेधृतगणाःनिश्चितनिजरक्षासामर्थ्यगुणाःकेचित्तापसाः
सततंनिरंतरंराघवमनुगताहिअनुगताएवनाश्रमांतरंजग्मुः ॥२६॥ ॥ इतिश्रीरा॰रा॰वा॰आ॰अ॰षोडशाधिकशततमःसर्गः ॥११६॥ ॥छ॥ ॥अनुविचिंतयन्वक्ष्यमाणलक्षण
मुपाधिम् ॥१॥तमेवाह इहेति मेमया संबंधसामान्येषष्ठी सामेस्मृतिर्मांनित्यमनुशोचतस्तानन्वेतिविषयीकरोति एवंचतादृशतत्स्मरणेनममापिशोकोवर्धतइतिभावः॥२॥राजधा
नीतोनिर्गतायाःसेनायानिवासस्थानंस्कंधावारः तस्यभरतस्यतेनपुरतोदृश्यमानेन अनेनस्मृत्युद्बोधकमुक्तम् उपमर्दःभूमेरशुचिता ॥ ३ ॥४॥ सरामः तमत्रितमपिजगत्कारणम
पिरामंलोकव्यवहारानुसरणेनपुत्रवत्अंगीचकारआलिंगनमूर्धाघ्राणादिभिः ॥ ५ ॥ स्वयमादिश्यविज्ञाप्यास्यसर्वमातिथ्यंसुसत्कृतंकृत्वासमसांत्वयत्प्रीतियुक्तेनचक्षुषापश्यत्

आश्रममृषिविरहितंप्रभुःक्षणमपिनजहौसराघवः ॥ राघवंहिसततमनुगतास्तापसाश्चार्षचरितेधृतगुणाः ॥ २६ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम०वा०
आदिकाव्येअयोध्याकांडेषोडशाधिकशततमःसर्गः ॥ ११६ ॥ ॥ छ ॥ ॥ राघवस्त्वपयातेषुसर्वेष्वनुविचिंतयन् ॥
नतत्रारोचयद्वासंकारणैर्बहुभिस्तदा ॥ १ ॥ इहमेभरतोदृष्टोमातरश्चसनागराः ॥ साचमेस्मृतिरन्वेतितान्नित्यमनुशोचतः॥२ ॥स्कंधावार
निवेशेनतेनतस्यमहात्मनः ॥ हयहस्तिकरीषैश्चउपमर्दःकृतोभृशम् ॥ ३॥ तस्मादन्यत्रगच्छामइतिसंचिंत्यराघवः॥प्रातिष्ठतसवैदेह्यालक्ष्म
णेनचसंगतः ॥४॥सोऽत्रेराश्रममासाद्यतंववंदेमहायशाः॥तंचापिभगवानत्रिःपुत्रवत्प्रत्यपद्यत ॥५॥ स्वयमातिथ्यमादिश्यसर्वमस्यसुसत्कृ
तम् ॥ सौमित्रिंचमहाभागंसीतांचसमसांत्वयत् ॥ ६ ॥ पत्नींचतमनुप्राप्तांवृद्धामामंत्र्यसत्कृताम् ॥ सांत्वयामासधर्मज्ञःसर्वभूतहितेरतः
॥ ७ ॥ अनसूयांमहाभागांतापसींधर्मचारिणीम् ॥ प्रतिगृह्णीष्ववैदेहीमब्रवीदृषिसत्तमः ॥ ८ ॥ रामायचाचचक्षेतांतापसींधर्मचारिणी
म् ॥ दशवर्षाण्यनावृष्ट्यादग्धेलोकेनिरंतरम् ॥ ९ ॥ ययामूलफलेसृष्टेजाह्नवीचप्रवर्तिता ॥ उग्रेणतपसायुक्तानियमैश्चाप्यलंकृता॥१०॥
दशवर्षसहस्राणिययातप्तंमहत्तपः ॥ अनसूयाव्रतैस्तातप्रत्यूहाश्चनिबर्हिताः ॥ ११ ॥ देवकार्यनिमित्तंचययासत्वरमाणया ॥ दशरात्रंकृ
तारात्रिःसेयंमातेवतेनघ ॥ १२ ॥

तंदेशमनुप्राप्तांवृद्धांपत्नीमनसूयानाम्नींतापसत्वादिगुणयुक्तांवाचासत्कृतांसर्वैःसत्कृतांवाआमंत्र्यसंबो
ध्यसांत्वयामासप्रीत्यासीतांदर्शयामास अनंतरंवैदेहींप्रतिगृह्णीष्वेत्यब्रवीदित्यर्थः ॥ ७ ॥ ८ ॥ तामाचचक्षेतद्वैभवंकथितवान् तदेवदर्शयति दशेत्यादि ॥ ९ ॥ मू
लफले ऋषीणांजीवनायेतिशेषः जाह्नवीगंगाचप्रवर्तिता दशवर्षमनावृष्ट्याभूमेर्निर्जलत्वात्तेषांस्नानार्थंमंत्रसिद्धिवैभवेनावाहितास्वाश्रमेइतिशेषः ॥ १० ॥ अनसूयाव्रतैस्तत्कृतै
र्व्रतैः प्रत्यूहाःऋषीणांतपोविघ्नाः ॥ ११ ॥ देवकार्यनिमित्तामिति मांडव्यऋषिणाप्रातर्विधवाभवेतिकस्यांचिदृषिपत्न्यामनसूयासख्यांशप्तायांप्रातरेवमाभूदितितयाप्रतिशापेदत्ते
तत्प्रतिशापेनव्याकुलैर्देवैःप्रार्थिताऽनसूयादशरात्रावधिकालंएकरात्रित्वेनकृत्वादेवकार्यंकृतवतीसख्यावैधव्यंचपरिहृतवतीतिगाथेतिकतकः सेयंमातेवतेपूज्येतिशेषः ॥ १२ ॥

अभिगच्छतुदर्शनार्थमितिशेषः ननुवैदेह्याअल्पवयस्त्वेनव्यवहारानभिज्ञत्वात्क्वचिद्व्यवहारेस्खलनेऽनर्थःस्यादतआहाक्रोधनांसदेति ॥ १३ ॥ १४ ॥ अस्यमुनेःसमीरितंवचनंयतः श्रुतमतआत्मनःश्रेयोर्थमित्यादि ॥ १५ ॥ तामनसूयेत्यन्वर्थनाम्नीं अभिगम्यामक्रोधनत्वात् ॥ १६ ॥ १७ ॥ शिथिलांश्लथसंधिबंधाम् वलितांसंजातवलिं वृद्धामितिसर्वोपपादकंविशेषणं प्रवातेकदलीमिववेपमानांगींस्थिताम्॥१८॥समुदाहरत्अभिवादनांगत्वेनेतिशेषः ॥ १९ ॥ अनामयमितितपस्विनांस्वायत्तकुशलतयारोग्यप्रश्नएवोचितइतिभावः ॥ २० ॥ धर्मचारिणींभर्तृसमानधर्मचारिणीम् दिष्ट्यादैवयोगेन ॥ २१ ॥ मानंराजसुताहंकथंवनंगच्छेयामित्येवंरूपम् वनेअवरुद्धंवनवासेपित्रानियुक्तम् ॥ २२ ॥ शु

तामिमांसर्वभूतानांनमस्कार्यांतपस्विनीम् ॥ अभिगच्छतुवैदेहीवृद्धामक्रोधनांसदा ॥ १३॥ एवंब्रुवाणंतमृषिंतथेत्युक्त्वासराघवः ॥ सीता
मालोक्यधर्मज्ञामिदंवचनमब्रवीत् ॥ १४॥ राजपुत्रिश्रुतंत्वेतन्मुनेरस्यसमीरितम् ॥ श्रेयोर्थमात्मनःशीघ्रमभिगच्छतपस्विनीम्॥१५॥अन
सूयेतियालोकेकर्मभिःख्यातिमागता ॥ तांशीघ्रमभिगच्छत्वमभिगम्यांतपस्विनीम् ॥१६॥सीतात्वेतद्वचःश्रुत्वाराघवस्ययशस्विनी॥तामत्रि
पत्नींधर्मज्ञामभिचक्राममैथिली ॥१७॥ शिथिलांवलितांवृद्धांजरापांडुरमूर्धजाम् ॥ सततंवेपमानांगींप्रवातेकदलीमिव ॥ १८ ॥ तांतुसीता
महाभागामनसूयांपतिव्रताम् ॥ अभ्यवादयदव्यग्रास्वंनामसमुदाहरत् ॥१९ ॥ अभिवाद्यचवैदेहीतापसींतांदमान्विताम् ॥बद्धांजलिपुटा
हृष्टापर्यपृच्छदनामयम् ॥२०॥ ततःसीतांमहाभागांदृष्ट्वातांधर्मचारिणीम् ॥ सांत्वयंत्यब्रवीद्वृद्धादिष्ट्याधर्ममवेक्षसे ॥ २१ ॥ त्यक्त्वाज्ञाति
जनंसीतेमानवृद्धिंचमानिनि ॥ अवरुद्धंवनेरामंदिष्ट्यात्वमनुगच्छसि ॥ ३३ ॥ नगरस्थोवनस्थोवाशुभोवायदिवाशुभः ॥ यासांस्त्रीणांप्रियो
भर्तातासांलोकामहोदयाः ॥२३॥ दुःशीलःकामवृत्तोवाधनैर्वापरिवर्जितः ॥ स्त्रीणामार्यस्वभावानांपरमंदैवतंपतिः ॥२४॥ नातोविशिष्टंप
श्यामिबांधवंविमृशंत्यहम् ॥ सर्वत्रयोग्यंवैदेहितपःकृतमिवाव्ययम् ॥२५॥नत्वेवमनुगच्छंतिगुणदोषमसत्स्त्रियः ॥ कामवक्तव्यहृदयाभर्तृ
नाथाश्चरंतियाः ॥ २६ ॥ प्राप्नुवंत्ययशश्चैवधर्मभ्रंशंचमैथिलि ॥ अकार्यवशमापन्नाःस्त्रियोयाःखलुतद्विधाः ॥ २७ ॥ त्वद्विधास्तु
गुणैर्युक्तादृष्टलोकपरावराः ॥ स्त्रियःस्वर्गेचरिष्यंतियथापुण्यकृतस्तथा ॥ ३८ ॥

भोनुकूलः अशुभःप्रतिकूलः प्रियःलौकिकालौकिकनिमित्ततो प्रियत्वानास्पदम् ॥ २३ ॥ आर्यस्वभावःपूज्यस्वभावः ॥ २४ ॥ अतोविशिष्टंभर्तुर्विशिष्टम् बांधवमिष्टबंधुम् सर्वत्रयोग्यमिहामुत्रचेष्टसाधनतयाभजनयोग्यम् तपःकृतम् भावेनिष्ठातपोनुष्ठानमितियावत् ॥२५॥ याःकामवक्तव्यहृदयाःकामाधीनहृदयाः गृह्याधीनौतुवक्तव्यौ भर्तृनाथाःभर्तॄणांनाथभूतास्तान्नियंत्र्यः यद्वा भर्तॄन्भोगार्थंनाथंतेयाचंतेताः चरंतिस्वेच्छयाइतस्ततोयांति ॥ २६ ॥ तद्विधाःउक्तनिकृष्टगुणवत्यः ॥ २७ ॥ दृष्टोलोकःपरोवरश्चयाभिस्ताः ॥ २८ ॥

SGDF
Sri Durgaprasad Digital Foundation

समयआचारः ॥ २९ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअयोध्याकांडेसप्तदशोत्तरशततमःसर्गः ॥ ११७ ॥ ॥ छ ॥ अनसूया
असूयारहिता अनसूयया अन्वर्थतन्नाम्न्या वचःअनसूयायाः ॥ १ ॥ अनुभाषसेशिक्षयसि नार्यागुरुःपतिरितियथाभवत्योपादिष्टंएतद्विदितंएतद्विषयकंज्ञानंममापि ॥ २ ॥ त
देवदर्शयति यद्यपीति एषभर्तायद्यप्यनार्यःपूज्यचरित्रहीनःवृत्तिवर्जितःजीवनरहितोदरिद्रश्चभवेत्तथापिमयामद्विधयाअत्रभर्तरिअद्वैधंप्रकारद्वयराहितंयथाभवतितथावर्तव्यंवार्तितव्य
म् प्रीतिप्रकारेणैववर्तितव्यमित्यर्थः ॥ ३ ॥ गुणश्लाघ्येत्यादिविशिष्टेसावृत्तिरितिकिंपुनर्वक्तव्यम् मातृवत्पितृवत्प्रियःमयीतिशेषः प्रियःप्रितिमान्ममेतिवाशेषः प्रीतिविषयइत्यर्थः
मातृवर्ती।पितृप्रियइतिपाठेमातृवर्तीमातृसेवारतःपितुःप्रीतिविषयइत्यर्थइतितीर्थः ॥ ४ ॥ अन्यासामपिनृपनारीणांसुमित्रादीनांविषयेपीत्यर्थः तथाअन्यासामपिविषयेमदतिरिक्त

तदेवमेतंत्वमनुव्रतासतीपतिप्रधानासमयानुवर्तिनी ॥ भवस्वभर्तुःसहधर्मचारिणीयशश्चधर्मंचततःसमाप्स्यसि ॥२९॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम
द्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअयोध्याकांडेसप्तदशाधिकशततमःसर्गः ॥ ११७ ॥ ॥ छ ॥ ॥ सात्वेवमुक्तावैदेहीत्वनसूयानसूयया ॥
प्रतिपूज्यवचोमंदंप्रवक्तुमुपचक्रमे ॥१॥ नैतदाश्चर्यमार्यायांयन्मांत्वमनुभाषसे ॥ विदितंतुममाप्येतद्यथानार्याःपतिर्गुरुः ॥२॥ यद्यप्येषभ
वेद्भर्ताअनार्योवृत्तिवर्जितः ॥ अद्वैधमत्रवर्तव्यंतथाप्येषमयाभवेत् ॥ ३ ॥ किंपुनर्योगुणश्लाघ्यःसानुक्रोशोजितेंद्रियः ॥ स्थिरानुरागोधर्मा
त्मामातृवत्पितृवत्प्रियः ॥४॥ यांवृत्तिंवर्ततेरामःकौसल्यायांमहाबलः ॥ तामेवनृपनारीणामन्यासामपिवर्तते ॥५॥ सकृद्दृष्टास्वपिस्त्रीषुनृपे
णनृपवत्सलः ॥ मातृवद्वर्ततेवीरोमानमुत्सृज्यधर्मवित् ॥ ६॥ आगच्छंत्याश्चविजनंवनमेवंभयावहम् ॥ समाहितंहिमेश्वश्र्वाहृदयेयात्स्थिरं
मम ॥७॥ पाणिप्रदानकालेचयत्पुरात्वग्निसन्निधौ ॥ अनुशिष्टंजनन्यामेवाक्यंतदपिमेधृतम् ॥८॥ नविस्मृतंतुमेसर्वंवाक्यैःस्वैर्धर्मचारिणि ॥
पतिशुश्रूषणान्नार्यास्तपोनान्यद्विधीयते ॥९॥ सावित्रीपतिशुश्रूषांकृत्वास्वर्गेमहीयते ॥ तथावृत्तिश्चयातात्वंपतिशुश्रूषयादिवम् ॥ १० ॥
वरिष्ठासर्वनारीणामेषाचदिविदेवता ॥ रोहिणीनविनाचंद्रंमुहूर्तमपिदृश्यते ॥११॥ एवंविधाश्चप्रवराःस्त्रियोभर्तृदृढव्रताः ॥ देवलोकेमहीयं
तेपुण्येनस्वेनकर्मणा ॥ १२ ॥

स्त्रीमात्रविषयेपितामेववृत्तिंकुरुतेइत्यर्थः नृपनारीणामित्यनेनैवसुमित्रादीनांलाभादित्यन्ये
॥ ५ ॥ नृपेणदशरथेन मानंअहंमहाप्रभुरित्यभिमानंत्यक्त्वेत्यर्थः अन्यमतेउक्तार्थेसत्यत्वप्रत्यायनायैतदुक्तिरितिबोध्यम् ॥६॥ यन्मेश्वश्र्वासमाहितंत्वदुक्तार्थकमेववाक्यंशिक्षि
तंतन्मेहृदिस्थिरंवर्तते ॥७॥ तदपिमेधृतंमात्रनुशासनमपिमेहृद्गतमेवास्ति ॥८॥ यच्चस्वैरात्मयिर्बंधुवर्गैःपतिशुश्रूषणादिप्रकारैर्बोधितमर्थजातंतत्त्वमेनविस्मृतंतुइत्यर्थः ॥ ९॥ सावि
त्रीसत्यवतःस्त्री तथावृत्तिःसावित्रीसमावृत्तिःत्वंअनसूया यातेत्युक्तिःपातिव्रत्यमाहिम्नास्वर्गस्यहस्तगतत्वादितितीर्थः तपोर्थमिहवर्तमानापिपतिसेवयामूर्त्यंतरेणदिवंयातेत्यर्थइतिकत
कः ॥ १० ॥ रोहिणीविनाचंद्रंमुहूर्तमपिनदृश्यते पूर्वकृतपातिशुश्रूषावशादेवंपातिसाहित्यंप्राप्तमितिभावः ॥ ११ ॥ प्रवराःस्त्रियोऽरुंधत्यादयः ॥ १२ ॥

हर्षयंत्युतहर्षयंत्यपीत्यर्थः उताप्यर्थविकल्पयोः ॥१३॥ तद्बलंसांश्रित्यआश्रित्य छंदयेवरंवृणीष्वेतिप्रार्थयामि ॥१४॥१५॥ विस्मिताजाताश्चर्याअहोतपसोमाहात्म्यंयन्ममापिव
रदानेसामर्थ्यं मंदविस्मयामंदस्मिता कृतंभवत्याअनुग्रहेणैवसर्वंमेपूर्णनाकिंचित्कर्तव्यमस्तीतिभावः ॥१६॥ तयालोभरहितवाचा प्रहर्षंलोभराहित्यजंस्वनिष्ठम् तेत्वद्विषयम् ॥
॥१७॥ अंगरागःउद्वर्तनेनांगानिरंजयतीत्यंगरागःकेशरचंदनादिजःअनुलेपनंतुकर्पूरागुरुकस्तुरीकंकोलैर्यक्षकर्दमइत्युक्तप्रकारोदिव्यगंधद्रव्यकल्कइतितीर्थः कतकस्तु अंगरागं
अंगरंजनकरंअनुलेपनंदिव्यगंधद्रव्यकल्कमित्यर्थइत्याह इदमेवयुक्तम् ॥१८॥शोभयेत्शोभायिष्यति अनुरूपंत्वदेकोचितम् नित्यमेवासंक्लिष्टंउपभोगेपिअशुचित्वम्लानादेतत्वादिदो

ततोनसूयासंहृष्टाश्रुत्वोक्तंसीतयावचः ॥ शिरस्याघ्रायचोवाचमैथिलींहर्षयंत्युत ॥ १३ ॥ नियमैर्विविधैराप्तंतपोहिमहदस्तिमे ॥ तत्संश्रि
त्यबलंसीतेछंदयेत्वांशुचिव्रते ॥ १४ ॥ उपपन्नंचयुक्तंचवचनंतवमैथिलि ॥ प्रीताचास्म्युचितांसीतेकरवाणिप्रियंचकिम् ॥ १५ ॥ तस्यास्त
द्वचनंश्रुत्वाविस्मितामंदविस्मया ॥ कृतमित्यब्रवीत्सीतातपोबलसमन्विताम् ॥१६॥सात्वेवमुक्ताधर्मज्ञातयाप्रीततराभवत् ॥ सफलंच प्रह
र्षंतेहंतसीतेकरोम्यहम् ॥१७॥ इदंदिव्यंवरंमाल्यंवस्त्रमाभरणानिच ॥ अंगरागंचवैदेहिमहार्हमनुलेपनम् ॥ १८॥ मयादत्तमिदंसीतेतवगा
त्राणिशोभयेत् ॥ अनुरूपमसंक्लिष्टंनित्यमेवभविष्यति ॥१९॥ अंगरागेणदिव्येनलिप्तांगीजनकात्मजे॥ शोभयिष्यसिभर्तारंयथाश्रीर्विष्णु
मव्ययम् ॥ २० ॥ सावस्त्रमंगरागंचभूषणानिस्रजस्तथा ॥ मैथिलीप्रतिजग्राहप्रीतिदानमनुत्तमम् ॥२१॥ प्रतिगृह्यचतत्सीताप्रीतिदानंय
शस्विनी ॥ श्लिष्टांजलिपुटाधीरासमुपास्ततपोधनाम् ॥२२॥ तथासीतामुपासीनामनसूयादृढव्रता ॥ वचनंप्रष्टुमारेभेकथांकांचिदनुप्रिया
म् ॥२३॥ स्वयंवरेकिलप्राप्तात्वमनेनयशस्विना ॥ राघवेणेतिमेसीतेकथाश्रुतिमुपागता ॥ २४ ॥ तांकथांश्रोतुमिच्छामिविस्तरेणचमैथि
लि ॥ यथाभूतंचकार्त्स्न्येनतन्मेत्वंवक्तुमर्हसि ॥२५॥ एवमुक्तातुसासीतातापसींधर्मचारिणीम् ॥ श्रूयतामितिचोक्त्वावैकथयामासतांकथाम्
॥ २५ मिथिलाधिपतिर्वीरोजनकोनामधर्मवित् ॥ क्षत्रकर्मण्यभिरतोन्यायतःशास्तिमेदिनीम् ॥ २७ ॥ तस्यलांगलहस्तस्यकृषतःक्षेत्रमं
डलम् ॥ अहंकिलोत्थिताभित्त्वाजगतींनृपतेःसुता ॥२८॥

षराहितंभाविष्यति ॥१९॥ शोभयिष्यसीत्यनेनत्वत्पूजयाभर्तुरपिपूजाकृतेतिसूचितम्॥२०॥क्षत्रियत्वा
त्प्रतिग्रहानधिकारेणप्रीतिदानमित्युक्तम् लक्ष्म्युद्देशेनब्राह्मणादिभ्योदत्तमक्षयंचेत्साक्षाल्लक्ष्म्यैप्रीत्यादत्तंतथेतिकिंवक्तव्यमितिदेव्यैतद्दानमनसूययाइतिबोध्यम् ॥ २१ ॥ श्लिष्टां
जलिपुटारचितांजलिपुटा ॥ २२॥ अनुअनंतरंप्रियांकांचित्कथांश्रोतुकामावचनंप्रष्टुमारेभे ॥२३॥ अनेनरामेण श्रुतिंममश्रोत्रपथम् ॥ २४ ॥ विस्तरेणचविस्तरेणैव ॥ २५॥
॥ २६ ॥ २७ ॥ क्षेत्रमंडलंयज्ञयोग्यक्षेत्रम् चयनप्रकरणेषड्गवेनकृषतीतिश्रुतेः कृषतस्तस्यपुरःजगतींभुवंभित्त्वोत्थिता एतावन्मात्रेणाहंनृपतेर्जनकस्यसुता ॥ २८ ॥

SGDF
Sri Gangadharan Digital Foundation

मुष्टिविक्षेपतत्परः याजाताओषधयोदेवेभ्यइत्यादिमंत्रोक्तप्रकारेणौषधिमुष्टिविकिरणतत्परइतितीर्थः निम्नोन्नतसमीकरणायमृत्तिकामुष्टिविक्षेपतत्परइतिकतकः ॥२९॥ अत्रचौ
त्वर्थे ॥३०॥ प्रतिमामानुषीप्रतिमयास्वरूपेणमानुषीमनुष्यवाक्तुल्यावागंतरिक्षेउक्ता तांवाचमाह एवमिति एतन्ममेयंतनयेत्येतत् एवमर्थवदेव यतोहेनरपतेधर्मेणन्यायेनएषात्व
त्क्षेत्रजातत्वात्त्वतनयैव ॥३१॥ मामवाप्ययज्ञभूमेरितिशेषः मल्लाभोत्तरंतस्यमहतीसमृद्धिर्जातेतिभावः ॥३२॥ इष्टवद्देव्यैइष्टायैदेव्यैराज्ञ्यै इष्टमितिभावेक्तः इष्टमिच्छातद्वत्यैवि
षयतासंबंधेनेत्यक्षरार्थः आर्षवासाधुत्वमुक्तार्थे यद्वासंतानेच्छावत्यैदेव्यैइत्यर्थः पुण्यकर्मणेइतिदेवीविशेषणम् तृतीयांतःपाठःक्वचित् संभावितासंवर्धिता ॥३३॥ पतिसंयोगसुल

समांदृष्ट्वानरपतिर्मुष्टिविक्षेपतत्परः॥पांसुगुंठितसर्वांगींविस्मितोजनकोभवत्॥२९॥अनपत्येनचस्नेहादंकमारोप्यचस्वयम्॥ ममेयंतनयेत्यु
क्त्वास्नेहोमयिनिपातितः॥३०॥अंतरिक्षेचवागुक्ताप्रतिमामानुषीकिल॥एवमेतन्नरपतेधर्मेणतनयातव ॥३१॥ ततःप्रहृष्टोधर्मात्मापितामेमिथि
लाधिपः॥ अवाप्तोविपुलामृद्धिंमामवाप्यनराधिपः ॥३२॥दत्ताचास्मीष्टवद्देव्यैज्येष्ठायैपुण्यकर्मणे ॥ तयासंभाविताचास्मिस्निग्धयामातृसौहृ
दात् ॥३३ ॥ पतिसंयोगसुलभंवयोदृष्ट्वातुमेपिता ॥ चिंतामभ्यगमद्दीनोवित्तनाशादिवाधनः ॥३४॥ सदृशाच्चापकृष्टाच्चलोकेकन्यापिताजना
त् ॥ प्रधर्षणमवाप्नोतिशक्रेणापिसमोभुवि ॥ ३५ ॥ तांधर्षणामदूरस्थांसंदृश्यात्मनिपार्थिवः ॥ चिंतार्णवगतःपारंनाससादाप्लवोयथा ॥
॥ ३६ ॥ अयोनिजांहिमांज्ञात्वानाध्यगच्छत्सचिंतयन् ॥ सदृशंचानुरूपंचमहीपालःपतिंमम ॥३७॥ तस्यबुद्धिरियंजाताचिंतयानस्यसंतत
म् ॥ स्वयंवरंतनूजायाःकरिष्यामीतिधर्मतः ॥३८॥ महायज्ञेतदातस्यवरुणेनमहात्मना ॥ दत्तंधनुर्वरंप्रीत्यातूणीचाक्षय्यसायकौ॥३९॥असं
चाल्यंमनुष्यैश्चयत्नेनापिचगौरवात् ॥तन्नशक्तानमयितुंस्वप्नेष्वपिनराधिपाः॥४०॥ तद्धनुःप्राप्यमेपित्राव्याहृतंसत्यवादिना ॥ समवायेनरें
द्राणांपूर्वमामंत्र्यपार्थिवान् ॥ ४१ ॥ इदंचधनुरुद्यम्यसज्यंयःकुरुतेनरः ॥ तस्यमेदुहिताभार्याभविष्यतिनसंशयः॥४२॥तच्चदृष्ट्वाधनुःश्रेष्ठं
गौरवाद्गिरिसन्निभम्॥अभिवाद्यनृपाजग्मुरशक्तास्तस्यतोलने ॥४३॥

भंपाणिग्रहणोचितम् ॥ ३४ ॥ सदृशादपकृष्टाच्चवरवर्गजनात्कन्यायाःपिताइंद्र
समोपिभुविस्थितोलोकेप्रधर्षणमसंमानादिरूपंक्लेशमाप्नोति किमुताधिकादितिशेषः ॥३५॥ अदूरस्थांनिकटप्राप्तांधर्षणांकन्यानिमित्ततिरस्क्रियांआत्मनिसंदृश्यसंभाव्यप्लवःपोतः
॥ ३६ ॥ सदृशंकुलविद्यादिना अभिरूपंवयःसौंदर्यादिना वरमितिशेषः ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ महायज्ञेदक्षयज्ञे तस्यमत्पितृपूर्वजस्यदेवरातस्य तदाशत्रुजयसमर्थधनुर्लाभायत
पःकरणकाले दक्षयज्ञेहिशिवेनपीडितादेवाःशिवंसंप्रार्थ्यधनुर्याचितवंतःसचदेवेभ्योदत्त्वोक्तवान् इदंदेवरातायदीयतामिति ततोदेवैर्वरुणद्वारादेवरातायदत्तं यद्वा व्रियतेसर्वदेवैरि
तिव्युत्पत्त्यावरुणःशिवएव ॥ ३९ ॥ गौरवाद्भारवत्त्वात् ॥ ४० ॥ ४१ ॥ नसंशयइतिपित्राव्याहृतमितिपूर्वेणसंबंधः ॥ ४२ ॥ तोलनेचालने अभिवाद्यनमस्कृत्य ॥ ४३ ॥

SGDF

॥ ४४ ॥ ४५ ॥ इमौधनुर्दर्शनकांक्षिणौ अतोरामायदैविकंदेवदत्तंधनुर्दर्शयेतिविश्वामित्रःपितरंप्रोवाचेतिसंबंधः ॥ ४६ ॥ ४७॥ पूरयामाससज्यंकृत्वाकृष्टवान् ॥४८॥४९॥
उत्तमंजलभाजनमुद्यम्यपित्राहंरामायदातुमुद्यतेतिसंबंधः ॥ ५० ॥ छंदमभिप्रायम् ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ॥ इतिश्रीरा०श्रीरा०रा०वा०आ०अ०अष्टादशाधि
कशततमःसर्गः ॥११८॥ ॥ छ ॥ अनसूयेति ॥ १ ॥ स्वयंवरंवृत्तंस्वयंवरोवृत्तः अर्धर्चादिःस्वयंवरः ॥ २ ॥ उपोह्यसमीपंप्रापय्य ॥ ३ ॥ दिवसंव्याप्याहारार्थंपरितः

सुदीर्घस्यतुकालस्यराघवोयंमहाद्युतिः॥विश्वामित्रेणसहितोयज्ञंद्रष्टुंसमागतः॥४४॥लक्ष्मणेनसहभ्रात्रारामःसत्यपराक्रमः ॥ विश्वामित्रस्तु
धर्मात्माममपित्रासुपूजितः ॥ ४५॥ प्रोवाचपितरंतत्रराघवौरामलक्ष्मणौ॥सुतौदशरथस्येमौधनुर्दर्शनकांक्षिणौ॥४६॥इत्युक्तस्तेनविप्रेणतद्ध
नुःसमुपानयत् ॥ तद्धनुर्दर्शयामासराजपुत्रायदैविकम्॥४७॥निमेषांतरमात्रेणतदानम्यमहाबलः ॥ ज्यांसमारोप्यझटितिपूरयामासवीर्यवा
न् ॥४८॥ तेनापूरयतावेगान्मध्येभग्नंद्विधाधनुः ॥ तस्यशब्दोभवद्भीमःपतितस्याशनेर्यथा ॥ ४९ ॥ ततोहंतत्ररामायपित्रासत्याभिसंधिना
उद्यतादातुमुद्यम्यजलभाजनमुत्तमम् ॥ ५० ॥ दीयमानांनतुतदाप्रतिजग्राहराघवः ॥ अविज्ञायपितुश्छंदमयोध्याधिपतेःप्रभोः ॥ ५१ ॥
ततःश्वशुरमामंत्र्यवृद्धंदशरथंनृपम् ॥ ममपित्राह्यहंदत्तारामायविदितात्मने ॥ ५२ ॥ ममचैवानुजासाध्वीऊर्मिलाशुभदर्शना ॥ भार्यार्थेल
क्ष्मणस्यापिदत्तापित्राममस्वयम् ॥ ५३ ॥ एवंदत्तास्मिरामायतथातस्मिन्स्वयंवरे ॥ अनुरक्तास्मिधर्मेणपतिंवीर्यवतांवरम् ॥ ५४ ॥ ॥ इ
त्यार्षेश्रीम०वा०आ०अ०अष्टादशाधिकशततमःसर्गः ॥ ११८ ॥ अनसूयातुधर्मज्ञाश्रुत्वातांमहतींकथाम् ॥ पर्यष्वजतबाहुभ्यांशिरस्या
घ्रायमैथिलीम् ॥ १ ॥ व्यक्ताक्षरपदंचित्रंभाषितंमधुरंत्वया ॥ यथास्वयंवरंवृत्तंतत्सर्वंचश्रुतंमया ॥ २ ॥ रमेयंकथयातेतुदृढंमधुरभाषिणि
रविरस्तंगतःश्रीमानुपोह्यरजनींशुभाम् ॥ ३ ॥ दिवसंपरिकीर्णानामाहारार्थंपतत्रिणाम् ॥ संध्याकालेनिलीनानांनिद्रार्थंश्रूयतेध्वनिः
॥ ४ ॥ एतेचाप्यभिषेकार्द्रामुनयःकलशोद्यताः ॥ सहिताउपवर्ततेसलिलाप्लुतवल्कलाः ॥५॥अग्निहोत्रेचऋषिणाहुतेचविधिपूर्वकम्॥कपो
तांगारुणोधूमेदृश्यतेपवनोद्धतः ॥ ६ ॥ अल्पपर्णाहितरवोघनीभूताःसमंततः ॥ विप्रकृष्टेंद्रियेदेशेनप्रकाशंतिवैदिशः ॥ ७ ॥ रजनी
चरसत्त्वानिप्रचरंतिसमंततः ॥ तपोवनमृगाह्येतेवेदितीर्थेषुशेरते ॥ ८ ॥

कीर्णानांसंचरतां निलीनानांनिलीयमानानाम् ॥ ४ ॥ कलशोद्यताःउद्यत
कलशाः सहिताःपरस्परंमिलिताः ॥ ५ ॥ कपोतांगवत्पारावतकंठवदरुणःमेचकः श्यामेरक्तेरुणोर्केच ॥ ६ ॥ अल्पपर्णाअपितरवस्तमसाऽव्यक्तपर्णांतरत्वाद्घनीभूताइव विप्र
कृष्टेंद्रियेदेशेइंद्रियविप्रकृष्टेदूरदेशेइत्यर्थः नप्रकाशंतिनप्रकाशंते ॥ ७ ॥ वेदितीर्थेषुअग्निहोत्रवेदिसंबंधात्पुण्यक्षेत्ररूपाश्रमप्रदेशेषु तीर्थशब्दःपुण्यक्षेत्रवाची ॥ ८ ॥

SGDF Sri Gangeshwar Digital Foundation

चंद्रोदृश्यतेइत्यनेनकार्तिक्युत्तरंप्रतिपदियात्रेतिसूचितम् ॥९॥ अनुचरीभवशुश्रूषुर्भव ॥१०॥अलंकुरुआत्मानमितिशेषः प्रीतिंजनय अलंकृत्यदिव्यस्वस्वरूपानुभावनेनतिशेषः
॥११॥१२॥१३॥ सर्वन्यवेदयदित्यस्यैवप्रपंचः प्रीतिदानमित्यादि अत्रकर्मणिल्युट् ॥१४॥ मानुषेषुमनुष्यलोकेषु ॥ १५ ॥ पुण्यांअनसूययापुण्ययाकृतालंकारांसीतांदृष्ट्वाश

संप्रवृत्तानिशासीतेनक्षत्रसमलंकृता ॥ ज्योत्स्नाप्रावरणश्चंद्रोदृश्यतेऽभ्युदितोंबरे ॥९॥गम्यतामनुजानामिरामस्यानुचरीभव ॥ कथयंत्याहि
मधुरंत्वयाहमपितोषिता ॥१०॥ अलंकुरुचतावत्त्वंप्रत्यक्षंमममैथिलि ॥ प्रीतिंजनयमेवत्सेदिव्यालंकारशोभिनी ॥११॥ सातदासमलंकृत्य
सीतासुरसुतोपमा ॥ प्रणम्यशिरसापादौरामंत्वभिमुखीययौ ॥१२॥ तथातुभूषितांसीतांददर्शवदतांवरः ॥ राघवःप्रीतिदानेनतपस्विन्या
जहर्षच ॥१३॥ न्यवेदयत्ततःसर्वंसीतारामायमैथिली ॥ प्रीतिदानंतपस्विन्यावसनाभरणस्रजाम् ॥ १४ ॥ प्रहृष्टस्त्वभवद्रामोलक्ष्मणश्च
महारथः ॥ मैथिल्याःसत्क्रियांदृष्ट्वामानुषेषुसुदुर्लभाम् ॥ १५ ॥ ततःसशर्वरींप्रीतःपुण्यांशशिनिभाननाम् ॥ अर्चितस्तापसैःसर्वैरुवास
रघुनंदनः॥१६॥ तस्यांरात्र्यांव्यतीतायामभिषिच्यहुताग्निकान् ॥ आपृच्छेतांनरव्याघ्रौतापसान्वनगोचरान्॥१७॥ तावूचुस्तेवनचरास्ता
पसाधर्मचारिणः ॥ वनस्यतस्यसंचारंराक्षसैःसमभिप्लुतम् ॥१८॥रक्षांसिपुरुषादानिनानारूपाणिराघव ॥ वसंत्यस्मिन्महारण्येव्यालाश्च
रुधिराशनाः ॥१९॥ उच्छिष्टंवाप्रमत्तंवातापसंब्रह्मचारिणम् ॥ अदंत्यस्मिन्महारण्येतान्निवारयराघव ॥२०॥ एषपंथामहर्षीणांफलान्याह
रतांवने ॥ अनेनतुवनंदुर्गंगंतुंराघवतेक्षमम् ॥ २१ ॥ इतीरितःप्रांजलिभिस्तपस्विभिर्द्विजैःकृतस्वस्त्ययनःपरंतपः ॥ वनंसभार्यःप्रविवे
शराघवःसलक्ष्मणःसूर्यइवाभ्रमंडलम् ॥ २२ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येअयोध्याकांडेएकोनविंशाधिकशत
तमःसर्गः ॥ ११९ ॥ ॥ समाप्तमयोध्याकांडम् ॥ ॥ छ ॥ ॥ अतःपरंअरण्यकांडंतस्यायमाद्यःश्लोकः ॥ प्रविश्यतुमहा
रण्यंदंडकारण्यमात्मवान् ॥ रामोददर्शदुर्धर्षस्तापसाश्रममंडलम् ॥ १ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥

र्वरीमुवास ॥१६॥ आपृच्छेतां वनांतरगमनार्थमितिशेषः ॥१७॥ संचारंदेशं वृद्धिरार्षी समभिप्लुतंसम्यगुपद्रुतम् ॥१८॥व्यालाहिंस्रपशवः सर्पोहिंस्रःपशुर्व्यालइत्यमरः॥१९॥
उच्छिष्टमशुचिं प्रमत्तमसावधानं तान्रक्षोव्यालान् ॥२०॥ क्षमंयुक्तम् ॥२१ इतीरितःएवमुपदिष्टमार्गः कृतस्वस्त्ययनःकृतमंगलाशीर्वादः ॥२२॥ ॥ इतिश्रीरा॰श्रीरा॰
रा॰वा॰आ॰अयोध्याकांडेएकोनविंशाधिकशततमःसर्गः ॥११९॥ ॥ छ ॥ ॥मूलसंख्या ॥ ४३५० ॥ व्याख्यानसंख्या ॥ ५३०० ॥ मिलिता ग्रंथसंख्या ॥ ९६५० ॥

SGDF
Sri Gangadhar Digital Foundation

॥ इति श्रीवाल्मीकिरामायणे अयोध्याकांडं समाप्तम् ॥

SGDF
Sri Gurgaonkar Digital Foundation